

SÓLYOM LÁSZLÓ

MC

180.262

EGY ELNÖKSÉG LENYOMATA

VÁLOGATOTT
BESZÉDEK
ÉS INTERJÚK

Egy elnökség lenyomata

Válogatott beszédek és interjúk

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

SÓLYOM LÁSZLÓ

EGY ELNÖKSÉG LENYOMATA

Válogatott beszédek és interjúk

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Századvég Kiadó
Budapest, 2010

MC 180.262

2010

OSZK

© Sólyom László 2010

© Századvég Kiadó 2010

Országos Széchényi Könyvtár

A kötet kiadását támogatta a Konrad Adenauer Alapítvány.

Konrad
Adenauer
Stiftung

Köszönjük a Magyar Távirati Irodának a könyv elkészüléséhez nyújtott segítségét.

ISBN 978 963 7340 90 1

Felelős szerkesztő Varga Zoltán

Korrektor Lehotka Gábor

Könyvterv Varga Júlia

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben

Felelős vezető Fazekas Péter vezérigazgató

A borítóterv Kálmándy Ferenc (MTI fotó) képének felhasználásával készült.

TARTALOM

Előszó.	9
Magyarország állampolgárai, a magyar nemzet tagjai!	13

AZ EGYSÉG INTÉZMÉNYE

Magyarország ünnepi arca	19
Haza, tisztesség, hűség	20
Nem akarok szeretett elnökünk lenni	22
A civilek elnöke	28
Közös értékek hosszabb távú képviselője	29
A függetlenség nem magány	30

JOGÁLLAM, ALAPJOGOK, DEMOKRÁCIA

Az államfő már tudja a választások időpontját.	43
A jogok kikényszerítésének szenvedélyes akarása	44
Felelős magyar minisztériumot	48
Súlyosan sérült a jogállamiság.	49
Az ügyészség pártatlansága védelmében.	51
A köztársasági elnök szerepe az alapjogok védelmében	54
Az Alkotmány a végső menedék és biztosíték	66

A NEMZET ÉS AZ ORSZÁG

A haza, a nemzet és a szabadság egysége	79
Jóindulatú és felszabadult kölcsönösséget	81
Kolozsvárról a nemzethez, március 15-én.	89
Tizenhárom Beneš-dekrétum	93
Elítélő véleményem összhangban áll az európai normákkal	96
Otthonatlan emlékezet	97
Ötven éve halt meg Esterházy János	103
A nemzet határon kívül élő részének vérével megpecsételve.	107
Közös akarat a közös folytatásra	111

A legfontosabb, hogy együtt vagyunk	115
Az emberek között segítem a közeledést	118
Az együttélés délvidéki tanulságai	120
Mitől magyar a határon túli magyar művészet?	124
Válaszút vándora.	127
Határon túli magyarság a XXI. században.	130
A cigányság felemelkedésének útja	133
Nagy baj lesz	135
Cigányok és magyarok kölcsönös felelőssége és kötelessége.	137
A cigányság az ország testének része	141
Az integráció a modern társadalomba való belépés	145
Magyarország roma állampolgárai mellett áll	149
Fenntartani az erkölcsi rendet.	150
A világ magyar igazai	153
Megnyitni a megértéshez vezető kaput	155

FELELŐSSÉG A JÖVŐ NEMZEDÉKEK IRÁNT

A jövőért vállalt felelősség.	171
Értéktörző tájak és emberek Magyarországon.	173
A földkerekségre kell érteni a fenntartható fejlődést	177
Radikális szemléletváltozásra van szükség	183
Még nem adtam fel	190
Szemünk a pályán legyen!	191
Az emberiség jobbat érdemel	193
Az egyetlen reménység maga az ember	196

AZ EGYETLEN 1956

Nem szabad elkenni semmit.	211
'56 nem csak a miénk	212
Az egyetlen '56-os forradalom.	213
Iszonyú bűn	219
Alkotmányos értékrendünk	223
A teljesen más ország	226
Íme, az örökség.	230

JOGÁLLAMI FORRADALOM: RENDSZERVÁLTÁS

Az Alkotmánnyal az égvilágon semmi baj nincs	245
Európa kettéosztottságának megszűnése	247
A rendszerváltás legszebb arca	251
Kié a múlt?	254
Jogállami forradalom: békés demokratikus átmenet Magyarországon	258
Magyarország bizalmat követelhet magának	265

KIUTAT KELL TALÁLNI: BELPOLITIKA

Az államfőnek más a felelőssége	281
Nincs idő!	283
Nyilvános elismerést várok a kormányfőtől	287
Éles határ a jogos tiltakozás és a bűncselekmény között	288
Az Országgyűlés dönthet a miniszterelnök személyéről	289
Miről dönt a bizalmi szavazás?	291
Ami nem maradhat válasz nélkül	291
Levonták-e a tavalyi őszi tanulságait?	296
A jogállamot nem lehet nem jogállami eszközökkel szolgálni	297
A lakosság bizalma alapvetően megrendült a politika iránt	298
Az állam nem így működik	304
Nem látom a stratégiát, csak a taktikát	306
A gárda csak címlapra kerülő tünet	307
A sok gyermek nem probléma, hanem megoldás	316
Alkotmányosság és a tisztesség	320
A kényszermunkatábor nem tűri a hazugságot	321
„Istenért, hazáért, család és tulajdon szentségeért”	324
A törvénnyel nem értek egyet	328
Szimbolikus szavazat?	330
Erős kormányra van szükség	332
A jóakarátú emberekhez szeretnék szólni	337
Előrehozott választások kellenek	339
Újra kell kezdenünk	341
Szárný és teher	346
Magyarországot talpra kell állítani	348

KÖZÖS JÖVŐNK: KÜLPOLITIKA

Az lehet tag, aki teljesíti a koppenhágai kritériumokat	363
A magyarországi németek ismét itthon vannak	370
A terrorizmus elleni harcban is be kell tartani a nemzetközi jogi és emberi jogi szabályokat	372
Európa az elitek projektje	373
Gyakorlom az önálló politikát	377
Történelmünkkel szépítés nélkül nézzünk szembe	379
A kulturális nemzetek uniója	385
„Éljen a lengyel!”	385
Egységes régiós szemlélet és fogalmi készlet a nemzetiségi kérdésben	388

TEVÉKENY HAZASZERETET: TUDOMÁNY, KULTÚRA, OKTATÁS

Ahol harmóniát tanítanak	393
Az Akadémia morális hatalma	395
A hazaszeretet kultúrája	399
Önvizsgálat és cselekvés	402
A jóra valóság ünnepe	405
Teljes szívvel vállalni a változást	411
Forrásjegyzék	417
Képjegyzék	419

ELŐSZÓ

A köztársasági elnöki munkának csak egy kis része zajlik a nyilvánosság előtt. Ebből is többnyire a protokolláris külső látszik. A diplomáciai és más tárgyalások fényképei például ritkán szólnak a tartalomról. Az eredmények pedig később, sokszor és csak áttételeken keresztül jelentkezhetnek. Ugyanígy a hivatalos iratok, levelek, alkotmánybíróági indítványok vagy politikai vétók pontos tartalma általában nem éri el a nagyközönséget.

A végrehajtó hatalommal nem rendelkező, „ceremoniális” államfő szerepe azonban nem lehet tartalmatlan. A nemzet egységének, amit az elnöknek ki kell fejeznie, értéktartalma van – ugyanúgy, mint az Alkotmánynak és az állam demokratikus működésének is, amelyek felett öröködni kötelessége. A köztársasági elnöknek határozott elképzeléssel kell rendelkeznie ezekről az értékekről. Ugyanakkor kevés lehetősége van arra, hogy ezeket képviselve az ország fontos problémáiról véleményt nyilvánítson. Beszédek és szimbolikus aktusok adhatnak erre alkalmat.

Az államfő továbbá egyszemélyes intézmény, s az ebből adódó korlátokra minden megnyilvánulásában ügyelnie kell. Ám ez sem szűkítheti működése személyességét csupán jellegzetes külső gesztusokra.

Két módját találtam annak, hogy véleményemet és meggyőződésemet közvetlenül kifejezhessem. Egyrészt rendszeresen jártam az országot és a határon túli magyarság közösségeit. Útjaim során nagyon sok emberrel találkoztam, és folytattam a szokásos üdvözlésen túli beszélgetést, ahol igazán figyeltünk egymásra.

Másrészt beszédeimben valóban én akartam megszólalni. Ahogy már az Alkotmánybírószágon is magam írtam minden ítéletemet, úgy elnökként sem volt beszédíró. Ennek az elhatározásnak sokat köszönhetek. A beszédekre alaposan fel kellett készülnöm, s eközben alapvető kérdéseknek végére kellett járnom, tisztáznom kellett álláspontomat.

Ez a könyv elnökségem mondanivalóját tartalmazza. A beszéd ugyan elszáll, de van, ami már eddig is nem egyszer visszatért a hivatkozásokban, és van, aminek érezhető a hatása. A magam számára egyszersmind számvetés e könyv összeállítása.

A „szöveggyűjtemény” felépítése a tartalomjegyzékből világos: először az elnöki szerep értelmezése és főbb célkitűzéseim, majd az egyes fontos területek következnek. A képek viszont túlnyomórészt időrendben követik egymást,

és a szövegektől sokszor függetlenül vezetnek végig az elnökség idején. Ez is szubjektív válogatás: mi az, ami az olvasónak betekintést nyújthat az elnöki tevékenység olyan részeibe, amelyről a beszédek nem szólnak, illetve egyszerűen olyan események, amelyek nekünk kedvesek maradtak.

Ez a könyv ugyanis nemcsak a nyilvánosságnak szól, hanem Feleségemnek is. Közösén hagytunk nyomot az időben – neki ajánlom ezt a munkát.

Sólyom László

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG ÁLLAMPOLGÁRAI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI!*

Ez a megszólítás illik és jár azoknak, akik Szent István ünnepén hallgatják a magyar állampót. Ez az a közösség, amelynek ünnep a mai nap, amely képes meghallani ezer év távolságából is a nagy király üzenetét. Akiknek lelkéből felzakad a kérdés: hol vagy, István király?

Tizenöt éve, mióta immár szabadon, augusztus 20-án Szent Istvánt ünnepeljük, évről évre hallhatjuk István bölcs Intelmeit fiához, arról, hogy az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő; hogy a királynak türelemmel és irgalommal kell ítélkeznie, hogy mielőtt dönt, hallgassa meg a tanácsot. Mindez igaz és megszívlelendő. És évről évre felidézzük István nagy tettét is, hogy a magyar királyság megalapításával szilárd helyet készített a magyaroknak Európában, s ennek köszönhetjük megmaradásunkat.

De lefordítja-e valaki ezeket az üzeneteket a ma nyelvére? Felmutatja-e, mi volt Szent István egyéniségében és művében az a meghatározó vonás, amelyre most és a jövőben szükségünk van? István nem csak királyságot alapított, s ezzel nem pusztán Európához csatlakozott. Ezt az ő korában sokan megtették: Európa szélén sorra felmagzottak a keresztény királyságok és fejedelemségek. Az ő igazi nagysága abban állt, hogy szuverén módon határozta meg Magyarország helyét az akkori világban. Halljuk meg, vegyük észre, tekintsük példának azt az önbecsülést, azt az öntudatot, ahogy István király fellépett! Nem tett hűségesküt a német-római császárnak – egész életében elhárította a személyes találkozást Ottó császárral, nehogy ez szóba kerülhessen. De nem lett Szent Péter hűbérese sem, a pápa hatalmát csak a lelki dolgokban ismerte el. A császár és a pápa között megőrizte országa teljes függetlenségét.

A függetlenséget István úgy őrizte meg, hogy a lehető legteljesebben bekapcsolódott Európa gazdasági és kulturális vérkeringésébe. Ennek fontos lépéseként megnyitotta a Szentföldre Magyarországon keresztül vezető zarándokutat.

Ez – a mai fogalmaink szerint – alapvető információs csatorna volt, e nélkül nem válhatott volna Magyarország számottevő európai tényezővé. Gondoljuk csak meg: Galliából, a Nyugat távoli országaiból ezen a biztos úton vonulhattak a zarándokok Jeruzsálembe! Négynapi járóföldenként királyi vár vigyázta a biz-

* Ünnepi beszéd a Kossuth téren. Budapest, 2005. augusztus 20.

tonságot, kolostorok és vendégházak sora adott szállást és ellátást, gyógyította a betegeket. Számos kitűnő, művelt ember volt a zarándokok között, s István szívesen megismerkedett és elbeszélgetett velük. A zarándokút pótolta az újságot, rengeteg hírt hozott odafele a távoli Nyugatról, visszafelé a keleti tapasztalatokról.

Volt olyan jelentős személyiség, akit István így, zarándokként ismert meg, s nem is engedett továbbmenni. Őt Szent Gellért néven mindnyájan ismerjük.

Szent István korában a világ Európa volt, s legfeljebb Jeruzsálemig terjedt. Ma a földkerekségen kell elhelyeznünk Magyarországot. Nem szentföldi zarándokúton áramlik a hír, a kultúra, nem azon jönnek a kereskedők. Sűrűn beszövi a Földet a kommunikációs háló, zizeg, zúg, dübörög, felfoghatatlan sebességgel áramlik a hír, a pénz, a tudás. Szinte már félelmetes ez a mesterséges világ. Mindenütt szárazföldi és légi folyosók, emberekkel és árukkal telve.

Ebben a globális távlatban szükséges és jó döntés volt, hogy Magyarország az Európai Unió tagja lett. Ám az új helyzetben is érvényes Szent István példája: a szuverén helymeghatározás, az öntudat és az önbecsülés. Nem úgy kell tekintenünk az Európai Unióra, mint egy távoli hatalomra, ahol jól-rosszul megértik a problémáinkat, s jó esetben pénzügyi támogatást adnak. Legyünk tudatában annak, hogy az EU országai között nagyságunkat tekintve középhatalom vagyunk, hogy mi is alakítjuk, mi történjen, és mi történhet az unióban. Igaz, hogy az Európai Unió döntéshozatala nem eléggé demokratikus, de az itthoni demokráciát jobban ki kellene használni ahhoz, mit képviseljünk Brüsszelben! Vajon elég-e, hogy az Országgyűlés csupán tájékoztatást kap a kormánytól? Vajon nem baj-e, hogy az érdekképviselések, a civil szervezetek oly kevésbé hallatják hangjukat európai kérdésekben?

Miért kellene nekünk nemzetközi kapcsolatainkban mindig alkalmazkodni, mintát követni? Tanuljuk meg István királytól, hogy képesek vagyunk saját, önálló hozzájárulásra Európában és a világban! Igenis előállhatunk olyan megoldásokkal, amelyek a mi problémáinkra vannak szabva, s türelmes munkával elfogadottá tehetjük őket. Valóban részese vagyunk a nemzetközi jogrendnek és az európai jognak, ám új egyensúlyra van szükség a megszokott keretekhez való alkalmazkodás és az önálló, jól megalapozott kezdeményezés között.

Igen, a határon túli magyarokról is beszélek. Az ő magyar állampolgárságuk ügye fájdalmasan félresiklott. Ez nem maradhat így! Megoldást kell találnunk, annak tudatában, hogy ez nem csupán jogi, hanem politikai kérdés is. Egész életemben a jog fejlődését kutattam, azt, hogy miként születnek új megoldások, s hogyan terjednek el. Higgyék el nekem: a jogban is vannak találmányok, felfedezések! Máris léteznek olyan jogi újonságok, amelyek a magyar nemzet

országhatárokkal való szétszabdaltságára figyelemmel születtek. Az anyaállam jogai a kisebbségben élő nemzetrészek megőrzésében immár a nemzetközi elismerés útján vannak.

Ismétlem azonban: ez nem pusztán jogi kérdés. Azok a magyarok, akik nyolcvan éve más államokban élnek, ismerik az ottani viszonyokat. Mit tudunk viszont mi, az anyaország népe szomszédainkról? Fájdalmas a kérdés: mit tudunk a szomszédos államokban élő magyarságról? Tudás nélkül a pusztá érzelmi hozzáállás könnyen tévútra vezet. Ismernünk kell szomszédainkat, csak így jöhet létre a megértés. Így tudjuk belátni, mi az, ami más népek jogos érzékenységet sérti, s mi az, amiben nem szabad engednünk saját álláspontunkból. Kellő tudással és empátiával azután nyugodtan nézhetünk Európa szemébe, amikor megoldást javasolunk.

Az Intelmek mellett a leggyakrabban Szent István törvényeit szokták emlegetni; innen ered a magyar jogrendszer ezeréves folyama. Tudnivaló ezekről a törvényekről, hogy sokkal emberségesebbek voltak, mint a korabeli Európa más országainak törvényei, továbbá, hogy a király biztosítani tudta e szigorú, de igazságos törvények megtartását országában. Mint feljegyezték, tömegek vándoroltak be Magyarországra éppen a – mai szóval úgy mondanánk – jogbiztonság miatt, s találták meg boldogulásukat. Ma a jogbiztonságot és az emberek szabadságjogait az Alkotmány garantálja. Az emberi jogok érvényesülése Magyarországon olyan kincs, amelyet őriznünk kell. Egy pillanatig sem szabad engedni ezekből. A szabadságjogok kizárólag akkor korlátozhatók, ha az állam bizonyítja a korlátozás elkerülhetetlenségét. Kitágult világunk ugyanis megteremtette a maga globális veszélyeit.

Ilyen a terrorizmus. Ellene fellépni minden országnak joga és kötelessége; védekezni minden ország létérdeke. Ez azonban nem vezethet arra, hogy a jogokat a szükségesnél nagyobb mértékben korlátozzák. Új egyensúlyt kell találni a jogok megőrzése és az önvédelem között, olyan egyensúlyt, amely nem megy túl a valóban indokolt és a védekezésre valóban alkalmas megszorításokon. Könnyű az emberek biztonságigényére, az emberekben rejlő félelmekre alapozva elfogadtatni a szabadság korlátozását. Szomorú tapasztalataink vannak erről. Én azonban azt mondom, hogy az önbecsüléshez az is hozzátartozik, hogy öntudatosan valljuk és védjük jogainkat.

912 évvel ezelőtt, s éppen ezekben a napokban, László király – akit mi már Szent László néven ismerünk – országos gyűlést hívott össze Fehérvárra, s kihirdette, hogy a gyógyulásban reménykedő nyomorultak is jelenjenek meg. Ekkorra István tisztelete már országos méretűvé nőtt, nem egyszer a „boldog” jelzővel említették nevét. A szentté avatáshoz azonban az egyházi előírás szerint

csoda is kellett. A sokaság három napig megtöltötte a templomot, ahol István teste nyugodott. Az augusztus 19-éről 20-ára virradó éjjel a lelki feszültség, a csodavárás megdöbbenő gyógyulásokat váltott ki. A tömeg ujjongott, László király az örömtől sírva vitte az oltár elé a meggyógyult béna kisfiút. Így hagyták ezt ránk a régi történetírók.

Nemcsak István életének, hanem ennek a történetnek is van üzenete számunkra.

A király halála után majdnem negyven évig zavaros, belháborús korszak zúdult az országra, s amikor László király alatt ismét rend és biztonság lett, az emberek hirtelen megértették, mit köszönhetnek István királynak; hogy az ő művére lehet építeni további boldog korszakokat. A magyar nép azt akarta, hogy István király a lehető legmagasabb tisztességet nyerje el, hogy kilépve az időből szentként maradjon meg népe emlékezetében. Ez a várakozás és akarat, amikor kellett, csodákat szült.

Én úgy értelmezem a történetet, hogy István nagyságának felidézése felszabadította az emberekben rejlő jót. Erre különösen időszerű emlékezni ma, amikor a médiában megjelenő politika a negatívumoktól harsog, és amikor – ne feledjük – még sokan a rendszerváltás elkerülhetetlen gazdasági következményeitől szenvednek. Az 1990 után ránk szabaduló fogyasztói értékrend, a pénz egyeduralkodója, a taszító stílusú politizálás azonban legfeljebb eltakarta a bennünk lévő jót. Hiszen az ország él, s bár nem ez szerepel az újságok címlapjain, az emberek megállták a helyüket a nehéz években. Dolgoznak, boldogulnak, és – amit különösen remélek – egyre inkább megtalálják saját életükben azokat az értékeket, amelyekért érdemes élni.

István király művét folytatnunk kell: önknek, ifjú tisztek, mindnyájunknak, és minden következő nemzedéknek – míg az ország áll. Ünnepeink hát felszabadultan, bizakodva, jóérzéssel tekintve önmagunkra!

AZ EGYSÉG INTÉZMÉNYE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG ÜNNEPI ARCA*

Talán még soha nem volt a köztársaságielnök-választások sorában ilyen fontos és időszerű, hogy felidézzük és megerősítsük, hogy a köztársasági elnök az Alkotmány szerint az egység intézménye. Nemcsak azért, mert az Alkotmány úgy határozza meg a fő feladatát, hogy az elnök kifejezi a nemzet egységét, hanem azért is, mert ha arra gondolunk, hogyan keletkezett az alkotmányunk, ha felidézzük a történetét, akkor látható, hogy a köztársasági elnöki intézmény helyreállítása 1990-ben a Nemzeti Kerekasztalnál a pártok egységét is kifejezte.

Az 1946. évi I. törvénycikkhez való visszatérés volt az a közös alap, amelyben mindegyik párt megegyezett akkor, és amely parlamentáris köztársaságunk alkotmányának alapját adhatta. Ez a szál pedig visszavezet 1848-hoz, amelynek egyik fő törekvése és követelése – mint tudjuk a 12 pontból – a parlamentnek felelős magyar „ministerium” volt Pesten.

Immár alkotmányos kötelességem a nemzet egységét képviselni, és benne a nemzet választott képviselőinek az egységét is kifejezni. Megkönnyíti ezt a feladatomat, hogy pártokon kívül álló jelöltként választott meg az Országgyűlés. Egy civil szervezet, a Védegylet ajánlott az összes képviselő és mindegyik parlamenti párt figyelmébe. Ezt támogatta száztíz, majd még egyszer annyi közéleti személyiség, akik a magyar szellemi és politikai élet legkülönbözőbb, egymástól nagyon messze álló irányait képviselték, és mégis összefogtak. Olyan egységes és pártkülönbséget nem néző támogatottsággal indultam neki ennek az útnak, hogy megválasztásomat egyetlen párt sem érezheti kudarcnak. Mindezt szükséges volt előrebozsátanom, mielőtt a köszönet szavaira térnék.

Köszönöm tehát a Védegyletnek és mindazoknak, akik az országgyűlési képviselőkhez intézett ajánlólevelükkel elindítottak ezen az úton, amely végül a megválasztásomhoz vezetett, és köszönöm máig tartó támogatásukat. Köszönöm a parlamenti pártoknak, amelyek hivatalosan jelöltek, meghallva tehát a civilek szavát, és külön köszönöm, hogy függetlenségemet egész végig érintetlenül hagyták. Végül köszönöm az Országgyűlésnek, hogy megválasztott a Magyar Köztársaság államfőjévé. Örülök, hogy olyan elődök nyomába léphetek, mint Göncz Árpád és Mádl Ferenc.

* Beszéd az Országgyűlésben a köztársasági elnökké választás alkalmából. Budapest, 2005. június 7.

Ettől kezdve viszont már előre kell néznünk. Tanulásként azt vigyük magunkkal, hogy jóra vezethet, az ország javára válhat, ha a politikai pártok és a civil szervezetek együttműködnek.

Fölesküdtem arra, hogy az Alkotmányon őröködöm. Ennek szigorúságában senki ne kételkedjen! Az Alkotmány azonban nemcsak intézményeket és hatásköröket szabályoz, hanem mindenekelőtt és mindenekfelett erkölcsi értékeket nyilvánít ki, amelyek meghatározzák a Magyar Köztársaság jogrendjét, az emberek jogait. Ezek megőrzése és közöttük különösképpen az emberi méltósághoz és az emberi élethez való jog, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának biztosítása az egyik legfőbb feladatom.

Köztársasági elnökként ezeket az értékeket akarom képviselni, de nem állandó aktivitással és intézkedésekkel. Az elnök szóttanul is adjon példát, és sugározza a helyes mértéket! Úgy fejezi ki a nemzet egységét, hogy annak sokféleségét megőrzi és bátorítja. A sokféleségből nem szürke átlagot akar kikeverni, hanem egy ideált: Magyarország arcát, ahogy az emberek ünnepnapon szeretik magukat látni. Ez a reprezentáció a magyar állam megjelenítésének az igazi értelme.

A rendszerváltás idején azt mondtuk: emeljük föl fejünket! Azt kívánom, hogy a nemzettel együtt úgy vágjunk neki a következő öt évnek, hogy a szívünket is fölemeljük!

HAZA, TISZTESSÉG, HŰSÉG*

Az új köztársasági elnök első szava a köszöneté. Örülök, hogy ilyen elődök nyomába léphetek. Nem lehet annál nagyobb elégtétel, mint hogy az a személy, aki öt éves – ahogy ő nevezte – szolgálata alatt a nemzet egységét testesítette meg, most, hivatala végén a nemzettől egységesen csak elismerést kapott.

Nekem külön személyes okom is van az örömrre, hiszen negyven éve ifjú kollégaként közelről követhettem Mádl Ferenc pályáját, aki fiatal kora óta az európai gondolat nagy híve és harcosa, aki tudományos és tanári tevékenységének a középpontjába Európát helyezte, és ez az eszme elnöksége idején teljese-

* Beszéd a Sándor-palotában a hivatalba lépéskor. Budapest, 2005. augusztus 5.

dett ki. Képviselhette Magyarországot, amikor az Európai Unió tagja lehettünk. Köszönet illeti azért, hogy segítette Magyarországot elhelyezkedni az európai közösségben, és külön köszönet azért, hogy a határon túli magyar közösségeket is segítette ugyanebben.

Mától kezdve az Alkotmány szerint én képviselem a magyar államot. Szinte megtestesítem. Éppen ezért szükséges leszögezni: az állam nem én vagyok, és az állam nem mi vagyunk, a magyar állam vezetői, akik itt ülnek, hanem a magyar állam alkotórésze és alkotója a magyar nép. Amikor az egyetemen arról kezdek beszélni, hogy mi is az állam, be szoktam vinni egy könyvet, amelyet az 1600-as évek közepén írtak. Ez az első modern mű az államról, Thomas Hobbes *Leviatánja*, címlapján egy híres, nagyon szép metszettel. Ezen a metszeten békés szántóvetők látszanak, távoli városok, a tengeren hajók, és a horizonton kiemelkedik egy óriás, a bibliai szörnyeteg, Leviatán, egy pikkelyes, koronás szörnyeteg.

Ez az állam. Ha pedig megnézzük közelebbről, a pikkelyek a miniszterek, a páncélos katonák, a bírák, a hivatalnokok – ők alkotják ezt az államot. A Leviatán békét és biztonságot nyújt a népnek, de szabadságot nem ad, csak annyit, amennyit éppen jónak lát. A magyar Alkotmány címlapján nincs Leviatán. Az áll az elején, hogy a hatalom a népé, és nekünk, akik ezt szolgálni vagyunk hivatottak, úgy kell ezt a kötelességünket teljesítenünk, hogy mindig az emberek szabadságát, szabadságjogaikat tartsuk szem előtt.

Ezzel kapcsolatban még egy gondolatot engedjenek meg: azok vannak itt vendégként hivatalba lépésem alkalmából, akik ünnepélyes esküt tettek az Országgyűlés és a magyar nép színe előtt. Az eskü így kezdődik: „esküszöm, hogy hazámhoz hű leszek”. A hűség nem olyan fogalom, amelyet jogi kategóriák közé lehet szorítani. Sokkal több annál. A haza is sokkal több, sokkal gazdagabb annál, semhogy a magyar állam fogalmára lehetne szűkíteni. Nagyon szomorú, hogy a mostani közbeszédben a haza fogalma általában csak mint a hazaáruló része szokott szerepelni. Szeretném, ha elnökségem alatt vissza lehetne állítani a következő fogalmak becsületét és fényét: haza, tisztesség, hűség.

Vannak olyan szavak persze, amelyek nagyon hamar értéküket veszthetik. Ritkán szabad ezeket használni, csak nagyon ünnepélyes alkalmakkor. Úgy érzem, hogy ez olyan ünnepélyes alkalom, amikor kimondhatok egy ilyen szót, és ezzel visszaállíthatom jogaiba, a magyar nyilvánosságba. Ez a szó a hazaszereget. Én ennek jegyében fordulok bizalommal az itt jelen lévő állami vezetőkhez, a külföldi államok képviseletében a Nuncius Úrhoz, és azt kérem, működjenek együtt velem.

A magyar néptől pedig bizalmat és támogatást remélek.

NEM AKAROK SZERETETT ELNÖKÜNK LENNI*

– *Nem kért nagy beiktatási ünnepséget. Azért is döntött így, mert alkotmánybíróági elnökként kapott bírálatokat, hogy túlságosan ragaszkodik a presztízis olyan külső jegyeihez, mint autó, ház vagy testőrök?*

– Ez eszembe sem jutott. Annak idején azt követeltem meg, ami a tisztségnek járt. Bizonyos állami vagy hivatali aktusokat ceremóniákkal is a hétköznapi és a civil élet fölé kell emelni. Az államfőnek a reprezentáció az egyik fő feladata, híve vagyok a hagyományteremtésnek is. Mindez a látványos beiktatás mellett szólt volna. De egy ünnepnek konkrét tartalommal kell bírnia. Beiktatás azonban jogilag nem létezik: amikor a parlament megválasztott, az ünnepélyes, sőt kataritikus pillanat volt. Azt megismételni nem lehet. Furcsának tartanám magamat huszárokkal és ágyúlövessel ünnepeltetni, amikor bevonulok a Sándor-palotába.

– *Magyarország olyan államfőt kapott, aki ilyen tudatosan akar tanítani?*

– Jelölésem a Védegylet ama jelmondata jegyében történt, hogy lehet más a politika. Más, mint amit az emberek általában e címen tapasztalnak: a pártok elkeseredett hatalmi harca. Ezt nem szűnök meg képviselni, vagy ha tetszik, „tanítani”. Politikai életem a civil szervezetekben folyt, például a Duna Körben. Amikor az MDF-ben voltam, az még nem is volt igazi párt.

– *Az elnökválasztásnál viszont igazán megérinthette a pártpolitika. Hogyan tudta meg, hogy a Fidesz-frakció az első körben nem szavaz?*

– Nem tudtam előre. A kocsiban, úton a Parlament felé, hívott Orbán Viktor: ne lepődjek meg, ha rendkívüli dolgot fogok tapasztalni, de nem mondhatja meg, mit. Amikor beléptem a páholyba, és láttam az üres padosorokat, rossz érzésem lett. A meglepődés, azt hiszem, látszott is rajtam. Aztán hazafelé megint hívott az autóban Orbán titkárnője. Kértem, várja meg a kapcsolással, amíg kiállok az út szélére; ezt azért nem akartam vezetés közben elintézni. Orbán Viktor azt magyarázta, hogy nagyon sajnálja, de ez kellett ahhoz, hogy megtudják, hányan szavaznak át.

– *Mit válaszolt?*

– Másnap reggel az interneten olvastam Áder János közleményét, amely szerint keresik a módját, hogy ellenőrizték egymás szavazatait. Titkárnője nagyon

* Szombathy Pál és Sztankóczy András interjúja. *Magyar Hírlap*, 2005. augusztus 5.

nehezen találta meg Orbán Viktort, pedig minél korábban közölni akartam vele, hogy bírói múltam és alkotmányfelfogásom alapján semmilyen alkotmányosan megkérdőjelezhető lépést nem vállallok, azaz szavazzanak titkosan. Orbán megígérte, hogy az üzenetet továbbítja Ádernek. De hamarosan visszahívott, hogy a frakció demokratikus döntéshozó szervezet, tehát saját elképzelése szerint akar dönteni. Erre azt feleltem, akkor visszalépek. Nagyon jólesett, amikor délelőtt Tölgyessy Péter odajött, hogy kifejezze elismerését.

– *Érzett rendszerváltó nosztalgiát Tölgyessy gratulációja és annak kapcsán, hogy konzervatív-liberális összefogás juttatta a székbe?*

– Már korábban éreztem, mégpedig az engem támogatók névsora láttán. Együtt Eörsi István és Makovecz Imre, nagyon lelkesítő. Ez volt az én igazi ünnepségem, a széles értelmiségi összefogás, amely egyben kötelez is.

– *Föl van készülve a bírálatokra, hogy ez a támogatottság nem tart örökké?*

– Alkotmánybíróként is azt mondtam, hogy a közszereplőnek jogilag és pszichikailag is sokkal többet kell elviselnie másoknál. A szakmai bírálat pedig nagyon hasznos. Persze teljesen más, amikor az ember becsületébe gázolnak. Ez utóbbi módszereken változtatni akarok.

– *Hogyan? Perekkel?*

– Nem fogok perelni, még ha biztos is, hogy megnyerném. Olyan közhangulatot kellene teremteni, amelyben megvetik azt, akit és amit meg kell vetni. Remélem, meg fogom találni a módját: fellépéssel vagy éppen hallgatással. Ez a legnehezebb, mert prédikálni nem szabad. Legfeljebb ünnepélyes alkalmakkor lehet néhány nagy szót kimondani.

– *A két elődje is méltósággal viselkedett, mégis ilyen lett a magyar belpolitika.*

– Nem tudok előzetes módszertant adni, csak annyit mondhatok: eltökélt vagyok, méghozzá annak az ellentmondásnak a tudatában, hogy keveset akarok megjelenni a médiában. Van bennem elszánás és szilárdság, úgy érzem, meg tudom csinálni. Olyan belső program ez, amelyre fölteszem az elnökségem. Az embereknek tényleg elégük van sok mindenből, és talán mostanra eljutottak odáig, hogy szilárdságra és támpontra vágynak.

– *El tudja képzelni, hogy annyira durva lesz a kampány jövőre, hogy megszólaljon?*

– Igen. Ilyen szempontból nehéz év következik. Tűrhetetlen esetekben, ha másképp nem, négy szemközt fogok figyelmeztetni.

– *Őn hogyan határozná meg saját beállítottságát? Konzervatív?*

– Nem címkézem magam. A konzervatívoknak liberális vagyok, a liberálisoknak konzervatív. Én vagyok a belga Magyarországon.

– *Esküjében és első beszédében is volt vallási utalás. Érezhető lesz keresztény hite a munkában?*

– Külsőségekben semmiképpen nem; ez nem a nyilvánosságra tartozik. Erre alkotmánybíróként is vigyáztam. Én most már minden megnyilvánulásomban a magyar államot képviselem. De azért egyfajta érzelmi, metafizikus emelkedettséget visszahoznék. Nem félnék például olyan szavaktól, mint a hazaszeretet. A haza szót lejáratták, tönkretették, mostanában legtöbbször csak úgy szerepel: hazaáruló. Jó volna, ha ismét élne igazi tartalma, amit nem szabad szégyellni, le kell tisztítani és vissza kell hozni a közbeszédbe.

– *Az Alkotmány szerint a köztársaság felelősséget érez a határon túli magyarokért. Ön is azt nyilatkozta a pozsonyi Új Szónak, hogy ezt nagyon komolyan fogja venni. Mit tehet a gyakorlatban?*

– Határozott üzenet volt, hogy az első interjúmat a pozsonyi magyar napilapnak adtam. A határon túli magyarok helyzete túlságosan érzelmi és pártpolitikai üggyé vált, pedig sok a szakmai szempont, amelyet például a kettős állampolgársággal kapcsolatban tisztázni kell. Az igazi kérdés az, vajon a kettős állampolgárság-e a legjobb megoldás, nem pedig az, hogy jogilag miként fogadja el az EU, hiszen elfogadja.

– *A legutóbbi budapesti szakértői konferencia nyugati résztvevői nem így vélik.*

– A nyugati politológusok – mint azt Velencei Bizottság-i múltamból is tudom – nem értik meg az itteni problémákat: nincs történeti és helyismeretük. Saját félelmeikből indulnak ki, minden ellentétben potenciális vérfürdőt látnak, miközben Baszkföldtől Korzikáig saját gondjaikat sem tudják megoldani.

– *Külpolitikailag aktív államfő lesz?*

– Az aktivitással itt is csínján bánnék. Nekem a mindenkori kormány külpolitikáját kell követnem. Ez szerencsére általában elég tág mozgásteret ad, és azon belül tudok hangsúlyokat elhelyezni. Végző esetben pedig megtehetem, hogy ha nagyon nem értek egyet valamelyik úttal vagy mondandóval, akkor nem megyek el.

– *Várható-e, hogy nagy kérdésekben – terrorizmus, globalizáció – véleményt formál?*

– Természetesen, sőt mondjunk minket közelebből érintőt, amelyről van határozott álláspontom: az EU ügyében, hiszen továbbra is elkötelezett Európapárti vagyok, dacára a megtorpanásoknak. A mélyebb integrációt pártolom, nemcsak gazdasági, hanem kulturális, szellemi és politikai téren is.

– *Európai elkötelezettsége elfordulás Amerikától? Mit gondol a terrorizmus elleni harcról?*

– El kell ismerni Amerika súlyát és szerepét. De azt is képviselem: ne essünk túlzásokba a rendkívüli intézkedésekkel és jogkorlátozásokkal. Én például addig nem megyek – tudósként sem mentem – az Egyesült Államokba, amíg ujjlenyomatot kell adnom.

– *Mit lát Magyarországon a legfontosabb társadalmi problémának?*

– Ösztönösen azt mondom, hogy a szegénységet. A gazdasági kettéosztottságot, ami sokkal veszélyesebb, mint a politikai szakadék, amelyben azért sok a látszat. Másik súlyos gond, hogy a normatisztelet teljesen eltűnni látszik. Szeretnék rehabilitálni erkölcsi fogalmakat is: ilyen a tisztesség, a hűség. Az elnök néhány kiemelkedő gesztust tud tenni öt hivatali éve alatt, s pont ez az, ami miatt vállalom az egészet. De ez nem a napi politikára vonatkozik. Én elengedem a fülem mellett, ha a sajtó kórusban kiabálja, hogy most az elnöknek kötelessége megszólalni. Majd megszólalok, ha én érzem kötelességemnek. Nemcsak a pártoktól leszek független, hanem a közvéleménytől is. Nem akarok „szeretett elnökünk” lenni.

– *A szegénység kiemelten sújtja a cigány kisebbséget. Van-e terve felemelkedésük érdekében?*

– A kisebbségek, nemzetiségek kérdésében szeretnék jóval mélyebbre látni, mint a közvélekedés szintje. Ehhez komoly tanulmányokat kell kérni komoly szakemberektől. Kétségtelenül a cigányság jövője Magyarország egyik legfontosabb problémája. Doktriner megoldásokkal itt sem szabad próbálkozni.

– *Fontos gesztusnak tartaná, hogy legyen cigány munkatársa a stábjában?*

– Ha ismernék ilyen szakembert, és szükségem lenne rá, idevenném. De demonstratív gesztusnak nem látom értelmét, mint semmilyen szerepjátásnak sem. A stábom megalakításánál a szakmai és emberi minőséget néztem, s ha elkötelezett baloldali munkatársat is meghívtam, nem azért tettem, hogy ezzel kinyilvánítsam pártatlanságomat.

– *Mely alkotmányos jogosítványait fogja a leggyakrabban használni?*

– Helyeslem a hagyományt, hogy az elnökök nem éltek törvénykezdeményezési jogukkal. Az államfő ne tegye ki magát annak, hogy a parlament leszavazza. Olyan ügyekben kell megszólalnia, amelyekben legalább morálisan övé a végső szó. A törvények visszaküldésének joga is ugyanezért nagyon meggondolandó. Csak amikor azt kell jelezni, hogy itt súlyos szemléletbeli konfliktus van az elnök és a parlament között. Az Alkotmánybírósághoz fordulás viszont az Alkotmány feletti örködés normális eszköze. Ám mivel ezt bármelyik magyar állampolgár megteheti, a legtöbb esetben ezt rájuk lehet hagyni. Ez is szimbolikus akció akkor, amikor olyan jogot látok veszélyeztetve, amit én fontosnak tartok. Mádl

elnök úr mindegyik indítványa „talált”, jogilag mindig igaza volt, de én nem mindegyiket adtam volna be az Alkotmánybíróságra.

– *A kevesebb több?*

– Mint mindenben.

– *Egyébként is pikáns lenne, ha az AB-hez fordulna, és az nem adna önnek igazat.*

– Kínos lenne, de a tisztelt bíróság természetesen dönthet így.

– *Nem a legfontosabb jogkör, de látványos: a kegyelmezés. Mádl Ferenc kétszer is megkegyelmezett családon belüli erőszak áldozatból lett tettesének. Önnek mi a kegyelmezési elve?*

– A kegyelmi ügyek bizonyos értelemben jogon kívüliek: irgalmasságot kell gyakorolni emberi szempontok figyelembevételével. Ha indokolt, nem leszek keményszívű: betegség, gyerekek előhívják az empátiámat. Átverni azonban nem hagyom magam.

– *Az ökológiai kérdéseket továbbra is kiemelten fogja kezelni? Jól sejtjük, hogy a Zengő fáihoz azért nem láncolja magát?*

– Fizikailag nem. Ökológiai céljaimat nem szűkíteném le környezetvédelemre, egy teljesen más világszemléletről van szó, a jövő nemzedékek iránt érzett felelősségről. Ebben a társadalomban még nem népszerű feltenni a figyelemztető kérdéseket: veszünkbe rohanunk-e, akarjuk-e korlátozni a fölösleges fogyasztást? Összel azonban, a Zengő-napokon én is felmegyek a hegyre. Nem mondok beszédet, viszont ott leszek.

– *De a köztársasági elnök feladata a nemzet biztonságának szem előtt tartása is.*

– Igen, már csak azért is, mert a hadsereg főparancsnoka is vagyok. Mindig is azt mondtam, hogy az Alkotmánynak megfelelően akkor lehet a Zengőn lokátort építeni, ha nincs más lehetőség. Ám ezt még a honvédelmi tárca sem állítja, csak azt, hogy másutt drágább felépíteni. Magyarországon viszont szinte nem maradt másik hegy, ahova nem visz fel aszfaltút, most nem is beszélve a vadpünkösdi rózsáról.

– *Passzivitásról beszél, de aktivitásra utal a kormányfővel tervezett havikon konzultáció.*

– Eddig is rendszeresen voltak munkareggelik, csupán annyi változtatást javasoltam, hogy nem muszáj tele szájjal beszélgetni. Ezeken a találkozókon természetesen nem pártpolitikáról lesz szó, hanem az ország helyzetéről, beleértve a gazdasági adatokat is. A kormányfő megígérte, hogy ezeket mindig rendelkezésemre is bocsátja.

– *Tudományos műhelyektől is kér tanácsokat?*

– Nem követem elődeim példáját, akik tanácsadó testületet tartottak fenn. Bármilyen kérdésről legyen is szó, a civil hálónon keresztül el tudok jutni olyan emberekhez, akiknek adok a véleményére.

– *A civilséghez az is hozzátartozik, hogy igazán otthon szeret és tud dolgozni? Egy államfőnél megvalósítható a távmunka?*

– Bejárok természetesen dolgozni, de a reprezentatív elnöki iroda nem az elmélyült gondolkodásra való. A Sándor-palotában ellátom a protokolláris teendőket, dolgozni azonban a lakásomon fogok.

– *El tudja képzelni a gyűlöletbeszéd büncselekménnyé nyilvánításának vagy az ügynöklistán nyilvánosságra hozatalának az Alkotmányba nem ütköző szabályozását?*

– Mindkét kérdésben letettem már a voksomat alkotmánybíróként a kilencvenes évek elején. Álláspontom azóta is változatlan: nem tartok indokoltnak semmiféle szigorítást, a szólásszabadság korlátozását. Alkotmányosan ez nem is lehetséges, ezért jön ilyenkor: akkor dobjuk ki az alaptörvényt. Ez a mentalitás türhetetlen, s ellen fogok állni. Az ügynökkérdésben is világos korlátok vannak. Az ezeket áthágó törvényt bizonyosan az Alkotmánybíróságra küldeném.

– *Legutóbb Orbán Viktor hozta nyilvánosságra a róla készült jelentéseket. Feltételezzük, önt is figyelheték. Hasonló lépés nem jutott eszébe?*

– Egyszer estem kísértésbe – még a rendszerváltás legelején –, hogy megnézzem a rólam készült anyagot. Akkor azt a választ kaptam, hogy megfigyelésem elrendelése és a dosszié megvan, tartalmát azonban eltüntették. Hogy igaz volt-e, nem tudom, mert arra jutottam, többé nem érdeklődöm.

– *Miért nem?*

– Nem érdekel. Túlléptem rajta. Besúgók voltak körülöttünk, azt akkor is tudtuk. Nekem nem elégtétel megtudni, ki volt jellemtelen, tudniillik ahhoz nem kellett besúgónak lenni. Most erkölcsbíróként tetszeleghet, aki névtelen feljelentőként másokat elvitetett, vagy csak megfúrta a párt- vagy KISZ-bizottságon kollégája gyerekének továbbtanulását, útlevelekérelmét. Az egész rendszer működését és valóját kellene feltárni. Engem a sikertörténetként leírt német átvilágítási modell sem lelkesít. Jobb lett attól bármi? Ami teljesen egyértelmű követelmény: magáról mindenki mindent megtudhasson, azt is, ki árulta el. További nyilvánosság azonban már csak azoknál indokolható, akik nem átnak ma is közszereplést vállalni.

– *Melyik a nagyobb hatalom: Alkotmánybíróságot vezetni vagy államfőnek lenni?*

– Nem dönthető el, annyira különböznek. A bírói munka eredménye látványosabb volt, hiszen döntéseinkkel közvetlen, sokszor azonnali hatást gyakorol-

tunk. Az elnöknek ilyen szempontból nehezebben kimutatható, közvetettebb és hosszabb távú a hatása. Annak gyümölcse, amit mondok vagy teszek, lehet, hogy csak tíz-tizenöt év múlva érik be. Ám lehet, hogy maradandóbb.

A CIVILEK ELNÖKE*

– Elnöksége egy esztendeje alatt milyen viszonyt alakított ki a pártokkal, illetve a közélet szereplőivel?

– A pártokkal semmilyen kapcsolatom nincs. Az állami szervekkel pedig alkotmányos feladataim szerint érintkezem. Úgy érzékelem, hogy egyrészt távolságtartó a viszony, másrészt nem hiszem, hogy valaha is felmerülhetett volna, hogy én bárkinek betartanék. Azaz együttműködésre törekszem.

– A távolságtartásnak mi az oka?

– Alapvetően az én pártatlanságom, illetve az elnöki szerepfelfogásom. Az viszont, hogy az Országgyűlésben kiülök a parlamentnek felelős kormány széksorából a páholyba, egyszerűen az Alkotmánynak való megfelelés. A felelősségeket mindig tisztázni kell. Ma elvárnak tőlem olyasmit, ami nem rám tartozik, mások viszont azt kifogásolják, hogy túlságosan aktívan politizálok. Azt hiszem, nálam passzívabb elnök még nem volt Magyarországon.

– Szavaiból az derül ki, zavarja, hogy a nagyközönség nem érti, mik az elnök feladatai. Szándékozik valamit tenni annak érdekében, hogy az emberek jobban megismerjék az álláspontját?

– Úgy gondolom, az emberek érzékelik, hogy jelen van a politikában egy más hang. Kérdés azonban, mennyire tudják, mi a „civilek elnöke” jelszó tartalma. Az, hogy a pártok által követett szűk hatalmi logikán kívül más megközelítés, más érdekek és értékek is szerepet kapnak – beleértve a választási ciklusokon túlérő felelősséget is. Innen származik például a környezetvédelem, a jövő nemzedékek iránti felelősség hangsúlyozása. Rám sütötték persze a pártellenesség bélyegét. Pedig éppen mielőtt elnök lettem, jelent meg a könyvem a pártok sze-

* Részlet Martin József Péter és Simon Ernő „Nem szabad elkenni semmit” című interjújából. *Figyelő*, 2006. augusztus 3.

repéről az alkotmányban.* Ebben kifejtettem, milyen meghatározó hatalmuk és szerepük van a pártoknak a demokráciában. Ám ez a hatalom nem totális. Az az értelme az elnökségemnek, azért vállaltam, hogy bizonyítsam, van tér a másfajta politizálás számára is. Civilségem tehát nem azt jelenti, hogy valamelyik civil szervezetnek az élére állok, és beviszem azt a pártpolitika hatalmi rendszerébe. Ellenkezőleg, arról van szó, hogy a civil szervezetek a saját minőségükben teret nyerjenek a rendszeren belül. Egyelőre a legnagyobb nehézség az, hogy tetteimet nem saját logikájuk szerint, hanem a megszokott pártérdekalapon minősítik.

KÖZÖS ÉRTÉKEK HOSSZABB TÁVÚ KÉPVISELETE**

– Amikor egy évvel ezelőtt megválasztották, azt mondta: lehet más a politika. Még mindig így gondolja? Akadt ugyanis néhány olyan ügy, amikor másként cselekedett, mint ahogy eddig megszokott volt, és ezt a politika és talán a társadalom sem díjazta, legalábbis erre utalhat népszerűségének csökkenése. Itt említhetnénk a legfőbb ügyész jelölését, illetve azt, hogy a parlamenti patkóból a páholyba ült, de felidézhetnénk a kitüntetéssel, az elmaradt kézfogással kapcsolatos vitát is. Nem gondolja, hogy a „lehet más a politika” gondolata falakba ütközött, netán kudarcot vallott?

– Nekem továbbra is ez a jelszavam, és az is marad az elnökségem alatt. Jelentését, tartalmát érdemes újra felidézni. A hatalom megszerzésére és megtartására koncentráló, négyéves periódusokban gondolkodó pártlogika mellett helyet kérek közös értékek hosszabb távú képviselésének. Úgy érzem, ezt a felfogást eddig sikerült konzekvensen képviselnem, azaz betartottam, amit hivatalba lépésemkor ígértem. Ha talán nem is értette pontosan, azt bizonyosan mindenki észrevette, hogy egy új hang jelent meg a politikában. Számomra fontos, hogy a nevükön nevezzem a dolgokat. Ez véleményem szerint nem konfliktuskere-

* Sólyom László: *Pártok és érdekszervezetek az Alkotmányban*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004.

** Részlet Szerető Szabolcs és Villányi Károly „Legyen értelme az áldozatoknak” című interjújából. *Magyar Nemzet*, 2006. augusztus 19.

sés, ám kitartok az elvi szempontok mellett a pragmatikus alkukkal szemben is. A példák, amiket „újításként” felsorolt, a média által hangsúlyt kapott események voltak. Hozzátenném még a Zengő ügyét is. Szívesebben illeszteném azonban ezeket a kiragadott példákat azokba az elvi célkitűzésekbe, amelyeket követni akarok. A legfőbb ügyész jelölése a jogállam és az emberi jogok programjába illik, a Zengő a jövő nemzedékek iránti felelősség felébresztésébe. Nem említette a nemzetpolitikát, pedig itt is van újdonság: a határon túli magyarokkal elkezdődött konferenciasorozat.

A FÜGGETLENSÉG NEM MAGÁNY*

– *Az elnöki poszt sajátos pozíció. Nem program ismeretében választják, nem kell elszámolnia senkinek sem azzal, hogy mit tervez, mit végzett, csak a lelkiismerete lehet a kontrollja. Nem okoz mindez intellektuális magányt, adott esetben tanácsatlanságot?*

– Engem minden bizonnyal annak alapján választottak elnökké, amit alkotmánybíróként tettem, és ahogy annak idején az Ellenzéki Kerekasztalnál tevékenykedtem. Van mércém: legyek olyan elnök, mint amilyen alkotmánybíró voltam. Elnöki programom világosan kijelöli az utamat; teljes erőmmel azon dolgozom, hogy a végére érjek annak, amit elterveztem. Egyébként pedig a meggyőződés nem pártelkötelezettség; a függetlenség nem magány.

– *De az Alkotmánybíróság testületében többen voltak, többen szavaztak, megszlott a felelősség. Itt egyedül dönt.*

– Valóban, a bírótársak kontrollja jótékonyan hatott, állandóan érvelnie, vitáznia kellett az embernek. Voltak pontos szakmai szabályok, nemzetközi sztenderdek. Az alkotmánybírónak hatalma van. Az elnöki funkció azonban alapvetően más. Itt nincs szó hatalomról, és ezen a posztton a szakmai követelmények is másképpen működnek. Előfordul olyan helyzet, amikor az ember csak a lelkiismeretére támaszkodhat, ami kétségkívül kockázattal jár.

* Részlet Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúból. *Népszabadság*, 2007. október 6.

– Az ön által vezetett Alkotmánybíróság mondta ki, hogy a közszereplőnek többet kell tűrnie úgy jogilag, mint pszichésen. Ön személy szerint többet tűr most pszichésen, mint korábban?

– Értem a kérdést, és köszönöm, nagyon jól bírom!

– Csak más az AB elnökeként közszereplőnek lenni, mint államfőként...

– Az alkotmánybíróági éveket utólag megszépíti az emlékezet, de az sem volt könnyű időszak. Viszont kétségtelen, akkor nem éltem olyan értelemben a nyilvánosság előtt, mint most, és szabadon jártam-keltem a világban. Higgyék el, sokkal jobban zavar, hogy nem tudok szabadon mozogni, mint az, hogy mit ír rólam egyik vagy másik lap!

– Érez-e plusz pszichés terhet annak kapcsán, hogy megtagadta – a most nagybetűs – Horn Gyula kitüntetését?

– Tudtunkbeszélni mindezek után Horn Gyulával. Tökéletesabékén egymással.

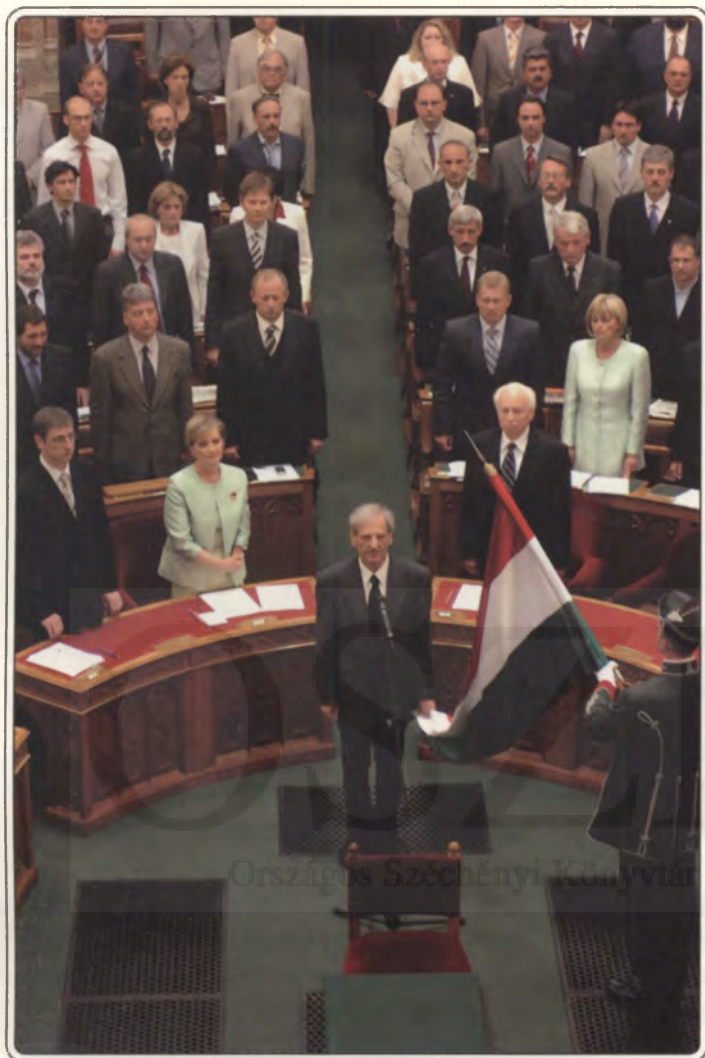
– A miniszterelnökkel is? Korábban rendszeres kapcsolatban álltak. Az ország érdekében nem volna jobb, ha újra így lenne?

– Jobb volna, persze. Ehhez az kellene, hogy pontos, széles körű tájékoztatást kapjak, és hogy ebben bízhasak is. Azonban így is ragaszkodom ahhoz, hogy az állam működése a jelen helyzetnek nem láthatja kárát. Aki hozzám akar jönni, bármikor megteheti. Szekeres Imrével például rendszeresen megvitatunk honvédelmi kérdéseket anélkül, hogy arról szó esne, mi a véleményünk az őszi beszédéről. Jön a környezetvédelmi miniszter, Fodor Gábor is.

– A szociális miniszternek is jönnie kellene, hiszen ön korábban kijelentette: az ország legnagyobb problémája a szegénység. Így egyben az ön egyik legnagyobb kiáltása is – ezt mondta. Tudott ebben érdemben lépni?

– Szakpolitikai kérdésről lévén szó, én legfeljebb közvetíthetek információkat és szempontokat, talán gyorsíthatok folyamatokat, de nem sok jóról számolhatok be. Pedig ez alapvetően hozzáállás kérdése. Mindenki látja például, akinek van szeme, hogy a gyermekprogramok elégtelenek, hogy legalább a nagycsaládoknak segíteni kell. Ha már ennyire nincsen gyerek, akkor legalább azokat támogassuk, akiknél van. Ezt a hozzáállást hiányolom a politikából. Megismétlem azt is, hogy az alapfokú közoktatáson nem szabad spórolni. Ahhoz, hogy valaki jó gimnáziumba kerüljön, előbb kell egy jó tanító, mert csak úgy lehet továbblépni. Az emberi dimenziók nagyon fontosak számomra. Fontos a GDP is a fejlődés szempontjából, de még fontosabb, ha valahol van egy jó tanító. Ő az egész környezetét formálja, műveli, normatiszteletet ültet beléjük. Találkoztam nagyszerű példákkal.

– Ha elnöki megszólalásait figyeljük, néha úgy tűnik, hogy azok összessége akár egy valódi konzervatív programként is fölfogható.

1. KÉP. Eskütétel a megválasztás után. Az aznapi két választási forduló idejére az ülésteremtől és a szavazási folyosótól messze, az Országház északi szárnyában, egy Dunára néző hivatali szobában helyeztek el. A harmadik szavazás alatt – hátha szükség lesz rá! – itt írtam meg az íróasztalon talált papírokra az eskü után elmondott beszédet. A négy kézírásos lapot, amelyeken viszonylag kevés javítás és törlés van, az esküokmánnyal együtt, az akkor kapott borítóban őrzöm.

A választás történetét az ebben a könyvben közölt interjúban elmondtam. („Nem akarok szeretett elnökünk lenni”, *Magyar Hírlap*, 2005. augusztus 5.) Örülök, hogy helyesen reagáltam a történetekre.

2–3. KÉP. A tűzkeresztség. Az első úgynevezett hivatalos állami látogatás, vagyis a protokoll szerint a legmagasabb rangú látogatás egy másik államban – rögtön augusztus 26-án Bécsben. Szép hagyomány, hogy Magyarország és Ausztria köztársasági elnökeinek első külföldi útja egymás országába vezet. Heinz Fischer szövetségi elnök és felesége a fiatalabb, kezdő kollégának szóló kedvességgel és tapintattal fogadtak, és segítettek át a formaságok szövevényén. Már rutinos elnökként nekem is módom volt ezt más, újonnan választott elnökökkel szemben „viszonoznom”. Az osztrák államfővel ápolt jó kapcsolatunk mindvégig megmaradt, gyakran találkoztunk, nem ceremoniális keretek között is.

4. KÉP. Útban a Zengőre, 2005. szeptember 17-én. Már február elején, mikor még senki sem gondolta volna, hogy köztársasági elnök leszek, Lenkovics Barnabás ombudsmannal együtt meglátogattuk a hegyen a nagy hóban, rettenetes hidegben is kitartó pécsváradi és hosszúhetényi embereket, akik szeretett Zengőjüket őrizték. Nem engedték kívágni a tervezett út nyomvonalán a fákat, éjjel összehavarták a kitűzéseket. Ez volt a legszebb – és szintén sikeres – civil mozgalom a Duna Kör óta. Tévedés ne essék: a hadsereg főparancsnokaként nem a radar ellen volt kifogásom, hanem az ellen, hogy azt kiemelten védett természeti területre telepítsék, noha lehetne máshova is. A magyar légtér védelme természetesen azelőtt is teljes volt, és ma is az; más és több lokátorral. Hatalmas tömeg élén, csodálatos időben indultunk fel a Zengőre, majd magasabban köd és zápor futott át rajtunk. A csúcson újra sütött a nap. Lassan azok is megérkeztek, akik nehezebben bírták a tempót, mindenki nevette és boldog volt.

A képen Herbert Tamással, a mozgalom egyik fő szervezőjével megyünk fölfelé. A könyv címlapján lévő kép a második Zengő-túrán készült, 2006. április 29-én, amikor a Zengő már megmenekült, s megnéztük a virágzó bánáti bazsarózsákat – amiket persze itt vad pünkösdi rózsának neveznek, így hívtuk mi is pécsi gyerekkoromban.

5. KÉP. Hát ez nem volt könnyű! Már a visszaúton a József-hegyi-barlangban Adamkó Péterrel, a barlangi mentők főnökével és dr. Leél-Őssy Szabolccsal, egy helyen, ahol fel lehet állni (2006 tavaszán). Bár a nagyközönség tud arról, mi van a föld alatt Budán, s építkezések kapcsán, váratlan helyeken időnként bejáratok keletkeznek, másrészt néhány barlang láto-gatható is – fogalmat alkotni erről a természeti kincsről csak így lehet. Szerencse, hogy nem vagyok kövér, és átfértem a szűk hasadékokon.

6. KÉP. A Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálatot akkor indította el Edvi Péter, amikor a romániai forradalom után az ottani árvaházakban uralkodó szörnyű állapotok képei bejárták a világot. A magyarok azonnal a helyszínen voltak. A gyermekmentő tevékenysége azóta nagyon sokrétűvé vált. Védnökei a mindenkori német, osztrák és magyar köztársasági elnökök. A 2006. augusztus végén képen látható fiú-nevelőotthonban előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorúak találhatnak menedéket a börtön helyett, amíg ítéletüket meg nem hozzák. Napok kellenek, míg megértik, itt nem bántja őket senki. Egy-egy kisállat vagy egy növény gondozása sokat jelent számukra: érzelmi kötődést.

7. KÉP. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, a felföldi mezőváros tájegység megnyitóján (2006. május 27-én). Ez a skanzen hihetetlenül változatos és gyönyörködtető képet ad a történelmi Magyarország jellegzetes tájairól. Úgy érzem, a nem szakember számára is szembeötlőbb a változatosság és sokféleség, mint sok külföldi szabadtéri múzeumban, s a hely szépsége és kisugárzása mindig rabul ejtett. – Később megjöttek a gyerekek és az unokák is (akkor még csak kilenc). A végén mind beöltöztünk parasztruhába, és a „fényképészeti műteremben” „igazi” korabeli képet készítettünk. Ezt azonban nem tesszük közzé.

8. KÉP. Ez is gyerekprogram (másnap): a Nagycsaládosok Országos Szövetségének gyermek-napi rendezvényén. Volt ökojátsszínház is a Sándor-palota kapuja előtt. S ha már öko: nagy nehezen sikerült elérnem, hogy az öregred elfogadja a Sándor-palota bejáratánál a kerékpártartót (mert ugyebár a bicikli valójában csőbomba is lehet...). A munkatársak használják is, de a külső vendégek közül eddig csak a Védegylet képviselője jött kerékpárral a köztársasági elnökhöz.

Országos Széchényi Könyvtár

8. KÉP. A lengyel–magyar barátság emlékművének avatása Győrött, 2006. március 24-én. Ezt a napot később mindkét ország parlamentje a magyar–lengyel barátság napjának nyilvánította, s közösen ünnepeltük meg Lech Kaczyński lengyel elnökkel felváltva Lengyel és Magyarországon, Varsóban, Przemyszlben, Krosnón, Győrött, Debrecenben és Óbudán. Legutóbb a katowicei magyar napon vettünk részt együtt, 2010 februárjában. Mindenütt, de főleg Lengyelországban tömegek érezték sajátjuknak ezeket az ünnepeket. Nagy diplomáciai sikernek tekintem, hogy Kaczyński elnök a legmagasabb lengyel kitüntetést adományozta Esterházy Jánosnak, akiről ebben a könyvben többszörösen is megemlékezem. A lengyel–magyar szövetség új erővel való feltöltése az észak–déli együttműködés kialakításában fontos az Európai Unió keleti felén, szemben a régi tagállamok által szorgalmazott kelet–nyugati infrastrukturális és energetikai fejlesztésekkel.

A győri szobor, a gyökerével és lombjával összefonódó két tölgyfa, ezekben az években a lengyel–magyar barátság jelképévé vált; széltében használják. A délkelet-lengyelországi Jarosławban felállították mását, részt vettem avatásán. Győrött a szobor arra inspirált, hogy beszédem végén a magyar és a lengyel himnusz kezdősorait is egymásba fonjam: „Nincs még veszve Magyarország, Isten, áldd meg a lengyelt!”

JOGÁLLAM,
ALAPJOGOK,
DEMOKRÁCIA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÁLLAMFŐ MÁR TUDJA A VÁLASZTÁSOK IDŐPONTJÁT*

– Tudja már, hogy mikorra tűzi ki a választások időpontját?

– Van már álláspontom. Ezzel kapcsolatban le is szögeznék néhány alapelvet. A legfontosabb, hogy nem fogok senkivel konzultálni az időpontról, nincs is ilyen alkotmányos kötelezettségem. A pártoknak nyilván megvannak a saját szempontjaik, amelyeket vélt vagy valós előnyök és minden valószínűséggel az ellenféltől való markáns különbözés, vagyis az annak kedvező időpont elutasítása is befolyásol. A választás két fordulójának napját nem a pártok, hanem az egész ország érdekének figyelembevételével kívánom kitűzni. Itt politikai és gazdasági érdekeket egyaránt számításba kell vennem. A pártok aktuális kívánságai nem válhatnak viszonyítási ponttá a döntésben. Persze a számomra irányadó szempontokat valóban a pártok határozták meg, de úgy, hogy törvénybe öntötték azokat, méghozzá az Alkotmányba és kétharmados törvényekbe. Utánanéztam az ide vonatkozó szabályok törvényhozási történetének, hogy megismerjem a törvényhozói akaratot. Tehát nemcsak a miniszteri indokolásokat néztem meg, hanem még a parlamenti és az országgyűlési bizottsági viták anyagait is. Úgy készültem fel, ahogyan annak idején egy alkotmánybírói ítéletre. Nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy az engem kötelező jogszabályi kereteket teljes mélységükben ismerem.

– Vagyis már tudja az időpontot.

– A törvény szerint a választást legkésőbb 72 nappal a szavazás napja előtt ki kell tűzni. A választásokat április 1-je és május 31-e között kell megtartani. A választási dátumokat április 1-je előtt 72 nappal fogom nyilvánosságra hozni. Tehát nyilván korábban, mint köteles volnék, de úgy, hogy elejét vegyem a spekulációknak.

– Csupán egyetlen lehetséges időpontpárról lehet szó, mint azt több szakértő felteleezi, vagy van mozgásterem?

– Van mozgásterem.

– Polt Péter megbízatása május 16-án jár le. Az önt ismerők azt mondják, nem fér bele a gondolkodásmódjába, hogy – bármilyen kis időre is – ne legyen betöltve a legfőbb ügyész posztja.

* Részlet Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúból. *Népszabadság*, 2005. november 24.

– Túl sokan próbálnak az én fejemmel gondolkodni. Az én fejem egyébként azt gondolja, hogy a legfőbb ügyészt a helyettesei teljes jogkörrel helyettesíthetik, ami nem jelenti azt, hogy erre szükség is lesz. A választások időpontját meghatározó szempontok között nincs olyan, amelyik a legfőbb ügyész személyével összefüggésben lenne; a két kérdést teljesen külön kezelem. Az Alkotmány rögzíti, hogy a köztársasági elnök javaslatot tesz a legfőbb ügyész személyére, akit aztán az Országgyűlés választ meg. E kérdésben sem fogok konzultálni a pártokkal. A legfőbb ügyészt kizárólag szakmai szempontok alapján jelölöm, különös tekintettel arra, hogy az ügyészi munka az egyik legkomolyabb és legnehezebb jogász hivatás. Arról, hogy mikor teszem meg a személyi javaslatot az Országgyűlésnek, még nem döntöttem; de arról igen, hogy a jelöltem nevét legkésőbb a választások első fordulója előtt nyilvánosságra fogom hozni.

– *Ennek mi a jelentősége?*

– Ezzel azt hangsúlyozom, hogy nem a választások eredményének ismeretében jelölök.

– *Általában is így jár el, amikor jelölési jogával él?*

– Igen, mindig a körülmények alapos mérlegelése és a jogszabályok alapján fogom eldönteni, hogy egy adott kérdésben szükség van-e konzultációra, és ha igen, akkor milyen körben.

A JOGOK KIKÉNYYSZERÍTÉSÉNEK SZENVEDÉLYES AKARÁSA*

Egy veterán köszönti most a konferenciát, jóllehet számos érv hozható fel az ellen, hogy kiérdemesült harcosnak nevezem magamat. Így például nem szolgáltam az adatvédelemben húsz-huszonöt évet – tudniillik amennyit a római katonáktól megköveteltek ehhez a státuszhoz. Még az is megkérdőjelezhető, hogy tagja voltam-e reguláris adatvédő alakulatoknak. E „költői” kifogásokat voltaképpen azért támasztottam, hogy alkalmat adjak olyan szempontok említésére, amelyek talán szokatlanok e konferenciasorozaton.

* Az Európai Adatvédelmi Hatóságok konferenciájának köszöntése. Budapest, 2006. április 24.

Ma az európai uniós tag Magyarország adatvédelmi biztosa látja vendégül az európai adatvédelmi hatóságokat. Már hihetetlenül messze, elsüllyedt múltnak tűnik az az éppen húsz évvel ezelőtti idő, amikor Magyarországon még különleges civil bátorság kellett ahhoz, hogy valaki ne adja meg személyi számát, amikor bármilyen neki járó pénzt vett fel a pénztárnál, vagy amikor a boltban fizetett. Bizony forradalmi, ellenálló tett volt az adatvédelemért és az információ önrendelkezésért kiállni. A jogvédő mozgalmaknak minden országban kritikai szerepük van. Nálunk azonban a kritika szükségképpen a teljes politikai rendszer ellen irányult, amely nem biztosította a szabadságjogokat. Így váltak az új szabadságjogok az adat- és környezetvédelem területén a változások előkészítőjévé és fontos hordozójává.

A húsz évvel ezelőtt, a Központi Statisztikai Hivatal megbízásából készült adatvédelmi törvény tervezetének szakmai megvitatására még sor sem került. Az adatvédelem ügyét 1989–1990-ben a demokratikus rendszerváltás tűzte ismét napirendre. Nemcsak az új Alkotmány tartalmazta a személyes adatok védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez való jogot, hanem az újonnan felállított Alkotmánybíróság 1991-ben alkotmányellenesnek nyilvánította a korlátlanul használható személyi számot, és határozatban fektette le az információ önrendelkezési jog érvényesülésének összes jogi követelményét és eszközeit. Egy évvel később végre meghozták az adatvédelmi törvényt, amely mindezeket tartalmazta, és egyben a közérdekű adatokhoz való hozzáférést is szabályozta, ugyanarra az adatvédelmi biztosra bízva a mindkettő feletti őrködést.

E hosszú történet felett azért időztem el, mert Magyarországon az adatvédelem és az aktanyilvánosság ügye továbbra is a szabadságjogok érvényesülésének kiemelt, szimbolikus területe maradt. A személyi szám eltörlésének – mint a portugál alkotmányban is – elsősorban szimbolikus szerepe volt. Az itt lefektetett alapelvek és attitűdök akkor is érvényesek maradnak, és az emberek akkor is számon tartják őket, amikor a technikai fejlődés már rég újabb és más problémák elé állítja az adatvédelmi jogot. Bár meg kell mondani, hogy Magyarországon az Alkotmánybíróságnak még hosszú évekig küzdenie kellett az állami bürokráciával és a törvényhozással, amely a személyi számmal való adat-összekapcsolásban látta számos társadalmi baj megoldását. Az Alkotmánybíróság már a kezdetekben az európai standardokkal való összhangra ügyelt – az információ önrendelkezési jog definiálásában például a német alkotmánybíróságot követte. Ezt az irányvonalat tartja fenn most is – éppen két hete rendezett konferenciát adatvédelmi kérdésekről a luxembourgi és a strasbourgi bíróság, valamint számos európai alkotmánybíróság bíráinak részvételével. Hasonló elégedettségre adhat okot, hogy 2005-ben meghozták az elektronikus információszabadságról

szóló törvényt, amely a közérdekű adatokhoz való elektronikus hozzáférést biztosítja.

A magyarországi adatvédelem jogállami letéteményese és fejlesztője a mindenkori adatvédelmi biztos. Bár az első biztost csak két évvel az adatvédelmi törvény meghozatala után választotta meg az Országgyűlés, a három ombudsman közül így is messze az adatvédelmi biztos tett szert a legnagyobb társadalmi ismertségre. Ő vállalta fel a legtöbb konfliktust az állami szervekkel, illetve más hatalmasságokkal, s járult hozzá minden harcával az adatvédelem és az aktanyilvánosság jogának tudatosításához az emberekben, s tette nyilvánvalóvá a szabadságjogok fontosságát.

Ebben csak részben volt szerepe annak, hogy az adatvédelmi biztos hatásköre az államigazgatáson túl mindenkire, így az üzleti szférára is kiterjed. Úgy látom, sokkal fontosabb, hogy még a jogállami, konszolidált viszonyok között is az adatvédelem és az információszabadság területén képes tovább élni a jogok kikényszerítésének az a szenvedélyes akarása, amely a demokráciát megelőző hőskort annyira jellemezte. Vagy ellenkező oldalról megfogalmazva: itt él tovább a leginkább leplezetlenül, sőt öntudatosan az az attitűd, amely csakis a saját hivatali vagy üzleti érdekére van tekintettel, s vélt igaza tudatában nem vesz tudomást az emberek alapvető jogáról az emberi méltósághoz – amelyből pedig az adatvédelmi és információhoz való hozzáférési jogok közvetlenül erednek.

Ennek nyilván a dolog természetében rejlő okai is vannak. Míg például a – nem kevésbé fontos – szólásszabadság területén bírósági segédlettel szüntelenül folyik a becsületevédelem és a minél teljesebb véleménynyilvánítás közötti határok megvonása, vagy újabban a közösségek méltóságának védelmi lehetőségeivel vannak elfoglalva, olyan – jóllehet a kezdetektől fennálló – strukturális kérdések viszonylag érintetlenül maradtak, mint a médiapluralizmus vagy a véleménynyilvánítás gazdasági korlátai. Amikor azonban az adatvédelmi biztos az üzleti titokra való hivatkozás határait feszegeti, illetve ugyanígy az állam- vagy szolgálati titokká nyilvánítás indokoltságát kérdőjelezi meg, sokkal közvetlenebbül és érzékenyebben avatkozik be az egész rendszerbe, mint amekkora például egy-egy sajtóper hordereje lehet. Nem véletlen, hogy végül az államtitokká minősítés indokoltságát az adatvédelmi biztos – kivételesen – hatóságként megkérdőjelezheti.

Az adatvédelmi ügyek jelentőségére érdemes azokat a példákat felidézni, amikor az adatvédelmi biztosnak az ellen kellett fellépnie, hogy a Pénzügyminisztérium az adóhatóság egész adattárát lemásoltatta magának, vagy amikor a betegek adatait kellett védenie a rendőrség betekintési igényeivel szemben. Hasonló súlyúak azok az esetek is, amikor az adatvédelmi biztos az adatkereskedelem

ellen lép fel, vagy a cégeknek az alkalmazottak privát szféráját sértő manipulációi ellen emel szót. Az adatvédelem mindig példával szolgál a nagyközönségnek arra, hogy semmiféle – bármilyen jogos – politikai igény sem hagyhatja figyelmen kívül a szabadságjogokban rejlő korlátokat, legyen szó akár politikai pártok választási mozgósításáról, akár nukleáris esemény következményeinek rendezéséről. Napjainkban arra kell figyelmeztetni, hogy a terrorizmus elleni harc sem szolgálhat feltétel nélküli indokul az információs önrendelkezés korlátozására. Ehelyett egy új, gondosan előállított egyensúly kidolgozásáról lehet szó.

Magyarországon konkrét ügyekben nem létezik alkotmánybíróági kontroll, így az adatvédelmi biztos ajánlásaiból olyan esetjog keletkezett, amely részletes eligazítást ad az adatvédelem és az információszabadság alapjogának értelmezésében. A biztos véleményezi a működési körét érintő jogszabályok tervezetét is. Ez a tevékenysége az alkotmánybíróági előzetes normakontrollal állítható óvatos párhuzamba. Ha azonban párhuzamot keresünk az Alkotmány felett őrködő szervezetek tevékenységében, az adatvédelmi biztos működésében egy olyan – technikainak látszó – módszerre kell rámutatnunk, amely éppen úgy a biztos sikerének lényeges eleme, mint ahogy az Alkotmánybíróág esetében is az volt. Az adatvédelmi biztos a nemzetközi jogfejlődésre figyelemmel dolgozik. Itt nemcsak az 1981-es egyezmény és az 1995-ös irányelv alkalmazásáról van szó, hanem a többi ország adatvédelmi jogával és a biztosok tevékenységével való állandó kapcsolatról is. A magyar demokrácia szempontjából óriási a jelentősége annak, hogy az első adatvédelmi biztos átvette és bevezette nemcsak a nemzetközi gyakorlat standardjait, hanem azt az attitűdöt is, amellyel a legjobb adatvédelmi hatóságok dolgoznak. Ez nem csupán a belföldi jogfejlődés számára volt hasznos. Mindig örömmel olvastam a magyar adatvédelmi gyakorlatot említő külföldi közleményeket, hasonlóképpen az EU kiváló minősítését is Magyarország csatlakozása előtt.

Az Európai Adatvédelmi Hatóságok rendszeres tavaszi konferenciája az egyetemes és magas szintű adatvédelem bevált intézménye. Tekintettel az információs önrendelkezés megőrzésének rendkívüli fontosságára, bízom benne, hogy a konferencia szolgálni fogja a szabadságjogokhoz fűzött reményeket.

FELELŐS MAGYAR MINISZTERIUMOT*

1848. március 15-én nyilvánította ki a magyar nép, hogy felelős magyar „ministeriumot” kíván magának Pesten. Itt a hangsúly a *felelős* magyar minisztériumon van; a modern magyar állam a parlamenti kormányzás mellett tette le a voksot. A magyar nemzet minden demokratikus megújuláskor, 1946-ban, 1989–1990-ben is, megerősítette ezt a kívánságát: a parlamentnek felelős kormányzást. Ez azt jelenti, hogy a mindenkori kormánynak tekintettel kell lennie arra, hogy a párthatalmat az Országgyűlésben alakítják át államhatalommá, hogy az Alkotmány szerint is a kormány tagjai felelősséggel tartoznak egyrészt a kormánynak mint testületnek, másrészt pedig az Országgyűlésnek.

A magyar Alkotmány olyan konstrukciót vezetett be a rendszerváltáskor, amely a miniszterelnöknek különleges hatalmat ad. A kormány a miniszterelnökkel áll vagy bukik – ezt meg is tapasztalhattuk –, és nagyon sajátos a felelősségi viszony a kormányon belül is. A rendszerváltáskor egy olyan kormányzást próbáltunk visszahozni, amely tekintettel van arra a nagyon régi európai közjogi hagyományra, hogy az államot szakszerű, de mindenképpen lojális bürokrácia igazgatja.

Ebben a rendszerben most változás történik. A hatékonyság jegyében önök egy olyan kormánynak lesznek tagjai, amelyben ez a régi közjogi hagyomány háttérbe szorul, és a közvetlen politikai irányítás az egész felső igazgatási szintet közvetlenül áthatja. Ez alkotmányos. Az Országgyűlésnek joga volt ilyen rendszert bevezetni, én a vonatkozó törvényeket ki is hirdettem. Hadd emlékeztessen azonban arra, hogy ez a változás az egész rendszerre, az egész politikai és kormányzati rendszerre annyiban kihat, hogy az Országgyűlésen és a kormányon kívüli többi szervnek a pártatlan működésére különösen nagy hangsúly esik.

Önök úgy vállalták el ezt a feladatot, hogy tudták, nehéz dolguk lesz. Én újévkor azt mondtam, nem élet-halál kérdése az, hogy ki nyeri meg a választásokat. Most azt mondom, élet-halál kérdése az, hogy a nyertesek hogyan lesznek úrrá az előttük tornyosuló feladatokon. Lehet, hogy ez túlzásnak tűnik, hiszen az Európai Unió védőhálója nem enged „meghalni” egyetlenegy tagot sem. Azonban nagyon hosszú távú felelősség, hogy az ország milyen helyet foglal

* Beszéd az Országházban a miniszteri kinevezési okiratok átadása és a kormány megalakulása alkalmából. Budapest, 2006. június 9.

majd el az Európai Unióban, hogy a védőháló alján vegetál-e, vagy pedig a független államoknak ebben a közösségében méltó, erős pozíciója lesz. Ez nagyrészt azon múlik, hogy az önök előtt álló feladatokat hogyan tudják megoldani, és mit tudnak azért tenni, hogy ez a kormány eredményesen működjön.

Hamarosan pontosan fogjuk tudni, hogy mik is ezek a feladatok, önök pedig külön-külön személyre szólóan vállalták részvételüket a megoldásukban. Sok erőt és sikert kívánok a kormány minden egyes tagjának az ország kormányzásához!

SÚLYOSAN SÉRÜLT A JOGÁLLAMISÁG*

Bár a két intézmény között nincs közjogi értelemben vett kapcsolat, a köztársasági elnök számára megtisztelő hagyomány, hogy köszönti az ügyészeket és az ügyészségi alkalmazottakat az ügyészség napja alkalmából. Engedjenek meg néhány szót arról, számomra miért fontos, hogy a felkérésnek évről évre eleget tegyek!

Tavaly is felhívtam a figyelmüket arra, hogy mennyire káros, ha megrendül a közbizalom a jogok érvényre juttatását szolgáló állami szervezetekben. Az ügyészségek és a bíróságok esetében ennek különösen nagy jelentősége van, hiszen ezeknek az intézményeknek az az alkotmányos feladatuk, hogy igazságot szolgáltatassanak. Az igazságszolgáltatás elengedhetetlen a törvények uralmának biztosításához, pártatlanság nélkül pedig nem beszélhetünk igazságszolgáltatásról. Amikor tehát az ügyészek a törvények betartatása, a törvényesség helyreállítása, a bűncselekmények megbüntetése érdekében munkálkodnak, akkor a jogállamiságnak az Alkotmánybíróság által kifejtett értelmét valósítják meg, amely szerint Magyarország jogállamnak minősítése az Alkotmányban ténymegállapítás és program egyszerre. A jogállamiság tehát nem statikus állapot, hanem követelmények rendszere, melynek minden egyes nap meg kell felelni – különösen annak, aki közhatalmat gyakorol. Az ügyész napi munkája is állandóan értelmezi és alakítja a jogállam fogalmát, hiszen a jogállamiság gyakorlati megvalósu-

* Üzenet a magyar ügyészség napja alkalmából. 2008. június 9.

lása, színvonala, továbbá hitelessége és biztonsága jelentős részben az ő kezében van. Erről a felelősségről részletesebben is szólnom kell.

Az ügyészség eredményeit joggal idézik fel az ügyészség napján. Miközben ehhez gratulálok, egyben hangsúlyoznom kell, hogy az eredmények szintén az ügyészség felelősségét emelik ki abban, hogy az egységes és az Alkotmánynak megfelelő jogértelmezés váljon uralkodóvá, hiszen a magyar jogélet alapvető igénye a jogbiztonság, az elmélyülten megalapozott jogegység. Ez készíteti az ügyészséget és mindenekelőtt a Legfőbb Ügyészséget a legmagasabb szakmai színvonal képviselőjére.

A jogállam tartalmának meghatározását, egyes oldalainak, mint például a formális jogbiztonságnak a hangsúlyozását, de még a téma nyelvezetét is másfél évtizeddel ezelőtt a rendszerváltás akkor aktuális problémái uralták. Azóta azonban a jogállam alapelve látványosan gazdagodott. Az Alkotmánybíróság és a rendes igazságszolgáltatás minden új kérdést integrálni tudott a jogállamiság fogalmába. Semmilyen gazdagodás és kiteljesedés, másfelől a társadalom és a közélet aktuális kérdéseinek semmilyen változása nem kérdőjelezi meg a jogállam értelmezésének azokat az alapjait, amelyekeken egyébként egész rendszerünk áll. Ezek: az alapvető jogok és szabadságok széles értelmezése és az az elv, hogy érvényesítésüket a rendkívüli helyzetekre hivatkozva sem lehet félretenni – hacsak a rendkívüli korlátozások nincsenek maguk is garanciálisan és alkotmányosan szabályozva.

Kérem tehát az ügyészséget, hogy kérlelhetetlenül tartson ki az emberi méltóság védelme és a politikai szabadságok, ezeken belül különösen a szólás- és gyülekezési szabadság, valamint a közérdekű adatok nyilvánosságának alkotmányos értelmezése mellett! A fennálló alkotmánybíróági gyakorlat szerinti széles értelmezés fölött nemhogy nem járt el az idő a rendszerváltás óta, hanem éppen egyre világosabbá válik, hogy ennek következetes érvényesítése az egyetlen biztos pont olyankor, amikor más szempontok ellentmondásossá vagy bizonytalanná válnak.

Míg e tekintetben okom van bizakodni, nem akarok szó nélkül elmenni amellett, hogy a másik alapelv sajnálatosan megingott 2006 őszén. Az ügyészek szerencséje, hogy legalább nem kaptak kitüntetéseket azért, hogy az elsőfokú bíróságokkal tökéletes összhangban futószalagon helyezték előzetes letartóztatásba azokat a tüntetőket és nem tüntetőket, akiket a rendőrség elébük vitt. Vajon segít-e a történeteken, hogy az ijedelem elmúltával azután a másodfokú bíróságok szintén futószalagon semmisítették meg ezeket a határozatokat?

A szeptemberi–októberi fővárosi tüntetések ügyeiben lefolytatott büntetőeljárásokkal kapcsolatban a jogállamiság súlyosan sérült. Ismerjük mindannyian a statisztikákat, a megindult ügyek és a vádemelések, illetve az elmarasztaló

bíróági ítéletek aggasztóan eltérő mennyiségét a hivatalos személyek és a civilek ellen indított ügyekben. A rendőri jogsértések zöme büntetlenül maradt. Ismerjük a tévéfelvételeket, a leírt, elmondott, illetve a jogvédő szervezetek és újságírók által feltárt történeteket. Ismerjük a rendőrségi vezetők magatartását és viszonyulását, valamint az előző igazságügyi és rendészeti miniszter sajnálatos megszólalásait. Ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy az ügyészség és a bíróságok nagyon sok esetben eszköztelenek voltak, hiszen lehetetlennek bizonyult az elkövetők azonosítása.

Váratlan és sokkoló helyzetek még nem indokolják a jogállami garanciák lazítását. Ellenkezőleg: ilyenkor van igazán szükség rájuk, ezért erről a kérdésről minden adandó alkalommal beszélni kell. Így lehet esély arra, hogy a jogállamiság és az alkotmányosság hasonló sérelme ne történhessen meg újra.

Az ügyészség napja ugyanakkor elsősorban az ünneplés és az eredmények feletti öröme. Nagyra értékelem az ügyészség és a köztársasági elnök közötti jó kapcsolatot és az ennek köszönhető tájékozottságot. Ezért köszöntésem és jókívánásaim az ügyészség napján nem kötelező formaságok, hanem egy jogállami alapintézmény iránti megbecsülésem kifejezése.

AZ ÜGYÉSZSÉG PÁRTATLANSÁGA VÉDELMEBEN*

Nagyrabecsülésem és bizalmam jeléül az elmúlt években levélben üdvözöltem a magyar ügyészség napját. Az eredmények méltatása mellett ezek az üzenetek magától értetődően foglalkoztak az ügyészség szerepével a jogállamban, ezen belül külön is az ügyészség függetlenségével és pártatlanságával, továbbá az alapvető jogok és szabadságok védelmével.

Nem mindegy azonban, hogy az ismert alapelvek és követelmények felidézése milyen körülmények között kerül sor. Helyénvaló ugyanis az ünnepélyes megerősítésük akkor is, ha a béke és bizalom fényében működik az igazságszolgáltatás, de még fontosabb az ügyészség független és pártatlan működéséről

* Beszéd a Legfőbb Ügyészségen. Budapest, 2009. június 9.

beszélni, ha egyrészt erre, valamint az alapjogok védelmére különös szükség van, másrészt, ha az ügyészség pártatlan működését kétségbe vonják.

Ma ilyen helyzet van. 2006 ősze óta szinte minden beszédemben hangsúlyoznom kellett, hogy bizonytalan, kiélezett vagy válságos helyzetben az alkotmányos alapjogok jelentik a végső menedéket és biztosítékot. Óriási az ügyészség és a bíróságok felelőssége azért, hogy akkor is szilárdan fenntartsák ezek érvényesülését, amikor a politika vagy egyéb állami szervek érdekei mást kívánnak, illetve cselekedetei más utat követnek.

Az igazságszolgáltatásba vetett bizalom alapja a következetes jogalkalmazás, amely megmutatja, hogy a bíró és az ügyész csakis a törvénynek van alávetve, annak engedelmeskedik. Ez egyben pártatlanságot is jelent. A jogszerű és pártatlan működéssel pedig az igazságszolgáltatás szerveinek függetlensége áll összhangban.

Idén márciusban Gyurcsány Ferenc miniszterelnök nyilvánosan kétségbe vonta a bíróságok és az ügyészség pártatlanságát – miközben nem tudott példát említeni arra, hogy bármely döntés jogilag kifogásolható lett volna. Televíziós nyilatkozatban voltam kénytelen leszögezni: „Ha a miniszterelnök olyan kijelentést tesz, hogy az ügyészség és bíróság egyes esetekben egy ellenzéki párt sugalmazása szerint működik, ez súlyosan veszélyezteti az államszervezet demokratikus működésébe helyezett bizalmat. Nem szabad megengedni ilyen kijelentéseket.” A bíróságokkal való szolidaritásom jeléül részt vettem az Országos Igazságszolgáltatási Tanács áprilisi ülésén, amely ezek ellen a vádaskodások ellen tiltakozott.

Azóta a miniszterelnök távozott posztjáról. Az ügyészség elleni támadások azonban folytatódtak. Politikusok ellen indult eljárások kapcsán az érintett párt politikusai az eljárás megindulása miatt a nyilvánosságban már eleve politikai részrehajlásról beszélnek. Másrészt a parlamentben újra mind gyakrabban interpellálják a legfőbb ügyészt konkrét ügyek kapcsán, és válaszáat nem fogadják el. Múlt szombaton a *Népszava* a címlapon és egy teljes oldal terjedelemben keltette azt a hírt, hogy a legfőbb ügyész az interpellációk miatt le kíván mondani.

Emlékeztetek az Alkotmánybíróság határozatára a legfőbb ügyész interpellálásának alkotmányos módjáról. Az AB kimondta, hogy az Országgyűlésnek az ügyészséggel és a legfőbb ügyésszel kapcsolatban fennálló ellenőrzési jogosítványai soha nem válhatnak – még az interpelláció esetében sem – a konkrét ügyben való ügyészi állásfoglalás szakmai ellenőrzésének eszközévé. A legfőbb ügyész kérdezhető és interpellálható, de ezen eljárás során nem kérhető rajta számon a döntés tartalma, mint ahogy nem utasítható meghatározott tartalmú döntés meghozatalára sem. Ez ugyanis ellentétes lenne az igazságszolgáltatás

egésze és ezen belül az ügyészség, a legfőbb ügyész szakmai függetlenségével, valamint a hatalommegosztásnak az Alkotmányból levezethető elvével is.*

Az ügyészség politikai részrehajlással való megvádolása a politikusok, kormányzati tisztségviselők által vagy ennek más módon való sejtetése nemcsak az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom aláadására alkalmas, hanem egyben kísérlet arra is, hogy a maga politikai szempontjai szerint befolyásolja az ügyészség eljárását. Az ilyen fellépések olyan politikai kultúrából fakadnak, amely feltételezi, hogy konkrét ügyben a politikus „beszélhet az ügyésszel” vagy „üzenhet neki”. Ennek a kultúrának megnyilvánulása, amikor országgyűlési képviselők bejelentkeznek a legfőbb ügyésznél, vagy amikor a gyanúsított és a nyomozó rendőr, sőt egy minisztériumi alkalmazott között kerül szóba telefonon, hogy beszélni kellene az ügyésszel – adott esetben a legfőbb ügyésszel.

Szintén veszélyeztetheti azonban az ügyészség pártatlanságába vetett bizalmat – mint Kovács Tamás legfőbb ügyész ezt az Országos Igazságszolgáltatási Tanács említett ülésén szóvá tette –, ha politikai csatákban egy ellenzéki párt ügyészi eljárásokat és bírói ítéleteket helyez kilátásba hatalomra kerülése esetén. Holott az ügyészségnek büncselekmény gyanúja esetén nyilvánvaló kötelessége eljárni, attól teljesen függetlenül, ki van hatalmon. Ha pedig arról van szó, hogy bizonyos, későbbi eljárást megalapozó tényekre például csak egy kormányváltás után derülhet fény, ezt szabatosan meg kell különböztetni még annak a látszattól is, hogy az ügyészséget a feljelentő kiléte befolyásolhatja az eljárásában.

Azért jöttem személyesen is köszönteni az ügyészeket és az ügyészség munkatársait, mert ebben a helyzetben a jogállam védelmében nagyon fontos ráirányítani a közfigyelmet az ügyészség függetlenségére és pártatlanságára. Vissza kell utasítani a pártatlanság és függetlenség megkérdőjelezését, származzon az bármilyen oldalról és szándékból! Az igazságszolgáltatás politikai részrehajlása olyan súlyos állítás, hogy még a gyanúját is csak szilárd bizonyítékokkal alátámasztva szabad felvetni, hiszen az ilyen vád a jogállamiság alapját érinti. Ugyanezért kell az igazságszolgáltatást a politikai csatákból teljesen kihagyni. A független bíróságba és ügyészségbe vetett közbizalom s az a meggyőződés, hogy önálló útjukat járva biztosan teljesítik alkotmányos feladatukat, mindennél többet ér.

A mai politikai kultúrában és körülmények között azonban az ügyészségnek is elsőrendű feladata – és alapvető érdeke –, hogy pártatlanságát minden szempont figyelembevételével, körültekintően vigyázza. Még annak is igyekezen elejét venni, hogy bármilyen befolyást lehessen belemagyarázni eljárásába.

* 3/2004. (II. 17.) AB-határozat, ABH 2004. 48. 60.

Ezért nagyon fontos a kommunikáció, a nyilvánosság megfelelő tájékoztatása általában is, de különösen a nagyobb érdeklődést kiváltó ügyekben. Ez külön figyelmet igényel ugyan, ám az az érték és haszon, amelyet a pártatlanság nyújt az egész társadalom számára, minden áldozatot megérdemel.

Az ügyészek napján ehhez kívánok sok erőt és sikeres munkát!

A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK SZEREPE AZ ALAPJOGOK VÉDELMEBEN*

Az emberi jogok napján indokolt megkérdezni, hogy mit tehet a köztársasági elnök az emberi jogok védelmében. Biztosan van hozzá köze, hiszen az áll az Alkotmányban, hogy a köztársasági elnök „örkődik az államszervezet demokratikus működése fölött”. A demokratikus működés alatt nyilván az állam alkotmányos működését értjük, hiszen az Alkotmány szerint Magyarország önmeghatározása: demokratikus, független jogállam. Tehát az örködés, a jogállam és az alapjogok összekapcsolhatók.

Arról, hogy ez az örködés az elnök feladatmeghatározása-e vagy pedig hatásköre, már 1991-ben hevesen vitatkoztak az alkotmánybírák. Az azonban biztos, hogy az elnök minden nevesített hatásköre úgy értelmezendő, hogy annak tartalmában az alkotmányosság fölötti örködés döntő szempont. Különösképpen jelen van az örködés az elnök nevesített hatáskörei között, a kinevezési és a tisztsegekre jelölési hatáskörök gyakorlásában.

Emlékszünk, hogy az első nagy viták az elnöki hatáskörökkel kapcsolatban a médiaháború kellős közepén, 1991–1992-ben folytak. Nagyon érdekes időszak volt ez, ekkor szilárdult meg az elnöki intézmény Magyarországon. Az Alkotmánybíróságnak az a voltaképpen hatáskör-korlátozó értelmezése lett irányadó, amely szerint az elnök általában passzív, csendesén nyugszik a magasságokban, és csak olyankor lép elő, akkor lesz aktív, amikor az államszervezet működésé-

* Előadás „Az emberi jogok helyzete ma – 60 éves az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata” című tudományos konferencián, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Budapest, 2008. december 10. Megjelent *Iustum Aequum Salutare*, V. évf., 2009/2. 83–92.

ben valamilyen nagyon súlyos zavar lép fel. Ilyen válsághelyzetben lép közbe az elnök, cselekvésével túllendíti az államszervezet ingáját a holtpontra, és amikor az ismét mozgásba jön, az elnök visszalép.

Azóta az alkotmánybírási értelmezés tágult, s az elnöki jogkörök szélese-
dése az elnök szempontjából a korlátozások enyhüléseként is felfogható. 2006
márciusában alkotmányértelmezést kértem a köztársasági elnök lehetőségeiről a
kitüntetések adományozására és az egyéni kegyelmezésre vonatkozó jogkörök-
kel kapcsolatban. Az Alkotmánybíróság a 47/2007. (VII. 3.) AB határozatában
megállapította, hogy a kitüntetés adományozására és az egyéni kegyelmezés gya-
korlására irányuló előterjesztés megtagadására nem csak akkor van lehetősége a
köztársasági elnöknek, ha az előterjesztés teljesítése az államszervezet demokra-
tikus működését súlyosan veszélyeztetné. Ez volt ugyanis a kinevezési előterjesz-
tések elnöki megtagadásának tesztje. Az Alkotmánybíróság szerint kitüntetési
és kegyelmi ügyekben a köztársasági elnök szélesebb körben is megtagadhatja
az előterjesztés teljesítését. A kitüntetésadományozási esetekben erre akkor van
lehetősége, ha az előterjesztés az alkotmányos értékrendbe ütközik. A megta-
gadást ilyen esetben indokolni kell, utalva arra, hogy az államfő miért tartja
az Alkotmány értékrendjébe ütközőnek az előterjesztést. Az egyéni kegyelmi
ügyekben pedig még ennél is szélesebb a köztársasági elnök mozgástere: lényeg-
ében korlátlanul megtagadhatja az előterjesztés aláírását, tehát ez esetben az
Alkotmánybíróság szerint még az sem szükséges, hogy az előterjesztés az alkot-
mányos értékrendbe ütközzön.

Nem szabad azonban azt hinni, hogy az elnök örököse az alkotmányosság
fölött kizárólag a jogi témákra, a nevesített hatáskörök gyakorlására vonatkozik.
Úgy látom, ez egyben politikai jellegű feladat is. Az elnök akkor is öröködik az
alkotmányosságon, amikor az egyes társadalmi eseményeket, egy adott hatósági
vagy kormányzati intézkedést, illetve éppen politikai gyakorlatot elemez, kritizál
(minősít, bírál) és az alkotmányos működés irányára mutat rá.

Két példát említek a saját gyakorlatomból. Amikor 2006. október 1-jén, az
önkormányzati választások napján, abban a halott órában, amikor már lezár-
ták az urnákat, de még nem lehetett tudni semmit az eredményről, az őszi
beszéd következményeit elemeztem, és arra figyelmeztettem, hogy a válságos
helyzetekben is feltétlenül ragaszkodni kell az alapjogokhoz. Rámutattam, hogy
megengedhetetlen az a mód, ahogy a rendőrség a gyülekezési jogot korlátozza.
A bizalmi válsággal kapcsolatban pedig annak okát neveztem meg, és rámutat-
tam, hogy arra az Országgyűlés adhat alkotmányos választ.

Ugyanígy, amikor egy év múlva, 2007 szeptemberében az országgyűlési ülé-
szak megnyitása a jobboldali radikalizmusról beszéltem, szintén azt emeltem

ki, hogy a gyülekezési és a szólásszabadságot minden helyzetben meg kell óvni. A szélsőségesek visszaszorítását, a társadalmi nyugtalanságot nem a jogok korlátozásával kell megoldani, s nem is lehet így. Tehát az elnök örökdedése az alkotmányosság és az alapjogok fölött a politika szférájában is megnyilvánulhat. Ilyenkor az elnök politikai eszközökkel él, beszédet mond, nyilatkozatot tesz, vagyis iránymutatásának nincs jogi hatása. Hogy ténylegesen milyen hatást kelt, azt pedig eldönti majd a történelem.

Viszont van az elnöknek két olyan hatásköre is – mindkettő a törvényhozással szemben –, amelyek alapjogok érvényesítésére, pontosabban az alapjogok megvédésére szolgálhatnak. Az egyik, az alkotmányossági vétó esetében ez nyilvánvaló, érdemes azonban a politikai vétó esetében is megvizsgálni ezt a lehetőséget.

Az Alkotmány úgy rendelkezik, hogy miután a törvényt a parlament megszavazta, az Országgyűlés elnöke megküldi azt a köztársasági elnöknek, aki tizenöt – vagy ha sürgősséggel kéri, öt – napon belül aláírja, majd gondoskodik a törvény kihirdetéséről a hivatalos lapban. Ha azonban az elnök úgy tartja, hogy a törvény az Alkotmányba ütközik, akkor véleményezésre megküldi az Alkotmánybíróságnak; ez az alkotmányossági vétó. Ha pedig – áll az Alkotmányban – a köztársasági elnök a törvénnyel vagy annak valamely rendelkezésével nem ért egyet, akkor visszaküldheti megfontolásra az Országgyűlésnek. Ezt nevezik mind a közjogi irodalomban, mind a közbeszédben gyakran politikai vétónak, azonban meg kell jegyezni, hogy ez a hatáskör lényegesen tágabb, és nem csupán a szűk értelemben vett „politikai ügyeket” öleli fel. A köztársasági elnök egyet nem értésének ugyanis nem csupán „politikai okai” lehetnek, hanem például lelkiismereti, szakmai, jogi (de nem alkotmányossági) vagy akár jogtechnikai, praktikus jellegű indokai is.

Ha megvizsgáljuk, hogyan került bele az Alkotmányba ez a két vétó, akkor meglepődve látjuk, hogy ezek a súlyos, jelentős elnöki jogkörök már az 1988-as, legelső szocialista alkotmányreform-tervezetben felmerültek. A kerekasztal-tárgyalások jegyzőkönyveit átnézve kiderül, hogy ott ezek a rendelkezések mindvégig szerepeltek, és nem is törődtek velük. A legelső szocialista alkotmánykonceptió, amit még az akkori Igazságügyi Minisztérium készített, a két vétót *A* és *B* változatként tartalmazza. A két javaslat az akkori terveknek megfelelően ahhoz igazodott, hogy milyen elnöki intézmény lesz majd Magyarországon: „erős”-e vagy „gyenge”.

Emlékszünk, annak idején az „erős vagy gyenge elnököt?” kérdése töltötte ki az intézményről szóló vitákat. Eszerint ha „erős” elnök lesz, akkor annak politikai vétójog, ha „gyenge”, akkor annak alkotmányossági vétó jár. Aztán a további

szövegezési munkálatok során egyszerűen mind a kettő belekerült az alkotmány-szövegbe, már függetlenül attól, egyébként milyen hatalmat adtak az elnöki intézménynek. Meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy 1989 nyarán már csak két dolog érdekelt az Ellenzéki Kerekasztalt és persze az MSZMP-t is, hogy tudni-illik ki választja meg az elnököt, a nép vagy pedig a parlament; illetőleg, hogy mikor. Az akkor sorsdöntőnek tekintett gyakorlati kérdés lett végül a kerekasztal-tárgyalások téje is: vajon keresztül tudja-e vinni az MSZMP, hogy Pozsgay Imrét közvetlen választással elnökké teszi, s ő az egész átmenetet befolyása alatt tartja; vagy pedig a szabad választások után választja meg a parlament az ország elnökét. Ehhez képest az elnöki jogkörök kérdése teljesen háttérben maradt. Egyetlenegy pontot szorgalmazott az SZDSZ: kerüljön bele az Alkotmányba, hogy az elnök a fegyveres erők főparancsnoka. (A fegyveres erők annak idején a rendőrséget is magukba foglalták. Az Alkotmánybíróság 1991-ben ezt a jogkört is a parlamentáris rendszerhez igazodva szűkítően értelmezte: bár a köztársasági elnök főparancsnok, nem adhat parancsot a fegyveres erőknek.)

Visszatérve a két vétóhoz, világos az elképzelés, hogy a politikai vétó az erős elnök joga, és a gyengéhez az alkotmányos vétó illik. Tisztán közjogilag azonban ez nem igaz: a reprezentatív, gyenge elnöknek még a tartalmi alkotmányellenesség vizsgálata és az alkotmányossági vétó is sok. A magyar elnökkel párhuzamba állítható német *Bundespräsident* csak akkor fordulhat a karlsruhei Szövetségi Alkotmánybírósághoz, ha kifejezetten jogi hiányt talál a törvény meghozatalában, másféle, tartalmi vizsgálatra nincs joga. Viszont nálunk még a többször említett 1991-es és 1992-es alkotmánybírósági döntések is erősebb, tartalmi döntési jogot hagytak a köztársasági elnöknek, mint az a pusztán reprezentatív szerepű elnököknél szokásos.

Első látásra úgy tűnik, mintha itt két különböző hatáskörrel lenne szó: egy jogiról (ez lenne az alkotmányossági vétó) és egy politikairól (ez a politikai vétó). A sajtó is sokszor úgy tálalja ezt, mintha fokozati különbség lenne a két vétó között, ráadásul pont fordítva, mint az közjogilag indokolt lenne: a parlamentnek való visszaküldést tekinti gyengének. Hiszen az ott másodszor is megszavazott törvényt az elnöknek feltétlenül alá kell írnia, akár figyelembe vették a véleményét, akár nem. Erős vétónak tartják viszont az Alkotmánybírósághoz való fordulást. Mindez így is ment át a politikai köztudatba.

Az Országgyűlés 2007. decemberében fogadta el az egészségbiztosítási pénztárakról szóló törvényt. Óriási nyomás nehezedett rám, hogy ne írjam alá, küldjem az Alkotmánybíróságnak. Leveleket (nyíltakat és nem nyíltakat), újságcikkeket és tanulmányokat küldtek az alkotmányossági vétó alátámasztására. Én azonban úgy döntöttem, hogy visszaküldöm a törvényt az Országgyűlésnek,

mert nem értettem vele egyet. Egyszerűen azért, mert noha elleneztem a törvényt, nem találtam benne alkotmányellenességet. Nagyon lelkiismeretesen vizsgáltam az esetleges alkotmányellenességet, de a köztársasági elnök, aki ráadásul volt alkotmánybíró és a Pázmány Egyetem – jóllehet szabadságolt – professzora, szakmai lelkiismeretét kell kövesse, és nem kockáztathatja szakmai hírnevét sem, bármilyen rossz véleménye legyen is egy törvényről. Csak akkor forduljon az Alkotmánybírósághoz, ha bizonyos benne, hogy a törvény alkotmányellenes.

Egyébként sem igaz azonban, hogy az alkotmányossági vétó súlyosabb, erősebb eszköz, mint a politikai. Az alkotmányellenességi vizsgálat lehet pusztán jogdogmatikai jelentőségű, komolyabb gyakorlati kihatás nélkül – és lehet valamely politikai vétó is nagyon nagy horderejű. A választás azon múlik, hogy alkotmányellenes-e az adott törvény vagy sem. Ez persze csak az első vízválasztó: általa nem alkotmányellenesnek tartott törvényt az elnök semmiképpen nem küldhet az Alkotmánybíróságnak. Itt politikai szempontok nem kaphatnak semmilyen szerepet. Ezt illusztrálta a tavalyi egészségbiztosítási törvény.

A továbbiakban arra a kérdésre kell koncentrálnunk, vajon fordítva is igaz-e a tétel. Alkotmányos aggály esetén – vagyis ha a köztársasági elnök a törvényt vagy annak valamely rendelkezését alkotmányellenesnek tartja – feltétlenül az Alkotmánybíróságnak kell-e megküldeni a törvényt? Játshat-e ekkor szerepet politikai meggondolás, alkalmazható-e politikai vétó? Könnyű lenne azt mondani, hogy nem. Jól tudjuk azonban, hogy jog és politika nehezen választható szét, ha a törvényhozás kontrolljáról van szó. A köztársasági elnök és az Alkotmánybíróság közötti párhuzam ezért megkerülhetetlen. Sőt, a párhuzam tanulságos.

Az Alkotmánybíróság kezdettől fogva körömszakadtáig ragaszkodik ahhoz, hogy nem politizál. Igaz is: valóban nem vesz részt a pártpolitikában. Ám az elmélet is elismeri, hogy az Alkotmánybíróságnak léteznek egyrészt úgynevezett politikai hatáskörei, mint például az absztrakt alkotmányértelmezés vagy az előzetes normakontroll, és vannak, másrészt, inkább jogi jellegűek. Az Alkotmánybíróság még a legelső évben, 1990-ben kimondta, hogy felelőssége és a következmények szempontjából ugyanaz a kettő, nem lehet különbséget tenni inkább politikai és kevésbé politikai hatáskörök között. A törvényhozás kontrolljával és a törvények megsemmisítésével az Alkotmánybíróság „negatív törvényhozó” lesz, s ez bizony mindig politikai ügy. Az Alkotmánybíróság kikerülhetetlenül belép a politika világába, hiszen alapvető szakpolitikai döntéseknek és minden egyéb törvényhozási döntésnek is egyik szereplőjévé válhat. Bekerül ebbe a folyamatba, még ha utólag is. Éppen azért támadják magát az alkotmánybíráskodás intézményét, mert szembemegy a többségi demokrácia elvével.

Ehhez hasonlóan a köztársasági elnök felelőssége sem nagyobb vagy kisebb attól függően, hogy melyik vétóval él. Mind a kettőnek lehetnek egyformán súlyos vagy egyformán súlytalan politikai és jogi következményei, azok nem ettől az eszköztől függnék. Éppúgy belép az elnök is a törvényhozás politikai folyamatába és ugyanúgy utólag, mint az Alkotmánybíróság.

Az a kérdés, hogy a törvényhozással való konfliktusban hol húzódik az elnöki beavatkozás határa. Az Alkotmánybíróságtól eltérően, ahol az eljárás megindulásának és tartalmi elbírálásának is világosak a kritériumai, a köztársasági elnök politikai vétója korlátlan lehetőségnek látszik. Megint rá kell azonban mutatni, hogy nem ilyen egyértelmű a helyzet.

Egyfelől az Alkotmánybíróságnak is van mozgástere abban, hogy foglalkozik-e az alkotmányossági indítvánnyal. Ennek eszköze az Amerikában kifejlesztett *political question* doktrínája: ha a bíróság az elé tárt ügyet „politikai kérdés”-nek minősíti, hatáskörének hiányát állapítja meg. Bár a *political question* ismérveit ismételten meghatározták, adott esetben mégis döntött a bíróság a kizáró ismerv alá eső ügyben, ha ezt az alkotmánybíróság hivatásának betöltéséhez szükségesnek látta. Minden alkotmánybíróságnak megvan ez a szabadsága, akkor is, ha a *political question* fogalmát nem használja. Ugyanez a helyzet, ha a bírói önmérsékletre hivatkozik vagy az államhatalmi ágak elhatárolására. Felületes bírálók szemében ez „ha akarom, vemhes, ha akarom, nem vemhes” típusú döntés. Azonban az alkotmánybíráskodás hivatására, feladatára hivatkozni ilyen esetben nem üres beszéd, hanem a következetes és elvi alapú ítélezés követelményének alkalmazása.

A köztársasági elnök intézménye esetében nincs a politikai kérdéshez hasonló műszó, sem teória. Nincs is rá szükség, hiszen az Alkotmány nem emel semmilyen tartalmi korlátot a politikai vétó elé. Megismétlem azonban, hogy ennek ellenére van párhuzam, sőt összehasonlítható kötöttség a köztársasági elnök és egy alkotmánybíróság úgynevezett politizálása között – már tudniillik, ha az alkotmánybíráskodás, illetve az elnöki működés feladatát és konzisztenciáját állandóan szem előtt tartó, rendszerképző bíróságról, illetve elnökről van szó. Azaz a politikai vétó gyakorlása sem lehet önkényes.

Mielőtt ezt a kérdést részletezném, még egy lehetséges párhuzamot vetek fel: ez pedig a politikai döntések külső befolyásolásának szándéka a politika által. Az Alkotmánybíróság indítványra jár el. Azt nem mondhatjuk, hogy ha egy, az adott törvény parlamenti szavazásán kisebbségben maradt politikai párt alkotmányossági vizsgálatot kezdeményez az Alkotmánybíróságnál a törvény ellen, az nyomásgyakorlásnak lenne tekinthető. Az Alkotmánybíróság számára a sajtónyilatkozatok és újságcikkek, a várakozások és például a lassú döntés bír-

lata szintén nem lehet nyomásgyakorlás, ilyesmit a bíróság nem hall meg. Úgy tapasztalom, hogy nyílt felszólításokat folyamatban lévő ügyben a pártok sem tartanak illendőnek. Az utólagos nemtetszés kormányzati kinyilvánítása is csak az utóbbi időben kezd rendszeressé lenni.

A köztársasági elnök viszont maga dönt arról, hogy emel-e valamilyen vétót. Ugyanakkor a pártok, jellemzően az ellenzéki pártok, csöppet sem szégyellik, hogy szeretnék befolyásolni az elnök döntését. Figyelemre méltó, hogy politikai vétóra nem szokták felszólítani az elnököt – mert annak sikere ismét csak a többségi döntéstől függ. Ezért általában alkotmányossági vétót ajánlanak, kérnek, sürgetnek, gyakran akkor is, ha nagyon kétes az alkotmányossági kifogás megalapozottsága, indokolása. Egy pártnak ugyanis már az is politikai haszon, ha az elnök az Alkotmánybírósághoz fordul, ráadásul a – rendszerint hosszú – alkotmánybírósági eljárás befejezéséig a törvény bizonyosan nem lép hatályba. Az effajta politizálásban az elnöki intézmény integritása és az elnök szakmai lelkiismerete a pártoknak soha nem számít.

Mindezeket szem előtt tartva szeretnék itt a saját ciklusomból példákat venni az alkotmányossági és a politikai vétó elhatárolására. Eddig nyolc esetben kértem előzetes normakontrollt, ami viszonylag sok; egyszer kértem alkotmányértelmezést a köztársasági elnök hatásköreiről; tizenegyszer küldtem vissza törvényt az Országgyűlésnek megfontolásra. Amikor normakontrollt kértem, meg voltam győződve a törvény alkotmányellenességéről, és ezt az Alkotmánybíróság mindig vissza is igazolta: sikerrel jártam. Úgyhogy ezeket egészen biztosan az Alkotmánybíróságnak kellett küldeni. Az igazi határhátréteg ott vethető föl, ahol politikai vétóval éltem. Vajon biztos-e, hogy ezeket a kifogásaimat nem tudtam volna alkotmányossági vétóként érvényesíteni?

Ha megnézzük ezeket az eseteket, a legtöbbször szerepel valamilyen alkotmányos jog, ha másként nem, legalább szubszidiárius jelleggel. Az emberi méltósághoz való jog majdnem mindig felmerül, ugyanígy az egyenlőség, a diszkrimináció tilalma, de az Alkotmánybíróság már 1993 óta a jogállamiság önmagában vett sérelmét is elismeri és szankcionálja. Példaként megint felidézem az egészségügyi törvénnyel kapcsolatos 2007. évi vitákat, amelyekben sokan állították a törvény alkotmányellenességét. Az ügy megítélése azon múlik, hogy a szociális jogokat klasszikus alapjognak tekintjük-e. Aki átnézi az Alkotmánybíróság kilencvenes évekbeli gyakorlatát ebben a kérdésben, megtalálja a nemleges választ és indokolását. Ezért tehát politikai vétóval éltem, és azt hiszem, jól kiaknáztam annak minden lehetőségét azzal a rendkívül hosszú elemzéssel, amit a visszaküldő levél tartalmazott.

Egy 2005 decemberében született törvény lehetővé tette, hogy azok a pártok, amelyek 1998-ban országos listát állítottak, illetve 2000-ben képviselőcsoporttal rendelkeztek és ezért jogosultak ingyenes ingatlanhasználatra, kedvezményes feltételekkel megvásárolhassák ezeket az ingatlanokat. Sőt ezeknek a pártoknak arra is lehetőségük nyílt volna, hogy később eladhassák az immár tulajdonukban lévő ingatlanokat. Így éppen a 2006-os választási kampány előtt bevételhez, nyereséghez juthattak volna. Ezzel a lehetőséggel viszont azok a pártok, amelyek nem tartoztak ebbe a körbe, nem tudtak volna élni. Alappal felvethető, hogy ez a szabályozás sérti a pártok egyenlőségének alkotmányos követelményét. Ennek az ügynek a kapcsán egy további aspektus is felvetődött, tudniillik hogy a közársasági elnöknek mennyire és miként kell figyelembe venni alkotmányossági mérlegelése során az Alkotmánybíróság gyakorlatát – erre később még visszatérek. Mindenesetre az adott esetben nem fordultam az Alkotmánybírósághoz, hanem politikai vétóval éltem.

Egy másik törvény az akadálymentesítés határidejének újabb hatéves kitolását tette lehetővé (2006-ban), már így is sokévi halasztás után. Lehetett volna mondani, hogy ez alkotmányellenes, hiszen a fogyatékkal élők emberi méltóságát sérti, és esélyegyenlőségét korlátozza. Aztán itt van a híres eset az Egyesült Államok utas-nyilvántartási követelményeivel (2006-ból), minden légi utas személyes adatainak kiadásával. Ez a megállapodás szerintem az utasok személyes adatokhoz való alapjogába ütközött. A kistérségi társulásokról szóló törvényt pedig úgy módosította a parlament (2007-ben), hogy a helyi önkormányzatokat meg sem kérdezték, noha kizárólag a helyi önkormányzat jogosult kezdeményezni a községeknek az egyik kistérségből a másikba történő átsorolását. Ezzel az Országgyűlés a törvény meghozásához szükséges alapvető, jogszabályba foglalt eljárási követelményt sértett meg. A Balaton-törvény módosításával szemben is számos kifogás merült fel (2008-ban). Például a csatornázással és a beépíthetőséggel kapcsolatos előírások a Balaton környékén: ha a jövőben korlátozás nélkül belterületbe lehet vonni csatornázás nélküli telkeket is, amelyekre aztán kiadhatók az építési engedélyek, akkor visszaépünk a korábbi védelmi szinttől, ez pedig sérti az egészséges környezethez való alkotmányos jogot.

Végül megemlítem az amerikai vízummentesség ügyét (2008-ból). A politikai siker felmutatása, a hatálybalépés sürgős volt a kormányoknak, nálunk is, az Egyesült Államokban is, ahol még a korábbi elnöki adminisztráció hivatali idejében be szeretnék volna vezetni az új eljárást. A törvényt nem írtam alá, de nem a megállapodás tartalma miatt, hanem azért, mert az eljárás alapjául szolgáló magyar bűnügyi nyilvántartással szemben merültek fel kifogások. Az ugyanis nemcsak az elkövetők adatait őrizte, hanem bárkiét, akinek a nyomát a hely-

színen vagy az eljárás során rögzítették, többek között a sértettét, a tanúkét és azokét szintén, akik akár véletlenül is arra jártak. Ezt annak fényében tartottam különösen aggályosnak, hogy az amerikai bűnüldöző szervek közvetlen hozzáférést kaptak volna a magyar bünygyi nyilvántartáshoz, ennek során ujjenyomatot, DNS-mintát és egyéb személyes adatokat közvetlenül lekérdezhettek volna, tehát azoknak a személyeknek az adatait is, akik nem terheltként szerepelnek a nyilvántartásban. Holott az adatátadás, azaz az adatokhoz való hozzáférés átengedésének a célja a bűnelkövetők és nem a büntetőeljárás egyéb szereplőinek a kiszűrése lett volna. Nem fordultam az Alkotmánybírósághoz, noha alappal állíthattam volna adatvédelmi alkotmányvértést.

Ha áttekintjük ezeket az eseteket, azt látjuk, hogy valamennyinek van valamilyen alapjogvértelmi, tehát alkotmányossági vonatkozása. Mégsem az Alkotmánybíróságnak küldtem meg őket véleményezésre, nem is állítottam, hogy alkotmányellenesek lennének, hanem visszaküldtem az Országgyűlésnek, kifejtve, hogy milyen módosításokat tartanék szükségesnek a törvény szövegében, és mik az indokaim. Nem önkényesen döntöttem ezekben az esetekben, hanem a következő megfontolások vezettek.

Egyrészt az az álláspontom, hogy a köztársasági elnök csak akkor keresse meg alkotmányossági vétóval az Alkotmánybíróságot, ha ő maga egészen biztos abban, hogy a törvény alkotmányellenes. Az előzetes normakontroll kezdeményezésének a lehetősége nem értelmezhető kiterjesztően; az egyértelmű alkotmányossági kifogáson túl nem használható a törvénnyel szemben fennálló semmilyen más természetű kifogás helyett.

Másrészt viszont a politikai vétó alkalmazható olyankor is, ha alkotmányossági aggályok is megfogalmazhatók a kifogásolt törvénnyel szemben. Ez az állítás látszólag ellentétes az Alkotmánynak az alkotmányossági vétóról szóló rendelkezésével, amely szerint az elnök „megküldi” a törvényt az Alkotmánybíróságnak, ha valamely rendelkezését alkotmányellenesnek tartja. Az ellentét feloldása érdekében ismét az Alkotmánybíróság alkotmányértelmező gyakorlatához és jogfejlesztéséhez fordulhatunk tanácsért és párhuzamért. Az Alkotmány (és az Alkotmánybíróságról szóló törvény) szerint az Alkotmánybíróság alkotmányellenesség megállapítása esetén „megsemmisíti” a törvényeket és más jogszabályokat. Az Alkotmánybíróság szerint ez a rendelkezés az alkotmánybíráskodás lényegét adó, konstitutív jogkört állapítja meg, de a testület nem látta akadályát annak, hogy a jogszabály megsemmisítése mellett az alkotmányellenesség más következményeit is kidolgozza és alkalmazza. Ilyen például a jogszabály alkotmánykonform értelmezésének meghatározása; a norma szövegének átalakítása kihagyásokkal vagy kiegészítő elvi tételek fölérendelésével stb. Hasonló

megoldásokat külföldi alkotmánybíróságoknál is találunk. A szankciórendszer ilyen irányú továbbfejlesztéséhez az alkotmánybíróságok ama törekvése vezetett, hogy a tételes jogot lehetőleg megkímélik, másrészt pedig hogy mérsékeljék a konfliktust a törvényhozással, amelyet a „negatív törvényhozás”, azaz a jogszabályok megsemmisítése eleve magában foglal. Az Alkotmányban az alkotmányellenesség kiküszöbölésére előirányzott szankció, a törvények megsemmisítése mellé kialakított szelídebb és kooperatívabb jogkövetkezmények lehetővé tételét természetesen különös felelősséget is ró az Alkotmánybíróságra. Nem önkényesen választ a megsemmisítés és az egyéb lehetőségek között; ki kell fejlesztenie és dogmatikailag karbantartania valamilyen rendszert, s ezért állandóan reflektálnia saját gyakorlatára.

Ez az utóbbi követelmény természetesen vonatkozik a köztársasági elnök gyakorlatára is a politikai és az alkotmányossági vétó közötti választásban. A fent ismertetett esetekből – amikor politikai vétóval éltem, noha alkotmányos aggályok is fölmerültek – kiolvashatók bizonyos feltételek, amelyek határok között tartják ezt a gyakorlatot. Ezek ismertetése előtt még egy kockázati tényezőre is figyelmeztetni kell. Az Országgyűlés által újra megtárgyalt és elfogadott törvényt az elnöknek feltétlenül ki kell hirdetnie, semmilyen további beavatkozási lehetősége nincs.

Az eddigi esetekből is kiviláglik, hogy politikai vétóra alkotmányossági aggályok esetén elsősorban határesetekben kerülhet sor: akkor, ha az alkotmányossági kifogások dogmatikai alátámasztása vagy az alkotmánybírósági gyakorlat többféle értelmezést enged meg.

Különösen óvatos lennék az államcélok sérelme esetén emelt alkotmányossági vétóval. Ezek – mint például az egészséghez való jog vagy a legtöbb szociális jog – nem mindig járnak vagy nem mindig fedik egymást alanyi alapjogokkal. Persze a laikust megtevesztheti, hogy az Alkotmány az államcélokat is jognak nevezi, s innen is származhat értetlenség, hogy miért nem emelt a köztársasági elnök alkotmányossági vétót, miért folyamodott inkább a politikai vétóhoz. Hasonlóan óvakodnék a generálklauzulák rutinszerű használatától. Az egyenlő elbánás, a jogállamiság kínálkozna erre. Azonban elvi alapon sem szeretnék az Alkotmánybíróság ez irányú, már úgyis nagyon megengedő gyakorlatának további tápot adni – tehát itt is szóba jöhet a politikai vétó.

Végül pedig ott van maga a mérce, az Alkotmánybíróság gyakorlata. Nem egy esetben azért nem éltem alkotmányossági vétóval, mert az a korábbi ítéletek tükrében bizonyosan elbukott volna; vagy azért, mert a vonatkozó alkotmánybírósági határozatok olyan ellentmondások, hogy e kockázat miatt nem lehetett bízni a sikerben.

Ezek az utóbbi megfontolások persze nem vonatkozhatnak az alapvető, alkotmányjogi értelemben véve nagy jelentőségű ügyekre. Fontos elvi kérdésben ugyanis az alkotmánybíróági eljárás fent leírt kockázatossága nem tarthatja vissza a köztársasági elnököt attól, hogy alkotmányossági kifogását az Alkotmánybíróságra vigye. Ezt kell tennie, azzal a reménnyel, hogy az indítvány és annak érvei fenntartják, megerősítik, esetleg meg is fordíthatják az Alkotmánybíróság gyakorlatát. Például háromszor is az Alkotmánybírósághoz fordultam a szólás-szabadság érdekében a gyűlöletbeszéd-törvények ellen, noha látható a szaporodó külön- és párhuzamos véleményekből, hogy a testület tagjainak mind nagyobb része fogadná el az erőteljesebb korlátozást, vagyis szűkítené a véleménynyilvánítás szabadságának még 1992-ben lefektetett tágasságát. Éppen ezzel a veszéllyel szemben elevenítettem fel ismételten az alapítélet érveit, mindeddig sikerrel.

Az eddigi esetekből egy másik tendencia is felismerhető, amely a nemzetközi jog, illetve az elsőbbséget élvező uniós jog miatt fellépő alkotmányjogi problémák összefüggéseibe illeszkedik. Ezekben az esetekben ugyanis gyakran többszereplőssé válik a „játék”, és az alapjogvédelemben a politikai döntések szerepe megnő. A törvények nemzetközi jogi vonatkozása olyan sajátos körülmény, amely indokolhatja, hogy komoly alkotmányossági probléma esetén sem az Alkotmánybírósághoz fordul a köztársasági elnök, hanem politikai vétóval él.

A legismertebb ilyen eset kétségkívül a légi utasok adatainak kiadásáról szóló egyezmény az Európai Unió és az Egyesült Államok között, amikor is a tárgyalások során sikerült elérni, hogy az csak a hazai jog szerinti ratifikálás után legyen a magyar jog része. Az egyezmény súlyos adatvédelmi aggályokat vetett fel, az EU azonban mégis, kisebb rosszként, átmeneti időre ezt választotta, nehogy a légitársaságok azzal versenyezzenek, hogyan tesznek eleget az Egyesült Államok kívánságainak. A megállapodás szövege egyértelmű aggályokat vetett fel az információs önrendelkezéshez való alapjog sérelme tekintetében. Kérdésesnek tűnt azonban, hogy el tudta volna-e érni az Alkotmánybíróság, hogy a nemzetközi szerződést megkötő szervek megszüntessék a feltehető alkotmányellenességet. Álláspontom szerint ez igen kétséges volt, ezért azt javasoltam, hogy az egyezmény szövegének sérelme nélkül, az azt kihirdető törvénybe kerüljön bele egy olyan kiegészítés, amely az egyezmény magyarországi alkalmazását alkotmányossá tette. Javaslatom szerint ennek a kiegészítésnek elő kellett írnia, hogy a légitársaságoknak az utasok adatai kezeléséhez kifejezett hozzájárulást kell beszerezniük az utasoktól. Az Országgyűlés a javaslatomat elfogadta.

Hasonló eset volt az amerikai vízummentességhez kapcsolódó, a bűnügyi adatcseréről szóló megállapodást kihirdető törvény megvétózása. Alkotmánybíróági eljárás helyett az Országgyűlésnek küldtem vissza a törvényt azzal, hogy

alkotmányosan aggályos részei a magyar bünygyi nyilvántartásra vonatkozó rendelkezések megváltoztatásával orvosolhatóak, s a nyilvántartás alkalmazása a megállapodás keretében aggálytalanná tehető. A parlament ezt napok alatt megoldotta – legalábbis ami a kihirdető törvény szövegét illeti. A bünygyi nyilvántartás teljes joganyagának – egyébként is időszerű – átalakításáig pedig az automatikus amerikai hozzáférés helyett minden ügyet megvizsgálunk, és csak a terheltektől származó adatokat továbbítjuk.

Végül még tágabb összjátékot mutat a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, valamint az Országgyűlés között az alábbi ügy. A köztársasági elnök megtámadta az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási egyezményről szóló megállapodást kihirdető törvényt, mert olyan cselekményt elkövetett személyek kiadására kötelezett, amely a magyar jogban nem büncselekmény. Márpedig ez ellentétes a *nullum crimen** alkotmányi garanciájával. Az időközben elfogadott lisszaboni egyezmény ellen ugyanez a kifogás felhozható lett volna, mert a bírósági ítéletek kölcsönös elismeréséről is rendelkezik. Ezért ratifikálása után az Országgyűlés számolhatott azzal, hogy a köztársasági elnök az Alkotmánybírósághoz fordul. Az Európai Unió alkotmányának meghíusulása után a nagy nehezen létrehozott lisszaboni szerződés ratifikálásának elhalasztása, alkotmánybírósági vizsgálata már önmagában is nemkívánatos politikai ügy lett volna. Fordultak ugyan más országokban is alkotmánybírósághoz a lisszaboni szerződés ellen, de ezt mindenütt az integrációellenes erők tették. Magyarország viszont kifejezetten híve a minél szorosabb integrációnak. Így a norvégügy mintájára elkerülhetetlen alkotmányellenesség kimondása Damoklesz-kardként lebegett az Országgyűlés felett. A megoldás az lett, hogy az Országgyűlés módosította az Alkotmány *nullum crimen* klauzuláját, és a büncselekmények fogalmát kitégítve a magyar jogon túlra, összhangba hozta azt az integrációs kötelezettségekkel.

Összefoglalva tehát az az álláspontom, hogy a köztársasági elnök sosem emelhet alkotmányossági vétót, ha nincs teljesen meggyőződve az adott törvény alkotmányellenességéről. Bizonytalan megítélés esetében és határesetekben az alkotmányossági vétó ellen kell döntenie. Alkotmányossági vétó politikai vétó helyett sosem használható. Politikai vétó viszont alkalmazható olyankor is, ha alkotmányossági aggályok is megkonstruálhatók a kifogásolt törvénnyel kapcsolatban; különösen akkor, ha az alkotmányossági kifogások dogmatikai alátámasztása vagy az Alkotmánybíróság gyakorlata többféle értelmezést enged meg,

* *Nullum crimen sine lege* – büntetőjogi alapelv: nincs büncselekmény törvény nélkül.

feltéve, hogy nem elvi jelentőségű, nagy horderejű alkotmányossági kérdésről van szó, és a törvényhozástól a kifogás gyors orvoslása várható. Végül megengedhető a politikai vétó egyértelmű alkotmányos kifogás esetében is, ha a törvénynek nemzetközi jogi vonatkozása van, illetve az elsőbbséget élvező uniós-joggal függ össze.

Befejezésül hadd soroljam fel azokat az alapjogokat, illetve alkotmányos értékeket, amelyek védelmében felléptem: az egyetemi autonómia és a tanszabadság, a *nullum crimen* elve, a véleményszabadság, az esélyegyenlőség pártok és személyek esetében, az emberi méltóság, a személyes adatok védelméhez való jog, az egészséges környezethez való jog, az ártatlanság védelme, a tisztességes eljáráshoz való jog, a foglalkozás gyakorlásához való jog s végül egy esetben még a jogbiztonság is. E jogok és értékek védelmében az egyik vagy a másik fajta vétóm sikerrel járt. Tehát valóban lehet szerepe a köztársasági elnöknek az alapjogok védelmében.

AZ ALKOTMÁNY A VÉGSŐ MENEDÉK ÉS BIZTOSÍTÉK*

Tíz évvel ezelőtt már világosan leírható volt az a folyamat, ahogy a magyar Alkotmánybíróság az alkotmányellenesség szankcióit szelídíteni igyekszik, s a törvény megsemmisítése helyett inkább kooperációt kínál a törvényhozásnak. Ez persze minden kelsenianus, absztrakt normakontrollt űző alkotmánybíróság ésszerű törekvése, s gazdag, egymásra is ható eszköztára alakult ki. Most csak a törvényhozói mulasztásban megnyilvánuló alkotmány sértés „pályafutásához” fűzök egy megjegyzést. Az Alkotmánybíróság már tíz évvel ezelőtt eljutott oda, hogy minden esetre alkalmazhatta a mulasztásos alkotmány sértést, akkor is, ha hoztak ugyan törvényt, de rosszat. A bíróságon belüli viták esetén is jó kompromisszumnak kínálkozott, hogy akkor legalább törvényhozói mulasztást állapít-

* Az Alkotmánybíróság megalakulásának huszadik évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencián, a Magyar Tudományos Akadémián mondott beszéd második része. Budapest, 2009. november 23.

sanak meg. Az alkotmányellenes mulasztás „karrierje” az Alkotmánybíróságon máig folytatódik – mennyiségi tekintetben mindenképp. Aggasztó azonban, hogy a parlament mégsem partner ebben az együttműködésben, vagyis nem siet pótolni mulasztását az Alkotmánybíróság által előírt határidőben. Felhalmozódtak a gyakran többéves, sokszor a demokrácia alapkérdéseit érintő jogalkotási mulasztások.

Nem helyes tehát, ha az Alkotmánybíróság könnyen lemond legerősebb és lényegét adó szankciójáról, a törvény megsemmisítéséről. Ezzel lehet igazán kényszeríteni az Országgyűlést a törvényalkotásra; s az Alkotmánybíróság ekkor is élhet az új törvénnyel szembeni alkotmányos követelmények meghatározásával. A megsemmisítés nem ellentétes a parlamenttel való együttműködéssel, a külföldi irodalomban annyira helyeselt „alkotmányos alkuval”. Az alkuban ugyanis mindkét félnek adnia kell valamit – az Országgyűlésnek is. Működése kezdetén az ismételt megsemmisítések következtében ugyanaz a törvény többször is megjárta az alkotmánybíróságot, míg végre kialakult az alkotmányosan elfogadható változat.

Tíz éve az Alkotmánybíróság számára fontos kérdés volt a rendes bíróságokhoz való viszony és a végső alkotmányértelmezés monopóliumának megőrzése. Azóta az Alkotmánybíróság határozatban is kimondta, hogy hatáskörébe tartozik a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatainak vizsgálata. A bíróságok ezt elfogadták, s a kérdés rendeződött.

Ma arra hívom fel a figyelmet, hogy bővült azon alkotmányértelmezők köre, akiknek értelmezése a gyakorlatban normatív erővel bírhat. A rendes bíróságok érvelésében sajnos nem tört előre az Alkotmány. Viszont természetszerűen egyre növekszik, s több értelemben is súlyosabbá válik az ombudsmanok ajánlásainak korpusza. Noha az országgyűlési biztosok ajánlásai nem kötelezőek, mégis, ha kellően kidolgozottak, *soft law*-ként működhetnek. Szinte az alkotmánybíráskodásunkból hiányzó konkrét ügyeket pótolják. Ezek az esetjogi vélemények még a kellő általánosítást is elvégzik az ajánlások megfogalmazásában. Ráadásul az ombudsmanok olvassák az Alkotmánybíróság határozatait. Termékeny kooperációhoz vezetne már az is, s talán nem is kell több, ha csupán ez az olvasás kölcsönössé válna. A magyar alkotmányosság csak nyerne vele.

Másrészt az alkotmányértelmezés monopóliuma nem pusztán hatalmi kérdés. A rendszer egyértelműségének és világosságának terhére is viselnie kell a végső értelmezés alkotójának. Ez pedig annak a kezdetektől meglévő törekvésnek a tudatos fenntartását igényli, hogy az Alkotmánybíróság mind a maga ítélkezése, mind az egész jogközösség számára szabályokat fogalmazzon meg. Azaz lehetőleg ne azt mondja ki, hogy az adott kérdésben majd esetről esetre, a mindenkori

körülmények szerint fog dönteni. Természetesen számítanak a körülmények – de mondja meg az Alkotmánybíróság, mely körülményeknek mi a szabály szerinti súlyuk!

Az Alkotmánybíróság húsz évét végigkísérte az önreflexió. Azon kívül, hogy az alkotmánybírók sok részkérdést fejtettek ki publikációikban, születtek átfogó áttekintések is. Örömmel látom, hogy a második évtized végén is termett egy ilyen munka, ezúttal nem alkotmánybíró, hanem az Alkotmánybíróság tudós munkatársa tollából. Tóth Gábor Attila könyvét azért emelem itt ki, mert vezéreszméje, hogy az Alkotmánynak morális természete van.* Hiszem, hogy a magyar Alkotmánybíróság eredményességét eddig annak köszönhetette, hogy az Alkotmány morális olvasatából indult ki. Azt is hiszem, hogy ennek megmaradása a magyar alkotmánybíráskodás jövőjének kulcsa.

Egy emberöltő már elég hosszú idő ahhoz, hogy néhány év pozitívumait vagy más évek negatívumait ne értékeljük túl, hanem bízunk az időben s abban, hogy ha az alapokat megőrizzük, nem kell félni. Az Alkotmánybíróság betöltötte és betölti hivatását. Munkája nyilvánvalóvá tette, hogy az Alkotmány szabályainak határozott gyakorlati és értéktartalmuk van, és hogy ezek a szabályok rendszert alkotnak, ami maga is érték. Amikor köztársasági elnökségem alatt krízishelyzetekben megszólaltam, volt mire támaszkodnom abban a kijelentésemben, hogy az Alkotmány és az alapjogok fenntartása a végső menedék és biztosíték. Az Alkotmánybíróság mindenki számára érezhetővé, továbbá bizonyossá tette, hogy van olyan közös alaphorma, amelynek talaján a Magyar Köztársaság állami keretében szabadon folytathatjuk gazdag és sokféle örökségünket, azaz élhetjük meg és tarthatjuk fenn magyar nemzet mivoltunkat és egyéni emberi méltóságunkat. A szerkezet, az „alkotmány” tehát szilárd és adott. Fenntartása óriási felelősség, amelynek viseléséhez jogi és érzelmi műveltség kell.

* Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

10. KÉP. Többször is hozzájárultunk ahhoz, hogy a tömeg elérje a kritikus nagyságot. Uno-
kám azonban nem szerették a *Critical Mass*-t, mert szerintük túl lassan megy a menet. (A kép
2007 áprilisában készült.)

II. KÉP. A Bartók-év megnyitója Rómában 2006. március 7-én a Quirinalén, az olasz köztársasági elnök rezidenciáján. Olaszország is megünnepelte ezt az évet. A Bartók Vonósnégyes, illetve a Muzsikás együttes és Sebestyén Márta azt mutatta be, hogy hangzik a magyar népzene eredetiben, és hogyan Bartóknál. A képen Carlo Azeglio Ciampi elnök beszélget a muzikusokkal a koncert után.

Az olaszok magyarbarátságának váratlan és megható jele volt az is, hogy az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulóján, teljesen a saját kezdeményezésükre, több olasz kisvárosban is ünnepi megemlékezéseket tartottak. Rómában pedig a La Sapienza Egyetem zsúfolt nagytermében a megemlékezésemet követően a diákok olyan meggyőződéssel és eredeti gondolatokkal beszéltek 1956-ról, hogy nagyon örülhetnénk, ha itthon a fiataloktól ilyen hallanánk.

12. KÉP. A Bartók-év itthon. Feleségemmel március 25-én meglátogattuk a felújított Bartók-házat, a zeneszerző utolsó magyarországi otthonát. Ott voltunk a Zenetudományi Intézet Bartók-kiállításának megnyitásán is, ahol A kékszakállú herceg vára befejezésének első tervezetét, majd végleges megoldását adták elő. Az opera partitúrájának hasonmás kiadása beke-
rült az államelnököknek szánt ajándékok közé, ahogy az új összkiadás elkészült lemezei is. Mégis újra és újra felmerül a kérdés: 2006 zaklatott és szomorú eseményei között hagyott-e valami nyomot az országon ez a szép ünnepi év?

13. KÉP. Nagy Imre sírjánál 2007. június 16-án Király Béla vezérezredessel. Az '56-os Nemzetőrség parancsnoka 1957-ben sokat tett azért, hogy a magyar forradalom ügyét a harmadik világ országai támogassák az ENSZ-ben. Majd amerikai egyetemi tanárként kiadta az Atlantic Studies on Society in Change könyvsorozatot, amelynek súlypontja a kelet-európai és a magyar történelem volt. Ennek a sorozatnak az évfordulóra kiadott 138. kötete az '56-os forradalmat nemzetközi összefüggésbe helyezve mutatja be, külön elemezve annak hatását a nyugati értelmiség gondolkodására. Kapcsolatunk elnökségem kezdetétől Király Béla 2009-ben bekövetkezett haláláig szoros volt.

14. KÉP. A 2006. október 1-jei beszéd. Ha öt év alatt semmi mást nem tettem volna, csak ezt a beszédet mondtam volna el, akkor is megtettem volna, amit a köztársasági elnöknek meg kell tennie.

15. KÉP. A Műegyetem rektora 2006-ban nem engedélyezte, hogy a hagyományos október 23-ai ünnepséget a szokott helyén, az egyetem aulájában tartsuk meg. Innen indult 1956-ban a műegyetemisták tüntető menete, itt van a forradalom műegyetemista halottainak emléktáblája. A képen látható óriási, fegyelmezett tömeg a Műegyetem kerítése mellett mégis megtartotta a megemlékezést. Itt és ettől kezdve minden évben beszéltem a műegyetemi ünnepségen, utoljára 2009-ben, amikor a fiatalságra bíztam e nemzeti ünnepet.

16. KÉP. Emlékezés a salgótarjáni sortűz áldozataira 2006. december 8-án. Az ötvenedik évforduló megemlékezései közül a legyilkolt tüntetőkre való emlékezések voltak a leghitelesebbek és leginkább szívbemarkolóak: Mosonmagyaróvárott és Salgótarjában.

Az október 22-i nagy operaházi ünnepségen még elmondhattam, mire jutottam magamban '56-tal, s megpróbálhattam megidézni a méltóság visszanyerésének örömet. Másnap délelőtt a számtalan állam- és kormányfő kordonok között, egyedül koszorúzott az üres Kossuth téren. A környék is messze le volt zárva. A távoli rendőri záron túlról néha kiáltások hallatszottak el a halálos csöndben folyó protokolláris ünnepségre. Az *Egri csillagoknak* az a jelenete jutott eszembe, amikor Török Bálint a szultán sátorában van, s messziről, a Dunaparttól beszűrődik a magyar foglyok lefejezésének zaja. Ez a kordonok mögötti állami ünnep még sokszor megismétlődött.

17. KÉP. XVI. Benedek pápa megtekinti Laskai Osvát ferences szerzetes *Quadragesimale Bigae salutis*, azaz az Üdvösség szekere című, Hagenauban 1515-ben kinyomtatott prédikációgyűjteményét, amelyet ajándékba vittünk. A Vatikánban tett hivatalos állami látogatáson az államközi tárgyalások a bíboros államtitkárral folynak. A szentatyával folytatott hosszú négy szemközti beszélgetésünk magánkihallgatásnak minősül (2006. november 6.).

A NEMZET ÉS AZ ORSZÁG

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A HAZA, A NEMZET ÉS A SZABADSÁG EGYSÉGE*

Eddig mindegyik rendszer '48 örökösének mondta magát – most végre, először, állíthatjuk-e joggal, hogy ez igaz?

A válaszhoz fel kell idézni, mi volt 1848 lényege. A szabadság, mint mindennek az alapja. Ez legelőször is az állampolgári jogegyenlőséget jelentette, vagyis azt, hogy egyenlő jogú polgárok alkotják a nemzetet, amely a hazában lakik. Az egyenlő jogok között ott találjuk a szabadság biztosítékait, a szabadságjogokat, továbbá a szuverenitás intézményeit, amelyeket a magyar nemzet kívánt. A haza pedig független ország. 1848-ban Pesten és Pozsonyban akarták a haza, a nemzet és a szabadság egységét, s úgy gondolták, hogy ez létrejött. Azóta nem lehet a nemzetről és a szabadságról '48 szavai és jelképei nélkül beszélni. 1989–1990-ben is 1848 célkitűzései vezettek minket, és ha törvényeinket nézzük, ha intézményeinkre tekintünk, úgy tűnik, mindez megvalósult 1990-ben is. Valóban így van ez?

Már március szereplőit is nyugtalanította egy ellentmondás. 1848 dicsőségesen létrehozta az egységes politikai nemzetet. A jogegyenlőséggel az ország összes lakosa, nemzeti vagy nyelvi megkülönböztetés nélkül – hogy a XIX. század közjogi nyelvét használjam – a Szent Korona tagja lett. Haza és nemzet egységének ez a konstrukciója azonban összeroppant egy másik nemzetalkotó igény súlya alatt. A reformkorban ugyanis a nyelvújítás egy másfajta nemzetfogalmat táplált és növesztett: a nemzetét, amely nyelvében él. Ennek mondáit és népköltészetét gyűjtötték, ennek eredetmítoszait foglalták költeményekbe. A politikai és a – modern szóval – kulturális nemzet nem esett egybe, a Magyar Királyság népességének kevesebb mint a fele volt magyar anyanyelvű. Kossuthék eleinte az európai szabadság egyesítő erejében bíztak, és abban, hogy „van egy alap, [...] az alkotmányos szabadság, amely a különböző nyelvű népfajokat a polgári közös nemzetiségben egymás között egyesítheti. [...] Isten világosítson fel bennünket, hogy az egyezés által erősek lehessünk” (Kossuth). A nemzetiségi ellentétek azonban azonnal kirobbantak, s mivel senki nem tudott megoldást, végül ez is hozzájárult Trianonhoz.

* Részletek a Magyar Állami Operaházban elhangzott ünnepi beszédből. Budapest, 2006. március 15.

Hol ünnepelnek ma? Hol énekelték ma a Himnusz, hol szavalták a Nemzeti dalt? Szívet melengető érzés, hogy szerte a Kárpát-medencében! Aki március 15-ét megünnepeli, a magyar nemzet része, akárhol él is. Március 15-e a magyar önazonosság ünnepe is. Bár 1848-ban és a következő időkben mégsem sikerült a nemzet, a haza és a szabadság fogalmát összhangba hozni, ha '48 örököseinek tartjuk magunkat, ezt a bevégezetlen feladatot a mai kor kínálta lehetőségek között teljesíteni kell, feloldva azt az ellentmondást, amely annyi történelmi kudarcot okozott. Az egységes polgári szabadságra építhetünk, és egyben megmaradhatunk a magyar nemzet nyelvi, kulturális, történelmi identitása és összetartozása alapján. Az egységes szabadság ma sokkal tágabb, mint amikor a nemzetállamok alapításához vezetett. Ma a jogállamiságot, az európai normákat jelenti, beleértve az autonómia különböző formáit, amelyekkel a kulturális nemzet élhet. Kidolgozott, világos, a nemzet minden része által elhatározott és hosszú távon következetesen érvényesített politikára van szükség. Ezt megalkotni és követni valóban márciusához méltó feladat.

Itt az idő! De ezt most is úgy értjük, ha nem most, lehet, hogy soha! Megváltoztak az idők, s egyetlen esélyünk, ha a további változásoknak elébe megyünk.

Tiszteletben tartjuk a sokat szenvedett és áldozatos idősebb nemzedékek érzelmeit, de a határon túli magyarokra vonatkozó politikát alapvetően újra kell gondolni.

Például abból kellene kiindulni, hogyan gondolkodnak azok a határon túli fiatalok, akik már a rendszerváltások után nőttek fel. Miért és hogyan akarnak ők magyarok maradni? Mit, mi újat várnak az anyaországtól a hagyományos segítség helyett vagy mellett? Szakszerűen, pontosan ismernünk kellene, milyenek s mennyire különböznek a határon túli magyar társadalmak létszámban, gazdasági és szellemi erőben, szervezetségben! Van, ahol egyetem kell, s van, ahol elemi iskolát kell kiharcolni. Nincs egységes megoldás: mindenütt más-más tettek szükségesek. Egységes viszont az érzelem: az elszántság és az együvé tartozás. A határon túli magyarságnak gazdasági erőre, értelmiségre, kulturális és politikai intézményekre van szüksége ahhoz, hogy fennmaradjon. Bár itthon szeretnek tömbmagyarságban gondolkodni, a jövő érdekében nagyon figyeljünk a szórványban élők igényeire!

A nagy, mindig is vegyes lakosságú területek a megmaradás iskolái voltak és maradnak, de az együttélésé is. Az együttélést, az együttélés szellemét a szomszéd nemzetekkel szintén meg kellene kísérelnünk megújítani. Az újrakezdés érdekében én meg fogom tenni mindazt, amit a köztársasági elnök megtehet.

Végül még egy gondolat a szabadságról. A '48-as törvények örök forrásai maradnak a népképviselői rendszernek és a jogilag biztosított szabadságnak.

A jogállamban március él tovább. A felelős magyar minisztérium, azaz az országgyűlésnek felelős kormány maradt a mintája a rendszerváltásban meghozott Alkotmánynak is.

1848 szabadságjogainak van egy másik nagy tanulságuk is. Akkor, mint mondták is, csak a legszükségesebb jogokat foglalták törvénybe, köztük mindekenkelőtt a sajtószabadságot. A többit későbbi intézkedésre hagyták. Csakhogy később is kevés jogszabály született a szabadságjogokról. Mégis, beköszöntött a XIX. század végén és a XX. elején egy korszak, amikor a szabadságjogok szellemének tisztelete elég volt ahhoz, hogy a szabadságok a kor legjobb színvonalán érvényesüljenek – pusztán „az általánosan elterjedt közfelfogás”, „államéletünk általános iránya” alapján. Azóta nagyon eljogiasodott a világ. Alkotmányok részletezik, újabb és újabb nemzetközi egyezmények, charták, rendes, alkotmány- és nemzetközi bíróságok vigyázzák a sokasodó emberi jogokat. Ügyelnünk kell arra, hogy ebben az elaprózódásban a technikai finomságok között még megtaláljuk a szabadságjogok lelkét. Tudjuk, a betű öl; a lélek az, ami megelevenít.

A szabadságjogok mindenekelőtt értékek. Az alkotmányos, szabad állam értékrenddel bír, azon alapul. Március 15-ére emlékezve jusson eszünkbe, hogy a szabadság mekkora érték! Nem mondhatunk le róla, akármilyen fenyegetések érik mindennapi életünket. A szabadságot a biztonsággal összhangba kell hozni, de nem szabad feláldozni a remélt biztonságért.

A pesti forradalom zúgása mellett halljuk meg az 1848-as törvények üzenetét! Ez az, ami máig hat. Ez a szellem éltesse ünneplő Magyarországot!

JÓINDULATÚ ÉS FELSZABADULT KÖLCSÖNÖSSÉGET*

Mindig öröm számomra, ha valamelyik egyetemre mehetek vissza, ahol úgy érzem magam most is, mintha a saját egyetememen adnék elő. Ebben a szellemben szeretnék beszélni.

* Beszéd a Bél Mátyás Egyetemen. Besztercebánya, 2006. november 16.

Amikor közel egy éve hivatalos látogatást tettem Szlovákiában, Gašparovič elnök úr pohárköszöntőjében azt mondta, örülne annak, ha közösen lennénk pártfogói a két ország közötti kapcsolatok bővítésének, méghozzá különösen a közvetlen emberi kapcsolatokénak, elsősorban a fiatalok körében. Ez vezethetne a kölcsönös előítéletek lebontásához, így magunk mögött hagyhatnánk azt a terméketlen időszakot, amelyben a történelmi sérelmek és félreértések voltak túlsúlyban.

Biztos vagyok benne, hogy a mostani és a remélhető jövődő közös beszélgetések az egyetemi ifjúság körében meghozzák gyümölcsüket a magyar–szlovák viszonyban. Az országaink közötti kapcsolatot különösen fontosnak tartom. A Szlovák Köztársaság nem pusztán szomszédunk, nem pusztán szövetségünk az Európai Unióban és a NATO-ban, ebben a két értékközösségében. A két nép történelme egy évezreden át több mint közös: azonos volt a Magyar Királyság keretében. A történelmi Magyarország (*Uhorsko*) területén élt nagyobb lélekszámú nemzetek – a románok, horvátok, németek, szerbek, rutének – közül kultúrában, mentalitásban a szlovákok állnak a legközelebb a magyarokhoz. Szemben a sok tekintetben önálló utat járó Erdéllyel, az államjogilag elkülönülő horvátokkal, itt nagyon szorosan összefonódtak az emberi és a történelmi szálak. A szlovák nemzetnek egészen a nagy amerikai kivándorlásig nem is voltak a történelmi Magyarország határain kívüli részei. Viszont ma kölcsönösen élnek nemzeteink részei mind a Szlovák, mind a Magyar Köztársaságban; szórványban is és tömbben is.

Amikor Juraj Migaš szlovák nagykövetnek mondtam, hogy a magyar oldalon a találkozó Piliscsában lesz,* így kiáltott fel: „hiszen az már mi vagyunk!”. Biztos így is van: az egykori esztergomi egyházmegyének a Dunától délre eső részén feküdtek a sváb és szlovák falvak, míg az északi oldalon a tiszta magyar vidék. Nyugodtan mondhatják a szlovákok: itt vagyunk a Pilisben, a Mátrában, Pest környékén, Békésben, a Galga mentén, Nógrádban, a Bükkben és Zemplénben. Miként a szlovákiai magyarok is Pozsonytól Nagykaposig, a Csallóköztől a Bodroghözíig jó néhány várost, kistrétiót, folyóvölgyet, tájegységet, sok száz falut tekintenek magától értetődően szülőföldjüknek. Itt voltunk, itt vagyunk, és itt is leszünk.

Ehhez az összefonódott történelemhez nem csak a történészeknek kellene visszatérniük. A múlt ugyanis, ha ismerjük, és nyitott szívvel közelítünk hozzá,

* A magyar és a szlovák köztársasági elnök 2006. november 16-án a szlovákiai Besztercebányán, a Bél Mátyás Egyetemen nyilvános beszélgetés keretében folytatott párbeszédet egyetemistákkal. Másnap, november 17-én a rendezvényt Piliscsában, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is megrendezték.

szilárd alapja lesz az olyannyira kívánatos együttműködésnek. A mi együttműködésünknek pedig különös esélyt ad az, hogy így az Európai Unióban jelentős szerepet játszunk.

Mit tehetnek a köztársasági elnökök ezért az együttműködésért?

Politikai nézeteltérések, napi ügyek megoldása nem tartozik az elnöki szintre. Mi legfőlegbb demonstrálhatjuk a párbeszéd lehetőségét és hasznosságát. Ha a pártok napi politizálása esetleg a fenti célok ellen hat is, megmutathatjuk, hogy van a politikának egy másik, perspektivikusabb, elvi és történelmi alapokra építő rétege is. A közös fejlesztési programok kivitelezése sem az elnökök dolga. Ezeket támogathatjuk otthon, és propagálhatjuk az együttműködést nemzetközi szinten és fórumokon.

A mi lehetséges feladatunk az, hogy a hosszú távú stratégiai együttműködésen dolgozzunk. Szándékosan nem „megbékélést” mondtam, bármennyire is szokásos manapság a német–francia vagy az olasz–osztrák megbékélést dicsérni. Annak ellenére ugyanis, hogy voltak közöttünk konfliktusok, sőt igen súlyos sérelmek is keletkeztek, olyan meggyökeresedett, háborúk sorával súlyosbított szembenállásról a magyarok és szlovákok között nem lehet szó, nem is volt ilyen, mint mondjuk a németek és franciák között. Ezért tehát nem a megbékélés, hanem az együttműködés szót fogom használni, amelyen a jóindulatú és felszabadult kölcsönösséget értem. Párhuzamként s még inkább követendő példaként a svéd–finn viszonyt említhetem.

Szerencsének tartom, hogy az együttműködést két olyan elnök szorgalmazhatja, akik egyetemi tanárként kapcsolatban állnak az ifjúsággal, és pályájuk, valamint szakmájuk is az objektivitásra predesztinálja őket. Az együttműködés akkor lehet sikeres, ha nem áll meg taktikai, politikai gesztusoknál, hanem megteremti saját alapjait. Ilyen szükséges alap egymás megismerése. Ez a gyógyír mindenféle szélsőséges nézet ellen, hiszen a szélsőségek táptalaja a tények nem ismerete vagy elferdítése. Ahhoz, hogy egymás történelméről és jelen helyzetéről kölcsönösen tájékozódhassunk, megfelelő források kellenek: sajtó, könyvek, tankönyvek, internetes portálok – az iskolától egészen a médiáig. Nagyon fontos azonban a személyes érintkezés is, vagyis a civil kapcsolatok, a turizmus, a gazdasági együttműködés, egyetemek közös programjai és így tovább.

Bár a fiatalok ismét beszélnek közös nyelvet – tudniillik az angolt –, nagyon fontos a szomszéd nyelvének ismerete. Szlavisztikai intézeteinkben – így Piliscsabán is – sok magyar egyetemista tanul szlovákul, és jó lenne, ha az itteni hungarológiai tanszékek diákjai között több szlovák lenne. Ez azonban mégiscsak korlátozott szám. Annál fontosabb a Szlovákiában élő magyarok kétnyelvűsége, amit érdemes lenne végre mindkét nemzet részéről megőrzendő

többségtérteknek tekinteni. Ennek megfelelően támogatni és fejleszteni. Büszke vagyok a szlovákiai magyar közösségre, amiért ilyen magas szinten és magától értetődően megőrzi, sőt fejleszti a magyar anyanyelvet. Az itteni irodalom a magyar irodalom igazán értékes része, nagy művek születtek a Szlovákiában élő magyar íróktól. Eközben a szlovák államnyelv elsajátítása, az ezen alapuló tájékozottság komoly előny, és a szlovák kultúra közvetítése Magyarországon magyar nyelven igen fontos teljesítmény. Egyformán jelentős értéke például a magyar és a szlovák kultúrának a pozsonyi Kalligram tevékenysége, a kiadó saját programja keretében készülő, megjelenés előtt álló magyar–szlovák nagyszótár. A Kalligramnak köszönhetem például, hogy erre a találkozóra felkészülésként Lubomír Lipták tanulmányait olvashattam magyarul.*

Az együttműködés megalapozásához tartozik közös európai értékeink engedmény nélküli, szakadatlan képviselése. Az Európai Unió három alapszabadsága mellett olyan értékek és elvek tartoznak ide, mint a szubszidiaritás elve, a decentralizáció és a regionalizmus. Az Alapjogi Chartában rögzített jogok s ezekkel összhangban az Európa Tanács mindkettőnket kötelező alapdokumentumai: az Emberi jogok európai egyezménye, a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény, a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája. Az együttműködés alapja az, hogy a kisebbségek intézményeit és – mindenekelőtt – politikai képviseletét, pártját elismerjük és támogatjuk. Végül szeretném hangsúlyozni, hogy a két ország együttműködéséről beszélek most, és ezt semmiképpen nem szeretném a kisebbségi kérdésre szűkíteni.

Teljesen egyetértek Gašparovič elnök úrral – korábbi beszélgetésünkön esett erről szó –, hogy a jövő felé kell fordulnunk, ezt a jövőt pedig az Európai Unió képviseli.

A jövőbe úgy érdemes belépni, hogy megszabadulunk a múlt terheitől. Ezért is mondtam az előbb, hogy felszabadult és jóindulatú kölcsönösségre van szükség. A sérelmi politizálás nem vezet sehova. Nagyon meg kell gondolni, hogy érdemes-e napirenden tartani a múlt sérelmeit, de ha nem hallgatunk, az önkritikai szemlélet is nélkülözhetetlen.

A mostani biztosan nem az az alkalom, amikor azokkal a sérelmekkel és jogtalanságokkal kellene foglalkozni, amelyek a dualizmus korában vagy a XX. század közepén történtek. Gyökerük azonban ugyanonnan ered: a nemzetállami koncepció erőltetéséből olyan országhatárokon belül, ahol több nemzet

* Lubomír Lipták: *Száz évnél hosszabb évszázad. A történelemről és a történetírásról*. Fordította Kováts Piroska és mások. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2000.

fiai élnek. A soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a szintén soknemzetiségű Magyar Királyság utódai ugyancsak soknemzetiségű államok lettek, noha tiszta nemzetállami aspirációkkal keletkeztek. Ismerünk olyan, mindig is erősen központosított országokat, ahol valószínűleg sikeres lett az asszimiláció és homogenizálás. Franciaországban még a XX. század elején is büntették és megsegyenítő táblát akasztottak annak a breton parasztnak a nyakába, aki nem áttért bretonul szólni, ahelyett, hogy franciául beszélne. Ez Közép-Európában számunkra nem volt és nem lehet követendő példa, s a XX. század közepe óta jogilag is kizárt.

Az állam integrálása és a nemzeti sokféleség nem egymást kizáró fogalmak. Az a politika viszont, amely ezt nem ismeri el, gyanakvást kelt a többségi állampolgároknak a kisebbségek ellen. A gyanakvás pedig az egyik legrombolóbb érzelem.

Hadd használjam fel ezt a kivételes alkalmat arra, hogy érzelmi oldalról közélítem meg a kérdést. Talán érzékeltetni tudom egy magyar értelmiségi hozzáállását ehhez a problémához – hogyan is élnek együtt a nemzetek a Kárpát-medencében.

Kisdiák koromban Kodály Zoltán könnyű, kétszólamú darabokat, főleg népdalfeldolgozásokat tartalmazó füzetéből, a *Bicinia Hungaricából* énekeltünk. Sokszor elolvastam a mindegyik kötet hátlapjára nyomtatott ajánlást. Mezőlábás galántai pajtásainak ajánlotta a Mester ezeket a gyakorlatokat, nekik és a hozzájuk hasonló szegény sorsú iskolatársaknak, akiket ezekkel a művekkel akart bevezetni a zene világába. Már akkor nagyon megfogott ez a szép megfogalmazás, s a szívembe zártam Galántát, a mezőlábás iskolásokat, a környéket, ahonnan a népdalok egy része származott – holott akkoriban még fogalmam sem volt arról, hol is fekszik Galánta.

Engedjék meg nekem, hogy szeressem egykor közös országunk egységét! Miért ne szerethetnénk mindnyájan azt a történelmet és azt a kultúrát, amit minden itt élő nép és ember alkotása együtt hozott létre? És azt a tájat is! Mint elkötelezett környezetvédőnek, mint „zöldelnöknek” a Kárpát-medence ökológiai egysége és különlegessége mindig megdobogtatja a szívemet.

Mindez egyáltalán nem jelenti azt, hogy összemossam a különböző nemzeteket és a teljesítményüket. De Lőcsei Pál gótikus oltára és szobrai akkor is minden magyar és minden szlovák és minden cipszer közös kultúrájának a kincsei, ha ő maga nyilvánvalóan szépebbé német volt. Bél Mátyást, az egyetem névadóját, vagy Tessedik Sámuelét érezhetem a saját kultúráim összetevőjének, jóllehet szlováknak születtek. Szülővárosom, Pécs környékének hegyvidéki sváb falvai éppen mint sváb települések tartoznak szeretett tájaim közé. Fordítva is

igaz mindez: tőlem nem vesz el semmit, ha a szlovákok identitásukat a teljes történelmi Magyarországon is gyökereztetik, s így szeretik a Mátrát vagy az Alföldet, Rákóczi vagy valamely festőnket, írónkat. Nyolcszáz évig ez volt a természetes.

A mai Európát és még inkább a jövő Európáját a sokszínűség jellemzi. Az Európai Unió minden hetedik polgára kisebbségként él saját hazájában. Nyelvükre, kultúrájukra, történelmükre ugyanolyan joguk van, mint a többségi társadalomnak, amit nemzetközi egyezmények garantálnak. Különösen fontos ezt hangsúlyozni az őshonos kisebbségek esetében, amelyek a közös történelem miatt és kulturálisan is közel állnak a többségi nemzethez, s abba magától értetődően integrálódni képesek. Más tehát az ő helyzetük, mint az új bevándorlási hullámokkal érkezett kisebbségké, amelyek idegen kultúrákból jönnek, s nem egy esetben nem is akarnak beilleszkedni.

Az integrációra igent kell mondanunk. Ez az igen állampolgári lojalitást jelent egyfelől, másfelől pedig, hogy a kisebbséget jogai és intézményei az állam politikai és jogrendszerének részévé teszik. Más azonban az integráció, és más az asszimiláció.

Az asszimiláció: az eredeti identitás feladása. A természetes asszimiláció még akkor is fenyeget, ha az állam minden kisebbségi jogot hiánytalanul megad a kisebbségnek. Éppen ez ellen nyújtanak védelmet a kisebbség többletjogai, a pozitív diszkrimináció és – ha van – az anyaország segítsége.

Minden elismerésem a Magyarországon élő szlovákoké, akik még az anyaországtól távoli vidéken letelepedve is megőrizték identitásukat és kultúrájukat! Ez hősie teljesítmény, hiszen évszázadokon át nem kaptak a fennmaradásukhoz külső segítséget, legfeljebb az egyház támogatását. Ma a magyar jogrend – az Alkotmány és a kisebbségi törvény – a nemzeti kisebbségeknek kollektív jogokat ad, s államalkotó tényezőként ismeri el közösségeiket. Helyi és országos önkormányzataik vannak, azaz gyakorlatilag teljes kulturális autonómiát élveznek. A szórványhelyzetre a magyar álláspont szerint a kulturális autonómia a megoldás, de más nemzetek tömbben élő közösségei területi autonómiát is élvezhetnek. Annak kitűzése azonban, hogy ki milyen autonómiát szeretne, hogyan oldja meg a maga problémáit, mindig az illető nemzeti közösségre tartozik, nem az anyaországra. A magyarországi szlovák önkormányzatok társulásokat hoznak létre, és ezt én szívből üdvözlöm. Nagyon remélem továbbá, hogy a szlovák nemzet Magyarországon élő része százezerre becsült létszámának megfelelően, és nem annak egyötödeként fog megjelenni legközelebb, az identitás hivatalos megvallásakor: amikor népszámlálást tartanak, amikor jelentkezni kell a kisebbségi választói névjegyzékbe.

A Szlovákiában élő magyar közösség létszáma viszont hivatalosan is több mint félmillió. Ittlétük tény, amint az is, hogy teljes, integrált társadalmi struktúrát alkotnak. Ezzel összhangban, külön kedvezmények nélkül, az általános szabályok szerint is erős politikai, parlamenti képviseletet tudtak létrehozni. Bár jogállásuk nem azonos a Magyarországon élő más nemzetrészek jogi helyzetével, reméljük, hogy Szlovákiában a kisebbségi törvény megszületése, a nyelvhasználat kiszélesítése, a kulturális támogatások emelése vagy legalább szinten tartása segíteni fogja a szlovákiai magyarságot. Az ő támogatásukat a magyar állam számára az Alkotmány előírja, hiszen a (kulturális) magyar nemzet részének tekinti őket. Ezen a jogi helyzeten túl azonban hadd jelentsem ki teljes érzelmi azonosulásunkat is ezzel a közösséggel.

Ha a jövőről beszélünk, ezt az egymás országában élő nemzetrészeink fennmaradásával és közreműködésével képzeljük el. Ha pedig az európai jövőt nézzük, a történelem tanulságait is érdemes szem előtt tartanunk. Láthatjuk, egyes vidékek hogyan emelkednek fel és süllyednek vissza a nagyobb léptékű európai vagy világfolyamatok hatására. Besztercebányát Körmöc- és Selmecbányával együtt az itt bányászott arany és a Fuggerek a XV–XVI. század fordulóján néhány évtizedre Európa közepévé tették. Azután az Újvilág felfedezése, az onnan beáramló arany megváltoztatta Európa súlypontját.

Szlovákia és Magyarország számára, ismét Európa közepén, az Európai Unió kivételes lehetőségeket nyújthat. Ezt együttműködve lehet kihasználni. Teljesen egyetértek azzal, hogy a nemzeti fejlesztési programok összehangolása lehetőséget ad egész területek és mind a két ország átfogó fejlesztésére. A regionális együttműködés keretei már létrejöttek a határ mentén, és ideje, hogy tartalommal töltsük meg őket. Olyan sikeres példákat tudok mondani, mint a 102 szlovákiai és magyarországi települést összefogó Ister–Granum Eurorégió, a Gömör Expo, a csallóközi ökológiai tapasztalatok alkalmazása a Szigetközben a mi oldalunkról. Szellemi téren pedig Kassa éppen idén nyújtott követendő példát a Rákóczi-év megrendezésével.

Más szemszögből nézve azonban azt is mondhatjuk, hogy hétszáz kilométeres közös határunk Európa közepén hétszáz kilométer periféria. A pozsonyi és győri térséget leszámítva ezek leszakadt területek. A dunai határszakaszon összesen három híd van, de csak kettőn mehet teherforgalom, s azok sem felelnek meg a korszerű igényeknek. Ám milyen igény lenne, ha komoly út sem visz oda? Keletebbre pedig: csak beszélünk évek óta az Ipolyon szükséges legalább hat kis hídról, arról, hogy a ma a semmibe vezető, vagyis az egykor hermetikusan zárt határra futó utakat végre összekössük. Ezek azok az utak, amelyeken a civil kommunikáció, a közlekedés megindulhat, ahol spontán is, szervezeten is létrejöhet

a helyi együttműködés. Ezt az együttműködést aztán országaink teljes együttműködésébe kell majd illesztenünk.

A regionális együttműködés éppen olyan szimbolikus jelentőségű, mint például az, hogy Magyarország és Szlovákia egyszerre kerüljön a schengeni határon belülre. Majd ha úgy mehetünk át egyik országból a másikba, hogy nem kell semmilyen igazolványt felmutatni, és az lesz kiírva a határon, hogy „Ne lassítson!”, akkor elmondhatjuk, hogy helyreállt a világ rendje.

Szeretnék szólni két olyan tényezőről is, amely a jelen, de a jövő szempontjából is igen lényeges. Az egyik a sajtó szerepe és felelőssége. A délszláv térségben volt olyan nemzetiségi összecsapás, melyet kimutathatóan a sajtó nem hiteles tájékoztatása idézett elő. Én tehát a realitások, a normális, nem szenzációs ügyek bemutatásában is kérem a sajtó támogatását mindkét országban. Ez segít az együttműködésben.

Nem pusztán a másik nemzet tájékoztatásáról van szó. A nemzeti identitás – és különösen egy másik államban élő nemzetrész öntudata – nem szorítkozhat a népi táncra, a hagyományörzés rezervátumaira. Sokkal inkább a nemzet egészéhez s kiemelten az anyaországhoz való sajátos viszonyt jelent. Az anyaország eseményei a másutt élő nemzetrész számára tájékozódási pontként szolgálnak, másrészt az identitás részvételi igényt hordoz, részvételt a közös kultúrában és történelemben, hozzájárulást az anyaországban folyó eseményekhez. Ma a médiumok az elektronikus elérhetőség folytán azonnal, egyidejűleg betöltik közvetítő szerepüket ebben a viszonyban, de ennek tudatában is kellene lenniük.

A másik terület az oktatás. A felnőtt generációk olyan ismerettel rendelkeznek, amely több évtizeddel ezelőtti elképzeléseket tükröz. A rendszerváltás óta a történetírás is új utakat keresett. Noha szomszédok vagyunk, keveset tudunk egymásról, és az egymásról alkotott képet is nagyban meghatározzák olyan történelmi sztereotípiák, amelyeket a tudomány már felülvizsgált, és legfeljebb egyes politikai irányzatok tartják őket életben. Az is igaz, hogy a népek emlékezete megőrzi a sérelmeket is, és ezek aztán klisékbe csontosodnak. Ám az objektív és tudományos történelemoktatás itt is jótékony hatású lehet. Az iskolának alapvető szerepe van abban, mit gondolunk egymásról. Ezért az olyan együttműködés, mint például a történeti vagy a tankönyvi vegyes bizottság, mely itt tisztázza helyzetet akar teremteni, minden támogatást megérdemel. Különösen igaz ez a Bél Mátyás Egyetem hungarológiai tanszéke vagy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szlavisztikai intézete esetében, hiszen az itt tanuló diákok mindenkinél jobban megértik és közvetítik mindazt, amiről ma itt szó esett.

Az Európai Unió minden hetedik polgára – nemzetállami szemszögből nézve – valamely kisebbséghez tartozik. Ezért ezt a kérdést az Uniónak a maga alapelveivel összhangban rendeznie kell. Az egyesülő Európában rohamosan épül a kisebbségvédelem joga. Magyarország kitartásának köszönhető, hogy a kisebbségi jogok védelme bekerült az alkotmányos szerződés szövegébe. Az Unió néhány napja felállt Emberi Jogi Ügynöksége a kisebbségi jogokat is vigyázza. Továbbá az európai államok többsége a kulturális nemzet fogalmát immár a politikai nemzetével egyenrangúként ismeri el. Elismeri azt is, hogy az anyaállamnak joga van a más államokban kisebbséget képező nemzetrészei identitásának és kultúrájának támogatására. Más oldalról pedig a súlyos balkáni konfliktusok vezetnek arra a tanulságra, hogy az európai stabilitás nehezen érhető el a kisebbségi jogok teljességének és közösségi jogként való elismerése nélkül. A kisebbségek kulturális autonómiája magától értetődő minimum, a kisebbségi jogok teljessége pedig – ott, ahol minden feltétel és az igény megvan – a területi autonómia lehetőségét is magában foglalja. Hivatalos látogatásomon már tolmácsoltam, hogy ez a magyar kormány álláspontja is. Az autonómiának számos konkrét megoldása lehetséges, ezért mindenekelőtt demokratikus, tisztázó párbeszéd szükséges az autonómia fogalmáról és jövőendő tartalmáról. Sok félreértést és előítéletet kell eloszlatni a többségi társadalomban, és meg kell szerezni az adott állam egyetértését.

Magyarország az Európai Unióban többször bizonyította az alapvető jogok iránti különleges érzékenységét. Hitelesen képviselheti tehát az emberi jogok ügyét s ezen belül a kisebbségek jogi igényeit is, különös tekintettel arra, hogy a két és fél milliós magyar kisebbség a legnépesebbek egyike Európában, továbbá arra is, hogy ezek a közösségek küzdelmeikben mindig az alkotmányos kereteken belül maradtak.

Hiba lenne azonban, ha a kisebbségi jogok és problémák mintegy bezárnák vagy elszigetelnék a magyarokat az adott országokon belül. Az Európai Unió hatása sokkal mélyebb és átfogóbb, és egyben a bezárkózással ellenétes is. Teljesen új környezetet, új viszonyítási rendszert teremt. A szomszédos országokban élő magyarság előtt nemcsak a magyar határ nyílt meg, hanem egész Európa munkavállalási, tanulási, tudományos és gazdasági lehetőségei is. Magyarország ugyanezen változások sodrába került. Mindegyik tagállam formálja a közös Európát, nekünk pedig abban kell megalkotni a magyar nemzet helyét. Nemcsak a határokat, hanem a lelkeket is meg kell nyitni, hogy megszabaduljunk a bizalmatlanságtól és a kicsinyhitűségtől.

A magyar nemzetet az Európai Unióban úgy tudom elképzelni, mint amelyre illik az unió jelszava: egység a sokféleségben. Úgy érzem, az unió feltételei segíte-

nek majd új hangot találni egymás között is, hiszen az Európai Unió tárgyszerűségre készítet: az emberi jogok nyelvén ért, az ilyen igényeket és sérelmeket tudja kezelni. Csak érzelmi alapú politizálással nem jutunk előre.

Az új európai lehetőségek józan mérlegelésére van szükség, és tárgyszerű ismeretekre saját magunkról. Fel kell mérnünk Magyarország és a szomszéd államok szükséges együttműködésének esélyeit. Tiszteletben kell tartanunk az egyes nemzetrészek társadalmainak önállóságát. A politikában mindezek az érzelmeknél súlyosabban esnek latba, ám nem érintik a magyarként együvé tartozás mély és erős érzését, amely személyiségünk és emberi méltóságunk része. Az új viszonyoknak megfelelő, az anyaországot és a többi nemzetrész jövőjét egységben látó nemzetstratégia kidolgozása nem halogatható tovább. Ez gazdaságilag is nélkülözhetetlen. Ugyanakkor kultúránknak nemcsak a múltja, hanem a magyar irodalom, művészet és tudományosság továbbra is csak ebben a teljességben létezik.

Mindezzel, amit a közös ünneplés kapcsán elmondtam, nem kanyarodtunk el sem március 15-étől, sem az 1848-as forradalomtól. Akkor az állam és a nyelvben élő kulturális nemzet koncepciója kibékíthetetlennek bizonyult. Ma azonban a nemzetközi jogrend és mindenekelőtt az Európai Unió keretén belül nem zárja ki egymást a nemzet két felfogása, sőt egyenrangúan egymás mellett élhet.

Március 15-ének két arca és két öröksége van. Ez a nap a forradalom lelkét örököltette meg számunkra. Mintája lett minden megmozdulásnak a szabadságért. A márciusi ifjak tetteit követte a magyar ifjúság 1956-ban is, amikor tüntetni indult, és amikor itt, Romániában is kifejezte szolidaritását. Soha jobb lelkiismerettel nem lehetett azonosulni egy forradalmi nappal. Ez a nap csupa lelkesedés: egy forradalom, amelynek nincs szüksége erőszakra, amelytől távol marad a bosszúállás szelleme is. A '48-as forradalom óta a háromszínű nemzeti zászló a szabadság jelképe is: felülmúlhatatlan jelkép, nincs szükség másra.

Ám 1848. március 15-e nem csak egy dicsőséges forradalom napja volt, nem pusztá gátszakadás, amely megnyitja az utat a sorsnak. 1848-ban a magyar nemzet pontosan tudta, mit kíván. A 12 pontot nem a forradalmi hevület rögtönözte. Hosszan készült rá a nemzet, a reformkor két évtizedén át. És ugyanazon a napon, amikor Pesten a cenzúrát megtagadva kinyomtatták a 12 pontot, és amikor a nép megesküdt, hogy „rabok tovább nem leszünk”, minderről még hírt sem véve, Pozsonyban hajóra szállt az Országgyűlés küldöttsége, és vitte a királyhoz szentesítésre a törvényeket, amelyek ugyanazokat a követeléseket tartalmazták: az ország minden lakosa számára jogegyenlőséget, választott parlamentet, felelős kormányt és az alapvető politikai szabadságjogokat.

1989-ben és 1990-ben, amikor a Kárpát-medence országaiban a rendszerváltások zajlottak, szintén tudta a magyar nemzet, hogy mit kíván. Sose feledjük 1989 mámorosan felszabadult március 15-ét! Sose feledjük az 1989 karácsonyán Temesvárra és Erdélybe induló teherautókat! Ne feledjük a magyarok szerepét ezeknek az országoknak a demokratizálásában! Tizenhét évvel ezelőtt mindenütt a szabadságot kívánta a nemzet, jogokat és demokráciát. Együtt akart visszatérni Európába – a jog biztosítékait, a politika kultúráját, a gazdasági és a szellemi életet tekintve egyaránt. És ahogy 1848-ban az áprilisi törvények majd az erdélyi törvények teljesen új alapokra helyezték a nemzet életét, úgy a rendszerváltás utáni új alkotmányok is alapvető változást hoztak. Eltörölték és visszahozhatatlanná tették a korábbi, hol velejéig hazug, hol az utolsó pillanatig durván elnyomó és erőszakosan asszimiláló rendszereket.

A '48-as párhuzam indoka és lényege azonban az, hogy az új alkotmányok a jövőt határozzák meg. A forradalom napjai elmúlnak – a forradalom eredményei viszont a jogokon és az alkotmányos intézményeken keresztül épülnek ki és válnak állandóvá, s gyökeresednek meg végső soron a kultúra részeként. Helyénvaló tehát, ha március 15-ét ünnepeelve a jogokról beszélünk és az alkotmányos alapokat ünnepeljük. Nem forradalmi időkben ezek éltetik tovább a forradalmat. Ezek a végső biztosítékok, mert az alkotmányos jogok megsértése ellen fel lehet lépni, a jogsértéseket orvosolni lehet. Ezért kívánjuk ma is, és kell kívánni mindig a nemzetnek „a' sajtó szabadságát”, a vélemény és gyülekezés szabadságát és az összes többi jogot. A szabadságot garantáló jogrend megbecsülése és fenntartása tehát március 15-e és a '48-as törvények alapvető üzenete. Időszerű hozzátennem ehhez, hogy a demokrácia alapstruktúrái és a szabadságjogok nemzeti konszenzust testesítenek meg. Így volt ez 1848-ban is. Igaz, hogy 1848-ban március szépséges napjait hamarosan sokféle széthúzás és meghasonlás követte. Az az egyetértés azonban, amelyet az áprilisi törvényekbe foglaltak, minden felszíni viharok ellenállt, s érvénye máig él.

Végül szeretnék szívből köszönetet mondani feleségem és munkatársaim nevében is azért a szeretetteljes fogadtatásért, amelyben az erdélyiek részesítettek minket. Úgy érkeztünk ma estére Kolozsvárra, hogy tisztelegtünk Ispánkúton Petőfi emléktáblájánál, majd Fehéregyházán, a segesvári csatában elesett honvédek sírjánál is koszorút helyeztem el. Sokan jöttek el mindkét helyre, amire büszke vagyok. De bármily szép is, és mélyen megérint, ez mégsem egy romantikus utazás. Célja, hogy megerősítse összetartozásunkat. Azt is céljának tartom, hogy személyesen meglátogassam a nagy múltú és újabb intézményeket, és hogy találkozsam az ezeket létrehozó és működtető emberekkel, akik nem politikai szereplők, így kívül maradnak a szenzációkon és újsághíreken, pedig

a nemzet igazi gazdagsága bennük rejlik. Azt szeretném, ha itt Romániában, de Magyarországon is mindenki természetesnek tartaná az ilyen látogatásokat. Ezért külön köszönöm a meghívást, amely lehetővé tette, hogy együtt ünnepeljünk itt, Kolozsvárott nemzeti ünnepünket.

TIZENHÁROM BENEŠ-DEKRÉTUM*

Az ilyen nem hivatalos látogatások arra szolgálnak, hogy a magyar államfő és a szomszédos országokban élő magyarság kapcsolatát erősítsék. Kifejezik azt a természetességet, amivel a magyar államfő a nemzet határon túl élő részeit meglátogathatja, de a szomszéd államok iránti nyitottságát és bizalmat is. Európában azt kell feltételeznünk, hogy a szomszédos államok, amelyeknek kisebbségei élnek egymás országában, így éreznek egymás iránt. Ebben a szellemben tehát az összes szomszédos államfőt szeretettel látjuk Magyarországon kisebbségi közösségeik köreiben.

A történelem alapos tudása közös felelősségünk és feladatunk. A jövőt nem lehet tudatlanságra építeni. Ha mind a szlovákokban, mind a magyarokban, de ugyanígy a románokban vagy a szerbekben csak töredékes emlékek élnek a múltból, ha nem tudják pontosan, mi is történt, akkor nem tudják pontosan elhelyezni az eseményeket múltban. Nem tudják összefüggéseikben látni azokat a történeteket és utalásokat sem, amelyeket a médiában hallanak, vagy a nagymama mesél. A tiltások értelmét sem fogják tudni, miről miért nem volt szabad, esetleg most sem tanácsos beszélni.

Igenis szükség van arra, hogy tisztázzuk a múltat: tudományosan, objektív alapossggal és nem érzelmi hozzáállással. Fel kell tárni az események körülményeit és az összefüggéseket is. Vonatkozik ez a most napirenden lévő, rendkívül fájó múltbeli történésekre is. A második világháború utáni két-három év története most újra és újra megjelenik előttünk. Ezt nem is lehet csak a szlovák-magyar viszonyra korlátozni. A háború utáni rendezés teljességét meg kell vizsgálni, a nagyhatalmak magatartásától kezdve az összes érintett közép-európai ország

* Részletek a Selye János Egyetemen elmondott beszédből. Révkomárom, 2007. október 2.

törekvéséig, feltárva érdekeiket, szempontjaikat, nemzetközi támogatottságukat és azok okait. Ezután lehet csak mondani, hogy tisztább képpel rendelkezünk, és ennek a tudásnak a birtokában lehet levonni a megfelelő következtetéseket, tudomásul venni a történeteket. A történelem ismerete biztosan segít a megbékélésben is. Minél műveltebb valaki, annál belátóbb; minél műveletlenebb, annál inkább ki van szolgáltatva a manipulációknak és az érzelmeinek is.

Az utóbbi napokban a magyar–szlovák viszony meglehetősen feszültté vált. Éppen a visegrádi négyek elnökei találkoztak Keszthelyen, vártam a vendégeket. Megdöbbsentem, mikor tájékoztattak, hogy a szlovák parlament megszavazta a határozatot a Beneš-dekrétumok megerősítéséről. A találkozózt követő sajtótájékoztatón kifejtettem, hogy érthetetlennek és károsnak tartom ezt az aktust. Visszahozta azt a szellemet, amely a Beneš-dekrétumok születésekor meghatározó volt.

Szeretném hangsúlyozni, hogy ennek kapcsán senki nem vonja kétségbe és nem minősíti a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét, sem Tomáš Masaryk idejét, sem a háború után. Tisztában vagyunk vele, hogy a 145 dekrétum közül csak 13 nem felel meg az európai normáknak. Viszont ezek súlyosan érintik a magyarokat. Az Európa Tanács világosan kinyilvánította a meg nem felelést, és kérte, hogy ezeket a dekrétumokat töröljék el, amikor Csehszlovákia csatlakozik a szervezethez. Az Európai Unió is kifejtette a csatlakozási tárgyalásokon, hogy noha visszaható hatállyal nem támaszt követelményeket, vagyis a belépésnek nem feltétele a kollektív bűnösséget kimondó, jogfosztó dekrétumok hatályon kívül helyezése, mégis leszögezi, hogy ezek nem felelnek meg az európai normának.

Szembe kell tudni nézni a saját történelmünkkel. Kár volt meghozni ezt a határozatot, mert a bizalmatlanság légkörét éleszti fel és táplálja. Hiába mondja azt a preambulum, hogy elítéli a kollektív bűnösséget, amikor a harmadik pontban megerősíti, hogy a dekrétumok teljes tartalma érinthetetlen.

Nagyon megérttem, hogy egy fiatal állam számára minden alapokmánya szent. A háború utáni helyzetben valóban más légkör uralkodott, erre a helyzetre céloz a preambulum is. Nyilvánvaló, hogy amikor mindenütt pusztulás, hullahegyek, romok hevertek Európában, öt év háborúval mögöttünk, mindenki másként gondolkozott, más volt az érzékenység is. A jövő akkor elképzelt biztonsága érdekében könnyen határoztak el drasztikus lépéseket, mozgatták emberek millióit. Azóta azonban elmúlt több mint hatvan év, és most már nyugodtan meg lehet állapítani, hogy egyes lépések ellentétesek voltak a ma érvényes normákkal.

1945-ben Magyarország is alkalmazta a kollektív bűnösség elvét. 1991-ben azonban az Alkotmánybíróság az összes ilyen törvényt hatályon kívül helyezte, megállapítva, hogy azok a hatályos Alkotmánnyal ellentétesek. Nem azt mond-

tuk róluk, hogy szentek és sérthetetlenek, hanem azt, hogy kiiktatjuk ezeket a magyar jogrendszernek még a holt részéből is. Ezek a jogszabályok ugyan már mindenütt teljeseedésbe mentek, többé nem alkalmazza őket senki, de formálisan mégis ott vannak a jogrendszerben. Magyarország megtisztította az ilyen maradványoktól a magyar jogot. Ezzel lehetővé tettük azt is, hogy az elűzött németek ugyanúgy kárpótlásra legyenek jogosultak, mint mindenki más, akit az 1938-as zsidótörvényektől kezdve mai szemmel nézve alkotmányellenes kisajátítások és elkobzások sújtottak. Ennek a megoldásnak erkölcsi üzenete volt.

Mivel a szlovák parlament 1990-ben a zsidóktól bocsánatot kért, 1991-ben pedig a németeknek mondta azt, hogy baráti jobbot nyújt, érthetetlen számomra, hogy miért pont a magyarokkal szemben nem tud ilyen gesztust gyakorolni.

Elnöki működésemmel azt szeretném elérni, hogy a szomszédos országokkal kifejezetten jó viszonyunk legyen. Azt hiszem, hogy Szlovákia olyan szomszédunk, amellyel a legtöbb a közös kulturális vonásunk. A magyar királyságon belül létrejött kultúrát közösen alkottuk. Én nem vagyok féltékeny arra, ha valaki itt azt mondja, hogy Mednyánszky László szlovák volt. Ő nekem is festőm, a szlovákoknak is lehet. Bél Mátyás munkássága nekem éppúgy kultúrkincsem, mint bárki itteninek. Miért nem lehet ezt nyitott szívvel megérteni? Végül is ahogy békességben lehetett élni 1848 előtt, és senkit nem izgatott, hogy a szomszéd faluban más nyelven beszélnek – mint ezt Mikszáth olyan szépen bemutatja *A jó palócok* és *A tót atyafiak* novelláiban –, ugyanígy el lehetne ezt kezdeni újból, ha nincsenek ilyen feloldatlan görcsök. Ez a szlovák parlamenti aktus nem veszi tekintetbe, hogy idén van a kitelepítések hatvanadik évfordulója, és hogy még sokan élnek olyanok, akik személyesen érintettek. Mindezek az emberek, mind az elűzött vagy szétszakított családok leszármazottai is szeretnének annyit kapni, mint amennyit a többi elüldözött legalább gesztusként megkapott. Az ellenkezője történt. E mellett a rendkívül megalázó és súlyos aktus mellett nem tudok szó nélkül elmenni.

ELÍTÉLŐ VÉLEMÉNYEM ÖSSZHANGBAN ÁLL AZ EURÓPAI NORMÁKKAL*

– Néhány nappal ezelőtti komáromi látogatása nagy vihart kavart. Utólag, a történetek fényében is szükségesnek érzi ezt az utazást?

– Igen, nagyon jó és fontos látogatás volt. Magától értetődik, hogy az államfő felkeresi a határon túl élő nemzetrészeket, és erősíti az összetartozást. Komárom a felvidéki magyarság szellemi központja: ott van a magyar egyetem, a magyar színház, a magyar múzeum – amelynek éppen most akarják elvenni a nevét. Sem Románia, sem Szerbia nem kifogásolta hasonló útjaimat hasonló találkozókkal és beszédekkel, hanem technikai segítséget nyújtott. Számunkra is magától értetődő volt, hogy Ivan Gašparovič szlovák elnök találkozott a szlovákok magyarországi közösségeivel a Pilisben. Mint ahogy minden más esetben, a diplomácia valamennyi szabályát a komáromi látogatás előkészítése és lebonyolítása során is pontosan betartottuk. Ami megnyilatkozásaim tartalmát illeti, azoknak a nem elfogult és valóban jó kapcsolatot kívánó szlovákok csak örülhetnének. Megszólalásaimat fölvevtek, olvashatók hivatalom honlapján. A Beneš-dekrétumok megerősítéséről a Szlovák Televízió kérdezett. Természetesen megismételtem elítélő véleményemet, amely összhangban áll az európai normákkal, és amelyet a szlovák elnökkel és a nemzetközi sajtóval már korábban közöltem. Mivel a szlovák kormánypártot többek között a Beneš-dekrétumokat megerősítő határozat és a szélsőségesen nacionalista koalíciós partnere miatt továbbra sem vették vissza az Európai Szocialista Pártba, talán ezt a friss kudarcot próbálják ellensúlyozni a szintén nem európai nyilatkozatokkal.

– Nem került két tűz közé azzal, hogy az EBESZ kisebbségi főbiztosa levélben figyelmeztette: a kettős állampolgárság károsíthatja a szomszédos államokkal való viszonyt?

– A Népszabadságban ismertetett levelet az EBESZ Titkársága bizalmas jellegűnek nevezte, és nem volt hajlandó kommentálni. Természetesen a levélről én sem nyilatkozom. De emlékeztetni szeretnék arra a nyilvánosság előtt is ismert tényre, hogy Szerbia nem kifogásolja a magyar állampolgárság megnyitását a vajdasági magyarok számára. Boris Tadić elnök éppen azért jött el Szabadkára a

* Részlet Nagy N. Péter és Tóth Ákos „A függetlenség nem magány” című interjújából. *Népszabadság*, 2007. október 6.

szepember 13-i látogatásom estéjén, hogy ezt együtt jelentsük be a sajtónak. Ez a gesztus is pontosan azt fejezte ki, hogy ha létrejön egy ilyen megoldás, akkor az a két állam megegyezésén alapul majd.

– *Ciklusa elején azt mondta, hogy a magyar nemzetpolitika újragondolása elodázhatatlanná vált, jöllehet ennek még a szempontjai sem állnak készen. Változott-e a helyzet?*

– Jelentősen, ugyanis több konferenciát szerveztünk határon túli értelmiségiek részvételével. Ezeken végiggondoltuk a tömbben és a szórványban élők helyzetét, az oktatásban rejlő lehetőségeket, illetve ezekhez kapcsolódóan az autonómiakonceptciókat. Készülünk foglalkozni a gazdasági kapcsolatok jelentőségével, a közlekedésben rejlő lehetőségekkel. Mindezeket egy nemzetpolitikai koncepció formájában fogom összesíteni és felajánlani. Ez elnöki periódusom harmadik éve, nem várhatok tovább.

OTTHONTALAN EMLÉKEZET*

Kötődésünk a magyar nemzet határon túlra került részeihez, miként a szomszéd népekhez és államokhoz való viszonyunk is, elsősorban érzelmi természetű. Ez magától értetődő, hiszen a nemzeti összetartozás – akárcsak a hazaszeretet – maga is sok összetevőt szintetizáló érzés. Rájuk is áll, amit André Malraux az ideológiákról mondott: a komplexitásnak szólnak. Természetesen része, sőt alapja a nemzettudatunknak igen sok tárgyi adat és információ, ismeret és sejtés a közös történelemről, kultúráról – mindaz, amit a „nemzet emlékezete” őriz és áthagyományoz. A kollektív tudás jelentős részének forrása nem a közvetlen személyes, családi, kisközösségi tapasztalat, hanem az, amit az iskola tanít, a média sugall, illetve amit a nyilvánosság felerősít, rögzít. Így azonosságtudatunk ki van téve az állami politika, valamint a közvéleményt formáló tényezők befolyásának, úgy, ahogy ezek egyes témákat elhallgatni vagy ébren tartani igyekeznek.

* Solyom László: Előszó. In Molnár Imre – Szarka László (szerk.): *Otthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom, MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, 2007. 9–12.

A magyar nemzet határokkal való szétszabdálása a nemzettudat további alakulását is külön utakra terelte. Az egyes nemzetrészek esetében a saját külön sors tapasztalatai kerültek a nemzeti emlékezet újabb rétegeinek középpontjába. Az elszakított magyarság a kisebbségi lét kiszolgáltatottságát országonként másként élte meg. Másként érintette őket a nemzetállami kirekesztés gyakorlata, a határrevízió, majd a világháború utáni megannyi megtorlás és szenvedés. Később, a pártállami évtizedekben szintén különféleképpen alakult a sorsuk az egyes szocialista államokban. Egymásról is keveset tudtak a nemzet részei. Tragikus, hogy Magyarországon a szocializmus hivatalos politikája elfeledtetni igyekezett az országhatáron kívüli magyarokat, s nem is sikertelenül. Itthon csak a hetvenes évektől kezdve szerzett tudomást egyre több ember – a határon túli magyar irodalom, az erdélyi, vajdasági, felvidéki néprajzkutatás, majd a táncházmozgalom révén – a többi nemzetrészt helyzetéről. Összességében a sokáig egymástól elszigetelt magyar társadalmakban a nemzet egységének korábbról megörökölt képe maradhatott csak fenn, ami idealizált, ugyanakkor kétségkívül korszerűtlen kép volt. A nemzeti egység, az érzelmi összetartozás érzése azonban olyan erős maradt, hogy azt a földrajzi széttagoltság sem tudta megváltoztatni.

A rendszerváltások után a kapcsolattartás akadályai leomlottak, és megindulhatott a nemzetegység korszerű újjáépítése. Erre a folyamatra is rátelepedtek az ideológiai és politikai harcok, különösen a magyarországi pártpolitika és persze az egyes környező országok politikai viszonyai. Másfelől azonban az érzelmek és egységítőrekvések segítségére sietett a jog; a magyar Alkotmánytól kezdve az európai nemzetközi dokumentumok jó néhány újdonságáig. Ezek mind közrejátszottak abban, hogy a kulturális nemzet koncepciójában kifejezésre juthasson az egység, valamint, hogy az anyaállam felelőssége a határon túli nemzetrészekért általánosan elfogadott normává váljon. Voltak nagy szimbolikus akciók – például a státustörvény alapján igényelt több mint nyolcszáz ezer magyarigazolvány –, változó sikerű intézményépítési kísérletek – a Magyar Állandó Értekezlettől az erdélyi vagy a komáromi egyetemekig. Voltak illúzióknak bizonyult várakozások az Európai Unióval, a „határok légiesítésével” és a demokráciával kapcsolatban. Vannak tényleges gazdasági és szellemi együttműködések. Ezek keretében legalább szervezetenként létrejöttek már a határon átnyúló régiók – jóllehet a hiányzó utak, hidak és rövid vasúti szakaszok visszaállítása még várta magára.

Útközben vagyunk tehát, s ma már nyilvánvaló, hogy szükség lenne a lehetőségek pontos számbavételére. A környező országokban működő magyar szellemi műhelyek óriási anyagot gyűjtöttek össze, és rengeteg elemzést adtak társadalmi helyzetéről. Itthon a kisebbségekkel foglalkozó intézetek szintén komoly

teljesítményt nyújtanak. A tudomány kritikus szemmel követi azt is, mit lehet az európai politikából és jogfejlődésből a magyar nemzet egysége javára fordítani. Ezeknek a szálaknak az összefonódását szolgálják többek között a Köztársasági Elnöki Hivatal által szervezett konferenciák.

Mindez azonban túl kevés. Még ha a politika képes lenne is szintetizálni az összmagyarságból érkező szándékokat, helyzetjelentéseket, és világos nemzetstratégiát hirdetne – benne Magyarország tennivalóival –, kérdés, hogyan azonosulna az egységnek ezzel az új víziójával „a magyar nép”. Hogyan tudna az illeszkedni a nemzettudat zárványaihoz és töredékeihez, illetve újabb illúzióihoz? Kitöltheti-e bármilyen racionális program az egymás történetéről való tudatlanságunk űrét? Nem csak arra van szükség, hogy reális képünk legyen a magyarság helyzetéről, hogy az egységességről alkotott felszínes képzeteket eloszlassuk. Azt már elfogadjuk, hogy nem lehet általában „a határon túli magyarokról” beszélni, s egységes megoldásokat keresni. Azonban azzal is tisztában kell lennünk, hogy az egyes szomszédos országokon belül társadalmilag, tájilag, felekezetiileg egyaránt tagoltak a magyar közösségek. A tények tudomásulvétele nem lehet akadály a egységnek. Viszont éppen a nemzettudat mélységes érzelmi gyökerei miatt az egység csakis akkor erősödhet meg a mai, megváltozott körülmények között, ha az érzelmi közösséghez kötődő tudásunk fehér foltjai eltűnnek. Ha felszínre törhetnek és bekerülhetnek a közös hagyományba azok a történetek, amelyeket a nemzet egyes részeinek el kellett szenvedniük, és évtizedeken át el kellett hallgatniuk. Erre a felszabadító érzésre, a kibeszélés élményére szükségük van azoknak, akiket ez a sors sújtott. Szükségük van rá a többieknek is, hogy érzelmeik ne idejétmúlt várakozásokon vagy félinformációkon alapuljanak. A teljesebb és közössé emelt történelmi tudás feltétele annak, hogy mi, magyarországbeliek szembenézhessünk saját történelmi tudatunk, múltszemléletünk tisztázatlanságával. Mindez feltétele annak is, hogy mi, magyarok saját igazunkat higgadtan képviselhessük a szomszédos népekkel való párbeszédben.

A történettudomány számos művet alkotott a trianoni békeszerződésről, annak háttéréről és következményeiről. Ez alkalommal a második világháborút lezáró és az azt követő időszakra emlékezünk. Ez az a korszak, amikor le kellett számolni azokkal a reményekkel, illúziókkal, hogy az egybefüggően magyarok által lakott területek idegen impérium alá kerülése csak átmeneti lehet. Ebben a korszakban vált északi és déli szomszédainknál állami politikává a magyar és német népesség felszámolása, elűzése, és ekkor tettek kísérletet az őshonos magyarság nélküli, homogén nemzetállam megteremtésére. Ez volt a magyar kisebbségekkel szembeni véres leszámolás, a jogfosztások, koncepciók perek, deportálások és Magyarországgra való áttelepítések kora.

Ennek a korszaknak az áldozatai és tanúi még élnek. Az ekkor történeteket azonban nemzedékeken át mélységes hallgatás rejtette, sokszor még a családon belül is. Csak az 1956-os sortüzekről hallgattak ilyen eltökélten az özvegyek, az árvák és a szemtanúk. Legfeljebb a következmények, a történelem felszíni nyomai láthatók: a betelepítettek és a falu tösgyökeres lakossága közötti szakadékot továbbörökítették a generációk; megindult a szórványosodás és az egyes nemzetiségi területek rohamos asszimilálódása.

A görcsös hallgatásnak véget kell vetni. A halottakat el kell gyászolni, a tönkrement családokat, a történelmi veszteséget számba kell venni, és rendezni kell a kárvallottak igényeit. Mindannak a kimondása nélkül, ami történt, mindennek elhelyezése nélkül a nemzet egészének emlékezetében nem tudunk továbblépni a nemzet egysége felé.

Nem csak az elfojtott élmények felszínre hozása nehéz. Egyetlen nép története sem írható le önmagában; így a magyaroké sem. Ismerni kell az akkori nemzetközi helyzetet. Számításba kell venni a háborús veszteségek miatti légkört, amelyben a következményekkel nem számolva döntöttek milliók áttelepítéséről. Aggályok nélkül alkalmaztak kollektív szankciókat. A szlovákiai kollektív büntetéseknek a magyarok mellett – náluk is súlyosabban – a németek szintén áldozatául estek. De a lakosságcsere következtében a magyarországi szlovákságot is óriási veszteség érte. Ugyanakkor a szomszédos államok többsége számára ez újjáalakulásuk időszaka. Ők ezért a genesis egyetlen jogilag vagy erkölcsileg aggályos mozzanatát sem engedik felszínre kerülni vagy megtagyargalni. Ezzel egy időben Magyarország, bár vesztesként, szintén hozott kollektív felelősséget érvényesítő törvényeket, maga is kitelepítette a német nemzetiségűeket, aláírta és részben végrehajtotta a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. Ha tehát fent azt írtam, ennek a korszaknak a feltárása szembesíti az anyaországot is akkori magatartásával, úgy ezt sem lehet elhallgatni.

A szlovákiai magyarság csak a rendszerváltás után érezte elérkezettnek az időt, hogy a nyilvánosság elé vigye jogfosztásának történetét, és bejelentse igényét az erkölcsi és anyagi kárpótlásra. Köszönettel és megrendüléssel kell megemlékeznünk azokról a kiadványokról – például Janics Kálmánnak Illyés Gyula előszavával 1979-ben Bernben megjelent munkájáról, Vadkerty Katalin meggyőző erejű könyveiről, a cseh és szlovák szerzők közül Karel Kaplan, illetve Štefan Šutaj tárgyilagos monográfiáiról vagy a helytörténeti munkákról –, amelyek megtörték a hallgatást, és egyre módszeresebben tárják fel „a hontalanság éveinek” tényeit. Különösen fontos állomás volt a 2005. évi „Magyar Kálvária 1945–1948” című komáromi vándorkiállítás, mely többek között Brüsszelbe is eljutott. A politikában pedig a szlovákiai magyar szervezetek komáromi nyi-

latkozata volt az első lépés, amely a kassai kormányprogram elfogadásának 60. évfordulóján, 2005-ben rámutatott a jogfosztásokra, és rehabilitációt, valamint kárpótlást követelt.

Ez a könyv a kitelepítésekkel foglalkozik, széles történelmi háttérrel adva. Tartalmaz történelmi tanulmányokat és visszaemlékezéseket egyaránt. Örömmre szolgál, hogy Koncsol Lászlóval, a pozsonyi magyar íróval és polihisztorral együtt vezethetem be a kötetet, aki maga is végigélte a csehszlovákiai magyarok kálváriáját. Minthogy Koncsol László többször foglalkozott a szlovákiai magyarságnak ezzel a minden tekintetben sorsformáló szakaszával, az emlékezetnek, a történeti mérlegelésnek és a mai érzéseknek egyformán hiteles képviselője.

Az alapos, minden részletkérdést külön tárgyaló tanulmányok kínálta tájékozódási lehetőségre nagy szükség van. A magyarországi közvélemény is tud már például a Beneš-dekrétumokról, ám azok szóvátétele mind az európai fórumokon, mind a kétoldalú diplomáciában politikai torzsalkodások áldozata lett. Az ebben a könyvben részletezett háttérrel azonban nem csupán a dekrétumok történelmi környezete és problémái lesznek világosak, hanem az akkor meghatározott kivételek a szankciók alól segítenek pontosan látni, hogy az eddigi bocsánatkérések érvénye voltaképpen ugyanarra a körre korlátozódott. A magyarok vonatkozásában egyébként is csak a cseh kormányfő tett ilyen nyilatkozatot 2006-ban, amelynek utólagos diplomáciai pontosításai végül semmivel nem mentek túl a háború utáni jogszabályokon, tehát nem vonatkoztak azokra, akiket valójában rehabilitálni kellene, és akiknek járna a bocsánatkérés.

A Párizsi békeszerződések előkészítése kapcsán nagyon fontos a hazai közhitel korrigálása abban a vonatkozásban is, hogy a nyugati hatalmak igenis pontosan tájékozottak voltak a nemzetiségi problémákról, a tényleges nyelvi és etnikai határokról, s tisztán látták, hogy a területi korrekciók megoldást hozhatnának. Világosan kirajzolódik, hogy már a beneši elképzelésekben, majd az 1945. árpilisi kassai kormányprogramban is testet öltött az etnikai homogenizálás terve és programja. 1945 és 1948 között ennek szovjet támogatása, valamint a térség fölötti szovjet befolyás nemzetközi elismerése szabta meg az eseményeket. Fontos, hogy az amerikai és angol tárgyalófél tisztában volt a szlovákiai magyar kisebbség vétlenségével, s nem engedte, hogy a magyarok a németekkel osztozzanak a teljes kitelepítés sorsában. Ebben az összefüggésben más megvilágításba kerül a magyar kormány beleegyezése a lakosságcserebe. Az erre való készség akadályozta meg a radikális megoldás – a teljes magyar lakosságnak a szülőföldjéről való elűzése – nemzetközi jóváhagyását. Így a csehszlovák részről erőltetett lakosságcsere a magyarság eltávolítása érdekében nem hozta meg a várt eredményt, bármilyen komoly veszteséget okozott is. Viszont szándéka ellenére

óriási csapást mért a magyarországi szlovákságra, amely az önfenntartó társadalom kritikus létszámánál kisebbre zsugorodott.

Magyarországon az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította, és hatályon kívül helyezte mindazokat a háború utáni törvényeket, amelyek a kollektív bűnösség elvét érvényesítették. Noha ezeknek a törvényeknek az alkalmazása ma már nyilvánvalóan nem merülhet fel, s nem is merült fel már az ötvenes évektől kezdve, az alkotmányellenesség kimondása mégis elvi jelentőségű. Ugyanakkor vannak gyakorlati következményei: ez tette lehetővé, hogy a magyar törvényhozás az elűzött németseget is bevonja a kártalanítási törvény hatálya alá, és a Magyar Köztársaság elnöke 2006-ban bocsánatot kért a kitelepített németektől.

Csehszlovákia felbomlása után a cseh alkotmánybíróság szintén megvizsgálta a Beneš-dekrétumokat. Azt állapította meg, hogy ezek meghozataluk idején legálisak és legitimek voltak. Miután betöltötték feladatukat, és több mint negyven éve nem épül rájuk semmilyen jogviszony, alkotmányosságuk vagy ellentmondásuk az alapvető nemzetközi emberi jogi szerződéseknek nem vizsgálható, mert ez a jogbiztonság alapelvét sértené. Megjegyzendő azonban, hogy a határozat terjedelmes történelmi és elvi indokolása, amely azon az alapon állapítja meg a német nemzetiségűek felelősségét, hogy nem álltak ellen a náciizmusnak, kizárólag a németekre vonatkozik, és másképpen nem is értelmezhető. (Maga az Alkotmánybíróság tesz különbséget közöttük és „további európai államok és kormányok” között, amelyek már a kezdetektől fogva nem voltak képesek és nem is akartak fellépni a náci terjeszkedés ellen.) Csehország a magyarkérdést a szlovákok ügyének tartja – ahogy már annak idején is a Szlovák Nemzeti Tanács hajtotta végre a dekrétumokat. Szlovákia azonban nem mutat készséget arra, hogy szembenézzon történelmével.

A fenti szemlélet megváltozását aligha várhatjuk ettől a könyvtől. Magunknak mégis nagy hasznót remélhetünk. Tisztábban láthatjuk történelmünket; az ártatlanul üldözöttek számára pedig elégtétel az igazság kimondása és napfényre kerülése.

ÖTVEN ÉVE HALT MEG ESTERHÁZY JÁNOS*

Ötven éve halt meg Esterházy János. Testvére, Mariska meglátogatta a haldoklót a mírovi börtönkórházban, és amikor ezután beszélt a börtönparancsnokkal, az azt mondta: elhamvasztatom, és a hamvait nem fogom kiadni. Ez így is történt, de a börtönparancsnok megerősítette, hogy nem szórták szét Esterházy hamvait. Azóta is megvannak, és arra várnak, hogy illőképpen eltemessük.

A hamvak keresése, majd az újratemetés ismerős, de nem fenyegető toposza a magyar történelemnek. Ha ez Esterházy János esetében is megtörténne, megnyugváshoz vezetne: egy olyan emblematiszta ügy tisztázásához, amin keresztül közelebb kerülünk a két nép megbékéléséhez is. Hiszen Esterházy ügye a magyar–szlovák kapcsolatok alapkérdéseit érinti.

Esterházy János emlékének élesztése 15 éve tart. 15 évvel ezelőtt alakult meg az Esterházy János Emlékbizottság; s ezt megelőzően kezdte meg működését Pozsonyban az Esterházy János Klub. Mindez azt mutatja, hogy az 1990–1991-es rendszerváltás valóban nagy reményeket támasztott a tekintetben, hogy az Esterházy-ügyet igazságosan lehet elrendezni.

Vajon ez az eltelt 15 év mit hozott számunkra? Csalódást vagy továbblépést?

Csalódást hozott abban az értelemben, hogy jogi úton nem sikerült elérni Esterházy János rehabilitációját. Csalódást hozott azért is, mert a hamvakat azóta sem adták ki a családnak. Esterházy-Malfatti Alice grófnő – Esterházy János lánya – 15 éve minden eszközt megragad arra, hogy ezt elérje, de mindig falakba ütközik.** Végül csalódást okoznak a szlovák részről szűnni nem akaró, Esterházy János emlékének további befeketítését célzó nacionalista kirohanások is.

* Megnyitóbeszéd az Esterházy-emlékév alkalmából az Esterházy János-emlékkonferencián, a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2007. április 19. Megjelent Molnár Imre: *„Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és mártírhalála*. Komárom, Kecskés László Társaság, 2008. 11–14.

** A konferencia óta kedvező fordulat történt: 2007 októberében a cseh hatóságok megállapították, hogy Esterházy János hamvai Prágában, a motoli temetőben nyugszanak, abban a tömegsírban, amely ma a kommunizmus áldozatainak emlékhelye. (Az urna hollétének kiderítéséről, annak politikai és tudományos háttéréről a *Prágai Tükör* 2007/5. számában közzölt interjú számolt be: Csehországi történelem magyar krónikása. Somogyi Mátyással Kokes János beszélgetett.) Ezt megelőzően Karel Schwarzenberg cseh külügyminiszter a mírovi börtön falán felavatott emléktáblához küldött koszorújával, majd nyilatkozatával

Az eltelt 15 év abból a szempontból azonban nem okozott csalódást, hogy Esterházy János immár mind a két nép számára ismertté vált. Ebben bizonyára az igazságért való küzdelem és annak az ethosza is szerepet játszik. A magyarok körében egyre előbb Esterházy János tisztelete és kultusza. Sokkal többen tudunk róla, és ma már sokkal inkább hat az ő példája, mint régebben. Ritkaság, hogy olyan politikus kerül be a köztudatba, akit emberi nagysága miatt tisztelnek. Tudjuk, sokan szentként emlegetik őt börtönbeli szenvedései és magatartása miatt. Legalább ilyen fontos azonban az a politikai hagyaték, az az üzenet, amely az ő egész tevékenységéből adódóan egyre inkább közkinccsé válik, s amelyen egyre több ember gondolkodik el.

Nagy, ünnepi figyelem irányult Esterházy Jánosra 2001-ben, amikor születésének századik évfordulóját ünnepeltük. Az akkori előadások, az azok alapján megjelent könyvek mind-mind részletesen dokumentálták emberi nagyságát. Tiszteletünk alapja az, hogy Esterházy Jánosnak szilárd erkölcsé és erre épülő elvei voltak, és ezekből semmit nem engedett. Nem engedett akkor, amikor cseh és magyar részről is miniszteri széket ajánlottak neki. Nem engedett akkor sem, amikor börtön fenyegette, vagy amikor megszökhetett volna a pozsonyi rabkórházból. Ő ezt nem tette meg, hanem kitartott elvei mellett. Különösképp kitartott azon – életcéljaként vallott – küldetése mellett, hogy a Felvidéken rekedt magyarság szószólója legyen. Éppen ezért akkor is ott maradt velük, amikor a bécsi döntés nyomán egyes országrészeket visszacsatoltak. Ő a szlovák oldalon maradt, hogy az ott maradó 60–70 ezer magyar ügyét képviselhesse a Parlamentben és a közéletben.

Hangsúlyozni kell, hogy Esterházy János nemcsak a magyarok ügyét képviselte, hanem a lengyelekét, ruténokét – sokszor a szlovákokét – és különösképpen a zsidókéit is. Nem lehet elég gyakran említeni azt a szlovák részről szokásosan elbagatellizált ténytet, hogy a pozsonyi parlamentben egyetlenként szavazott a zsidó deportálások ellen. Kijelentette, hogy a zsidótörvény embertelen és istentelen. Politikai célja az volt, hogy mindig teljes erővel álljon ki a kisebbségi jogok mellett. Ugyanakkor példát mutat számunkra abban is – és ezt is szeretném hangsúlyozni –, hogy mindig abból indult ki: a szlovákok és a magyarok együttélése történelmi adottság. Közös a sorsunk, és ezt vállalni kell. Megszívelendő az is, amit a gyűlöletről és a félelemről mondott, hogy tudniillik a gyűlölet oka mindig a félelem, a rossz lelkiismeret.

is elismerte Esterházy János érdemeit. Karel Schwarzenberg: A nagymamám magyar volt. *Prágai Tükör*, 2007/3. szám.

Ahhoz, hogy Esterházy Jánost és eszméit még inkább megismerhessük, még több dokumentációra, részletes életrajzra és mindenekelőtt műveinek kiadására lenne szükség. A legtöbb nagy embernek úgyis az a sorsa, hogy emlékét csupán néhány idézet élteti tovább. Ez nyilván így van Esterházy Jánossal is. Ám további történeti munka szükséges ahhoz, hogy elhelyezve saját korában, kifejezőmódját, nyelvét az akkori politikai élet, az akkori politikai szóhasználat tükrében tudjuk értékelni. Így rajzolódhat ki még tisztábban, egyértelműbben előttünk mondanivalójának valódi értelme.

A kérdés, hogy most, halálának ötvenedik évfordulóján hogyan is állunk mindezzel.

Sokan (és elsősorban szlovák részről) azt javasolják, hogy próbáljunk humanitárius vonalon haladni, elérni a hamvak kiadását és a tisztességes, végső nyugalomra helyezését. Sokan azt mondják – és én ezt szívből támogatom –, hogy épüljön a szülőföldjén, Nyitraújlakon egy kis kápolna, amely a szlovák–magyar megbékélést és együttélést szimbolizálja. Tudjuk, hogy Lengyelország ki akarja tüntetni Esterházy Jánost a második világháborúban a lengyel menekültek érdekében és segítésére kifejtett tevékenységéért.* Ha a közvéleményben mindez összeadódik, közelebb jutunk rehabilitálásához is.

Az erkölcsi elégtétel, Esterházy János emlékének ápolása, az életútját és tevékenységét dokumentáló és tisztázó történeti munka szükségképpen elvezet Esterházy politikai ártértékeléshez is. Ugyanakkor ahogy minél inkább előrehaladunk az erkölcsi rehabilitáció terén, és minél inkább egyértelmű, hogy mindez elválaszthatatlan a politikai rehabilitációtól, annál égetőbben merül fel a kérdés és annál kiáltóbb az ellentmondás: vajon miért nem történik meg végre a jogi rehabilitáció is?

Ez az ellentmondás a pillanatnyi jogi helyzet és az erkölcsi, politikai értékelés között idővel tűrhetetlenné válik. Hogy néz az ki, hogy mindenki tisztel egy háborús bűnöst, politikusok állnak ki hivatalosan mellette, ugyanakkor jogilag, papíron ő még mindig a lehető legsúlyosabb ítélet ódiumát hordozza? Ezt követően megkerülhetetlenné válik az a kérdés, hogy vajon miféle jogrend az, amely nem engedi meg a rehabilitálást. Az egész Esterházy-probléma magvához és nehézségeihez itt érkezünk el, amikor megnézzük, mi az a jogi burok, amely a

* Esterházy János 2009. március 23-án posztumusz megkapta a legmagasabb lengyel kitüntetés, a Polonia restituta parancsnoki keresztjét. A kitüntetést Varsóban, az Elnöki Palota Osztálytermében Lech Kaczyński lengyel köztársasági elnöktől – Sólyom László, valamint Esterházy János családtagjai és tisztelői jelenlétében – lánya, Esterházy-Malfatti Alice vette át.

jogi rehabilitálást védi és tabuvá teszi. Mi a magyarázata annak a határvonalnak, amely szerint Szlovákiában csak az 1948. február 25-e utáni ügyekben lehetséges az elégtétel, a semmisség és a rehabilitáció, s mindaz, ami ez előtt van, érintetetlen? Mi az, ami a népbíróságok ítélezésének felülvizsgálatát lehetetlenné teszi? A szembenézéstől való ódzkodás, a bátorság hiánya – itt Szlovákiáról, sőt Csehszágáról, pontosabban Csehszlovákiáról van szó – gátolja meg, hogy egy nép szembenézzen a közvetlenül a háború utáni korszakkal? Szembenézzen államának genezisével? Azzal, hogy vajon annak a korszaknak a joga, a jogrendszere és bíraskodása a mai európai jogi standardok szemszögéből minden részében jogszerű, elviselhető, tűrhető volt-e? Ez az a kérdés, amit nem lehet azzal megkerülni, s még kevésbé megoldani úgy, hogy bizonyos kérdéseket – a Beneš-dekrétumoktól kezdve egészen a népbírósági ítélezésig – érinthetetlennek nyilvánítunk.

Ez a szembenézés egyben a rendszerváltások alapfeltétele is volt, melynek során két kérdést kellett megválaszolni. Meddig muszáj visszamenni a múltba? Megtehetjük-e azt, hogy csak a kommunista hatalomátvételig megyünk vissza? Ami attól kezdve történt, azt felülvizsgáljuk, ott jóvátételt adunk és rehabilitálunk, de ami előtte volt, arról kijelentjük, hogy rendben van, mert az demokratikus és érinthetetlen? Vagy pedig messzebb megyünk vissza, egészen azon jogtalanságokig, melyek következményei ma is hatnak? Magyarország visszament az első zsidótörvényig, mert egyforma jogtalanságok történtek a kommunizmus és a fasizmus uralma alatt. A másik alapkérdés, hogy vajon lehet-e a jogtalanságra másik jogtalansággal – a jogorvoslat kizárásával – válaszolni. Ezek minden rendszerváltás kikerülhetetlen kérdései. Magyarország felülvizsgálta a háború után hozott törvényeket is. A magyar Alkotmánybíróság kimondta, hogy alkotmányellenesek azok az 1945–1946-ban hozott törvények, amelyek kollektív bűnösséget állapítottak meg, amelyek háborús bűntettnek nyilvánították a pusztá tagságot bizonyos szervezetekben, hazaárulásnak a német családnév visszavételét stb. Köztársasági elnökként bocsánatot kértem a Magyarországról kitelepített németektől, föltárva azokat az okokat, a nagyon prózai gazdasági okokat is, amelyek oda vezettek, hogy bizony Magyarország elrendelte a kitelepítéseket.

Nem minden ország vizsgálja meg a háború után történeteket. Pedig ez az a kontextus, ami miatt Esterházy János rehabilitációja nem egyedi ügy, hanem voltaképpen az egész magyarság ügye is. Nem pusztán arról van szó, hogy megállapítjuk: egy halálraítélt nem követte el a neki felrótt bűnöket, de meg kell ítélnünk az egész korszakot is.

Esterházy János szellemében Szlovákiával és elsősorban a szlovák néppel kapcsolatban a nyitott szív politikáját kell követnünk, de ugyancsak az ő szellemében

követnünk kell a jogokhoz való ragaszkodás politikáját is. Éppen ez a kettősség vezetne el a megoldáshoz. Egyrészt a sorsközösség szellemében törekedni a megbékélésre, kölcsönös jóindulattal és nyitottsággal élni egymás mellett, másrészt jogilag is tisztázni a múltat. Esterházy János ügyében el kell érni a rehabilitációt. A megbékélést ugyanis nem lehet csupán érzelmekre építeni, hanem a jogi, politikai kérdésekkel együtt szükséges tisztázni a múlthoz való viszonyunkat is. Azt hiszem, ez felszabadító hatású lenne minden érintett számára. A magunk részéről a történelemtudományban, a diplomáciában és a politikában is megteszünk mindent a siker érdekében.*

A NEMZET HATÁRON KÍVÜL ÉLŐ RÉSZÉNEK VÉRÉVEL MEGPECSÉTELVE**

Október 23-a nemzeti ünnepünk, minden magyar ünnepe – azonban egyetemes is; nemcsak nekünk, hanem más népek és valamennyi szabadságszerető ember számára ünnep.

1956-ban a magyarországi forradalom ugyanazt mondta ki, amit a szovjetrendszer igájában sínylődő összes európai nép kívánt. Szabadulást az embertelen diktatúrától, az orosz csapatok kivonulását, szólás- és sajtószabadságot, szabad, demokratikus választásokat. Ezek a követelések, így, szinte szakszerűen felsorolva nem tudják visszaadni azt a határtalan felszabadulást, örömet, reményt, amely azt az október végét oly naggyá tette, hogy abból évszázadokig táplálkozhatunk. Mindennél hatalmasabb volt a végre visszanyert emberi méltóság öröme. Ezzel szemben nem számított semmilyen veszély, semmilyen túlerő, a halál sem. Az emberek magukra találása egybeesett a nemzet magára találásával: a nemzeti egység bizonyosságát érezte mindenki.

* 2008 márciusában Izraelben tett hivatalos látogatásom nyomán remény van arra is, hogy a jeruzsálemi Jad Vasemben újra megvizsgálják, zsidómentő tevékenysége elismeréseként Esterházy János bekerülhet-e a „Világ Igazai” közé.

** Beszéd a Gloria Victis emlékműnél tartott ünnepi megemlékezésen. Csíkszereda, 2008. október 23. Megjelent *Székelyszó*, 2008. december, 27–31.

Azok, akik nem Magyarországon éltek és nem vettek részt a forradalomban, ezt érezték meg. Magam is meglepődtem, hogy a világot járva hány emberrel – köztük számos államfővel – találkoztam az utóbbi években, aki örömmel idézte fel akkori, gyermek- vagy fiatalkori lelkesedését.

Azoknak pedig, akik a szovjetrendszerben éltek, a magyar forradalom a reményt hozta el. Hátha itt is – Romániában, Szovjet-Ukrajnában vagy a balti köztársaságokban, Bulgáriában, Csehszlovákiában – történhet valami hasonló! Itt, Romániában a magyarok és magyarul értők a magyar rádióból azonnal és részletesen nyomon követhették az eseményeket, de a külföldi román rádióadásokból mindenki más is tájékozódhatott. Egy időben jelentek meg rölapok a Bolyai- és a Babeş-egyetemen; Bukarestben, Craiován és Brassóban is szervezkedtek a hallgatók. A diákok fogalmazták meg legvilágosabban a politikai követeléseket is. Sokan mások is viseltek fekete szalagot, említették prédikációban a magyar forradalmat. Nemcsak Erdélyben, hanem a Kárpátokon túl is megjelentek a rölapok. Az emberek szabadabban beszéltek. Egyes kisdíákok pedig nekivágtak a magyar határnak, hogy segítsenek a felkelőknek.

Hogy a szovjet blokkban is milyen széles volt a nemzetközi szolidaritás a magyar forradalommal, csak a rendszerváltások után kezdett ismertté válni. Ezt meghatottan és köszönettel vesszük tudomásul, hiszen nagy kockázatot vállalt mindenki, és sokan hoztak súlyos áldozatot. Öröm számunkra, hogy ezt a szolidaritást viszonzhattuk Romániának az 1989-es forradalom idején. Ezzel az érzéssel, a viszonzás és a közös cél érzésével indult útnak a segítséggel a teherautók sokasága Magyarországból Romániába.

Milyen szomorú, hogy az 1956-os forradalom hatását a kommunista országokban ma a megtorlás nagyságából mérhetjük le a legkézzelfoghatóbban! Romániában 1956-tól 1965-ig tartottak az '56-tal összefüggő perek. A *Romania Libera* 2006. december 22-ei számának melléklete 1460 elítélt nevét tette közzé, köztük 94-en románok. Az *1956 Erdélyben – Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965* című könyv több mint ezer magyar elítélt adatait tartalmazza.* Az eljárás 61 esetben csoportok ellen folyt. A könyv az 1956-os magyar forradalommal összefüggésbe hozott román csoportok adatait is közli, 1956–1958-ban 17 csoport büntetőpere folyt le, és további 21 román diákot is elítéltek.

2007. februári hivatalos látogatásom megrendítő eseménye volt az egykori 1956-os elítéltekkel történő találkozás Bukarestben és Kolozsvárott. Hány életet

* Dávid Gyula (szerk.): *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006.

és családot törtek ketté, milyen súlyos ítéleteket szabott ki a rettegő hatalom szinte semmiért! Hihetetlen, de igaz: húsz halálos ítélet és összesen 14 ezer évnyi börtön! Örülök, hogy akkor a magyar állami kitüntetések átadásával tudtam kifejezni hálánkat és nagyrabecsülésünket magyar és román ötvenhatosoknak, s ezt fogom tenni a nagygyűlés után is. Már akkor kértem Románia elnökét, hogy a román állam rehabilitálja és kárpótolja az 1956-os forradalommal kapcsolatban elítélteket. Mivel ez még késik, megismétlem kérésemet. Az idő múlik, s egyre kevesebben vehetnek elégtételt a földi igazságszolgáltatástól. Ama másik könyvben azonban örökre feljegyezték dicsőséges nevüket.*

A forradalomnak már kitörésének pillanatától kezdve halottai voltak, s számuk a harcokban, a civilekre adott sortűzekben, majd a megtorlásokban csak növekedett. Túlságosan közel van, sőt egybeesik a boldogság a gyásszal. Ezért szeretném most ismét felidézni az októberi forradalom pozitív oldalát, kincsét, nagy ajándékát: a nemzeti egységet. Ez olyan örökség, amely megkerülhetetlen, ha '56 mai tanulságairól és folytatásáról beszélünk.

Amikor a szabadság lehetősége megcsillan, mindig rendezni akarják a nemzeti-ségi viszonyokat is. Történelmi tanulság ez a XIX. századból, de így volt 1956-ban és a prágai tavasz idején is. Romániában 1956 nyarán már nyilvánosságot kapott a tiltakozás a főleg a Magyar Autonóm Tartományon kívüli magyarság visszaszorítását célzó, diszkriminatív intézkedések ellen. Szeptembertől kezdve különféle intézkedésekkel próbálták kifogni a szelet a vitorlából. A forradalom után azonban a hivatalos propaganda nemcsak ellenforradalomnak, fasiszta-horthysta terrornak állította be a magyarországi eseményeket, hanem a kapitalista rend visszaállítása mellett Erdély visszakövetelésének teljesen alaptalan vádját is bevitte a köztudatba. A „magyar veszélyre” való hivatkozás azóta is az antidemokratikus gondolkodás sajátja. Másrészt az is beigazolódott, hogy a nemzeti-ségi problémák megoldására csakis szabad és demokratikus államban van lehetőség. Ez a viszony egyben a szabadság és demokrácia fontos minőségi mutatója is egy adott államban. 1989-ben és azóta egy újabb, forradalmi változást élünk meg, amely sok tekintetben beteljesítette '56 követeléseit. Újabban hozzájárult ehhez államaink új viszonya az Európai Unióban való közösség révén, továbbá nemzetközi kötelezettségvállalások alapján és a globalizáció viszonyai között.

* Az ártatlanság kimondása útján az első lépés, hogy egy romániai törvényszék 2010. május 18-án megsemmisítette a Szoboszlai Aladár és 56 társa ügyében 1958-ban hozott ítéletet, amelynek alapján tíz személyt kivégeztek, a többiek pedig szabadságvesztést vagy kényszermunkát szenvedtek el.

Ebben a helyzetben ismét magunkra kell találnunk; tisztázni kell helyzetünket, elveinket, viszonyainkat a magyar nemzetrészek közt, ezek viszonyát államukhoz és a magyar államhoz is.

1956-ban a nemzet egysége nagy, közös, történelmi tettben nyilvánult meg. A forradalom melletti kiállását a nemzet határon kívül élő részének vérével és sokak szabadságának feláldozásával pecsételte meg. Ezzel lett része '56 csodálatos egységének.

Ki lehetne ugyan fejteni jogászai, társadalomtudományos alaposággal is, mit jelent, hogy a magyar nemzet mint kulturális nemzet egységet alkot: hogy azonos nyelv, történelmi tudat, kultúra és a magyar identitás által összetartozó közösség vagyunk. Hogy a kulturális nemzet egysége nem áll ellentétben azzal, hogy a magyar nemzet különböző politikai nemzetekbe integrálódva él, különböző államok lojális állampolgára. Hogy a nemzetközi jog milyen jogokat biztosít a kisebbségeknek, és milyen lehetőségeket ad Magyarországnak mint úgynevezett anyaország számára, hogy a szomszédos országokban élő magyarságot támogassa. Hogy ugyanakkor a magyarságnak ma a Kárpát-medencében több központja van, s e nemzetrészeknek – mint a romániai is – hogyan kell fennmaradásához teljes társadalmat alkotnia és önállóan politizálnia. Hogyan kellene mégis minden nemzetrészünknek együttműködni, mindnyájunk érdekében.

Ez a megemlékezés nem alkalmas mindennek a kifejtésére. Ahogy azonban az 1956-os forradalomból sem a száraz tények vagy a tudományos elemzések teremtik meg a nemzeti ünnepet, hanem a befogadás és átélés, úgy most beszéljen közös ünneplésünk maga magáért! Szeretném, ha látogatásom a Székelyföldön azt az üzenetet hordozná, hogy a hazaszeretet az egész magyar nemzetet felöleli.

Ismerjük az erdélyi népesség változásait a történelem folyamán. A Székelyföld azonban több mint ezer évig megőrizte népe egységét nyelvében és kultúrájában, és remélem, sőt kívánom, hogy az a jövőben is megbontatlan maradjon.

Románia államfője velünk együtt ünnepli a magyar forradalom napját Csíkszeredában. Ez azt jelenti, hogy megérti, milyen érték a román állam számára a magyar nemzet itt élő részeinek megmaradása és fejlődése. Reméljük, hogy a román politikai osztály egyre nagyobb része is fogékony lesz erre.

Én szeretem egykor közös hazánk egészét, és szeretem azt is, hogy a Magyar Köztársaságon belül más nemzetek megalkotják és élik a saját világukat. Azt is örömmel veszem, ha Romániából a gyulai gimnáziumba járatják a gyerekeket. Hiszen akkor ez jó iskola! Bizony kár, hogy eltűnt Magyarország egyes részeiről a sváb vagy a hazatelepítések miatt a szlovák világ! Kár, hogy elmentek Erdélyből a szászok! A magyarok azonban itt fognak maradni, mind a másfél millióan, és adja Isten, hogy sokasodjanak!

A Székelyföldet – és más országok hasonló tömbmagyar vidékeit – óvja ugyan a nemzetközi jog tilalma az etnikai arányok megváltoztatásától, de ez nem elég. Szükség van az itteni magyarság gazdasági, politikai és kulturális erejére is. Szükséges másrészt mindannak az előnynek a belátása román részről, amelyet az itteni magyarság gazdaságilag, kulturálisan, továbbá politikai aktivitásával és politikai kultúrájával Romániának jelent. Ha a Székelyföld történelmi egység volt, és ma is az, méltánylandó az az igénye, hogy gazdasági fejlődéséhez olyan igazgatási keretet nyerjen el, amely ehhez a létező egységhez és annak fejlődési igényeihez igazodik. A Székelyföld egységes fejlesztési régióvá minősítéséről van szó, amelyet előnyösnek, igazságosnak és támogatandónak tartok.

Ünnepre jöttünk, közös ünnepre. Amikor most fejet hajtunk 1956 hősei előtt, azt kívánom, hogy az akkor rövid időre visszanyert és megtapasztalt emberi méltóság és szabadság maradjon velünk, vezesse lépteinket!

KÖZÖS AKARAT A KÖZÖS FOLYTATÁSRA*

– *Négy éve volt a kettős állampolgárságról szóló népszavazás. Ön gyakran keresi fel a határon túli magyar közösségeket, hogyan látja, begyógyultak-e már valamelyest az akkori sebek?*

– Komolyan veszem és viselem azt a felelősséget, amelyet az Alkotmány a határon kívül élő magyarok sorsáért a Magyar Köztársaságra testál. Minden igyekezetemmel próbálom enyhíteni azt a traumát, amelyet a népszavazás a szomszédos országokban élő magyar közösségeknek okozott. Rendkívül mély sebeket ejtett, ezt idehaza ésszel és érzéssel fel sem érik. Szerintem nem kellett volna kiírni a népszavazást: ez az ötlet tipikus példája volt a végig nem gondolt érzelmi politizálásnak. De ha már egyszer egy referendum azt rendelte volna el, hogy a parlament hozzon törvényt, még mindig alkalmazkodni lehetett volna a rengeteg meggondolandó körülményhez. Az igazán tragikus azonban az volt,

* Részlet Ablonczy Bálint és Balogh Ákos Gergely „Nem látom a távlatos gondolkodást” című interjújából. *Reakció.hu*, 2008. december 10.

hogy az itthoni pártok instrumentalizálták a témát: az egész a szokásos „ki kit győz le?” versengéssé alakult.

– *Tanult-e a politikai elit 2004. december 5-éből?*

– Két tanulság még mindig nem jött át. Az egyik az, hogy az akkori konfliktus még jobban beszorította a közbeszédet a nemzeti–nemzetietlen érvelésbe, és persze ellenpárjába, a fasiszta–antifasisztába. Az ország megosztottságát végtelenen elmélyítette, és ezzel az üggyel könnyen magyarázhatóvá tette. Ez a kár felmérhetetlen. A másik megrendítő tanulság az az érzéketlenség, ahogy emberek millióit, érzelmeit, küzdelmes sorsát a politikai játék eszközének tekintették. A népszavazás hatása élenken él: öreg emberekkel találkoztam Erdélyben és a Felvidéken, akik elsírták magukat december 5-ét emlegetve. Ha lesz eredménye az elnökségemnek, talán az, hogy sok helyütt sikerült enyhíteni a traumát. Megértetni, hogy nem szakadtunk szét, hogy nem hagyta el őket az anyaország.

– *Tehát továbbra is létezik az egységes magyar nemzet?*

– Igen, de ma már különböző rész társadalmakból áll. Tévedés azt hinni, hogy Budapestről irányítjuk az egységes nemzetet. A magyarság ma többközpontú nemzet. Inkább annak lehet örülni, hogy az együttműködés feltételei javulnak: a Kárpát-medencei magyarság jelentős része uniós tagállamban él, előbb–utóbb a schengeni rendszeren is belül lesz. Ezzel például a kettős állampolgárság érzelmi üggyé válik, és semmiképpen nem ezen múlik a határon túli nemzetrészek megmaradása. Ezt szeretném megértetni: túlélésük azon múlik, hogy egyáltalán akarnak-e magyarok maradni. Közel áll hozzám Ernest Renan meghatározása, amely szerint a nemzet emlékek gazdag örökségének közös birtokolása, de mindenekelőtt megegyezés, közös akarat a közös folytatásra. Ha tehát együtt akarjuk folytatni történelmünket, számot kell vetni a nyolcvan év alatt lezajlott szétfejlődéssel. Ezek a magyar közösségek ma már mások, mint a Monarchia idején. Persze korábban is különböztek, gondoljunk csak Erdély saját történelmére és nagy tájaink eltérő jellegére, ízére. Mások az élethelyzetek is: egy erdélyi magyarnak Bukarestben, az ottani politikai kultúrában kell politizálnia, amely gyökeresen különbözik mondjuk a ljubljanoi közegtől. Ugyanakkor *extra Hungariam* meg kell tanulni a kettős kötődést, az izoláció, az elzárt falvak folklóralapú identitásörzése már nem lehetséges. Ezért a legveszélyeztetettebbek a szóránymagyarságban és a városokban, lakótelepen élők, akik nehezen találhatnak magyar közösségeket.

– *Elfogadtatható-e a kettős kötődés anélkül, hogy az utódállamok valamiféle lopakodó revíziót látnának benne?*

– Egyfolytában és hihetően oszlatni kell félelmeiket. Hiszen nehezen veszik tudomásul, hogy nem homogén nemzetállamok, hanem többnemzetiségűek

lettek, éppen úgy, mint a Magyar Királyság volt, amelyből szabadulni akartak. Biztosítani kell őket, hogy alapszerződéseinkkel összhangban elismerjük a határokat, s nem kívánunk állampolgárság és terület által meghatározott egyetlen politikai nemzetté válni. Szorgalmazom a magyarok állampolgári lojalitását, a többségi államnyelv minél tökéletesebb ismeretét. Másfelől viszont kemény harcot kell vívni a kulturális nemzet fogalmának elismertetéséért, hiszen ez fejezi ki, hogy nyelvi és kulturális szempontból, valamint érzelmileg, nemzeti önmeghatározásunkat tekintve mégis egy nemzet kívánunk maradni az ő szemszögükből kisebbségi csoporttal. Ennek érdekében érvényesíteni kell minden nemzetközileg és a belső jogban garantált kisebbségi jogot. Ilyen lehet persze az autonómia is, de fölösleges ott ezt a fogalmat használni, ahol további ellenállást szül. Romániában például most fontos célkitűzés a decentralizáció. Ez lehetséges arra, hogy a történelmi Székelyföld külön európai fejlesztési régió legyen – ezt én is támogattam Csíkszeredában Traian Băsescu elnök jelenlétében. A kettős állampolgárságot sok szomszédunk nem tudta volna elfogadni. Ennek ma már csak a schengeni rendszeren várhatóan huzamosabb ideig kívül maradók, az ukrainai és a szerbiai magyarok esetében van gyakorlati jelentősége. De nem is teljesen reménytelen elfogadtatni: tavaly ősszel Tadić szerb elnökkel együtt jelentettük be Szabadkán a média nyilvánossága előtt, hogy országa támogatja a magyarok kettős állampolgárságát. Itthoni támogatás persze a kormánypártok elutasító álláspontja miatt, amellyel a népszavazáskor is kampányoltak, nem várható. Ukrajnában az alkotmány kizárja a kettős állampolgárságot, ott a kishatárforgalom szolgál a kapcsolatok tartására.

– Gyakori útjai alapján hogy látja, milyen állapotban vannak a határon túli magyar közösségek?

– Rengeteg életre szóló, vagyis az én életemet meghatározó benyomást szereztem, de általánosítani nem merek. Minden utazás és az arra való készülődés nagy tanulás. Októberi székelyföldi utam a romániai 1956 jegyében zajlott. Nagy szívfájdalmam, hogy itthon kevesen tudnak arról, hogy 1500 embert ítéltek hatnyolc évi börtönre, húszat kivégeztek csak azért, mert kiálltak a magyar forradalom mellett. Évek óta harcolok azért, hogy a törvény előtt is rehabilitálják ezeket az embereket. Ahhoz, hogy a jövőt megtervezhessük, s hogy a nemzetiségi kérdéshez egyáltalán hozzászóljunk, ismernünk kellene a történelmet nekünk is. Amikor Nagy-Magyarország-matricát látok egy autón, kedvem lenne a tulajdonosától megkérdezni, tudja-e, milyenek voltak az etnikai viszonyok 1918 előtt. Inkább a Teleki-féle nemzetiségi térképet tenné ki, vagy akármelyik bécsi vagy Prágában kiadott korabeli térképet! Akkor tudná, hogy például Erdélyben már 1848 előtt román többség volt. Hogy hol húzódott a szlovák–magyar nyelvhatár.

Megszámolták-e a matricán, hogy nem 64, hanem 63 vármegye volt és egy *corpus separatum*, * Fiume városa? Amely közös, ne féljünk a szótól: multikulturális alkotása volt a Monarchiának, olaszokkal, horvátokkal, magyarokkal, osztrákokkal. Azt szeretném ajánlani a szlovákoknak is, hogy közös történelmünkre, a közös kultúrára fektessük a hangsúlyt, ez oldhatja görccseiket. A „felszabadult kölcsönösséget” ajánlottam nekik. A jelen helyzetről viszont a legtöbb ismeretet mégis a határon túli magyarság helyzetét vizsgáló konferenciasorozat hozta, amelyet két éve indítottunk a Sándor-palotában. Ezeken a konferenciákon megbízható és friss ismereteket adtak elő komoly emberek, a demográfiai, gazdasági, oktatási helyzetről, a segélyezésről és területfejlesztésről vagy a szórvány- és tömbmagyarság más-más körülményeiről.

– *A szomszédos országok magyarul lakta területein megvalósuló anyaországi befeketéseknek, a gazdasági kapcsolatoknak mekkora a szerepük a megmaradás, a jövő szempontjából?*

– Kedvezően befolyásolhatja a viszonyt, ha sok üzleti kapcsolat alakul ki a két ország között. Hiába multinacionális cég a Mol, Erdélyben a magyarok oda-mennek tankolni, mert „mégiscsak a miénk”. Még fontosabb a kisvállalkozások jelenléte és a határ menti régiók természetes gazdasági összenövése. Erős gazdasági jelenlétünk növeli a magyarok tekintélyét a többségi állam és lakosai szemében. Most megéljük viszont a fordítottját is, egyes szlovák vezetők lebecsülő retorikájában. Megint fordítva a korszakokon: emlékezhetünk a Kádár-korszak Magyarországának fogyasztói nacionalizmusára is. Végül a mostani helyzethez egy keserű adalék: Csíkszeredában egy székely férfigylet rendszeresen imádkozik szegény Magyarországiért – mármint értünk.

– *Ha már szóba hozta a szlovákokat: tavaly Besztercebányán mondta Ivan Gašparovič elnöknek, hogy „engedjék meg, hogy szeressem egykor közös országunk egészét”. Múlt hét szombaton Érsekújváron ismét találkozott vele, de mintha elbeszéltek volna egymás mellett. Ennek oka lehet az is, hogy sokak szerint a szlovákok nemzetépítési lázban égnek.*

– Szerintem ez lehetne a közeledés alapja: ahogy tőlem nem vesz el semmit, ha északi szomszédunknak Békés megye az ottani szlovákok miatt különösen kedves, én is elvárom, hogy a felvidéki magyarokkal való kapcsolattartást ne nevezzék irredentizmusnak. Mi értéknek tekintjük az itteni kis szlovák, kis román világokat, tekintsék ők is értéknek, és ne bontsák meg a székelyföldi vagy csallóközi kis magyar világokat.

* Külön test, különválasztott rész.

– *Van-e fogadókészség erre a szemléletre?*

– Eredmény, hogy békességben tudtunk tárgyalni ilyen és hasonló kérdésekről is, hiszen azt feszegettem, hogyan fogjuk fel a nemzetiségek létét saját országunkban. Nem értem, miért várt a magyar sajtó konkrét megegyezést, hiszen ismerhette a helyzetet. Viszont a nemzetiségi feszültségtől mindig ideges és értetlen Európának megmutattuk, hogy Magyarország képes felkészülten, kompromisszumra készen tárgyalni, nem veszekedő balkáni ország vagyunk. Nem ütöttem le egyetlen magas labdát sem. Innen talán tovább jutunk; és mindenképpen több megértésre számíthatunk más országok részéről.

A LEGFONTOSABB, HOGY EGYÜTT VAGYUNK*

A legfontosabb, hogy együtt vagyunk. A legfontosabb, hogy minden akadály ellenére együtt ünnepelünk. Március 15-ét, augusztus 20-át és október 23-át az egész világon megünneplik a magyarok. Ez mindig az együttlét, közösségünk megélésének örömteli alkalmá. Ilyenkor felemelő érzés átélni magyar voltunkat. Sosem fogom elfelejteni, amikor egy ilyen ünnepség után – akkor éppen Szlovákiában – szinte önkéntelenül kiszakadt egy idős emberből a mondat: „De jó magyarnak lenni!” Én is ezt érzem most – jó magyarnak lenni, itt, a Nyerges-tetőn, a magyar szabadság megszentelt emlékhelyén, ahová ilyen sokan eljöttek a székelyek Csíkkászonból, Csíkszeredából, egész Csíkból. Jó itt lennünk, mert mindnyájan ünnepi lélekkel vagyunk itt együtt.

Nemzeti ünnepet nem lehet államilag elrendelni. Az csak akkor lesz ünnep, ha a nép a szívébe fogadja. Nemzeti ünnepet nem lehet eltörölni sem. Be lehet tiltani, feketére lehet cserélni a piros betűt a naptárban. Lehet akadályokat gördíteni az ünnepelés útjába. Mindezt lehet – de a nemzeti ünnepet semmilyen külső hatalom nem tudja kitörölni a szívekből. Éppen ezért csakis mi őrizhetjük meg az ünnep fényét, csakis mi adhatjuk tovább az ünnep melegét gyermekeinknek. Március 15-e éppúgy ránk van bízva, mint magyarságunk.

* Ünnepi beszéd. Nyerges-tető, 2009. március 14.

Amíg tehát szívből ünnepeljük március 15-ét, addig minden falunak, minden vidéknek meglesz a maga 1848-as emléke, s ápolni fogja azt. Szerthe a Kárpát-medencében a Kossuth- és Petőfi-szobrok sokasága mellett az odavalósi hősöké is áll, mint itt a közelben Gál Sándoré vagy Gábor Ároné. Mindenfelé emlékezetben tartják a hidakat, szorosokat, csatamezőket, épületeket is, amelyek az 1848-as forradalomban és a szabadságharcban szerepet játszottak.

Elgondolkoztam azon, milyen erős vágy, mekkora készítés sarkallta az 1800-as évek végén a Csíkkászonból Bukarestbe elszármazottakat, hogy itt, szülőfalujuk mellett magas emlékkeresztet állíttassanak az elesett székely hősöknek. Milyen elemi igényük volt arra, hogy messze látható jelét adják annak, hogy bár nem itt élnek, nem szakadtak el. Hogy a nyerges-tetői csata emléke és főleg annak tanúsága egységbe fogja a csiki székelyeket, s erőt ad. Hiszen már Orbán Balázs azt tanácsolta Kászonszék leírásában, hogy aki itt a harcok emlékeivel találkozik, ne szomorodjon el: „a szent szabadság érdekében kiontott vér bizony-nyal gyümölcsözni fog”.

Egyes emlékhelyek pedig kimagaslanak a többi közül, jelentésük szinte észrevétlenül egyre gazdagabb lesz. Itt, Nyerges-tetőn, az 1897-ben állított keresztet, hála Istennek, nem bontották el. Az út másik oldalán pedig, az akkor még álló fenyőerdőben, fél évszázaddal ezelőtt elkezdtek kis kereszteteket állítani azok, akik idejöttek, hogy noha rejtekben, de szabadon ünnepeljék március 15-ét. Ezek a kereszték és kopjafák pedig egyre szaporodnak, s mára már ez a megrendítő, különös emlékhely jött létre, amely mellett nem lehet elmenni, s amelyről mindenki érzi, hogy több, mint egyszerű emlékmű egy csata helyén.

Kányádi Sándor 1965-ben írta meg híres versét Nyerges-tetőről, amely közismertté vált, sokan ismerik, szeretik és szavalják. Ő nevezi Nyerges-tetőt székely Termopülének. A Thermopülai szorosban elesett spártai hősök emlékét már két és fél ezer év óta hirdeti a híres sírvers, amely emlékművükön állt: „Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak / Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza”. A nyerges-tetői hősök emlékműve mégis más. Egyre nő, mintha élne. A honvédek pedig sosincsenek egyedül. Mindig van itt valaki, mindig jár erre vándor, aki hírül viszi a spártaiaknak, azaz nekünk: ők megcselekedték, amit megkövetelt a haza.

Szokták mondani, hogy a magyarok vereségeiket ünnepelik meg. Nem így van: itt is arra emlékezünk, hogy adódnak helyzetek, amikor nem lehet tovább visszavonulni. Amikor neki kell vetni a hátat egy sziklának, egy fenyőnek, s szembe kell fordulni az ellenséggel. Itt azonban még többről is szó van. Hiszen Nyerges-tetőn nemcsak a csata évfordulóján, augusztus elsején ünnepelnek, hanem ide jönnek a környékbeli március 15-én és augusztus 20-án is. S ide

jönnek az emberek folyamatosan egész évben, hozzák és elültetik a kopjafákat, a kereszteket. Sokkal több lett ez a hely, mint hősi temető. Sokkal több fájdalmat hordoznak az ide hozott keresztek, és sokkal több reményt is kifejeznek.

Március 15-én mi is reménnyel telve gyűlünk itt össze. Tudjuk, hogy 1848. március 15-én esett az eső – de ez a nagy ünnep minden magyar szívében napfényes, vidám, lelkesítő napként él. Annyira lelkünk része lett, hogy örök mintát adott minden magyar forradalomnak. 1956-ban is 12 pontokat fogalmaztak, a diákok és a fiatalság ment először az utcára, legelőször a sajtó szabadságát akarták: akkor a nyomdát, 1956-ban a rádiót akarták.

Ne feledjük 1848 másik arcát sem: a jogi utat, a törvényeket, amelyekkel a pesti forradalommal egy időben ment az országgyűlés küldöttsége az uralkodóhoz. Ezek teremtették meg a birodalmon belül Magyarország önálló kormányzását és mindenki számára a jogegyenlőséget. Ez is örök minta számunkra.

Minden nagy mű akkor képes hatni századokon át, ha az utódok mindig a megfelelő kérdéseket teszik fel. Ha nem tudnak kérdezni, idegen marad a kép, a zenemű, az épület – nem mond nekik semmit. Ilyen a nemzeti ünnep is. Aki nem tudja megszólítani, annak üresen kong. Itt, Erdélyben mindig azt tapasztaltam, hogy az emberek tudnak ünnepelni, mert szívügyük mindegyik nemzeti ünnep. Az erdélyi magyarság körében én is könnyebben tudok feltenni kérdéseket.

Március 15-e közös ünneplését két évvel ezelőtt kezdtük el, a Kolozsvári Magyar Operában. Ott, 2007-ben, Románia uniós csatlakozásának évében, arról a reménységről beszéltem, amelyet az Európai Unióhoz fűzünk a kisebbségi jogok teljes kibontakozása terén, ameddig csak más európai példák elérnek. Tavaly, október 23-án Csíkszeredában Székelyföldnek arról a méltánylandó igényéről is szóltam, hogy gazdasági fejlődéséhez történelmi egységének megfelelő igazgatási keretet kapjon. Idén, március 15-én a nemzet egységét szeretném hangsúlyozni, amely közös ünneplésünkben is kifejeződik. Ezzel kezdtem beszédemet, s egy örömteli példájával szeretném zárni.

Holnap az Országházban átadom Kányádi Sándornak Magyarország legmagasabb állami kitüntetését: a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét. Egyedül ő részesül ebben a kitüntetésben, és senki nem teheti föl a kérdést: itthon nem találtak érdemes költőt? Ugyanis Kányádi Sándor itthon van. Itthon van a magyar nyelv, a magyar kultúra és a magyar történelem alkotta közösségben, abban a gazdag örökségben, amelyet közösen birtokolunk. – Ez a magyar nemzet alapja. A nemzet része azonban az is, hogy legyen közös szándék arra, hogy ezt az örökséget folytatni akarjuk. Itt, Nyerges-tetőn, ezen a helyen, a hon-

védek sírja felett, az élő emlékmű mellett különös súlya van, ha kimondjuk: a nemzet az élők, a holtak és a még meg nem születettek szövetsége.

Köszönöm, hogy ezt a szövetséget itt együtt idézhetjük fel. Köszönöm Petres Lajos nyugdíjas tanár úrnak, hogy szép kopjafát faragott számomra, amellyel én is építhetem az emlékművet, a nemzetet alkotó szövetség jeleként.

AZ EMBEREK KÖZÖTT SEGÍTEM A KÖZELEDÉST*

– *Elnök úr, mit gondol a szlovák fél reakciójáról?*

– Itt, a határon ért utol minket a szlovák külügyminisztérium jegyzéke, amelyben név szerint tőlem éjfélig megtagadják a belépést a Szlovák Köztársaság területére. Ez példátlan és két szövetséges állam viszonyában megmagyarázhatatlan, kimenthetetlen lépés. Különös tekintettel a kitiltás indoklására, amely azt mondja, hogy biztonsági kockázatot jelentene a jelenlétem.

Örülök neki, hogy Önök mindannyian a híd másik oldaláról jönnek, a szoborállítás helyszínéről. Ott saját szemükkel láthatták, hogy semmiféle biztonsági kockázat nem áll fenn, nem gyülekeznek szélsőségesek, nem akarnak verekedni. Ez egy nagyon méltóságteljes ünnep lett volna.

Kérem a sajtót, hogy az igazság terjesztésében legyen a segítségemre; fényképezzenek, készítsenek interjúkat! Semmiféle kockázat nem állt fenn. Hozzá kell fűznöm, hogy a szlovák fél hivatalosan több mint két hónapja tudja ennek a látogatásnak a tényét. A legutóbbi napokig mindenben együttműködést tapasztaltunk a szlovák hatóságokkal. Remélem, hogy az utolsó két napban a legfelső állami szinteken kitört hisztéria nem a szlovák nép érzelmeit tükrözi.

Nagyon sajnálom, hogy nem tudom elmondani beszédemet a túlsó oldalon, ahol éppen azt ünnepeltük volna, hogy Szent István közös királya a szlovák és a magyar népnek. Megkértem Heizer Antal pozsonyi nagykövetet, hogy olvassa fel a beszédemet. Kérem Önöket, és kérem a komáromiakat, hallgassák úgy, mintha a magyar államfő mondta volna. Engedjék meg, hogy a beszédem két

* Nyilatkozat a komáromi Duna-hídon. 2009. augusztus 21.

utolsó mondatát idézzem itt: „Szent István hatalmas műve a maga gazdagságában nem csak a magyarok javát szolgálta. Mélyen remélem, ez a szobra, amellet, amit Szent István számunkra jelent, ezt is hirdetni fogja.”

Kívánom, hogy a szobor a két nép valódi érzelmeit és valódi közös jövőjét példázza, nem pedig a politikai hisztéria keltését. Visszafordulok, mert nem tudnak tudatos jogsértésbe belehajszolni, hiszen jogász és államelnök vagyok. Remélem, hogy a komáromiak ezt a látogatást így is megőrzik szívükben. Viszszajövők még.

– *Mit gondol, ez a mostani incidens mennyire fogja az egyébként is „kényes” szlovák–magyar viszonyt befolyásolni?*

– Az ilyen lépést nyilván nem lehet válasz nélkül hagyni. Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar diplomácia mindent elkövet, hogy ennek a lépésnek a súlyát éreztesse nemzetközileg is, ugyanakkor azt hiszem, hogy ettől függetlenül törekedni kell a jó viszonyra.

– *Tájékoztatja erről a helyzetről a magyar kormányfőt, és hozzáfűzi majd véleményét a két ország között kialakult helyzetről?*

– A jegyzéket egy órával ezelőtt pozsonyi konzulunk vette át, ő ezt a kormánynak hivatalos úton továbbítja, s a további lépéseket a kormánynak kell mérlegelnie.

– *Mi az, amit tisztességes és elfogadható válaszlépésként értékelne?*

– Először is azt, hogy hasonló stílusban nem válaszolunk erre a lépésre. Megőrizzük méltóságunkat. Nagyon remélem, hogy a beszédemet az egész szlovák sajtó közölni fogja.

– *Fontosnak tartja-e az Európai Unió szerepvállalását, tehát hogy ezt a kérdést valamilyen formában az unió keretein belül rendezzék?*

– Ahogy a nyelvtörvény esetében is, ebben az ügyben is minden olyan nemzetközi fórumon fellépünk, ahol szükséges. Ettől függetlenül hangsúlyozom, hogy szeretném, ha a jogi lépések mellett történe valami a lelkekben is, a két nép közötti szemlélet megváltozásában is.

– *Mit gondol, milyen lépéssel lehet a mai helyzetet visszafordítani?*

– Szerintem türelmes lépésekkel lehet. Attól függetlenül, hogy a napi belpolitika Szlovákiában milyen lépéseket kíván tenni, én tudom, hogy azért a légkör enyhült. Elég szapora kapcsolataim vannak az itteni magyarsággal. Egyértelmű, hogy az emberek között megszűnt az ellenséges légkör, amely a Mečiar-érában még tapasztalható volt. Az én feladatom nem az, hogy élezzem a feszültséget, hanem hogy éppen ezen a szinten, az emberek között segítsen a közeledést. Azt hiszem, a szlovákok is úgy érzik, hogy a magyarok az a nép, amely mentalitásában, karakterében a legközelebb áll hozzájuk. Nekünk lenne a legkönnyebb

szót érteni. Meg kell érteni, hogy a magyarok szeretik a szülőföldjüket, ezen a város északi felét értem. Szlovákiának pedig többnemzetiségű államként meg kell értenie, hogy nem viselkedhet úgy, mint egy tiszta nemzetállam. Ez a XIX. században volt szokásos.

AZ EGYÜTTÉLÉS DÉLVIDÉKI TANULSÁGAI*

2007. március 15-ének előestéjén a Kolozsvári Magyar Operában mondtam el ünnepi beszédemet. Nem csak az volt fontos ebben a gesztusban, hogy a magyar államfő egy határon túli magyar nemzetrésszel együtt ünnepelte nemzeti ünnepünket. Még fontosabb, szimbolikus jelentésű volt, hogy ez a beszéd nem csupán az erdélyi és romániai magyarságnak szólt, hanem onnan, a kolozsvári ünnepélyről az egész nemzetet szólítottam meg.

Azóta is igyekeztem fenntartani és elmélyíteni a magyar nemzet egységének ezt a kifejezését. Ünnepeltük Szent István napját a szlovákiai Deákiban és Kárpátalján, Beregszászon is. Együtt emlékeztünk október 23-ára Csíkszeredában, majd minden nehézség ellenére, a tavalyi március 15-én együtt voltunk a székelyföldi Nyerges-tetőn.

Most, pontosan három év múltán, itt vagyok Szabadkán. Háromnapos utazás áll mögöttem; jártam a Vajdaság minden régiójában, le egészen a bánáti szórványokig. A találkozásokkal, tapasztalatokkal, érzelmekkel csordultig telt a lelkem. Köszönöm mindenkinek a fogadtatást, és hogy megnyitották szívüket.

Március 15-e minden magyar ünnepe. Közös megemlékezésünk a Délvidék magyarságával ezt a közösséget fejezi ki. Abban az időben, amikor nemzeti ünnepünk tiltva volt, válaszként 37 Petőfi Sándor Művelődési Egyesület alakult a Vajdaságban. Mostani utazásom során viszont megkoszorúztam Petőfi szobrát Bácskertesén, és utam minden állomásán részt vettem március 15-ei ünnepélyen. Örömmel teszem hozzá, hogy felavathattam a Vajdaság első Szent István-szobrát Horgoson.

* Ünnepi beszéd a Népkörben. Szabadka, 2010. március 14.

Természetes, hogy a közös ünneplések mindig az adott nemzetrész helyzetéhez igazodnak. Ma a vajdasági magyarság hangján szólal meg a Nemzeti dal, és az is, hogy mit kíván ma a magyar nemzet. De amit itt mondanak, az Magyarország és a hat szomszédos országban kisebbségben élő magyaroknak is szól. Hiszen újra és újra válaszolnunk kell a kérdésre, hogyan tudnak a lassan egy évszázada országonként más-más fejlődési utat bejáró magyar közösségek fennmaradni és egyben a teljes nemzet része maradni. Milyen tehát a kisebbségi nemzetrészek viszonya a többségi nemzettel és állammal; milyen a kapcsolatuk a többi magyar kisebbséggel, és milyen az anyaországgal. Ez nemcsak érzelmek, öntudat és politika dolga, hanem gazdasági és társadalmi kérdés is.

Március 15-e számunkra a szabadság, a nemzeti önállóság, a polgári jogegyenlőség korszakába való átlépés csodálatos ünnepe. Szépségével, igazságával példát adott minden kor forradalmi ifjúságának. Ezért örülök, hogy az '56-osok zombori emléktáblájánál is tiszteleghettem.

Az 1848-as forradalomnak azonban tragikus öröksége is volt. Nem tudta megoldani a politikai és a kulturális értelemben vett nemzetfogalom közötti ellentmondást. Az áprilisi törvények létrehozták az egységes politikai nemzetet, vagyis az ország összes lakosa, nemzeti vagy nyelvi megkülönböztetés nélkül, Magyarország egyenjogú polgára lett. Haza és nemzet egységének ez a konstrukciója azonban összeroppant egy másik nemzetalkotó igény súlya alatt. Az országban élő más nemzetek és nemzetiségek ugyanis másfajta nemzetfogalmat tápláltak: a kulturális nemzetét, amely nyelvében él. Önállósulási törekvéseikre a magyar politikai vezetés nem tudott választ adni. Ez az ellentmondás vezetett végső soron a történelmi Magyarország felosztására. A nemzeti alapon létrejött új államok azonban szintén soknemzetiségű államok lettek, többségük jelentős magyar népességgel.

Ma már a magyarok úgy használják a kulturális nemzet fogalmát, hogy az összeegyeztethető a politikai nemzettel, hiszen nem törekszik homogén nemzetállam alapítására. Ez a XIX. század uralkodó eszméje volt. Ma a mindenkire megillető szabadság viszont sokkal többet, tágabb lehetőségeket nyújt: a jogállamiságot, az emberi jogokat és ezen belül a kisebbségi jogok európai normáit, amelyekkel a kulturális nemzet vagy egyes részei élhetnek.

A magyar nemzet egységét tehát történelmünk és kultúránk gazdag öröksége, nemzeti emlékezetünk alapozza meg, és az a megegyezés, vágy és akarat, hogy ezt az örökségünket közösen folytassuk. Ez az egység független államháttárhoztól és állampolgárságtól. A Délvidék ennek a közös kincsnek nem csak úgy része, ahogy Szabadkát Kosztolányi kitörölhetetlen képei megörökítették, és nem is csak például Gion Nándor megrázó regényeivel. Bizony volt idő, amikor

a szegedi és a pécsi fiatalok az újvidéki rádiót hallgatták, és amikor a magyarországi értelmiség az újvidéki *Új Symposion* című folyóiratra figyelt. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a nagy teljesítmények elismerése mellett – mint például ma a szabadkai színjátszás – a valóban sorsdöntő kérdés: a magyar nyelvű óvodák és iskolák léte, sőt, az oktatási rendszer teljes működése az óvodától az egyetemig.

A mai Vajdaság talán a történelmi Magyarország legtöbbet szenvedett vidéke – a török pusztítás, az etnikai határ hullámozása, a betelepítések és elűzések, a véres megtorlások miatt. Az etnikai szempontból vegyes népesség együttélési tapasztalata és tanulságai azonban szintén közös örökségünk része. Az együttélés mely vonásai tanulságosak a teljes magyar nemzet és a többségi államok, népek számára is?

A Kárpát-medence népeinek harcait – akár az osztrák császársággal vívott 1848–1849-es magyar szabadságharcot kísérő, a császáriak oldalán vívott véres és kegyetlen magyar–szerb vagy a magyar–román háborúkat is – már békévé oldja az emlékezés. Ám élnek még azok a magyarok, akiket a háború után nem egy országban pusztán magyar voltuk miatt, a kollektív bűnösség elve alapján üldöztek. Itt, a Délvidéken már elmúlt a félelem, de még eleven annak az emlékezete, hogy 1944–1945-ben megtorló akciókban magyarok tízezreit ölték meg csupán magyarságuk miatt. Soha nincs késő a fájdalom oldására, az elfojtott és sokáig tiltott gyász kifejezésére. A vajdasági magyarok gyászában osztoztam ma, amikor megkoszorúztam a Vergődő madár szobrát a szabadkai temetőben; s ezzel kifejeztem együttérzésemet a zombori, a szenttamási, az újvidéki, a bajmoki, a temerini, a sziváci, továbbá – a Duna mentén – a martonosi, a magyarkanizsai, a zentai, a zsablyai áldozatokkal és hozzátartozóikkal, s külön gondoltam a csúrogi áldozatokra, valamint az újra és újra meggyalázott csúrogi emlékmű állítóira.

Szükség van azonban az emlékezet pontosítására is, a tények objektív, pártatlan feltárására, rögzítésére és a saját tetteinkkel való szembenézésre is. Ezért tettem le koszorúmat a magyar karhatalom újvidéki vérengzése áldozatainak emléktáblája előtt. Decemberi szabadkai látogatásom alkalmával írtuk alá Tadić elnök úrral az országaink tudományos akadémiái elnökeihez intézett levelet, amelyben kértük, állítsanak fel vegyes bizottságot a háború alatti és utáni megtorlások vizsgálatára. Tudjuk, hogy a megtorlásoknak számtalan szerb, német, horvát és zsidó áldozata is volt. A tények feltárása csak az első lépés. A nemzeteknek – a több évtizednyi rájuk erőszakolt hazugságot levetve magukról – el kell fogadniuk, fel kell dolgozniuk a tényeket. Egymás gyászában méltósággal osztoznunk kell.

Amikor három éve Kolozsvárott megkezdjük nemzeti ünnepeink közös ünnepeését, egyben Románia uniós csatlakozásának is örültünk. Hiszen ezzel 12 millió magyar, a nemzet túlnyomó többsége ismét az európai érték- és jogközösség tagja lett. Lehet, hogy túlzott várakozásaink voltak, az azonban kétségtelen, hogy további jogok és jogérvényesítési lehetőségek nyíltak meg kisebbségi kérdésekben. Továbbá az Európai Unió jogának Magyarország is alakítója. Világossá kell tenni a különbséget a Nyugaton jellemző, frissen bevándorolt kisebbségek, valamint Közép-Európa (és a Balkán) őshonos kisebbségei között, melyeknek más igényeik és más megoldási lehetőségeik vannak. Az Európai Unió nem fordíthatja el kényesen a fejét, ha kisebbségi konfliktusokat lát, hanem foglalkoznia kell velük. Magyarország közelgő uniós elnökségét erre is fel kell használnunk, hiszen az Európai Unió már nem Szén- és Acélközösség, nem is csupán Európai Gazdasági Közösség, hanem az államok olyan szervezete, amely a területén élő egyének számára egységes uniós polgárságot hozott létre. Ha Európa meg akarja találni időszerű feladatait és hivatását, hogy tudniillik az európai polgárok valamennyi közösségének uniója legyen, akkor az államok, a politikai nemzetek mellett, a régiók és az etnikai-nyelvi-kulturális közösségek, vagyis a kulturális nemzetek uniójává is kell válnia.

Az Európai Unió magyar nemzetiségű polgárait azonban nem zárhatjuk be a kisebbségi jogok problematikájába. Egész Európa gazdasági, tanulási munkavállalási lehetőségei megnyíltak minden magyar előtt. Ebben az új viszonyítási rendszerben kell alakítanunk a magyar nemzet jövőjét – kezdve a határ menti gazdasági együttműködéstől a térség államainak összefogásáig, egyeztetett érdekérvényesítéséig.

Ma, délvidéki ünneplésünk idején Szerbia is elkötelezte magát az Európai Unió mellett. Magyarország pedig Szerbia támogatására kötelezte el magát. A vízummentesség elnyerése után a következő lépés a tagsági kérelem mielőbbi napirendre tűzése Brüsszelben. Amikor két éve Szabadkán jártam, tömegek vártak arra, hogy a főkonzulátus kiállítsa a vízumot. De nem csak az utazás lett szabad. A csatlakozási folyamat számos gazdasági lehetőséget nyit meg magyar–magyar viszonylatban is.

Öröm számomra, hogy Szerbia vonatkozásában nem merül fel a választási kényszer: vajon Magyarország a szomszédos ország mielőbbi integrációját részesítse-e előnyben, vagy kösse azt a kisebbségi jogok garanciáinak törvénybe foglalásához. A szerbiai törvényhozás ugyanis példát mutatott a térség többi országának a kollektív kisebbségi jogok elismerésével, továbbá a kulturális autonómia intézményeinek megteremtésével. A vajdasági magyarok pedig példát mutattak azzal, hogy a felnőtt magyar lakosság több mint fele feliratkozott a nemzeti taná-

csok választói névjegyzékére. Decemberben tanúja voltam, amikor Lifka Sándor lánya a megújult Lifka Mozi színpadán százezredikként aláírta ezt az ívet. Engedjék meg, hogy kifejezzem köszönetemet és mélységes örömmet, hiszen többről volt itt szó, mint egy pusztai jogi feltétel teljesítéséről a Magyar Nemzeti Tanács nagyobb legitimációja érdekében. Itt a magyarság vállalásának nyugalma és eltökéltsége, megelégedettsége és büszkesége nyilvánult meg fényesen. És az összefogás. Ezt az eredményt csak az egész vajdasági magyarság megmozdulásával, pártoskodás és más ellentéteken való felülemelkedéssel lehetett elérni. Nagyszerű, ha egy közösség megérzi, mikor akkora a tét, hogy így kell tennie. Tavaly, március 14-én az európai parlamenti választások előtt hasonló örömmel álltam az erdélyi magyarság két vezetőjével együtt a nyerges-tetői hóiharban. Kívánom, hogy a Magyar Nemzeti Tanács a vajdasági magyarság egységét jelenítse meg! Március 15-e szelleme ezt kívánja meg.

MITŐL MAGYAR A HATÁRON TÚLI MAGYAR MŰVÉSZET?*

Kellő időben, váratlan helyről megjön a segítség. *Az etnikai kisebbség és a kulturális identitás a Kárpát-medence művészetében* alcímet viselő kiállítás ugyanis akkor nyílik meg, amikor a magyar nemzetpolitika újragondolása elodázhatatlanná vált, de ennek szempontjai nem állnak készen. A kortárs képzőművészet itt komoly segítséget képes nyújtani. Ennek természetesen előfeltétele volt a kiállítás koncepciója, amely nem a magyar–magyar viszonyban megszokott kérdéseket tette fel. Maga a segítség pedig az a maradandó benyomás, amelyet a tárlat a látogatóban hagyhat. Maradandó a benyomás, ha újra és újra a kiállításra kell gondolnia az embernek. A hatásnak jó esetben fogalmilag is testet kell öltenie, s ekkor találkozhat a magyar nemzet jövőjéről szóló időszzerű elgondolásokkal.

Az anyaország lakossága és a határon túlra került nemzetrészek viszonyának történetét most csupán annyiban kell felidézni, hogy amikor ez a kérdés a nyilvánosságban ismét megjelenhetett – a hetvenes évekre gondolok –, akkor a

* Az Ernst Múzeum „Közös tér” című kiállításának köszöntője. Budapest, 2006. május 10.

magyarországiak újra kezdték átélni az egységes kultúrát, pontosabban birtokba venni a határon túli kulturális hagyományt. A befogadás azonban – a XIX. századi mintát folytatva – szinte teljesen az irodalomra, illetve a népművészetre (kitüntetetten a népzeneire és néptáncra) korlátozódott. Ez utóbbi beleillett a környező államokba került magyarsághoz való viszony konzervatív szemléletébe, amelyet egyrészt az táplált, hogy a hosszú elfojtás alatt nem lehetett újratájékozódni. Másfelől viszont a perem- és határvidékeket egyébként is jellemzi az az önkép és külső minősítés, amely ezekben a romlatlan, ősi kultúra rezervátumait látja. Mindezt megerősítette az elnyomás ellen zárttsággal védekező magyar közösségek kulturális állapota is. Az irodalomban a régiek újbóli kiadásán túl persze a kortársaké volt a főszerep, s lehetett tájékozódni életérzésről, szellemi és társadalmi viszonyokról. Mindezt azonban a nyelv egysége folytán a magyar irodalom újraegyesítéseként élte meg az itteni olvasó. A képzőművészet is ebbe a keretbe illeszkedett. Például Nagybánya kizárólag mint a magyar festészet egy korszaka aratott páratlan és tartós sikert. Az, hogy a befogadott kultúra magyar-e, és hogy mitől, hogyan magyar, fel sem vetődött, hiszen természetes volt.

A magyar és a szomszédos rendszerváltások után is megmaradt az egységes magyarság vezérmotívuma, az anyaország magától értetődő főszerepével. A kiépülő intézmények és hivatalok is ebben a keretben maradtak. A kisebbségi lét különleges mivolta, igénye egy saját stratégiára, a többségi nemzethez való viszony mint alapvető kérdés alig látszik befolyásolni a megmerevedett intézményes kapcsolatokat.

Most, hogy már tapasztalható, milyen tényleges hatása van az Európai Unió tagságnak, különösen az azzal járó nyitottságnak a magyar kisebbségi kérdésben érintett országokra, másrészt, hogy felnőtt egy olyan nemzedék, amely nem tapasztalta meg az adminisztratív elnyomást, továbbá, hogy nyilvánvalóvá vált a környező magyarság gyors fogyása az előregedés, az asszimiláció és az elvándorlás folytán, át kell gondolni, hogyan képzeljük a magyar nemzet jövőjét. Ebben maguknak a kisebbségbe került magyaroknak a szándéka alapvető.

Mennyiben segíthet egy képzőművészeti kiállítás? Hadd utaljak vissza a képzőművészetek hatvanas évekbeli szerepére, amikor a nyugati kortárs művészethez és eszmevilághoz közvetlen – és átélhető! – kapcsolatot tudtak teremteni. Talán komikus, de ebben döntő tényező volt, hogy nem kellett hozzá nyelvtudás. Ugyanez a sajátosság ma ismét kedvezően hat, méghozzá azért, hogy kiszabadítja a kisebbségi problémát, de ugyanígy a magyar egyetemességet is, a nyelv egyértelmű meghatározottságából.

Ez a kiállítás tehát elementárisan veti fel a kérdést: mitől magyar egy határon túli magyar festő vagy szobrász művészete? Szükséges-e ehhez valamilyen folk-

lörgyökerű vagy egyéb, hagyományos kód (például stílusjegy, motívum) jelenléte? Elég, ha az alkotó magyarnak tartja magát? Kell-e hozzá „magyar” tájékozódási pont, a magyar kánon figyelembevételére? Itt valóban megkerülhetetlen a működési hely szerinti állam művészetéhez való viszony – már a képzéstől kezdve az érvényesülésig. Magáénak követelheti-e a területén működő művész az illető állam?

Ezeket a kérdéseket már Liszt Ferenc-től kezdve Mednyánszkyig fel lehetett vetni, és fel is vetették. Felteszi ez a kiállítás is. Csakhogy ma a kérdés és a válaszok sokakat érintenek, túl a művészen és a hasonló választutak elé állító tudományos pályákon. Mindenkit érintenek, aki munkát és megélhetést, sőt felemelkedést keresve kilép a zárt nemzetiségi közösségből. Végül is az a lényeg, hogy ezek a közösségek milyen kultúrát preferálnak, és ahhoz milyen feltételeket képesek teremteni. Ez már a kiállítás másik kérdéséhez, a kisebbségi esélyegyenlőséghez visz át. Első témánkat lezárva tehát arra szeretnék rámutatni, hogy a kisebbségi képzőművészet különösen élesen veti fel a többségi kultúrához való viszonyt, az integrációt és a kisebbségi azonosság vállalását.

Az a kettős identitás, amelyet több kiállító művész vall, nagyon fontos lét-helyzet a jövőre nézve. Nem pusztán a kettős kötődés ténye, hanem a minősége. Itt ugyanis két értékrendbe való, tudatosan megélt beilleszkedésről van szó. Eközben százazrekre rúg és nő azoknak a száma, akik idegen környezetbe vándorlás vagy egyes házasságból való származás folytán már csak törlik a magyart, és tört identitásúak. A szórványgondozásnak rájuk is ki kellene terjednie, hiszen egy tudatos többes identitás jobb, mint egyetlen pusztuló.

A kiállítás érdeme, hogy általában foglalkozik a kisebbségi léttel. Az itt felmerülő kérdések minden kisebbségpolitika témái, kezdve a képzési lehetőségektől az érvényesülésig, az esélyegyenlőség kívánatos biztosítékáig. A magyar integráció tükörfordításaként a mi legnagyobb kisebbségünknek, a cigányságnak a problémái is teret kaptak. Természetesen az ilyen elvont kérdések a tárlat hátterében húzódnak meg.

Maguk a művek a Kárpát-medencei kisebbségek történetének utolsó harminc évét tükrözik, különös tekintettel a magyar kisebbségekre. Mi ismerjük ezt a történetet, így könnyebben megnyílunk a hatásnak. Az ilyen tudás azonban az egyetemes művészet bármely alkotásánál segítséget ad – viszont a mű minősége ettől független.

Engedjük hatni ezt a minőséget, töltsse be hivatását a kiállítás! Köszönet illeti a kurátorokat, hogy megadták az alkalmat a művészeknek és műveknek. Ez a tárlat azonban dokumentuma a mi kisebbségi kérdéshez és a magyarság jövőjéhez való viszonyulásunknak is.

VÁLASZÚT VÁNDORA*

Attól kezdve, hogy 1969-ben megjelent a *Balladák könyve*, Kallós Zoltán az én nemzedékem számára az iránymutató nagy mesterek egyike lett. Nem tudom, ismerte-e gyűjteményének magyarországi hatását. Számtalan ember horizontja szélesedett ki: kit a már csak múzeumi tárgynak hitt népköltészet élő volta ragadott magával, másokat a magyar nemzet határoktól független együvé tartozására ébresztett rá; ismét mások számára a kisebbségbe került magyarság reményteli dokumentuma volt maga a könyv, s ugyanígy annak keletkezése, azaz szerzőjének élete és munkássága is. Kallós Zoltán nem a hatással törődött. Nyolcvan-évesen azonban elégedetten állapíthatja meg: „Most gyümölcsözik a munkám a kiadványokban: könyvekben, kazettákban, lemezekben. Most érik be munkám eredménye a táncházakban, a [népzenei] táborokban, az iskolai oktatásban.”

Ennek a könyvecskének a szerkezete nagyon illik Kallós Zoltánhoz. Egységben láthatjuk az életutat az életmű tárgyával: az életútinterjút az otthoni múzeum tárlatvezetésébe ágyazott néprajzi ismeretterjesztéssel és a magyarizációkkal ellátott népköltési szemelvényekkel. Így a könyv a legjobb bevezetés abba, mit is csinált Kallós Zoltán egész életében. Még fontosabb, hogy az olvasó láthatja a példát: ez az ember valóban feltette az életét egy nagy célra, a népi kultúra megismerésére és fenntartására.

Kallós Zoltán sorsán keresztül nyomon követhetjük a romániai magyarság történetének nyolcvan évét, s azon belül a nagyon jellemző értelmiségi szerepeket – a falusi tanítótól a tudós etnográfusig, a titkos anyaggyűjtéstől és -mentéstől a nemzetközi népzenei táborok szervezéséig; a múzeumalapítástól a magyar iskola újbóli megindításáig. Mindez elválaszthatatlan saját szülőfalujától: Kallós Zoltán nem „gyűjteni járt a nép közé”, hanem sosem szakadt ki ebből az éltető közegéből. Erre szinte csak Erdélyben találunk példákat – gondoljunk Kós Károlyra.

Bennünket úgy neveltek, hogy a régi stílusú népdalokat tartottuk értékebbnek; szinte lenéztük az új stílust, kevésbé nemesnek, felhígulásnak tartva azt. Már a *Balladák könyve*ből is megtudhattuk, ebből az életrajzból pedig az egyik fő tanulságként árad, hogy él, és hogy miként is él ma a népzene. A leg-

* Súlyom László: Előszó. In Benkei Ildikó: *Válaszút vándora. Kallós Zoltánnal beszélget Benkei Ildikó*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.

utóbbi időkig balladába kerültek a rendkívüli események, tragikus balesetek, bűntények. Ugyanarra a dallamra új szöveget alkalmaz a mai énekes, vagy új dallamra énekli az ismert szöveget. Friss példákat találunk arra, hogyan hatnak egymásra a kultúra rétegei. A népdalba alászállt gregorián esete ismeretes (Kallós Zoltán is gyűjtötte ezeket), de itt váratlanul más személyes tapasztalatával találkozunk: Kisfaludyt, Aranyt elkezdik – mint Balassi írta útmutatásul versei alá – valamely ismert ének „nótájára” énekelni, s azután így terjed tovább. A versek forrásai a falusi, parókiái könyvtárak, a falura is járatott újságok és mellékleteik. Ezek helyébe ma a televízió nyomul. Van okunk keseregni az értéktelen médiumok rombolásán, de nem kérhetjük számon az archaikus stílust a mai életből fakadó népi művészetben. Éppen Kallós Zoltán beszél a ponyvairodalom új népballadákra gyakorolt hatásáról. Gondoljunk arra is, hogy az 1800-as évek végén a megváltozott életviszonyok – éppen a régi, zárt közösségek felnyílása – milyen gyorsan létrehozta és elterjesztette az új stílust! Kallós Zoltántól azt tanulhatjuk, hogy a leleteket menteni kell, de a népzene és a néptánc élő volta mindennél fontosabb.

Ezzel máris a könyv – de inkább Kallós Zoltán életútja – másik alapvető témájánál vagyunk: a kisebbségi sorsnál. Sokféle tanulsággal gazdagodhatunk. A legelső az emberi példa nagyszerűsége: az, ahogy Kallós Zoltán – s hasonlóképpen a könyv számos más szereplője – az elnyomásban és üldöztetésben vállalták magyarságukat. Minden tiszteletet megérdemel az a következetesség, ahogy attól a pillanattól kezdve, amikor az iskolai könyvtárban rábukkant Domokos Pál Péter könyvére, elkötelezte magát a csángók ügye mellett, s azután egész életét úgy irányította, hogy kultúrájukat dokumentálja, fennmaradásukat segítse. Ugyanilyen megindító már gyermekkori elköteleződése egy múzeum létrehozása mellett. Ez végül is saját házában valósult meg. Ám életének vezérfonalai köré nagyon nyitott életprogram épült. Nem csak csángó és nem is csupán magyar néprajzi anyagot gyűjtött; múzeumában helye van szűkebb hazája minden nemzetének: magyarnak, románnak, cigánynak, szásznak. Többször felidéz az interjúban olyan helyzeteket, amikor megadva a másik nemzetnek kijáró tiszteletet, ugyanazt követelte meg magának és a magyar kultúrának. Ebbe született bele, és ebben nőtt fel három nyelvet megtanulva Válaszúton, amely magyar–román–cigány falu.

Noha itthonról leginkább az egykor tisztán, ma túlnyomóan magyarul lakta területeket tartjuk szem előtt, a jövőre nézve alapvető a vegyes nemzetiségű területen élés stratégiája. Kallós Zoltán nagy érdeme, hogy behozta a köztudatba a Mezőség értékeit. Ezek egyrészt kulturális értékek: semmivel nem kevesebbek és ugyanolyan életképesek, mint bármely összefüggő magyar területéi. Minden

itthoni táncház gyönyörűsége is a mezősségi lassú. A Mezőség értékei másrészt az együttélés értékei. Már Bartók Béla többször feljegyezte, hogy a vegyes falvakban nincs gyűlölség a magyarok és románok között, s hogy az ellentéteket az értelmiségiek terjesztik. Kallós Zoltán pontosabban írja le, hogy a hivatalos ideológia alapján „átneveltek” hozták a faluba a békétlenséget. Ma nemcsak az értelmiségen és a hivatalos szerveken keresztül, hanem közvetlenül a médiумokból is ömlik az „ideológia” a legelzártabb falvak népességére is. Időközben megváltozott a kommunikáció, de más lett a politikai helyzet is. Olvassuk, hogy a korábbi rendszerben az egyik csángó falu közepén a román rádió adását szüntelenül közvetítő hangszóró a falu szélére szorította nemcsak a magyar éneklést, hanem a magyar nyelv használatát is. Ma az asszimiláció a nem vagy nem közvetlenül erre irányuló kulturális és gazdasági befolyásokon keresztül fenyeget, akkor is, ha jogi és politikai téren minden rendben lenne. Az is kérdéses, hogy az anyaország politikája kellően számot vet-e az új helyzettel. Azonban Válaszút láthatóan megtalálta a maga választát. A falu Kallós Zoltán zenei táborai révén nemzetközileg ismertté vált. Nyomon követhetjük a románok és cigányok reagálását erre a hirtelen nyitottságra, s azt, hogyan állt helyre a gyanakvás után végül is a normális viszony. Az új helyzetben a 25 év után ismét, önerőből létrehozott magyar iskolának is helye van.

Ennek az iskolának a története azért különösen fontos, mert rávilágít, mennyire az önszerveződésen múlik a nemzetrészek fennmaradása külföldön. Ha az Európában immár megkövetelt minimális jogi feltételek létrejönnek, akkor szinte minden attól függ, van-e a helyi magyar közösségnek ereje a szükséges intézmények létrehozására. Közösségen kívül, közösségi intézmények híján nincs megmaradás. Többek között ezért kell elismerni a kollektív jogokat – az individuális kulturális autonómia ugyanis önmagában mit sem ér. Az egyén asszimilálódik. Az iskola újraindítása egyrészt annak köszönhető, hogy a szülők rendbe hozták az épületet; de másrészt annak is, hogy a hatósági ellenállással szemben kikényszerítették jogait – még ha némi minisztériumi közbenjárás is kellett ehhez.

Vajon milyen közbenjárásra volna szükség ahhoz, hogy a csángók magyarul gyakorolhassák vallásukat? A világegyház el akarja kerülni, hogy a románok között kisebbségben lévő katolikus egyházon belül a nemzetiségi kérdés felmerüljön, mert ez a román ortodox egyházzal való, egyébként is kényes viszonynak árthatna. Ezzel pedig utat enged annak az egyházi elrománosításnak, amelyre Kallós számos példát idéz. Pedig a katolikus egyházban is egyre világosabb a tendencia, hogy a hagyományos területi egyházszervezés mellett helye van a személyi elvű szervezeti egységeknek, ha azt a hívek nyelvi, nemzetiségi vagy

foglalkozásbeli sajátosságai megkívánják. Ezen az alapon nemcsak a katonáknak, a vendégmunkásoknak, hanem a csángóknak is lehetne saját, azaz magyar püspökük vagy plébániájuk.

Közösségi intézmény nemcsak az iskola, a múzeum, a templom, hanem a tánc, a közös éneklés és az ezeknek alkalmat adó szokások megtartása is. Az éneken, mozdulatban való önkifejezés vágyának, amely a legkisebb gyerektől kezdve mindenkiben benne él, olyan formákra van szüksége, amelyeket másoktól tanul az ember. Nem mindegy, hogy az iskolások a rádióban hallott slágereket éneklik és utánozzák, vagy úgy nőnek bele a magyar népzenebe és néptáncba, ahogy az anyanyelvet is megtanulják. A zenei anyanyelv fogalma több mint száz év óta ismert, már-már közhely azoknak, akiknek az identitását nem fenyegeti semmi. De igaza van Kallós Zoltánnak, aki minden előadásán elmondja: „addig leszünk magyarok, míg magyarul énekelünk, és magyarul táncolunk, mert ez a kultúra tartott meg minket”. Ez az igazi oka annak, hogy örülnünk kell az élő népzenenek.

A nyolcvanéves Kallós Zoltán nem akar megpihenni, amíg valamit is tenni tud a magyar kisebbségért és a magyar kultúráért. Ehhez kívánunk neki sok erőt és – mindnyájunk örömeire – hosszú életet!

HATÁRON TÚLI MAGYARSÁG A XXI. SZÁZADBAN*

„Arra a meggyőződésre jutottam, hogy meg kell kísérelni a határon túli magyarok helyzetének megbízható felmérését, a gondok és aggasztó folyamatok számbavételét, az új nemzedékek érzéseinek és álláspontjának megismerését, s esetleg megoldási javaslatok kidolgozását is. Mindezt úgy, hogy kilépünk a frázisok, a romantikus elképzelések, továbbá a magyarországi belpolitikai szempontok köréből.

* Solyom László: Előszó. (Részletek.) In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a XXI. században. Konferenciasorozat a Sándor-palotában*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010.

Ehhez első lépésként a Kárpát-medencében a határon túli területeken élő értelmiségiek, szakemberek, a civil szférában tevékenykedő személyek véleményét szeretném kikérni. Mit tartanak ők a leginkább égető problémáknak kisebbségi létükkel kapcsolatban, milyen elképzeléseik vannak a megoldásra vagy legalább a károk csökkentésére; milyen kedvező folyamatok indulnak, melyek a többségi nemzettel való együttélés kilátásai, hogyan lehet a kisebbség gazdasági helyzetén javítani? Azok álláspontját szeretném megismerni, akik tudományos alapossággal, másrészt mindennapi tapasztalatok alapján ismerik nemzeti közösségük helyzetét, állapotát, a magyarországi támogatási rendszer irányait és zsákutcait.

A meghívottak helyzetértékelését és javaslatait szeretném megismerni, túl a napi politika szempontjain, a pénzügyi kérdéseken, a részérdekeken, a rövid távú megoldásokon.

A konferenciasorozat főbb kérdésfelvetései a következők:

- Milyen az adott határon túli magyar közösség szociális, gazdasági, kulturális, oktatási helyzete? Melyek a főbb trendek (elvándorlás, asszimiláció, népességfogyás stb.)? Melyek az adott közösség intézmény- és társadalomépítésének főbb vonásai, hiányai, kudarcai? Mindezekben a tömbmagyarság és a szórványban élők helyzetének és igényeinek különbségét is tisztázni kellene; ugyanúgy, mint az egyes korosztályokét is. Melyek azok a problémák, amelyekről a tömegtájékoztató nem beszél (munkanélküliség, alkoholizmus, analfabetizmus, a magyar ajkú romák ügye), mégis fontosak a kisebbség életében?
- Melyek a jelenlegi magyar támogatáspolitikai főbb nehézségei? Mire jut pénz, és mire kellene, hogy jusson? Mennyiben választhatók el a kulturális-oktatási és a politikai célú támogatások? Szükség van-e normatív finanszírozásra? Hogyan kellene átalakítani az egyes alrendszereket?
- Melyek a kitörés főbb irányai? Mit támogasson inkább Budapest: intézményalapítást (Sapientia, Selye) vagy „embermentést” (szórványkérdés), esetleg valami mást? Milyen jövőképet képzelünk el ezeknek a közösségeknek? Mennyiben helytálló ma a „szülőföldön való boldogulás” jelszava? Hogyan lehet a kisebbségi nemzetrész gazdasági erejét fejleszteni? Milyen szerepük lehet az egyházaknak, és hogyan tudjuk integrálni a vállalkozókat? Tabutéma vagy meg lehet nyilvánosan vitatni a magyarországi betelepítés kérdését?

Egy ilyen konferenciasorozat, párbeszéd, együttgondolkodás eredményeiképp reményeim szerint megújult szemlélettel, hasznos és végrehajtható javas-

latokkal állhatunk a közvélemény elé, segíthetjük a magyarországi és a határon túli magyar döntéshozókat, de mindenekelőtt a magyar nemzetet.”

Ezekkel a gondolatokkal hívtam meg 2006 áprilisában a „Határon túli magyarság a XXI. században” címmel meghirdetett tanácskozássorozat első konferenciájának résztvevőit. Az alapozó megbeszélést további konferenciák követték: 2006 novemberében az identitásmegőrzésről tömbben és szórványban; 2007 tavaszán az autonómiáról, regionalizmusról és a regionális fejlesztésről, ősszel a támogatáspolitikáról, befektetésekről és a civil kezdeményezésekről; végül 2008 novemberében a határon túli oktatás és képzés helyzetéről. Az egyes konferenciákkal kapcsolatos információk megtalálhatóak a Köztársasági Elnöki Hivatal honlapján és az ehhez a könyvhöz mellékelt CD-n is. Az előadások jó része szerkesztett formában megjelent a *Pro Minoritate* című folyóiratban is.

Az öt tanácskozáson elhangzott előadások nagy része a tényanyagon kívül javaslatokat is tett a jövőendő nemzetpolitika számára. Ez a tanulmánykötet nem csupán a konferenciasorozat tanulságait összegezi, hanem a szerzők a szakirodalmat és a legfrissebb kutatásokat figyelembe véve vázolják fel a jelenlegi folyamatokat, és adnak támpontokat a magyarországi magyarság- és identitáspolitika fejlesztéséhez.

Szükség van az összmagyarság helyzetével és jövőjével való tárgyilagos szembenézésre. Már első elnöki beszédemben, 2005 Szent István-napján felhívtam a figyelmet arra, hogy a határon túli magyarok kérdésében tudás nélkül a pusztá érzelmi hozzáállás könnyen tévútra vezet. Nem elég a kisebbségi jogokért harcolni, hanem ismerni kell a szomszéd államokban élő magyarságot, és empátiával kell fordulni a szomszéd népek felé is. Ám semmiképpen nem állítanám szembe a tudást és az érzelmeket. Ész és szív éppen ez ügyben egyaránt szükséges, de az egyensúlyuk is. A konferenciákkal párhuzamosan igen sok látogatást tettem a környező országok magyarlakta vidékeire; olyan helyeken is, ahol magyar államfő, sőt még anyaországi politikus sem járt soha. Bizony csordultig telt a lélek. Hálával tartozom mindazoknak, akikkel találkoztam, és akik bizalommal fogadtak. A 2004-es népszavazás után együtt mutattuk meg és éreztük át, hogy a magyar nemzet egy.

Az utóbbi években itthon és külföldön egyaránt egyre erőteljesebben képviseltem a magyar nemzet mint kulturális értelemben vett nemzet koncepcióját. A közös anyanyelven, közös történelmen, kultúrán és identitástudaton alapuló magyar nemzet élő egység. Ezt az egységet nem veszélyezteti, hogy a magyar nemzet az elmúlt évtizedekben többközpontúvá vált, külföldön élő részei különböző kultúrákba is integrálódtak. Másrészt a kulturális nemzet egysége nem veszélyezteti azoknak az államoknak a területi integritását, amelyekben egyes

nemzetrészei kisebbségben élnek. Magyarországnak pedig joga és kötelessége a határon túl élő magyarság sorsával törődni és érdekükben fellépni. Ennek az alkotmányos felelősségnek jegyében hívtam össze a konferenciákat, és kértem fel a kötet szerzőit is.

A CIGÁNYSÁG FELEMELKEDÉSÉNEK ÚTJA*

Ma hivatalosan a Kalyi Jag Roma Művészeti Egyesület megalakulásának 15. évfordulóját ünnepeljük. Valójában azonban 15 éves tevékenységét kell ünnepelnünk és méltatnunk. Sőt, gondoljuk meg, hogy maga a Kalyi Jag együttes már 28 éves. Nagyon tanulságos, hogy a hetvenes évek végén elindult egy szívesen látott, sikeres együttes, amely az eredeti, hiteles cigány népzenet vitte színpadra. Ma pedig ott tartunk, hogy már három Kalyi Jag-iskola működik, és az évfordulóhoz kapcsolódó négynapos Roma Néprajzi Konferencián megvitatják egy cigány lexikon létrehozását is.

A Kalyi Jag pályája híven tükrözi azt a folyamatot, amelyet más népek Európában a XVIII. század végétől kezdve már végigjártak: a modern nemzeti identitás megalkotásának lépcsőfokait. Ez az, amit Péli Tamás a cigányság megszületésének nevez. Ez a folyamat mindenekelőtt az emancipáció folyamata. Minden közösség megteremti a maga kultúráját. Ezt a népi kultúrát Bartók Béla mély meggyőződéssel természeti jelenségnek tekintette. Úgy él, virágzik, hoz új hajtásokat Isten napja alatt, mint a növények, csodaszépen, öntudatlanul. Az egyenrangúsághoz azonban az kell, hogy a közösség kilépjen ebből az ártatlan állapotból, s tudatosan megalkossa magát. Annak a világnak a fogalmait és intézményeit veszi át, amelynek egyenrangú tagja akar lenni, így tud abba integrálódni. Minden modern nemzet megszerkesztette magát. Rendbe hozta nyelvét, megírta történelmét, kanonizálta nemzeti mítoszait. Nemde azzal kezdődött ez mindenhol, hogy lefordították a Bibliát a nép nyelvére? S lám, mit tett

* Beszéd a Kalyi Jag Roma Művészeti Egyesület megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából rendezett konferencia és kulturális program megnyitóünnepségén. Budapest, 2006. szeptember 13.

Choli Daróczi József? Folyik a roma néprajzi gyűjtés és rendszerezés. Úgy érzem, a cigány lexikon, a cigányság enciklopédiájának megírása mérföldkő lehet ezen az úton.

A cigányság egész Európában jelen van, sokszínűen, de szétszórta. Nemzeti „megszületésének” ma a kisebbségi jogok egyre terebélyesebb, nemzetközileg is védett rendszere ad keretet; Magyarországon pedig az Alkotmány, amely szerint a cigány népcsoport is államalkotó tényező. Nagy a baj ott, ahol a nemzetiségi lét a népi táncsoportokra korlátozódik. Azt még egy esetleg előítéletes többség is szívesen nézi. Intézményekre, iskolákra, kiadókra, gyűjteményekre van szükség, intézmények kellenek nemcsak a kultúra területén, hanem például a foglalkoztatásban, a gazdaságban is.

A jogokon túlmenően azonban az államnak erkölcsi kötelessége is, hogy a területén élő nemzeti kisebbségeket segítse. A cél, hogy ezek a közösségek még a természetes asszimilációnak is ellen tudjanak állni, amely akkor is fenyeget, ha a kisebbség minden jogot megkapott állampolgársága államától. A cigányság felemelkedésének útja nem az asszimiláció. Óriási veszteség minden cigány értelmiségi, minden sikeres roma, aki miután kiemelkedett, lelket cserél: hátrahagyja identitását, s ezzel megtagadja szüleit, népét. Pedig éppen az ilyen, tanulás, tehetség és szorgalom által kiemelkedő emberek példája adhatna motivációt a többieknek. A Kalyi Jag-iskolák nemcsak tudást és széles látókört biztosítanak a gyerekeknek, hanem önbizalmat is, és hűségre nevelnek.

A saját kultúra ápolása nem bezárkózás, még kevésbé folklórrezervátum. Aki ma Magyarországon a cigányságért dolgozik, tudja: a legnagyobb kihívás, hogy a kulturálisan és életvitelükben zárt közösségek váljanak kölcsönösen nyitottabbá, megismerhetővé. A zártságot fel kell oldanunk. A nyitás nemhogy asszimilálást nem jelenthet, hanem úgy kell elvégezni, hogy a cigányság sokszínűsége megmaradjon. Számos különböző gyökerű, eltérő történetű és így önálló kultúrájú cigány népcsoport él Magyarországon és a régióban. A sokszínűség megőrzése, fenntartása cigányoknak és nem cigányoknak egyaránt feladatuk. A jövő útja tehát a nemzeti és etnikai identitás megtartása, a kulturális sokféleség megőrzése itthon és az Európai Unióban. Ezért bizalommal tölthet el mindenkit, hogy ezt a jelen lévő fiatalok is így élik meg.

A jogok szükségesegek, de önmagukban nem elegendők. A kisebbség fennmaradása elsősorban saját lelki erején, élni akarásán múlik. A jelen lévő díjazottak példát mutatnak ebben is.

A Kalyi Jag Roma Művészeti Egyesület a romákon kívül minden magyarnak megmutatta, hogy mire képes egy civil kezdeményezés, amely saját magában bízik, és nem egyedül az állami támogatásra épít. A Kalyi Jag élt mindazzal a

lehetőséggel, amit a magyar jogrend, amit az Európai Unió és a nemzetközi, főleg regionális összefogás kínál. A mostani jubileum nem csak a cigányság ügye. Szeretném és kívánom, hogy üzenetét az egész ország megértse.

NAGY BAJ LESZ*

– Holnap indul Borsod-Abaúj-Zemplén megyébe, Tokaj környékére és a Cserehátra. A változatlanul kényszerpályákon mozgó belpolitikai élet ismeretében: lesz-e teljesen új mondata?

– Nem hiszem, hogy új mondatot kellene kezdenem. E látogatás egy folyamat része, ez már a harmadik térség, amit fölkeresek. Az országjárás sok új élményt, információt adott, és remélem, az embereknek is jelent valamit, ha valóban meghallgatják őket. E mostani látogatás egyik fő témája a cigányság helyzete a belső Cserehát nyomorúságos viszonyai között. Itt a lakosok mintegy 80 százaléka cigány, sajátos társadalmi viszonyokkal, problémákkal, amelyekről az ország nagy részének nincs tudomása. Azt szeretném, hogy ne csak arról essék szó, micsoda mélységekbe taszít egy társadalmat a szegregáció és a nyomor, a kilátástalanság, hanem arról is, hogy vannak pozitív példák. Bármerre is jártam, mindenütt láttam, látok életjeleket – és ezek engem is lelkesítenek. A legszörnyűbb, legkilátástalanabb helyeken is él egy-két ember, aki azt mondja, hogy csak azért sem adja föl. A Csereháton is van olyan terület, ahová internetes vállalkozók bevitték a drót nélküli világhálós kapcsolatot, hogy az emberek tanulhassanak. Vannak tanfolyamok, folyik a távoktatás. Nagyobb a lehetőség munkakeresésre is. Indítottak például dajkaképzőt a munka nélküli cigány lányoknak, hogy legyen kire bízni a fiatal anyáknak a gyermekeiket, és folytathassák a tanulást. Amikor ilyen útra indulok, mindig fölkészülök. Sokat olvasok, beszélgetek polgármesterekkel. Egyikük mesélte, hogy egy főként cigány fiatalokból álló focicsapatot alakított, és erre nagyon büszke, mert a csapat eredményes, jó hatással van a játékosok egész környezetére, s ez a csapat ott

* Részlet Nagy N. Péter és Tóth Ákos „A függetlenség nem magány” című interjújából. *Népszabadság*, 2007. október 6.

egyben tartja az embereket. Más példa: hoztak egy kis füzetet az egyik faluról. Ebben a település történetén kívül olvasható az érettségizettek listája, s annak az összesen két embernek a neve is – egy tanítóé és egy főhadnagyé –, akik felsőfokú képesítést szereztek. Rájuk nagyon büszkék. A személyes találkozások számomra ugyanolyan fontosak, mint az úgynevezett nagypolitika. Ugyanakkor nem hittem volna, ha nem tapasztalom, hogy még nagyobb településeken sem lehet országos napilapot kapni. Hogyan lehet így alaposabban tájékozódniuk az embereknek?

– *Azt mondta, boldogok az emberek, ha meghallgatják őket. De hát nem erre valóak a képviselők? Nem különös ez a boldogság?*

– Természetesen van képviselőjük. Mégis, mindig találkozom olyan kisközségi polgármesterekkel, akik szerint senki nem akarja meghallani a panaszukat, hogy ha a kisiskolájukat elveszik tőlük, akkor elköltöznék a fiatalok, és vége a falunak. Inkább eltartanak valahogy négy pedagógust, és bíznak abban, hátha lesz majd még néhány gyerek a faluban. Értem én, persze hogy értem, nem lehet minden iskolát fönntartani, de talán ezt sem úgy kellene elintézni, hogy ül valaki a minisztériumban az íróasztalnál, és kiszámítja, hogy ide kell egy, oda meg nem. Közelebből, emberibben kellene nézni a problémákat, de talán nagyobb távlatból.

– *A Csereháton a nyomor újrászüli önmagát. Mit lát „nagyobb távlatból”?*

– Az Őrségben is láttam sok nehézséget, de arrafelé az emberek képesek legalább az önfenntartásra berendezkedni. Itt sok helyen hiányzik ez: segélyből és családi pótlékból élnek. Meg kell szakítani azt a lehetetlen kört, amelyben újratermelődik a nyomor, a kilátástalanság, a műveletlenség. Meggyőződésem, hogy ennek egyetlen útja van: az iskoláztatás. Az iskolákat fejleszteni kell, de csak az érintett közösség adottságaiból és lehetőségeiből kiindulva lehet eldönteni, hogy kell-e például külön főzárkóztató osztály, kell-e fejlesztőpedagógus. Alapvető problémák vannak, s mivel pénzt nem tudok adni, nekem az a dolgom, hogy lehetővé tegyem, legalább beszéljünk ezekről. Ha a cigányságot meghagyják ebben a szegregált, elnyomorított állapotában, ha már nemzedékek sora nő fel munkanélküli felnőttek által irányított családokban, egyre kilátástalanabb lesz a beilleszkedésük, és elmérgesedik a viszony a többséggel is, akkor nagy baj lesz. Nem állítom természetesen, hogy a magyar lakosságban a mélyszegénység kisebb probléma lenne. Arról is tudnunk kell, hogy az ország lakosságának 23 százaléka funkcionális analfabéta, s ha meg is kapná például a *Népszabadságot* a kioszkban, nem tudná értelmezni az olvasott szöveget. Mindenütt, itt is, a jó iskolákat tartom a kitörési pontnak. E nélkül munkát is egyre kevésbé lehet majd találni. A család mellett pedig, vagy sokszor helyette, leginkább az iskola

tanít meg a normák tiszteletére, az önfegyelemre. Nem csak bizonyos meccsek közönségén lehet látni, milyen az önkontroll nélküli tömeg. Épp ilyen riasztó állapotról tanúskodnak az internetes fórumok névtelen beírói.

CIGÁNYOK ÉS MAGYAROK KÖLCÖNÖS FELELŐSSÉGE ÉS KÖTELESSÉGE*

Ezt a tanácskozást Lakatos Menyhért emlékére hívták össze. Remélem, egyben az ő szellemében is. Lakatos Menyhért megrázó művekben tárta a magyar társadalom elé a cigányok helyzetét, egyszersmind elindította az emancipációért való küzdelmet. Ő vitte be a magyarországiakat a cigányság nemzetközi összefogásába.

Ma a cigányság körében Európában határozott igény mutatkozik a nemzetként való elismertetésre – ismereteseek az ünnepekre, jelképekre vonatkozó határozatok is. Magyarországon a cigány a legnagyobb nemzeti és etnikai kisebbség. A cigány öntudat erősödésének tudják be, hogy a népszámlálásokon a cigány nemzetiség vagy anyanyelv bevallása a magyarországi átlagos népszaporulatnál nagyobb mértékben növekszik. Ez a nemzetképző cél (persze más tényezőkkel együtt, mint például a városokba áramlás) elősegíti az etnikai alcsoportok egységesülését is.

Ugyanakkor jelen van az ezzel ellentétes tendencia is: a törekvés az integráción túl a beolvadásra. Tudományos vizsgálatokban találkozhatunk az asszimiláló, úgynevezett transz-etnikai csoporttal, amely mind a cigányoktól, mind a magyaroktól világosan elkülönül. Értérendjében, magatartásában hol a cigányokhoz, hol a magyarokhoz áll közelebb. A többségi társadalom viszonyulása hozzájuk – beleértve a hatóságokét is – szintén a két csoporthoz képest középen álló jellemzőket mutat.

Ha ebből a szempontból nézzük a cigány értelmiség feladatát, az ahhoz a hivatáshoz hasonlítható, amelyet a modern nemzetek kialakulásakor az értelmi-

* Beszéd a II. Országos Cigány Értelmiségiek Tanácskozásán, a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2008. április 11.

ség magáénak vallott és nemzetük elismert. Ez pedig a nemzeti identitás és önkép elemeinek kidolgozása, a közös történelem megalkotása (beleértve a nemzeti mítoszok meggyökereztetését), továbbá a saját művészet nemzeti művészetként való elismertetését. Könnyű felismerni a párhuzamokat az egykori magyar nemzeti intézmények felállításával, a Nemzeti Színházzal, a Nemzeti Múzeummal és könyvtárral, vagy akár a Magyar Tudományos Akadémiával, amikor cigány múzeum, könyvtár és levéltár, cigány színház és egyetem követeléséről olvasok. Mind e mögött a saját kultúra emancipálása áll. A saját úton, nem a többség által meghatározott és kizárólagosnak elismert tudás és kánonok alapján eljutni a csúcokra. Ebbe az összefüggésbe tartozik a cigány identitás növekvő vállalása azok között, akik értelmiségivé váltak.

Az említett klasszikus értelmiségi szerepminta persze nem mindenben korszerű. Nem hiszem, hogy a mai értelmiségi próféta, aki lángoszlopként vezet a népet tűzön-vízen át. A feladat nem kisebb, sőt talán nehezebb is. Ma valamely nemzeti kisebbség és kultúra mint népi kultúra fennmaradását már csak ideig-óráig tudja biztosítani egy-egy közösség elszigetelt és zárt volta. Minden nemzetiségnek modernizálnia és alkalmazkodnia kell. A cigányságnak pedig különösen nagy történelmi hátrányt kell behoznia, és megtalálnia az utat a beilleszkedéshez az azonosság megtartása mellett. Ehhez kell igazi bátorság, vízió és mindenekelőtt: önállóság. Kiszabadulni a politikai követő magatartás fogságából. Önállósítani a nyelvezetet, tisztázni a fogalmakat. Érzékenyen és öntudatosan megkülönböztetni a történelemből hozott strukturális problémákat a valódi, szándékolt diszkriminációtól, és mindegyik ellen a maga eszközeivel fellépni. Semmilyen tekintetben nem eszközzé válni. Megértetni, hogy kölcsönös felelőssége és kötelessége van egymással szemben a cigányoknak és a magyaroknak.

Tudom, hogy a cigány értelmiségi státusz vállalása sem a többségi társadalom, sem a cigányság felé nem könnyű, ezért köszönet illeti mindnyájukat. Egy-egy tehetséges gyermek kiemelkedését a család és a közösség nehezen éli meg. A pécsi Gandhi Gimnázium programjába tartozik az állandó kapcsolattartás, s ezért például a hét végén a tanulóval együtt a pedagógus is „hazamegy” a családdhoz. Ez a nehéz viszony is épp arra utal, hogy az értelmiségi pályára kerülés végső célja a szakadék megszüntetése, a cigányság egészének felemelése. A nehézségek ellenére is hiszek abban, hogy a tanulás, tehetség és szorgalom által kiemelkedő emberek példát mutatnak, s vannak fiatalok, akiket vonz és ösztönöz ez a példa. Ezt szerettem volna hangsúlyozni a roma tudósok és művészek Sándor-palotába való meghívásával egy évvel ezelőtt. Ezért tartom szintén nagy horderejűnek a Kalyi Jag művészetét, és ettől elválaszthatatlanul a hozzá kapcsolt iskolát. A cigányság felemelkedése ugyanis nem az asszimilációval érhető el.

Az értelmiségivé válás útja az iskola. A cigányság felemelkedésének, de még a további süllyedés megállításának is az iskola a kulcsa. Máris bonyolult társadalmi és szakmai kérdésekhez érkezünk, amelyeknek szakszerű vitára bocsátását remélem az országos tanácskozástól. Hadd jegyezzem meg: az egész magyar társadalom jövőjének is az iskola a kulcsa. Az oktatás állapota pedig mindig sokat mond az állam és a társadalom minőségéről.

Ha valahol, ebben a kulcskérdésben mindenképp differenciált, értelmiségi gondolkodás szükséges. Az elkülönülő oktatás eleve szegregációnak bélyegzése, szembeállítása az integrált osztályokkal vagy valamelyik megoldás kizárólagosságának hirdetése a politikai fegyvertár része lett. Bármely oktatási mód sikere mindenekelőtt az iskolák általános állapotától függ: pénzübeli ellátottságuktól, a megfelelően képzett és motivált tanárok lététől és alkalmazásuk lehetőségétől. Jártam olyan falusi kisiskolában, ahol több fejlesztő pedagógust is felvettek, tartották a kapcsolatot a roma családokkal, és nem volt sem magatartási, sem tanulmányi probléma a cigány tanulókkal. Tudom, ritka az ilyen szerencsés eset. A jellemző és régóta ismert tendencia a problémás gyerekek speciális osztályokba vagy intézetekbe küldése. Ez azonban nemcsak a roma, hanem minden terhet jelentő gyerekkel szemben használatos mód.

Nyilvánosságra került, hogy számos iskola az integrált oktatási programokat is pusztá formalitássá teszi. Továbbá a legutóbbi PISA-felmérés szerint Magyarország azok közé az országok közé tartozik, amelyekben az iskola a legkevésbé képes kiegyenlíteni az otthonról hozott kulturális különbségeket és hátrányokat. Ez persze nem csak a cigány családokra érvényes, de esetükben még nagyobb feladatot kellene ellátniuk az iskoláknak, amelyek sokkal kevesebbre sem képesek. Megfelelően felszerelt és felkészült, a szülő által választott nemzetiségi iskola lehet sikeres, lehet hasznos. A már említett Gandhi Gimnáziumot és társait senki nem nevezi rasszistának.

Ami kevés tapasztalatom van, az azt mutatja, hogy az elkötelezett civileknek óriási a szerepük és érdemük, különösen a gimnáziumi és általában a továbbtanulás segítésében. Ezzel találkoztam a Csereháton, őszi országjárásom során. Néhány napja pedig, szintén országjáráson, olyan felzárkóztató programmal ismerkedhettem meg, amely a dolgozók esti általános iskolája helyébe délutáni-esti tanfolyamot tart felnőtteknek az írás-olvasástól a szakmunkás-képzésig, továbbá életviteli és beilleszkedést segítő programokig. Ezt a jezsuita rend működteti. Tudunk számos előkészítő és mentorprogramról is – egészen a Romaversitasig. Az intézményesítés mellett tudnak személyre – vagy családokra – szabottan törődni tanulóikkal. Ezeknek az erőfeszítéseknek a finanszírozása és folyamatossága azonban nem szilárd. Alapvetően az állami iskolai

rendszernek kellene a cigányság sajátos problémáira is az eddiginél jobb választ adnia. A cigány tanulók száma ráadásul arányaiban növekszik is – egyes helyeken már többségben vannak. Vajon a kisiskolák felszámolásakor, a körzetesítés-kor felmerültek ezek a szempontok is?

Az oktatás mellett hasonló figyelmet érdemelne a munkanélküliség, a lakhatás, az egészségügy. Mindegyik kérdéskört érinti a diszkrimináció és jogvédelem helyzete. Külön probléma a nemzetiségi önkormányzati rendszer megfelelése – pontosabban meg nem felelése – a cigány kisebbség sajátosságainak, továbbá a kisebbségi és a helyi önkormányzatok viszonya. A szegényekről való gondoskodást az állam önkormányzati feladattá tette, s ezzel mintegy elrejtette a nyilvánosság elől, a költséget azonban nem biztosítja. Mindezek tárgyalása nem lehet e bevezető célja. Azonban velük kapcsolatban is a differenciált és alaposan tájékozott megközelítésre hívom fel eme értelmiségi tanácskozás figyelmét.

A nem szakember számára imponáló az a dokumentációtömeg, amelyet tudományos intézetek, programok, egyesületek produkálnak. Magam is találkoztam szociológussal a „terepen”, aki szerint az a cigánylakta község évtizedek óta „agyon van már kutatva”. Mégis, egyes szerzők fehér foltokra hívják fel a figyelmet – például a cigány kisebbség korrekt megszámolására, az identitási kérdések tisztázására. Mások e széles tudás komplex és hosszú távú cselekvési tervbe integrálását hiányolják. Meg kell azonban jegyeznem, hogy ilyen stratégiai tervre, amelyet legalább alapelemeiben minden politikai erő elfogad, és több parlamenti cikluson keresztül következetesen végre is hajt, Magyarországnak számos más területen is égető szüksége lenne. Például az oktatás terén.

Ez vezet egy további kérdéshez. Bár sokszor a cigányság problémái a leginkább szembeötlők, és nehézségei valóban égbekiáltók, ezek mégis a teljes társadalmat érintő nehézségek részei. A szegénység vagy a munkanélküliség nem etnikai probléma. Először általános megoldás kell, s ezen belül lehet aztán az egyes vidékekre vagy csoportokra szabott variációkat megalkotni és bevezetni.

Végül pedig nem lehet eléggé hangsúlyozni, és ezért megismétlem: a cigányság társadalmi beilleszkedése kölcsönös felelősséget és köteleességeket feltételez, mindkét féltől változást igényel. A cigány értelmiség különös felelőssége ezt tudatosítani és képviselni a cigányság körében is. Hiszen a cigányság sokszorosán hátrányos helyzetének megszüntetése pusztán „külső” erőfeszítéssel nem lehetséges. Ez a cigány értelmiség feladata, hivatása, és a köztársasági elnök mellette áll ebben.

A CIGÁNYSÁG AZ ORSZÁG TESTÉNEK RÉSZÉ*

– Rendkívül súlyossá vált az elmúlt egy-másfél évben a cigányság helyzete, éppúgy, mint a többségi társadalommal való viszonya Magyarországon. Az elmúlt hetek történései, végül a tatárszentgyörgyi gyilkosság sokak szerint újabb határvonalon lökte át a konfliktust.

– A probléma régi. Mára azonban kiderült, hogy az eddig járt út nem folytatható. Kárba ment rengeteg jó szándékú erőfeszítés, az eredmény kevés. A problémahalmazra pedig hihetetlen ideológiai teher rakódott rá, amit jelez az is, hogy minden megszólalást beskatulyáznak. Persze politikai megosztottságunk talaján hogy is lenne másként? Ha a szimbolikus politika fontosabb a tényeknél, miért a tényekről folya a beszéd? De legalább a nyelvpolitikai harc talán most véget ér. A politikai korrektség eredetileg segítőkész, empatikus gesztus, amellyel az erősebb jelzi a gyengébbnek, hogy megérti őt, elfogadja, és figyelembe veszi érzékenységét. Nem a kiszolgáltatottat és ártatlant védi azonban, ha ideológiai bunkósbotként használják. Ezzel ugyanis elzárják annak a lehetőségét, hogy nyíltan lehessen beszélni a tényekről. Én nem voltam hajlandó kerülni például a cigány szót, csak azért, mert egyes véleményformálók úgy vélték, jobban tudják, mi sérti a cigányokat, mint ők maguk.

– *Nem ez a probléma, hanem az, hogy nap mint nap kénytelenek vagyunk a cigányságot gyalázó kifejezéseket, szóösszetételeket hallani, olvasni.*

– Határozott véleményem az, hogy a szabadság elválaszthatatlan a felelősségtől: nem az a kérdés és a vita tárgya, hogy milyen szót használ valaki, hanem az, hogy pontosan mit is állít. Végre a tényekről beszélhetünk.

– *A cigánysággal kapcsolatban már számtalanszor elhangzott a határvonal kifejezés. Ön szerint most határvonalhoz érkezünk?*

– A pénzügyi és gazdasági válság a határvonal. Olyan társadalmi megrázó kódtatás, amelynek nem látjuk a végét, a kimenetelét. Alapvető kérdés, hogy az ország hogyan áll hozzá a válsághoz. Felhasználjuk önkritikus elemzésre? Ez a cigányság ügyében is szükséges lenne. A tények ugyanis mellbevágóak. A cigányság és a többségi társadalom viszonya nemcsak nálunk, hanem Csehországtól a Balkánig a jövő stratégiai problémája. Tény, hogy a cigányok zöme a rendszer-váltás vesztese lett. Kérdés, hogy ráadásul a válság vesztese is lesz-e azzal, hogy

* Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2009. február 28.

rájuk hárul annak minden súlyos társadalmi feszültsége. Újévi beszédemben kérve kértem az embereket: ebben a helyzetben ne engedjék, hogy egymás ellen fordítsák őket. Most ezt a kérést megismétlem. Az ellentéteket orvosolni kell, szítani nem szabad. Kérdezhetnék: hogyan viszonyuljunk akkor a cigányokat sújtó, másfél éve tartó bűncselekmény-sorozathoz? Talán mindenekelőtt – még mielőtt cigánykérdésről, rasszizmusról, maffiáról beszélünk – bele kellene gondolnunk a történetek rettenetébe. Abba, hogy megismétlődik, hogy szerencsétlenekre rágyújtják a házukat, és amikor menekülnének, lelövik őket. Ilyen még nem volt Magyarországon. Ez olyan gyalázatos bűn, amelynek a súlyát föl kellene fogni. Ez ma Magyarországon történik: a mi társadalmukban, a mi országunkban. Ha mindenki fölfogta az események súlyát, akkor a megszólalók felelősségérzetében is reménykedhetünk. Akkor talán nem is kellene óva inteni senkit attól, hogy prejudikáljon. Vagy attól, hogy bárki ezeket a tragédiákat fölhasználva próbálja a maga politikai pecsenyéjét sütögetni. Vannak, akik azt mondják, hogy Tatárszentgyörgy és a többi eset oka a rasszizmus. Mások azt, hogy mindez uzsorások megfélemlítő akciója vagy romák közötti leszámolás. Az az igazság azonban, hogy még nem tudjuk, mi a valódi ok. Sőt még támpont sincs bármely feltételezéshez. Borzasztó és megrendítő volna, ha a rasszizmus lenne a kiváltó ok, és borzasztó és megrendítő, ha a megfélemlítés. De végtelesen káros és felelőtlen magatartás nyilatkozni mindaddig, amíg semmit nem tudunk. Nemrég egy nagy külföldi médium tudósítója jelentette ki nekem, hogy a nemzetközi sajtó szerint Magyarországon etnikai okokból gyilkolnak. Minden országnak nemcsak gazdasági, hanem erkölcsi hitele is van. Könnyű elveszíteni, rendkívül nehéz visszaszerezni. Itthon pedig a feltételezések háborúja csak növeli a bajt. Odáig fajult a felelőtlenség, hogy egyesek polgárháborút vizionálnak.

– Ön szerint miről lehet vagy kellene beszélni?

– A tényeket hiányolom a cigánysággal kapcsolatos diskurzusból, és maguknak a cigányoknak a megismerését. Hiszen mit tud egy nem cigány a cigányokról? Mindenkinek a figyelmébe szeretném ajánlani például Romano Rácz Sándor *Cigány sor* című könyvét.* A szerző úgy érzi, egész élete titkon erre a munkára készítette elő: nemcsak az életét írta meg, hanem terjedelmes, dőlt betűs részeket iktat közbe a cigányság életmódjáról, gondolkodásáról, szokásairól, társadalmuk szerveződéséről. Azt reméli ettől, hogy akik eddig kedvelték, de nem igazán ismerték a cigányokat, talán megszeretik. Akik pedig nagyon utálták őket, pontosabban fogják tudni, hogy kiket utálnak. Bár sok cigány iskolában

* Romano Rácz Sándor: *Cigány sor*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.

voltam, s nemritkán találkozom cigány értelmiségiekkel, sőt, számos kutatási és más jelentést kapok, e könyv alapján én is sok, eddig érthetetlen dolgot helyére tudtam tenni, s másként látom magát az együttélés feladatát. Olyan, mindenki számára érthető kis könyvről van szó, amely nagy szolgálatot tett az ügynek. Természetesen szükség volna arra, hogy a többségi társadalom legalább néhány alapvető tényt tudjon a cigány társadalom nyelvi, kulturális, gazdasági tagolódásáról, sokféleségéről. Tudás nélkül valóban csak sztereotípiák és előítéletek maradnak.

– *Szükség volna valamilyen alaptudásra a cigányok helyéről a magyarországi társadalomban is.*

– Természetesen. A cigányság beilleszkedése az ország jövőjének egyik legfontosabb kérdése. Nemcsak egyénenként illet meg minden cigányt a minden embernek és minden állampolgárnak járó jogok teljessége, hanem ők önálló etnikai kisebbségként államalkotó tényezők. Magyarország államfőjeként ebben az esetben helyénvaló a régies és ünnepélyes szóhasználat: a cigányság az ország testének része. Mivel ők a legnépesebb és legfiatalabb kisebbség, a cigányság integrációja és az együttműködés döntő hatással lesz a következő évtizedekre. Az integráció, a beilleszkedés kettőn áll. A többségnek javasolom, hogy próbálja elképzelni, milyen lehet kisebbségi helyzetben élni. Talán fölébreszti az empátiát, ha arra a több mint hárommillió magyarra gondolunk, akik kisebbségben élnek a szomszéd államokban, s főleg arra, mit jelentett ez az elnyomás és diszkrimináció éveiben. Ha mindez fölkel bennünk érzelmeket, de a nemzetért való aggodalmat és felelősséget is, akkor ennek hatnia kell a politikai nemzeten, a magyar állampolgárok közösségén belül is; empátiát kell ébresztenie. A kisebbségnek pedig az integrációt akarnia kell. Az együttélés közös terein el kell fogadnia és követnie az ország jogi és erkölcsi normáit, jogokat és kötelességeket egyaránt. A cigányság története úgy alakult, hogy az integráció egyben a modern társadalomba való belépése is. Ez nagy erőfeszítést és változást követel, s nyilván generációk idejét igényli. De minden nép felelős a történelméért, nem foghat mindent a külső körülményekre és a megkülönböztetésre.

– *Asszimiláció?*

– Az integráció nem jelenthet beolvasztást. Most nem foglalkozhatunk a rendkívül bonyolult identitásbeli határhelyzetekkel, asszimilációval, keveredéssel. Az integrációt alapvetően úgy gondolom el, hogy aki elfogadja a közös normákat, azon belül fenntarthatja és megélheti a maga kis világát. Számtalan példa van erre a világban. De ehhez közös akarat kell. Ugyanakkor, és ezt is szeretném hangsúlyozni, minden, ami gátolja az integrációt, ellentétes Magyarország érdekével. A kulcsszó a fölszabadult kölcsönösség. Ebben lehet reménykedni.

– *És a politikában? Kállai Ernő Tatárszentgyörgy után a politikusokhoz fordult.*

– Fontos beszédet mondott. Ebben a feszült helyzetben, a cigányokat sújtó büntettsorozat legújabb esete után a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa elment az Országgyűlésbe – és körülbelül 25 képviselő hallgatta meg.

– *Sokan úgy vélik, hogy a féktelen szólásszabadság az egyik gátja a terjedő erőszakosság megzabolázásának.*

– Nem így van. A szólásszabadságnak ugyanis jelentős és pontos korlátai vannak a magyar jogban, éppen annak a megakadályozására, hogy a szólásszabadsággal való visszaélés erőszakhoz vezessen. Az erőszak érzelmi előkészítése büntetendő. Jogszabály létezik, a gond az alkalmazással van. Miért nem született az elmúlt tíz évben egyetlen elmarasztaló ítélet sem? Miért egy olyan – ennél sokkal enyhébb esetekre vonatkozó – büntető tényállás hiányát hozzák mindig elő, egy közösség általában vett megsértését, amilyen a világon sehol sincs? Az Alkotmánybíróság sem gördít akadályt az elé, hogy el lehessen ítélni azokat, akik mást etnikai alapon emberi méltóságában megsértének. Böven van lehetőség arra, hogy a jog megtorolja az emberi méltóság megsértését és a diszkriminációt.

– *Nem érzi annak veszélyét, hogy a szegregáció már a következő cigány generáció beilleszkedési esélyét is elveszi?*

– Megkerülhetetlen az oktatás kérdése, nem győzöm hangsúlyozni. Pénz, jó tanár és jó program kell. Kállai Ernő, ma kisebbségi ombudsman egykori tanítványai miért tudtak híresen jól bánni a cigány gyerekekkel? Azért, mert megfelelő képzést kaptak, ismerték szokásaikat, otthoni hátterüket. Nem lehet doktriner módon megoldani ezt a kérdést, vagyis mindenkre mindenhol ugyanazt az integrációt rákényszeríteni. A magyar iskolarendszer azok közé tartozik, amelyek a legkevésbé képesek kiegyensúlyozni az otthonról hozott hátrányokat. Amíg ez így van, addig sokféle módszert lehetne megengedni a főzárkóztatásban, megint csak megfelelően képzett tanárokkal, akik a szülőkkel is szót értenek. Találkoztam ilyen iskolákkal például Cserhátsurányban és az ormánsági Magyarmecskén. Itt a fejlesztő pedagógus kijár még a családokhoz is segíteni a szülők konfliktusaiban. Mindig az igazgató személyisége, felkészültsége és pénzszerezési képessége volt a döntő. Tudom viszont, hogy a jó példákat nehéz intézményesíteni.

– *Visszatérve Tatárszentgyörgyre: a napokban a Sándor-palotában járt a rendészeti miniszter és az országos rendőrfőkapitány is. Mit szűrt le a tőlük hallottakból?*

– Csak a Tatárszentgyörgy előtti ügyekről tudtak részletes tájékoztatást adni. Meggyőződtem arról, hogy valóban hatalmas erővel dolgozik a rendőrség, hogy ezeknek az ügyeknek a végére járjon. Elismerem erőfeszítéseiket, és reménykedem a sikerben.

– *Viszont úgy tűnik, hogy a rendőrségbe, illetve az államba vetett bizalom meg-
inogni látszik.*

– Ezért kell mindent megtenni a hitelesség fenntartásáért, illetve helyreállítá-
sáért. A bűn üldözésében, de azon túl is abban, hogy a jog érvényesüljön a társa-
dalomban, óriási szerepe van az igazságszolgáltatásba s különösen a bíróságokba
vetett bizalomnak.*

AZ INTEGRÁCIÓ A MODERN TÁRSADALOMBA VALÓ BELÉPÉS**

Ma már Magyarországon, de az Európai Unióban is nyilvánvaló és általánosan
elfogadott nézet, hogy a cigányság társadalmi integrációja a legsürgetőbb fel-
adatok egyike. A cél világos: több mint tízmillió roma számára megteremteni az
esélyegyenlőséget és a társadalmi beilleszkedést. Ez mindkét fél, romák és nem
romák elemi érdeke, a társadalmi béke, a lakosság kiegyensúlyozott műveltségi
és egészségi szintje, a demográfia és a munkaerőpiac szempontjából egyaránt.
A jelen helyzetre viszont a cigányság nyomorúsága, társadalmi peremhelyzete,
hátrányos megkülönböztetése jellemző, valamint az integráció hiánya miatti
feszültség a társadalom többi részével. Ugyanakkor a cigányság – bár újabban
igényt tart nemzetként való elismerésére – nyelvét, kultúráját, történelmét és
integrációs készségét tekintve is igen sokféle. Továbbá helyzete és lehetőségei
országoként is mások. A szükséges állami intézkedések az Európai Unióban
tagállami hatáskörbe tartoznak. Az európai méretű uniformizált megoldások
esélye már csak ezért is kicsi.

Az Európai Unió erőfeszítései egy egységes romastratégia kidolgozására
mégis üdvözlendők. Az Európai Roma Kerekasztal, a Csúcstalálkozó, a Roma
Platform nemcsak a kérdés fontosságára hívja fel a figyelmet, hanem segít a

* Az interjú utolsó előtti bekezdésének túlnyomó részét és utolsó bekezdését tematikai okokból
elhagytuk.

** Beszéd „Az EU-alapok szerepe a roma integráció elősegítésében” című konferencián. Buda-
pest, 2009. október 13.

programok uniós forrásból való finanszírozásához is. Ezért nézek várakozással a mostani konferencia elé. Eredménynek tartom, hogy az uniós tanácskozások legalább világossá teszik, hogy a cigányintegráció egyes kérdéseit nem lehet a többire tekintet nélkül megoldani. Ilyen kérdés nálunk az iskolai szegregáció megszüntetése, amely alapvető – sőt politikailag hálás – téma, de a gyerekek pusztá összeültetése egy osztályba nem old meg semmit, ha a szülők és családok lakóhelyi, munkapiaci vagy szociális elkülönítettsége érintetlen marad.

A cigányság és a cigányság helyzetének ismerete sajátos kettősséget mutat. Egyrészt az emberekben sztereotípiák élnek. Egy cigány író, Romano Rác Sándor parafrázálva: akik utálják őket, nem tudják pontosan, kiket utálnak. Másrészt viszont „agyon vannak kutatva”. Voltam olyan cigány településen, amelyet több mint egy évtizede évente megszálltak a szociológusok. Számtalan konferencia beszél meg és finomítja az ismereteket a cigányság deprimáltságának okairól, jellegéről, következményeiről. Az alapos és szakszerű diagnózisokkal nem áll összhangban a javasolt terápiák általánossága: oktatás, munkahely, a telepek felszámolása, cigány értelmiség kell. Ezek az általános kijelentések politikailag biztosan korrektek. Mélyebbre hatolni, kényelmetlen kérdéseket feltenni ideológiai támadások veszélyét hordja, legyen szó akár a bűnözésről, akár az iskolai szegregációról, a segélyezésről, a korrupcióról vagy arról, mit lehet elvárni nyomorban élő, csak a napi túlélést néző emberekről, s meddig szorulnak külső irányításra és támogatásra. Mindez nem csoda, hiszen a cigánykérdést is bevonták a politikai harcok témáiba, sőt eszköztárába. Az már kiderült, hogy a problémák ki nem beszélésének milyen rendkívül káros következményei lettek, többek között a szélsőségek megerősödése.

Másrészt az integrációt mindkét félnek akarnia kell. Ez az akarat pedig a többségi társadalom részéről addig nem őszinte, amíg nincs meg az empátia a kisebbség sorsa és nehézségei iránt. Joggal demonstrált a vasárnapi tiltakozó menet az ellen, hogy egyedül a cigányokat tegyék felelőssé nyomorúságukért. Ugyanakkor a kisebbségnek az együttélés közös terein követnie kell az ország jogi, erkölcsi normáit, a jogokat és a kötelességeket egyaránt vállalva. A cigányság története úgy alakult, hogy az integráció egyben a modern társadalomba való belépés is, ami nagy erőfeszítést, változást követel, és nyilván generációk idején át tart. Valamennyi nép felelős azonban a történelméért, azaz nem foghat mindent a külső körülményekre, a megkülönböztetésre.

Az előbb a javasolt megoldások általánosságát bíráltam, de nem vontam kétségbe igazságukat. A kulcskérdés mégis az, hogyan tudják ezeket konkretizálni és megvalósítani. Az eddigi nagy ráfordítások csekély eredménye meggondolásra késztet. Feltételezhető, hogy a sikertelenségben szerepe volt annak, hogy a végre-

hajtási programok uniformizáltak, sokszor ideológiai vagy politikai szempontok miatt rugalmatlanok, ezért a következőkben személyes tapasztalataimra támaszkodom.

Az oktatáson keresztüli integráció nagyszerű példája a pécsi Gandhi Gimnázium, amelyet cigány gyermekek számára hozott létre alapítója, Bogdán János. Éppen a tanulók kulturális és szociális hátterére figyelemmel a gimnázium programja kiterjed a családokra is. Szigorúan véve ez az intézmény is szegregációt valósít meg, amit azonban az eredmények igazoltak.

Találkoztam mindemellett olyan jó példákkal is, amelyek esetében együtt tanulnak cigány és nem cigány gyerekek, mint például Magyarmeckén. Mindenhol – a Gandhit is beleértve – azért voltak sikeresek, mert külön fejlesztő pedagógust, esetenként pszichológust alkalmaztak, aki foglalkozott a tanulók családjával is. További példa a jezsuiták Szeretet Iskolája, amely egész családokkal törődik, felnőttek is tanulnak itt írni és olvasni. Tehát mind arrafelé indultak el, amit most az Európai Unió hangsúlyoz: együtt kezelik a cigánykérdés különböző oldalait.

Könnyű lenne levonni az általános következtetést, hogy pénzre, külön (erre felkészített) pedagógusokra és tanítási programokra van szükség. Vajon ez elég? Én azt tapasztaltam, hogy minden sikeres kezdeményezés személyhez kötött. Egy-egy karizmatikus személyiség tudta működtetni az általa létrehozott intézményt.

A valódi kérdés az, hogyan lehet meghaladni ezt az esetlegességet. Akármilyen csodálatos eredmények születtek is egyes helyeken, ezeket teljes egészükben nyilván nem lehet általánosítani, még kevésbé kötelezővé tenni. Milyen természetű tanulságokat lehet mégis levonni ezekből az itt-ott egyszer csak megszületett sikerekből?

Tarnabod, ez a kihalófélben lévő, hanyatló falu a Máltai Szeretetszolgálat ötlete alapján és menedzselésével, a polgármester nagyon aktív együttműködésével befogadó faluvá vált, ahová cigány és hajléktalan családok költözhettek be, segítséget kaptak, és kötelezettséget vállaltak életük újraindításához. A kísérlet sikeres lett. Ennek nyomán egy másik falu, Erk szintén a máltaiak segítségét kérte. Itt azonban teljesen mást kellett kitalálniuk, hiszen Tarnabod egyik fő intézménye a falubusz, amely hajnalban a távoli vasútállomásra viszi a férfiakat, akik Pesten találnak munkát. Az új falunak, Erknek viszont jó a közlekedése. Itt a sok helyi rokkantnyugdíjasra alapított, állami gondozottakat nevelő nagycsaládok lettek a megoldás. Másutt cigánytelepek helyén létesítettek tiszta és rendezett utcákat – a szokásos hivatalos előírányzat negyedéből.

Az állam nyilván nem várhatja el, hogy a Máltai Szeretetszolgálat vegye át feladatát, és oldja meg a cigánykérdést minden településen az ottani lehetőségek szerint. Mégis, ismétlem: milyen természetű és milyen szintű állami intézkedések hasznosíthatják a tanulságokat?

Például szükséges a pályázati rendszer átalakítása. Túlságosan konkrétak a kiírások, a kistelepülés nem pályázhat arra, amire szüksége van, hanem csak arra, amit kiírtak. Tarnabod feléledt, sok a gyerek, kinőtték az iskolát – de iskolabővítésre nincs pályázat, csak felújításra. Nosza felújították az alkalmatlan, szűk épületet. Továbbá túl sok a közreműködő szervezet, sok pénzt felemésztenek, átláthatatlan a döntéshozás, túl későn érkezik meg a pénz, a nyertesnek is áthidaló kölcsönt kell felvennie (ha kap). A máltaiak egy másfél év múlva esedékes 250 milliós pályázat helyett, három hónap alatt elvégezték a feladatot máshonnan szerzett 30 millióból.

Vagy például teljes iparpolitikai lépés alapítható egy másik tarnabodi tanulságra. Itt a máltaiak elektronikai hulladékok kézi szétszerelésére alapítottak üzemet, rendszeres munkát adva romáknak. Az elektronikai hulladék mennyisége növekszik. Természetesen létezik az élőmunka-intenzív kézi bontás helyett nagyipari gépi bontás is. Az állam és az Európai Unió azonban elősegíthetné, hogy egy ilyen jól körülhatárolható területen a szociális gazdaság szempontjai domináljanak. A romaintegráció szolgálatában például az állam dönthetne úgy, hogy a teljes állami szektor elektronikai hulladékát ilyen nonprofit, szociális üzemeken keresztül hasznosítja.

Személyes tapasztalataim nem pótolhatják azt a szaktudást és a részletes ismereteket, amelyeket e konferencia résztvevői nyilván birtokolnak. Csupán a megoldások egyediségére, sokféleségére és az általánosítható intézkedések típusára vagy szintjére szerettem volna felhívni a figyelmet. A cigányok is válaszokat várnak, és kritikusan szemlélik az érdekükben tett lépéseket. Vasárnap átadott petíciójukban például azt kérik, hogy „ne közmunkára és egyéb álmegoldásokra szorítsák rá a szegényeket, hanem valódi, piacképes munkalehetőségeket biztosítsanak”. Magyarul: értelmes munkát. Tanulsgként tehát megint az empátiát és a cigánykérdés megoldásában az emberi oldalt, nagyobb szavakkal: az emberi méltóságra való odafigyelést kell hangsúlyoznom. Ez az integrációs párbeszéd feltétele a többségi társadalom részéről. A cigányság számára pedig a társadalomba való beilleszkedéshez, a nyomorból való kiemelkedéshez az értelmes munkán és rendezett életen keresztül vezet az út. Ezen az úton lehet visszanyerni azt az öntudatot is, amely a sikeres integrációhoz szükséges.

MAGYARORSZÁG ROMA ÁLLAMPOLGÁRAI MELLETT ÁLL*

A miniszterelnök úr által kezdeményezett szokásos találkozón a szokásos témákon felül az volt a kérésem, hogy elsőként a kislétai gyilkosság ügyét tárgyaljuk meg, a következményeket és azokat a lépéseket, amelyeket a kormány tenni szándékozik.

Ugyancsak ma találkoztam Kállai Ernő kisebbségi ombudsmannal is, akitől első kézből kaptam tájékoztatást arról, hogy milyen a cigányság hangulata, hogyan reagáltak ők erre a szörnyű eseményre.

Noha azt reméltem, hogy tudok újdonságot mondani a sajtónak, nagyon kevés konkrétummal szolgálhatok. Amit a rendőrség tesz, azt ők maguk közölték. Ezen túlmenően ugyan sok technikai részlettel megismerkedhettem, lényegében mégis csak azt mondhatom, hogy a rendőrség folyamatosan, rendkívül nagy erővel dolgozott ezeken az ügyeken, és továbbra is ezt teszi. Valóban meg vagyok győződve arról, hogy minden lehetőséget megragadnak, kezdve a külföldi segítségtől az itteni óriási személyiállomány-ráfordításig, hogy nyomra jussanak és minden lehetséges összefüggést feltárjanak. Bízom abban, hogy ez a nagyon nagy munka előbb-utóbb eredményre fog vezetni. Ennyit mondhatok erről a nyilvánosság számára.

A miniszterelnök úrral beszélünk még arról is, hogy maga a kormány milyen intézkedéseket tervez a közbiztonság javítása érdekében. Ezek egy részét ők már nyilvánosságra hozták. Így köztudott például, hogy közös rendőr–roma járőrözést vezetnek be. A részleteket, beleértve a költségvetési lépéseket is, a miniszterelnök fogja kellő időben ismertetni.

Egyébként pedig úgy érzem, hogy ebben a rendkívül súlyos, az egész országra nehezedő ügyben a rendőri híreknél és nyomozási érdekességeknél sokkal fontosabb, hogy a társadalmi szolidaritásról, a romákkal való együttérzésről beszéljünk, és hogy igyekezzünk fenntartani a társadalmi nyugalmat és a reményt. A legelső szó, ami ilyenkor illő és megkerülhetetlen, a részvét szava. Együtt kell éreznünk a cigányokkal a gyászban, együtt kell éreznünk az árván maradt gyerekekkel, a megcsonkított családokkal. Együtt kell érezni magával a cigány

* Sajtónyilatkozat a Bajnai Gordon miniszterelnökkel folytatott megbeszélés után. 2009. augusztus 10.

közösséggel, amely ennek a gyilkosságsorozatnak most már cáfolhatatlanul az egyedüli célcsoportja, az egyedüli elszenvetője. Ez az a csoport, amelynek minden oka megvan arra, hogy továbbra is rettegjen, míg a tetteseket el nem fogják.

Ugyanakkor azt is világosan látni kell, hogy ez a gyilkosságsorozat a kihatásai folytán nem cigányügy. Ott tartunk, hogy egyrészt Magyarország stabilitását érinti, másrészt pedig becsületbeli ügy. Jól tudjuk, és ezt az ombudsman is megerősítette, hogy robbanásig feszült a helyzet. Tehát ha ez továbbra is fennmarad, hogyha nem körvonalazódik megoldás, illetve nem lesz érezhető a szolidaritás, akkor valóban robbanásveszélyes helyzettel állunk szemben. Olyan gyilkosságok történnek, amelyek súlyát nem lehet kisebbiteni, amelyeket nem lehet magyarázni, amelyeknél nem lehet „de” szóval folytatni a mondatokat. Ezeket csakis egyértelműen elítélni lehet, és tudnunk kell, hogy erre nincsen feloldozás. Biztos vagyok benne, hogy végül a gyilkosok lesznek azok, akik veszítenek.

Éppen ezért szeretném itt is kinyilvánítani, hogy Magyarország roma állampolgárai mellett áll. Szeretném kinyilvánítani, hogy a magyar állam minden rendőri és szervezeti segítséget, minden támogatást megad, hogy megvédje a cigányokat a gyilkosoktól. Hangsúlyozni szeretném, hogy az ország képe a külföldi közvéleményben egyáltalán nem elsődleges szempont. Azt mondtam, ez Magyarország becsületbeli ügye. Vagyis valóban a mi saját, belső, lelkiismereti ügyünk, hogy ebben a kérdésben teljes szívünkkel, erkölcsileg is támogassuk a cigányságot.

Országos Széchényi Könyvtár

FENNTARTANI AZ ERKÖLCSI RENDET*

A megemlékezés végén megszólalni nem egyszerű feladat. Ez az emlékűnnepség témájánál fogva csakis drámai lehetett. Olyan eseményeket idézett fel, amelyek felfoghatatlanok voltak a maguk idejében, és most, három emberöltő után is kijelenthető, hogy örökké felfoghatatlanok maradnak.

* Beszéd a Holokauszt-emléknapon az Országgyűlés Felsőházi termében. Budapest, 2006. január 27.

Gyűlhetnek a korabeli dokumentumok, dolgozhatnak a történészek, utólag egyre összetettebb képet alkothatunk a körülményekről, az akkori emberek magatartásáról. Kijelölhetünk összefüggéseket, felállíthatunk elméleteket arról, mi a helye a holokausztnak a XX. század nagy néptörténeti között. Segíthetnek élni a túlélőknek a pszichológusok, és oldhatják a túlélők leszármazottainak görcseit. Mindezek a kísérletek hozhatnak részeredményeket és részleges, személyes megoldásokat – a lényeg kimondhatatlan marad. A holokauszttal magyarázat nélkül kell szembenéznünk.

Látni kell magunkat, saját szerepünket az emlékezésben. Hatvan év elmúltával ahhoz az időhöz érkezünk, amikor az áldozatok utolsó nemzedéke él velünk együtt, amikor a személyességet majd felváltja a rítus. Eddig legalább annyiban egyértelműnek tűnt a szereposztás, hogy megkérdőjelezhetetlen volt, kik az áldozatok. De már ekkor teljes súlyával választ követelt a kérdés: és kik a többiek? Nyilvánvalóan az áldozatokkal szemben nem csupa tettes áll. Őket elérte a törvény keze.

És a többiek? Tudjuk, sokan életüket kockáztatva segítettek. A távolról közömbösnek látszó nagy tömeg pedig számtalan magatartást rejt: beletartoznak a rossz szándékúak, a haszonlesők; köztük vannak a kockáztatni nem akarók, de azok is, akiktől ez nem volt elvárható; ott a magukban együtt érzők, továbbá akiket saját háborús tragédiájuk terhe zárt magukba. Ez a viszony csak kivételesen a jogi igazságszolgáltatás kérdése, viszont minden kortárs számára erkölcsi kérdés volt. A magába szállást – hogy ki-kik a maga lelkiismerete előtt próbálja tisztázni a saját részét a társadalom kétségtelen felelősségében – hiányolta és követelte Bibó István 1948-ban írt híres tanulmánya is.*

A történetek feldolgozása azonban elmaradt. Bibó megkísérelte feltárni, miért nem voltak képesek erre akkor az emberek, s hogyan akadályozták azt a külső, politikai körülmények, de főleg a mértékek és határok hiánya. Hosszú hallgatás következett. A holokauszt bekerült a XX. századi magyar történelem ki nem beszélt, elfojtott traumái közé, Trianon, 1956 mellé.

Közben elfogynak azok, akiknek személyes elszámolnivalójuk volna a lelkiismeretükkel, és közben megszűnt a hallgatás politikai kényszere is. Megmaradtak azonban a görcsök, örököltük a megszólalás nehézségeit. Újra tisztázni kell a szerepeket: vajon azok is átöröklődnek? Az áldozatok oldalán igen. Nem egyes embereket akartak megölni, hanem népeket akartak kiirtani. A zsidó nép,

* Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In uő: *Válogatott tanulmányok, II. 1945–1949.* Vál.: Huszár Tibor, szerk.: Vida István. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. 621–797.

amellyel a holokausz történt, és a cigányok, akiknek a törzseit ez az áldozat kovácsolja egységbe, Ábel jegyét örökké viselni fogják. Az ő emlékezésük az önazonosság része.

Mit örökölnék a többiek? Mi lesz velünk, akik egyénileg ártatlanok vagyunk? A múltért nem lehetnek felelősek a később születettek. Ők a jövőért felelősek. Mit kell hát tennünk?

A világ ezzel szemben nem fojtotta el magában, hogy megtörtént a holokausz. Nem hagyták ezt a túlélők és népük,* és nem engedte meg a világ lelkiismerete. Fél évszázad alatt a holokausz kilépett az egyszerű történelmi események sorából: jelképévé vált minden népirtásnak. Kertész Imre szavaival a holokausz az emberiség nagy mítoszai közé emelkedett. A törvénynek ez az abszolút megszegése, ami megesett, megerősíti a törvényt: nemcsak ama nép számára, amely elszenvettede azt, hanem az egyetemes emberiség számára is. A tilalmat teszi abszolúttá.**

A holokausz eme szerepe és a világi intézményesülés közötti bonyolult kapcsolatba ez alkalommal nem bocsátkozhatunk. De emlékezzünk arra, hogy az emberiség elleni bűncselekményt a nemzetközi jog a holokausz hatására alkotta meg. Ne feledjük azt sem, ma itt az ENSZ határozata alapján gyűltünk össze emlékezni! Ez a dokumentum többszörösen hivatkozik az ENSZ alapítása, alapokmánya, az emberi jogok általános nyilatkozata és a holokausz közötti összefüggésre. Kifejezetten kiemeli a holokauszt a történelem egyszerűségéből. Hangsúlyozza, hogy a holokausz „minden ember számára és minden időkre figyelmeztető jel” a gyűlölet, intolerancia, rasszizmus és előítéletek veszélyeire.

Az egész világhoz intézett más fontos dokumentumok is általános érvényűnek mondják ki a holokausz jelentését. Így a katolikus egyház is. „...az ő szörnyű sorsuk annak az eltévelyedésnek a jelképévé vált, amelybe az ember sodródhat, ha Isten ellen fordul” – mondta II. János Pál.*** Auschwitz az egész emberiség számára érvényes példázattá válhatott, mert ebben a történetben a jó és a gonosz

* Gabriel Motzkin: Moral Consequences of the Infallibility of Memory. In Shlomo Avineri – Zeev Sternhall (szerk.): *Europe's Century of Discontent. The Legacies of Fascism, Nacism and Communism*. Jerusalem, The Hebrew University Magnes Press, 2003. 61.

** Lásd Heller Ágnes írását Kertész Imre *A holocaust mint kultúra* (Századvég Kiadó, Budapest, 1993.) című könyvéről (Heller Ágnes: *Auschwitz és Gulág*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002. 7.)

*** Centesimus Annus enciklika (1991), idézi az Emlékezünk: megfontolások a Soáról című szentszéki dokumentum. In Hamp Gábor – Horányi Özséb – Rábai László (szerk.): *Magyar megfontolások a Soáról*. Balassi Kiadó – Magyar Pax Romana Fórum – Pannonhalmi Főapátság, Budapest–Pannonhalma, 1999. 20.

élesen kettéválik. Itt nincs helye igazolásnak, magyarázatnak – ha megkísérelnénk, kultúránk alapjait tagadnánk.*

Vissza kell térnünk a kérdéshez: mit kell tehát tennünk? Mi a későbbi generációk kötelessége? Fenntartani azt az erkölcsi rendet, amelyben – a fent mondtak miatt – Auschwitz és az általa jelképezett népiirtás megismételhetetlen. Ennek az érték- és jogrendnek a fenntartásához az ENSZ határozata konkrét tennivalókat is meghatároz: fel kell lépni a vallási türelmetlenség, a személyek vagy csoportok elleni uszítás, zaklatás, erőszak ellen, amely etnikai származásuk vagy vallási meggyőződésük miatt éri őket. Ezt azonban úgy kell megtenni, hogy a véleményszabadság alkotmányos mértékét ne korlátozzuk.

Van azonban egy másik hatása, sőt követelménye a holokausztnak: a *soa* iszonyú erővel megerősítette a „Ne ölj!” parancsát. Rávezet arra a másik parancsra is, amelyet egyre gyakrabban és a holokauszttal foglalkozó írásokban is ebben a – magyar hagyománytól eltérő, ám filológiaiilag pontosabb – fordításban lehet olvasni: „Szeresd felebarátodat – ő is olyan, mint te!”

Kertész Imre Nobel-díja kellett ahhoz, hogy a korábban csak kevesek által ismert műveit óriási példányszámban adják ki, és hogy a *Sorstalanság*ot százezrek olvassák el, köztük rengeteg fiatal. Mindenki megmaradhatott egy-egy mondat, kép, jelenet, amely foglalkoztatja, egy kérdés, amelyet meg akar válaszolni. Ez pedig mindennél többet adott a holokauszt erkölcsi kultúránkba való befogadásához.

A VILÁG MAGYAR IGAZAI**

Felemelő és mélyen elgondolkoztató eseménynek voltunk tanúi. Hivatalosan tekintve egy ünnepélyes állami aktusnak: Izrael Állam nagykövete és volt miniszterelnök-helyettese átadta Izrael külföldieknek adható legmagasabb kitüntetését, az Igazak Érmét az arra érdemeseknek. Nevük felkerül Jeruzsálemben, a Világ Igazai fasorban a Becsület falára.

* Lásd Heller: uo.

** Köszöntő a Világ Igazai kitüntetés átadási ünnepségén, a Holokauszt Emlékközpontban. Budapest, 2008. február 28.

Mindnyájan tudjuk azonban, hogy ennél sokkal többről van szó. A hivatalos és diplomáciai aktus mélyen bevilágít a történelembe: a Jad Vasem Intézet teljes nevének és célkitűzésének megfelelően összekapcsolja a holokausztt áldozatait és hőseit; megnevezi és elismeri azokat, akik életük kockáztatásával zsidók életét mentették meg a vészkorszak idején.

Vajon képes a dokumentáció és kitüntetés kifejezni azt az emberi tartalmat, ami mind e mögött áll? Az üldözöttek szenvedését, a halál fenyegetését, az egzisztenciális döntést, azt a különleges emberi viszonyt, amely ilyen szélsőséges és rendkívüli körülmények között emberek között keletkezik? Főleg azt, mivé lesznek ezek a kapcsolatok a vész elmúltával? Szolgálhatják-e az emlékezést és a lelkiismeret ébren tartását?

Tudjuk, hogy a holokausztt korára Magyarországon a hallgatás kora következett. Ennek lélektani és politikai okairól már sokat írtak. Valóban: olyan felfoghatatlan és józan ésszel elképzelhetetlen gonosztettről, mint a holokausztt volt, alig lehet megtalálni a helyes nyelvet. Ám vajon nem a hallgatás vagy a legszűkebb családi körben tartott elbeszélés tudta csak megőrizni a méltóságot és hitelességet? Hiszen a háborúra olyan világ következett, amely nem vonta le a tanulságokat a történelekből, és nem is akarta megérteni. Gondoljunk a *Sors-talanság* befejezésére, amely ezért félelmetes. Vagy felidézhetjük a kortárs Bibó megrendülését is afölött, hogy ez a tragédia sem hozott megtisztulást.

Hallgattak az áldozatok, és hallgattak a megmentők is. Az utóbbiak közül leg-többen nem tartották hőstettnek, nem hagyományozták át gyermekeiknek a történeteket. De a feszültség megmaradt, mert ez a történet a hallgatással nincs lezárva. Szerencsére a hétköznapi szintjén, egyszerűen egymás sorsa, családja iránt érdeklődve, áthidalva a megszólalás nehézségeit, mégis létrejöttek kapcsolatok. Ebből azután kinőtt Mirjam Ben-David kezdeményezésére a Párbeszéd a Toleranciáért mozgalom. Amit nem tudtak elmondani egyedül, közösen kibeszélhették.

Éppen erre a kitüntetésátadásra készülve kaptuk meg családi barátunktól egy könyv kéziratát, amely túlélők és mentők találkozóin elmondott történeteket tartalmaz. A könyv az Ariadne Csoportról és tagjairól szól, akik lemerészkednek a múlt és emlékeik labirintusába, bízva abban, hogy a közösség, a közeledés élménye kivezeti őket a felszínre, és folytatást ígér. *Különbéke* lesz a könyv címe, és Randolph L. Braham ír hozzá ajánlást.* Mint közben megtudtam, többen itt van-

* A kötet időközben megjelent. Kocsor Judit – László Klári: *Különbéke. Embermentők és túlélők beszélgetései a holokausztról*. Historia Pro Futuro. Budapest, Bencés Kiadó, 2008.

nak a csoportból. Nekik külön köszönetemet és nagyrabecsülésemet szeretném kifejezni – ugyanúgy, mint mindenkinek, aki ebben a szellemben él és dolgozik.

Mert nemcsak az ő különbségükről van szó, hanem mindnyájunk önmagával és lelkiismeretével való szembesüléséről, mindnyájunk gyógyulásáról. Hadd emeljem ki az Ariadne Csoport elbeszéléseinek egyik tanulságát, amelyet ők is nagyon fontosnak tartottak: azt, hogy mennyire különbözőképpen élték át a szereplők lényegében ugyanazt a történelmi helyzetet, mennyire másképpen dolgozták fel – s ezt megismerve így fogadják el egymást.

A Világ Igazai kitüntető cím mindezt magába foglalja. Lényege mégis az, hogy a legnagyobb szorongatásban is ott a vigasztalás, hogy a Gonosz uralma sosem abszolút. Az ember méltósága a szabad választás lehetőségében rejlik. „Aki egy embert ment meg, egy egész világot ment meg.” Kérem, fogadják a Magyar Köztársaság köszönetét!

MEGNYITNI A MEGÉRTÉSHEZ VEZETŐ KAPUT*

2002-ben egy időben nyílt meg a tel-avivi Nahum Goldman Zsidó Diaszpóra Múzeum virtuális kiállítása a magyarországi zsidóság történelméről és kultúrájáról, és jelent meg a most útjára bocsátott könyv, a *Hágár országa* eredeti, angol nyelvű kiadása.** A könyv egy sorozat része, amely bemutatja a zsidó közösségek életét és sorsát a Föld egyes országaiban. Maga a diaszpóramúzeum, a könyv társkiadója, ugyanezt teszi. A babiloni fogságtól kezdve máig a legkülönbözőbb utakat kínálja a zsidó nép történelme megismeréséhez, közelítsen bár az érdeklődő a vallás, a politikatörténet, a nyelv, a családtörténet, a kultúra vagy a gazdaság felől. Természetesen a múzeum mindenkire szól. Ez a hatalmas és a leg-

* Beszéd az „Együttélés – kisebbség és többség a Kárpát-medencében című konferencián”, a Duna Palotában. Budapest 2009. április 24.

** Szalai Anna (szerk.): *Hágár országa. A magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. Budapest, Antall József Alapítvány – Kossuth Kiadó, 2009. Eredetileg uő (szerk.): *In the Land of Hagar. The Jews of Hungary: History, Society and Culture*. Tel-Aviv, Bet Hatefutsoth, 2002.

modernebb technikát alkalmazó vállalkozás mégis, elsősorban a történelemmel való személyes azonosulást szolgálja, a zsidó történeti identitás ébren tartását az egész világon. Ezért úgy vezet el a gyökerekhez minden zsidót, hogy ismerje meg és élje át, hogyan éltek a zsidóság közös és konstitutív értékei az adott helyi közösségben.

Ennek a célkitűzésnek most egy nem tervezett, de örömmel fogadott oldal-hajtása támadt: a *Hágár országa* magyar nyelvű kiadása. A *Hágár országa* – úgy érzem – mindenekelőtt a nem zsidóknak szól. Hangsúlyozom, hogy elsősorban, sőt azt mondanám, hogy az eredeti könyv feladatának betöltése mellett, hiszen ez utóbbit a könnyebb hozzáférhetőség és a fordítás megkönnyíti, felerősíti a magyarországi zsidóság körében. Biztosan itthon is erősíti a zsidó gyökereket ez a könyv, s megvan a hatása Elie Wiesel már az angol kiadás borítójára is kitett szavainak: a magyarországi zsidóknak minden okuk megvan a büszkeségre – kiemelkedő személyiségeik és teljesítményeik ebben a könyvben az őket megillető helyre kerülnek.

Ugyanezt a nem zsidóknak is ismerniük kell. A könyv magyar kiadásának kezdeményezője, Antall Péter a párbeszédet akarta szolgálni azzal, hogy segít reális képet alkotni az ezeresztendő közös múltból, az együvé tartozásról, a zsidóság polgári átalakulásban játszott szerepéről. Az előítéletek ellenszere a tárgyilagos tudás, sőt a széles körű ismeret, hiszen csak annak alapján lehet differenciált véleményt alkotni. A párbeszédhez eleve a kölcsönös elfogadás szándéka kell, de ez sem elég. Tárgyi ismeretek híján hogyan is lehetne finom megkülönböztetéseket tenni, ami pedig a másik pontos megértésének feltétele? Az az átlagos tudás, ami a hazai zsidóság történelméről, szerepéről a nem zsidókban él, ehhez túlságosan kevés. Teljesen érthető, hogy a vészidőszak után mindmáig a holokauszt és az antiszemitizmus elleni fellépés az uralkodó témák a zsidó–nem zsidó viszony tekintetében Magyarországon. Ám még ezekben is nagy szükség van szélesebb történelmi beágyazásra, sőt szociológiai, lélektani elemzésre is, ha a máig erő hatásokat követni akarjuk. Emellett – hangsúlyozom, mellettük – a magyarországi zsidósággal való együttélés kedvező oldalait is be kell mutatni. Bár éppen a kép differenciálásában segít az a megéledő figyelem, amely a háború alatt a zsidókat mentő emberek felé fordul, ez legfeljebb az első lépés. Együttélésünk összetett és érzékeny kapcsolatait, ezek kölcsönös hasznát legalább a XIX. század közepétől volna jó bevenni a köztudatba.

A *Hágár országában* – én szó szerint fordítanám a címet – olyan sokoldalú bevezetést nyújt, amely valóban megnyitja a megértéshez vezető kaput. Szalai Anna szerkesztő úgy rendezte el a 39 rövid tanulmányt, hogy a történelmi korszakokat bemutató írások sorát tematikus blokkok szakítják meg, amelyek az

adott kor zsidó intézményeivel vagy teljesítményeivel foglalkoznak. A korszakok a magyar történelem korszakai, a határok 1849, majd 1920, azután a világháború. Ezek közé ékelődik a reformkori gazdasági élet, a zsidó iskolaügy, a vallási irányzatok szétválásának bemutatása, illetve tanulmányok a cionizmusról, továbbá külön a budapesti és a vidéki zsidóság társadalmáról. A kultúrát a zsidó tudósokról, sportolókról, írókról, újságírókról, színházi emberekről és filmesekről, zenészekről és képzőművészekről szóló rész képviseli. Külön tárgyalja a könyv a holokauszt történetét Magyarországon. Ezt a zsidóság második világháború utáni helyzetének áttekintése követi. Végül – rendhagyóan, de logikusan – egy idézetgyűjtemény arról, hogyan viszonyul identitásához a fiatal nemzedék.

Mindehhez bőséges és eredeti illusztrációk járulnak. A több mint háromszáz képpel a *Hágár országában* a magyarországi zsidó történelem és kultúra szép és informatív képeskönyve.

Természetesen nem tudom ismertetni a lényegre törő, rövid tanulmányokat, amelyeken érezni, hogy a téma kiváló ismerői írták. Nem recenziót, hanem szubjektív megjegyzéseket ígértem a konferencia szervezőinek. Áradnak az információk az olvasóra: a bőség és az apró meglátások sokasága nagy örömet okoz. Például olyasmi, hogy 1900 táján hirtelen felcserélődött a centrális és hosszú hajós alaprajzú zsinagógák jellemző volta az ortodoxok és neológok között – a korábban az asszimilációt jelképező hosszú hajót ezután az ortodoxok tudták magukénak. Másik példa a magyar ajkúaknak írt héber nyelvkönyvek rejtett üzenetei: vallási tartalmat, felvilágosult humanizmust vagy a cionizmust fedik-e? Még a gazdasági fellendülésben játszott zsidó szerep ismert okai között is találtam nekem újat: a nemzetiségi problémákkal terhelt dualizmus kori Magyarországon a magyar hazafias érzelmű zsidóknak stabil politikai pozíciójuk volt.

Mindemellett két nagy téma különösen elgondolkodtató marad. Ezek nyilván rokonok a modernizáció régebbi, a felvilágosodásból eredő koncepciójában: a nagy vallási szakadás, illetve az asszimiláció. A könyv, kikerülhetetlenül, sokat foglalkozik a reformer és hagyományőrző irányzatok szétválásával, előjön a téma az iskolaügytől kezdve a mindennapi életig minden metszetben. Földrajzi, társadalmi rétegek szerinti, egyes ügyekhez, például a cionizmushoz és természetesen az asszimilációhoz való viszony tekintetében is, részletes elemzéseket kapunk. Az irányzatok, különösen a haszidizmus mélyebb tartalmáról ugyancsak képet nyerhetünk. Nem zsidók számára fontos tanulság a zsidóság sokszorosán tagolt, differenciált volta. A magyarság tekintetében is fontos az a módszer, hogy a vidéki zsidóságot az elszakadt országrészenként külön-külön tárgyalja a könyv, rámutatva önállósuló fejlődésükre. Ebből a sokféleségből az állam által szinte

minden korszakban kikényszerített, partnerként elismert egységes zsidó szervezetek sokat elfednek. A sokszínűség azonban történelmileg és aktuálisan is tény.

Mit ad az itt nyert tudás? Gimnazista koromban minden nap a pécsi zsinagóga mellett vitt utam az iskolába. Tudtam, hogy orgonája a később naggyá lett pécsi Angster orgonagyár első munkája volt. Távolról ismertem Schweitzer József professzor urat, hiszen a városban őt mindenki ismerte. Mindhárom valahogy összetartozott, a város otthonosságát erősítették. De csak most, a könyv olvasása után tudom elhelyezni a régi pécsi hitközséget a 80-100 év előtti szellemi térképen, a maga *status quo ante* mellett maradásával, az orgona zsinagógái használata melletti újíto döntésével és azzal a modern szellemmel, hogy a Párizsból hazatért, nem a nálunk megszokott orgonát építő fiatal mestert bízta meg. Innen megyek tovább máig.

Minden olvasó találhat magának hasonló kis tanulságokat, amelyeket gazdagodásként él meg. Az országot járva igenis más szemmel látom már az egykori zsinagógákat, tudva és átérezve, hogy ortodox vagy neológ közösségé volt-e. Az örömet hozó apróságokon túl azonban ott vannak a nagy, a valóban sorskérdések. Ilyen az egyenjogúsítást követően az asszimiláció útja, az identitás témakörei.

Döbbenet olvastam – értelemszerűen a neológ vagy vallásilag közömbössé vált zsidóság köréből – a háború előtti asszimiláció óriás mértékére vonatkozó adatokat: kitérés, névmagyarosítás, vegyes házasság, állami vagy keresztény iskolák preferálása. Másrészt olvasom a hosszú névsorokat a zsidó kiválóságokról a sport, a szellemi élet, a művészetek minden területén. Nagy részükről nem tudtam, hogy zsidók. Számomra ők a magyar zene, irodalom vagy tudomány fogalmilag kihagyhatatlan alkotói. Most, hogy tudom, ez semmit nem változtat, legfeljebb gazdagodnak még egy tulajdonsággal, beilleszthetem őket a magyarországi zsidóságról alkotott képbe is. Arra gondolok, mennyire fontos számunkra, hogy X. Y. külföldön élő nagy tudós, művész magyar vagy magyar származású, noha a világ ezzel kevésbé törődik, s nem mindig tudhatjuk, mennyire lényeges az illetőnek magának magyar volta. Ugyanilyen jogos – s mint az elején idéztem, jogos büszkeség forrása –, hogy a zsidóság számon tartsa nagyjait.

Számomra azonban az a kérdés, és nemcsak a nagyok, hanem mindenki esetében, hogy zsidó identitása mellett hogyan viszonyul magyar vagy magyarországi mivoltához. Azt is tudom, hogy a holokauszt után ezt a kérdést nem lehet úgy feltenni, ahogyan előtte. De éppen ez a könyv készített arra, hogy valahogy mégis feltegyük. Hiszen együtt éltünk századokon át; hiszen ebben az országban és kultúrában bontakoztak ki a zsidó polgárság nagy teljesítményei, egyben lényegesen formálva is ezt az országot.

Örülök, hogy azok közül, akik 1945-ben elmentek, sokan őrzik szülőföldjük emlékét. Meglátogattam Cfátban a Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeumát, ahol nemcsak a hatalmas dokumentációval és gyűjteménnyel találkozhattam, hanem azokkal a pozitív érzelmekkel is, amellyel a kivándoroltak egykori hazájukra gondolnak. Másik élményem, amikor Izraelben az egykor makói zsidók közössége, amelyet már fiatalok tartanak fenn, testvéreileg üdvözölt. Idén március 14-ei székelyföldi utam után az Erdélyből elszármazott zsidók küldtek gratulációt Izraelből.

Még fontosabbak az itthoniak érzelmei. A könyvben idézett vélemények sokfélék: a szeretettől az elutasításig. Ismerősi körben magam is minden árnyalatot tapasztaltam – az identitás kérdésére sokféle válasz létezik. Rendhagyó módon két másik könyvre utalva fejezem be a *Hágár országában* keltette gondolatokat. Tényleg gyakran eszembe jutott mindkettő, miközben ezt a könyvet olvastam. Az egyik az Ariadne Csoport kiadványa, a címe *Különbéke*. Embermentők és túlélők beszélgetéseit tartalmazza a holokausztról. Én a módszert és a hozzáállást – a gyengéd, de feltétlen őszinteségében mégis katartikus erejű személyes párbeszédet – találok különösen meggyőzőnek. A szereplők a múlt szövevényének együttes kibogozására vállalkoztak. Innen a csoport neve, mert Ariadne fonala az, amely segít kijutni a labirintusból. A bevezetőt idézem: „Ez az a fonál, amelynek mentén bejuthatunk a múltba, a mélybe, a sötétbe, úgy, hogy nem kell félnünk attól, kijutunk-e vagy sem.” A másik a matematikátörténész Tóth Imre több kötete is, amelyekben vagy az interjúk során, vagy a függelékben közölt hosszú önéletrajzában oly sokat elmond az utóbbi évszázad zsidó–magyar viszonyáról Szatmárban, Budapesten és Bukarestben, mint senki más. Teszi ezt nagyon differenciáltan, kíméletlen élességgel és mégis szeretetteljesen – azzal a kettős tulajdonsággal, amelyet a *Hágár* eredeti kiadója, a diaszpóramúzeum igazgatója a bevándorolt magyar zsidóság legjobb tulajdonságának tart. Én pedig hadd tegyem hozzá Tóth Imrét, a geometria tudósát a könyvben szereplő kiválóságok névsorához.

18. KÉP. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvai hazahozatalának és temetésének századik évfordulóján Kassára bevonultak a kurucok. Szín pompás felvonulással és népünnepéllyel emlékezett 2006. október 29-én az egész város. Magyar és szlovák a legnagyobb egyetértésben együtt ünnepelt. Az ünnepséget kétnyelvű szentmise zárta a zsúfolt Dómban. Semmivel nem zavarta a két nemzet együttlétének szellemét, sőt természetességével csak megerősítette azt, amikor a mise végén felszárnyalt a magyar himnusz, és betöltötte a Szent Erzsébet-székesegyház hatalmas terét.

19. KÉP. Az Arraiolos-csoportot az Európai Unió nyolc, végrehajtó hatalommal nem rendelkező köztársasági elnöke alkotja. Nevét arról a kisvárosról kapta, ahová a portugál elnök az első találkozót összehívta 2003-ban. Tagjai között az unió mindenfajta országa szerepel: kicsi és nagy, régi és új tag, északi és déli, keleti és nyugati. Azaz Portugália, Németország, Olaszország, Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Lettország és Finnország államfője. Az évenkénti összejöveteleken kötetlen beszélgetés folyik olyan témákban, amelyekben előre megegyezünk. Politikai, szakmai és emberi szempontból is nagyszerű intézmény. A második nap végi sajtóértekezletre mindig fiatalokat is meghívunk, akik szabadon kérdezhetnek. A képen a rigai találkozóra érkezés pillanata látható 2007. április 10-én. Balról jobbra Giorgio Napolitano olasz, Heinz Fischer osztrák és Horst Köhler német elnök, mögöttük (sajnos csak félig) Tarja Halonen, finn kollégánk látszik.

20. KÉP. 2009-ben Napolitano elnök szülővárosába, Nápolyba hívta meg az Arraiolos-csoportot. A kép a sajtóértekezleten készült, a királyi palotában (június 13-án).

Mindig nagy élmény volt az olasz köztársasági elnökökkel találkozni. Vagy legalábbis olyan szerencsém volt, hogy a Presidente della Repubblica intézményének sokban hasonlító, kiváló megtestesítőit ismertem meg Ciampi és Napolitano elnökekben. A közismerten ingatag olasz belpolitikai helyzet fölött toronymagasan, rendíthetetlen tekintéllyel áll a köztársasági elnök. Napolitano csodálkozva kérdezte: miért kellenének jogi korlátok és feltételek ahhoz, hogy az elnök feloszlassa a parlamentet?! Ha a köztársasági elnök úgy látja, hogy erre szükség van, akkor biztosan szükség van rá – mondta. Ezt így gondolják az olaszok is. Az államfő tekintélyéhez, a korábbi életúton túl, hozzájárul a magas életkor (ami miatt az újraválasztás, noha lehetséges, szóba sem kerül), és a hosszú – hétéves – hivatali idő is. Az olasz elnök népszerűségének mindkét esetben része a legendásan szép, hosszú házasság.

21. KÉP. A Vág melletti Deákiban a 2007. évi Szent István-napi ünnepségre menet. A háttérben látható templom az útikönyvek szerint „Szlovákia legnagyobb téglateploma”. Számkra azonban épségben megmaradt, már 1103-ban álló oldalkápolnája a fontos, és az, hogy itt használták a Pray-kódekként ismert XIII. századi latin szertartáskönyvet, melyben a Halotti beszéd található. Egy nyolcvan év feletti helyi lakos, Merva Arnold nyugdíjas mozdonyvezető mondta el a Halotti beszédet. Nincs az a színészi teljesítmény, amely ezzel versenyezhetne! Beleborzongtunk. Úgy éreztük, mintha a nyitott sír szájánál állnánk nyolcszáz évvel ezelőtt, a temetést végző szerzetes szólna hozzánk, s olvasná ránk: por és hamu vagyunk.

A Szent István-szobornál tartott ünnepélyre nem voltak hivatalosak szlovák állami vezetők. Ezt akkor még nem kifogásolták.

22. KÉP. Árvíz idején (2006. április 27.). Soha ennyi összeszedettséget, fegyelmet, türelmet és együttműködést nem tapasztaltam, legyen szó akár a gáton védekezőkről, akár a kitelepített, összezsúfolt családokról, akár a szervezőkről.

Országos Széchényi Könyvtár

23–24. KÉP. A Daganatos Betegek Lelki Rehabilitációs Otthonában Bakonyszücsön. Bakos-Tóth Márta pszichológus egyedülálló és hősie vállalkozását mindvégig támogattuk. A gyógyulófélben lévő vagy éppen újabb kezelésre váró gyerekek itt valódi közösséget találnak. Sokszor a szülők is hetekig velük lakhatnak. Természetesen az otthon szorosan együttműködik a gyermekonkológusokkal. Az orvostudomány rohamos fejlődésének hála, az utóbbi néhány év alatt a teljes gyógyulás aránya legalább 10 százalékkal nőtt, a részleges gyógyulás aránya pedig ennek többszörösével. A gyógyulás öröme mellett a tragédiák érintését sem kerülhettük el. Itt is tapasztalhattuk, mennyi a segítő kéz és a jó szándék az országban. Például összetalálkoztunk magas rangú tisztviselővel, aki szabad idejében az otthon jogi ügyeit intézte, ám sokkal gyakrabban inkább mosogatott vagy végzett éppen szükséges fizikai munkát. (Alsó kép: 2009. március 29., felső kép: 2007. szeptember 8.)

25. KÉP. A kékesdi templomépítés a Zengő-ügy testvére. Ez is egy civil mozgalom, a 208 lelket számláló falu élni akarásának csodálatos jele. A helybeliek elhatározták, hogy templomot építenek maguknak, mindenki számára nyitva álló közösségi térrel. Saját kezükkel építették, miközben egyre többen csatlakoztak, munkavégzéssel, adománnyal. Kékesd a pécsváradi plébánoshoz tartozik, ő kérte támogatásunkat a Zengőre menet. A képen Dévényi Sándor építész, aki ingyen készítette el a terveket. A templomot 2009-ben Szent Mihály napján szentelték fel.

FELELŐSSÉG
A JÖVŐ
NEMZEDÉKEK
IRÁNT

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A JÖVŐÉRT VÁLLALT FELELŐSSÉG*

A köztársasági elnök protokollfeladatai közé tartozik, hogy időről időre megnyisson vagy üdvözljön egy-egy konferenciát. A mostani alkalom azonban sokkal több ennél. Örömmel tettem eleget a meghívásnak, mert elnöki tevékenységem egyik célja, hogy a környezetvédelem ügyét képviseljem. Ez alatt a fogyasztói és csupán haszonorientált értékrenddel szemben a fenntartható fejlődést és mindezekelőtt a jövőért vállalt felelősséget értem.

Ez a konferencia nem elvont eszmékről szól, hanem egy megvalósult ökológiai magatartásról és életformáról: az ökológiai gazdálkodás helyzetéről Európában. Különös figyelmet szentel ezen belül a frissen csatlakozott országoknak: annak, hogy milyen fejlettségi szintet értek el az organikus mezőgazdaságban. Magyarország kiveszi a részét a munkából, hiszen a Channel-projekt egyes részterületei közül többnek is nálunk van a koordinációs központja, magyar tudósok fogják össze a munkát.

A Channel-projekt az ökológiai gazdálkodás különböző résztvevői között hoz létre kapcsolatot: a termelők, a tudósok, valamint az ökoszervezetek között. Ezáltal szakmai harmóniát teremt, kiegyenlíti a tudásszinteket. Segítségével az elmúlt esztendőekben sokat javult a nemzetközi kapcsolattartás, tartós együttműködés alakult ki egyes kutatóhelyek, egyetemek között. A Channel másrészt az ökológiai mezőgazdaság ügyét hatékonyan közvetíti az Európai Unió felé. Ez utóbbi más összefüggésben is szükséges. Mint majd még visszatérek rá, a projekt segíthetné az ökogazdálkodást, a génmódosított szervezeteket előállító technológia visszaszorítását az Európai Unióban, miközben az unióra egyre nagyobb nyomás nehezedik a genetikailag módosított (GM) termények engedélyezéséért.

Az ökológiai gazdálkodásnak önmagán túlmutató értelme van. Nemcsak termelési mód, hanem szociális és kulturális közeget hoz létre a benne részt vevőknek; megőrzi a kulturális örökséget, erősíti az emberi kapcsolatokat, egészséges és könnyen értékesíthető élelmiszert termel, óvja a környezetét, tisztítja a vizeket és a levegőt, munkalehetőséget biztosít a falusi turizmuson keresztül a vidéken élőknek, és egyben felüdülést a városi lakosságnak, növeli a kisközösségek összetartó és embermegtartó erejét, munkaalkalmat teremt. Ez a termelési

* Beszéd a Channel-konferencia megnyitóján, a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2006. április 5.

forma jövőt és jövőképet ad a vidéknek. Mindezért jelentősége folyamatosan növekedni fog.

Külön ki kell emelni az ökológiai termelés és a népegészségügy összefüggését: a biotermékek egészségesebbek, mint a szokásos modern technológiával előállított élelmiszerek. Ezek a szempontok Magyarországon, ahol a mezőgazdaság nehéz helyzetben van és a lakosság egészségi állapota igen rossz, különösen nagy súllyal esnek latba.

Magyarországon a biogazdálkodás túlnyomóan növénytermesztést jelent. Az ökológiai állattartás ehhez képest elenyésző. Az EU régebbi tagországaihoz képest azonban igen alacsony a biogazdálkodással művelt földterület aránya is: ez a megművelt földek csupán 2,1 százaléka – szemben az 15–20 százalék közötti európai aránnyal.

Biztató viszont, hogy a terület nálunk évente 10–20 ezer hektárral nő – volt olyan esztendő, amikor 30 ezerrel. Az utóbbi hat év statisztikai adatai szerint a magyar biogazdálkodás minden mutatója egyenletes növekedést jelez: a vállalkozások számától az így megművelt földterületen át az ellenőrzött területekig.

Éppen a további fejlődéshez fontosak a Channel-projektből nyerhető adatok, és az ebből származó kapcsolatok. Kell továbbá állami segítség is: megfelelő jogszabályok és intézmények; tágabban értve olyan állami környezetpolitika, amely a fenntartható fejlődést érvényesíti a gazdaság egészében. Ide tartozik a nevelésügy is. Léteznek azok a nemzetközi stratégiák, amelyek az állami oktatáspolitikának keretét adják: az ENSZ által 2005-től meghirdetett „fenntarthatóságra nevelés évtizede” vagy az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága és az UNESCO közös stratégiája szintén a fenntartható fejlődésre nevelésről szól. Már régen, a kilencvenes évek eleje óta megvan a Tanács rendelete az ökológiai termelésről és a termékeken az erre utaló megjelölésről; a magyar rendeletek a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek ökológiai követelmények szerinti előállításáról, forgalmazásáról és jelöléséről. A magyar jogszabályok és programok foglalkoznak a legfontosabb kapcsolódó témákkal: a fogyasztók egészségének védelmével, valamint a hagyományos magyar növényfajták megőrzésével és a régi magyar háziállatok fenntartásával.

Ez utóbbi célkitűzés kapcsán ki kell térni a géntechnikailag módosított szervezetek kérdésére. Nem ez az az alkalom, amikor meg lehetne vitatni, hogy a módosítással nem csupán az adott élőlények változnak meg, hanem egész rendszerek borulnak fel: megváltozik a faj helye az ökoláncolatban. Másrészt – és ez indokolja, hogy a kérdést itt érintsem – a koegzisztencia, vagyis a biztonságos távolság a módosított növények és a többi között igen nehezen valósítható meg, egyes szakértők szerint lehetetlen kivédeni a GM növények általi beporzást. Erre

a legszigorúbb törvények sem képesek. Ez pedig fenyegeti a biogazdálkodást. A legkisebb szennyezés is hosszú évekre tönkreteszi a biotermelő munkáját, gazdaságilag és erkölcsileg is. Másrészt viszont a régióban otthonos fajták és a nemzeti nemesítések eredményei – ellenállásban, reprodukációs képességben és nem utolsósorban az élelmiszer-biztonságot tekintve – jobbak lehetnek a GM eredményeinél.

A Channel-program céljából következik, hogy e témában is a biotermesztés érdekeit képviselje, azaz szakmai érveket szolgáltatasson az Európai Unió és a hazai döntéshozók számára a GM-technológia ellen.

ÉRTÉKŐRZŐ TÁJAK ÉS EMBEREK MAGYARORSZÁGON*

Igen szerencsés egybeesés, hogy az Értéktörző tájak és emberek Magyarországon című országjáró sorozatomat egy olyan nemzeti park jubileumi ünnepségén kezdem, amely példát ad mindabból, ami egy nemzeti park feladata: a természeti értékek megőrzéséből, a térség gazdasági és szellemi életében való részvételből, sőt a terület fejlődésének befolyásolásából. A Körös–Maros Nemzeti Park a civil szervezetekkel való együttműködése révén is az egész térség társadalmi életben jelen van. Példaszerűek továbbá nemzetközi kapcsolatai s nem utolsósorban az, ahogy saját területén gazdálkodva termeli meg működési költségeinek egy részét. Mindezt a nemzeti park szakemberi nyilván ki is fogják fejteni – számomra az öröm és a gratuláció marad.

Miért kezdek országjárásba, és miért éppen a nemzeti parkokra fűzöm föl az útvonalat? A köztársasági elnök régi hagyományt követ, amikor vidéki útra indul. Sőt az államfők korábban is rendszeresen látogatták a megyéket. Én azonban nemzeti parkok köré szervezem az országjárást, s ez összefügg a látogatások kettős céljával.

* Beszéd a Körös–Maros Nemzeti Park megalapításának tizedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésen. Szarvas, 2007. január 30.

Egyrészt szeretném felhívni a figyelmet Magyarország egyedülálló és pótolhatatlan természeti értékeire. Jó lenne, ha az emberek, köztük a politikusok is, megértenék, hogy szinte elképzelhetetlen értékű közvagyonról van szó. Olyanról, amely ha fennmarad, pénzben kifejezve is egyre értékesebbé válik. Olyanról, amely – hála a nemzeti parkok hálózatának – még egyben van, és csakis ez garantálhatja, hogy a nemzetközi és hazai védelmi előírások valóban érvényesülnek is. Az Alkotmánybíróság 1994-ben megakadályozta, hogy a védett területeket magánosítás címén széthordják. Az akkor kimondott tételek ma is érvényesek és kötelezők. Ha a „nemzeti” jelzőnek van értelme, akkor a nemzeti park megjelölésben az egész világon ez fejeződik ki: az itt lévő természeti érték közvagyon, az egész nemzeté. A nemzeti parkok köré épített országhárta mást is szimbolizál. Azt, hogy azok az emberi és társadalmi értékek is, amelyekre a természet mellett fel akarom hívni a figyelmet, az ország közös alapjaihoz tartoznak, s így függetlenek a felszín pártpolitikai megosztottságától. Nincs jobb- vagy baloldali nemzeti park. A nemzeti parkok illetékességi határai összeérnek, s így lefedik az egész országot. Nem megyék, régiók vagy más vitatott közigazgatási beosztás szerint, hanem a természet adta, szerves egységeket képezve.

Az utazás másrészt az itt élő embereknek és az emberi értékeknek szól. Ők, illetve ezek is több figyelmet, megerősítést és bátorítást érdemelnek. Mindenütt vannak jó helyi kezdeményezések, mindenütt élnek emberek, akik felteszik életüket egy-egy célra. Mindenütt születnek civil szerveződések és közösségek, amelyek sokféle segítséget nyújtanak, vagy az életet teszik színeesebbé, gazdagabbá. Ha nincs közvetlen politikai vonatkozás, ha nincs szenzáció, ezek a valójában nagyon komoly teljesítmények nem kapják meg a megérdemelt figyelmet.

A kiváló teljesítmény ráadásul nem függ az országrész pillanatnyi gazdasági helyzetétől. Ez a táj mindig is hátrányos helyzetű volt. Kner Izidor azonban nem panaszkodott, hanem az európai élvonalba emelkedett és a magyar kultúra büszkesége lett. Neve, műve és élete Gyomától elválaszthatatlan maradt, éppúgy, mint a békéscsabai Tevan Andoré.

A nemzeti parkon kívüli programom során azokat keresem fel, akikben hasonló törekvés lakik. Például akik a szolidáris segítség példáját nyújtják, mint a Bay Zoltán Szakközépiskola, a nagycsaládosok helyi egyesületei vagy a fogyatékos gyermekeken és az öregeken segítő szervezetek. De találkozni fogok a kistérségek polgármestereivel is, módom lesz beszélni az itteni helyzetről országgyűlési képviselőkkel, megyei vezetőkkel, polgármesterekkel, vállalkozókkal, a helyi értelmiséggel és a civil szervezetekkel, vagyis minden réteg képviselőivel, akik a Körös-Maros vidékén a gazdaságot és a társadalmi életet működtetik. Remélem, sikerül képet kapnom ennek az országrésznek a helyzetéről.

Különös jelentősége van a szlovákok és a románság képviselőivel való találkozásnak. Ha a szomszédos államokban föllépek a magyar kisebbség autonómiája érdekében, pontosan ismernem kell az itthoni nemzetiségek helyzetét és véleményét. Hogyan tudnak élni jogaikkal, államalkotó tényező mivoltukkal? Hogyan sikerül ellenállni az asszimilációnak, amely még a kisebbségi jogok teljes érvényesülése esetén is fenyeget? Hogyan segítheti őket anyanemzetük? Kíváncsi vagyok, hogy éljenek nyitottan és szeretetben e tájon a más nemzetiségű lakókkal, s közben érezzék magukat szabadon a szlovák, illetve a román nemzet részének. Hiszen ugyanígy az ő anyaállamukban élő magyarok a magyar nemzet részei, s minden magyar otthonosan szeretheti a Kárpát-medence bármely táját, ahol a magyar nemzet él, s ahová történelme és kultúrája köti.

Találkozni fogok biogazdákkal, valamint környezetvédelmi szervezetekkel is. Ezzel vissza is kanyarodok ünnepségünk témájához.

Az elvi alapokkal kell kezdenem. Abban az alkotmányos és egyben erkölcsi rendben, amelyben élünk, vannak elvek, amelyekből nem szabad engedni. Így például az emberi jogok – köztük a politikai jogok – lényegének mindig, minden körülmények között érvényesülnie kell. Ha ezt nem tartjuk szakadatlanul szem előtt, ha nem erősítjük meg újra és újra, lassú pusztulásnak indulnak a szabadságjogok. Az egészséges környezethez való jog is alapjogoknak járó védelmet élvez. Ha erre nem ügyelünk, egyszerre fog el észrevétlenül a tiszta víz, a levegő és a szabadság. Mint az Alkotmánybíróság leszögezte: a természetvédelem egyszer már elért, jogszabályokkal biztosított szintje nem csökkenthető. A nemzeti parkok jövőjét tekintve is ez az elv a mérvadó. Semmilyen gazdasági érdek, privatizáció és hasonlók nem élvezhetnek eleve prioritást. Ma már talán a közhangulat is elismeri ezt. Az éghajlatváltozás lehetősége fogékonnyá tette az embereket és a politikát is a környezeti kérdések iránt.

Sokkal többről van azonban szó, mint a hagyományos, konzerváló természetvédelemről. Nemzeti parkjaink és a Körös–Maros Nemzeti Park sem a múlt vagy a XIX. századi múzeumokat követik. Környezetvédelem helyett pontosabb ezért a jövő nemzedékek iránti felelősségről beszélni. A károkozások, a kárral fenyegető beruházások elleni fellépés mellett a környezetvédő mozgalmaknak is egyre inkább a jövő felé kell fordulniuk. Azt kell megtervezni, milyen természeti környezetben képzelik el az emberek saját és gyermekeik életét. A nemzeti parkoknak is alapvetően együtt kellene működniük a térség jövője kialakításában a helyi gazdasági és társadalmi erőkkal. Nem lehet fejlesztési terveket készíteni a természet jövőjének figyelmen kívül hagyásával. Ellenkezőleg, erről az alapról kell elindulni.

Ez a szemlélet mutatkozik meg az Európai Unió úgynevezett integrált irányelveiben, valamint a magyar stratégiai tervekben is. Az eddigi legkonkrétabb elképzelés, a Környezet és Energia Operatív Program valóban össze is köti a környezet- és a természetvédelmet az életminőséggel és a fenntartható gazdasági, társadalmi fejlődéssel. Az nem meglepő, ha a természet és a jövő érdekei ütköznek a múltat képviselő vagy csak a jelen pillanatig látó technológiákkal, illetve azzal a gazdasági szemlélettel, amely az azonnali, közvetlen hasznot nézi. Ha azonban figyelünk a táj multifunkcionális használatára, tartózkodunk a visszafordíthatatlan lépésektől, számolunk azzal a vitathatatlan gazdasági eredménnyel, amelyet a környezetbarát eljárások, beruházások, újítások hoznak; valójában kis lépésekkel valósítjuk meg azt a szemléletet a gyakorlatban, amelyet magas absztrakciós szinten, szép és igaz erkölcsi nyelven is érdemes kimondani. Eszerint a béke, a társadalmi igazságosság, az emberi méltóság és a jövőért viselt felelősség összefügg. Az élet igenlése egyben az erőszak minden formájának, így a természeti környezet esztelen pusztításának elvetését is jelenti.

Örömmel állapítom meg tehát, hogy a Körös–Maros Nemzeti Park a terület gazdasági életébe és fejlődésébe illeszkedik, és abban a környezeti értékeket érvényesíti. Sok település napi élete és fejlődése fonódik össze a nemzeti parkkal. Jelenlétét visszaigazolják a civil környezetvédők sokrétű csoportjai is. A más téren is úttörő Bay Zoltán Szakközépiskolában súlypont a környezeti nevelés. A biogazdálkodás, a környezettudatos termelés kitörési pont lehet éppen ezen a leszakadó vidéken. Ez vonzza az ökoturizmust, és általában is növeli az idegenforgalmat, amely itt egyébként is nagyrészt a természeti értékekre épül. A sok kis lépés pedig elvezet a szemlélet megváltozásához, amikor majd a fogyasztás és a haszon elsődlegessége helyett sokan inkább a természettel és az emberekkel való megbékélést és a harmóniát választják.

Miközben a globális távlatok és ideák világát járjuk, álljunk két lábbal a földön, és tartsuk magunkat a régi zöldjelszóhoz: cselekedj lokálisan! Ehhez kívánok a Körös–Maros Nemzeti Parknak és munkatársainak még sokszor tíz megérdemelten boldog születésnapot!

A FÖLDKEREKSÉGRE KELL ÉRTENI A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉST*

A környezetvédelem pozíciója alapvetően megváltozott az utóbbi harminc évben. Én még láttam Joschka Fischert tornacipőben bevonulni a hesseni parlamentbe. Még élénken él emlékezetemben, hogy a magyar vízügyi minisztérium hivatalnokai hogyan leselkedtek a félig nyitott ajtók résén, amikor a Dunán tervezett vízerőmű ellen tiltakozó civilek küldöttsége az államtitkár szobája felé tartott. A környezetvédők mindenütt az *establishment*en kívül rekedtek. A kommunista országokban a környezetvédelmi mozgalmak a politikai tiltakozás gyűjtőhelyeinek is számítottak. A szlovák–magyar dunai vízerőmű elleni tiltakozás szerveződési kísérletei, illegális kiadványai, nemzetközi kapcsolatépítése és nagy fáklyás felvonulásai bizony a rendszerváltás közvetlen előkészítői voltak. Nekem személyesen is politikai iskolám.

Elöljáróban engedjenek meg egy fogalmi tisztázást! Környezetvédelem alatt nem a hagyományos, a természeti állapot megőrzését és a károk megelőzését értem. A környezet védelmét a fenntartható fejlődés keretén belül kell értelmezni: hiszen a létfenntartó ökoszisztéma-szolgáltatásokat, mint az ivóvizet, a halászható halállományokat, a levegő minőségét, a talajt, a regionális éghajlati rendszereket a csak a növekedésre figyelő gazdaság sodorta veszélybe, amely tehát a környezeti hatásokra nem volt tekintettel. De nem csupán a fogalmat kell tárgítani. Csakis az egész földkerekségre lehet értelmezni a fenntartható fejlődést. Így beletartozik az északi és a déli államok ellentéte, a szegénység problémája, más szóval az, hogy a növekedés az egyenlőséget és a méltányosságot szolgálja-e.

Az Európai Tanács ez év márciusi határozatainak legnagyobb érdeme az én szememben nem az, hogy különböző szennyezéscsökkentő kvótákat irányoztak elő, és előírták a tagállamoknak a megújuló energia használatára vonatkozó kötelező hányadot, hanem az, hogy az energiapolitikát, a klímaváltozást és az

* A Robert Bosch Alapítványban tartott előadás szerkesztett változata. Stuttgart, 2007. június 12. A teljes szöveg megjelent Sólyom László: *Die Verantwortung für den Schutz unserer Lebensgrundlagen*. Stuttgart, Robert Bosch Stiftung, 2007. Itt mondok köszönetet ifj. Zlinszky Jánosnak, aki folyamatosan tájékoztatott a legújabb irodalomról, adatokról, és akivel koncepció-nális kérdéseket is rendszeresen megárgyaltunk.

egész világ szegénységének a problémáját egységben szemlélik, tehát túllépnek a szűk környezetvédelmi technikai szemléleten.

A környezetvédelem komplex voltának elismerésével összefüggésben a korábban kizárólag használatos gazdasági növekedési mutatók mellett olyan jóléti indexeket kellett bevezetni, amelyek az életminőséget, a jólétet (*wellbeing*) mérik. Ezek alapján a jelenleg uralkodó típusú gazdasági növekedés végeredménye az, hogy a szegények, továbbá a Föld létfenntartó rendszerei rovására gazdagít meg keveseket. Míg a világ GNP-je 1970 óta több mint kétszeresére nőtt, az említett jóléti indexek (*Index of Sustainable Economic Welfare*, *Genuine Progress Indicator*, *Human Development Index*) a fejlett ipari országok jó részében, például az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában is, stagnálnak. A növekedés nem szolgálta az egyenlőséget és a méltányosságot se. Ismeretes, hogy a világ népességének 40 százaléka, azaz 2,5 milliárd ember kevesebb mint napi két dollárból él, azaz a világ összjövedelmének 5 százaléka jut nekik.

A környezet helyzete se jobb. A Millennium Ecosystem Assessment 2005-ben megállapította, hogy a Föld által biztosított létfenntartó ökoszisztéma 60 százaléka pusztul, vagy használata fenntarthatatlan. A következő ötven évben ez a leépülés várhatóan erősen felgyorsul.

Az éghajlatváltozás jelei félreismerhetetlenek. A világ környezeti, demográfiai, gazdasági állapotát és ezek kölcsönhatásait feltáró munkák adatait és prognózisait immár nem szokás eleve kétségbe vonni. Az ipar felismerte a környezetbarát technológiák kifejlesztésében és eladásában rejlő óriási lehetőségeket. Látjuk azonban az egyezmények sorsán, a világméretű ökológiai koordinációt célzó ENSZ-szervezet felállításának kudarcán, a rövid távú szükségletek, mindekelőtt az energiaéhség hagyományos eszközökkel való kielégítésének prioritásán, hogy a fenntarthatóság irányába tett lépések kicsik, tétovák, és a folyamat mindenképpen lassú. Európa kortárs történelmét tekintve felmerül a kérdés: vajon azok a forradalmi változások, amelyek 1989–1990-et követően a kontinens közepén és keleti felén lejátszódtak, nem kínáltak esélyt sokszzerű változásokra? Hiszen a régi gazdaság összeomlott, és a teljes állami intézményrendszert meg kellett újítani. Sosem felejttem el azt a több, mint ambivalens érzést, amikor folyóiratokból, beszélgetésekből tapasztaltam, hogy a nyugati értelmiség egy része úgy tekint a keleti új demokráciákra, mint a korai felvilágosodás írói a jó vademberre (*bon sauvage*). Az itteniek tiszta lelke, nemes erkölce majd ellenáll a fogyasztás csábításának; etikai érzékenységük arra vezeti őket, hogy az egész világ javát nézve korlátozzák gazdasági növekedésüket. Ugyanakkor a vállalatok azonnal kihasználták, hogy itt még legalább tíz évig nem kell betartani az uniós környezetvédelmi vagy munka-egészségügyi előírásokat, itt lehet ciános

technológiával aranyat bányászni; nem kell környezetkímélő csúcstechnológiát telepíteni; ki lehet használni a még olcsó munkaerőt; ide lehet szállítani a veszélyes hulladékot.

Ami pedig a jog- és az intézményrendszer megújulását illeti, hadd utaljak arra, hogy Németországban az újraegyesítés gyakorlatilag a szövetségi köztársaság alkotmányának és jogának kiterjesztését jelentette a volt szocialista országrészre. A tervezett nagy megújulásokból nem lett semmi. A többi ország Európához való csatlakozása is az intézmények átvételével járt. Önállóságra kevés lehetőség maradt, de kevés volt a szándék és az erő is.

Ha ezek után azt kérdezzük, hogy az új, demokratikus Magyarország tudott-e új fejezetet nyitni a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés terén, a válasz – talán meglepetésre, de számomra elégteltel nyújtóan – inkább pozitív. Igaz, a fenntartható fejlődés a rendszerváltás idején, 1989–1990-ben szóba sem került. Ha meggondoljuk, ez a korai dátum miatt nem is csoda. De nyomósabb ok, hogy a kilencvenes évek elején a piacgazdaságra való áttérés a nyugati gazdasági színvonalat és elsősorban a termelés növelését tekintette célnak, a lakossági váratkozások pedig a fogyasztás növekedésére irányultak. Csak most, az időközben lezajlott globális változások hatására és immár az Európai Uniótagjaként időszerű a fenntartható fejlődés szorgalmazása akár államcélként, akár a gazdasági szereplők számára. Viszont a környezetvédelem mind az általános rendelkezések között, mind az alapjogi fejezetben bekerült Magyarország új alkotmányába. Ez annál inkább feltűnő, hiszen 1989-ben a kerekasztalnál kidolgozott Alkotmány alapvetően konzervatív volt: a parlamentáris köztársaságot az 1946-os minta szerint állította helyre; alapjogi tekintetben pedig a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát emelte be, szinte szó szerint, az Alkotmányba. Vagyis csak a vitán felül álló követelményeket, a nemzetközi minimumstandardot vetjük át. Így tehát kivétel volt, az akkori Európában ritkaságszámba ment, hogy bekerült az Alkotmányba az „egészséges környezethez való jog”, valamint az adatvédelem és az információszabadság, vagyis a közérdekű adatok nyilvánosságának elve. Szinte e két jognak a rendszerváltás előkészítésében játszott szerepét jutalmazta ezzel az alkotmányozó, hiszen egyrészt a környezetvédő mozgalmak, másrészt az állam titkos működésének feloldása fontos és mozgósító követelések voltak a szocialista rendszer bukásához vezető folyamatban.

Az akkor újonnan felállított Alkotmánybíróság pedig mindkét jogot igen kiterjesztően értelmezte. Az egészséges környezethez való jog kapcsán kimondta a híres *non-derogation* elvet, vagyis hogy a természetvédelem jogszabállyal biztosított szintjét az állam nem csökkentheti. Az Alkotmánybíróság ítélete például előírta, hogy a korábban állami vagy termelőszövetkezeti tulajdonban volt, de

privatizált védett területeket az államnak vissza kell vásárolnia, és a természetvédelmi hatóságok kezelésébe adnia. Ugyanis csakis így lehetett biztosítani a védett értékek védelmét és fennmaradását. Ez a visszavásárlás 1994-ben indult meg, s nagyrészt befejeződött. 2000-ben a Védegylet tagjaként törvénytervezetet dolgoztam ki a jövő nemzedékek szószólója – azaz egy tag értelemben vett „környezetvédelmi” ombudsman – létrehozására. Idén szeptemberben minden valószínűség szerint az Országgyűlés meghozza a törvényt, és megválasztja a jövő nemzedékek képviselőjét.

Az Európai Unió nagyon helyesen vállalja magára az éllovas szerepét a klímaváltozással szembeni küzdelemben. Ugyanakkor az Európai Unió az újonnan csatlakozott 12 tagállamban hasonló problémákkal is szembesül, mint amilyeneket globális viszonylatban kell megoldani – természetesen országonként más-más a helyzet. Az új tagállamok – még mindig ugyanúgy, mint 17 éve, a rendszerváltáskor – a gazdasági felzárkózásra és így növekvő ipari termelésre is törekednek. Emellett még mindig jelen vannak olyan tipikus problémák, amikkel a harmadik világ küszködik: korrupció, demokráciadeficit, szegénység, strukturális kirekesztettség, súlyos környezetszennyezés, amortizálódott, cserére szoruló infrastruktúra stb. Másfelől viszont az új tagok olyan értékeket is hoztak az unióba, amelyek szintén a déli országok sajátjai: nagy kiterjedésű természetes élőhelyek, természeti tőke, alacsony fogyasztás, nyitottság az újra.

A különbségeket minden mutató szemlélteti. Az EU27 átlagos *Human Development Indexe* (HDI) 91 százalék – a régi 15 államé 94 százalék, az új 12-é 86 százalék. Az Unió ökológiai adóssága, deficitje 1,4 globális hektár fejenként – az EU15-é 1,6, az újaké „csak” 1 hektár. Az EU-n belül tehát az újak javítják az átlagot, a régiek „adósak” nekik. Az újonnan csatlakozó államok közül több környezeti értelemben donor állam (azaz például az egy főre jutó üvegházhatású gáz kibocsátása tekintetében messze az EU-átlag alatt van).

Összességében az Uniónak úgy kellene növelnie például a HDI-t, hogy közben egyúttal az ökológiai lábnyomát is redukálja. Ha az Európai Unión belül a környezet növekvő terhelése nélkül sikerül megoldani az új tagok gazdasági felzárkózását, az példa lehet a világ egyéb régiói számára is. Az Európai Unióban rendelkezésre állnak a politikai és gazdasági eszközök a közös cselekvésre, létrejöttek a társadalmi, tudományos, technikai feltételek a fordulat végrehajtásához – sokkal inkább, mint bármely más globális szereplőnél.

Ha pedig az Európai Unió ebben a helyzetben nem képes demonstrálni saját közösségén belül, hogy meg tudja oldani regionális együttműködéssel, szolidaritással, kompromisszumokkal az elmaradtak felemelését, az életszínvonal megfelelő szinten való kiegyenlítését az egész rendszer, azaz Európa fenntarthatósága

növelésével (de legalábbis anélkül, hogy az csökkenne!), akkor hiába szorgalmazza ugyanezt kifelé, mert hiteltelenné válik.

A feladatot tehát vállalni kell. Igen nehéz, de megoldható feladat, óriási kitörési lehetőség – egyben óriási a mulasztás, a tétovázás, a halogatás kockázata is. Az Európai Unió esetében nem is egyszerűen lehetőségről van szó: a feladat azért is megkerülhetetlen, mert Európa földrajzi kitettsége Afrika és Ázsia felé egyértelművé teszi, hogy az ökológiai és humanitárius katasztrófák elhárítása Európa biztonságának is feltétele.

Az európai közösségek alapításakor a békét és jólétet a résztvevők egy közösségbe foglalása és a közösségi politikák biztosították. Mára az Európai Unió csupán a saját területén belüli intézkedésekkel a biztonságot és a jólétet nem tudja garantálni. A klíma változása mint az emberek életfeltételeit és a gazdaságot is fenyegető erő éppúgy globális jelenség, mint a globális migráció, amit viszont részben éppen a klímaváltozás generál. A belső viszonyok megőrzése ezért globális fellépést követel meg az Európai Uniótól. Ennyiben tehát hiába ugyanaz az Európai Unió alapvető célkitűzése – biztonság és jólét –, ennek megvalósítási színtere és eszközei részben megváltoztak.

A fenntartható fejlődés és a természeti erőforrások megóvása érdekében végzett közös munka nem csak általában szolgálja a nemzetközi biztonságot – például azáltal, hogy csökken a szegénység, a migrációs nyomás és a konfliktusok veszélye. Számos eset bizonyítja, hogy meglévő konfliktusok oldását, nagy feszültségekkel terhelt térségek pacifikálását is segíti a közös környezetvédelmi munka. Így például közvetlenül a balkáni háborúk után éppen környezetvédelmi projektek keretében indult meg a kapcsolatfelvétel a határok mentén a nemrég még harcban álló közösségek között. Bosznia-Hercegovina két szemben álló országrészének kormányai, a Republika Srpska és a Horvát-Bosnyák Föderáció a háború után a környezetvédelmi kérdésekről tudott először megegyezni és együttműködési megállapodást aláírni – nem Szarajevóban, nem is Banja Lukában vagy Mostarban, hanem Budapest mellett, a Regionális Környezetvédelmi Központ (Regional Environmental Center, REC) „semleges területén”. A REC fenntartói közé tartozik Magyarország és Németország is.

A Regionális Környezetvédelmi Központ munkájának eredményeképpen ma a Neretva deltájában a néhány éve még harcban álló horvát és bosnyák falvak működnek együtt. Az Ohridi-tavon macedón és albán közösségek, a Skadari-tavon montenegrói és albán, a Stara Planina erdeiben szerb és bolgár falvak fogtak össze a határ két oldalán. Ezek a területek mind kiemelkedő természetvédelmi és kulturális értéket képviselnek. A vizek Ramsari területek, a Stara Planina bioszféra-rezervátum. A háború után az volt a kérdés, hogy a tájak megtartják-e

és eltartják-e a népességet, másrészt viszont, hogy a helyi lakosság meg akarja-e őrizni a természeti értékeket vagy feléli azokat. A falvakban az élő helyi hagyományok, kézművesség, tájjellegű konyha, halászat, erdőgazdálkodás jó lehetőséget kínált a tradicionális gazdasághoz, a turizmushoz, de az egymással szóba sem álló közösségek ezt külön-külön nem voltak képesek megragadni. Szennyvíz, hulladék, túlhalászat veszélyeztette a vizeket, a talajt, az erdőt, a tájképet. Támogatással, semleges közvetítéssel – és évek munkájával! – fel lehetett tární és tudatosítani lehetett a terület természeti és kulturális értékeit, meg lehetett tervezni a helyi gazdaságot, a vizek közös használatának rendjét, el lehetett érni a területek azonos mértékű jogi védelmét a rajtuk osztozó országokban. A helyi közösségek újra kapcsolatokat építettek ki, sikereket értek el, gazdaságilag fejlődtek, egészségesebbek lettek, ami újra megalapozta a kölcsönös bizalmat.

A siker kulcsa nem segély vagy a közösségek pénzbeli támogatása volt, hanem a közös munkába, kommunikációba, kapcsolatokba, képzésbe és a közös intézmények építésébe fektetett, anyagilag csekély, de éveken át folyamatos (svájci) támogatás, valamint a semleges szakmai segítség, a megfelelő nemzetközi szervezet (a REC) munkája.

Hasonló munkát végez a Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU), amikor helyi közösségeket segít abban, hogy környezetvédelmi kezdeményezéseik sikeresek legyenek.

Horvátország és Szerbia határán, a Duna és a Dráva összefolyásánál terül el a Kopácsi-rét. Ez a holtágakkal szabdalta, nagy kiterjedésű vizes élőhely a maga érintetlenségében rendkívüli érték. Északon a magyarországi Duna-Dráva Nemzeti Parkkal határos. Ugyanakkor a Kopácsi-réten még mindig rengeteg, a jugoszláv háborúból visszamaradt taposóakna található, amelyek felszedése technikailag igen nehéz és költséges. Nincs pontosan kitűzve az országhatár sem. A Horvátország és Szerbia közötti együttműködésnek alkalmas terepe lehetne a Kopácsi-rét természeti értékeinek megőrzése, egy közös védett terület kialakítása és működtetése. Javaslatomra a horvát, szerb és magyar köztársasági elnök 2007 szeptemberében találkozni fog. A „természetvédelmi” találkozó ezúttal is elősegítheti a más kérdésekben való szótértést.

RADIKÁLIS SZEMLÉLETVÁLTOZÁSRA VAN SZÜKSÉG*

– November 8–10. között harmadik alkalommal rendezik meg Budapesten a Tudomány Világfórumát, a World Science Forumot. Miben látja a fórum jelentőségét, távlatait, eddigi eredményeit?

– Érdekes egybeesés, hogy a World Science Forummal szinte egy időben fogadja el a magyar parlament a jövő nemzedékek országgyűlési biztosáról szóló törvényt. Emellett a múlt héten került nyilvánosságra az ENSZ Környezetvédelmi Programja (UNEP) által negyedik alkalommal összeállított Globális környezeti kitekintés (GEO-4), mely megállapítja: a globalizáció folyamata a legtöbb területen rossz irányba halad, mert a gazdasági folyamatok mind a természetes rendszereket, mind a társadalom szövetét szétzilálják. A nemzetközi közösségnek sokkal gyorsabban kellene reagálnia az emberiségre leselkedő veszélyekre. A közel négyszáz szakértő ötévi munkája alapján összeállított több mint félezer oldalas jelentés a sürgető környezeti gondok között az éghajlatváltozáson mint kiemelkedő problémán túl megemlíti a művelhető földterületek kimerülését, az erdővel borított területek csökkenését, a lég- és vízszennyezést, valamint az ivóvízkészletek megcsappanását, s kitér arra is: 16 ezer állat- és növényfaj halhat ki a következő években a bolygón.

A mostani világfórum témája, a tudásba való befektetés pontosan arra keresi a választ, hogy a világ tudósai mit tehetnek a környezetért és egyáltalán a fejlődés fenntarthatóságért. Ezért is köti össze a fórum címe a tudásba való befektetést a jövőbe való befektetéssel. A World Science Forum, noha főként tudományos előadásokból áll, természetét tekintve mégis inkább tudománypolitikai rendezvény. Nagy szó, hogy ezt a magyar kezdeményezésű fórumot már harmadszor rendezik meg Budapesten. A tanácskozás egyre konkrétabb témákat érint, hiszen az első alkalommal a tudásalapú társadalom kérdéseivel, másodszor a tudás, az etika és a felelősség kölcsönhatásával foglalkozott, míg most a tudásba való befektetés fontosságával.

Remény van arra, hogy Budapest olyan fogalomná váljék a tudomány területén, mint amilyen Davos a világgazdaság számára. Idén először a nyitónapon, meghívásomra, velem együtt négy államfő is részt vesz, és nyilatkozatot tesz.

* Interjú a Magyar Távirati Irodának. Budapest, 2007. november 6.

Eddig nem volt rá példa, hogy a politika ilyen demonstratívan képviseltesse magát egy tudományos fórumon. Ez azt jelenti, hogy az állam tudatában van annak a felelősségének, amelyet a tudomány fejlődéséért, valamint a természeti környezet fenntartásáért visel. Persze közvetlenebb haszna lenne, ha a fórumon miniszterelnökök ülnének az államfők helyett, hiszen a kormányfők konkrét szakpolitikai döntéseket hozhatnak a környezet megóvása érdekében, míg a legtöbb államfő inkább csak az értékeket és a szemléletváltás elkerülhetetlenségét tudja hangsúlyozni, továbbá részvételével felhívni a figyelmet az átfogó, nagy problémákra, de akár egyes konkrét ügyekre is.

– Ön két dolgot említett. Egyrészt azt, hogy a politika demonstratívan a tudomány mellé állt, másrészt a GEO-4 jelentésből idézte, hogy nagyon rossz a helyzet. Levonható-e az a következtetés, hogy a ma politikusa számára a tudomány megkerülhetetlen, mert gondjainkat ma már a tudomány nélkül nem fogjuk tudni megoldani?

– A politika mindig is használta a tudományt. Hogy kétélű példát hozzak, a civil világ is sokat köszönhet a haditechnika fejlesztésének. A környezetvédelem tekintetében azonban a tudomány kezdeményezett. Mára eljutottunk odáig, hogy a politika épít a környezettel kapcsolatos tudományos eredményekre, sőt maga is megrendelővé vált. Az állami megbízások elvileg kevésbé hoznak a megrendelő szája szerinti eredményt, mint a gazdasági szereplők által finanszírozottak. Éppen a World Science Forumon alakul meg a világ természeti erőforrásainak állapotával foglalkozó legújabb tudományos testület, amelyet az Európai Bizottság és számos kormány kezdeményezett.

– Melyek a legnagyobb, a legégetőbb gondok?

– Ha hallgatna a politika a tudományra – és most hallgatnia kellene rá –, akkor megértené, hogy mind a termelés, mind a fogyasztás terén gyökeres, szemléleti változás szükséges. Bebizonyosodott, hogy így, ahogy most működünk, harmadával nagyobb Föld kellene ahhoz, hogy kiszolgálja a világgazdaság anyagforgalmát és eltartsa a népességet. Az elmúlt húsz évben növekedett ugyan az egy főre jutó GDP, az átlagéletkor, de ezt olyan technológiákkal és olyan fogyasztási szokásokkal értük el, amelyek árát, szennyezését és a természet kizsákmányolását a jövő nemzedékeknek kell súlyosan megfizetniük. Ez elfogadhatatlan. A gazdasági növekedés jelenleg uralkodó elsőbbsége nemcsak a fejlett és az úgynevezett gyorsan fejlődő országok természeti környezetének és jövőjének számlájára folyik, hanem sokkal nagyobb mértékben a szegény országok kárára „fejlődünk”.

Nem a klímaváltozás, amiről most annyit beszélnek, amire már felfigyeltek az emberek, az egyetlen megoldandó feladat. Legalább ilyen súlyos gond a fogyó

édesvíz, nagy baj van a biodiverzitással, hiszen fajok ezrei halnak ki nagyon gyorsan. De említhetném a talajromlást, a sivatagosodást, az erdők kipusztítását. Egyfelől kifogyóban van az emberiség legnagyobb táplálékforrása, a tengeri halállomány, másrészt nő a Föld népessége. A megoldás csak az lehet, hogy teljesen, radikálisan meg kell változtatni az életmódunkat, az életfilozófiát – a termelésben és a fogyasztásban egyaránt. Ha nem vesszük például figyelembe azt, hogy az éghajlati problémák milyen mértékben érintik a Föld országait, akkor az úgynevezett fejlett világot előntik majd az ökológiai menekültek. A környezetvédelemnek tehát magába kell foglalnia a javak méltányos elosztását is. Úgy is mondhatjuk, hogy újra meg kell határozni az ember helyét az élővilágban vagy, nagy szóval, a kozmoszban.

Azt azért biztatónak nevezném, hogy a környezeti bajok láttán a termelés, az ipar lassan már nem csak mint szükséges rosszra néz a fenntarthatóság miatti korlátokra vagy változásokra. Ma már zöldiparról is beszélhetünk, és az államok is alkalmazkodási versenybe fogtak. Példaként említhetem Nicolas Sarkozy francia köztársasági elnököt, aki az elmúlt héten hirdette meg környezetvédelmi intézkedéscsomagját. Ha Franciaország most látványosan áttér a zöldreform politikájára, akkor azokkal szemben, akik későn ébrednek fel, mint például Magyarország, látványos előnyre tehet szert.

– *Államfőként utánanézett-e annak, hogy milyen Magyarország energiastratégiája?*

– Utánanézttem. Csupán a gazdasági minisztériumnak van egy 15 évre szóló anyaga az energiastratégiáról, ami azonban nagyon hiányos. Ennél sokkal hosszabb távú terveket kellene készíteni. A konvergenciaprogram horizontja bármely stratégiai döntésre szűk. A távlat és a rendszerben gondolkodás hiányának szomorú példája, hogy az energiahatékonyság javításának és az energiamegtakarításnak a tervezése és végrehajtása helyett erőműveket tervezünk, illetve építünk. Így fordulhatott elő például, hogy a parlament anélkül szavazta meg a Paksi Atomerőmű élettartamának meghosszabbítását, hogy ilyen kérdéseket egyáltalán mérlegelt volna. A megújuló energiaforrások használatát is a hagyományos, rövid távú gazdasági haszon szemlélete uralja. Hány évtized múlva fognak megújulni a most jelentős ártámogatással eltüzelt erdők? Már az ENSZ is figyelmeztetett, hogy megújuló gondolkodás nélkül a megújuló, azaz növényi fűtőanyagok preferálása csak növeli a környezet pusztítását. Bíraltuk Ausztriát, amiért a Rábát szennyező kibocsátásokat külön-külön rendben lévőnek találta. Nálunk pedig úgy lehet a világörökséget képező tokaji kultúrtáj ütközőzónájába erőművet építeni, hogy a világörökségi területen áthaladó, már így is tűrhetetlen kamionforgalom jelentős növekedését nem veszik figyelembe.

Köztársasági elnökként nem tehetek mást, mint hogy a hosszú távú tervezés érdekében hallatom a hangom.

– *Őn azt mondja, hogy az elnök csak a hangját hallathatja. Valóban csupán ez az eszköz van a köztársasági elnök kezében? A magyar politika, a politikusok nem partnerek, netán korlátozza őket a négy évre szóló mandátum kényszere?*

– A köztársasági elnöknek a magyar Alkotmány szerint semmiféle végrehajtó hatalma nincs, azonban felhívhatja a figyelmet a problémákra. Ezt annál is inkább megtehetem, mert nincs semmiféle párt-, kormányzati vagy gazdasági elkötelezettségem, valóban csak a problémákra kell figyelnem. A tisztség súlyt ad a megszólalásoknak, de a tisztséggel járó felelősség egyszersmind alapos utánajárára és tájékozódásra kötelez minden elnököt. Lehet, hogy kevésnek látszik az államfői eszközkészletem. Már az is eredmény, ha például egy-egy országjárás során fel tudom hívni a figyelmet egy-két nagyon magára hagyott vidékre és emellett természeti értékeire. Megtehetem azt is, hogy konkrét esetekben kiállok a környezeti értékek mellett. Nem véletlenül mentem el a Zengőre annak idején, és nem véletlenül mondom most is azt, hogy Tokaj sokkal többet ér, mint egy szalmatüzelésű hőerőmű.

Az elnöktől azonban ne várja senki sem, hogy belefeküdjön a munkaárokba, vagy a kerítéshez láncolja magát, ez ugyanis a civilek végső eszköze. Ha viszont szimbolikus jelentőségű ügyekről vagy nagyon súlyos fenyegetésről van szó, és a civilek megalapozottan és tevőlegesen tiltakoznak, akkor odamegyek majd és kifejezem támogatásom, mint ahogy a Zengőn is megtettem. Az ország kedvezően fogadta, amikor elmentem a szentgotthárdi Rába-hídhöz. Üdvözltek, hogy szót emelek a szlovákiai Töketeremesen tervezett széntüzelésű erőmű ellen. Ha azonban az országon belüli ügyekről szólok, akkor az itteni lobbik már rosszat mondanak az elnökre. Pedig az általam képviselt értékrend világos és ugyanaz.

Köztársasági elnöki lehetőségem továbbá, hogy együttműködésre hívok államfőket. Így a mostani World Science Forum is sokkal nagyobb nemzetközi sajtóviasszhangot kap majd a négy elnök fellépése miatt.

A zöldügy más dimenzióban is összehozhatja az államfőket. Nem is olyan régen a Duna menti hármashatár vidékén a szerb és a horvát államfővel egész napos találkozót tartottunk, amelynek egyik eredménye a Gemenctől a Kopácsi-rétig húzódó, Európában páratlan vizes élőhely megmaradása és közös fejlesztése. A magyar köztársasági elnök tehát ezt teheti: más államfőkkel együtt a zöldkérdésben kiáll a kis és nagy ügyek mellett egyaránt.

– *Nyilván a példamutatás is sokat segíthet a szemléletváltozásban.*

– A szemléletváltást természetesen az is segíti, ha az államfő nemcsak beszél, hanem a szerint is él. Az államfői hivatal is eszerint működik. Például a Sándor-palotánál biciklitárolót állítottunk fel – időnként használják is, mind a munkatársak, mind látogatóink. Nagy szó volt elérni, hogy az őrezred ne kezelje lehetséges csőbombaként a bicikliket!

Magától értetődik, hogy az elnöki hivatalban szelektíven gyűjtjük a hulladékot. De van nagyobb szabású projektünk is: a Sándor-palota villamosenergia-ellátásának közel a felét napenergiával szeretnénk megoldani. A műemlékvédelmi hatóság megadta az elvi hozzájárulást, de még a palota újjáépítésének terveit készítő építésszel kell egyeztetnünk, bár az udvari tetőn elhelyezett nap-elemek kívülről nem fognak látszani. Az viszont biztos, hogy az átállás gazdaságos lenne, a költségek megtérülnének. (Megjegyzés: az engedélyt végül is nem kaptuk meg.)

Viszont a személyes példaadáson túl ismét csak oda kell visszatérni, amit a GEO-jelentés is kimondott: radikális változás szükséges. Amíg a döntéshozók ezt nem értik meg, addig csak romlani fog a helyzet. Az Európai Unió felismerte, hogy mint globális tényezőnek komoly felelőssége van, és ha az olyan nagy szereplők, mint az Európai Unió, az OECD-országok csoportja vagy az észak-amerikai államok egyedül, nem várva másokra, tennének valamit, akkor annak már mérhető hatása lenne. Ha más nem, lassítaná a romlást. Ezért üdvözlendő, hogy az Európai Unió a szükséges globális megállapodás hiányában, Kiotó ellenére kész egyedül is fokozott ütemben folytatni a szén-dioxid kibocsátásának csökkentését.

Az Európai Unió esetében fontos számunkra, hogy a fenntarthatóság szempontjából is nézzük a régi és az új tagok közötti viszonyt. Mi eddig „kisebb lábnyomot hagytunk a világon”, azaz ökológiailag jobban állunk, mint a 15 régi tagállam. Az új tagok hatalmas érintetlen, de legalábbis igen jó állapotú természeti tőkét vittek be az Európai Unióba, és a Nyugathoz képest viszonylag alacsony a fogyasztásunk. Persze az új tagok sok olyan negatívumot is hoztak magukkal, ami a harmadik világban tapasztalt gondokhoz hasonló: viszonylag nagy a szegénység, a szegényeken belül is igen nagy a roma népesség. Hozományunk része a lepusztult infrastruktúra, a szennyező üzemek. A feladat az, hogy a fejlettségi szintet, azaz az emberek életkörülményeinek eltéréseit kiegyenlítsük az Európai Unión belül. Óriási lehetőség, egyben az egész európai közösség és értékrend hitelességének a próbaköve lehet a szegényebb országok szemében, hogy az újonnan felvett 12 tagállam fejlődése ne a természeti tőke rovására történjék! Ehhez tartozhat az is, hogy az Európai Unió ne támogasson ökológiailag káros beruházásokat.

Élhetne az Európai Unió, de élhetnénk mi, magyarok is a közbeszerzések eszközével úgy, hogy az Európai Unió teljes GDP-jének 16 százalékát – ez óriási

pénz! – kitevő kormányzati és önkormányzati kiadásokat csak az ökológiailag legjobbnak tartott termékek beszerzésére fordítja.

– *Őn már említette a jövő nemzedékeket képviselő ombudsman tisztéről kezdett parlamenti vitát. Ha lesz ilyen szószóló, akkor az ő feladata lenne, hogy a környezettel kapcsolatos kérdésekre ügyeljen.*

– Pontosan. Azonban elsősorban a jövőt érintő intézkedéseket, a stratégiai lépéseket kell véleményeznie, és mindent, aminek árát a következő nemzedékekkel akarjuk megfizettetni. A nagyobb távlat és a rendszerben való gondolkodás terén sok segítséget várok a jövő nemzedékek szószólójától én is. Most ugyanis ott tartunk, hogy ha például a szárnyvasutak bezárása ellen tiltakoznánk, hamar elhangzana a vád, hogy maradi vagyok, és nem veszem figyelembe, hogy az ottani vonat csak két utast szállít. Csakhogy egy ilyen döntés nem alapulhat pusztán az utasszámláláson, sem a MÁV számára elérhető – egyébként nem jelentős – megtakarításon. Ez mindig egy teljes kistérség gondja, amelynek lehetőségei már alaposan leromlottak. A vasút elvételével tovább rontjuk a maradék lehetőséget is. Gondolt-e arra valaki, hogy például az északi határokon Schengen után mennyire megváltozik a helyzet, és a határon átnyúló együttműködésben – amelyben a helyiek annyira bíznak – a szlovák oldalon folytatódó vasútnak milyen szerepe lehet? Vagy: pólusvárosokat hirdetnek – de ma sincs közöttük használható közlekedés, és az út- és vasúthálózat fejlesztési tervei alapján nem is lesz. Hasonló szemléleti kérdés a kisiskoláké is, amelyben egész egyszerűen nem lehet csak a költséghatékonyságot nézni. Az a kérdés, mi az, ami életben tartja azt a térséget. A jövő nemzedékek szószólójának kérdeznie kell, akár naponta is, hogy például miért a vasutat szorítjuk háttérbe, és miért az autópályák építését preferáljuk.

– *Nemzetközi szinten azonban nincs ilyen szószóló.*

– Ma már mindent világméretben kell nézni. 2005 szeptemberében az ENSZ-ben arról beszéltem, hogy a környezet védelme többé nem lehetséges egy erős jogosítványokkal rendelkező környezetvédelmi világszervezet nélkül. Ezt korábban az Európai Unió is támogatta, és szükségességét egyébként a sokat emlegetett GEO-jelentés is kimondta. A globalizáció előttünk és velünk zajló folyamat. Az azonban tőlünk függ, hogy ez a folyamat átok vagy áldás lesz-e. Ahhoz, hogy ne érdekcsoportoknak legyen kiszolgáltatva, erős, hatékony nemzetközi szervezet kellene. Tudjuk, hogy az ENSZ megújításra szorul, de vannak szakosított szervei, amelyek jól működnek, hogy csak az UNESCO-t, az UNICEF-et vagy az UNIDO-t említsem. Egy új szakosított szervezet tehát beleférhetne az elkerülhetetlen reformba.

– *A zöldelnökök hálózata segíthet-e abban, hogy ez a környezetvédelmi világ-szervezet létrejöjjön?*

– A zöldelnökök hálózata arra szolgál, hogy a zöldelkötelezettségű államfők nyomatékot, súlyt adjanak egy-egy ügynek. Minél többen csatlakoznak egy-egy ilyen megnyilvánuláshoz, annál nagyobb súlyt kap az adott kérdés, de a zöldgondolat is általában. Elnöki mandátumom idején, reményeim szerint, lesz még tudományos világfórum Budapesten; ha marad a kétéves menetrend, 2009-ben. Akkor nem elképzelhetetlen, hogy a mostaninál nagyobb számban lesznek itt államfők, hiszen nagy az érdeklődés Brazíliától kezdve Japánig. Azt meg különösen hasznosnak tartom, hogy a zöldelnökök hálózata összefog egy olyan jelentős tudományos eseménysorozattal, mint a World Science Forum. A fórum és az elnökök találkozója kölcsönösen erősíti egymás fontosságát. Itt igen hasznos párbeszéd kezdődhet a tudósok és az államfők között.

– *Magyarország esetében elképzelhető-e, hogy Svédország példájára kormányprogramként fogalmazza meg: középtávon, belátható időn belül az ország az energiaellátásban függetleníti magát az olajtól?*

– Erre csak azt tudom mondani, hogy mivel a világ olajtermelése 2010-től csökkenni kezd, és geológiai, gazdasági és politikai elérhetősége is egyre költségesebb lesz, stratégia mindenképpen kell. Ebben a hatékonyságnövelés és a takarékoság mellett fel kellene mérni lehetőségeinket a szél-, a nap- és főleg a geotermikus energia terén. Az atomenergiát pedig ki kellene hagyni – mint ahogy sok ország jó okkal így döntött már. Együttműködöm a környezetvédelmi tárcával, rendszeres találkozóinkon Fodor Gábor tájékoztat a munkájukról, ahogy elődje, Persányi Miklós is tette.

Összességében elmondható, hogy szemléletet kell változtatni. A fenntartható fejlődés nélkülözhetetlenségét szavakban húsz éve elismeri a politika, de a gyakorlatban még majdnem mindent a régi módon, csakis a gazdasági növekedés érdekei mozgatnak. Amíg az államnak nincs átfogó, elszánt stratégiája, addig ezek a szűken vett gazdasági érdekek mindig áttörnek. Ugyanez érvényes egy-egy ország érdekei és a globális környezeti szabályozás viszonyában.

Hadd említsem meg azt, hogy állami pénzből kiterjedt kutatást végzett a Magyar Tudományos Akadémia az úgynevezett VAHAVA kutatási projekt keretében, amely a globális klímaváltozás hazai hatásait vizsgálta. Most kellene a következő lépést megtenni: ennek alapján stratégiát kellene készíteni és a parlament elé vinni. Én ennek a stratégiának még a nyomát sem láttam.

– *Akkor megint ott tartunk, hogy a problémát felismertük, megfogalmaztuk, egyes esetekben a tudomány még a választ is megadja, viszont cselekedni a politikának kellene.*

– Így van. A fenntartható fejlődés „varázsigejét” húsz éve imamalomként hajtogatja a politika, és ezzel eddig be is érte. A GEO-jelentés azonban tükröt tartott: a fenntarthatatlan irányba robogó fejlődés és a természeti alapok megmentésére mégis megindult és szintén gyorsuló lépések között ma egyre nő a távolság. Akkor lesz erőnk utolérni és lehagyni a fenntarthatatlanságot, ha végre rádöbbenünk: az életünkért futunk.

MÉG NEM ADTAM FEL*

– *Megválasztása előtt az volt a jelszava, hogy lehet más a politika. Most mit gondol erről, közelről látva a politikusokat és az egész rendszert?*

– Még nem adtam fel. Kitapasztalva az elnöki mozgásteret, még mindig merem azt állítani, hogy lehet más a politika. Nem soroltam be sem stílusban, sem eszméket tekintve a kétosztatú pártpolitikába. Három konkrét területet tűztem ki, ahol úgy gondoltam, hogy lehet valamit tenni: a jogállamiság, a zöldügyek és a határon túli magyarok ügye.

A zöldügyekben is vannak lehetőségei az elnököknek. A tárcával való együttműködésnek is köszönhetően például újra önálló lett az Őrségi Nemzeti Park, és sokkal több természetvédelmi őrt állítanak be, mint eddig. Nem volt hiába, hogy elmentem a Zengőre, ahogy elmentem a Rába hídjára is. Így fogok tenni Töketerebes ügyében is, és szívesen elmegyek Szerencsre, ha kell. Meg fogom hívni az UNESCO-t a Sándor-palotába, hogy ne lehessen tönkretenni egy világörökséget képező kultúrtájat.

Össze tudtam hozni zöldügyben a szerb és a horvát elnököt, akiknek az országuk nemrég még hadban állt, és a különleges természeti értéket képviselő Kopácsi-réten töltöttünk egy teljes napot, ahol még el van aknásítva a horvát és szerb határ. Ez nekem kötelességem, másrészt jó érzés. Amikor bejelentettem a zöldelnökök hálózatának tervét, elnéző mosolygás volt a magyar sajtóban, most már világszerte nagy a visszhangja, és követik a kezdeményezést.

* Részlet Bodoky Tamás és Kárpáti Márton interjúból. *Index.hu*, 2007. december 4.

– Történelmi mélyponton van a parlamenti pártok támogatottsága, miközben az ön által is képviselt ököpolitikai alternatívának nincs politikai pártja. Mit szólna egy zöldpárt megjelenéséhez?

– Örülnek, ha megjelenne egy zöldpárt. Eddig mindig azt mondtam, hogy még nincs itt az ideje, de most olyan mértékben kiábrándult a közvélemény az itt folyó pártpolitizálásból, hogy nem tartom kizártnak, megérett a helyzet egy harmadik erő megjelenésére. Erre a zöldgondolat nagyon alkalmasnak látszik, tényleg átnyúlik a táborokon, ilyen szempontból semleges. Mindenkinek hűsbavágó, mert itt már nemcsak arról van szó, hogy nem lehet levegőt venni az utcán, hanem tényleg vége lesz a világnak, ha ez így megy tovább. Hiába figyelmeztet az ENSZ- meg az összes többi jelentés, ezt nálunk nem veszik eléggé komolyan.

Attitűdváltásra van szükség, tervezéssel, takarékossgal szolgálni a fenntarthatóságot. Ha erőműveket tervezünk, mert kivetítjük a várható energiaszükségletet, akkor ahhoz Hujber Ottó kell, pedig ha ugyanezen a pénzen kicserélnénk az égőket takarékosakra, nem kellene annyi energia. Megjelenhet egy zöldpárt, amelynek van elég közösségi mondanivalója, hiszen a környezetvédelem elválaszthatatlan a szociális kérdéstől.

A szegények fizetik meg a növekedés árát, nem csak a déli országokban: itt is ők fogják, nem a gazdagok. De a zöldgondolat elválaszthatatlan az egyéni felelősségvállalástól is, itt lehet nagyon individualistának is lenni. Tehát jobb- és baloldali, individualista és közösségi is megtalálhatja a maga kedvenc eszméjét.

Országos Széchényi Könyvtár

SZEMÜNK A PÁLYÁN LEGYEN!*

Az utóbbi három évtizedben évente átlagosan 600 kilométernyi vasútvonalon szűnt meg a közlekedés Európában, miközben az autópálya-hálózat minden évben 1200 kilométerrel gyarapodott. A több ezer kilométernyi felhagyott vagy elbontott vasútvonal egy része pedig minden bizonnyal ma is rendkívül hasznos

* Beszéd a Cuha-völgyi vasútvonal ünnepi alkalmából a Porva-Csesznek vasútállomáson. 2008. április 27.

lenne. Segítené elkerülni a vasúthálózat egyes részein a kapacitás kimerülését, és enyhítene a közutak túlterheltségén is.

A közlekedést érintő kihívásokra válaszul az Európai Bizottság 2001-ben jelentette meg az európai közlekedéspolitika irányelveit 2010-ig összefoglaló fehér könyvét. Ebben alapvető célként jelölte meg a vasút újjáélesztését. Bár a fejlesztések elsősorban az áruszállítás igényeit akarják kielégíteni, a koncepció külön rögzíti, hogy a vasúttársaságoknak kereskedelmi szempontból ugyanakkora fontosságot kell tulajdonítaniuk az áru fuvarozásnak és a személyszállításnak.

Azok, akik csatlakoztak a Cuha-völgyi vasút megmentéséért indított civil kezdeményezéshez, a vasúti közlekedésnek ebben a szellemben kialakított, legalább középtávú szakmai koncepcióját hiányolják. Nem azt képviselik, hogy mindenhol, ahol valaha vasút épült, feltétlenül fenn kell tartani a vasúti közlekedést, de igenis felhívják arra a figyelmet, hogy az egyes vasúti mellékvonalak felszámolásánál nem szabad csak az üzemgazdasági mutatókra alapozni a döntést. Hiszen a világ sorsa és Magyarország jövője is attól függ, hogy végre a gazdaság adatai mellett, sőt azok elébe helyezve az élet minőségére, az emberi és társadalmi értékek megőrzésére és szolgálatára épüljön a valóban fenntartható fejlődés.

Örömmel látom a helyi közösségek szaporodó összefogását, azt, hogy kikövetelik a beleszólást a sorsukat és jövőjüket alakító kérdésekbe. Néhány napja a Duna–Ipoly Nemzeti Parkban tapasztaltam meg, milyen jelentős hatása van a Nagyborzsönyi Erdei Kisvasút újjáélesztésének. Ez a civil kezdeményezés és a vasút barátainak sok-sok munkája az egész térség életére, a megélhetésre és az ottaniak lelkiállapotára is nagyon kedvező hatású. Remélem és várom, hogy a sikeres mentőakciót követően a Magas-Bakonyt átszelő Cuha-patak mentén is kibontakozik ez a fellendülés. A feltételek adottak: megvan a helyi elszánás és összefogás, a helyi és a megyei önkormányzat, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, sőt egyes szakminisztériumok támogatása – és persze az alagutakon, viaduktokon átvezető, vadregényes vasútvonal az ország egyik legszebb hegyvidékén.

Bízom benne, a siker nem marad el, és mindazok, akik ma eljöttek ünnepelni, nemcsak szívvel és elkötelezettséggel, hanem hagyományteremtő céllal is tették. Eljönnek majd a jövő héten vagy a jövő hónapban is, és mindig, amikor kell, mert a Cuha-völgyi vasút megmaradásának legfőbb biztosítéka, hogy szemünk a pályán legyen!

AZ EMBERISÉG JOBBAT ÉRDEMEL*

Az Éghajlat-változási Kormányközi Panel (IPCC) negyedik helyzetjelentési beszámolója (2007), bármennyire is kiábrándító volt, a 2006 júliusa előtt publikált tudományos eredményekre támaszkodott. Azóta lényegesen több új eredmény áll rendelkezésünkre. Szinte eláraszt bennünket a bizonyított tudományos ismeretanyag, amely az állampolgárok felelősségtudatát célozza meg, illetve amely már-már könyörög, hogy a politikai szinten is történjenek lépések.** Mint a zöldelnökök informális hálózatának kezdeményezője, szeretném a tudománynak ezeket a legújabb, kétségbeesett figyelmeztetéseit terjeszteni és hangsúlyozni. Felhívok minden kormányt, hogy vegye igénybe az országában található minden emberi leleményt, anyagi erőforrást, valamint erkölcsi erőt, és késedelem nélkül induljon el a visszafordíthatóság, valamint a fenntarthatóság felé!

* A koppenhágai éghajlat-változási konferencia honlapján található hozzászólás. 2009. december 2. Forrás: Climate Thinkers Blog, Comment by László Sólyom, <http://good-cop15.org/blogs/climate+thinkers+blog.html>.

** A legfontosabb új tudományos eredmények: a fosszilis üzemanyag emissziója és az éghajlat-változás közti kapcsolat világosabb lett, illetve már jobban követhető. A csapadékváltozás látható tendenciái erőteljesebbek, mint azt az eddigi előrejelzések feltételezték, és már éreztetik hatásukat a növénytermesztésben, az ökörendszerekben és az emberi egészségben. Az óceánok savasodása súlyos veszélybe sodorta a korallzátonyokat, a kagylókat, a rákféléket, valamint a halállományt. A korallzátonyok növekedése 2050-re teljesen megállhat, majd ki is halhatnak. A legfrissebb becslések szerint a globális tengerszint-emelkedés elérheti a 2 métert a század végére, az eredetileg becsült 0,6 méter helyett. (És nem is foglalkozunk most azokkal a hirtelen bekövetkező eseményekkel, amelyek szintén emelhetik a tengerszintet, pedig ennek nagyobb a valószínűsége, mint eredetileg gondoltuk.) Mind a grönlandi talaj menti jéggréteg, mind az antarktiszi jégmezők gyorsabban húzódnak vissza, mint amire a tudomány számított. Az arktiszi tengeri jég is gyorsabban olvad az előre jelzett mértéknél. Ez az arktiszi régió melegeedéséhez vezet, aminek a következménye az, hogy az állandóan fagyott talaj gyorsabban ereszt ki a benne tárolt metánt, mint várták. A szén-dioxid-kibocsátás 2000 óta a legpesszimistább előrejelzéseknél is erőteljesebben emelkedett, messze túlhaladva az IPCC helyzetbecsléseit! Ennek következtében 2000 és 2007 között a légkörben lévő szén-dioxid koncentrációja 33 százalékkal gyorsabban növekedett, mint az 1990-es években. Egy újonnan frissített modell szerint a globális melegeedés mintegy kétszer akkora lesz: 5,2 °C, a korábban számolt 2,4 °C helyett.

A Kutatóegyetemek Nemzetközi Társulása,* valamint a Pew Globális Éghajlat-változási Központ** által kiadott összefoglalók szerint az új tudományos megfigyelések többsége részben vagy egészben az éghajlatváltozás közvetlen megfigyelésén alapszik (tehát nem előrejelzés vagy becslés). Más szóval, hogy hajózási hasonlattal éljek: nem kell valószínűsíteni a jéghegyek jelenlétét, illetve töprengeni azon, milyen az esélye annak, hogy nekimegyünk egynek, mert már világosan látjuk a jéghegyeket a hajó orra előtt.

Ez a megfigyelt éghajlatváltozás általában gyorsabban halad előre, mint azt az előzetes becslések és modellek előrevetítése alapján vártuk volna. A tengerszint emelkedik, a globális jég tömeg csökken, és több biológiai rendszer veszélybe került. A legfrissebb információk szerint a változások erőteljesebbek lesznek, mint korábban becsültük. A 2007-ben kiadott IPCC-előrejelzések már konzervatívnak tűnnek a friss megfigyelések, valamint a jobb modellezési technikák fényében. Amennyiben a kibocsátások nem csökkennek, nagyon sok éghajlatváltozást előidéző tendencia minden bizonnyal felerősödik, ami a hirtelen és visszafordíthatatlan éghajlat-módosítást vetíti előre.

Gyors, kitartó és hatékony hatáscsökkentő erőfeszítésekre van szükség, többre, mint valaha. Amennyiben még az idén komoly célokat állítunk magunk elé 2020-as határidővel, és azokat be is tartjuk, csökkenthetjük az összeomlási pontok (*tipping points*) elérésének veszélyét. Ha ezt megteesszük, nagyobb biztonsággal és olcsóbban tudjuk elérni a 2050-es céljainkat. A kárenyhítés kulcsa az olyan politikák bevezetése és végrehajtása, amelyek az energiahatékonyságot és a szén-dioxid-kibocsátás csökkentését célozzák meg.

Kárenyhítési lépések nélkül az ökörendszerek felborítása jelentős társadalmi problémákhoz vezethet. A társadalmak rendkívül sebezhetőek, így még a kismértékű éghajlatváltozás is csapást mérhet rájuk. A szegény közösségek különösen veszélyeztetettek. Egy 2 °C-ot meghaladó hőmérséklet-emelkedés nagy valószínűséggel az évszázad végéig tartó, intenzív társadalmi felfordulást okozhat. Továbbá, a jelen, valamint a jövő nemzedékei is szenvedő alanyai lesznek az éghajlatváltozás erősen differenciált hatásainak. Ezért az éghajlatváltozás elleni lépések szerves részei a világszerte folyó társadalmi fejlődést és igazságosságot támogató erőfeszítéseknek. Kulcsfontosságú, hogy az éghajlatváltozást megállító erőfeszítéseket összekapcsoljuk az emberi jogok és demokratikus értékek támo-

* Az éghajlatváltozásról szóló összesített beszámoló. Koppenhága, Koppenhágai Egyetem, 2009. március 10–12.

** Lásd 2. számú tudományos közlemény. 2009. június, Pew Globális Éghajlat-változási Központ.

gatásával, mert a társadalmakat csak így sikerülhet a fenntartható fejlődés felé fordítani.

Már ma is nagyon sokan úgy ítélik meg, hogy az éghajlatváltozás a gazdagok agressziója a szegények ellen. A rosszabbodó körülmények által egyre közelebb kerülő társadalmi összeomlási pontok mindenki biztonságát súlyosan veszélyeztetik, mint ahogyan erre a 2002-ben kiadott johannesburgi politikai nyilatkozat is figyelmeztetett.* Másként kifejezve: a tét nem kevesebb, mint a teljes multilaterális világrend, amely az ENSZ ernyője alatt fejlődött ki az elmúlt fél évszázad alatt, mert végső soron lehetetlenné válhat a fennmaradását békés eszközökkel és együttműködésben garantálni.

Az üvegházhatású gázok kibocsátását valóban csökkentő, erőteljes politikai lépésekkel viszont még mindig kikerülhetjük az éghajlatváltozás legsúlyosabb következményeit. A szükséges technológiai és gazdasági eszközök léteznek és jól ismertek. Azok az állami szubvenciók, amelyek jelenleg az üvegházhatás fokozását eredményezik, átalakíthatók a környezetbarát gazdaság kibontakozásának támogatására. Azt is tudjuk, hogy a gyors alkalmazkodásra és kárenyhítésre irányuló erőfeszítések nemcsak óriási kiadásoktól kímélnék meg minket, hanem bőséges előnnyel is járnak. A munkahelyek számának növekedése a zöldgazdaságban, különösen az építőiparban és az energiatermelésben, illetve az ökorendszerbeli szolgáltatások fejlesztése területén, lehetővé teheti az egészségügyi, szociális, technikai, valamint a környezeti rendszereket fenyegető óriási tehernövekedés-kikerülést. Akkor miért ez a tehetetlenség? Mi hiányzik a politikai porondról? Miért nem vagyunk képesek végre elindulni?

Országos Széchényi Könyvtár

* „Elismerjük, hogy a szegénység megszüntetése, a fogyasztási és termelési szerkezetek megváltoztatása és a természeti erőforrások védelme és szabályozott használata a fenntartható fejlődés átfogó céljai és alapvető szükségletei közé tartoznak. A globális környezet változatlanul szenved. A biológiai sokféleség továbbra is csökken, a halállományt továbbra is túlhalásszák, a sivatagosodás egyre több, addig termékeny talajt nyel el, az éghajlatváltozás káros hatásai már nyilvánvalók, a természeti csapások egyre gyakoribbak és pusztítóbbak, és a fejlődő országok egyre inkább veszélyeztetettek, miközben a levegő, víz és vízi élet szennyeződése folyamatosan emberek millióit fosztja meg a méltó életkörülményektől. Az a mély törésvonal, ami szegényre és gazdagra osztja az emberi társadalmat, valamint az egyre szélesedő szakadék a fejlett és fejlődő világok között súlyosan veszélyezteti a globális jólétet, biztonságot, illetve stabilitást. Fennáll a veszélye annak, hogy ezek a globális különbségek maradandóvá merednek, és ha elmulasztunk oly módon cselekedni, ami alapvetően megváltoztatja az életüket, a világ szegényei visszavonhatják bizalmukat a képviselőiktől és azoktól a demokratikus rendszerektől, amelyek mellett mi elköteleztünk vagyunk, ha a képviselőiket pusztán zajos részfúvónak vagy csattanó cintányérnak tekintik.” Politikai nyilatkozat, ENSZ Fenntartható Fejlődési Világcsúcs, Johannesburg, 2002.

Válasz helyett a környezeti etikáról szóló 2002-es velencei nyilatkozatra hivatkozok: „A probléma nemcsak gazdasági és technikai, hanem erkölcsi és szellemi is. Gazdasági és technikai szinten csak akkor találhatunk megoldást, ha a lehető legradikálisabb szemléletbeli változást visszük végbe, mert csak ez esetben vagyunk képesek életmódunkat, fenntarthatatlan fogyasztásunkat és termelésünket is átalakítani. Először is vissza kell térnünk egy szerényebb gondolkodásmódhoz, és fel kell ismernünk, hogy hatalmunk korlátozott, illetve, ami a legfontosabb, hogy tudásunknak és ítélőképességünknek is vannak korlátai. Eddig olyan döntéseket hoztunk, olyan lépéseket tettünk és olyan értékrendet alakítottunk ki, amely eltávolít minket attól a világtól, amelyben élnünk kellene. Új megközelítés szükséges, valamint egy új kultúra, amelynek alapja a környezettel szembeni etikus viselkedés. Ez a fajta etika a függetlenséget táplálja, és az egyetemes szolidaritás, társadalmi igazságosság és felelősség elveit hangsúlyozza egy valódi életkultúra létrehozása érdekében.

Őszintén be kell vallanunk, hogy az emberiség jobbat érdemel, mint amit magunk körül látunk. Mi is, de még inkább a gyerekeink, valamint a jövő nemzedékek jobb világot érdemelnek, olyan világot, amelyből hiányzik a megaláztatás, az erőszak és a vérontás, amelyet a nagylelkűség és a szeretet kormányoz.”

Kérdés, hogy a koppenhágai résztvevőknek lesz-e elég bátorságuk, hogy ezt bevallják, és „átessenek ezen a szemléletbeli változáson”. *Dum spiro, spero.* *

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

AZ EGYETLEN REMÉNYSÉG MAGA AZ EMBER**

A két évvel ezelőtti World Science Forumon négy államfő erősítette meg, hogy az ökológiai válság nem szűkíthető le a természetvédelem vagy a kevésbé károsító technológiák kérdésére, hanem a világ gazdasági és társadalmi berendezkedését érintő, ezek alapvető változását sürgető problémáról van szó. A fenntart-

* Amíg élek, remélek.

** Beszéd a World Science Forumon, a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest, 2009. november 5.

hatóság eléréséhez az emberiségnek növelnie kell a világ szegényeinek fogyasztási szintjét, és ezzel egy időben kell csökkentenie az emberiség teljes ökológiai lábnyomát. A gazdagoknak és hatalmasoknak áll módjukban, hogy saját ökológiai lábnyomuk csökkentésével nyújtsanak segítséget a szegények fejlődéséhez.

Már a fentiek is felvetik az igazságosság problémáját. Az igazságosság érvényesítése azonban ebben az ökológiai kontextusban önmagában kilátástalan. Csak akkor van esélye, ha az az értékrend is alapvetően átalakul, amelyen ma még a gazdasági növekedés elsőbbsége nyugszik.

Manapság számos párhuzamos törekvés próbálja magát a társadalmi célt újrafogalmazni. Keressük, hogy az anyagiakon túl milyen más javakat szolgáljon a gazdaság, amelyek nem növelik az ökológiai lábnyomot, de az embereket elégedetté, a társadalmakat virágzóvá teszik. Keressük, hogy milyen a valóban célravezető hozzáállás, emberi magatartás.

A fenntartható egyéni és közösségi magatartás ismérveit még Donella Meadows fogalmazta meg: őszinteség, jövőkép-nyújtás, hálózatépítés, tanulás, szeretet.* Azóta csak megerősödött a szerzőkben, hogy ezek a tulajdonságok nélkülözhetetlenek minden olyan társadalomban, amely hosszú távú túlélést remél.

Hasonló magatartást sürget a pápa Caritas in veritate című enciklikájában, az igazságosság és az emberi méltóság nevében. Így az emberi integritás összetevői: az igazság választása, igazságosság és szolidaritás, közösségiség és kooperáció, intelligencia, karitás.

Vessük mindezt össze azzal, amire a brit kormány Foresight programja keretében vizsgálódó Felicia Huppert cambridge-i professzor és szerzőtársai, valamint a New Economics Foundation munkatársai jutottak, amikor azt kutatták, mit lehet tenni egyéni boldogságunk és közösségi jól-létünk érdekében. Ez a kutatás azt derítette ki, hogy az emberek függetlenül attól, mit hisznek arról, mi boldogítja őket, *de facto* mitől boldogok: légy figyelmes, légy aktív, legyenek kapcsolataid, tanulj, adj.

Mit keres az empirikus szociológiai kutatás eredménye a két nagy, elméleti koncepció között? Mit keres a jövő súlyos, belső változást kívánó feltételei között egy olyan program, amelyet minden fogyasztáspárti-középosztálybeli ember szívesen elfogad? Láthatóvá teszi a célok hasonlóságát. Márpedig ennek az egyezésnek pozitív az üzenete.

* Donella H. Meadows – Jørgen Randers – Dennis L. Meadows: *Limits to Growth. The 30-Year Update*. Vermont, Chelsea Green 2004. Magyarul uők: *A növekedés határai – harminc év múltán*. Fordította Déri Andrea. Budapest, Kossuth Kiadó, 2005.

Természetesen mind az elsőként, mind a másodikként említett fogalomrendszer tartalma ki van fejtve a teljes művekben. Megindokolva például, miért kell jövőkép, iránytű a cselekvéshez, hogyan lesznek ebből egyre szélesebben elfogadott és követett, fenntartható viselkedésminták. Az igazmondás egyszerre szolgál a növekedéspártiak dezinformációja ellen és a saját rendszer torzító szimplifikálása ellen. Az enciklikában pedig az igazsághoz való ragaszkodás, az igazságosság a szeretet minimumkövetelménye, a politikai szeretet a közjó szolgálata stb. A tanulás Meadowsnál a hibák, tévedések beismerésének és korrekciójának képessége, kísérletező és alázatos tanulás. A pápa szerint a szeretetnek is szüksége van tanulásra és tudásra. Mindezekben azonban nem mélyülhetünk most el.

Valamennyi tartalmi ismérv mégis összefoglalható ezekben a tulajdonságokban, amelyeket mindenki a maga szintjén értelmezhet és követhet. A tanulás az, hogy ezek a társadalmi változások elengedhetetlen magatartások nem állnak távol attól, ami az embereknek legszükségesebb a boldogságérzésükhöz, legalábbis a jól-léthez. Az ökológiai fordulat nem követeli tehát meg, hogy szembeforduljunk az emberi természettel, éppen a bennünk lévő pozitív ösztönzőket kell tudatosan a fordulat szolgálatába állítani – ez fog igazán a jól-léthez vezetni, s nem csak a pillanatnyi jóérzéshez.

Az „ökológiai forradalom” az *A növekedés határai – harminc év múltán* című tanulmánykötet nyomatékával használt kifejezése. Tekintettel arra, hogy az ökológiai válsághoz milyen társadalmi katasztrófák és erőszakos konfliktusok társulhatnak, különösen fontos azonban az, hogy ez a forradalom békésen menjen végbe.

Befejezésül arra mutatok rá röviden, hogy van precedens teljes gazdasági és politikai rendszerek gyökeres megváltoztatására, azaz forradalomra békés úton is. A kommunizmus bukását Kelet-Közép-Európában, valamint az új, demokratikus államok és piacgazdaságok létrehozásának párhuzamát kínálok meggondolásra. Ez a rendszerváltás az emberek megváltozását is megkövetelte. Hasonlóan mindenre kiterjedő változást követel meg az ökológiai forradalom, bár természetesen a két, rendszerszintű folyamat összehasonlítása korlátozott érvényű.

A két folyamat ugyan különbözik is, hiszen a politikai rendszerváltás egy jól ismert modellt vezetett be, míg az ökológiában nincs olyan modell, amelyet átvehetnénk. A politikai intézmények átalakítása inkább egyfajta „hardvercsere”, míg az ökológiai forradalomnak nincs igénye új intézményekre, „csak” új típusú gondolkodásra, „új szoftver”-re.

A mégis felhasználható hasonlóságokat érdemes hangsúlyozni a politikai rendszerváltás és az ökológia válságkezelés között: a magas komplexitású rendszerek totális, alapvető átalakulását, a békés módszerrel zajló válságkezelést,

illetve a rövid időn belüli világos átalakulást (Európa egyetlen egy év alatt alapvetően megváltozott).

A változás keresett módszerét az erőszak hiányának, a költségek minimalizálásának, az alapvető célok és útirányok kijelölésének kell jellegyeznie, amely tényleges átalakulást hoz és nem a régi rendszerek szüntelen alkalmazkodáson keresztül pusztán „reformját”.

Az erőszak kizárásának és a költségminimalizálásnak az eszköze az volt, hogy az érdekeltek előre megegyeztek a változás néhány alapvető céljában és az ehhez vezető útirányokban. A lényeg azonban az, hogy előre eldölt: valóban teljes változás lesz, és nem a régi rendszer „reformja”, végsőkéig menő adaptációja döntő változás nélkül.

Magyarországon és Lengyelországban az uralkodó kommunista párt és az ellenzéki szervezetek tárgyalássorozat révén állapodtak meg a békés politikai rendszerváltás szabályairól. Hasonlítanak ehhez a folyamathoz azoknak a klímakonferenciáknak a megbeszélései is, amelyeken az ellentétes érdekű – fejlett, feltörekvő és szegény – országok egy asztalhoz ülnek, és a közös cél, a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésének igazságos módjáról igyekeznek megegyezni.

Az emberek demokráciát akartak ugyan, de annak sok, általuk előre nem látott velejáróját az aktív és tudatos elitnek kellett a társadalommal elfogadtatnia, nem is kis nehézség árán (mint például a személyes adatok védelmét vagy a halálbüntetés eltörlését). Hasonlóan kell elfogadtatni a fogyasztás korlátozását, és az egyenlőség és igazságosság érdekében hozott intézkedéseket is, amelyek korábbi privilegizált helyzeteket szüntettek meg. Mindez egyben az eliteknek a változásokban vállalt felelősségére mutat rá.

Ha az átalakulás nem is tervezhető teljes részletességgel, alapvető követelmény a néhány sarokponthoz mindenáron való ragaszkodás. Ilyen volt a politikai rendszerváltásban a szabad választások, a jogállam minimális intézményeinek biztosítása: az alapjogoké, a független bíróságé. Az ökológiai rendszerváltást kikényszerítő válságok – éghajlat, biodiverzitás, igazságtalanság – egymástól elszigetelve nem oldhatók meg. Mégis, itt is van egy kulcselem, amelynek elsőbbséget kell adni. Ez az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése, az alkalmazkodás. A *win-win* megoldások során ugyanis mindenki nyer, hiszen az alkalmazkodás hatást gyakorol a biodiverzitásra, a szegénységre és az elvándorlásra is. E nélkül sem a biológiai változatosság, sem a szegénység, sem a migráció kérdése nem oldható meg.

Az egyetlen reménység maga az ember.

27. KÉP. Vendéglátómmal, II. Albert belga királlyal vacsorázni megyünk 2008. április 15-én. Délben még a király várandós, legidősebb lánya is velünk ebédelt, ám mire a díszvacsorára mentünk már gratulálhattam az uralkodó tizenkettedik unokájához, Eléonore-hoz.

Országos Széchényi Könyvtár

28. KÉP. Az első „nagy” erdélyi út 2007. március 12-étől 15-éig tartott. Februárban hivatalos állami látogatás keretében Bukarest után már jártam Marosvásárhelyt és Kolozsvárott. A csakis a határon túli nemzetrészekhez vezető utazások, a nemzeti ünnepek együtt ünneplése viszont ekkor kezdődött.

Ez a márciusi utazás Segesvár mellett, Petőfi halálának emlékművénél indult. A képen Bözöd egykori plébánosával állunk faluja helyén. A falu a víz alatt nyugszik, csak idő kérdése, romló temploma is mikor roskad a felduzzasztott mesterséges tóba. Ez a víztározó Ceaușescu számlájára írható. Akkor az volt a jelszó, hogy az ember legyőzi a természetet. Ma, az Európai Unióban például a nagybányai vagy a tervezett verespataki ciános aranybányászat nem kisebb kárral fenyeget.

A falu elmerült, lakói szétszóródtak, de összetartozásuk megmaradt. A víz feletti dombon, egy ökumenikus emlékműnél évente találkoznak a szétszóródott bözödiek.

29. KÉP. Kallós Zoltán iskolájában Válaszúton. Az anyaországbeli magyarok ritkán gondolnak bele, milyen lehet kisebbségben élni, s még kevésbé, mit jelent szórványban, már a közösségből is kihullva, vagy az elfogyott közösség maradékaként megmaradni. Kallós Zoltán és segítői szórványkollégiumot alapítottak. E nélkül ezek a gyerekek elvesztek volna a magyarság számára. De sokuk rendszeres étkezéshez sem jutna. Hihetetlen energia, találékonyság, emberség, kitartás és hit van minden ilyen iskolában, emlékműben, múzeumban, szakkörben és egyesületben, működő templomban. Aki ezt nem érti, aki nem érzi át, nem tudja, mi a nemzet.

30. KÉP. A Székelykő nyergében Torockó felett. Ez nem turistaemlék. Annak ki nem törölhető élményével, hogy a meglátogatott gyulafehérvári székesegyház és szeminárium, majd a nagyenyedi kollégium már csak szigetként állnak, késő délután érkeztünk Torockóra. A Székelykőre mégis felmenni az esti program előtt több volt, mint kirándulás. Csak az idő árulták el, hogy egész úton mentek az SMS-ek, vajon visszafordultam-e azon a szakaszon, ahonnan vissza szoktak fordulni. Különösen azért, mert a helyiek tudták, ilyen tempóban nem szabad nekiindulni. De nem fordultam vissza. Este a sötétben hosszan, csendben várta a falu, hogy leérjünk a hegyről. S mikor az üdvözlésekre, versre válaszolnom kellett, bizony elakadt a szavam. A két nap, Dél- és Nyugat-Erdély, valamint Kalotaszeg és a Mezőség között, március 14-én este került sor a '48-as forradalom megünneplésére a Kolozsvári Állami Magyar Operában. Trianon óta nem fordult elő, hogy a magyar államfő a határon túlról, egy magyar nemzetrésszel együtt ünnepelve szóljt volna az egész nemzethez. A beszédet a Kossuth Rádió és a Duna Televízió egyenes adásban sugározta. Az itthoni sajtó többségét azonban csak az a már az út előtt bejelentett tény foglalkoztatta, hogy nem voltam jelen a reggeli zászlófelvonáson. (Reggel ugyanis még Nagyváradon ünnepeltünk. Délben már átadtam a kitüntetések.)

31. KÉP. Amikor a szentgotthárdi Rába-hídon 2007. május 15-én átvettem a tiltakozó aláírá-
sok íveit a helyi civilektől, a Rába éppen mérsékelten habzott alattunk. Itt beszéltünk meg
találkozót a szlovén és az osztrák nagykövettel, akiket váratlanul ért a happening. Tanulsá-
gos, milyen nehéz eredményt elérnie az államnak ipari lobbik ellenében. Pedig a Rába és
a határra tervezett osztrák szeméttégető mű ügyében évekig folytak a tárgyalások megyei,
miniszteri és kormány szinten; magam is jártam a Hofburgban kollégámnál. A Rábán javult
a helyzet, de hogy hol lesz a szeméttégető, tovább húzódik.

32. KÉP. A siratófalnál Jeruzsálemben 2008. március 4-én. A fal részébe én is betettem egy kicsire összehajtott papíron, amit nem az embereknek szántam.

Országos Széchényi Könyvtár

Bitter Brunó részére
alapító-főszerkesztő, Judapest.org

XII-5/5049-1/07/2007

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Köszönöm személy szerint Önnek, és a Judapest.org civil zsidóközösség tagjainak kedves gesztusát és beszédes ajándékát.

Figyelmességük nyomán a hazai zsidóság pluralisztikus kultúrájáról is bizonyítékkal szolgálhattam a hazai- és határon túli történelmi egyházak megjelent képviselőinek, akik meglepetéssel és sajnálattal fogadták a Mazsihisz távolmaradását. A süteményt, kérésemre, kis kockákra felszeletelték, és a gondosan előkészített ebéd desszertjéhez minden kedves Vendégünk részére felszolgálták, amit jóízűen fogyasztottunk el.

Finom volt, egy szeletet pedig hazavittem estére magunknak.

Mindnyájan örültünk neki. Köszönöm még egyszer.

Kívánok Önnek és a Judapest.org civil zsidóközösség valamennyi tagjának Hanuka alkalmából boldog ünnepet.

Budapest, 2007. december 5.

Üdvözlettel:

Sólyom László

34. KÉP. A „flódnis levél”.

33. KÉP. Judith Sharon tiszteletbeli magyar konzul cukrászdájában Tel-Avivban, másnap. Mindenki tudta, miért rendeltem flódnit.

35. KÉP. A gyógyíthatatlan betegséggel vagy a betegség végső stádiumával szemben nem az eutanázia, a kegyes halál a megoldás. A jó halál az, amire törekednünk kell. Kultúránk igyekszik kizárni a halált a normális, érzelmmel teli életből, a családból. Idegen, klinikai eseménnyé tenné. A *hospice* mozgalom alternatívát kínál. A halálos betegek emberi méltóságának megőrzését, életminőségét segíti, fájdalomcsillapítással, a beteg és a családtagok lelki és érzelmi támogatásával, hogy az utolsó életszakasznak is értelme és tartalma legyen. Maria Kaczyńska, a lengyel államfő felesége és feleségem is védnöke a mozgalomnak, amelynek része, hogy a gyermekek is megtanulják a szenvedő emberrel való együttérzést, s természetesen viszonyuljanak a halálhoz

36. KÉP. A Magyar Hospice Alapítvány orvosai, ápolói, pszichológusai és más munkatársai lehetőleg a beteg otthonában nyújtanak segítséget. Ha ez nem lehetséges, a hospice házak fogadják a betegeket. Egy ilyen házban készült a két kép 2008. március 25-én.

AZ EGYETLEN 1956

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NEM SZABAD ELKENNI SEMMIT*

– Az 1956-os megemlékezések kapcsán októberben Magyarországra figyel majd a világ. Ön szerint mit lát majd: lesz-e nemzeti egység? Egyáltalán, hol a helye, mi a szerepe a forradalomnak a mai magyar bel- és külpolitikában?

– Meg kell különböztetni két dolgot. Az egyik 1956 megítélése a magyar politikában, sőt az emberek gondolkodásában és érzelmeiben. Ez a rendszerváltás óta nem jutott nyugvópontra. A kérdés az, mikor lesz 1956 a magyar nemzetudatban olyan, mint az 1848-as forradalom. De szeretném hangsúlyozni, hogy az évfordulós ünnep sikerét el kell választani ettől. Az ötvenedik évforduló világ-esemény lesz. A világ valóban ránk figyel majd. Most, a rendszerváltás után nyílt történelmi távlat a magyar forradalomra. Sosem látott számban jönnek el Budapestre állam- és kormányfők. Magyarországnak tehát méltóan kell szerepelnie a világ előtt, hogy ne érje szégyen se az országot, se az '56-os forradalmat. Olyan ez, mint amikor a búcsú napján mindenki szépen felöltözve elmegy a templomba, és az addig ádáz ellenségek is együtt énekelnek. Ezért minden jelentős politikai erőnek és főleg az összes '56-os szervezetnek ott kellene lennie, függetlenül attól, hogy mi az álláspontja a magyar belpolitikában. Valamennyiüket meg fogom hívni a Sándor-palotába, és tudatosítani kívánom bennük, hogy ez a magyar nemzet, a magyar állam ünnepe, s nem kormányzati protokollesemény. Természetesen szó sincs arról, hogy össznemzeti összeborulást kérnék. Minden véleménynek és indulatnak megvan a maga helye – de ez a szertartás nem az a hely. Viszont az sem lehet cél, hogy elkenjük az akkori vagy későbbi szerepeket. Láttam például egy „budapesti nyilatkozat” tervezetét, amelyben az állam- és kormányfők méltatják a forradalmat. Ebben találkoztam olyan megfogalmazással, hogy „a rettenetes túlerő” ellen harcoltak a forradalmárok. Szó sem lehet róla! Le kell írni, hogy kik ellen harcoltak. Az ÁVH és a szovjet hadsereg ellen harcoltak. Nem szabad elkenni semmit.

* Részlet Martin József Péter és Simon Ernő interjújából. *Figyelő*, 2006. augusztus 3.

– Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójára készülve azt kérte minden érintettől, hogy október 23-án egy egységesen ünneplő nemzet képét mutassuk a világnak. Ez jogos igény, csakhogy mondjuk 1848-cal ellentétben 1956 máig érzelmi viharokat kavart.

– Március 15-e akkor lett igazán nemzeti ünnep, amikor a XIX. század végén a forradalom kortársait felváltotta egy új generáció. Mostanában sokat gondolok egy festményre, a nagybányai iskolához tartozó Réti István művére, a Honvédtemetésre. Megrázó kép: megtört, öreg, szomorú emberek viszik a tépett, kifakult '48-as zászlót. Olyan emberek, akik a szabadságharcban való részvételük miatt kimaradtak a későbbi fellendülésből. Ugyanakkor ez az a kor, amikor majdnem minden településen Kossuth Lajos utca lett a főutca, és „a köz adakozásából” egymás után emelték a Kossuth-szobrokat. Az új nemzedék tagjai saját érzéseiknek találtak alapot az ötven évvel korábbi forradalomban és szabadságharcban. Ők foglalták kánonba március 15-e immár örök érvényű jeleneteit és szerepeit.

Hasonló generációváltást élünk meg az '56-os forradalom kapcsán. Az utolsó olyan nemzedék tagja vagyok én is, amelyik tudatosan élte meg 1956-ot. Ezért a forradalom számomra személyes ügy, személyes emlék. Még köztünk vannak azok, akiknek az életét tönkretette a forradalmat követő megtorlás, s akiknek a sérelmeit az állam 16 éve próbálja orvosolni. Az elvesztett éveket azonban semmilyen rehabilitálás, járadék, kitüntetés nem képes visszaadni.

Van az évfordulónak egy másik fontos szempontja is. Meg kell értenünk, hogy '56 nem csak a miénk. Nem egy államfő lelkesen mesélt arról, mit jelentett számára a magyar forradalom. Ők az akkori fiatalságukra és lelkesedésükre is emlékeznek velünk. De nem csupán az elnökök, bizonyosan népük is felidézi az együttérzést, a menekültek befogadását. Azt is, hogy a forradalommal s különösen annak kegyetlen leverésével leesett a hályog számos nyugati baloldali szemérről, végre tisztán látták a szovjet kommunizmus valódi természetét. Forradalmunknak a szó szoros értelmében világtörténelmi jelentősége volt. Az ötvenedik évfordulón a világgal együtt való emlékezés számomra szertartás.

* Részlet Szerető Szabolcs és Villányi Károly „Legyen értelme az áldozatoknak” című interjújából. *Magyar Nemzet*, 2006. augusztus 19.

Mindenkinek joga van külön ünnepelni, kifejezni, hogy mit gondol a forradalomról és a mai politikai helyzetről. De legyen egy hely és egy pillanat, amikor mindezt félretesszük, s úgy viselkedünk, mintha templomban lennénk. Ekkor és itt együtt lesz a világ Magyarországgal, és azt szeretném, ha minden '56-os és az egész ország képviseltetné magát. A nyáron Poznańban voltam, az ottani 1956-os felkelés ötvenedik évfordulóján. Ott is léteznek politikai ellentétek, de a résztvevők együtt voltak három órán át, ismét átérték az ötven évvel ezelőtti egységet. Erre nekünk is képesnek kell lennünk. Ismét sokszor látjuk majd az októberi felvételeket. A tüntető tömeget, az arcokat. Nem a gyűlölet, hanem a felszabadult öröm tükröződött az arcokon. Azt az érzést kellene most felidézniünk, amelyet én is átéltem azokban a napokban.

– *Meggyőző, ahogy a közös ünneplésről beszél, de például Wittner Mária álláspontja is érthető, aki nem tudja összeegyeztetni a lelkiismeretével, hogy egykori halálraítéltként együtt legyen az ünnepen azokkal, akiket a forradalmat eltiprók örököseinek tart. Hogyan szeretné meggyőzni őt és a társait?*

– Minden '56-os szervezetet tárgyalásra hívok. Megpróbálom megértetni velük, hogy mit és miért szeretnék közösen ünnepelni. Ennél többet nem tehetek. A pártokat is hívom, mert nem folytatható szokás, hogy az állami megemlékezéseken rendre nincs ott a mindenkori ellenzék. Fontosnak tartom, hogy a határon túliak és az '56-os emigráció is képviseltesse magát az ünnepségen. Sőt alapvető elvárás, hogy 1956 résztvevői ne csak a maguk rendezvényein, de az állami ünnepségeken is beszéljenek.

Országos Széchényi Könyvtár

AZ EGYETLEN '56-OS FORRADALOM*

Az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulóját együtt ünnepli Magyarországgal az egész világ. Biztató és felemelő, hogy van egy megemlékezés, amellyel mindenki azonosulni tud, nincsenek ellenvélemények és fenntartások. 1956 hőseinek mindenki tisztelettel adózik. Ötven év távlatából, a szovjet kommunista

* Ünnepi beszéd az 1956. évi forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójának tiszteletére a Magyar Állami Operaházban tartott díszelőadáson. Budapest, 2006. október 22.

világrendszer bukása után, immár tisztán kirajzolódik a magyar forradalom és szabadságharc történelmi jelentősége.

A világ önmagát is ünnepli: oka van rá. Újra átélheti saját lelkesedését, amelylyel a népek a magyar forradalom mellé álltak. Ünnepelheti nagylelkűségét és áldozatkészségét: hogy a megszállás alól éppen felszabadult Ausztria megnyitotta határait 160 ezer magyar menekült előtt, hogy egész Lengyelországban vért adtak az emberek a szabadságharc sebesültjei megsegítésére, hogy a földkerekség országaiban a menekülő magyarok tízezrei találhattak új hazát.

Ám a fő ok az ünneplésre és öröme az, hogy erre a közös ünnepre egy olyan Magyarországon gyűltünk össze, amely független, demokratikus jogállam, és saját elhatározásából lett nemzetközi szervezetek, mindenekelőtt az Európai Unió tagja. Végül is megvalósultak a forradalom céljai. Abban, hogy a történelem így alakult, szintén része van a világ országainak. Benne Magyarországnak is: a kommunista világrendszer ezt a megrázkódtatást már sosem tudta kiheverni. A becsületes gondolkodók pedig leszámoltak a Szovjetunióhoz és a kommunizmushoz fűződő illúzióikkal.

Az 1956-os forradalomnak köszönhetjük, hogy Magyarországra pozitívan tekint a világ. A hatalmas szovjet túlerő ellen küzdő szabadságharcosok hősiessége mindenütt máig tartó megbecsülést szerzett a magyar névnek. Ezt a kedvező képet a magyarokról a forradalomról szóló tudósítások alakították ki, különösen azok a fotók és filmfelvételek, amelyek bejárták a világsajtót, és amelyek ma is mély megrendülést váltanak ki. Ennek a képnek a fenntartásában nagy szerepe volt a világban szétszóródott '56-os emigránsok seregének. Ők nem feledhették el, és nem kerülhették meg a forradalmat. Ha számot vetettek, ha megkérdezték maguktól, mit keresnek Ausztráliában vagy Svédországban, azt kellett mondaniuk, hogy '56 miatt vannak ott. Ezt kellett mondaniuk a gyermekeiknek is. Írott forrásokra, történelmi szakmunkákra aligha támaszkodhattak. Ők azok, akik '56 közvetlen élményét, azoknak a napoknak a lelkületét és rögtön kialakult mítoszait magukkal vitték, és ébren tartották mindmáig.

Az itthon maradottaknak nehezebb a helyzetük. A mi '56-unk nem merevedt ki a forradalom pillanatfelvételeinek immár örök, dicsőséges képeibe. Aki az én generációból 1956-ról gondolkodik, annak saját életén kell elgondolkodnia. A forradalomtól elválaszthatatlan az, ahogy ötven éven át viszonyultunk hozzá. Az is, ha a megtorlás borzalmát hordoztuk, de az is, ha felejteni akartuk. Az is, hogy hallgattunk-e róla, vagy elmondtuk gyermekeinknek. Ha csak annyit tett valaki, hogy a Kádár-rendszer 33 évén át nem vette szájára soha az ellenforradalom szót '56-tal kapcsolatban, a forradalom egyik legfontosabb üzenetét őrizte: azt, hogy nem veti alá magát többé a hazugságnak.

El kell számolnia azonban azzal is, immár minden generációnak, mi történt 1956-tal a szabad Magyarország 16 éve alatt. 1990-ben a demokratikusan választott Országgyűlés első ülésén nemzeti ünnepé nyilvánította október 23-át, meg is ünnepeljük minden évben. Azóta a hivatalból ünneplők mind '56 örököseinek mondják magukat. Ám 1956 örökségéhez a rá következő harminc év öröksége is hozzátartozik, továbbá a rendszerváltás és a forradalom viszonyának tisztázása is.

1989-ben az '56-os forradalom egy pillanatra újra felfénylett, amikor Nagy Imre és a forradalom mártírjainak újratemetése igazságot szolgáltatott. Sokan úgy érezték, ezzel megszabadultak a Kádár-rendszer hazugságától. Ahogy a forradalom 1956-ban egy csapásra megsemmisítette a Rákosi-rendszer legitimitását, úgy a forradalom nevének és becsületének visszaállítása 1989-ben a Kádár-rendszerét szüntette meg. Ám az új, demokratikus rendszert nem forradalom hozta létre, hanem a békés átmenetről folytatott tárgyalások az ellenzéki szervezetek és a forradalmat 1956-ban leverő MSZMP között.

Élénken emlékszem, hogy a szabad választásokat és az új alkotmányt előkészítő kerekasztal-tárgyalásokon az '56-os forradalom főleg abban az összefüggésben szerepelt, hogy nem folyhat még egyszer vér Magyarországon. Valóban, 1989 forradalmi változása úgy zajlott le, hogy semmiféle erőszak nem történt.

Természetesen találhatunk párhuzamokat 1956 és 1989 eseménytörténetében. Ilyen a szovjet csapatok kivonásának követelése – 1989-ben rögtön Nagy Imre temetésén. Párhuzamba állítható mindkét esetben a változást megelőző társadalmi erjedés, s benne a reformkommunista értelmiség jelentős szerepe a változások előkészítésében.

Mi azonban az 1956 és 1989 közötti kapcsolat lényege? Tény, hogy az '56-os forradalom fő követelései 1989–1990-ben megvalósultak. Magyarország független, szabad, demokratikus jogállam. De vajon vezetett ide út a forradalomtól? Nem. Legfeljebb a föld alatt. Mert voltak, akik titokban megemlékeztek a forradalomról. Tisztelet illeti azokat is, akik a nyolcvanas években visszahozták '56 emlékét a politikai köztudatba, és a rendszerváltáshoz vezető folyamat fontos részévé tették.

Az '56-os forradalomban és az 1989-es rendszerváltásban azonban az a közös, hogy lényegét tekintve mindkettő az állampárti kommunizmust tagadta. Nincs folytonosság 1956 és Kádár között. Nincs folytonosság Kádár és az 1989–1990-ben megalkotott demokratikus jogállam között. Sőt, azt kell mondanunk, hogy az 1956 előtti diktatúra és a Kádár-rendszer között van lényegi folyamatosság – még a véres leszámolást követő évtizedekben is. Az '56-os forradalomhoz való hűség, az arra hivatkozás jogossága áll vagy bukik azon, engedjük-e összemosni a szabad Magyarországot az 1989 előttivel. 1956 emléke nem nyugodhat két, egymásnak ellentmondó és egymást kizáró hagyományon. Ha valaki a forrada-

lommal is, Kádárral is fenn akarja tartani a folyamatosságot, nem ünnepelhet tiszta lelkiismerettel. Legkevesebb, hogy válogatni kényszerül a kádári múltból: van, amit vállal, van, amit tagad. 1956 emléke azonban éppen ezt nem viseli el. Az alapkérdés ugyanis mindig ez volt: forradalom vagy ellenforradalom.

1956 és 1989 párhuzamos tanulsága éppen az, hogy mindkét esetben túllépett a történelem azokon a törekvéseken, amelyek a szocialista rendszer keretein belül akartak több szabadságot. Nagy Imre nagysága abban állt, hogy felismerte ezt. Kilépett kommunista múltjából, és kilépett a szovjet világrendszerből is. Mégis megmaradt baloldalinak, vállalta azt a történelmi szerepet, azt a sorsot, amelyet a forradalmi magyar nép neki szánt, és inkább meghalt, de nem lépett vissza.

A válogatás a múltból általánossá vált 1989 után. Nemcsak külön ünnepelnek, hanem mást ünnepelnek. Az örökösök válogatni akarnak, és mindenki megtalálja a neki kedvező hagyományt. A divatos jelszó szerint sokféle '56 van. Ezzel '56 értéke és jelentősége viszonylagossá válik. Én azonban azt mondom: csak egyetlen '56-os forradalom van.

Természetesen ki-ki másként élte át a forradalmat. A forradalom pedig valóban nagyon összetett volt. Mint egy középkori misztériumjátékban, ahol a színpad három emeletén külön-külön történetet játszanak, s mégis eggyé áll össze a darab – úgy fejlődött ki több szálon a forradalom. A szereplők sokszor nem is tudtak egymásról, másszor keresték a kapcsolatot. Véletlen találkozások, egymásra hatások bizonyultak döntőnek. Külön el lehet mondani a tüntető diákok és a hozzájuk csatlakozott nép történetét, külön a fegyveres felkelőket, akik a világ számára megjelenítik a forradalmat. A reformszocialisták szerepét, a kormánytalakításokat, és külön Nagy Imre útját. A koalíciós pártok újjászervezését. Váratlan és csodálatra méltó volt a forradalmi bizottságok és különösen a munkástanácsok szerepe, ahogy Budapesten és vidéken is kezükbe vették az ország működtetését, és hogy a munkástanácsok még hónapokig képesek voltak párhuzamos hatalomként működni.

Mindez azonban csakis együtt alkotja az 1956-os forradalmat. Amikor Dobi István 1956-ban azt mondta Bibónak, hogy „nagyon sokféle szemüvegen lehet nézni ezt a magyar ügyet”, Bibó István válasza ez volt: „sokféle szemüvegen lehet nézni, de ha az ember leteszi a szemüveget, csak egyféleképpen”. – Helytelen visszavetíteni az értelmezések szétválását, a későbbi nézőpontokat, a saját életút tanulságait vagy igazolását. Még helytelenebb a későbbi politikai szándékokat rávetíteni arra, hogyan élték át a kortársak és szereplők a forradalmat. A történelmi tények gazdagsága, a lehetséges értelmezések sokasága önmagában nem vezet el ahhoz, hogy október 23-a valódi nemzeti ünneppé váljon. Ünnepelni, azaz jelenvalóvá tenni, újra átélni a forradalom egyetlen és mindent elsöprő élményét lehet.

Minden forrás arról tanúskodik, hogy a forradalom alapélménye a nemzeti egység és a felszabadultság boldogsága volt. 1956. október végén az az érzés, hogy együtt van a nemzet, együtt van az ország, mindennél erősebb volt. Mindenki felszabadult, mert végre hangosan és nyilvánosan kimondták az igazságot.

A forradalom alapkövetelését is osztotta az egész nemzet: vissza kell szerezni Magyarország függetlenségét. Az önkényuralom helyett szabadságjogokat, önrendelkezést, szabad választásokat akart mindenki. Minden más, így a különféle társadalmi programok színre lépése, a jövő útjának szabad eldöntése, ezután következhetett volna.

Október 23-a törvény szerint ünnep. Nemzeti ünnepet azonban nem lehet hatóságilag elrendelni. Nemzeti ünnep csak az lehet, amelyet a nemzet szívébe fogad, amely része a nemzet emlékezetének, amelynek eseményei immár változhatatlanul rögzültek egy mítosszá vált történetben, s így lettek részei a nemzet önazonosságának.

Ilyen nemzeti ünnep 1848. március 15-e. Az 1956. októberi követelések egyik pontja az volt, hogy nyilvánítsák március 15-ét újra nemzeti ünneppé és munkaszüneti nappá. Március 15-e akkor mindenkinek a vérében volt: segített abban, hogyan kell forradalmat csinálni. Mindenütt elkezdtek foglalmazni a pontokat: tizenhatot, húszat, de a lényeg az volt, pontokba kell szedni s kinyilvánítani, mit kíván a magyar nemzet. Azután következik a követelések terjesztése a szabaddá tett sajtóban. A Nemzeti dal elszavalása. Az ország számtalan forradalmi helyén követték ezt az öröklött mintát. Március 15. mindig úgy marad a nemzet emlékezetében, ahogyan már több mint száz éve ünnepeljük. Petőfi örökké szavalni fogja a Nemzeti dalt a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, és a tömeg lelkesen együtt mondja vele a refrént.

Mikor lesz, lehet-e egyáltalán 1956. október 23-ából hasonló nemzeti ünnep? Szinte minden megvan hozzá. Ha hiányoznak is az olyan egyértelmű szimbolikus személyek, mint Petőfi vagy Kossuth 1848-ban, '56-nak megvannak a szent helyei. A Műegyetem aulája, ahonnan október 23-án a tüntető menet elindult, a Bem-szobor, ahová érkezett. A harcok híres helyszínei, amelyekről minden magyarnak '56 jut eszébe: a Corvin köz, a Kilián laktanya, a Széna tér. A közismert jelszavak. S mindenekelőtt a lyukas zászló. Fennmaradt '56 eredeti, hiteles dokumentációja, amelyet szerzte a világon is megőriztek. Közöttünk élnek még a hiteles tanúk is, a forradalom és szabadságharc résztvevői. Közülük sokan velünk együtt ünnepelnek itt, az Operában.

Tisztelt '56-osok, ezekben a napokban a legnagyobb élmény volt számomra, hogy Önökkel találkozhattam! Ha ma este bizakodó vagyok, nagyrészt Önöknek köszönhető, az '56-os szervezetek tagjainak, akikkel pénteken együtt ünnepel-

hettem, és annak, amit a Szegedi Egyetemen azoktól hallottam, akik ott ötven évvel ezelőtt megalakították a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, a forradalmi követelések első megfogalmazóját és terjesztőjét. Ilyen hitelesen senki más nem mondhatta el, hogyan lett '56-ban a tömegből pillanatok alatt közösség, hogy a forradalmi bizottságokba és munkástanácsokba az emberséges magatartás és a hozzáértés alapján választották meg a tagokat, és nyoma sem volt bosszúállásnak. Csak az '56-osok szólhatnak holt bajtársaik nevében. Ahogy ők beszélnek arról, hogyan emelték fel fejüket az emberek, hogyan talált magára a nemzet – megérteti velünk '56 lényegét. Közöttük azt érezhettem, hogy nem a veszekedő örökösök között vagyok, hanem az örökhagyóknál.

Minden megvolna ahhoz, hogy '56 lényegét újra átélhessük az ünnepen. Lehetne október 23-ából igazi nemzeti ünnep, ha akarnánk, és megtennénk azokat a lépéseket, amelyek visszavezetnének '56 egységéhez és egyedüli voltához. Nekünk lenne jó, a magyar nemzetnek. De ha mégsem sikerülne, bízzunk a fiatalokban! Bízzunk benne, hogy saját igényeik, eszméik, lelki szükségleteik rátalálnak majd az '56-os forradalomra. Bízzunk benne, hogy találkozni akarnak a történelemmel. Merjük remélni, hogy megismétlődik, ami 1848-cal megtörtént a XIX. század végén, amikor március 15-ét és a szabadságharcot – akkor is két emberöltő múltán – végül ünnepévé fogadta a nemzet.

'56 megünneplésének az akkori felszabadulást, annak elemi és tiszta örömét kell megörökítenie. Ez sugárzik minden fennmaradt fényképről, minden filmfelvételtől, amelyen az 1956. október 23-i tüntetők arca látható. Minden emlékező erről beszél. Hallgassuk Ottlik Gézát: „Aki nem volt ott végig, semmiféle költői képzelőerővel, forradalomért lüktető szívvel, akár lángelmével sem tudhatja felfogni, mi volt ez. Én sem tudtam volna előre elképzelni, hogy milyen ez a boldogság, amivel az ember járt Budapest utcáin – mert nem ismertem, egyszerűen fogalmam sem volt róla, hogy van ilyen boldogság. [...] A rongy, a talán túlságosan ronggyá vált élete – senkinek sem drágább, mint a haza absztrakt becsülete. Lássá meg az arcokat, vegye észre rajtuk [...] a megkönnyebbült nyugalmat! Mert ez a döntő: nem bátor elszántság, nem hősieks vakmerőség, hanem ez van a szemükben: boldog megkönnyebbülés. Mennek együtt vagy külön, mély, boldog nyugalommal neki a tankoknak, a rájuk célzó ágyúknak, gépfegyvereknek. Semmi nem drágább nekik, mint a visszanyert emberi méltóságuk.”*

* Ottlik Géza: *Buda*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993. 272–273, 277.

ISZONYÚ BŰN*

Az 1956-os forradalom és szabadságharcról való megemlékezésekben egyszerre vannak jelen az öröm- és a gyásznapok. Megünneplésének az akkori felszabadulást, annak elemi és tiszta örömét kellene megörökítenie. Hiszen ez sugárzik minden fennmaradt fényképről, filmfelvételtől, amelyen az 1956. október 23-ai tüntetők arca látható. Minden emlékező erről beszél. Nem hősie vakmerőség, hanem boldog megkönnyebbülés volt a fegyveres szabadságharcosok szemében is: a visszanyert emberi méltóság, az igazság tudatának mély, boldog nyugalma. Mégsem ünnepelhetünk így. A magukra talált, igazukat felvonulásokon demonstráló emberekre a forradalom első pillanatától kezdve tüzet nyitott a hatalom.

Még tartott október 23-án az éppen most említett, felszabadult budapesti felvonulás, amikor Debrecenben már három halott maradt az utcán a rendőrkapitányság előtt. Azokat, akik a Kossuth térről a forradalom komolyságával, a ledöntött Sztálin-szobortól pedig egy népünnepély hangulatával érkeztek a Rádió elé, sortűz fogadta. Október 25-én a budapesti Kossuth téren a szovjet páncélosokkal fraternizáló, békés tüntetőkre zúdult géppuskar. Másnap Mosonmagyaróvárott fegyvertelen, békés szándékú diákok és munkások – főleg asszonyok – között rendeztek vérfürdőt a határőrök.

A forradalom első napjaiban vidéken nem zajlott fegyveres harc – de ártatlan halottak százai tanúsítják, hogy vidéken is volt forradalom. Magyarország egységesen vitte végbe '56 forradalmát.

A forradalom történetében tehát a győzelem és az öröm mellett ott az árulás és az ártatlanok megölése. November 4-e után pedig már csak az utóbbi maradt. A fegyveres ellenállás utolsó – megint csak vidéki – kísérletei elhaltak. A forradalom csodálatra méltó két önszerveződési alakzata – a munkástanácsok és a forradalmi bizottságok – közül a munkástanácsok maradtak még mindenütt állva. Az Országos Munkástanács megalakulását november 21-én harckocsikkal megakadályozták ugyan, de a területi munkástanácsok és a Nagybudapesti Központi Munkástanács révén a forradalom az egész országban továbbra is jelen volt, és nem múlt el Kádár fölül egy Nagy Imréhez hű ellenországgyűlés réme. Ezt a

* Beszéd a salgótarjáni sortűz ötvenedik évfordulóján tartott megemlékezésen. Salgótarján, 2006. december 8.

veszélyt akarta elhárítani Kádár János. Ezért dördültek el decemberben újra sortűzek a munkásvárosokban, Salgótarjánban, Tatabányán, Egerben, Miskolcon.

Ezek a mézszárlások nem utolsósorban részei voltak a Kádár-rendszer berendezkedését szolgáló országos megfélemlítésnek, az ellenállás minden eszközzel való letörésének. Decemberre a szovjet hadsereg mellett felállt már a saját fegyveres erő is: a karhatalom. Tudjuk, hogy a forradalmi bizottságokat és a munkástanácsokat nem hajtotta bosszúvágy, emberségesen működtek. Ám nincs bosszúállóbb azoknál, akik jobban féltek a kettőtől. A pufajkásokat rászabadították a falvakra, egyetemekre. A visszaszívárgott ÁVH-sok és mások, akik beálltak, minden törvényes korlátot átléphettek, kiélhették bosszúsomjukat, verték az embereket, hogy ezzel példát statuáljanak. A sortűzeknél ugyanazt a módszert alkalmazták mindenütt: a vezetők letartóztatásával tüntetést provokáltak, majd a törbe csalt tömegre lőttek.

Így történt ez Salgótarjánban is. A történetet nem mondom el. A tények ismertek: ki voltak építve a tüzelőállások, a környező utcák menekülési útjait lezárták. A lövések többsége hátulról érte az embereket. Itt, ahol megtörtént, mindezt jól tudják. Amióta beszélni lehet róla, minden részletét tisztázták. Csak a halottak számát nem. Olyan sok ártatlan ember esett áldozatul, hogy maguk a tettesek is megriadtak. A rendteremtésre ideküldött rendőrsízt, Ladvánszky Károly először tíz-tizenkét halottat jelentett Budapestnek, majd később 56-ra helyesbített. A helyi anyakönyvvezető 131 halottról tudott. A nyomok, a tények összezavarása és a hamisítás azonnal elkezdődött. A félelemmel együtt a hallgatás is ráborult a történetekre.

Kádár János utolsó beszédéből tudjuk, hogy egész életében viaskodott Nagy Imre árnyával. Vajon viaskodott-e azok árnyával is, akiket – gondosan kiszámolva – hóhér kezére adott? „Amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le” – olvashatjuk a Kádár és Hruscsov beszélgetéséről készült jegyzőkönyvben.* Viaskodott-e azok árnyával, akiket számolatlanul legéppuskáztatott?

A „mától kezdve lövünk” – ahogy Marosán György bejelentette a nógrádi pártküldötteknek december 8-án – világos politikai döntés volt. Vajon Kádárt csak a személyes leszámolás foglalkoztatta nagy riválisával szemben, akinek a nevét is vonakodott kimondani – s mindenki más, emberéletek sokaságának

* Baráth Magdolna – Rainer M. János (szerk.): *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985–1991.* Budapest, 1956-os Intézet, 2000. 50.

kioltása csupán közömbös eszköz volt számára hatalma megszilárdítása érdekében? Nem tudhatjuk.

Nekünk azonban, már csak azért is, hogy az emberi életek mérhetetlenül értékes volta mellett kiálljunk, és a hátramaradottak melletti elemi együttérzés miatt is, erkölcsi kötelességünk újra és újra elmondani, milyen iszonyú bűn ez. Nincs semmilyen körülmény, érv, szempont, ami igazolhatná. Még a háborúnak is megvannak a maga humanitárius jogi korlátai, amelyeket számon lehet kérni. A Legfelsőbb Bíróság 1997-ben háborús bűntettet állapított meg – és néhány embert börtönbüntetésre ítélt. Negyven év elmúltával a földi igazságszolgáltatás többre nem képes. Pedig ezekhez a soha el nem évülő bűnökhöz hozzátartozik az az erkölcsi kár is, amelyet a jog nem tud mérni, és éppen ez a rossz volt a bűntettek egyik célja is: a szolidaritás megölése. Az, ahogy Salgótarjánban több ezer ember olyan gyorsan összegyűlt vezetőik letartóztatásának hírére, s megmentésükre indult, a szolidaritás nagyszerű megnyilvánulása volt. Az összefogás és a szolidaritás élménye a forradalom nagy ajándéka volt a magyar nép számára. Ezt kellett megtörnie Kádárnak. Megtörte – és az nem is állt helyre azóta sem.

A sortüzek embert nem néző eszköz voltát egy másik embertelenséggel tetézte a rendszer. Az emberiség legösibb törvényei közé tartozik, hogy jogunk van eltemetni és meggyászolni halottainkat. Égbe kiált, hogy a kivégzettek sírjáról nem tudhattak a hozzátartozók, és égbe kiált, hogy az áldozatok hátramaradottainak gyászát magányba és némaságba zárták. Csak külön-külön hordozhatták fájdalmukat, nem lehetett beszélni arról, hogy mi és miért történt. Mindenkinék – özvegynek, árvának, gyermekét elvesztett szülőnek, egyedül maradt testvérnek – magában és hallgatva kellett elviselnie a veszteséget, így kellett eljutnia a halál elleni kétségbeesett lázadástól a belenyugvásig. A megváltoztathatatlan tudomásul kellett venni, élni kellett tovább. Sorsával mindenki másképp küzdött meg. Volt, aki felejtetni akart, volt, aki nem tudott. Mindenkit részvét és tisztelet illet.

Csak a rendszerváltás oldotta fel a hallgatás kényszerét. Addig azonban elmúlt 33 év – és azóta újabb 16. Még sokan élnek az özvegyek és árvák közül. Hoz-e az ő számukra megnyugvást és enyhülést, elégtételt a forradalom megünneplése, öröm- és gyásznapjaival együtt? '56-ra nem lehet úgy emlékezni, hogy ne emlékeznénk egyszersmind a Kádár-korszak hosszú éveire, s hogy ne formálnánk véleményt is arról, ami azóta történt. 1956 öröksége súlyos, mert saját életünkkel szembesít.

Az olyan évfordulás megemlékezésnek, mint a mai, mindenek előtt való értelme az, hogy alkalmat ad a gyász közös és nyilvános kifejezésére, mindazzal a segítséggel, amit az ünnepélyesség és a közösség együttérzése nyújthat. A hallga-

tás és elfojtás évtizedei után nagy szükség van erre. Hiszek abban, hogy elégtételt szolgáltat a holtak emlékének, hogy sok minden megvalósult abból, amit ők akartak; abból, amit biztos, hogy akartak.

Az együttes emlékezésnek azonban értelme van és lesz a későbbi nemzedékek számára is, valamint mindenki számára, aki személyesen nem szenvedett veszteséget. Éppen ezért tartozunk a halottaknak, de magunknak is azzal, hogy '56 emléke körül nem engedünk semmit összemosni. 1956 nem tűri a kétértelműséget.

Van néhány kérdés, amit éppen itt, Salgótarjában fel kell tenni. 1956-ban az volt az alapkérdés: forradalom vagy ellenforradalom. Kádár rendszere arra épült, azon állt és bukott is, hogy '56-ot ellenforradalomnak minősítette. Ma is egyértelműen le kell szögeznünk, hogy nem lehet viszonylagossá tenni az elhatárolást. A forradalom szemszögéből a Kádár-rendszer keletkezése, megszilárdítása, ezen belül a forradalom megtorlása nem tűrhet el semmiféle, sem jogi, sem erkölcsi igazolást.

Salgótarjában a helyi és a Budapestről hozott karhatalmisták, valamint a szovjet katonák lötték a fegyvertelen tömeget. Különösen fájó, hogy a forradalom ötvenedik évfordulóján a külföldön legismertebb magyar politikusok egyike azt tudatta a világgal, hogy a pufajkások csak a törvényes rendet védték – hiszen a bűnözőket kiengedték a börtönökből. Nem lehet erről a nyilatkozatról hallgatni – nehogy beleegyezésnek tűnjön. Vajon akik nem határolódnak el, lelkük mélyén valóban forradalomnak tartják 1956-ot? Hiszen így akár azt is lehetne mondani, hogy a törvényes rendet védték azok a bírák, akik az embereket szinte üzemszerűen ítélték halálra. Magam hallottam, hogy a Nagy Imre-per bírója is így nyilatkozott. Azt az úgynevezett törvényes rendet, amely még saját jogszabályai szerint is törvénytelenül működött, a forradalom és mai rendszerünk szemszögéből csakis elítélni és elvetni lehet!

A salgótarjáni sortűz miatt bírósági eljárás folyt. Tudom, sokak igazságérzetét nem elégítette ki az eredmény. Pedig tisztességes, szabályszerű eljárásban harminc-negyven év múltán az igazságszolgáltatás többet nem tud nyújtani. A sortűz miatt azonban megint azt a kérdést kell feltenni, milyen volt az a rendszer, amely a véres megfélemlítést elhatározta és parancsot adott végrehajtására. Ezért kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy nincs folytonosság a Kádár-rendszer és mostani demokratikus jogállamunk között.

Forduljunk azonban a jövő felé! Nem mindegy, hogyan hagyományozzuk át a forradalmat – amely a mi életünknek része volt – a következő nemzedékekre. Tudjuk, érezzük, hogy '56 még nem olyan nemzeti ünnep, mint 1848. március 15-e. Ehhez az kell, hogy a nemzet egésze befogadja, magáénak érezze. Az kell

hozzá, hogy a fiatalság felfedezze magának, megérezze benne azt az alkalmat, amely által kifejezheti saját eszméit, elképzelését a hazáról, a szabadságról, hősiességről, gerinccségről, nemzeti összetartásról. Ehhez nekünk 1956 emlékét úgy is fenn kell tartanunk, hogy megteremtjük az emlékezés intézményeit. Voltaképpen ilyen tett az, hogy rendszeresen megemlékezünk a forradalomról, hogy valóban lelket adunk ezeknek az alkalmaknak, s nem hagyjuk pusztán formalitásba fulladni. Azt hiszem, itt, Salgótarjánban, a mai emléknapon ez nem fenyeget.

Szükséges az is, hogy álljanak emlékművek azokon a helyeken, ahol '56 akár örömteli, akár gyászos eseményei megtörténtek. Ezek a forradalom szent helyei, amelyek örökké hirdetik üzenetét mindenkinek, és amelyek a találkozás színhelyei lesznek, ahol az emlékezés megújulhat. Köszönöm mindnyájuknak, hogy ilyen sokan megtisztelték az áldozatok emlékét, és kiálltak '56 igazsága mellett.

ALKOTMÁNYOS ÉRTÉKRENDÜNK*

Tisztelt Miniszterelnök Úr! Miniszterelnök Úr 2007. június 8-án a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje polgári tagozata kitüntetés adományozására tett előterjesztést Horn Gyula volt miniszterelnök számára.

Tájékoztatom Miniszterelnök Urat, hogy az előterjesztést az alábbi indokok alapján nem írom alá, a kitüntetés adományozását megtagadom.

1. Az Alkotmánybíróság 2007. július 3-án kihirdetett 282/G/2006. számú határozata (ABh) megállapította, hogy az állami kitüntetésre való érdemesség legfőbb mércéje a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendje. Az alkotmányos értékrend az Alkotmányban mint normában megjelenő, illetve az Alkotmányból levezethető értékek összessége. Az ebbe az értékrendbe ütköző vagy attól eltérő értékrend alapján való előterjesztés vagy adományozás ellentétes az Alkotmánnyal.

Az Alkotmánybíróság azt is megállapította, hogy a köztársasági elnök kitüntetésadományozási hatásköre tartalmi, érdemi döntési jogot foglal magába,

* Levél a miniszterelnöknek Horn Gyula kitüntetésre való előterjesztéséről. Budapest, 2007. július 4.

amely kiterjed az alkotmányos értékrendbe ütköző kitüntetési előterjesztés teljesítésének megtagadására is. A köztársasági elnök ezzel tudja teljesíteni azt a kötelességét, hogy a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendjét a kitüntetési eljárásban érvényre juttassa.

2. Miniszterelnök Úr az előterjesztést Horn Gyula számos érdemével indokolja, a nyolcvanas évek közepétől a jelenkorig terjedő időből. Ezeket nem áll szándékomban vitatni. A kitüntetési előterjesztés vizsgálatát azonban nem lehet csupán az előterjesztésben megnevezett indokokra korlátozni, hiszen az erre való szorítkozás nem biztosítaná, hogy a kitüntetés adományozása valóban összhangban legyen az Alkotmány értékrendjével. Vagyis a köztársasági elnöknek nem egyes elszigetelt érdemeket kell minősítenie, hanem arról kell gondoskodnia, hogy a kitüntetés adományozása ne sértse az Alkotmány értékrendjét. A kitüntetési előterjesztés tartalmi vizsgálatának az Alkotmánybíróság szerint is része az előterjesztésben szereplő, kitüntetésre javasolt személy érdemességének a vizsgálata. Ennek során az államfő által alkalmazható alkotmányos mérce a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendje (ABh III. 5. utolsó bekezdése). Különösen egy olyan magas kitüntetésnél, mint a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje, szükséges ezért a kitüntetésre javasolt személy egész életútját mérlegelni. Magyar állampolgár kitüntetése esetében a kitüntetés alapjául szolgáló érdemek nagyságán kívül a felterjesztendő személy közéleti szerepének figyelembevételét egyébként a kitüntetési törvény az előterjesztő miniszterelnök számára is előírja.

3. Az 1956-os forradalom és szabadságharc célkitűzései – Magyarország függetlensége, a többpárti demokrácia, a jogállamiság és a szabadságjogok – mai Alkotmányunk alapértékei is. Az 1956-os forradalom tagadása a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendjének tagadása. A forradalmat eltipró Kádár-rendszer és a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendje viszont egymással össze nem egyeztethető. Ezt az Alkotmánybíróság is sokszor megállapította – legutóbb a kitüntetési ABh-ban is, amikor kimondta, hogy a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni társadalmi berendezkedéshez kötődő alkotmányos értékrendek egymással össze nem egyeztethető értékrendek. A forradalom ötvenedik évfordulóján tartott összes beszédemben figyelmeztettem arra, hogy nem lehet egyszerre Kádár és '56 örökösenek lenni. Nem kaphatja meg Horn Gyula ugyanazt a kitüntetést, amelyet Király Béla megkapott.

4. Az Alkotmánybíróság az Alkotmány értékrendjével ellentétes tevékenységnek értékelte a karhatalmi alakulatban való szolgálatot 1956–1957-ben [60/1994. (XII. 24.) AB-határozat, ABH 1994. 355–356.]. Az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történeti Hivatalról szóló 1994. évi XXII. törvény (átvilágítási törvény) alapján létrehozott II. számú bizottság

1997. augusztus 26. napján kelt határozatában megállapította, hogy Horn Gyula 1956–1957-ben karhatalmi alakulatban teljesített szolgálatot. A bizottság ezért felszólította Horn Gyulát, hogy a határozat közlésétől számított harminc napon belül országgyűlési képviselői, valamint miniszterelnöki tisztségéről mondjon le. Mivel a miniszterelnök e felszólításnak nem tett eleget, a bizottság a döntését nyilvánosságra hozta (*Magyar Közlöny*, 1997/93.). A bizottság ugyanezen indokok alapján az 1999. január 20-án kelt határozatában ismételten megállapította Horn Gyula országgyűlési képviselő érintettségét (*Magyar Közlöny*, 1999/25.).

5. Horn Gyula a forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából úgy nyilatkozott a *Die Welt* című napilapnak, hogy a felkeléssel együtt sok bűnöző került szabadlábra, akik veszélyeztették a biztonságot. A pufajkás osztagban ő a törvényes rendet védte. Az '56-os forradalom ilyen minősítése ellen már tavaly decemberben, az 1956. december 8-i sortűz áldozataira emlékezve feleltem szavam Salgótarjánban: „1956-ban az volt az alapkérdés: forradalom vagy ellenforradalom. Kádár rendszere arra épült, azon állt és bukott, hogy '56-ot ellenforradalomnak minősítette. Ma is egyértelműen le kell szögeznünk, hogy nem lehet viszonylagossá tenni az elhatárolást. A forradalom szemszögéből a Kádár-rendszer keletkezése, megszilárdítása s ezen belül a forradalom megtorlása nem tűrhet el semmiféle, sem jogi, sem erkölcsi igazolást.

Salgótarjánban a helyi és a Budapestről hozott karhatalmisták, valamint a szovjet katonák lötték a fegyvertelen tömeget. Különösen fájó, hogy a forradalom ötvenedik évfordulóján a külföldön legismertebb magyar politikusok egyike azt tudatta a világgal, hogy a pufajkások csak a törvényes rendet védték – hiszen a bűnözőket kiengedték a börtönökből. Nem lehet erről a nyilatkozatról hallgatni – nehogy beleegyezésnek tűnjön.

Vajon akik nem határolódnak el, lelkük mélyén valóban forradalomnak tartják 1956-ot? Hiszen így azt is lehetne mondani, hogy a törvényes rendet védték azok a bírák, akik az embereket szinte üzemszerűen ítélték halálra. Magam halottam, hogy a Nagy Imre-per bírása is így nyilatkozott. Azt az úgynevezett törvényes rendet, amely még saját jogszabályai szerint is törvénytelenül működött, a forradalom és mai rendszerünk szemszögéből csakis elítélni és elvetni lehet.”

Horn Gyula karhatalmista volta 1956-ban, és különösen akkori szerepének értékelése és vállalása a forradalom ötvenedik évfordulóján 1956 értékeiről való állásfoglalás is. Egykori tette és mai állásfoglalása olyan alapvető ellentétben állnak a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendjével, hogy Miniszterelnök Úr előterjesztését Horn Gyulának az indokolásban felhozott érdemeire tekintettel sem teljesíthetem.

Üdvözlettel: *Sólyom László*

A TELJESEN MÁS ORSZÁG*

Pontosan ötven évvel ezelőtt, 1958. június 14-én, szombaton, 14 óra 10 perckor rekesztette be a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsának elnöke Nagy Imre és társai ügyének tárgyalását, hogy a tanács visszavonuljon ítélethozatalra. Ezt megelőzően szóltak az utolsó szó jogán a vádlottak: Nagy Imre, Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Tildy Zoltán, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Jánosi Ferenc és Vásárhelyi Miklós. Nagy Imre az ügyésznek arra a kijelentésére, hogy a nemzet nem tudna elfogadni könyörületes ítéletet, ezzel a mondattal válaszolt: „Sorsomat a magyar nemzet kezébe teszem.”

Vajon hogyan bánt Nagy Imre sorsával a magyar nemzet? Nagy Imre és mártártársai kivégzésének ötvenedik évfordulójáról az állami protokoll mellett az alkalomhoz méltó civil és szakmai rendezvények is megemlékeznek. Ilyen például a per anyagának nyilvános lejátszása az eredetinek megfelelő időben vagy maga ez a konferencia, amely a perről szóló kötetet mutatja be.

Van azonban egy másik nap is, amikor a már megszilárdult állami protokoll szerint virágot viszünk Nagy Imréék sírjára, s amikor a megtorlás minden áldozatára emlékezünk a 301-es parcellában, a Kisfogházban és szerte az országban. Ez a nap november 4-e, a forradalom leverésének napja – az a szimbolikus dátum, ahonnan minden megtorlás eredetét veszi, történt is bármikor a rá következő időben. A forradalom mindenszentjeinek napja ez: a tömérdek ismert és névtelen áldozat és az üldözést szenvedettek tízezreié.

Minden magyar forradalom mélyen beégett mintája 1848 – mint ezt az '56-os forradalom is tanúsította. A megtorlásban és az emlékezésben is él az analógia, s ha ehhez folyamodunk, október 6-ának talán a júniusi dátum felelne meg – ha nem lett volna olyan példátlan nagyságú a kivégzettek és bebörtönzöttek száma, és ha a Nagy Imre-perre kiszemeltek szerepe a forradalomban közelebb állna Batthyányhoz és a tábornokokéhoz. A koholt vádagnak, a forradalom előtti időbe visszanyúló szervezkedésnek stb. azonban semmi közük nem volt a tényekhez, és kevés közük ahhoz, amit Nagy Imre október 23-ától november 4-éig tett. „Csak egy mondaton múlt” – jelentette ki Kádár János. Nagy Imre történelmi

* Beszéd az 1956-os Intézet Közalapítvány és a Nagy Imre Alapítvány által Nagy Imre és mártártársai kivégzésének évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett emlékülésen. Budapest, 2008. június 14.

nagysága és az egész forradalomra visszavetített szerepe azonban éppen azon alapul, hogy nem mondta ki a Kádárt legitimáló mondatot. Inkább meghalt.

Nagy Imre élete és történelmi tette számomra innen, a pertől és az ítélettől visszafelé értelmezve épül fel. Ugyanez, vagyis a Kádár-rendszer legitimációhiánya vált azzá az örökséggé, amely miatt június 16-a valóban szimbolikus erőt nyert.

Nem lenne azonban teljes ez az erő egy másik szempont nélkül. Ma az ötvenedik évfordulóra emlékezünk, de nem emlékezhetnénk így, ha nem lett volna egy 31. évforduló is. 1989. június 16-a, Nagy Imre és társainak méltó eltemetése tette az egész ország és mindenki előtt nyilvánvalóvá és nyilvánossá, hogy a Kádár-rendszer hazugságra épült, hogy nem volt legitim, hogy 1956 forradalom volt, és nem ellenforradalom.

A 19 évvel ezelőtti június 16-a nélkül nem értelmezhető sem 1956, sem a mai rendszer. Sőt, tovább megyek: 1989. június 16-a és 1956. október 23-a hasonlítható össze leginkább. Október 23-a alapélménye a hazugságtól való megszabadulás. Mindenki, aki akkor az utcán volt, tanúsítja ezt. Írók pontosan megfogalmazták ezt az élményt. Van, aki negyven évet töltött azzal, hogy minden oldalról körüljárja, megragadja annak a néhány órának a lelkét. Nem ok nélkül zártam 2006. október 22-i ünnepi beszédemet Ottlik Géza szavaival a végre visszanyert emberi méltóság boldog nyugalmaról. Mi nagyobb történhet egy nemzet életében, mint az önmagára találás, az egység és közösség átéltése, amit akkor, '56-ban megtapasztaltunk.

Hasonlóan döntő élmény, országos katarzis volt 1989. június 16-a, amikor Nagy Imre áldozata elnyerte értelmét és igazolását. Az ország – legalább egy napra, legalább néhány napra – ismét megtapasztalhatta a felszabadulás élményét: a hazugságtól való megszabadulását. '56 októberében a Bem-szobornál, a Parlament előtt, a Sztálin-szobornál, bármely vidéki tüntetésen lenni – ez állítható párhuzamba azzal, hogy milyen volt 1989. június 16-án a Hősök terén –, miközben a kivégzettek neve, foglalkozása és életkora hullott szakadatlanul a néma tömegbe.

Engedjék meg, hogy nem történész megszólalóként ezen a tudományos konferencián elmondjak két személyes élményt. Mindkettő, másként, szinte szürreálisra teszi ama napot. Az egyik a ravatalok mögött, a Műcsarnok belsejében kavargó káosz: nem lehetett tudni, kiket, kinek a hozzájárulásával engedtek be; különféle szervezetek nevében és hivatkozásokkal egyre többen formáltak igényt arra, hogy kimenjenek őrt állni a koporsók mellé. A másik élmény emelkedett, szépséges valóságérütlensége azonban illett a naphoz. Délutánra teljesen beborult, minden pillanatban kitörhetett volna a vihar. Ahogy feleségemmel

a temető elvadult részein át a parcella felé mentünk, a bokrokban egész úton fékevesztetten énekeltek a sötétség által megtévesztett csalogányok.

Ez a nap, tehát 1989. június 16-a volt Nagy Imre napja. Ez a nap a rendszerváltás kulcsa, viszonyítási pont, amely nem tűri a kétértelműséget. Míg a fenti párhuzam 1956. október 23. és 1989. június 16. között megáll, 1956 és 1989. október 23-ának élménye nem hasonlítható össze. A hivatalos szándék 1989-ben kétségtelenül valamilyen szimbolikus beteljesedésre irányult. De éppen Nagy Imre tettének fényében látható meg, mennyire nem forradalmi szakítást és leszámolást akart a Kádár-rendszerrel az MSZMP, hanem valamilyen – stílusosan – „megszüntetve megőrzést”. A demokratikus szocializmus és a polgári demokrácia kettősségét csak a szabad választások után törölte az október 23-án kihirdetett Alkotmányból az Országgyűlés. A most bemutatott kötet érdeme, hogy újraközli azokat a tanulmányokat, amelyek rámutatnak Nagy Imre és vádlott-társai rehabilitálásának ambivalens voltára: a törvényességi óvás és a Legfelsőbb Bíróság eljáró tanácsa voltaképpen mentegeti Nagy Imrét. Tudjuk persze, hogy a törvényességi eljárás mennyire a megóvott ítélethez volt kötve – de megdöbbenő és bizony korhű az a gondolkodásmód, ahogy Nagy Imréből példás, rendszerhű reformkommunistát akar faragni a felmentő ítélet, s nem szól annak az államrendnek az illegitimitásáról, amely halálba küldte a vádlottakat.

Mennyivel jutottunk tovább ennél? A forradalom ötvenedik évfordulóján, a rendszerváltás után 16 évvel kénytelen voltam hangsúlyozni: „Az ’56-os forradalomhoz való hűség, az arra hivatkozás jogossága áll vagy bukik azon, engedjük-e összemosni a szabad Magyarországot az 1989 előttivel. 1956 emléke nem nyugodhat két, egymásnak ellentmondó és egymást kizáró hagyományon. Ha valaki a forradalommal is, Kádárral is fenn akarja tartani a folyamatosságot, nem ünnepelhet tiszta lelkiismerettel. Legkevesebb, hogy válogatni kényszerül a kádári múltból: van, amit vállal, van, amit tagad. 1956 emléke azonban éppen ezt nem viseli el. Az alapkérdés ugyanis mindig ez volt: forradalom vagy ellenforradalom.” Megismétlem: a lényegét tekintve nincs annyi ’56, ahány ember.

A kérdés tehát még mindig ugyanez, és mindig is megmarad vízválasztónak. Közben az Alkotmánybíróság is megerősítette ezt. Remélem, szilárd marad az Alkotmánnyal összhangban álló erkölcsi mérce is, amely például a kitüntetésre való érdemességet eldönti. Nyilvánvaló például, hogy akinek köze volt Nagy Imre és társai elítéléséhez, a Magyar Köztársaság állami kitüntetését nem kaphatja meg.

Minden megemlékezés, minden ünnep egyben értelmezés is. Szükség van arra, hogy az értelmezések minél több tény feldolgozásán alapuljanak. A forradalom ötvenedik évfordulójára megjelent kiadványok sokasága – mindenekelőtt

a megbízható történeti munkák és visszaemlékezések – ezért óriási nyereség. A helyi kezdeményezésekből kinövő emlékművek pedig egy másfajta reflexió biztató jelei.

Hasonlóan kedvező hatása lehet a június 16-a fél évszázados fordulóján megélénkülő figyelemnek is. Ezért üdvözlöm ezt a komoly és méltó megemlékezést, valamint az 1956-os Intézet és a Nagy Imre Alapítvány tanulmány- és dokumentumkötetét a Nagy Imre-perről.* Szeretnék azonban máris – és köszönettel – rámutatni arra, amire a szerzők figyelmeztetnek: soha nem fogjuk megtudni, mi történt pontosan. Hiányos a fennmaradt anyag, torzítottak a jegyzőkönyvek, kicsikarták a vallomásokat. Maga a dokumentumok megértése is történészi segítséget kíván és még inkább a tágabb értelmezés: a háttér, a politikai erővonalak, nemzetközi vonatkozások. Tudjuk, hogy '56 évfordulója e tekintetben is sok segítséget nyújtott annak a közönségnek, amely a pusztá érzelmeken túl, hazája történelmének ismeretére is vágyik. Szerencsére ez a mostani évfordulón folytatódik.

A dokumentumok nyilvánosságra hozása és a történészi munkák mellett örömmel nyugtázom a megtorlás áldozatainak állított emlékműveket is; például Bruszniai Árpád városában, Veszprémben, vagy a legújabbat, a budapesti Rezső téri katolikus templom falán elhelyezett emléktáblát, amelyhez az 1956-os Intézet nyújtott szakmai segítséget. Ez utóbbin az 1956 és 1961 között forradalmi tevékenységért kivégzett 232 ember neve, foglalkozása és életkora olvasható, valamint egy másik emléktáblán az a 13 erdélyi magyar, illetve román és egy kárpátaljai személy neve áll, akiket saját országukban azért ítélték halálra, mert szimpatizáltak a magyar forradalommal.

Az utóbbi évek fontos eredménye, hogy 1956-ot már nem szemléljük önmagában, és hogy a szakmai háttéren túl a máig erő érzelmi és politikai szálakat is újra és újra megkíséreljük felgombolyítani. Van ezek között egy kérdés, amelynek feltárával tartozunk a túlélő áldozatoknak, s ezért ma szóba kell hoznom. Őket a forradalmi Magyarországgal a szívükben és tudatukban tartóztatták le, majd kerültek börtönbe – s mikor kijöttek, teljesen más országot találtak. Ezt az élményt számos interjúban olvashatjuk – van, aki azóta is küzd megértésével.

A magyar történelem tanítása és köztudata átugorja az 1850-es éveket, legfeljebb a Bach-huszárokról tudunk. Csak egy deklaráltan Habsburg-párti szerzőnél olvastam részletesen arról, milyen vidáman élt, bálozott és gyarapodott a magyar

* Dornbach Alajos – Kende Péter – Rainer M. János – Somlai Katalin (szerk.): *A per. Nagy Imre és társai 1958, 1989.* Budapest, 1956-os Intézet – Nagy Imre Alapítvány, 2008.

társadalom. Arany János Évnapra című versének első sorait mormoltam évtizedeken át az októberi évfordulón: „Kelsz és lenyugszol észrevétlenül: / [...] / Végzetes évi nap!” Csak mostanában döbbenek rá, mit mond a folytatás: „Oh, e tömeg más napot ünnepel; / [...] / Emléked átkos, nyomasztó tereh: / A vérnek és könnyűnek tengere / Mind, mind ahhoz tapad.” Arany János 1850. március 15-én írta ezt a verset.

Hálával tartozunk az 1956-os Intézetnek azokért a kutatásokért, amelyek a forradalom utóéletével foglalkoznak, és külön is a hatvanas évek kutatásáért. Ugyanígy azoknak – s nem kevesen vannak –, akik segítenek megfejteni a magyar társadalomnak ezt a fordulatát. Innen egyenes út visz a jelenbe.

A forradalom, a sortűzek, a megtorlás szimbolikus dátumainak ötvenedik évfordulója június 16-án lezárul. Nagy alkalom volt ez annak végiggondolására, mi történt és mit tettünk akkor, és mit tettünk azóta. 1956 jövőjéért nem aggodom. Valódi nemzeti ünneppé fog majd válni. Köszönetet mondok mindenkinek, aki a tények föltárásával és önvizsgálattal hozzájárult ahhoz, hogy ez így legyen.

ÍME, AZ ÖRÖKSÉG*

Országos Széchényi Könyvtár

Tisztelt Emlékező Közönség, a Műegyetem '56-os és mai Hallgatói! Nem véletlenül szólítom meg ma külön az '56-osokat és a fiatalokat. Itt a nemzedékváltás ideje. Hadd lássuk meg végre, szeretnénk látni még, mi lesz az örökséggel! Mit tud kezdeni '56-tal az ifúság? Nem aggodom, hogy kiderülhet: keveset tudnak mondani. Érezzék meg legalább: immár rajtuk van történelmünk, nemzeti emlékezetünk ébrentartásának és továbbépítésének terhe. Ne vállalják fel, amit közhelynek érznek! Legalább gondoljanak bele, hogy hozzájuk hasonló, náluk semmivel sem érettebb, fiatal emberek életfontosságú döntéseket hoztak az ország és szó szerint saját életük szempontjából is – ott van a halottak emléktáblája a falon! Ne a mi, hanem saját kérdéseiket tegyék fel! A Műegyetem aulája

* Beszéd a Budapesti Műszaki Egyetem aulájában. Budapest, 2009. október 22.

a magyar történelem szent helye – mindig lesz, aki bemutatja itt az áldozatot. Hogy hányan és hogyan, az pedig az adott korra lesz jellemző.

A műegyetemi évnyitón kértem a rektor urat, hogy idén, az október 22-ei ünnepélyen inkább a fiatalok beszéljenek. Végül mégis elvállaltam, hiszen a demokratikus Magyarország nagyon kevés szép hagyományainak egyike, hogy a köztársasági elnök részt vesz és szól az októberi műegyetemi megemlékezésen. Noha közben előfordult, hogy kitiltottak minket az aulából, az utcán is megtiszteltetés volt e napon beszédet mondanom. Nemcsak folytatni akartam azonban ezt a tiszteletre méltó hagyományt, hanem össze is szeretném foglalni ünnepi megemlékezéseink örökségét a fiatalság számára. Magam is meglepődtem ugyanis, mennyire '56 jegyében állt az elmúlt néhány év; mennyire rányomta bélyegét tetteinkre a forradalom megörökölt, és nyitott kérdése. Mennyire igaz tehát, hogy a nemzeti ünnepek megülése leginkább az adott korról mond sokat.

Nagyon sok '56-os megemlékezésen vettem részt és beszéltem, itthon és külföldön is. Hányszor végigjártam a forradalom dicső helyeit és keresztútjának stációit is a Kisfogháztól a vidéki sortüzek helyszínéig! Hányféle arcát és álarcát láttam annak, kinek mit jelent ma 1956! Évente álltam vérfagyasztó csöndben és űrben sokszoros kordonok mögött, és vettem részt másfelől az öregek, egykori felkelők, munkástanácsstagok és elítéltek megemlékezésein. Álltam fáklás tömegben, ahová az egész város eljött, és vittünk virágot emléktábla elé hárman-négyen, magunkban. Ezeket az alkalmakat második szolamként kísérték a tisztelegések a kommunizmus áldozatai előtt, amelyek mindig érintkeztek '56-tal is.

Erre a majdnem harminc eseményre külön-külön készültem, hiszen más idő és helyszínek, más történetek és sorsok álltak mögöttük. Mégis megdöbbenő, hogy mennyire ugyanazok a fő gondolatok és fő gondok jönnek elő mindegyik beszédben, fő témaként vagy érintőlegesen ugyan, de mégis megkerülhetetlenül.

Vajon az én gondolkodásom nem tudott szabadulni ezektől a problémáktól, avagy mégiscsak a kor lenyomatai ezek? Három vezérmotívum uralta '56 emlékét.

A legfontosabb: az '56-ért való küzdelem a rendszerváltás igazságáért való küzdelemmel fonódott össze. Az '56-hoz való hűség azt jelenti, hogy nem engedjük összemosni a szabad Magyarországot az 1989 előtti rendszerrel, hogy megvédjük 1956 egyértelműségét: csak egyetlen '56 van.

A legjellemzőbb motívum: a hazugsággal való szembenállás hangsúlyozása. '56 élményének lényege az a felszabadulás volt, hogy végre kimondtuk az igazságot, s ezzel visszanyertük méltóságunkat. A rendszerváltás lényege is ez volt: a Kádár-rendszer hazugságától való megszabadulás. A kérdés e mögött: miben éltünk az utóbbi években? Mennyire telepedett rájuk ismét a hazugság?

A harmadik visszatérő gondolat '56 arca: a felszabadult öröm és a gyász kétössége – melyiket tudtuk ma őszintébben átélni, és melyik lesz az emlékezet győztese?

Lehetetlen lenne e témákat most újra kifejtteni. Ráadásul e három téma szétválaszthatatlanul összefonódott – talán csak három arca önértelmezésünknek, annak, ahogy a magunk igazságát és rendszerünk becsületét meghatározzuk és védjük. Hiszen minden évforduló emlékeztetett arra, hogy már fele Kádár-korszaknyi idő telt el a rendszerváltás óta, s hogy szembe kell néznünk nemcsak azzal, mit csináltunk '56-tól '89-ig, hanem ugyanennyire azzal is, mit tettünk azután a megtalált igazsággal.

Nem elég azt mondani, hogy '56 követelései, íme, megvalósultak. Mert igaz ugyan, hogy Magyarország független és szabad, és vannak szabadságjogaink is, de itt nem állhatunk meg! A fő ugyanis az, hogy mind az '56-os forradalom, mind a rendszerváltás 1989–1990-ben lényegét tekintve abszolút tagadása volt az állampárti kommunista vagy szocialista rendszernek. Mindkettő túllépett a reformkommunista törekvéseken, amelyek nem akartak forradalmi törést, alapvető leszámolást a szocialista rendszerrel, hanem annak keretén belül kívántak több szabadságot biztosítani. Nagy Imre nagysága éppen abban állt, hogy felismerte és vállalta azt a történelmi szerepet, amelyet a forradalmi magyar nép neki szánt – hogy kilépett ebből a körből. Inkább meghalt, de nem lépett vissza. E miatt az abszolút törésvonal miatt nincs folytonosság '56 és a Kádár-rezsim között, és nincs folytonosság Kádár és az új demokratikus jogállam között.

Tartozunk a forradalom halottainak azzal, hogy nem engedjük összemosni, ki hol állt akkor, 1956 őszén, hol állt a megtorlás éveiben, és hol áll most '56 megítélésében. Sokféle veszély fenyegeti e kép élességét. Aki azt mondja, nem történt rendszerváltás, nem értheti meg '56 lényegét sem, nem érti a nemzeti függetlenség és szabadságjogok értékét, amelyekért pedig annyian életüket adták. Ezek azok az értékek, amelyek tekintetében a forradalom legszebb ajándéka, a megkérdőjelezhetetlen nemzeti egység fennállt.

Akik pedig azt mondják, a rendszerváltás folyamatos volt a Kádár alatti gazdasági majd a politikai reformmozgalmaktól kezdve, lapozzák fel a kerekasztal-tárgyalások hiteles jegyzőkönyveit. Minden dokumentum arról tanúskodik, hogy az MSZMP és az úgynevezett Harmadik Oldal nem akart eljutni az abszolút törésvonalig: körömszakadtig ragaszkodtak ahhoz, hogy még a szocialista rendszeren belül maradjanak. Milliméterről milliméterre harcolva kellett előrehaladni a ténylegesen új, a demokratikus jogállam felé. Végül, ha a tartalmat tekintve már nem is, de legalább formálisan szerepelnie kellett az éppen húsz éve kihirdetett Alkotmányban, hogy a Magyar Köztársaságban a polgári demokrá-

cia mellett a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek. Ezt a kompromisszumot csak az új, szabadon választott Országgyűlés törölte azonnal az Alkotmányból. És nem kellett-e az Alkotmánybíróságnak is újból és újból kimondania a változást viszonylagossá tévő nézetekkel szemben, hogy a rendszerváltás előtt Magyarország nem volt jogállam?

A tisztánlátást abban, hogy '56 és a rendszerváltás alapkérdése ugyanaz, gyengítette az alapvető normák bizonytalanná válása is. Ez a bizonytalanság a morális válság. Az őszödi beszéd nyilvánosságra kerülése ezt a morális válságot tette sokkoló módon nyílttá. Az alapoknak ezt az elbizonytalanodását erősítette meg és tette tartóssá a parlamenti többség, amikor a hatalom megszerzésének Őszödn bevallott módját bizalmi szavazáson jóváhagyta.

Ebben a légkörben még fontosabbá vált az egyértelműség és az, ki hivatkozhat hitelesen '56-ra és az onnan örökölt értékekre. Ezért kellett állandóan ismételni, hogy nem lehet válogatni a múltból: egyetlen '56 van. Ezért kellett feleleveníteni, hogy 1956-ban egyértelműen elvált egymástól a jó és a rossz. Állást kellett foglalni az alapkérdésben: forradalom vagy ellenforradalom. Az Alkotmánybírósággal is meg kellett erősíteni, hogy '56 azon értékei, amelyek alapján az forradalomnak minősül, a Magyar Köztársaság alapértékei. Ezért kellett újra és újra felidézni, hogy Nagy Imre újratemetésének katarikus élménye a nemzet számára a hazugságtól való megtisztulás szabadító érzése volt.

A kommunizmus áldozataira emlékezve is állandóan hangsúlyozni kellett, hogy Recsk, Ebes, Csolnok és a többi tábor az egyértelműség helyei: nem tűrik a hazugságot. Itt a jogtalanság jogtalanság, a rabság rabság és a halál halál volt. Ezek az emlékezések, éppen úgy, mint '56, az igazságnak arra az oldalára figyelmeztetnek, hogy a múlthoz való viszonyunkban mindig a teljes rendszert lássuk magunk előtt. Milyen világ volt az, milyen rendszer, amelyben mindez megtörténhetett; amely ellen 1956-ban a magyar nemzet egységesen felkelt?! Milyen volt a folytatás a kivégzésekkel, majd a cinikussá tett, III/III-mal ellenőrzött társadalommal?! Ha pedig sokan hiányolják 1989–1990-ből a nagy forradalmi élményt – akkor gondoljanak arra, hogy mi a vidám barakkban nem nyílt és durva elnyomásban éltünk, hanem hazugságban. Hadd hivatkozzak azoknak az élményeire, akik a forradalom hevét és lelkét vitték magukkal a börtönbe – és kiszabadulva egy egészen más országot találtak, amelyben, úgy érezték, nekik már nincs helyük.

Ezekben az években úgy éreztem, hogy a legőszintébb ünnepélyes események a halottakra való emlékezések voltak. Ezt az örökséget ugyanis, nem úgy, mint a forradalomét, semmilyen politikai erő nem követeli magának. A forradalom

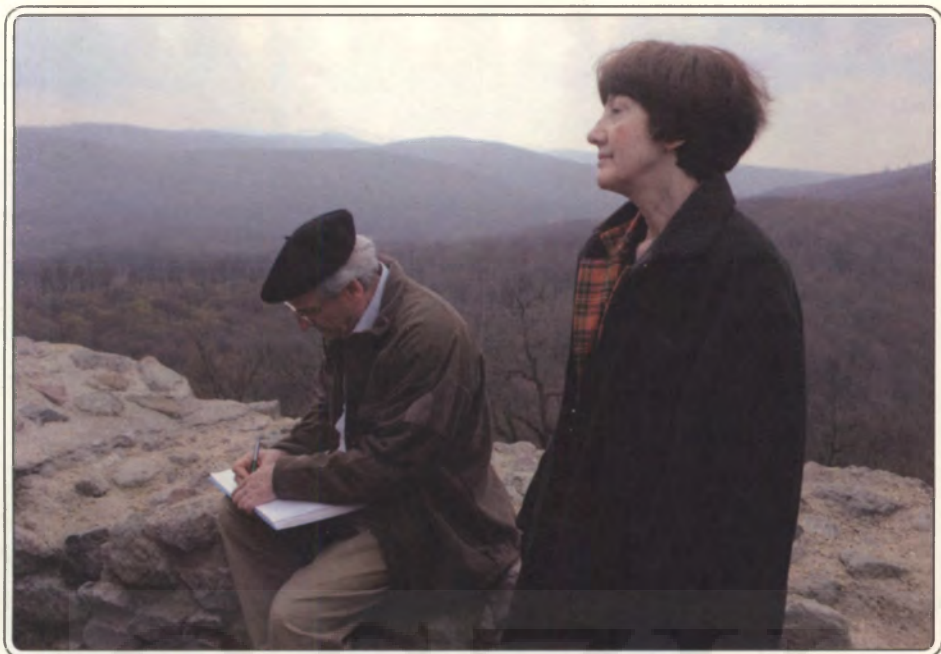
már a legelső órától áldozatokat követelt. November 4-e után pedig már csak áldozatokat.

A megtorlás során viszont nem pusztán embereket akasztottak fel vagy géppuskáztak le számolatlanul, de '56 legnagyobb ajándékát, a szolidaritást is megölték. Remélem azonban, hogy a jövő idő, a fiatalok '56-ja majd az örömben és lelkesedésben ver gyökeret. Kétszer is találkoztam Erdélyben '56-osokkal, tavaly együtt ünnepeltük október 23-át. Ott kizárólag áldozatok voltak, kivégzettek és évtizedes börtönt szenvedők. Mégis mindenhol büszkeség és öröm hatotta át a megemlékezéseket. Ők érzik, hogy '56 miatt jó magyarnak lenni. Mint ahogy a világ még ma is '56 miatt becsüli a magyar nevet.

Gondoljuk meg, '56 ünneplése ezekben az években is milyen sok pozitívumot hozott és tett közismertté: a vidék forradalmának történetét, a munkástanácsok és forradalmi bizottságok szerepét és teljesítményét, azt, hogy mennyire az emberség, a bosszúvágy hiánya, az alkalmasság szempontja jellemezte a forradalom szerveinek felállását és működését. Hogy mennyien vállaltak velünk szolidaritást a szomszédos országokban, még a Szovjetunióban is.

A fiatalok biztosan megértik, hogy az emberi méltóság visszanyerése, ennek boldogsága a legmaradandóbb '56-ból. Ezt nem csak Ottlik Géza fogalmazta meg olyan szépen: „Aki nem volt ott végig, semmiféle költői képzelőerővel, forradalomért lüktető szívvel, akár lángelmével sem tudhatja felfogni, mi volt ez. Én sem tudtam volna előre elképzelni, hogy milyen ez a boldogság, amivel az ember járt Budapest utcáin – mert nem ismertem, egyszerűen fogalmam sem volt róla, hogy van ilyen boldogság. [...] A rongy, a talán túlságosan ronggyá vált élete – senkinek sem drágább, mint a haza absztrakt becsülete. Lássa meg az arcokat, vegye észre rajtuk [...] a megkönnyebbült nyugalmat! Mert ez a döntő: nem bátor elszántság, nem hősiesség, hanem ez van a szemükben: boldog megkönnyebbülés. Mennek együtt vagy külön, mély, boldog nyugalommal neki a tankoknak, a rájuk célzó ágyúknak, gépfegyvereknek. Semmi nem drágább nekik, mint a visszanyert emberi méltóságuk.” Egy egykori MEFESZ-alapító ugyanezt mondta nekem Szegeden, amikor ötven év után találkoztak egymással az akkori egyetemisták.

Kedves Fiatalok! Íme, ezt hoztuk, erre próbáltunk vigyázni. Önöknek is meglesznek a maguk küzdelmei az örökséggel. De az ezzel lesz egyre értékeesebb.

37. KÉP. Tavasszal a Börzsönyben, Drégely várán, a Duna–Ipoly Nemzeti Parkban (2008. április 6.).

A nemzeti parkokban tett látogatások első napja mindig egy igazi, kötetlen kirándulás volt. A további két nap azonban percre beosztott menetrend szerint zajlott. Talán valamely természeti különlegesség hajnali, szűk körű megtekintése volt kivétel. Mind a tíz alkalommal az út a nemzeti park hivatalos bemutatkozásával kezdődött, vetítéssel, statisztikával és teljes létszámmal. A látogatásba bele kellett férnie minden természeti kincsnek, de nem kevésbé voltak fontosak az emberek. Minden délben a környék polgármestereivel ebédeltünk, fogásonként mindig másik öt-hat fős asztalhoz ültem. Számomra nagyon fontos maradt a több mint négyszáz, főleg kistelepülési polgármesterrel folytatott beszélgetés. Minden látogatáskor találkoztam zöld- és más civil szervezetekkel, a térség vállalkozóival, esetleg külön a biotermelőkkel, viszont kivétel nélkül a nagycsaládok egyesületeivel is.

39. KÉP. 2008-tól szaporodtak és összesűrűsödtek a távoli országokba tett állami látogatások – hogy a magyar diplomácia rég esedékes tartozásait még az elnöki ciklusban lerójam. A nagy, hivatalos állami látogatások protokollja két részből áll: a tárgyalásokból és az ország bemutatásából. Mivel zöldelnökként ismernek, általában természetvédelmi területekre vittek; illetve professzori múltam miatt egyetemi előadás tartását kínálták fel. Persze ezek témája is rendszerint a környezetvédelem volt. Valóban az elnöki munka jutalma az a rengeteg élmény és a világlátást formáló tapasztalat, amelyben részem volt.

Itt Vietnamban diktálom a tempót. Május 17-én trópusi hőségben menetelünk fel egy hegyre, megnézni, hogyan erdősítik újra az őshonos törzsek által rendszeresen felégetett hegyeket. Az őslakosoknak munkalehetőséget kínálnak, hogy hagyjanak fel hagyományos életmódjukkal.

40. KÉP. A kommunizmus áldozataira emlékezve a dunapataji református templomban 2009. február 25-én. Ezeket az alkalmakat – Csolnokon, Recsken, Ebesen, ahol kényszer-munkatáborok voltak – a még élő egykori rabok és internáltak jelenléte tette megrázóvá, nekik szolgálhatnak kései elégtételül. Vajon Dunapatajon, az 1919-es vörösteror bosszújának helyszínén, ahol szinte minden családnak van halottja, hogyan zajlottak a Tanácsköztársaság évfordulóinak kötelező ünnepélyei? A rendszerváltás óta a falu minden évben megemlékezik az áldozatokról.

41. KÉP. Szent István-nap Beregszászon (2008-ban). A gyakori találkozók Viktor Juscsenko elnökkel minden ígéret ellenére sem vezettek oda, hogy a kárpátaljai magyar iskolák tankönyvellátása megjavuljon, és a magyarul letett érettségi lehetőségét ne szüntessék meg. 2010-ben Viktor Janukovics elnökkel már beiktatása napján tárgyaltunk erről. A minden kisebbséget – köztük az oroszokat – érintő javulás megkezdődött.

42. KÉP. A magyar nemzet része az egész világ magyar diaszpórája is. Nemcsak része, hanem értékes és fontos része, nemzedékeken át, míg csak magyar akar maradni. Az „egység”, a kapcsolat fenntartása Magyarországgal természetesen más-más megoldást követel országok, földrészek és nemzedékek szerint, s a nemzetstratégia kidolgozása e tekintetben éppoly sürgető, mint a szomszédos nemzetrészeinkkel. Már Brünmben vagy Prágában nyilvánvaló, hogy az ottani magyarok a helyzetükhöz igazodó viszonyt kívánnak. Nyugat-Európában, aztán a tengereken és óceánokon túl, nemcsak magyar bál van, hanem összetartás, erő, befolyás, és ők nyújtják a kezüket – nem segítségért, hanem hogy kezét fogjunk. Az interneten keresztül percre készen tájékozottak, itthon vannak. A magyarul tanulni hazalátogató harmadik nemzedéken túl már mindenütt ott van a negyedik hullám is, a most, már nyelvtudással és képzettséggel szerencsét próbáló fiatalok, akik lehet, hogy nem jönnek haza, de természetes módon és sokat utazva szinte kétlakiak. Egyre inkább az ő magyarul beszélő gyerekeik adják a táncsoportok utánpótlását. A képen a wellingtoni legkisebbekkel 2009. szeptember 27-én.

43. KÉP. A Székely Népi Együttessel Csíkszeredában 2008 októberében. A lajbi az ő becses ajándékuk.

A második „nagy” erdélyi út: Székelyföld. Az október 23-ai esti ünnepségen Csíkszeredában, a román államfő jelenlétében a történelmi Székelyföld mint „kis magyar világ” érintetlenül hagyásáért és európai fejlesztési régióvá nyilvánításáért emeltem szót. Azután október 23. és 27. között bejártam a Székelyföld minden zugát, a székely városoktól a félreeső falvakig. Semmilyen képes album nem tudná visszaadni ennek az útnak a mély benyomásait, emelkedett közös élményeit, sem tanulságait. Sok helyütt '56-ra emlékeztünk, a rengeteg erdélyi áldozatra és mártírra, akikről az anyaországban nem is tudnak. Hálás vagyok mindenkinek, akikkel beszéltem, akik hosszabb-rövidebb időre útitársul szegődtek, akik nem is tudják, milyen sokat adtak. Minden ilyen úton, a határon túl, csordultig telt a lélek. Ám nem elég a nemzet egységét átélni. Az anyaország és a külső nemzetrészek együttműködése a legkomolyabb szakpolitikát igényli.

44. KÉP. A Nemadomfel Együttes Down-kóros zenészekből áll. Példát adnak arról, hogy a segítségnyújtás lehetőségei határtalanok, bebizonyították, hogy mindenki elég gazdag ahhoz, hogy másoknak adjon. Akikről a világ azt hiszi, kevesebbjük van valamiből, és fogyatékosnak nevezi őket, kétszer is rendeztek nagy sikerű koncertet, egyszer a dévai árvák, azután pedig a szendrőládi roma gyerekek korrepetálása és tehetséggondozása javára. A „Jobb velünk a világ” koncertek szervezését és hírverését nagyon sokan segítették; az eddigi köztársasági elnökök feleségei is. (A kép 2008. szeptember elején készült.)

JOGÁLLAMI
FORRADALOM:
RENDSZERVÁLTÁS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ALKOTMÁNNYAL AZ ÉGVILÁGON SEMMI BAJ NINCS*

– *A társadalom egyre kiábrándultabban figyeli a demokratikus intézményrendszer működését. Sokan a rendszerváltás megtörténtét is kétségbe vonják. Ön, aki meghatározó szerepet játszott a jogállam megteremtésében, miben látja ennek okát?*

– Érzékelem a csalódottságot, de a mai bajokért a rendszerváltást felelőssé tenni öncsalás, és mérhetetlenül káros. A rendszerváltást megkérdőjelezni érzelmi alapon, homályos indokokkal, annak megtörténtét tagadni, számomra érthetetlen. Jellemző magyar válasz ez: problémáink elől illúziókba menekülni, valami külső okot hibáztatni. Nem a felszínen, a formákban, hanem a politikai és a gazdasági rendszer alapjaiban történt gyökeres változás. Nem lehet megkérdőjelezni, hogy az egypártrendszerű autokratikus berendezkedésről többpárti demokráciára tértünk át. Nem lehet megkérdőjelezni, hogy az állami tulajdonra épülő szocialista gazdasági modellt a piacgazdaság váltotta fel. Nem lehet megkérdőjelezni, hogy az első szabad választásokon az állampárt megsemmisítő vereséget szenvedett, az Ellenzéki Kerekasztal pártjai pedig elsöprő többséget kaptak, ők uralták mind a kormányoldalt, mind az ellenzéket. 1989–1990-ben az új rendszer leglényegesebb szerkezeti elemei születtek meg. Hogy mi lett belőle, az már mindenki felelőssége. Vajon milyen más rendszert alkothatt volna egy alkotmányozó nemzetgyűlés? Az Ellenzéki Kerekasztalhoz mindenki odaülhetett, akinek véleménye volt a pártállam felszámolásáról.

– *A másik gyakori kritika a felelősségre vonás elmaradása, ami sokak szerint a rendszerváltás morális alapjait kérdőjelezi meg...*

– Ha az a fő baj, hogy „nem lettek elzavarva a kommunisták”, akkor arra az a válaszom: a rendszerváltó pártok 1989-ben nem beszéltek tisztogatásról. Azt mondták, hogy különbek leszünk a kommunistáknál, mi nem fogunk B-listázni. Különbek is voltak. Sokan most utólag teszik fel a kérdést: miért maradt el a nagy tisztogatás? Azért, mert egy jogállamban ezt nem lehet megtenni. Politikai jogoktól bírói ítélet tilthat el valakit – hacsak nem akarunk a Beneš-dekrétumok vagy Rákosi korába visszaesni. Azokban a rendszerváltó országokban sem jutottak többre, ahol az igazságosság nevében bizonyos jogállami normákat felfüggesztettek. Németországban néhány, a határon menekülő-

* Részlet Szerető Szabolcs és Villányi Károly interjújából. *Magyar Nemzet*, 2007. május 12.

ket lelövő kiskatonát állítottak bíróság elé, akik szimbolikus büntetést kaptak. Nálunk viszont a sortűzperekben komoly ítéleteket hoztak. Azt is értem, hogy vannak, akik teljes társadalmi helycserét vártak a rendszerváltástól: akik eddig alul voltak, most fölültre kerülnek. Ajánlom elolvasni Márai 1945-ös *Naplóját* az emberek várakozásairól és az író efölötti kétségbeeséséről.

– *Azért mégiscsak ősszel került felszínre ez a kérdés...*

– Nem, nem. Alkotmánybíróként végigéltem, hogy aki elégedetlen volt valamely politikai következménnyel járó döntésünkkel, újra és újra a rendszerváltást hibáztatta, sőt az idegenből másolt jogállamiságot és az Alkotmánybíróságot. Talán a „felelős ministeriumot” a márciusi ifjak találták ki? Ha a tavalyi ősziről beszélünk, éppen azt kell belátnunk, hogy egyetlen bizodalunk a demokratikus intézményekben lehet. Ezek állapíthatják meg például, hogy a rendőrség nem jogszerűen cselekedett. Meg kell várni, hogy milyen ítéletek születnek; ez a jogállam próbája. Ha nincs alkotmány, nincsenek intézmények, akkor felelőség sincs. Az intézmények tartják fenn az esélyt, hogy a rendszer jól működhet. Gondoljuk meg, vajon mi léphetne az alkotmányos intézményeink helyébe: a forradalmi jogtudat?

– *Tehát ön nem nyúlna hozzá az Alkotmányhoz, ahogy azt manapság sokan sürgetik?*

– Az Alkotmánnyal az égvilágon semmi baj nincs. Elég jól ismerem a világ alkotmányait: a mi alaptörvényünkkel kifogástalanul lehet működtetni egy parlamenti demokráciát. A rendszerváltás nagy erkölcsi adósságai nem az Alkotmányon múltak. Például az első parlamentnek rendeznie kellett volna az ügynökkérdést. Volt rá alkotmányos megoldás. Így, félbehagyva viszont mérgezi a közéletet. Annak, aki politikai szerepet, közhivatalt vállal, a múltja nyilvános kell legyen. De a fő kérdésnek mégis annak kell lennie, hogy milyen rendszer is volt az, amelyik így működött. Észrevette-e valaki, hogy a múlt rendszer szimbolikus negatív figurája nem az ÁVH-s, nem is a pufajkás lett, hanem az ügynök? Egy-egy előkerült ügynökön aztán el lehet verni a port, illetve, ha úgy jobb, dédelgetni is lehet. Sosem azok megítéléséről van szó, akik beszervezték és működtették.

EURÓPA KETTÉOSZTOTSÁGÁNAK MEGSZÚNÉSE*

Ma Budapesten Európa országainak képviselői és az Egyesült Államok szenátusának küldöttsége együtt ünneplik a vasfüggöny lebontásának huszadik évfordulóját. Június 27-e nyilvánvalóan szimbolikus dátum. Az osztrák–magyar határnak az a pontja, ahol Alois Mock osztrák és Horn Gyula magyar külügyminiszter 1989-ben ezen a napon öltönyben, nyakkendőben, nagy kézi drótvágó ollóval átmetszették a szögesdrótot, nyilvánvalóan szimbolikus hely. Az aktus maga is, amelynek képe bejárta a világot, nyilvánvalóan szimbolikus tett volt.

Minden nagy történelmi folyamatnak szüksége van olyan emlékezetes eseményre, olyan napra, amelybe lényege belesűrítendő, amelybe belefűthetnek a sokféle előzmény száalai, és ahonnan kiindulnak a későbbi következmények oksági láncai. Sokszor éppen a történelmi következmények világítják majd meg, és teszük fényessé ezt a napot, amelynek teljes jelentőségét akkor aligha lehetett látni. Így van ez most is. A mai évforduló szép és fontos nap, de 1989 minden egyéb eseményével egyszerre kell szemlélnünk, és azok fényében értelmeznünk. A folyamat egészét tekintve június 27-én jogosan és méltán ünnepeljük Európa kettéosztottságának megszűnését. Minden adva van ahhoz, hogy közös ünnepünk legyen.

A vasfüggöny egész Európát kettészelte. Nemcsak baljóslatú, jelképes választóvonal volt, hanem fokozott éberséggel őrzött, tényleges választófal. Tűzparancs, menekülés közben agyonlőtt emberek, tragédiák sokasága kapcsolódott hozzá. Az elvágott szögesdrót azonnal olyan jelkép lett, amely az egész világgal megértette, mi történik itt, Európa közepén.

A többi volt szocialista országnak is megvan a maga határnyitása. Ám az Ausztria és Magyarország közötti határnyitásnak lettek olyan következményei, amelyek közvetlenül hozzájárultak Németország egyesítéséhez és Európa újrarendezéséhez. Ez adja meg a mai évforduló nemzetközi jelentőségét, emiatt kézenfekvő a közös ünneplés. Míg Magyarországon belül a vasfüggöny lebontása nem oka, hanem következménye volt a politikai változásoknak – kifelé, a nemzetközi politikában döntő események forrása lett.

* Ünnepi beszéd a vasfüggöny átvágásának huszadik évfordulója alkalmából az Országházban rendezett emlékülésen. Budapest, 2009. június 27.

A következményeket 1989 júniusában senki nem látta pontosan. A továbbiakban mégis amellett akarok érvelni, azt méltatni és ünnepelni, hogy egyetlen ország erkölcsileg helyes és bátor döntése, amelyet következetesen végigvisz, igenis jelentős pozitív következményekkel járhat a világpolitikában. Természetesen a történet érthetetlen és a magyar politika teljesítménye értékelhetetlen a világpolitika változásai, különösen a Szovjetunió állapotának és Mihail Gorbacsov nemzetközi törekvéseinek ismerete nélkül. A helyes megítéléshez azonban mindenekelőtt a magyar belpolitika eseményeinek összefüggésébe kell beilleszteni a határnyitást. Ebben a köszöntőben csak néhány kevésbé köztudott tényezőt tudok megemlíteni.

A szokásos kérdés az, hogy Moszkva tudott-e a magyar határzár lebontásáról, illetve később az NDK polgárainak Nyugatra engedéséről. Kértek-e vagy kaptak-e a magyarok engedélyt? Ha nem, Gorbacsov miért hagyta folyni az eseményeket?

Mai tudásunk szerint Moszkvában mindenről tudomást szereztek – és nem foglaltak állást. A szovjetek nem szóltak bele Kádár János eltávolításába, nem reagáltak az '56-os forradalom ellenforradalomról népfelkeléssé való átminősítésére – pedig ez közvetlenül érintette a Szovjetuniót. Viszont sem Magyarországon, sem Lengyelországban senki – sem a kommunisták, sem az ellenzék – nem lehetett biztos abban, hol a tűréshatár. A szovjetek pedig gondosan ügyeltek arra, hogy ezt ne is lehessen tudni. Ma úgy ítélik meg, Gorbacsov nem engedhette meg magának a katonai beavatkozást, hiszen mind belső reformjaihoz, mind világpolitikai ambícióihoz a Nyugat jóindulatára volt szüksége. Egyre kevésbé a birodalmi periféria fenntartására, mint inkább magának a Szovjetuniónak a létére kellett koncentrálnia, hiszen augusztus 23-án százezrek élőlánca állt fel Tallinntól Rigán át Vilniusig. Mindeközben a Breznyev-doktrína egyre tudatosabban alkalmazott lebegtetése volt a leghatásosabb szovjet eszköz arra, hogy az európai befolyási övezetben a változások lassan menjenek végbe, hogy stabilizálja az itteni kommunista rendszereket, vagy legalábbis meghosszabbítsa fennmaradásukat. Emellett Gorbacsov és az európai reformkommunisták hittek abban, hogy a szocializmus átalakul ugyan, de megőrizhető, s benne a vezető szerepük fennmarad.

A kerekasztal-tárgyalások résztvevőjeként tanúsítom, hogy – amint akkor mondtuk – az 1956-hoz hasonló vérontás elkerülése volt az egyik legerősebb közös álláspont az ellenzék és a kommunisták között. Ez pedig a szovjet tankok, a katonai beavatkozás mindenáron való elkerülését jelentette. Ennek fenyegetését senki nem tudta figyelmen kívül hagyni.

Gorbacsovnak ez a politikája találkozott a nyugati kívánságokkal. Ma már bőségesen dokumentált, hogy a szovjet pozíciók kímélése, a *status quo* őrzése, a

nagyon lassú átmenet, a reformkommunisták kormányra kerülése volt Nyugat-Európa és Amerika érdeke is. Például Kohl kancellár tette meg azt, amit Németh Miklós nem: a keletnémetek kiengedéséről ő tájékoztatta haladéktalanul Gorbacsovot a gymnichi titkos találkozó után. Szerencsére az események gyorsan túlcaptak ezen a politikán, nemcsak a volt szocialista államokban, hanem a német újraegyesítés kérdésében is.

A másik fontos tényező, hogy 1989-ben Magyarországra nemcsak az NDK polgárai menekültek. A Romániában élő közel kétmillió magyar kisebbség elviselhetetlen nemzetiségi elnyomásnak volt kitéve, s 1988–1989-ben a Magyarországra menekülők száma áradattá vált. Elképzelhetetlen lett volna, hogy ezeket a magyarokat visszatoloncolják Romániába. Ez volt az indítóoka annak, hogy Magyarország csatlakozott a genfi menekültügyi egyezményhez, és napirendre került a szocialista országokkal kötött kétoldalú egyezmények felülvizsgálata. Mindez javára vált a magyar–osztrák határon feltartóztatott NDK-soknak is. Fokozatosan leállt a határsértés bepecsételése az útlevelükbe, és nemcsak nem szállították vissza az NDK-ba, hanem azonnal el is engedték őket.

A magyar kormány teljesítményének értékeléséhez alapvető feltétel, hogy nem szabad a határnyitást a rendszerváltás egyéb eseményeitől elszakítva, önmagában bemutatni. Az itthoni politikai változások ugyanis gyorsabbak voltak, mint a határnyitás eseményei. Amikor a két külügyminiszter június 27-én a szögesdrót átvágásával az egész világ előtt demonstrálta a politikai fordulatot, itthon már eldőlt, hogy minden feltétel nélküli, szabad választások lesznek, amelynek eredményét a kommunisták elfogadják. Az erről szóló megállapodást bő két héttel korábban, június 10-én írták alá az Ellenzéki Kerekasztal és a Magyar Szocialista Munkáspárt képviselői, egyben garantálva azt is, hogy a tárgyalásokon kidolgozandó demokratikus és jogállami alkotmányt és más alapvető törvényeket az akkor még kommunista többségű parlament megszavazza. Míg a határnyitással kapcsolatban állandóan felvetik a szovjet engedély kérdését, ezzel a sokkal inkább döntő lépéssel kapcsolatban ez fel sem merül. Meg kell mondanom, bennünk sem merült fel annak idején.

Tudni kell azt is, hogy 1989-re Németh Miklós kormánya nagymértékben függetlenedett a pártközponttól. Az ellenzék a kommunista párttal tárgyalt a politikai és gazdasági rendszer megváltoztatásáról. A külügyek viszont a kormány hatáskörébe tartoztak, s a politikai egyeztetéseket is a kormány intézte. Az utódpárt mindmáig szívesen emeli ki az akkori kormánynak ezt az előremutató teljesítményét a rendszerváltás egészéből – holott a kerekasztalnál, a politikai tárgyalásokon elkeseredett utóvédharcot folytattak az úgynevezett demokratikus szocializmusért.

A teljes képhez hozzátartozik tehát a kerekasztal-tárgyalások sorozata, vagyis a feltartóztathatatlan és rohanó politikai változás mint döntő keret és feltétel. Hozzátartoznak a határnyitás más szereplői is, bár nem annyira az ellenzék néhány ötlete és *happeningje* a keletnémetkérdéssel kapcsolatban, mint például a kartondobozokból épített berlini fal lerombolása augusztus 13-án. Az igazán kihagyhatatlan a civilek által szervezett Páneurópai Piknik 1989. augusztus 19-én, amikor az első hatszáz NDK-s a passzívan maradt magyar határőrök között ártutott Ausztriába. Kihagyhatatlan a Máltai Szeretetszolgálat felbecsülhetetlen segítsége a keletnémet polgároknak, fizikai, lelki és politikai értelemben egyaránt. Ezt a teljes hátteret, a kerekasztal-tárgyalásokat és a többi szereplőt is hozzá kell képzelni a beszédek után bemutatandó videóhoz.

Világosan látnunk kell: a határnyitás, de még a keletnémetek kiengedése sem vezetett volna önmagában Európa kettéosztottsága megszűnéséhez, hiszen a szögdrótot átvágták ugyan, de a civilizálttá vált határ két oldalán két gyökeresen különböző politikai rendszer maradt. Európa egyesüléséhez ennek a különbségnek kellett megszűnnie. 1989–1990-ben ez is megtörtént.

A teljes képhez az is hozzátartozik, milyen sok egyéni teljesítmény, véletlen, ellentétes erők kiszámíthatatlan hatása eredményeképpen jönnek létre döntő történelmi eredmények. Németh Miklós miniszterelnök külügy- és belügyminiszterével együtt következetesen vitte végig a gyakorlatban, az utolsó konzekvenciáig a keletnémetek útjának szabaddá tételéig azt, amit a határzár lebontásának elhatározásával 1988-ban elkezdett. E határozott vonal mellett sok tanulsággal szemlélhetjük, hogyan történik a történelem: a magyar Külügy- és Belügyminisztérium, valamint a titkosszolgálatok össze nem hangolt, ellentétes cselekedeteit, az apparátus szabotázsakcióit, eltüntetett parancsokat, véletleneket és emberi helytállásokat, mint Bella Árpád határőr alezredesét, aki saját felelősségére nem avatkozott be a keletnémetek menekülésébe a Páneurópai Piknik alkalmából. Hogy az események résztvevői mennyire nem hallják meg a történelem szárnycsapásait, azt groteszkül mutatja, hogy az események sodrában, július végén, augusztus elején minden főszereplő elment előre eltervezett kéthetes nyári szabadságára: nemcsak Németh Miklós, Horn Gyula vagy Pozsgay Imre, hanem még az NDK budapesti nagykövete is. Miközben pedig Gorbacsov elengedte Erich Honecker kezét, s a keletnémetek nagy csapatokban jöttek Magyarországra, majd távoztak az NSZK-ba, az NDK nagy erőkkel készült fennállása kerek évfordulójának megünneplésére, *40 Jahre Erfolg** mottóval.

* 40 évnyi siker.

A források megnyílásával a részletekről egyre többet fogunk tudni – a lényegen azonban, amelyet most közösen ünnepelünk, ezek bizonyosan nem változtatnak. A határnyitás napját követte a demokratikus fordulat és a szuverenitás visszanyerése a közép- és kelet-európai országokban; másrészt Németország egyesítése. A korábban szögesdróttal elválasztott országok valóban visszatértek Európába. Sose feledjük, és idézzük fel most is, hogy húsz évvel ezelőtt a szívünkben soha fel nem adott hazatérés, Európa egysége, milyen átfogó és mindenkit lelkesítő eszme volt! Európa egységesüléséhez mindig nagy vízió kellett, amely népeket ragadott magával. A háború után a tartós béke ígérete, a régi ellentéteken való felülemelkedés; húsz évvel ezelőtt a kettészakítottság megszűnése, az európai értékrend uralma az egész kontinensen. Mai közös ünnepünk azt a kérdést veti fel: megbecsüljük-e, nem tékozzoljuk-e el ezt a húsz évvel ezelőtti nagy ajándékot?

A RENDSZERVÁLTÁS LEGSZEBB ARCA*

Emlékművet avatni gyűltünk össze azon a helyszínen, ahol 1989. augusztus 19-én az országhatárt néhány órára kinyitó magyar–osztrák Páneurópai Piknik zajlott, és ahol ugyanazon délután több mint hatszáz keletnémet állampolgár áttört a kinyitott kapun, s a szocialista világból a szabad világba jutott. Huszadik évfordulót ünnepelünk ma itt. Sok történelmi eseménynek van huszadik évfordulója ebben az időszakban. Két évtizeddel ezelőtt volt a rendszerváltás, húsz éve omlott le a berlini fal, tért vissza Magyarország Európába, és indult meg Európa az egységesülés új szakaszába, benne az újraegyesült Németországgal és az új demokráciákkal.

Feltűnt-e valakinek, hogy a rendszerváltásnak nincs emlékműve Magyarországon? Hogy csakis a változások európai vonatkozásait ünnepeljük? Az állam is a vasfüggöny szimbolikus átvágásának évfordulóján, június végén rendezett nagy nemzetközi megemlékezést – a többi néma csend. Igaz, a műszaki határzár

* Beszéd a Páneurópai Piknik huszadik évfordulója alkalmából, az „Áttörés, az európai szabadság emlékműve” ünnepélyes felavatásán. Sopronpuszta, 2009. augusztus 19.

lebontása és maga a civilek szervezte Páneurópai Piknik is európai horderejű eseménysor láncszeme lett, olyan történéseké, amelyek visszaigazolták az akkori magyar kormány politikai és erkölcsi teljesítményét éppen úgy, mint a piknik szereplőit. Minderre tehát jogos büszkeséggel emlékezhetünk, sőt úgy érezhetjük, megvan a bátorság jutalma, a jó elnyeri díját, van igazság a történelemben.

Mi azonban, akik itt ma összegyűltünk, a piknik egykori kitalálói, megszervezői, résztvevői és azok az egykori keletnémetek, akik életük döntő fordulatát éltek meg itt, mi jól tudjuk, hogy ezt a dicső folytatást akkor senki nem látta előre.

Bár a további nemzetközi események fényéből nyilván nem kell, sőt nem is lehet, felesleges és a történeteket megcsonkító lenne kiragadni a pikniket és az NDK-sok áttörését – ez az emlékmű mégis annak a bizonyos pillanatnak szól, 1989. augusztus 19-e délutánjának. Ez az emlékmű emancipálja ama nap eseményeit és szereplőit. Saját értékeiknek, önmagukban vett érdemeiknek és érzéseiknek állít örök emléket. Megörökíti a pikniket szervező polgárok olthatatlan vágyát a határok nélküli Európába való hazatérésünk iránt, dicsőíti elszántságukat és ügyességüket, ahogy ezt az akkori akadályok ellenére megszervezték. Kőbe faragva örök jele lesz ez az emlékmű az NDK-s polgárok életüket is kockáztató, kétségbeesett bátorságának, a nagy menekülésnek és a szabadulás hihetetlen élményének. Igenis, nagy eseményre emlékezteti ez a szobor a magyarok és németek nemzedékeit.

Ez a nap akkor is emlékművet érdemelne, ha a következmények teljesen másként alakultak volna. Akkor is messze túlmutatna önmagán, és emlékezésre méltó lenne a tény, hogy több mint hatszáz ember a német nemzet fallal, szögesdróttal, löparanccsal elválasztott és bezárt részéből ki tudott törni, és el tudott jutni a német nemzet szabad részéhez. Hiszen minden ember és minden ember szabadsága óriási érték. Ha más lett volna a folytatás, akkor is az utókor elismerését érdemli a szolgálattevő magyar határőrparancsnok, Bella Árpád felelős és bátor döntése, amely elhárította a lehetséges tragédiát, és szabaddá tette az utat.

Megrendülten fordulok kedves német vendégeinkhez, akik húsz év után visszatértek erre a helyre. Ismerjük a fényképeket, a filmfelvételeket, örökre belénk vésődtek az arcok a nyitott kapu felé rohanva, azután a sírás, a könnyek és a szabadulást szinte el sem hívó nevetés a túloldalon. Ismerjük a családtól elsodródott gyerek történetét, akiért egy osztrák határőr még át tudott jönni. Tudom, nem könnyű találkozni a húsz évvel ezelőtti önmagunkkal, szembesülni azzal, mi lett reményeinkből, mi lett belőlünk. Ez azonban olyan hely és olyan pillanat, amelyet érdemes felidézni és újra átélni, hiszen nagyszerű volt. Kíváncsi vagyok, hogy merítsenek erőt ebből a látogatásból és találkozásból, hiszen éppen ez minden ünnep értelme!

A Páneurópai Piknik értelmi szerzői és megvalósítói Debrecentől Sopronig, nem engedték, hogy feledésbe merüljön. Társakat találtak megőrzéséhez, hús éven át rendszeresen megemlékeztek róla, gyarapították az emlékjeleket a kopjafától a díszkútig. Most nagy tettet vittek végbe azzal, hogy ezt a szobrot állították.

A szobor hátoldalán olvashatjuk: „Egy rab nép kinyitotta kapuját, hogy egy másik rab nép kiléphessen a szabadságba.” Ez igaz, de hozzá kell tennünk, akik a szabadságot adták, maguk is úton voltak a szabadság felé. A Páneurópai Piknik ugyanúgy, mint azután a keletnémetek kiengedése Nyugatra, része volt az 1989 nyarán felgyorsult politikai változásoknak. Ekkor már befejezéshez közeledtek a kerekasztal-tárgyalások, megfogható közelségbe kerültek a többpártrendszerű szabad választások.

A rendszerváltás óta folyamatosan meg kell küzdenünk a múltért. Kié a múlt? Ki vitte végbe a rendszerváltást? Milyen az új, demokratikus rendszer viszonya a Kádár-rendszerhez? Hányszor kellett fellépnem azért, hogy leszögezzem, nincs folytonosság a kettő között! Hányszor kellett küzdenem azért, hogy csak egyetlen 1956 van! Ez az emlékmű azt is hirdeti, hogy a rendszerváltásban döntő szerepet játszottak az emberek, az ország népe. Nem csak politikusok egyezkedtek a kerekasztalnál, s nem valamilyen reformkommunista program valósult meg. Emlékezzünk a nagy megmozdulásokra, a hatalmas, méltóságteljes néma tüntetésre a romániai falurombolások ellen, vagy amikor 1989. március 15-én mámoros örömmel vette birtokába az utcát a nép. Ekkor azonban már legalább egy év óta óriási pezsgés folyt, mindenütt szervezkedtek az emberek, alakultak a mozgalmak, pártok és helyi csoportjaik, országos tervezés folyt a jövőről, elkezdtek visszahívni a szocialista parlament képviselőit, hogy a formálódó demokratikus erők képviselőit válasszák helyükre. Egymást érték a helyi kezdeményezések. Kitűnő, józan és bátor emberek jelentek meg mindenütt.

Ragyogó kor, reményteljes és aktív időszak volt ez a másfél-két év. Ez a szellem hozta létre a Páneurópai Pikniket is. Nagy igazságszolgáltatás, hogy a nép akkori teljesítménye a rendszerváltásban most ilyen komoly nemzetközi figyelem középpontjába kerül. – Melocco Miklós Áttörés című emlékműve egyszerűsmind a rendszerváltás legszebb arcának állít emléket.

Sopron, *civitas fidelissima*, a hűség városa, köszönöm, hogy a rendszerváltás legszebb hagyományához is hű maradtál, és köszönöm, hogy hűek maradtak a soproni polgárok is. Örülünk, hogy a rendszerváltásnak ez az első emlékműve ilyen sok jelentésű, sok nemzetnek szóló és minden tekintetben őszinte emlékmű lett!

KIÉ A MÚLT?*

2009 sok európai országban jubileumi év, és még a következő esztendőkből is sok helyütt fognak megemlékezni a világban a húsz évvel ezelőtti demokratikus fordulatokról. A mostani jubileumi hullámot nemcsak az magyarázhatja, hogy nagyobb távlat nyílik a két évtizedes történelem és kezdetének megítélésére, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, hanem az is, hogy húsz év majdnem egy emberöltőnyi idő. Felnőtt az a nemzedék, amelynek a rendszerváltás nem személyes élmény, s ezért nem értheti a kortársak hozzáállását és érzelmeit. Ők új, saját értelmezéssel fognak majd előállni. A kimenő nemzedék pedig harcot vív a kánon megalkotásáért, azért, hogy a rendszerváltás milyen képét hagyja örökül az ezt a képet majd csak lassan revidáló utókornak.

Húsz év után arról van szó, kié a múlt. Talán külföldi vendégeinknek is mond valamit, hogy Magyarországon a vasfüggöny lebontásától a keletnémetek kiengedéséig tartó folyamat több állomásának is rendeztek nagy, a legmagasabb nemzetközi részvétellel zajló ünnepélyeket – egyszer a most kormányzó szocialista párt elődpártjának érdemeit kidomborítva, másszor a civil társadalom és az ellenzék szerepét ünnepeelve. Ez pedig nem csupán személyi kérdés – Horn Gyula, Németh Miklós miniszterelnök, Helmut Kohl kancellár, Mihail Gorbacsov, Lech Wałęsa vagy Margaret Thatcher dicső vagy kevésbé dicsőséges szerepéé.

Az elvi, a valóban döntő kérdés, amelyet Magyarországon így is teszünk fel, a kontinuitás kérdése. Valóban gyökeres fordulat volt-e a rendszerváltás, valódi forradalom volt-e, minden békés és tárgyalásos lefolyása ellenére? Vajon kinek a célkitűzései valósultak meg húsz évvel ezelőtt? A tét érzelmileg nézve a rendszerváltás becsülete. Azonban objektíven szemlélve is az új rendszer megalapozásáról, elvi alapjairól, annak számonkérhetőségéről és gyakorlati következményeiről van szó. Csupa az Alkotmányt és az alkotmánybíráskodást érintő kérdésről tehát.

A reformkommunisták szerint az ő reformjaikból fejlődött ki a mai jogállam. Ezzel a felfogással persze a két rendszer közötti kontinuitás jár. Az ellenzék pedig a kerekasztal-tárgyalások és a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága jegyzőkönyveivel bizonyítja, hogy a szocialisták nem akartak a valódi

* Az Alkotmánybíróság megalakulásának huszadik évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencián, a Magyar Tudományos Akadémián mondott beszéd első része. Budapest, 2009. november 23.

törésvonalig elmenni, fenn akarták tartani a párt vezető szerepét. A valódi rendszerváltást az akkori ellenzékiek kényszerítették ki. Ez a vita olyan társadalmi légkörben folyik, amikor széles társadalmi rétegek éppen a rendszerváltást hibáztatják, mások pedig a valódi rendszerváltás hiányát okolják a rossz gazdasági és szociális helyzetükért. Olyan helyzetben, amikor a rendszerváltás nyújtotta lehetőségekhez képest valóban súlyos az elmaradás, sőt a kezdeti eredményekhez képest nemcsak a gazdaságban, hanem a jog uralmát tekintve is visszaesés tapasztalható.

Hogyhogy az Alkotmánybíróság kimarad ebből a vitából? Holott mind az Alkotmánybíróság keletkezésének története, mind határozatai és kifejezetten erre szánt elvi kijelentései koronatanúvá tehetnék. Koronatanúvá a kontinuitás ellen.

Közismert az Alkotmánybíróság felállítására vonatkozó szocialista javaslat, amely nem is vezetett volna valódi alkotmánybíráskodáshoz, hiszen az Alkotmánybíróság nem semmisíthette volna meg a törvényeket, csak az alacsonyabb rangú jogszabályokat. A saját hatalom megőrzését pedig az szolgálta volna, hogy a párt befolyása alatt álló szervezetek is jelölhettek volna alkotmánybírákat, és az elnököt a parlament választotta volna még a szabad országgyűlési választások előtt. A jellegadó hatáskört, a törvények megsemmisítését az ellenzék követelte ki, s ugyanígy a bíró- és elnökválasztás nagyobb függetlenséget biztosító szabályait is.

Másrészt az Alkotmánybíróság sokszor foglalt állást a kontinuitás ellen akkor, amikor még nem arról volt szó, mi épül be a nemzeti emlékezetbe, hanem a rendszerváltás alapvető gyakorlati kérdései függtek határozataitól. Az Alkotmánybíróság sokszor megerősítette, hogy a rendszerváltás előtt Magyarország nem volt jogállam, és hogy a korábbi jog alkotmányosságát az új Alkotmánnyal kell mérni. Még napjainkban is e kérdésben kellett megnyilatkoznia, amikor egyértelműen deklarálta, hogy az 1956-os forradalom és értékrendje a Magyar Köztársaság alapja – megint csak szemben azzal a relativizáló nézettel, amely szerint nincs abszolút törésvonal az 1956-os forradalom és a Kádár-rendszer, illetve e rendszer és a mai demokratikus jogállam között.

Természetesen a magyar rendszerváltás értelmezése körüli mai viták a kánonról és a múlt birtokolásáról csak egy szempont az Alkotmánybíróság huszadik évfordulóján. Az azonban szintén nem közömbös, hogy az Alkotmánybíróság helyet kap-e a történelemben, és milyen helyet. Megszilárdulnak-e, véglegessé válnak-e azok az eredmények, amelyekkel Magyarország az Alkotmánybíróság ítékezése eredményeképpen is valóban tagja lett az európai értékközösségnek? Hiszen ahhoz a maga magasabb követelményeivel nagyon is hozzájárult.

Ahogy egykor – Tocqueville híres megfogalmazásában – az amerikai bíró rendkívüli hatalma a konkrét esetek mögött a nagyközönség számára rejtve maradt, úgy nálunk a politikai osztály és a média ingerküszöbét csak az egyes alkotmánybírási döntések érik el, s annak közvetlen politikai haszna vagy kára szerint reagálnak. Ezzel szemben az Alkotmánybíróság alakító, az egész rendszerváltás stílusát meghatározó szerepe szinte rejtve marad, mint ez a most már meginduló legújabb kori történetírásból vagy a húszéves megemlékezésekből is látszik. Pedig büszkén idézhetnénk a külföldi irodalmat, amely az Alkotmánybíróság teljesítményét látja és elismeri, vagy azt, hogy a magyar és a dél-afrikai alkotmánybírásról állapították meg, hogy a rendszerváltás főszereplője volt, míg máshol a parlament, az elnök vagy a hadsereg volt a legfontosabb.

Számunkra az európai alkotmánybíráskodás három nemzedékének kapcsolata az 1945 utáni három nagy demokratikus változással természetesen jól ismert. A német és olasz, majd húsz évre rá a spanyol és portugál bíróságok, és ismét húsz év múlva a volt szocialista országok alkotmánybírásgai mind totalitárius rendszerek összeomlását követték. Egyiket sem a nép követelte, hanem a magukat lejárató többségi képviselői intézmények iránti bizalmatlanság szülte, s a rendszerváltással való azonosulásból táplálkozott e bíróságok öntudata és biztonsága. Ne feledjük, hogy a hőskorszak lendülete emelte a Német Szövetségi Alkotmánybíróságot a többi szakosított szövetségi bíróság fölé, amikor kialakította az alkotmányjogi panasz intézményét. A kezdeti évek óriási ambíciója fűtötte a magyar Alkotmánybíróságot is, amikor öt év alatt a teljes Alkotmányt, vagyis minden egyes rendelkezést értelmezni törekedett, s mind az értelmezés módszereit, mind az egyes jogok tartalmát elvi szabályokba foglalta. A kilencvenes évtized az egész világon az alkotmánybíráskodás évtizede és diadalmenete volt. A nem csak Európában zajló demokratikus átmenetek közös hátterében ott munkálkodott az ötvenes évek óta tartó és sikeres emberi jogi mozgalom, a maga hol természetjogi, hol más, de mindig morális igényével és megalapozásával.

Ma már a múlt része az egyes új alkotmánybíróságok viharos története, amely éppen az új rendszer jellegének kialakításával állt kölcsönhatásban, mint például az orosz alkotmánybíróság szüneteltetése, a kirgiz alkotmánybíróság hatásköri megnyirbálása, a fehérorosz alkotmánybírók testületi lemondása. Másrészt tipikusan a múlté a szorosabb értelemben vett demokratikus átmenet, a tranzíció is. Az alkotmánybíróságok döntöttek a mindenütt kikerülhetetlen rendszerváltó kérdésekben, mint az egykori államosítások sorsa, a visszaható hatályú büntetőtörvények a múlt rendszer politikai bűncselekményeivel kapcsolatban vagy az úgynevezett lusztráció, az átvilágítás tárgykörében. Nem a múlté azonban az a teljesítmény, hogy az alkotmánybíróságok tehetségük és lehetőségeik szerint

kiepítették a szabadságjogok védelmét, a jogbiztonságot. Nem a múlté hozzájárulásuk a közjogi dogmatikához és a jogállamiság kultúrájához. Nem a múlté nemzetközi hálózattá szerveződésük vagy a közös alkotmányos hagyomány befogadása és továbbfejlesztése Európában.

Időközben világos lett az is, hogy a nagy rendszerváltó elvi dilemmák egy része valójában az alapjogvédelem örökös gyakorlati kérdése. Az első évtizedben az alkotmánybíróságok azzal küzdöttek, hogy vajon a rendkívüli történelmi körülmények (maga a rendszerváltás) indokolhatják-e az alapvető alkotmányos garanciák félretételét – például a bűncselekmény elévülésének figyelmen kívül hagyását. Ugyanezt követeli ma a politika a terrorizmus elleni harc jegyében – mint ahogy tette már a változások előtt is, például a Vörös Hadsereg Frakció idejében. A preventív adatgyűjtés semmivel nem könnyebb kérdés, mint amilyen a kommunisták politikai bűncselekményei voltak. Az igazságosság és a formális jogbiztonság ütközése hasonlóképpen nem csak a rendszerváltáskor merült fel állandóan, mint ahogy az egyéni szabadságjogok és a politikai közösség érdekvédelmének határai sem – noha új demokráciákban különösen nehéznek látszott a kiegyensúlyozás egyrészt a politikai szabadságjogok, az elnyomás után minél szélesebbnek követelt szólás-, gyülekezési és egyesülési szabadság, másrészt a „demokrácia önvédelme” (*wehrhafte Demokratie*, sőt a *militant democracy* már 1937-ből) között.

Húsz évvel ezelőtt az említett rendszerváltó problémák voltak közösek nagyon sok alkotmánybíróság számára. Ma, Európában az integráció, a nemzeti szuverenitás egyes részeinek közös gyakorlása az Európai Unióban és az európai joghoz való viszony látszik közös problémának. Hány alkotmánybíróságot járt meg csak a lisszaboni szerződés! *Wie lange noch* folytatódik a közös európai alapjogvédelem és a nemzeti védelmi szint vetélkedése? Az Európai Bírósággal folytatott párbeszéd azonban hozzájárult a közösségi alapjogvédelem kialakulásához és megerősítéséhez. Az Alapvető jogok chartája jogi kötelező erőre lépésével pedig nyilvánvalóvá válik, hogy az Európai Unió közhatalmi cselekvése ugyanolyan szigorú, cizellált és kiszámítható alapjogi kontroll alá tartozik, mint amilyen a tagállamokban érvényesül. Mi több, a charta sok olyan jogot is véd majd, melyek nem minden tagállam alkotmányos alapjogi katalógusában találhatók meg. Mindez két előnnyel is járhat. Egyfelől elhárul az akadály az integráció újabb elmélyítése előtt a büntetőjog területén. Könnyű ugyanis belátni, hogy a kétséget nem hagyó uniós alapjogvédelem nélkül a büntetőjogi integráció folyamatosan foglalkoztatná a nemzeti alkotmánybíróságokat, és ez bizonytalanságot szülhetne. Nem véletlen, hogy a büntetőjogi együttműködés legfontosabb eredménye, az európai elfogatóparancs, illetve annak tágabb téma-

köre számos alkotmánybíróság – köztük a magyar – eljárásának tárgyává vált. Másfelől az Alapvető jogok chartáján alapuló európai bírósági gyakorlat véglegesen és egyenrangú félként csatlakozhat az európai alkotmánybíráskodás közös folyamához. Így elvileg sem lehet a nemzeti alkotmánybíróságok és az európai jog viszonyát szembenállásként értékelni.

JOGÁLLAMI FORRADALOM: BÉKÉS DEMOKRATIKUS ÁTMENET MAGYARORSZÁGON*

A második világháborút követően Kelet-Közép-Európa országai a szovjet befolyási övezetbe kerültek, így ezeken a területeken lehetővé vált a kommunista párt uralma alatt diktatúrák kiépítése. Húsz esztendővel ezelőtt ezek az országok visszanyerték függetlenségüket, és helyreállították a demokráciát politikai életükben, valamint a magánvállalkozásokat gazdaságaikban.

Éppen azokban az években vívták ki a demokráciát a világ számos más országában is, többek között Koreában. Egy másik, különösen nagy jelentőségű példa erre az apartheid rendszer felszámolása Dél-Afrikában.

Ezeket a változásokat mindenütt az alkotmányosság új eszményképe kísérte. A nem demokratikus rendszerekben az alkotmányok csupán papíron léteztek, pontosabban az alkotmányokat szigorúan az uralkodó ideológia megszabta keretek között léptették működésbe. Az új politikai rendszerek úgy kívánták, hogy alkotmányaik a napi politikai érdekektől függetlenül létezzenek és érvényesüljenek, az országok politikai szintéren felül álló alaptörvényeiként, amelyek az emberi jogok eszméit magukban hordozva az egész jogi és politikai rendszer alapszabályát (*Grundnorm*) határozzák meg. Ebben a szellemben hozták létre az alkotmánybíróságokat az alkotmányos gyakorlat felügyeletére, és ruházták fel őket azzal a jogkörrel, hogy szükség esetén felülbírálhassanak törvényhozói döntéseket. A kilencvenes éveket az alkotmánybíróságok évtizedének nevezhetjük.

* Előadás a Yonsei Egyetemen. Szöul, 2009. december 1.

Világszerte mindenütt akcióba lendültek, és sokuk vált híressé döntéseiről, így a dél-koreai, a dél-afrikai, az indiai és a kanadai alkotmánybíróság.

Kiváltképpen Európában figyelhető meg világosan, hogy az alkotmánybíróságok a demokratikus változások elválaszthatatlan alkotóelemei. Az európai alkotmánybíróságok három nemzedéke bontakozott ki a kontinens „rendszer-váltásaiból”. Az elsőhöz a német és olasz alkotmánybíróság tartozott, amelyek a második világháború náci és fasiszta rendszereinek bukása után tették le hivatali esküiket; a második nemzedékhez a spanyol és portugál bíróság, a hetvenes évek parancsuralmi rendszereinek összeomlását követően. A harmadik generáció alkotmánybíróságai pedig az újonnan alakult posztszovjet demokráciákban a kilencvenes években alakultak meg, kifejezetten az új, demokratikus rendszerek szimbólumaiként. Egyikük sem népi kezdeményezésre jött létre. Mindegyik sokkal inkább a „többség uralmának” intézményei iránti mélységes bizalmatlanságból született, amelyekkel a hatalmon lévő náci, fasiszta, illetve kommunista rendszerek visszaéltek, s amelyeket erkölcsileg lezüllesztettek. Az adott történelmi környezetben az alkotmánybíróságok úgy érezték: ők képviselik a demokratikus változás lényegét.

A húsz évvel ezelőtti rendszerváltások történelmi újdonsága nem pusztán az alkotmánybíróságok szerepében rejlett, hanem a békés, tárgyalásos úton lezajlott formában is, ami szöges ellentétben állt az emberéleteket követelő korábbi forradalmakkal. A nemzetközi szakirodalom a „bársonyos forradalom” kifejezéssel érzékelteti ezt a folyamatot. Magyarország példáján keresztül szeretném bemutatni, hogyan vált lehetségessé Európa politikai térképének teljes mértékű átrajzolása ilyen elképesztően rövid idő alatt, mégis erőszak és véráldozat nélkül.

Az Egyesült Államok diktálta fegyverkezési verseny a nyolcvanas évek végére térdre kényszerítette a Szovjetunió gazdaságát. Magyarország, amely a nyugati hitelekre támaszkodva tűrhető életszínvonalat tartott fenn, szintén a csőd szélére jutott. A szovjethatalom negyven esztendeje alatt Magyarországon és másutt is mélyen gyökerező ellenállás volt tapasztalható a kommunista rendszerrel szemben. A Szovjetunió azonban katonai erőt vetett be az 1956. évi magyar forradalom és az 1968. évi csehszlovák demokratikus mozgalom leverésére. A nyolcvanas évekre Mihail Gorbacsov, aki 1985-ben lett a párt főtitkára, többé nem engedhette meg a katonai beavatkozást, mivel mind belső reformjaihoz, mind világméretű ambíciói eléréséhez a Nyugat jóindulatára volt szüksége. Már nem tudott a birodalom (egykor csatlós államoknak nevezett) perifériájára koncentrálni, erőit magára a Szovjetunióra kellett összpontosítania, hiszen a balti államok és a közép-ázsiai köztársaságok is függetlenségi követelésekkel léptek fel. Mindössze arra szorítkozott, hogy az európai befolyási övezetben késleltesse a

változásokat, és stabilizálja vagy legalább meghosszabbítsa a kommunista rezsim létét.

Gorbacsov és a kelet-európai reformkommunisták is úgy vélték: amíg a szocializmus megreformálható, legalább életben marad, így a kommunista pártok megtarthatják vezető szerepüket. Ami a gazdaságot illeti, készen álltak arra, hogy engedélyezzék a magántulajdon és a piaci befolyás növekedését, a politikai életben pedig bizonyos szabadságjogokat, hangsúlyozva azonban a kommunista párt döntő szerepét. Mára már az is világossá vált számunkra, hogy Nyugat-Európa és az Egyesült Államok úgy érezte: nekik is érdekükben áll egy ilyen lassú átmenet, és jó szemmel nézték a dolgok ilyenén alakulását.

Hogyan söpörte el a történelem ezeket a terveket és hozta el a valódi demokráciát Magyarország és szomszédai számára?

Az első győzelmet Lengyelország aratta, ahol a kommunista párt és egy rendkívül erőteljes ellenzéki mozgalom, a Szolidaritás (Solidarność) között folyó kerekasztal-tárgyalások 1989 júniusában részben szabad országgyűlési választásokhoz vezettek. (Csak a szenátus tagjait választhatták szabadon, a kerekasztal-megállapodások szavatolták, hogy az alsóházban továbbra is kommunista többség maradjon.) Amikor pedig a szenátusban egyetlenegy kommunista sem nyert mandátumot, ez jelezte a térség kommunista rezsimjei számára, hogy elkezdte a változás ideje. Ez készítette a magyarországi ellenzéket is arra, hogy kerekasztal-tárgyalásokat kezdeményezzen a demokratikus reformról a Magyar Szocialista Munkáspárttal. Külön felhívom a figyelmet arra, hogy a tárgyalások nem a kormánnyal, hanem az országot ténylegesen irányító politikai párttal zajlottak. Ennek az volt az előfeltétele, hogy a különféle ellenzéki mozgalmak mind képesek legyenek ellenállni a kommunista párt nyomásának, amely külön-külön kívánt tárgyalni velük. Az ellenzék azonban ehelyett arra kényszerítette az MSZMP-t, a kommunista pártot, hogy az Ellenzéki Kerekasztal elnevezésű, valamennyiüket képviselő gyűjtőszervezettel tárgyaljon. A döntő lépés, amely valódi változást hozott, e rendkívül kemény tárgyalások előkészítő szakaszában következett be, amikor a kommunisták és az ellenzék lényegében megállapodtak abban, hogy egyezsége jutnak. Az MSZMP vállalta, hogy az Országgyűlés – amelyet még a kommunisták uraltak, hiszen még nem történt meg a szabad választás – meghozza az összes törvényt, amelyben a kerekasztal-tárgyalások folyamán állapodnak meg, s amelyeket ott fogalmaznak meg és öntenek formába.

Bár eredetileg a kerekasztal csupán a szabad és tisztességes választások biztosításához szükséges jogszabályok megalkotása céljával jött létre, hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy ezek a törvények ellentétesek lesznek az akkor hatályos alaptörvénnyel. Világos volt, hogy új, demokratikus alkotmányra van égető

szükség. Természetesen az új Alkotmány már nem tartalmazta a „párt vezető szerepe” kitételt, és egy új, erős Alkotmánybíróság felállítására is sor került. A megújított Alkotmányt 1989. október 23-án hirdették ki, s ezzel elhárultak az akadályok az 1990. márciusi szabad országgyűlési választások előtt. 1990 nyarán az új Országgyűlés felülvizsgálta az Alkotmányt, és kiiktatta belőle azokat a szakaszokat, amelyekhez a kommunisták korábban ragaszkodtak, az ellenzék pedig a kompromisszum kedvéért elfogadott.

Azoknak a történelemformáló napoknak az eseményei és hangulata személyes emlékeim közé tartoznak. Emlékszem, mennyire ragaszkodtunk ahhoz, hogy az ellenzék az Országgyűlés épületében találkozhasson és alakítsa ki egy-egy álláspontot az MSZMP-vel folytatandó legközelebbi kerekasztal-megbeszélésekre (annak ellenére, hogy tudtuk: lehallgatókészülékek vannak a helyiségben). Jól emlékszem az Országgyűlésen belül uralkodó sajátos állapotokra is: miközben a kommunista képviselők fekete öltönyben, nyakkendőt viselve tartották a hivatalos üléseket, mi az épület másik felében szandálban, rövid ujjú nyári ingben írtuk az új alkotmányt, belépti engedélyeinket cetlikre firkálták.

Az új magyar Alkotmánybíróság rendkívül kiterjedt hatáskörrel rendelkezett. Szinte az összes lehetséges felhatalmazást megkapta, amellyel a világ minden táján működő többi alkotmánybíróság közül valamelyiket is felruházták. Ám a legnagyobb hatású jogköre – amelyhez valamennyi új alkotmánybíróság ragaszkodott – az absztrakt normakontroll volt. Ez azt jelenti, hogy akkor is jogában áll egy jogszabályt felülvizsgálni, ha az nem valamely konkrét eset vagy jogvita kapcsán kerül bíróság elé. Konkrét eset vagy tényleges felperes hiányában viszont egy törvény alkotmányellenessége csak azzal a következménnyel járhat, hogy semmisnek nyilvánítják. Éppen ezért az új alkotmánybíróságokat Hans Kelsen klasszikus kifejezésével élve negatív jogalkotóknak nevezik.

Ezeknek a bíróságoknak az volt a céljuk, hogy ellenőrzésük alatt tartsák a demokratikus átmeneteket. Közismert tény, hogy a dél-afrikai alkotmánybíróság (1993-ban) egy sor előzetes irányelv segítségével biztosította az alkotmánytervezet következetességét. A magyar Alkotmánybíróság hasonló erőfeszítéseket tett az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjainak kifejtésére, valamint arra, hogy döntéseivel összefüggő rendszert alkosson, amelyek „láthatatlan alkotmányként” az alkotmányosság megbízható mércéjéül szolgálnak az Alkotmány szövegén túl is.

A korábbi alkotmányozó gondolkodással ellentétben, amelyet az ideológia elnyomott és gúzsba kötött, az új testületek – különösen a magyar Alkotmánybíróság – központi fogalommá emelték a jogállamiságot. Az ideológiát felváltotta az új normatív rend, a normák egyértelmű hierarchiája, amelyben a jog-

biztonság és az Alkotmány koherenciája lett a vezérelv, a politikai döntéseket ellenőrző és azok felett álló formális jogállamiság, a jog uralmának létrehozása pedig a legfőbb cél. Ezt a formális jogállamiságot párosították a „alapjogi forradalomnak”, azaz az alkotmányos alapjogok széleskörű gyakorlati érvényesítésének eredményeivel. Ez az egyesült államokbeli polgárjogi mozgalom nyomán a világ nemzeti bíróságain és a korai alkotmánybíróságokon az ötvenes évek óta bontakozik ki, s két ENSZ-egyezmény, továbbá az Emberi jogok európai egyezménye és az érintett nemzetközi szakbíróságok döntései támogatják. A jogállamiság a legmagasabb szintű törvény helyét foglalta el (nagyjából az „isteni jog” vagy „természetjog” ősi fogalmaihoz hasonlóan). A jogállamiság lényegileg az emberi jogok koherens rendszerét jelentette.

Mindezek egy olyan problémán keresztül világíthatók meg, amely az összes új demokrácia alkotmánybírósága számára fogas kérdéssé vált. Az újonnan megalakult alkotmánybíróságoknak az őket életre hívó történelmi eseményeket kellett tükrözniük. Az alapkérdés, amire választ kellett adniuk, magukra a „rendkívüli körülményekre” vonatkozott: vajon az ilyen körülmények módosíthatják-e az alkotmányos követelményeket, vagy igazolhatják-e ezeknek a követelményeknek a megváltoztatását? Az egyedülálló történelmi események megengedik-e az alkotmányos garanciák felfüggesztését? Röviden: van-e a „rendestől” eltérő „átmeneti alkotmányosság” a diktatúrából a demokráciába való átmenet számára?

A bíróságok az átmenet elkerülhetetlen forgatókönyvével néztek szembe. El kellett döntenieük a múltban elkövetett politikai bűncselekmények szankcionálásával kapcsolatos kérdéseket, ez viszont felvetette a visszaható hatályú büntetőjogi szabályozás problémáját; az „átvilágítást”, vagyis a kommunista titkosszolgálatok tevékenységének leleplezését és ügynökeinek azonosítását, ami a kulcsfontosságú közhivatalokból való – legalább időleges – kizárásuk kérdését is fölvetette. A kommunizmust követő átmenet egyik aspektusa a magántulajdon feltámadása, a korábban kisajátított állami vagyon privatizációja volt.

Az ilyen, velejükig „átmeneti” jellegű kérdésekre adott válaszok határozták meg az átmenet mikéntjét, stílusát egy-egy országban. Különbőféle válaszok születtek, minthogy a bíróságok nem feltétlenül egyformán fogalmazták meg az átmenet konkrét problémáit. A magyar Alkotmánybíróság a „jogállami forradalom” némileg paradox fogalmát vezette be és érvényesítette. Ez azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság először is a változások forradalmi jellegét hangsúlyozta, kiemelve, hogy az 1989. évi Alkotmány új alkotmányos rendet vezetett be. Ezután az Alkotmánybíróság ragaszkodott ahhoz is, hogy a forradalmi vál-

tozások szigorúan az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok betartásával menjenek végbe.

Ebben a tekintetben a leglényegesebb pont a visszaható hatályú büntetőjogi szabályozás kérdése. Emelhető-e vád és kiszabható-e büntetés a kommunizmus idején politikai indíttatásból elkövetett bűncselekmények miatt, különös tekintettel arra, hogy az elévülési idő már eltelt? Az alkotmányjogi probléma világos volt: félretehetők-e a büntető törvénykönyvben szereplő és az Alkotmányban fenntartott formális garanciák, ha a pontos betartásuk „elviselhetetlen igazságtalanságot” okoz? Melyik az a végső jogszabály, amely az összes többi normát vezérli és meghatározza? Az új Alkotmány, amely az új, demokratikus rendet képviseli, vagy egy még ennél is magasabb rendű törvény, a természetjog vagy az igazságosság elve? Ennek a problémának a jelentőségét növelte, hogy bár a kérdés konkrét, az új rendszer hitelessége forgott kockán – s itt egy olyan új rendszerről beszélünk, amely a jogállamiság abszolút elsőbbségén alapszik.

Más államokban, nevezetesen Németországban, Lengyelországban és a Cseh Köztársaságban, az alkotmánybíróságok átengedték a terepet az „igazságosságnak”: úgy rendelkeztek, hogy az elévülés visszaható hatállyal megváltoztatható. Ezzel szemben a magyar Alkotmánybíróság ragaszkodott az Alkotmány abszolút érvényesülésének elvéhez, és ismételten megsemmisítette az olyan törvényeket, amelyek visszaható hatállyal módosították az elévülési időt, vagy más módon igyekeztek ezt befolyásolni. 1992-ben az Alkotmánybíróság kijelentette, hogy az adott történelmi helyzet figyelembe vehető. A jogállamiság alapgaranciái azonban nem tehetők félre, még akkor sem, ha a történelmi helyzetek és az igazságosság nyilvánvalóan indokolnák. Jogállamot nem lehet a jogállamiság ellenében megvalósítani. A formális és objektív elveken alapuló jogbiztonság fontosabb a szükségképpen részleges és szubjektív igazságosságnál.

Fel kell ismerni azonban, hogy a magyar Alkotmánybíróság megtalálta az igazságszolgáltatás más módját: a nemzetközi jog alapján folytatott bűnvádi eljárást. Az Alkotmánybíróság úgy rendelkezett, hogy a genfi egyezmények közvetlenül alkalmazhatók a magyar büntetőbíróságokon tárgyalt, a háborús bűnök, valamint az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények fogalmát kimerítő bűncselekményekre. Ezért tehát eljárást kell indítani az ilyen ügyekben, mert a nemzetközi jog értelmében ezek a bűncselekmények nem évülnek el. Így a leg súlyosabb bűncselekmények, például az 1956. évi forradalom alatt és után a tüntetők lemészárlása, büntetendő, és szabtak is ki tényleges büntetést miattuk.

Napjaink szemszögéből visszatekintve látható, hogy általánosságban a politikai bűncselekményekre a posztkommunista országokban kiszabott büntetőjogi szankciók, ha egyáltalán voltak, mindössze néhány jelképes esetre korlátozódtak,

függetlenül alkotmánybíróságai elvi állásfoglalásaitól. A különféle bíróságok egymástól eltérő üzeneteket küldtek a nagyközönségnek az alkotmányosságról és az alkotmány abszolút érvényéről ebben az érzékeny történelmi periódusban. Az alkotmánybíróságok múltra vonatkozó álláspontja, amely a rendszerváltás jelképes erejű ügyeiben nyilvánult meg, meghatározta az átmenet „stílusát”.

Az emberek megértették az új alkotmányosság üzenetét, azt, hogy a magyar Alkotmánybíróság feltétel nélkül ragaszkodik a jogállamiság fenti értelmezéséhez és ahhoz, hogy a politika felett áll. Az Alkotmánybíróság a történelem ezen átpolitizált időszakában nem csupán széles körben elfogadott és nagyra becsült függetlensége és elfogulatlansága miatt volt népszerű. A magyar Alkotmánybíróság egyik sajátos vonása az *actio popularis*. Ez azt jelenti, hogy mindenkinek jogában áll alkotmánybírósági eljárást indítani és jogszabály felülvizsgálatát kérni anélkül, hogy bizonyítania kellene a jogszabály okozta saját személyes sérelmét. Ez a szokatlanul tág értelmezés számtalan beadványra nyújtott lehetőséget. Ugyanakkor megadta az embereknek azt az érzést, hogy részt vesznek az új jogrend felépítésében, sőt, mind a mai napig rendelkeznek olyan eszközzel, amellyel a törvényhozást ellenőrizni és korrigálni tudják.

A jogbiztonság és a jogállamiság formális jellemzőinek hangsúlyozása mellett a magyar Alkotmánybíróság elvégezte az Alkotmány erkölcsi értelmezését is. A bíróság az emberi méltóság jogát helyezte az alapvető jogok hierarchiájának csúcsára, és az egyenlőséghez kapcsolta azt. Legfontosabb döntéseit a minden ember egyenlő méltóságához való joga alapján hozta. A legmesszebb menő védelemben részesítette az emberi életet és méltóságot (többek között eltörölte a halálbüntetést), illetve az alapvető jogokat, különösen a szólásszabadságot.

Az Alkotmánybíróság az új demokrácia megszilárdításához számtalan módon járult hozzá. Általában az alkotmányossági felülvizsgálatnak semlegesítő szerepe van. Az átmenet körülményei között különösen fontos volt a politikai viták tisztán alkotmányjogi kérdésekké alakítása, valamint hogy jogi fogalmakban kifejezett döntések szülessenek velük kapcsolatban. De még ennél is fontosabb volt elérni, hogy mind az új politikai osztály, mind az emberek tömegei elfogadják a konfliktusrendezés e módját. Az érem másik oldala az volt, hogy a politika minduntalan igyekezett kitérni a felelősség elől, a parlamentek és kormányok inkább átadtak bizonyos kérdéseket az alkotmánybíróságoknak, hogy ne kelljen velük foglalkozniuk, így például Magyarországon a halálbüntetés kérdését. Az Alkotmánybíróság más döntő jelentőségű ítéletei a demokrácia zökkenőmentes működését biztosították. Ilyen ítéletek voltak az új állam szervezetének megerősítése, a hatásköri konfliktusok rendezése, a bírói függetlenség, valamint a helyi önkormányzatok önrendelkezési jogának védelme.

Az Alkotmánybíróság „átmeneti kérdésekben” hozott összes fontos döntése, az emberi jogok tág értelmezésére és az új állam megszilárdításának érdekében hozott ítéleteire figyelemmel el kell ismernünk, milyen óriási szerepe volt az Alkotmánybíróságnak az új demokratikus és alkotmányos rend megteremtésében, a „jogállami forradalomban”. A magyar Alkotmánybíróság – akárcsak a dél-afrikai – döntő szerepet vitt az átalakulásban, míg a többi új demokráciában a parlament, az államelnök vagy az ombudsman játszott nagyobb szerepet.

Mindazonáltal az új rend megszilárdításához a magyar Alkotmánybíróság azzal a tudatos tevékenységével járult hozzá a leginkább, hogy helyreállította magának a jognak a tekintélyét, leszámolt azzal a szereppel, amit a jog korábban a hatalom eszközeként játszott, és elveken alapuló, Alkotmányban szabályozott rendszerre alakította.

MAGYARORSZÁG BIZALMAT KÖVETELHET MAGÁNAK*

Köszönöm a meghívást, amely többet jelent számomra, mint pusztá diplomáciai és barátságos gesztust. Mostanában egyre gyakrabban találkozom azzal az érzéssel, hogy egy kör bezárul: visszatérek olyan helyekre, ahol sok évtizeddel ezelőtt jártam, ami örömmel tölt el, s egyúttal elgondolkodtat.

A hetvenes években és a nyolcvanas évtized elején többször töltöttem hónapokat a külföldi és nemzetközi magánjogot kutató hamburgi Max Planck Intézetben. A munka mellett nagy felfedezőutakra indultam a Mittelwegről Hamburg különböző részeibe, továbbá az északnémet kisvárosokba: kerestem a Buddenbrookok és Theodor Storm világát. Itt, Hamburgban láttam Peter Zadek Shakespeare-rendezéseit is, itt ragadott meg Monteverdi német és japán zeneakadémiai növendékek előadásában.

Ennek a mai visszatérésnek azonban, mindezen túl, emocionális súlya van. Gondolhattam volna-e akkor, hogy egyszer majd mint a szabad és független

* Beszéd a Hamburg Szabad és Hanza-város Szenátusa által rendezett Mátyás-vacsora alkalmából. Hamburg, 2010. február 19.

Magyar Köztársaság elnöke leszek vendége Hamburg Szabad és Hanza-városának, az egyesült Németországban? A Mátyás-vacsora idei témája, a rendszerváltás is nagyon közelről érint: az abban játszott szerepem és felelősségem minduntalan a teljes történelmi folyamat átgondolására készítet újra és újra.

Az előttem szólók is bizonyítják: Németország szintén a rendszerváltásban tapasztalt ország. Az egyetlen nyugati ország, az EU egyetlen alapító tagja, amelyet a rendszerváltás közvetlenül érintett, és mindmáig befolyásol.

Noha a rendszerváltás a két Németország egyesülésének keretében ment végbe, itt is meg kellett küzdeni a demokráciába való átmenet problémáival: az alkotmányjogi dilemmákkal, a múlt feldolgozásával, a privatizációval. Ezek a problémák a világ minden demokratikus átmenetében felmerültek, a hetvenes évek Ibériájától kezdve az időben közelebbi dél-amerikai, dél-afrikai és ázsiai változásokig. Mégis, Németország keleti felében és Közép-Európa országaiban az átmenetnek sajátos és közös jegyei vannak. Hiszen közös volt az itt elszenvedett diktatúra, és közös annak máig ható öröksége is.

A nemzetközi közönség szemében Magyarország és a többi közép-európai állam volt sokáig „új demokrácia”. Az „új demokrácia” minősítést a kilencvenes évek elején, amikor az Alkotmánybíróság elnöke voltam, mindig visszautasítottam. Nekünk nem volt új a demokrácia, hanem visszatérhettünk hozzá; ahogy maga a rendszerváltás is visszatérést, hazatérést jelentett a keleti, szovjet blokkból Európába. Megjegyzem, a szellemi és kulturális közösség Közép-Európával sosem szakadt meg – gondoljanak csak a német nyelv mindvégig fennmaradt *lingua franca* státusára. Mivel tehát ugyanabban a sorsban osztoztunk és osztozunk, képesek vagyunk kölcsönös empátiával viseltetni egymás iránt.

Mire vagy mihez kell a „megértés”? Például Magyarország reális megítéléséhez. Ahhoz, hogy egyes kedvezőtlen fejleményeket helyükön kezeljenek, ne ragadjanak ki és nagyítsanak fel! A németeknek többszörösen is ismerniük kell a szabadságba belenövő társadalmak nehézségeit. A „megértésről” – sőt, Goethe szavával *Einsicht*ről, belátásról – különös bizalommal beszélek Hamburgban, mint természetszerűleg nyitott és objektív értékméréshez szokott kikötővárosban, ahol olyan szellem uralkodik, amely a saját, a német történelmet is képes tágabb horizont előtt, hosszú távra nézve, kritikusan és egyben szeretettel szemlélni.

A közös sors, a határnyitás és a demokratikus rendszerváltás kapcsán nemcsak a kölcsönös empátia biztosított, hanem az országaink közötti szolidaritás is nyilvánvaló. A keletnémetek megsegítése Magyarországon, majd kiengedésük az akkori NSZK-ba a szolidaritás nagyszerű tette volt, mind az akkori magyar kormány, mind a magyar lakosság és civil szervezetek részéről. Mindig büszke leszek

Németh Miklós miniszterelnök válaszára Helmut Kohl érdeklődésére, hogy mi az ára a határ kinyitásának. A miniszterelnök ezt mondta: Magyarország nem ad el embereket.

Az eseményeket azonban nem szabad a Páneurópai Piknikre vagy 1989. szeptember 11-ére szűkíteni. Sem a vasfüggöny lebontása, sem a keletnémetek kiutazásának lehetővé tétele nem vezetett volna önmagában Európa kettéosztottságának megszűnéséhez: a szögesdrót nélküli határ két oldalán két gyökeresen más rendszer is létezhetett volna.

Tudni kell tehát, hogy szeptember közepén Magyarországon már megegyezés előtt álltak a kerekasztal-tárgyalások a kommunista párt és az ellenzéki erők között. Egyedülálló a tárgyalásos forradalomnak ez a módja: pontos menetrend készült a szabad választásokig, amelynek eredményét a kommunisták feltétel nélkül előre elfogadták. A kerekasztal-tárgyalások keretében kidolgoztuk az összes ehhez szükséges és a jövődő demokratikus rendszer alapvető törvényeit, beleértve az alkotmány új szövegét is.

Később, amikor a kerekasztal-tárgyalások négy kötetben publikált jegyzőkönyveit olvastam, nemegyszer gondoltam a herrenchiemseei alkotmányozó konvent dokumentumaira. Míg Németországban az események a berlini fal leomlásához vezettek, fél évvel azután Magyarország teljes demokratikus és jogállami intézményrendszerrel indult el történelme új szakaszán.

Ez a csodálatos – az Alkotmánybíróság kifejezésével – „jogállami forradalom” szoros kapcsolatban állt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharcral. Nemcsak azért, mert annak céljait valósította meg, hanem mert a békés átmenet alapja az egyetértés volt a kommunisták és a demokratikus erők között, hogy az '56-hoz hasonló vérontást és áldozatot minden áron el kell kerülni.

Más, kevésbé ismert történelmi körülmény is szerepet játszott a keletnémetek ügyének megoldásában – ismét egy sok tekintetben közös ügy, amelynek jelenét és jövőjét tekintve is Németország empátiájára számítok. Az NSZK szinte a teljes német kisebbséget kimenekítette a kommunista Romániából. Az erdélyi szászok a XIII. század óta a Magyar Királyság anyagi és szellemi kultúrájának gazdagítói és megbecsült része voltak, akik az első világháború után közel kétmillió magyarral együtt váltak kisebbséggé Romániában. A szászok kivándorlásával párhuzamosan magyar menekültek áradata érkezett Magyarországra az elviselhetetlen nemzetiségi elnyomás elől. Elképzelhetetlen lett volna, hogy őket visszatoloncolják Romániába, ezért csatlakozott Magyarország a genfi menekültügyi egyezményhez – ami azután a keletnémetek javára is használható volt. Ezek a közös tapasztalatok tesznek bizakodóvá abban, hogy sem Németország,

sem Európa általában nem éri be azzal, ha ma egy EU-tagországban a magyar kisebbség anyanyelvhasználatát súlyosan korlátozzák.

Annak idején többször tapasztaltuk, hogy a nemzetközi politika védeni akarta a világpolitikai *status quó*t, de legalábbis a nagyon lassú, fokozatos átmenetet pártolta. De nem hasonló történt, amikor Németország újraegyesítése volt a tét?

A rendszerváltó országoknak igenis bátorságra és fantáziára is szükségük volt, hogy ezen kétségek ellenére kihasználják a történelem egyszeri pillanatát. Húsz évvel ezelőtt történt a rendszerváltás, húszéves az egyesült Németország is. Minden radikális változás, még a rosszból a jóba való is, súlyos próbatétel a társadalomnak. Így például a kommunista utódpartok sikere gyakorta összefüggött a lakosság túlzott várákozásaival. Tudomásul kell vennünk, hogy az intézmények gyorsan megváltoztathatók – azonban a társadalom és az emberek lassan változnak. Ez minden forradalom tanulsága. A rendszerváltás tehát egyben generációs kérdés is.

Természetesen van aközött különbség, hogy az új szövetségi köztársaság intézményei eleve a régi szövetségi köztársaság intézményrendszerébe integrálódtak, míg Magyarországon a törvényi kereteket saját erőből kellett megtölteni megfelelő tartalommal. Hogy ez mennyire sikeres volt, mutatja például az Alkotmánybíróság esete. Az Alkotmánybíróság – nem utolsósorban élénk kapcsolatban Karlsruhéval, de figyelemmel az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságára és a fontosabb európai alkotmánybíróságokra – öt év alatt létrehozta az állam alkotmányos működésének teljes eszköztárát, és tekintéllyel ruházta fel azt. Eközben az európai átlagnál nagyobb teret biztosított például a szólásszabadságnak vagy a környezetvédelemnek.

Az elmúlt húsz év válságaiban mindig volt egy biztos mérce, tudniillik az alkotmányosság, és ez érvényesült is. Hozzáteszem, az alkotmányosság az Alkotmány értékeinek uralmát is jelenti, és Magyarországon mindeddig az Alkotmány morális olvasata érvényesült. Mindezt azért hangsúlyozom, mert intézményeinek színvonala és állapota alapján Magyarország bizalmat követelhet magának. Nyugat-Európa több hagyományos demokráciájában látunk aggasztó jelenségeket: szélsőséges csoportok vagy pártok garázdálkodását, sőt politikai sikereit vagy éppen rasszista bűntényeket. Mégis, a világ ezen országokba vetett bizalma nem rendül meg, mert magát a rendszert szilárdnak tartja, s a fenyegetések erejét nem becsüli túl.

Magyarországot is így kell és lehet megítélni – nem pusztán méltányosságból, hanem a tények ismerete alapján. Németországnak hosszabb és többszörös, de már nekünk is egy emberöltőnyi tapasztalatunk van arról, hogyan és a demok-

ratikus intézményekkel milyen kölcsönhatásban alakul át a hosszú diktatúrát megélt társadalom. Erre a fejlődésre a legújabb kori történelmünk eseményeinek nagy hatásuk van, azonban magának az időnek is jelentős a szerepe.

A rendszerváltás már tíz évvel ezelőtt is történelem volt az akkori fiatalságnak, amely őket személyesen nem érintette. Ma az a generáció ér alkotó korba, amely minden ízében a szabadságban és az európai határtalanságban szocializálódott. Bármilyen probléma esetén egyre kevésbé fogják annak gyökerét a rendszerváltásban keresni – és joggal. A mi felelősségünk, a rendszerváltóké azonban éppúgy nem enyészik el, mint a szülőké, akik minden tettükkel, akarva és akaratlanul is, meghatározóan befolyásolják gyermekeik életét és jövőjét. A rendszerváltás huszadik évfordulójára emlékezve ez a mi terhünk, de egyben örömünk is, hogy nekünk ilyen nagyszerű feladat jutott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

45. KÉP. Szemtől szemben a rákosi viperával a Kiskunsági Nemzeti Parkban (2010. február 28.). Ezzel a tavaszi látogatással vált teljessé a mind a tíz nemzeti parkot felölelő program. Az is az országjárás eredménye, hogy közben ismét tíz nemzeti park lett: visszaállították az Őrségi Nemzeti Park önállóságát.

Országos Széchényi Könyvtár

46. KÉP. Szemünk a pályán volt: 2008. április 27. Április utolsó hétvégéje azóta mindig a Cuha-völgyi vasút ünnepe.

47. KÉP. A szentkirályszabadjai repülőtér ellen tiltakozó civilekkel 2009. május 10-én. A hatóságok engedélyezték – még az elsőfokú környezetvédelmi hatóság is –, hogy közvetlenül Balatonalmádi felett nemzetközi közforgalmú, elsősorban teherrepülőtér épüljön. A leszállópálya Siófoktól indul, s a tervezett kapacitás értelmében a Balaton északi medencéje fölött húszpercenként érkeznének és ereszkednének le a nagy repülőgépek. A hatóság csak a repülőtér közeli zajterhelését vizsgálta, a Balaton tönkretétele kívül esett hatáskörén. Ugyanaz, mint a szerencsi szalmatüzelésű erőműnél. A világörökségi terület útjain tízpercenként érkező szalmaszállító kamionok okozta terhelés nem vizsgálendő.

A tiltakozások nem voltak hiábavalók. A kézirat zárásakor, 2010. május közepén úgy néz ki, egyik sem épül meg.

48. KÉP. Akihito japán császár 2009. december 3-án fogadott palotájában. A látogatás előtt felkerestem a császár dédapja, Meidzsi császár szentélyét. A kép bal oldalán a kamarás látható, aki néma felállással jelezte, hogy a fogadás ideje lejárt.

Az utóbbi években a magyar külpolitika elsősorban Kínára koncentrált. Ennek nyilvánvaló szükségessége mellett koreai és japán látogatásokkal e kapcsolatok fontosságát emeltem ki. Ebben a két hihetetlenül fejlett és fejlődő országban különös szimpátiát tapasztaltam Magyarország iránt, mint ahogy eddigi befektetéseikkel és kulturális jelenlétükkel is elégedettek voltak. Rajtunk a sor.

49–50. KÉP. János Károly királlyal és Zsófia királynéval Budapesten (2007. május 29-én) és Madridban (2009. október 14-én) – ez utóbbi képen a trónörökös pár is szerepel. A diplomáciában emberi tényezők is érvényesülnek. Úgy adódott, hogy a spanyol királlyal évente találkoztunk, az „állami látogatáson” kívül, „nem hivatalos” meghívásra is.

51–53. KÉP. Három kép Dél-Amerikából. A távoli utaknak is volt koncepciójuk. Két és fél év alatt körbejártam a világnak azt a részét, amely a jövőben a legfontosabb lesz: a Csendes-óceán térségét. Voltam Ecuadorban, Peruban, Chilében, Új-Zélandon, Ausztráliában, Indonéziában, Szingapúrban, Vietnamban, Koreában és Japánban. Fontosnak tartom a magyar jelenlétet és érdekeltségünk kinyilvánítását. Az európai kis államok mind megjelennek és megmutatkoznak itt. Az első képen Chilében, Valparaisóban Pablo Neruda házának kertjében ülök az ő sziluettjét ábrázoló fémpadon. Érzéseimet azonban nem ez, inkább a vendégkönyvi bejegyzésem tükrözi: *„Úgy hozta a sors, hogy halálának évfordulóján, 2008. szeptember 23-án találkozhattunk újból Pablo Nerudával, s vele együtt a mi fiatalságunkkal is. Ő azonban ezt örökkévalóvá tette.”*

A perui vonaton (három nappal később) készült kép a véletlen olyan jó tréfája, hogy nem hagyom ki. A luxusvonat egyébként keskeny nyomtávú volt.

54. KÉP. Történelmi kiegyezés, belátás mindenütt szükséges. Sokáig tarthat, amíg görcsök nélkülivé válik az együttélés. Szimbolikus aktusok is sokat segíthetnek, ha őszinték. Új-Zélandon az odalátogató államfő hivatalos üdvözlése az ősi maori ceremónia szerint zajlik (2009. szeptember 24.). A szigetre érkező idegennek a harcos szemébe nézve ki kell húznia a földből az eléje leszúrt fakést. A békés szándéknak ez a kinyilvánítása azonban csak az események befejezése. Előtte a támadás eljátszása, a fenyegető gesztusok valóban félelmetesek.

KIUTAT KELL TALÁLNI: BELPOLITIKA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÁLLAMFŐNEK MÁS A FELELŐSSÉGE*

– Elnök úr, a Gyurcsány-csomag aláírása az elmúlt időszak legnagyobb közfigyelmet kiváltó államfői állásfoglalása volt. Milyen politikai megfontolások vezérelték, amikor bő két héttel ezelőtt aláírta a kormányzati kiigazító csomagot?

– A törvénycsomag kihirdetése előtt óriási volt a társadalmi nyomás, informálisan és hivatalosan is eljutottak hozzám kontrollkérelmek. Egyúttal minden elemzés hangsúlyozta, hogy három lehetőségem van: az alkotmányos vétó, a politikai vétó, valamint a csomag aláírása. Mégis, az aláírás utáni értékelésekben gyakran összekeverték ezeket a szempontokat. Így nehezen értette meg a közvélemény, hogy milyen megfontolásokból írtam alá a törvényeket, illetve milyen kifogásaim voltak. Pedig éppen a döntés súlyára tekintettel magyarázatot is fűztem az aláíráshoz. Előtte pedig nemcsak alkotmányossági vizsgálatot végeztem, hanem tájékoztattam közgazdászoktól is a döntési alternatívák kockázatáról.

– Sokan a mostani helyzetet a Bokros-csomag utáni alkotmánybírósági vizsgálattal állították párhuzamba.

– Alkotmányjogi szempontból a két csomag teljesen más: a Bokros-csomag jobbra a költségvetés kiadási oldalát érintette, és így jogokat vett el, most pedig adókivetésről van szó. Másrészt az én szerepem is megváltozott. Az Alkotmánybíróságnak és a köztársasági elnöknek a feladatai alapvetően különböznek. Az Alkotmánybíróság megsemmisítheti egy 120 paragrafusból álló törvényt – természetesen 89. paragrafusa (3) bekezdésének b) pontját, de ettől még a törvény többi része hatályos lehet. Köztársasági elnökként viszont, ha emiatt nem írom alá a törvényt, az egész jogszabály jó ideig nem lép hatályba. Az államfőnek tehát más a felelőssége: itt csak „mindent vagy semmit” lehet játszani. Persze ha kétségtelen alkotmányossági kifogásom lett volna, akkor kértem volna az alkotmánybírósági kontrollt, sőt ez a kötelességem. A politikai vétó viszont – főleg, ha nincs remény arra, hogy változtatnak a törvényen – csupán az államfő egyet nem értésének demonstrálása. Ennek egyrészt súlyos gazdasági következményei lehettek volna. Másrészt az állami pénzügyek és a nagy elosztórendszerek megváltoztatásának sürgős szükségességét mindig is hangoztattam. Ezért döntésem indoklásában azt írtam, hogy ez a csomag a változásoknak csak egy,

* Részletek Martin József Péter és Simon Ernő „Nem szabad elkenni semmit” című interjújából. *Figyelő*, 2006. augusztus 3.

önmagában elégtelen lépése. Az a kormányzat felelőssége, hogy az első lépésnek ennek kellett-e lennie. Az elnök ne mondja meg, milyen gazdaságpolitikát folytasson a végrehajtó hatalom.

– *Ezzel a megfogalmazással távolságot tart a csomagtól?*

– Világossá kellett tennem, hogy ez önmagában nem elég. Nincs is értelme a vele okozott szenvedésnek, ha nem követi az eljövendő, működőképes rendszer. Ennek azonban már készen kellett volna állnia. A kampány alatt folyamatosan tájékozódtam, zajlik-e például a kutatóintézetekben komolyabb előkészítő munka. Aggodalommal tapasztaltam, hogy egyik politikai oldal részéről sem kaptak ilyen felkérést.

– *Ha az ellenzéki pártok vagy más szervezetek beadványai nyomán az Alkotmánybíróság a csomag egyes elemeit elveti, azt nem tekinti-e majd presztizsvesztésnek?*

– Nem. Amint mondtam, nekem egészen más szempontokat kell mérlegelnem, ebben a székben nem alkotmánybíró vagyok.

– *Egy évvel ezelőtt, augusztus 20-ai beszédében úgy fogalmazott, hogy Magyarországon taszító hangvételű a politizálás. Változott-e a magyar politikai kultúra az elmúlt időszak alatt?*

– Sokan várták, hogy megszólalok a választási kampányban. Jellemző, hogy stíluskérdésekben várták volna el az elnök fellépését. Erre azonban nem láttam okot: a négy évvel ezelőttihez képest most nem uralkodott el az ellenfél emberi tisztességének megsértése. Utólag azonban úgy látom, egy tartalmi kérdésben mégis fel kellett volna lépnem, bármennyire is azt kockáztattam volna, hogy szavaimat beavatkozásként értelmezik félre. Meg kellett volna ismételnem, amit újévi beszédemben mondtam: a felelős döntéshez információra van szükség; a kampánynak arról kell szólnia, hogy a pártok milyen módon akarnak úrrá lenni a gazdasági nehézségeken, mi fog történni a választások után. A politikai kultúra nemcsak stílus, nemcsak etikai kódex, hanem alapvető normák betartása is. Az alapkérdés az, hogy milyen eszközök engedhetők meg a politikai célok eléréséhez. Ha polgárjogot nyer, hogy a jó cél bármilyen módszert szentesít – például a választási ígérek semmire sem köteleznek –, akkor a demokrácia hitelvesztése fenyeget. Az is veszélyes, ha az azonnali változtatás szükségességére hivatkozva a jogalkotásban a hagyományos szakmai és demokratikus egyeztetések háttérbe szorulnak, másrészt, ha a szakszerű államigazgatás túlzottan átpolitizálódik. Az elnök kötelessége minderre felhívni a figyelmet.

– *Nem érzi úgy, hogy némileg egyedül van a civil politika kialakításának szorgalmazásában? Kik a szövetségesei?*

– Természetesen nincsen olyan háttországom a pártokban és befolyási övezetükben, s érezhetően nemegyszer még az államapparátusban sem, mint a korábbi

például a választási ígéretek semmire nem köteleznek. Ez nem kampányüzenet. Nemzetközileg és itthon is a politika hitelességét kell helyreállítani, s ez nem lehetséges, ha alapkérdéseket söprünk a szőnyeg alá. Ugyanakkor világos, hogy nemcsak a költségvetési egyensúly, hanem a hitelesség helyreállítása érdekében is olyan intézkedésekre van szükség, amelyek pontos menetrendet és határidőket követnek, és biztosítják Magyarország hosszú távú és fenntartható fejlődését.

– Nem volt ez megkésett nyilatkozat a választások és a Gyurcsány-csomag elfogadása után?

– Utólag úgy látom, hogy az országgyűlési választási kampány idején meg kellett volna ismételnem, amit újévi beszédemben mondtam: a felelős döntéshez információra van szükség. A kampánynak arról kell szólnia, hogy a pártok milyen módon akarnak úrrá lenni a gazdasági nehézségeken, mi fog történni a választások után.

– *Akkor menjünk kicsit vissza az időben! Az idei költségvetésről már tavaly decemberben, elfogadása pillanatában tudni lehetett, hogy tarthatatlan, összeomlik, csak a választásokig szól. Ezt például a már említett számvevőszék véleményéből is sejteni lehetett. Nem lehetett volna már ekkor szólni, esetleg megvétózni a költségvetési törvényt?*

– Valóban, az Állami Számvevőszék is határozott jelzéseket adott a különböző kockázati faktorokról. Az elnök azonban nem vállalhatja át sem a kormány, sem a költségvetést megszavazó parlament felelősségét. Azt is figyelembe kell venni, hogy a költségvetési törvény ellen az alkotmányossági vétó gyakorlatilag lehetetlen. A számokat, az összegek nagyságát ugyanis egyetlen alkotmánybíróság sem vizsgálja. Alkotmányossági kérdés csak olyasmi lehet, mint például ha a bíróságok nem kapnának pénzt a következő évre. Ilyen azonban nem fordul elő. A politikai vétó viszont elvileg szabad elnöki jogkör. De egy törvény visszaküldése a parlamentnek olyan eszköz, amelynek a politikai súlyát és következményét mérlegelni kell. Eddig akkor emeltem politikai vétót, amikor úgy éreztem, hogy ami az adott ügyben folyik, erkölcsileg vagy szakmailag tarthatatlan. Így például a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény módosítása esetében, mert egyszerűen szemérmetlenség azt mondani, hogy nem végeztük el tíz évig a középületek akadálymentesítést, ezért most adunk még hét évet magunknak. Ám – a pártingatlanokról szóló törvény esetében – hasonlóképpen nem engedhető meg az sem, hogy a kampány elején a birtokon belül lévő pártok gyorsan eladják több száz millió forintért az államtól használatra kapott pártingatlanokat. Vannak bizonyos erkölcs- és ízlésbeli határok. Ez a két ügy le is került a napirendről. Legutóbb a mentelmi joggal kapcsolatos törvényt küldtem vissza, mert alapvető jogi hibáktól hemzsegett és alkalmazhatatlan volt.

A költségvetésre visszatérve: nemcsak nem az elnök felelőssége, hogy tartható lesz-e a költségvetés, hanem a visszaküldésnek praktikus haszna sem lenne: a kormányoldal néhány nap múlva ismét megszavazná, hiszen az állam működéséhez valamilyen érvényes költségvetés mégiscsak kell.

– Mindenki szorongva várta, hogy aláírja-e a Gyurcsány-csomagot. Végül zöld jelzést adott a megszorításoknak. Az Alkotmánybíróság egykori elnökeként nem érzi úgy, hogy ha a csomag egy-egy pontja nem állja ki az alkotmányosság próbáját, akkor önt presztízsveszteség éri?

– Egyáltalán nem. Az elnök akkor kér előzetes normakontrollt, ha valamely törvényi rendelkezést minden kétséget kizáróan alkotmányellenesnek tart. A megszorító törvénycsomag vonatkozásában voltak olyan kérdések, amelyek kapcsán alkotmányjogi kérdések felvethetők. De csupán felvethetők. Miután végignézttem az Alkotmánybíróság összes adójogi határozatát, azt kellett mondanom, hogy a megszorítások egyik eleme sem olyan, hogy a testület az én szakmai ítéletem szerint megállapítaná az alkotmányellenességet. Ettől függetlenül persze lehet, hogy az Alkotmánybíróság bizonyos rendelkezések kapcsán másként határoz majd. Az egyik kedvenc amerikai szerzőm azt mondja: a bíróság bölcsességét mindenki saját kockázatára veszi igénybe. Az elnök ilyen kockázatot nem vállalhat. Nekem – amennyire csak tőlem telik – biztosra kell mennem. A köztársasági elnöknek ugyanis e hatásköre alkalmazása során azt is mérlegelnie kell, hogy ha csak egyetlen rendelkezést is megkérdőjelez, az egész törvény nem lép hatályba.

– Milyen megfontolásból vetette el az alkotmányos aggály híján is alkalmazható politikai vétó lehetőségét?

– Az alkotmányossági vétótól élesen meg kell különböztetni a politikai vétót. Ez utóbbi esetében az államfő bármilyen politikai szempontot figyelembe vehet. Ahogy az aláírást követő közleményben jeleztem is, azt mérlegeltem, hogy az adott költségvetési helyzetben és nemzetközi gazdasági környezetben az ország érdeke az volt, hogy azonnali lépést tudjon felmutatni. Rajtam tehát az múlt, hogy cselekedünk-e, vagy fenntartom a bizonytalanságot. Mindenki tudta – az ellenzék is –, hogy valamit tenni kell. Hogy merre indul az ország, tehát hogy a kormány és parlamenti többsége milyen megoldást választ, nem a köztársasági elnök felelőssége, hanem a választásokon győztes koalícióé. Sőt az ellenzéké is annyiban, hogy a parlamenti vita során kifejtheti a véleményét, alternatívát kínálhat, megállapodásokra juthat.

– Abban valóban egyetértés van, hogy az államháztartás helyzete súlyos, és ezért tenni kell valamilyen lépést. Ám a kormány az elmúlt évek hibáinak terhére most főként a társadalom kiszolgáltatottabb rétegeire és általában a magyar vállalkozá-

sokra hárítja. Van-e lehetősége arra, hogy jelezze, más terápia is lehetséges, mint amit a kormány alkalmaz?

– A fentiekből is következik, hogy megtettem, amit egy elnök megtehet. A csomagot rendhagyó módon kommentár kíséretében írtam alá. Ebben azt az elvárást fogalmaztam meg, hogy az áldozatoknak értelme legyen. Nagyon jól tudom én is, hogy az állami bevételek mostani növelése milyen áldozatot követel az emberektől és a gazdaságtól is. Ez volt a kormány első lépése. Az elnöknek nem feladata, hogy döntsön a gazdaságpolitikáról, nem javasolhat más megoldást a kormánynak. Megjegyzem, nem is tudna: egy ilyen program kidolgozásához hatalmas szakmai és szervezeti háttér kellene. Azt azonban jeleztem, hogy ez a megszorító csomag így önmagában nem áll meg. Látnunk kell a következő lépéseket, tudnunk kell, mi a menetrend, melyek a határidők. De hiszen ezt mondtam már újévkor is, ezt ismételtam meg az Országgyűlés nyitóján. A sajtó sokszor csak magáról a döntésről tudósít – az elnök aláírta a megszorító csomagot –, de a finom üzenetekre nincs füle. Ez történt akkor is, amikor átadtam a kormánytagok kinevezési okmányát, és Max Weberre hivatkozva beszéltem a szakszerű és semleges közigazgatás fontosságáról. A miniszterelnök megteheti, hogy főosztály-vezetői szintig átpolitizálja a közigazgatást, ám ez kihat az államszervezet egészére. Megnő például a független intézmények kiegyensúlyozó szerepe. Ez olyan megfontolás, melynek az én tevékenységemben is lesznek következményei. Sajnos erről a megszólalásról sem adott hírt a sajtó.

Országos Széchényi Könyvtár

NYILVÁNOS ELISMERÉST VÁROK A KORMÁNYFŐTŐL*

A tegnap nyilvánosságra került miniszterelnöki beszéd tartalmi szempontból nem jelentett újdonságot. A választási kampány és az utána meghozott kormányzati intézkedések közötti ellentmondásról már augusztus elején kijelentettem: az alapkérdés az, hogy milyen eszközök engedhetők meg a politikai célok eléréséhez. Ha polgárjogot nyer, hogy a jó cél bármilyen módszert szentesít – így például a választási ígérek semmire sem köteleznek –, akkor a demokrácia hitelvesztése fenyeget.

Az utóbbi órákban sokféle címen hívták föl cselekvésre a köztársasági elnököt. Tisztázni kívánom, hogy a köztársasági elnöknek az Alkotmány erre a helyzetre nem ad közjogi beavatkozási lehetőséget. Fontos hangsúlyozni, hogy a miniszterelnök és a kormány nem a köztársasági elnöknek felelős, hanem az Országgyűlésnek. Csak az országgyűlési képviselők többsége vonhatja meg a bizalmat a miniszterelnöktől és egyúttal a kormánytól. Az Országgyűlést a köztársasági elnök csak akkor oszthatja fel, ha az Országgyűlés tizenkét hónapon belül legalább négy alkalommal megvonja a bizalmat a kormánytól, vagy ha a kormány megbízatása megszűnik, és a köztársasági elnök által a miniszterelnöknek javasolt személyt negyven napon belül nem választja meg az Országgyűlés.

A most kialakult helyzet újdonsága, hogy a demokrácia morális alapjainak kérdése minden korábbinál élesebben lett a közbeszéd fő témája. Ebben a vitában a köztársasági elnöknek kötelessége tisztázó szándékkal megszólalnia. A demokrácia és az alkotmányos jogállam működése nem korlátozódhat a jogszabályok betartására. Alapvető erkölcsi normák betartása is szükséges. Ezen alapul a politikába és végső soron a demokráciába vetett bizalom.

A felelős döntés lehetőségét veszítik el az állampolgárok, ha a nyilvánosság előtt elhangzó tényállítások, ígérek, programok nyilvánvalóan nem felelnek meg az igazságnak, a valódi szándékoknak. A tegnapi hír morális válságot okozott Magyarországon. A miniszterelnök reakciói ezt a válságot fokozták, mert személyes felelősségét összemosta az utóbbi tizenhat év politikájának értékelésével. Semmilyen cél nem igazolhatja, hogy bárki a demokráciába vetett bizalmat kockáztassa, még kevésbé, hogy ezt tudatosan, sőt büszkén tegye.

Ennek nyilvános elismerését várom a kormányfőtől.

* Nyilatkozat a Magyar Televízióban. Budapest, 2006. szeptember 18.

ÉLES HATÁR A JOGOS TILTAKOZÁS ÉS A BÜNCSELEKMÉNY KÖZÖTT*

Mára virradó éjjel egy, a békés tüntetésből kivált csoport megostromolta a Magyar Televízió épületét, behatolt oda, súlyos személyi és vagyoni károkat okozott. Köztörvényes bűncselekményekről van szó, amelyeket semmi nem igazolhat, amelyek ellen a legszigorúbban fel kell lépni, és amelyektől az államnak teljes erejével meg kell védenie polgárait és saját intézményeit is. Súlyos figyelmeztetés, hogy a rendvédelmi szervek alacsony létszámuk és hiányos felszerelésük miatt nem voltak képesek a szükséges biztonsági garanciát nyújtani. Erre pedig készen kellene állniuk.

Élesen meg kell vonni azt a határt, amely a szabad véleménynyilvánítás, a gyülekezés szabadságához és így a politikai tüntetésekhez való alapvető emberi jog, másfelől a bűncselekmény között húzódik. Akik ezt a határt átlépik, a többiek szabadságát és jogait is tagadják és veszélyeztetik.

Napok óta békés tüntetések zajlanak szerte az országban. Természetesen a történetek nem érintik azt a jogot, hogy bárki a törvényes keretek között gyűlésen és tüntetésen fejezze ki politikai véleményét. Az események után azonban a pártoknak mérlegelniük kell, hogy tömegrendezvényeiken a saját rendezőik és a rendőrség képesek-e biztosítani, hogy nem lépik át a határt. Másrészt figyelmeztetek arra, hogy az erőszakot tétlenül vagy egyetértéssel szemlélő tüntetők maguk is felelősséget viselnek.

A politikai erők számára legyen tanulság, hogy elfogadhatatlan a cinikus kitérés alapvető morális kérdések elől, és ugyanilyen elfogadhatatlan az alkotmányos határokat áttörő cselekmények akár burkolt igazolása is.

Végül felháborodással tiltakozom az ellen, hogy a Magyar Televízió épülete előtt történt erőszakos bűncselekményeket az 1956-os forradalommal párhuzamba állítsák.

* Nyilatkozat. Budapest, 2006. szeptember 19.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS DÖNTHET A MINISZTERELNÖK SZEMÉLYÉRŐL*

Ez az óra a várakozás órája. A kampánynak vége, a választás megtörtént.

Még nem ismerjük az eredményeket. Szeptember 17-e óta rendkívüli események történtek. Most, amikor még nem kezdenek jönni az eredmények, most, mielőtt még a pártok nekilátnának magyarázni a választópolgárok döntését, és mielőtt a politika ott folytatná, ahol két nappal ezelőtt abbahagyta, most, ebben a semleges pillanatban szükségesnek tartom értékelni a helyzetet: az ország kárára lenne, ha minden az eddigi mederben folya tovább.

A frakciótársaknak szóló miniszterelnöki beszéd ismertté válása mélységesen megrázta Magyarországot. A felháborodás jogos volt. Az országszerte kialakuló békés tüntetések számomra az emberek egészséges erkölcsi érzékét bizonyították.

A katarzis, a megtisztulás azonban elmaradt. Az önkormányzati választások közelsége miatt a hatalmi harc logikája uralta az eseményeket. Az alapvető erkölcsi probléma egyre inkább eltűnt a magyarázatok és az események mögött.

A feloldatlanság hamisságban tart mindent. Erre nem lehet biztonságosan építkezni. A miniszterelnök folyamatosan kitér az alapkérdés tisztázása elől. Nem ismeri el, hogy megengedhetetlen eszközöket használt annak érdekében, hogy a hatalmat megtartsa, és azután fogjon hozzá az állami pénzügyek rendbetételéhez. Ez a demokráciába vetett bizalmat ássa alá.

A hazugság fogalmát jelentéséből kiforgatta és kiterjesztette az elmúlt 16 év politikájára. Nem fedheti el az alapvető erkölcsi konfliktust annak előtérbe állítása sem, hogy a miniszterelnök szerint milyen bátor tett volt, illetve lesz hozzányúlni az egészségügy, a nyugdíjak, az oktatás, az állami támogatások immár finanszírozhatatlan rendszeréhez. Szeretném hangsúlyozni: az államháztartás rendbe hozását én is a legsürgetőbb feladatnak tartom, támogatom és támogatni fogom. A felelősség elől egyetlen kormány sem térhetett volna ki. Mindnek vállalnia kellett volna, hogy a lakosságra súlyos terhet ró. Ilyen gazdasági programot azonban nem lehet sikerre vinni a terhet viselők bizalma nélkül.

A bizalom megrendülése országszerte tüntetésekben fejeződött ki. A szervezetlen, felháborodásában magára hagyott tömegben könnyen támogatásra

* Beszéd a 2006. évi önkormányzati választások estéjén a Magyar Televízióban. Budapest, 2006. október 1.

találtak a tüntetés eredeti okán kívüli, nemegyszer az Alkotmánnyal összeegyeztethetetlen tiltakozó jelszavak és felhívások. Nem moshatók össze azonban a békés tüntetésekkel azok az erőszakos cselekmények és bűntettek, amelyek a szeptember 19-ére virradó éjjel a Szabadság téren történtek, s amelyeket a leghatározottabban elítélek.

1990 óta alkotmányos jogállamban élünk. A demokrácia jogi keretei egyértelműek. Bizonytalan vagy kiélezett helyzetben éppen az alkotmányos alapjogok jelentik a végső menedéket és biztosítékot. Hiába azonban a törvény, ha a demokráciába és a jogállamba vetett bizalom megrendül. Nehéz helyzetekben sem engedhető meg az alkotmányos garanciák félretétele. Megengedhetetlen a politikai jogok korlátozása azáltal, hogy nyilvántartást készítenek békés tüntetőről. A rendőrségnek szigorúan be kell tartania a törvényt abban is, hogy miként bánhat az előállított személyekkel.

Káros ugyanakkor, ha a tüntetők alkotmányosan nem kezelhető követeléseket támasztanak. Bizonytalanságot kelt az is, ha jogi fogalmakat nem jogi értelemben használnak, mint a népszavazását.

Az elmúlt két hét eseményei tovább mélyítették a magyar társadalom tragikus megosztottságát. A történetek gyöngítették a parlamentáris demokráciába vetett bizalmat. Pedig a társadalmi egyetértés és együttműködés minimális szintjére különösen szükség van az ország gazdasági helyzete miatt. Ha minden úgy folytatódik, mint eddig volt, nem lesz meg a minimális egyetértés. Kérem, hogy a pártok ennek figyelembevételével értelmezzék a választási eredményeket, és felelősségük tudatában tervezzék lépéseiket.

Ezekben a napokban özönlenek hozzám a levelek, petíciók, kérelmek, hogy tegyek valamit. Már első nyilatkozatomban tisztáztam, hogy a köztársasági elnöknek a jelen helyzetben nincsenek közjogi beavatkozási lehetőségei. Hivatalba lépésemkor azt ígértem, hogy törekszem jogaiba visszaállítani a tisztesség fogalmát. A demokrácia alapkérdéseire adott válasz pedig ugyanaz kell, hogy legyen a jobb- és a baloldal számára.

Most az Országgyűlésnek van cselekvési lehetősége. A kormány az Országgyűlésnek felelős. Az Országgyűlés dönt a miniszterelnök személyéről. Az Országgyűlés helyreállíthatja a szükséges társadalmi bizalmat. A megoldás kulcsa a parlamenti többség kezében van.

MIRŐL DÖNT A BIZALMI SZAVAZÁS?*

A vasárnap esti beszédem óta történtek nem a kibontakozás irányába mutatnak. A pártok korábbi politikájukat folytatják. Ez károkat okoz Magyarországnak.

Alkotmányos rendszerünkben a néphatalom gyakorlásának és a politika formálásának elsődleges eszköze a népképviselői Országgyűlés. Elvárható ezért, hogy a demokrácia alapjait érintő eseményeket – mint a napirenden lévő bizalmi kérdést – az ellenzéki képviselők a parlament ülésén értékeljék, és vegyenek részt a döntéshozatalban. A békés gyülekezéshez való jog gyakorlása, a politikai vélemény kifejezésének minden törvényes formája alapvető joga mindenkinek, és ezzel nyomás gyakorolható a politikai döntésekre is. A tömegtüntetések azonban semmiképp nem állíthatók szembe az Országgyűlésben folytatott politizálással.

A kormány – „a köztársasági elnök véleménynyilvánítására is figyelemmel” – bizalmi szavazást javasolt az Országgyűlésnek. Ebben az Országgyűlés támogatását kéri a kormány gazdasági programjához. A bizalmi kérdés felvetése helyes, azonban az indítvány továbbra is megkerüli az alapkérdést. Felhívom a frakciók figyelmét arra, hogy az Országgyűlés a bizalmi szavazással arról is dönteni fog, hogy a miniszterelnök megengedhető eszközöket használt-e az országgyűlési választások megnyerése érdekében.

Országos Széchényi Könyvtár

AMI NEM MARADHAT VÁLASZ NÉLKÜL**

– Elnök úr! Ön szeptember 18-án tévényilatkozatban jelentette ki, hogy a kormányfő őszi beszédéről szóló hír morális válságot okozott Magyarországon. Hogy lehet egy ország morális válságban?

– Ha alapvető normák válnak bizonytalanná, morális válság van. Hosszú folyamat ez, amely nem az őszi beszéddel kezdődött. A kilencvenes évek

* Levél a parlamenti pártok frakcióvezetőinek. Budapest, 2006. október 4.

** Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2006. november 25.

végén már szóvá tettem, hogy a politikusok egyre kevésbé kezelik méltó helyükön azokat az alkotmányos értékeket, amelyeket annyira komolyan vettünk a rendszerváltáskor.

Ez mára fokozatosan odáig fajult, hogy ha bármilyen alkotmányos elv útjában áll a politikának, akkor könnyen kijelentik, nem baj, majd megváltoztatják az Alkotmányt. Ez önmagában is súlyos jel. Továbbá napjainkra olyan erőssé vált a pártpolitikai megosztottság – ez a folyamat is már 1990-ben elkezdődött –, hogy szinte beégett a társadalomba, és elviselhetetlen mértékű lett. A megosztottságból fakadó indulat és elfogultság egyre többször felülírja az elveket. Ezért hangsúlyoztam október 1-jei beszédemben, hogy a demokrácia alapkérdéseire adott válasznak ugyanannak kell lennie a jobb- és a baloldal számára. Ami a válságot illeti: ebben a hosszú folyamatban az őszi beszéd hatása az volt, hogy egyrészt sokkoló nyíltsággal és a végletekig leegyszerűsítve fogalmazott meg egy alapkérdés. Másrészt mindenki megérezte, hogy most nem elvont alkotmányos elvekről, hanem a bőrünkéről van szó.

– *Az őszi beszédre válaszoló megszólalásában előbb azt mondta, hogy abban nem volt új tartalmi elem, később, néhány perc múlva pedig azt, hogy a hír morális válságot okozott. Ha egyszer nem volt benne semmi új, miként hathatott ilyen erővel? Megeshet, hogy nem volt egészen pontos a megfogalmazása?*

– A belpolitikát közelről figyelők számára nem okozhatott nagy meglepetést a beszéd tartalma, azonban a cinikus hozzáállás és annak a póre megnyilvánulása, hogy a cél szentesíti az eszközt, ezt az elhúzódsó válságot hirtelen föltárta mindenki előtt. Demokrácia nem létezhet morális normák nélkül. A morális normák áttörése megkérdőjelezi a demokrácia bizalmi alapját. Kell, hogy legyenek világos határok. Ha valaki ezeket a határokat tudatosan, sőt büszkén átlépi, az nem maradhat válasz nélkül.

– *Akkor tehát ön úgy tartja, hogy nem a hír okozta a morális válságot, hanem az ismert tartalom megjelenési formája?*

– A beszéd súlyos, lappangó gondokat tett láthatóvá. Itt a demokrácia alapkérdéseiről van szó: vannak-e még normáink? Szabad-e hazudni? Szabad-e bármilyen eszközt igénybe venni a hatalom megtartása érdekében? Ha olyan helyzet áll elő, hogy ezek a kérdések mindenkiben fölmerülnek, akkor válság van.

– *Tart-e még a morális válság?*

– Gyors megoldásban aligha reménykedhetünk, a kilábalás hosszú folyamat lesz. Ami a politikai válságot illeti, a történeések alkotmányos keretek közé terelésében nekem is volt részem, és a bizalmi szavazással az én szerepem pillanatnyilag lezárult. Amit akartam, elmondtam. Azt hiszem, hogy ha a mondataimat nem forgatják ki eredeti értelmükből, azok jövőálló mondatok.

– Mi következik ezután?

– Ami engem illet, elnökként, mint korábban is, a legjobb tudásom szerint az ország javára dolgozom. Sosem hagytam kétséget afelől, hogy sürgetem és támogatom az államháztartás rendbetételét.

– *Az államháztartás rendbehozatala nem megoldás a morális válságra.*

– A megoldás kulcsa a parlament kezében van.

– *A kulcs ott van, de hol a zár?*

– Parlamenti demokráciában élünk. Nagy örömmel segédkeztem annak idején ennek létrehozásában, és továbbra is ez az ideálom. A megoldás iránya tehát az, hogy a jogállamba vetett bizalmat kell visszaállítani. Bármily csábító is az a látszat, hogy a politikában két gigász személyes harca folyik, nem erről van szó: az intézményekben kell bízni. Ennek legsürgetőbb próbája az október 23-án történt rendőri túlkapások jogállami kivizsgálása. Továbbá: a normális parlamenti működésnek helyre kell állnia. A kivonulás egy parlamenti ülésteremből kivételes intézmény, aminek megvan a maga súlya és jelentősége. Ha az ellenzék ezt napi gyakorlattá teszi, akkor ettől a kivételes intézménytől fosztja meg magát, sőt mindkét oldalt. A kormánypárti frakcióknak pedig nagyobb erővel kell megvalósítaniuk a hatalommegosztás klasszikus elveit, például azt, hogy a törvényhozó hatalom ellenőrzi is a végrehajtó hatalmat. Nagyon is aktuálissá vált, amit az Országgyűlés alakuló ülésén mondtam a fékek és ellensúlyok fontosságáról az államszervezetben.

– *Nagyon emelt szinten fogalmaz. Egyelőre ott tartunk, hogy hatalom és ellenzék között nincs beszélő viszony.*

– A politikai aréna, azaz a színház első vonala mögött, szakkérdésekben azért van. A beszédmód, a kommunikáció viszont valóban elválaszthatatlan a tartalomtól. A jogállamnak megfelelő kifejezésmódja is van. Ennek hiánya nemcsak jelezheti a tartalmi problémákat, hanem el is mélyítheti azokat. Csak egyetlen példa: a budapesti rendőrfőkapitány olyan hangot ütött meg október 23-a után, amely a Kádár-rendszer hangja. Ilyet nem hallottam 16 éve. Nyugalomra van szükség, de ennek nem a félelem némaságán, hanem a bizalmon kell alapulnia. Sokunk élménye, hogy a rendszerváltás után elmúlt a rossz érzésünk a rendőrökkel kapcsolatban. Ennek így is kell maradnia. Olyat nem lehet mondani, hogy valaki rossz időben rossz helyen volt.

– *Milyen érzésekkel nézte ön a televízióban az MTV ostromát?*

– Kétségbeesetten. Félelmetes volt az a társaság, amely minden normán kívül helyezte magát, és félelmetes volt a rendőrök magárahagyatottsága is.

– *Nem lett volna jó, ha az MTV ostroma utáni beszédében azt mondja, érti a tüntetők fölháborodását, de a csöcselék rájuk települt, ezért menjen mindenki haza,*

hiszen azért van a demokratikus intézményrendszer, hogy az ilyen helyzetet kezelni legyen képes?

– Rögtön megszólaltam, és én mondtam ki először, hogy azok az emberek bűnözők. Azonnal tiltakoztam az ellen is, hogy az '56-os hősökhöz hasonlítsák magukat.

– *Miért nem mondta az embereknek, hogy menjenek haza?*

– Azt mondtam, hogy a törvénysértésekkel szemben a legszigorúbban fel kell lépni, az államnak meg kell védenie az állampolgárait és intézményeit. Azonban a történeteket nem lehet a Kossuth térre s az azon belül is a hangadóvá vált 100-150 emberre szűkíteni. Nem lehet kétségbe vonni, hogy vannak, voltak békés tüntetők országszerte. Akik valóban azért mentek az utcára, hogy a fölháborodásuknak az alkotmányos lehetőségek keretében hangot adjanak. Az ő jogait az államnak garantálnia kell.

– *Nem bizonytalanodott el akkor, amikor néhány órával az első, a morális válságot kimondó és lényegében a miniszterelnök lemondását sürgető beszédét követő éjszakán megostromolták az MTV-t?*

– Abszurd feltételezés, hogy a kettő között bármilyen kapcsolat lehet. És pontosítsunk: én nyilvános beismerést vártam a miniszterelnöktől.

– *Nem feltételeztünk kapcsolatot. Azt kérdeztük: járt-e mindez valamifajta belső bizonytalansággal?*

– Nem. Természetesen figyelek a visszhangra is, de csak akkor, ha érveket is tartalmaz, mint például Kis János írásai. Más műfajban pedig egyetértek a Véd-egylet pontjaival, amelyeket Önök is közöltek. Ezek a jogállam jogaihoz a válságból kisegítő magatartási kódexet is adnak, a többi között kimondva, hogy sem jobb-, sem baloldalinak lenni nem jellemhiba, vagy hogy árpádsávos zászlóval tüntetni félelemkeltő. Végül utalnék más nézőpontok fontosságára is, amelyeket nem az itthoni „Gyurcsány vagy Orbán” logika ural. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hosszú cikkben méltatta az elnöki válságkezelés módját, és két alapvető európai intézmény vezetője is kifejezte egyetértését már október közepén.

– *Érti vagy érzi-e ön azt az indulatot, amely a miniszterelnököt fűtötte őszödi beszédének elmondásakor?*

– Ha az egésznek a dramaturgiáját nézem, akkor pontosan értem, hogy miről beszélt. De azon nem lehet átsiklani, hogy másfél évig tudatosan hagyta tovább romlani a költségvetés helyzetét, csak azért, hogy választást nyerjen, és azután fogjon majd hozzá az állami pénzügyek rendbetételéhez.

– *Úgy tudjuk, hogy ön tisztában volt a valódi adatokkal, hiszen a Miniszterelnöki Hivataltól kapott egy dossziét, amely azokat tartalmazta.*

– Valóban, kaptam egy anyagot, amelyet végül nyilvánosságra is hoztunk. Aki azt elolvassa, tudhatja, hogy engem így tájékoztattak: „Úgy növekedünk, hogy abból holnap sem lesz baj.” A nyilvánossággal is közzétett valótlan adatokat kaptam meg én is.

– *Jól értjük, a személyes főlháborodás is közrejátszott a beszédében?*

– Nem. Nem értik jól.

– *Akkor hagyjuk! Elfogadta a miniszterelnöki bocsánatkérést?*

– Tudomásul vettem. A kormányfő azonban nem mondta ki azt a megtisztító mondatot, amelyre az országnak is szüksége lett volna: „Ezt nem lett volna szabad megtenni!”.

– *A politika, úgy fest, egyfajta irracionális térbe került. Nem érzi úgy, hogy ön is ennek a térnek a fogságába esik akkor, amikor mondjuk Orbán Viktor aláírásokat akar gyűjteni az állampfői méltóság megőrzéséért, és alaptételként használja az ön által bevezetett morális válság minősítést? Nem tart attól, hogy az a képzet alakul ki önről, hogy a Fideszt segíti?*

– Az ilyen beállítást ellen a leghatározottabban tiltakozom, és bosszant, amikor eszközként akarnak használni. Arról azonban mindenkit biztosíthatok, hogy döntéseimet, megszólalásaimat még ez sem tudja befolyásolni. Ugyanígy állíthatom, hogy sem a *Kuruc.info*, sem a *168 Óra* nem befolyásol abban, hogy mikor szólok meg. A Sándor-palota mindig kívül marad a napi politika irracionálisán.

– *Megszólalásait mégis azonnal beépíti a Fidesz-retorika.*

– Az elnök nem a két nagy párt mindenkori álláspontját méricskélve alkotja meg saját véleményét. Az elnök nem minden egyes pillanatban áll középen, hanem elveket képviselve szólal meg. Egyenlő távolságot nehéz is lenne tartani, hiszen minden párt kacskaringós úton halad. Ők pedig ahhoz viszonyítják, hol áll az elnök, hogy az ő útjaik épp merre kanyarodnak. De igazuk van, a politika valóban irracionális térbe került. Ennek oka az intellektuális szabadság hiánya.

– *Mi a megoldás?*

– A jogállamban és a parlamentáris rendszerben való bizalom helyreállításáról már beszéltem. A megoldás útjában áll azonban a mélységes pártpolitikai megosztottság is. A válság összeforrt a megosztottsággal, és ez rombolja a morált is, hiszen a politikai álláspont sokszor felmentésként szolgál. A megosztottság már az emberek józan eszét veszi el, és megszüntetése azért is nagyon nehéz, mert a szembenállás intézményesült. Túl sokan élnek abból, hogy működtetik a nyilvánosság azon intézményeit, amelyek arra szolgálnak, hogy ezt a megosztottságot a saját híveikben fenntartsák.

LEVONTÁK-E A TAVALYI ŐSZ TANULSÁGAIT?*

– *Idén áprilisban kanadai látogatásán azt mondta, hogy nem lehet napirendre térni a fél éve történtek felett. Ha bízik az intézményekben, miért tartotta fontosnak ezt hangsúlyozni?*

– Örülék, ha pontosan jelenne meg, amit mondtam. 1957 áprilisában, tehát éppen ennyi idővel a forradalom után adta közre a francia filozófus, Paul Ricoeur nagy elméleti tanulmányát a magyar forradalomról. Őt idéztem: „Nem szabad sietősen napirendre térnünk az események felett, ha tanulni akarunk belőlük.” Az olyan súlyú társadalmi eseményekből, amelyek Magyarországon történtek 2006 őszén, tanulniuk kell a politikusoknak, a pártoknak, a hatóságoknak, különösen a rendőrség vezetőinek, a tüntetések szervezőinek és résztvevőinek, a médiának, az értelmiségnek és voltaképpen mindenkinek.

– *A magyar politika képes levonni a tavalyi őszi tanulságait?*

– Sokrétű volt a „tavalyi őszi”, és elkerülhetetlenül ott vannak nyomai mindenben, ami azóta történt. A tanulságok levonása azonban tudatos számvetést jelent, legalább az alapkérdések lezárását. Más vonatkozásban is szükségesnek látom napirenden tartani a nyitott kérdéseket. Így Kanadában ismételtelen beszéltem arról, hogy a rendszerváltás becsülete múlik azon, miként ünnepeljük 1956-ot. Nem lehet egyszerre Kádár János és Nagy Imre örökösének lenni. Nem a sírt kell bolygatni, hanem a lelkiismeretet. A miniszterelnök is feltette ezt a kérdést pártjának kongresszusa előtt, de megválaszolatlanul a levegőben maradt.

– *Amit eddig elmondott, abból helyesen következtetünk arra, hogy nem kíván eleget tenni az önt cselekvésre ösztönző felszólításoknak? Sokak szerint a mostani válság megoldásának a kulcsa az ön kezében van.*

– Hogy az elnöknel van-e kulcs, az nyilvánvalóan attól függ, ki mit tart megoldásnak. Az őszi válság kirobbanásakor elborította a Sándor-palotát a megkeresések özöne. Ezekről függetlenül értékeltem a helyzetet, azonnal megszólaltam, és azt is pontosan megfogalmaztam, hogy az elnöknek mire van és mire nincs alkotmányos lehetősége. Fontos lenne, hogy a sajtó segítsen megmagyarázni, a köztársasági elnöknek mikor, milyen helyzetekben van lehetősége az önálló

* Részlet Szerető Szabolcs és Villányi Károly „Az Alkotmánnyal az égvilágon semmi baj nincs” című interjúból. *Magyar Nemzet*, 2007. május 12.

politikai cselekvésre. Az Alkotmány meghatározza, mikor oszthatom fel a parlamentet; erkölcsi okokra hivatkozva ezt nem tehetem meg. Elképesztő felvetés, hogy az elnök sértse meg az Alkotmányt, oszlassa fel a parlamentet, mert az ellenzék egyetértése nélkül úgysem lehet felelősségre vonni.

– *De az Alkotmány nem korlátozza az államfőt abban, hogy ha szükségesnek gondolja, felemelje a szavát.*

– Fel is emeltem, amikor kellett, s minden szavamat tartom ma is. Nem tettem volna eleget elnöki kötelességemnek, ha nem teszem meg szeptemberi nyilatkozataimat, és nem mondom el október elsejei beszédemet; és kilépnék az elnök alkotmányos szerepéből, ha a kérdésükben is rejlő felszólítást követve drámai beszédet tartanék az Országgyűlésben, amely egyrészt nem mondhatna többet, másrészt nyilvánvalóan eredménytelen lenne. Az államfőnek ugyanis kötelessége, hogy megóvja magát az elnöki intézményt, hogy amikor tényleg válság van, mint ősszel, betölthesse alkotmányos szerepét, azaz akkor legyen súlya megszólalásának. Ezért kell mindenkor a pártpolitika fölött állnia, s ezért nem szólhat bele a kormányzás ügyeibe sem. Szeretném, ha az olvasók is megértenék, hogy nem avatkozhatok szakpolitikai kérdésekbe, nem tudok újra kinyitni egy bezárt kórházat. Az elnök akkor tud bizonyos esetekben beleszólni a kormányzati kérdésekbe, ha alkotmánysértést lát.

A JOGÁLLAMOT NEM LEHET NEM JOGÁLLAMI ESZKÖZÖKKEL SZOLGÁLNI*

Ma a Fidesz európai parlamenti és országgyűlési képviselői jogellenesen elbontták a Kossuth téri rendőrségi kordont, és bejelentették, vállalják tettük jogi következményeit. Felelőségük azonban kiterjed a szimbolikus akció társadalmi következményeire is. Az országgyűlési képviselők magatartása mintát adhat, márpedig a jogállamot nem lehet nem jogállami eszközökkel szolgálni.

* Közlemény a Kossuth téri kordon elbontása ügyében. Budapest, 2007. február 2.

Nem hallgatható el viszont az sem, hogy a Kossuth téren a gyülekezési jogot ősz óta alkotmányosan aggályos módon korlátozza a rendőrség, és nem reagált érdemben a kifogásokra sem.

A LAKOSSÁG BIZALMA ALAPVETŐEN MEGRENDÜLT A POLITIKA IRÁNT*

Az őszi ülészak megnyitása ebben az évben nem a politikai szezon kezdete. Az már korábban, meglehetősen zaklatottan elkezdődött, és a folytatás sem látszik nyugodtnak. Mindemellett a törvényhozási ciklus olyan éve nyílik meg ma, amely elvileg nagyobb távlatú döntésekre alkalmas, hiszen a következőkre már egyre inkább rávetül a közelgő választások árnyéka.

Az Országgyűlés felelőssége óriási. A gazdasági, az államháztartási, de az egészségügyi vagy a demográfiai mutatók is mind nagyon rosszak. A közvélemény-kutatások szerint a lakosság bizalma alapvetően megrendült a politika iránt. Mély pártpolitikai megosztottság tapasztalható, amely azonban leginkább érzelmi, sőt indulati alapú. Innen kell kiutat találni.

Több európai ország is volt már hasonló állapotban. Szívesen emlegetjük azok példáját, amelyek kilábalnak ebből a helyzetből – mostanában Írországot, Finnországot, korábban a spanyolokat. Tudható azonban, minden felfelé vivő út azzal kezdődött, hogy a politikai erők – köztük a pártok – legalább néhány stratégiai kérdésben megegyeztek, és annak azután alárendelték közvetlen politikai érdekeiket, s a megállapodást követték több mint tíz éven át, akár kormányra, akár ellenzékbe kerültek. Ehhez a társadalom támogatását is megszerezték. A példákat másolni nem lehet, de a lényeget tekintve más utat Magyarország számára sem látok.

Félreértés ne essék: a következő politikai év alaphangját Önök fogják megütni! A köztársasági elnököt tisztsége távol tartja attól is, hogy szakpolitikai vitákban vegyen részt. Ha megszólal, általánosabb szempontokat képvisel. Így, noha remélem és kívánom, hogy az Országgyűlés a jövő érdekében szükséges

* Beszéd az Országgyűlés őszi ülészakának első ülésnapján. Budapest, 2007. szeptember 10.

megegyezést keresse, felszólalásommal azt szeretném tudatosítani, hogy most is vannak közös alapok. Ezeket természetesnek gondoljuk, mint a körülöttünk lévő levegőt vagy tiszta vizet, amelyeknek csak a hiányukat vesszük észre, amikor fogyni kezdenek. Ezért tartom ma fontosnak és időszerűnek, hogy az alkotmányos intézményekről, az alapjogokról és alapértékekről beszéljek, hogy ezeket megerősítsem. Mind az aktuális problémák megoldása, mind egy hosszabb távú kibontakozás csakis ezekre építve és ezekkel összhangban lehet eredményes.

Ha az alkotmányos alapok nem élnek bennünk, nem lehetséges demokratikus kultúra sem. Ahhoz pedig, hogy az alkotmányos alapintézményekben való egyetértés ne maradjon külsődleges és törekeny, hogy az ország jól működjön, bizalomra van szükség. Bizalom, társadalmi támogatás nélkül nem lehet a mégoly szükséges reformokat sem elfogadtatni. Bármely hosszabb távú politikai együttműködés és elköteleződés bizalmat feltételez.

Mindenekelőtt az alapintézményekben kell megbízni, minden más erre épülhet. Az emberek alkotmányosságba vetett bizalma mélyebb és állandóbb annál, semhogy a pártok és a politikusok tetszésindexével lehetne összekeverni. Vajon a rendszerváltás kezdetén miért fogadták el az emberek olyan gyorsan az alkotmánybíráskodást? Azért, mert az Alkotmány, az alapjogok jelentőségét ismerték fel. Azért, mert érezték és megtapasztalhatták, hogy van olyan, mindenek fölé rendelt, közös, megbízható és állandó normarend, amely a politika hajladozásai fölött áll. Azért, mert az Alkotmány megvédi jogait még az állammal szemben is.

Éppen ezért mérhetetlenül romboló az alapok megkérdőjelezése. A rendszerváltás megtörténtének kétségbe vonása az Alkotmány alól akarja kihúzni a talajt. Az „igazi rendszerváltás”, „a rendszerváltás befejezése” és hasonló jelszavak csak a formátlan érzelmeket mutatják fel, s a káoszba visznek. Nem jobb azonban az az érvelés sem, amely szerint a rendszerváltás idején az Alkotmányban lefektetett széles körű szabadságok, a szólásszabadságról, a gyülekezési és az egyesülési jogról vagy a népszavazásról szóló törvények fölött eljárt az idő. Örüljünk, hogy annak idején a legteljesebben sikerült garantálnunk a szabadságjogokat! Nem lehet egyetérteni azzal, hogy minél fejlettebb a demokrácia, önvédelemből annál kevesebb szabadságot enged.

A bizalmat a világos értékrend, a pontos fogalomhasználat, a tiszta beszéd táplálja. Az Alkotmány értékeit olyan kidolgozott fogalmak fejezik ki, amelyek Európában és a világ demokráciáiban ugyanazt jelentik. Ezek alapján lehetséges párbeszéd és vita. Ezért nem is reagáltam tavaly ősszel a Kossuth téren megfogalmazott alkotmányozási és államátalakítási tervezetekre, amelyekkel naponta kopogtattak a Sándor-palota ajtaján. A házbizottság viszont úgy döntött, hogy az Országgyűlés elnökének előadhatják ezeket az ötleteket. Akkor is károsnak

neveztem az alkotmányjogilag értelmezhetetlen, ám alkotmányi fogalmakat használó követeléseket, és ezt a figyelmeztetést sajnos azóta is meg kellett ismételniem.

Természetes, hogy a politika ideológiákat és szimbólumokat használ, jelszavakkal mozgósít és tart össze, érzelmekre is épít. Azonban az egyes tetteket nem lehet csak annak alapján minősíteni, milyen jelvényt tesz ki valaki. A 23 millió románnal való fenyegetés például tipikus szélsőjobbboldali érvelés volt. Másfelől viszont a mozgósító jelszavak és minősítések mögött ott kell lennie annak a fedezetnek, hogy lefordíthatók az egyezményes fogalmak nyelvére. Amikor komolyra fordul a helyzet, az áttérés erre az egyértelmű nyelvre nélkülözhetetlen. E nélkül megrekednénk a pusztá érzelmi politizálásban, amely hasonló válaszokat szül, de kibontakozáshoz nem vezet. Nagy szolgálatot tett a Magyar Köztársaság nemzetközi jó hírének a Szabad Demokraták Szövetségének frakcióvezetője, aki nagykövetek jelenlétében, a fogalomnak az e körben nyilvánvalóan szükséges egyértelműségével tisztázta, hogy Magyarországon nincs fasizmus, és nincs fasiszta veszély sem. Köszönet illeti a magyar történettudománynak azt a kiemelkedő képviselőjét is, aki hosszú lapinterjúban megmagyarázta, hogy Európa mai politikai, társadalmi és gazdasági viszonyai között nincsenek meg a nemzetiszocializmus sikerének feltételei; ilyen aggodalomra nincs ok, bár sokan a múltat idézik.

Ha azonban nincs és nem is fenyeget fasizmus, mi van és mi fenyeget Magyarországon? A szakkifejezést használva: a radikális jobboldal van jelen, pártokkal, mozgalmakkal és látványos akciókkal. Szervezett jelenléte folyamatos a rendszerváltás óta, vagyis mióta a jogállam ezt lehetővé tette. Hasonló a helyzet Európában az ötvenes évektől kezdve, a mintának tekintett demokratikus államokban is. Sokkal általánosabb, mélyebb és makacsabb problémáról van tehát szó, mintsem hogy beérhetnénk a szalagcímek és a napi politikai reakciók szintjével. Társadalmi problémaként kell kezelni, együtt a nem csak a jobboldalon meglévő előítéletességgel, intoleranciával. A radikális jobboldal veszélye azonban éppen abban rejlik, hogy ideológiává és programmá teszi az emberek közötti megkülönböztetést. Mivel ez az emberi méltóság alapeszméjével szemben áll, elfogadhatatlan.

Nyugat-Európában már a radikális jobb harmadik generációjáról beszélnek. Nálunk, ahol nincs bevándorlás, a kultúrák ezzel járó ütközése, még hagyományos a kép, ám ezen belül újdonság a fiatalok bekapcsolódása, másrészt sajátosság a cigányellenesség. Véleményem szerint a legrosszabb helyzet akkor volt, amikor a MIÉP bekerült a parlamentbe az 1998 és 2002 közötti ciklusra. Azóta – az ilyen pártok egyik jellemzőjét osztva – kiesett az Országgyűlésből, s a legutóbbi

választáson a Jobbikkal együtt a szavazatok alig több mint 2 százalékát érte el. Ezt különösen érdemes felidézni, amikor olyan országokból jövő leckéztetést kell hallgatnunk, ahol szélsőséges nacionalista vagy idegengyűlölő pártok ülnek a parlamentben, sőt néhol kormányon is vannak.

A helyzettel kellő objektivitással felvértezve kell szembenézni. Mind az Országgyűlés feladatát, mind az alkotmányos alapértékek megerősítését nézve megkerülhetetlen a kérdés: mit visel el a jogállam éppen jogállam volta miatt? Az alapvető politikai szabadságok fenntartása érdekében mit kell elviselni abból, ami a jogállam alapelveivel ellentétes? Miként lehetséges az, hogy van Európában olyan ország, amelyben tankönyvi példaként szolgáló radikális jobboldali párt a legnagyobb a parlamentben? Sok országban masíroznak szélsőségesek, működnek pártjaik, sőt van, ahol szörnyű bűncselekményeket követtek el, zsinagógákat és a bevándorlók szállását gyújtották fel, – mégis, mindezek ellenére nem kételkedik senki ezen országok demokratikus jellegében, és föl sem merül, hogy az megváltozhatna. Azért van ez így, mert ezekben az országokban az alkotmányos alapok szilárdak, nagy tekintélyük és általános támogatottságuk van, a hatóságok pedig következetesen a szabadságjogok javára döntenek el a dilemmát: az alapjogok általános uralma és csorbitatlansága megéri az esetenkénti keserves túrást is. A magyar Alkotmánybíróság kezdettől fogva ezen az úton jár.

Amit azonban jogilag nem lehet szankcionálni, azt politikai és erkölcsi téren nem kell elviselni. Az, hogy a jog szerint a nyilvánosságban olyan sokféle, akár negatív vélemény és magatartás jelen lehet, éppen a vitát, az öntisztulást és a védekezőképességet segíti elő.

Így érkezünk a szélsőségekkel kapcsolatos politikához, amelyben minden szereplő a maga alkotmányos lehetőségei, politikai céljai és eszközei szerint cselekszik. A köztársasági elnök az én felfogásom szerint konkrét ügyekben csak rendkívüli szükség esetén, tisztázást igénylő helyzetben szólal meg. Az Alkotmányban meghatározott hatáskörei gyakorlásán kívül az államfőnek általában a feladata az őrökés az állam demokratikus működése és az Alkotmány értékrendjének érvényesülése felett. Erre vonatkozó gesztusait lehetőleg a pártpolitikai napirendtől függetlenül teszi meg.

Magától értetődik, hogy egy politikai párt a radikális jobboldal megmozdulásaira politikai pártként reagál; vagyis a magasabb szempontokat, az alkotmányos és erkölcsi értékeket pártpolitikai érdekeivel együtt, azoktól természetszerűen elválaszthatatlanul képviseli. A legjobb célért sem cselekedhet másként, mint a pártpolitikai szféra törvényei szerint, lépései politikai hasznát és kárát mérlegelve. A pártok működésének, számításainak és eszközeiknek ez a világa azonban a köztársasági elnöktől idegen. Nem kapcsolódhat az abban szükség-

képpen meglévő, de az ő jogállásától idegen elemekhez. Ezért politikai pártok indíttatására, még kevésbé felszólítására, sosem szólaltam meg, sosem cselekedtem, és nem is fogok.

Hosszú ideig éltem Németországban, ahol a szélsőjobb jelenléte különösen érzékenyen érint mindenkit. Az emberek elutasítással, tiltakozással reagáltak, és aggódtak az ország nemzetközi megítélése miatt. Félelemmel azonban nem találkoztam. A „félelem” és „gyűlölet” a rendszerváltás után került a magyar politikai szótárba. Augusztus 20-án általában beszéltem a bizalomról és ítéltam el a félelemmel való politikai manipulációt. Nem hoztam példákat, nem is illett volna az ünnepi beszédbe. Most azonban, amikor a radikális jobboldaltól való félelem napirendre került, tisztázni akarom, hogy a veszély eltúlzását és ezzel a félelem növelését ilyen káros manipulációnak tartom, és elítélem.

Ugyanakkor szeretném, ha – akiket illet – tudnák: a köztársasági elnök meghallja azok hangját, akik valóban félnek. Elismerem és védelmembe veszem azok félelmét, akik célpontjai és elszenvedői voltak a faji megkülönböztetésnek és üldözésnek, akiket halálra szántak, kitaszítottak a nemzetből és elhurcoltak az országból. A holokauszt túlélőinek félelme előtt elnémulok: itt értelmetlen lenne előhozni a racionális érveket, hogy megváltoztak a történelmi körülmények, nincs veszély. A holokauszt az emberiség egyetemes példázatává emelkedett, mint mítosz örök érvényű lett, s azoknak, akik ott voltak, mindig jelenvaló. Az áldozatok emlékezése önazonosságuk része, és gyermekeiké is. Ha ezt végre megértené a magyar társadalom, ha belegondolna, mi történt, nem jutna eszébe senkinek viccelődni. A halottak, és a túlélők fájdalma iránti tiszteletből ne az árpádsávos zászlót válassza jelképül, aki ki akarja fejezni ellenzékiességét, vagy aki magyarságához nem tartja elegendőnek a nemzeti zászlót! Legyen emberséges, gondoljon arra, mit okoz ezzel! Ám ezt a félelmet csúfolja meg az is, aki azt eszközül használja.

Milyen következtetések adódnak az elmondottakból? Mindenekelőtt az, hogy az ősz politikai eseményeire készülve különös figyelmet kell szentelnünk az Alkotmánynak és az alapjogok érvényesülésének. Ebből közvetlenül érinti az Országgyűlést maguknak a jogi kereteknek a megváltoztatása. A kormány közléte, hogy a véleménynyilvánítási szabadság, a gyülekezési, továbbá az egyesülési jog korlátozására készül, továbbá a közösségek megsértését a polgári jogban szankcionálná. Már szoltam arról, hogy a demokráciának sokkal nagyobb szolgálatot teszünk, ha a radikális jobboldalt nem az alapvető politikai jogok szűkítésével próbáljuk visszaszorítani. Ezt ugyanis nem lehet úgy megtenni, hogy ne korlátoznánk mindenki szabadságát is. Mivel a törvények élém fognak kerülni, nem mondhatok előzetesen ennél többet.

Az alapjogok gyakorlását persze lehet törvénymódosítások nélkül is nehezíteni. Jól emlékszem, a rendszerváltás idején mennyit kellett harcolni azért, ne foglalják törvénybe, hogy a parlament előtt tilos a tüntetés. Azzal érveltek a tiltás mellett, hogy a tüntetők zavarnák a képviselők munkáját. Az akkori ellenzék viszont úgy gondolta, hogy a politikai véleménynyilvánítás nagyon is helyén van ott, ahol a pártpolitizálás a legfelső szinten és nyilvánosan folyik. Én azóta is így gondolom. Az ország háza előtt azonban tavaszig sportversenyek, év közbeni tanévnyitók és hasonló események zajlanak. Úgy hallom, lefoglalták már a várbeli Dísz teret is. Politikai tüntetésre a belvárosban a köztársasági elnöki palota előtti tér maradt. A Sándor-palota és környéke szerepe szerint a diplomáciai ceremóniák tere és a semlegesség jelképe. Talán vannak tüntetők, akiknek jóérzésére számíthatok, ezért kérem, hogy ne használják a palotát politikai akciójuk díszletéül. De én sosem fogok senkit jogaiban korlátozni, hivatalom továbbra is vitatkozni fog a rendőrséggel, hogy ne tegyenek még jelképes kordont se az épület köré, s nem fogok a téren a hét végén megyei zsákban futó versenyt rendezni. Ha pedig adott esetben elkeserítő, ami a téren folyik, vigasztalhat, hogy a Sándor-palota ablakából azért messzebbre is lehet látni.

Az ősszel a radikális jobb jelen lesz az utcán, be is jelentették. Azonban számos egyéb tüntetés is lesz, illetve már volt is. Korábban láttuk, a más szándékú tüntetők védtelenek az ellen, hogy szélsőséges csoportok hozzájuk csatlakozzanak, nem kívánt jelképeiket felmutassák, jelszavaikat a más követelések közé vegyítsék. A rendőrség nem léphet közbe, a saját rendezők erre rendszerint elégtelenek. A politikusoktól, de ugyanennyire a médiától a tisztesség megköveteli, hogy ne mossák egybe a tüntetőket a radikálisokkal. Hosszabb távon ez politikailag is visszaüt.

Ahogy a „nemzeti” jelzőt nem sajátíthatja ki egyetlen párt vagy politikai irányzat sem, úgy az „antifasiszta” minősítést sem. Nagy kár az országot újabb és újabb jelzőkkel két részre osztani, nemzetiekre és nemzetietlenekre, előre nézőkre és hátra tekintőkre, antifasisztákra és fasisztákra. Mert ilyenkor az, aki osztályoz, magát és híveit sorolja az egyik táborba, a többieket a másikba. Az antifasiszta kormány ellen tüntetők nem a kormány antifasizmusát kifogásolják, s egyáltalán nem is fasiszták. Ha azonban a tüntetések és a követelések valóságos tartalmát ezzel a minősítéssel fedik el, akkor hogyan lehet hitelesen fellépni a valódi jobboldali radikalizmus ellen? Ez a kérdés közvetlenül érinti az alapjoggyakorlást, ezért is beszélek róla. A tüntetőkre ugyanis nyomást lehet gyakorolni azzal, akár el lehet téríteni őket jogaik gyakorlásától is, ha a szélsőségekkel való összemosás fenyegeti őket.

Végül a legfontosabb: az alkotmányosság nem tűri az erőszakot. Az erőszakot és az erőszak közvetlen érzelmi előkészítését büntetni kell. Az erőszakkal lép ki a tüntető az alkotmányosság keretéből. Nincs mentség az MTV-székháznál elkövetett bűncselekményekre. Nem lehet eltérni azt az erőszakot sem, amit ellentüntetők a homoszexuális-tüntetés után elkövettek. Másrészt pontosan szabályozva van, hogy a rendőrség milyen kényszerítő eszközöket alkalmazhat. Ezek garanciális szabályok, túllépésük a jogállamot érzékenyen sérti. A jogállam próbája lesz, hogyan dolgozza fel az igazságszolgáltatás a tavaly szeptemberben, de főleg az október 23-i tüntetéseken történeteket. Jogállamban a bűnt meg kell büntetni, mérlegelve minden súlyosbító és enyhítő körülményt. Nem a tisztességes eljárás kérdéses azokkal szemben, akik bíró elé kerülnek, abban bízhatunk. Inkább az a kérdés, kik állnak bíró elé. Ismerve már a közreadott jelentéseket, látva a filmeket és a sajtóból megismerve néhány vádiratot, megrendítően súlyos jogsértéseket követtek el rendőrök. Ehhez képest nagyon kevés ügy jut el a bírósági tárgyalásig, mert az elkövetőket nem tudja azonosítani az ügyészség, s ebben a rendőrség egyáltalán nem együttműködő. Félő, hogy sok ismeretlen tettes, az elkövetők több mint 80 százaléka büntetlenül marad. Félő, hogy sok ismert vezető felelőssége – a szakmai és a politikai felelősség – szintén tisztázatlan marad. Mi marad a végén? A kitüntetések.

Nagyon remélem, ami tavaly történt, egyszeri eset marad. Március 15-e tapasztalatai mindenesetre biztatóak. Bízunk benne, hogy most még ennyi sem fog történni.

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÁLLAM NEM ÍGY MŰKÖDIK*

A köztársasági elnök nem kíván részt venni a miniszterelnök által összehívott nemzeti csúcson, mivel az államfő megfogalmazása szerint „az állam nem így működik”. Ezt a hivatalos jordániai látogatáson tartózkodó Sólyom László köztársasági elnök mondta kedden Ammanban magyar újságíróknak.

* Szlapák Krisztina MTI-összefoglalója. Amman, 2008. október 14.

A miniszterelnök által összehívott tanácskozás „nem szolgálja a felelősségi viszonyok tisztázását, technikailag nem látom célravezetőnek, én ezen a tanácskozáson nem kívánok részt venni, az állam nem így működik” – fogalmazott az államfő annak kapcsán, hogy a hét végén Gyurcsány Ferenc miniszterelnök nemzeti csúcs összehívását szorgalmazta, melyre a közjogi méltóságokat is meghívta.

Sólyom László kiemelte: örömmel hallja, hogy a pénzügyi válság elhárítása, illetve a következmények enyhítése összefogásra készíti a parlamenti pártokat. A köztársasági elnök üdvözölte azt is, hogy a Fidesz-frakció hosszú idő óta először nem vonult ki a parlamenti ülésteremből és meghallgatta a miniszterelnök beszédét.

Sólyom László ugyanakkor hangsúlyozta: súlyos fenntartásai vannak a nemzeti csúcs néven összehívott tanácskozással kapcsolatban. Emlékeztetett, a miniszterelnök azt a feladatot szabta ennek a tanácskozásnak, hogy alkossa meg a nemzeti felemelkedés programját, s ezzel összefüggésben kifejtette: nem lehet tudni, hogy voltaképpen mi ennek a programnak a természete, vajon kötelező jelleggel bír-e, hiszen azok, akik részt vesznek benne, semmilyen felhatalmazással nem rendelkeznek arra, hogy bárkire nézve kötelező döntést hozhassanak. Ez a program nem lehet más, mint jó tanács a kormány számára – fogalmazott Sólyom László. Majd hozzátette: „Azt sem tudjuk, hogy mi van akkor, ha a résztvevők különféle, eltérő véleményeket képviselnek.”

„Általában ezekben a válságos időkben azt tartom fontosnak, ha a felelőségeket nagyon tisztán tartjuk” – jelentette ki az államfő. Hozzátette: egy ilyen formátlan tanácskozás inkább elmosza, mintsem kirajzolja a felelősségi viszonyokat. Véleménye szerint éppen ilyen probléma az, hogy milyen feladatot bízna a miniszterelnök erre a testületre.

Sólyom László kifejtette: ennek a testületnek, amelynek nincsen megfelelő információja, nincsen megfelelő szakértelme, dönteni kellene abban, hogy mikor vezessük be az eurót, milyen legyen a nyugdíjrendszer jövője, feladatul szabták számára az egész szociális rendszer reformját, az önkormányzati rendszer megreformálását, a pártfinanszírozás kérdésének megoldását. Csupa olyan kérdés, melyben 18 év alatt egyetlen kormány sem tudott igazából cselekedni, csupa olyan kérdés, melyben nem volt egyetértés 18 év alatt – hangsúlyozta.

Az államfő felvetette: hogyan lehet azt elképzelni, hogy egy nem szakértő testület megfelelő szakértői háttér nélkül ezekben felelős, erkölcsileg kötelező döntést tudna hozni?

Sólyom László támogatja, hogy egyes szakkérdésekben társadalmi, politikai szereplők alternatívákat tárjanak a közvélemény elé. Mint mondta, ő is megpró-

bálja ezt egyes szakkérdésekben. Azonban – mint hangsúlyozta – egy nemzeti felemelkedési programot megalkotni ilyen háttér nélkül, ilyen *ad hoc* jelleggel, nem tartja célravezetőnek. „Éppen ezért a felelősségi viszonyok tisztázatlansága, illetőleg a felelősségi viszonyok elmosása miatt, technikai alkalmatlanság miatt én nem támogatom ezt a testületet, ebben én nem kívánok részt venni” – jelentette ki. Elmondta, hogy erről a döntéséről hétfőn telefonon tájékoztatta Gyurcsány Ferencet.

NEM LÁTOM A STRATÉGIÁT, CSAK A TAKTIKÁT*

– „Az állam nem így működik.” Ezzel indokolta, miért nem vesz részt a nemzeti csúcson. A napokban viszont Gyurcsány Ferenc miniszterelnök mondta ugyanezt, amikor ön bejelentette a korrupció és oktatás kérdéseivel foglalkozó Bölcsék Tanácsának felállítását.

– Egy *bonmot*-t vissza lehet dobni, a tartalmát azonban nem. Az állam úgy működik, hogy vannak világos, tartós szabályok. Egy úgynevezett nemzeti kerekasztal, amelynek a célja, lehetősége, haszna kérdéses, ne számítson arra, hogy az elnök a jelenlétével szentesíti. Olyan meghívót kaptam a nemzeti csúcsra, amiben fel volt sorolva Magyarország minden problémája. Illúzió volt azt gondolni, hogy a jelen lévő hetven-nyolcvan ember ezeket fejenként ötperces felszólalásokban meg tudja tárgyalni, nemhogy megoldani. Az esemény bevalótt célja az volt, hogy együtt üljön kormány, ellenzék és különféle érdekképviseletek. Ez olyan *show*, aminek az az üzenete, hogy mindannyian együtt vagyunk felelősek mindazért, ami történik az országban.

– *Nem így van?*

– Összödre is a felelősség szétterítése volt a válasz: mindnyájan hazudunk. Magyarországon pontosan szabályozva van, mitől és hogyan felelős a „felelős ministerium”. A nagy összeborulás összezavarja a fejekben, hogy kinek mi a

* Részlet Ablonczy Bálint és Balogh Ákos Gergely „Nem látom a távlatos gondolkodást” című interjújából. *Reakció.hu*, 2008. december 10.

feladata, s főleg, hogy ki miért felel. Nem jutottunk volna idáig, ha ebbe az emberek korábban is belegondoltak volna.

– *A gazdasági válsággal kapcsolatos problémák kezelése mennyire igazolta vissza aggályait?*

– Miközben folyt a nemzeti csúcs, a kormány már tárgyalta a hitelfelvételről és természetesen kezelte a válságot, a nyilvánosság kizárásával.

– *A nyilvánosság előtt kellett volna lefolytatni ezeket a tárgyalásokat?*

– Nem, de akkor nem kell összehívni nagy tanácskozást sem azzal a felkiáltással, hogy együtt megoldjuk a válságot. Most várjuk a további lépéseket, de sajnos nem látom a stratégiát, csak a taktikát. Hiba azt gondolni, hogy ha éppen kint van a fejünk a vízből, akkor a helyzetet végreletesen súlyossá tévő strukturális válság is megoldódott.

A GÁRDA CSAK CÍMLAPRA KERÜLŐ TÜNET*

– *Elnök úr, Magyarország híre megszenvedti az olyan radikális csoportok fellépését, melyek szavait ugyan a messze távolban nem mindenütt értik meg, de egyenruhás felvonulásaitak nagyon is tudják értelmezni külföldön. Úton van-e Magyarország a radikalizálódás felé?*

– Látom ezeket a híreket és elkeserítenek. Azok a beszámolók, amelyek a külföldet nyilvánvalóan és sok vonatkozásban joggal riasztják, csupán a valóság töredékét adják vissza. Fasisztákról és neonácikról beszélnek. Követelem azonban, hogy mind bel-, mind külföldön ügyeljenek a fogalmakra! Magyarországon radikális jobboldaliakról és radikális jobboldali mozgalomról van szó. A rendszerváltás és a jogállamiság megengedi, hogy mindenfajta vélemény nyilvánosan megjelenjen. A radikális jobboldaliak nem elfogadhatók, mert ideológiájuk és gyakorlatuk sérti minden ember egyenlőségét és méltóságát. Politikailag és jogilag kell őket leküzdeni, ennek során azonban világosan meg kell különböztetni a politikai és a jogi eszközöket. Más jogállamok példáján látjuk, hogy ilyen esetek

* Georg Paul Hefty és Reinhard Olt interjúja. Die Garde ist nur ein Symptom, das Schlagzeilen macht. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2008. december 23.

ben a jog kevesebbet tud elérni, mint a politika. Először e mozgalmak politikai leküzdését szeretném hangsúlyozni.

– *Az elmúlt évben a legfeltűnőbb csoport, az úgynevezett Magyar Gárda ezek előtt az ablakok előtt tartotta esküjét.*

– Ez jogszerű volt, de nagyon sajnálatos – ugyanakkor a radikálisok kommunikációs győzelme. Azóta ők uralják a szimbolikus teret. A belpolitikában és külföldön túlméretessé váltak, pusztá létezésüket eszközzé tették. A gárda kettős játékot űz és élvezi ezt: egyfelől ártalmatlan egyesület, másfelől sokak számára a megtestesült fenyegetés.

Ha a csoport közzétett nyilatkozatait nézzük, azokban katasztrófaelhárításról, a kultúra ápolásáról és más közhasznú tevékenységekről esik szó. Az árvíz idején az egyik faluban tényleg kézzelfogható segítséget nyújtottak. Azonban már a közlemények stílusában is van valami fenyegető. Így fogalmaznak: „Nem engedjük elpusztítani a nemzetet!”, vagy „Ütött az utolsó óra”. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy ki fenyegeti a magyarságot. Ez a mozgalom ellenségképre épül, ellenségre van szüksége, amit meg is talált a cigányok, a romák személyében. Szeretném kiemelni, hogy a népesség e csoportjának képviselőivel egyeztetve használok mindkét kifejezést – ahogy ők is. Képviselési szerveik hivatalos neve „cigány önkormányzat”. A gárdára visszatérve: a cigányok és a társadalom többi része közötti feszültségekben találta meg a mozgásterét. Noha a gárda soha nem alkalmazott fizikai erőt vagy akár erőszakot, és soha nem beszélt igazán rasszista értelemben ennek az etnikumnak az alacsonyabbrendűségéről, beszennyezi a társadalmi légkört, ha fellép a „cigánybűnözés” ellen, és a szegény falusiak megmentőjének szerepében tünteti fel magát, akiknek nincsenek biztonságban a tyúkjai és a veteményesei.

– *Maradjunk még a gárdánál! Elmulasztott-e ön elnökként a rezidenciája előtti rendezvény kapcsán valamilyen jogi lépést, amely megakadályozhatta volna ezt a színjátékot?*

– Semmiképp. Ez a tér nem tartozik az elnöki hivatalhoz. Bárki elmehet a ház faláig. Nyáron a turisták ülnek itt.

– *Nincs tehát zárt övezete?*

– Nincs. A polgárok nyugodtan tartózkodhatnak itt. Ragaszkodom ahhoz is, hogy a rendőrség ne foganatosítson rendkívüli intézkedéseket. Az elnök nem fél a polgároktól, ezért még olyan rendezvényekre is sor kerül, amelyekkel egyáltalán nem értek egyet, vagy amelyeket elítélek, de jogilag nem tilthatók be. A gárda fellépését követően a parlamentben tettem világossá, hogyan értékelem a történeteket.

Az ilyen jelenségeket nem szabad az ország vagy a magyarok vonatkozásában általánosítani. Ami a radikális pártok lakossági támogatását illeti, Magyarország e szavazók 2-3 százalékos arányával döntően jobban áll, mint némely európai állam, ahol a radikálisok sokkal magasabb arányokkal bejutottak a parlamentbe (vagy akár kormányra kerültek). A Magyarországról kialakuló benyomást rontja a gárda fantázia-egyenruhája. A németországi neonácik jellegzetes jelmezben járnak, de nem egyenruhában. Az egyenruha azt szuggerálja, hogy a gárda tulajdonképpen államhatalmi feladatokat vesz át. Az országban túlságosan elterjedt és igénybe vett kereskedelmi biztonsági szolgálatoktól azonban a gárda agresszív ideológiájában különbözik. Ebben lehetséges támadási pont rejlik, hogy jogilag lehessen fellépni a gárda ellen. Az ügyészség mindenesetre eljárást indított az egyesület feloszlata érdekében. Most született meg az elsőfokú ítélet: a Fővárosi Bíróság feloszlatta az egyesületet. A gárda fellebbezett; remélhetőleg hamarosan jogerős döntés születik az ügyben.

– Joghézagok vannak a magyar jogban, vagy túl lanya a büntetőjog ahhoz, hogy egy ilyen alakzatnak megálljt parancsoljon?

– A politikai szabadságjogokról, a véleménynyilvánítás szabadságáról, a gyülekezési és egyesülési szabadságról szóló törvényeket az Alkotmány vonatkozó cikkelyeivel együtt a rendszerváltás idején fogadták el. Ezek a rendelkezések a szabadságnak a kommunizmus alatti hiánya miatt és a társadalom öntisztulása vetett akkori optimizmusától hajtva a lehető legnagyobb szabadságot biztosítják. Természetesen a gyűlöletre uszítást büntetni rendelik. Itt azonban joggal nagyon magas a bűncselekmény megvalósulásának küszöbe: erőszakos cselekedetek közvetlen szellemi előkészítése, egyéni jogok közvetlen veszélyeztetése. Az ezeket a jogokat tágan értelmező Alkotmánybíróság és jómagam mint a köztársaság elnöke örököndünk a vélemény- és a gyülekezési szabadság megőrzésén. Van azonban abszolút határ: az erőszak alkalmazása.

– Ön azt mondta, hogy a gárda tagjai eddig nem követtek el bűncselekményeket és nem alkalmaztak erőszakot. A nyugati lapokban azonban gyakran számolnak be romák elleni erőszakról.

– Joggal. Téves azonban ezt úgy szemrehányássá alakítani, hogy Magyarországon rasszizmus volna. Ez ellen elnökként bel- és külföldön egyaránt tiltakoznom kell. A szörnyű erőszakos cselekményekkel nyomban érvként élnek vissza a politikai küzdelemben. Az egyik tábor, a cigányokat is beleértve, bármilyen nyom vagy bizonyíték nélkül rasszizmust kiált, és a gárdát vádolja, ha nem is az elkövetéssel, de a felbujtással. Felháborodik, ha a rendőrség – talán elharmarkodottan – kizárja ezt a motívumot, mint eddig minden esetben. A másik oldal azonnal és hasonlóan alaptalanul a romák közötti maffiaharcokról vagy

az uzsorásoknak a nem fizető adósokkal szembeni rémtetteiről beszél. Az elharmarkodott kijelentések a feszültség jelei. Az ilyen bűncselekmények felderítési aránya nagyon alacsony, a gyilkosságok esetében máig szinte nulla. A kisebbségi ombudsman joggal mutat rá arra, hogy a legsúlyosabb bűncselekményeket cigányok sérelmére követik el. Ők alkotják tehát ma a társadalom legkevésbé védett csoportját. Ez elfogadhatatlan. A rendőrségnek végre világos képet kellene alkotnia a tettesekről és indítékaikról.

Mindez azt mutatja, hogy mély és általánosabb társadalmi problémák vannak a háttérben. Jó, hogy a gárda jogi helyzetét most bírói úton tisztázzák. A felosztatással azonban nem szabadna megelégednünk. A gárda csak címlapra kerülő tünet.

– Képes-e a demokrácia jobban kezelni a cigánykérdést, mint ahogy azt a szocializmus tette – vagy elmaradnak a sikerek, ami azonban nemzetközi méretű feltűnést kelt?

– A cseh–német határtól Magyarországon át a Balkán déli részéig terjedő övezetben a cigányok vagy romák helyzete az egyik legnagyobb probléma, és a jövőben is biztosan az marad. A népesség egyre nagyobb hányadát alkotják. Mindezen országok ugyanazokkal a gondokkal szembesülnek, amelyek Nyugaton is léteznek, mint a bevándorlók integrációja, a különböző kultúrák együttélése, az idegenellenesség és az egymás iránt kölcsönösen kifejlesztendő tolerancia.

– Hogyan lehet megfelelő nyelvezetet találni a nemzet összetartozásának kifejezésére?

– A cigányok nyelvileg, kulturálisan, valamint integrálhatóságuk és integrációkészségük vonatkozásában szintén sokszínűek. A szocialista nagyüzemek összeomlása óta gyakorlatilag már a második nemzedékük munkanélküli. Ez pusztító hatású a gyerekekre nézve is. Természetesen munkahelyeket kellene teremteni a romák számára. Az eddigi vélt megoldás azonban, hogy a cigányok szociális segélyezését és ellátását a helyhatóságokra bízzák, mindkét felet tönkreteszi. A romák szakmai és társadalmi felemelkedésének egyetlen esélyét az oktatás és a modern szakképzés nyújtja. Pedagógiai program, valamint erre kiképzett tanárok és segítők nélkül azonban csak a politikai színezetű, doktriner birkózás marad az integrált vagy szegregált oktatásért. A cigányok integrációja érdekében mindkét oldálnak át kellene gondolnia álláspontját.

– Magyarország és a szomszédos országok kapcsolataiban is vannak nehézségek.

– Igen, ez idő szerint feszültségek vannak Szlovákiával. Az Európai Unió belüli szomszédos országok között ez egyszerre sajnálatos és érthetetlen. Alapvetően a nemzeti kisebbségek kérdéséről van szó. Ez persze egyáltalán nem korlátozódik erre a régióra. Az Európai Unió minden hetedik polgára valamilyen

nemzeti kisebbséghez tartozik, és Európa tele van ilyen jellegű megoldatlan, de jól megoldott problémákkal is. Van, ahol továbbra is él a homogén nemzetállam elképzelése, amely a kisebbségeket nem ismeri el közösségnek – ez a francia iskola, számos kelet-közép-európai követővel. Más helyeken példaértékű megoldások születnek: itt kell megemlíteni a finnországi svédeket vagy Dél-Tirol autonómiáját. A nemzetközi jogban jelentős javulásnak lehetünk tanúi a kisebbségi jogok biztosításánál, és kísérleteznek olyan intézményekkel is az érintett szomszédos államok szintjén, mint a külföldön élő honfitársak részvételével működő kormányzati tanácsadó testületek. Az Európai Unió már nem fordíthat hátat ennek a kérdésnek. A probléma eddig is égető volt, de az új és még inkább az eljövendő tagállamok kikényszerítik majd a választ.

Nem szeretnék történelemórát tartani, de tudni kell, hogy az első világháborút követően a Habsburg Birodalom szétesésével több mint hárommillió magyar került az új utódállamokba (az akkori tízmillióból).

– *Vannak olyan vádak, hogy Magyarország határrevízióra törekszik. Köztársasági elnökként ön világossá teheti, hogy a magyar állam belenyugodott a trianoni békeszerződésbe.*

– Igen, ez egyértelmű. Már az 1947. évi békeszerződés óta egyszer semadtunk okot kételyekre. Az 1990-es rendszerváltást követően valamennyi szomszédos állammal alapszerződést kötöttünk. Megerősítettük, hogy az államhatárokat véglegesnek és megváltoztathatatatlannak tekintjük. A szomszédos államokkal szemben nincsenek területi követeléseink. Biztos vagyok benne, hogy Magyarország lakossága ezt ugyanígy látja.

Más kérdés, hogyan található korszerű nyelvezet a külföldi magyarokkal való összetartozás kifejezésére. A kommunista korszakban 1989-ig tabu volt az a téma, hogy hol és miért élnek magyarok a népköztársaság határain kívül. Ez az 1956-os forradalomra adott válasz volt, amely a nemzeti egység és önrendelkezés jegyében zajlott. Egy nemzedék nőtt fel e kérdések ismerete nélkül, míg a többi kommunista állam nacionalista irányzatot követett és ébren tartotta a háború előtti időből fennmaradt bizalmatlanságot és félelmet a magyarokkal szemben. Az 1990-es rendszerváltás óta nem tárgyszerű érvek, szemrehányások és félelmek bukkannak fel minden oldalról. Ha egyszer elnökségem eredményét akarják megnevezni, az a minden magyar és a szomszédos népek közötti megbékélés és bizalom lehet.

– *Milyen valójában a magyar–szlovák viszony?*

– Az önálló Szlovákia létrejötte óta három időszakot lehet megkülönböztetni a Magyarországgal és a szlovákiai magyarokkal fennálló viszonyban. Egy október végi szlovákiai közvélemény-kutatás azt mutatta, hogy a legutóbbi kormány-

váltásig a hétköznapiak, az oktatásügy, az anyanyelvhasználat, a kisebbségi jogok, a szlovákok és a szlovákiai magyarok viszonyának minden mutatója javult. Két éve azonban romlanak a mutatók és ezzel együtt a hangulat is. A hétköznapiak kapcsán arról számolnak be, hogy aki magyarul beszél, azt hallja, hogy „Szlovákiában vagyunk, itt szlovákul beszélünk”. A gyerekekre ez megfélemlítően, a felnőttekre pedig megalázóan hat.

Hosszú a panaszok sora, és a kormánypártokat, valamint azok politikusait állandó magyarellenes retorika jellemzi. Hogy csak a legutóbbi közjátékot említsem, az oktatási miniszter rendelete szerint a magyar diákok tankönyveiben a földrajzi neveket többé nem magyarul, hanem csak szlovákul lehetett megjeleníteni. Csak a napokban sikerült egy törvény révén a korábbi állapothoz visszatérni: a szlovák nevek zárójelben állnak a magyarok mögött. Nagyon bizonytalanoknak tűnik azonban a törvény keresztülvitele. Ehhez járul még a történelem torzítása. A szlovák gyerekeknek csak azt tanítják, hogy a szlovákokat elnyomták a magyarok. Nem tudják, miért vannak magyarok az országban. Fogalmuk sincs arról, hogy ősidők óta éltek magyarok ezen a területen. Vannak olyan sértő mondások, mint: „a magyarokat a Duna mögé kell küldeni”. A szlovák gyerekek azt hiszik, hogy a Duna nem csupán államhatár, hanem nyelvi és etnikai határ is. A nyelvi határ azonban némely területen a Dunától ötven kilométerre északra húzódik. Noha ez már nem olyan éles és egyértelműen dél felé csúszik, a Szlovák Köztársaság e területein ma is a magyarok élnek többségben, és remélem, ez így is marad.

– Szlovákiában jól fejlődik a gazdaság, és mégis növekszik az etnikai feszültség. Ez a legtöbbször fordítva van: az etnikai villongások hivatottak elterelni a figyelmet a gazdasági nehézségekről.

– A hirtelen romlás a Szlovákiai Nemzeti Párttal (SNS) és a Néppárttal (HZDS) függ össze. Az ő magyarellenes ideológiájuk a bel- és külpolitika egyik fő témája, és foglalkoztatja az embereket. Ez azonban lassan a lakosság közkincsévé válik, amint azt a közvélemény-kutatások szerint a fiatalok magyarellensége mutatja.

– A jelenlegi helyzetet Magyarország és néhány szomszédjának EU-tagsága is eredményezte?

– Egy nagyobb egység részét képezzük. Ezen belül szeretnénk a nemzet kulturális egységét megőrizni. Sok külföldi nem érti ezt. Az egyik – Franciaországot követő – iskola számára a nemzet az állampolgársággal megegyező politikai fogalom. A németek azonban átértelmezték azt, hogy két országban és azokon túlmenően is értelmezhetik magukat egy nemzetként. A politikai és a kulturális nemzet is létezik, és ezek nem fedik teljesen egymást. Ezt az Európa Tanácsban

a „nemzet” fogalmára vonatkozó 2006. évi 1735. számú ajánlásban ismerték el, csakúgy, mint azt, hogy vannak jogok a kulturális identitás megóvásához is. Az Európa Tanács ehhez a *kin state – kin minority* fogalompárt vezette be. Magyarország ennek értelmében anyaországnak tekinti magát, és ragaszkodik ahhoz, hogy a szomszédságában élő nemzetrészekkel egy kulturális egységet alkosson. Ez egyáltalán nem veszélyezteti ezen államok szuverenitását vagy integritását.

A szlovákiai Besztercebányán vagy Banská Bystricában (Neusohl) Ivan Gašparovič és én előadásokat tartottunk. Azt mondtam a hallgatónak: „Engedjék meg, hogy egész, valaha közös hazánkat szeressem!” Ez természetesen fordítva is érvényes. Nem vesz el tőlünk semmit, ha a szlovákok vagy a románok a mai Magyarországot szeretik, ahol nemzetük tagjai és közösségei éltek és élnek. Közös volt a történelmünk, különösen a szlovákokkal, akik a XI. század óta éltek a Magyar Királyságban. Minden eredmény, minden kulturális kincs közös kincs. A 800 éves történelem során nem jelentett különbséget, hogy egy tudós szlovák vagy magyar volt.

– *Ez a kijelentés alapvetően Romániára is érvényes?*

– Csíkszeredában (Miercurea Ciuc) Traian Băsescu román elnök jelenlétében hasonlóan fogalmaztam, amikor októberben az 1956-os magyar forradalom évfordulóját ünnepeltük. Erdélyben, Székelyföldön van egy kis magyar világ. Ott mindenki magyar: az iskolaigazgató, a polgármester, a vízművek igazgatója, mindenki. Ez érték. Azt kívánom, hogy egy országon belül az ilyen kis, önálló kultúrájú világok létét nyereséggént ismerjék el, és ne veszélynek tekintsék. Nagy kár, hogy az erdélyi szászok vagy a szepességi németek Szlovákiában már nincsenek a régióban. Közös veszteség az is, hogy a háború után 80 ezer szlovákot telepítettek át Magyarországról Szlovákiába, és ugyanaz a svábok elűzése Magyarországról. Fiatalkoromban a Pécs (Fünfkirchen) környéki falvakban este a kocsmában még németül beszéltek. Ma már ez a múlté.

– *Mi volt a román elnök reakciója?*

– Nagyon kedvező volt. Hosszú beszédem alatt kitartott mellettem a hidegben. Kifejeztem reményemet, hogy zavartalanul maradunk ebben a kis világban. Băsescu megerősítette, hogy Romániában mindenkinek joga van nemzeti identitásához és a lelki folytonossághoz – amit úgy lehet érteni, hogy az anyaországhoz is. Hangsúlyozta valamennyi romániai nemzetiség egyenlőségét és az állam szükséges decentralizálásáról beszélt. Hozzátettem, hogy célszerű Székelyföldet adminisztratív szempontból az EU egyik fejlődő régiójának tekinteni.

– *Mi a véleménye a területi autonómiáról a kulturális autonómiával szemben?*

– A kulturális autonómia azoknak a joga, akik részesednek az adott kultúrából. A területi autonómia elméleti lehetőség Európában – amire számos működő

példa létezik. Ha az előfeltételek teljesülnek, a kisebbség lakóhelye kompakt, és fennáll az idetartozók akarata, akkor igényelhetik ezt. A mindenkori állammal történő kiegyezés kérdése, hogy lehetővé teszik-e ezt a szabályozást. Az autonómia szó nem értelmezhető úgy, mintha az ország területi integritása ellen irányulna.

– *Sok politikai erő azonban ilyen értelemben használja.*

– Szlovákiában igen – magyar részről azonban sohasem. Vannak viszont országok, melyekben az autonómia szó nem kelt riadalmat. Itt van például Szerbia, ahol a Vajdaság autonóm státusát beterveztették a belgrádi parlamentben, amit remélhetőleg el is fogadnák majd. A Vajdaság olyan vegyes terület, ahol sok nemzet lakik, és ezért nagyobb pénzügyi és közigazgatási önállóságra vágyik, de soha nem törekedett a Szerbiáról való leválásra. Épp ellenkezőleg, Szerbia e modern része mintarégióknak szeretne számítani az Európai Unióba vezető úton. A szlovákokban ezzel szemben mélyen gyökerezik a félelem az ilyen szavakkal, sőt igényekkel szemben. Nekem az a feladatom, hogy megszüntessem ezeket a félelmeket.

– *Mi a véleménye autonómia helyett a regionális önkormányzatról?*

– Ez a tartalomtól függ. Székelyföld három történelmi megyéjéből kettő tulajdonképpen ma is autonóm.

– *Bukarest úgy állíthatja össze ezeket az egységeket, hogy a székelyeket közigazgatásilag szétválasztja.*

– A nemzetközi jog és az alapszerződések szerint az egyes területek etnikai összetétele nem módosítható. Ezt nem csorbítva a közigazgatási határok meghatározhatók úgy, hogy nem állnak összhangban az etnikai tagozódással. Így a helyi többségből kisebbséget csinálnak. A szlovákiai magyarok arra panaszkodnak, hogy közigazgatásilag ott is szétdarabolták őket, ahol többen éltek együtt.

Magyarországon kívül négy nagyobb olyan terület létezik, ahol többen élnek a magyarok: Erdélyben, Szlovákia déli részén, Ukrajnában a magyar határ mentén és Szerbia északi részén, a Vajdaságban. Egyébként ezek vegyes területek. A „nemzet megőrzése” nem jelent veszélyt senkire nézve. Fontos eredmény volna, ha segíthetnék az ilyen félelmek feloldásában. Ez a félelem azonban mélyen gyökerezik, és furcsa elképzeléseket ébreszt.

– *Ez fordítva azt is jelenti, hogy a mostani nehézségek – a labdarúgóbotrányok és a határ lezárása – a feszültségnek nem okozói, hanem inkább hatásai?*

– Igen, mindez, mondhatni, a jéghegy csúcsa. Ennek ellenére hangsúlyozni szeretném, hogy van a lakosságban sok megértés is, és létezik jó együttműködés, például a határ menti régiókban vagy a gazdaság területén. Egy rendszeresen megismételt közvélemény-kutatás szerint a magyarok valamennyi szomszéd-

dos nép közül a szlovákot tartják a leginkább hozzájuk hasonlóknak. Lényeges tényező a Magyar Köztársaság befolyása a szomszédos államokban élő magyar kisebbségekre. A szlovákiai és romániai magyarok képviselői megosztottak – csakúgy, mint a két magyar néppárt az anyaországban. Magyarországon sincs „nemzeti konszenzus” a népcsoportok kérdésében. A magyar politika a rendszerváltás első évtizedében meghatározó befolyást akart gyakorolni a külföldi magyarokra. Ennek megfelelően exportálta saját megosztottságát. A magyar népcsoportok önálló alakzatai – sőt úgy fogalmaznék, hogy az ottani magyar társadalmak – már nem viselik el ezt a gyámkodást. Több olyan konferenciát tartottunk, ahova a kisebbségekből nem politikusokat, hanem tanárokat, kutatókat, szerkesztőket, papokat hívtam meg, megvitatva a demográfiai helyzetet, a nyelvet, a vegyes területek és a diaszpóra kérdéseit, és beszéltünk a külső és a magyar segítségről, az önálló gazdálkodásról és az oktatásügyről. Nagyon sokat tanulok ebből. Látom, hogy a magyarság kilencven évvel a Habsburg-monarchia összeomlása után is kulturális egység, egy kulturális nemzet, a szomszédos államokban több regionális közösséggel – és egy nagy diaszpórával. Budapest ma már nem diktál. A különböző népcsoportok nagyon eltérőek. Bukarestben egészen másképp mennek a dolgok, mint Pozsonyban (Bratislava/Pressburg) vagy Ljubljánában (Laibach). Az egységnek nem árt az, hogy a külföldi magyar népcsoportok között vannak különbségek.

– *Antall József magyar miniszterelnök 1990-ben azt mondta, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke. Milyen minőségben törődik ön a szomszédos országokban élő magyar kisebbségekkel: államfőként, alkotmányjogászként vagy magánemberként?*

– Mind a három minőségben. Elnökként az Alkotmány rendelkezését valószínűsítem meg, miszerint a Magyar Köztársaság felelősnek érzi magát a külföldön élő magyarokért. Ezt valószínűsítem meg a gyakorlatban. Azt hiszem, hogy nagyon óvatosan figyelembe veszem valamennyi jogi határt, és kihasználom minden jogi lehetőséget. A magyar szomszédságpolitika arra törekszik, hogy a kisebbségi kérdéseket ne tekintse tisztán belpolitikai ügynek. Magyarország ezért minden alapszerződésében keresztülvitte a mai nemzetközi kisebbségvédelem eszközét. Figyelemmel vagyok ugyanakkor a szomszédok érzékenységre is.

– *Értik önt a szomszédos országokban?*

– Mélységesen sajnálom, hogy a szlovákok nem értenek egyet azzal, hogy a Szent István-napot ott ünnepeljem, ahol a legrégebbi írásos magyar relikviát őrizték. Magam szívből üdvözlöm, ha magas rangú szlovák vagy horvát személyiségek Magyarországon honfitársaikkal találkoznak. Mindig rámutatok arra, hogy semmilyen követelést nem támasztunk, és hogy minden Magyarországon

kívül élő magyar lojális állampolgára kell legyen annak az országnak, amelyben él, és integrálódnia kell a fennálló társadalomba. Mindaz, amit ott akár szellemileg, akár anyagi javakban megteremtenek, Szlovákia vagy az adott ország javára válik; és mindig elmondom, hogy közös történelmünket a közös tulajdonság hangsúlyozásával kell ápolni. A szlovákiai magyarok kettős kötődésűek. Magyaroknak, a magyar kulturális nemzet tagjainak tekintik magukat, és jó szlovák állampolgárok, akik a hazájuknak tekintik Szlovákiát, ahol születtek és ősük éltek. Remélem, hogy nem vándorolnak ki, Magyarországra sem. A kulcsmondat túlmutat minden technikai megoldáson és formális törekvésen. Így hangzik: a szívünknek kell nyitottnak lennie.

A SOK GYERMEK NEM PROBLÉMA, HANEM MEGOLDÁS*

Isten éltesse a húszéves Nagycsaládosok Országos Egyesületét!

Amikor kiadványokon vagy másutt a NOE jelvényével – Noé bárkájával – találkozom, mindig megragad ez a szimbólum, s azt gondolom, valóban ez a társaság viszi át az életet az özönvízen túlra. Meg kell azonban gondolnunk, hogy valóban itt van-e az özönvíz, avagy ma éppen apad-e. Szeretnék tehát jót is megrosszat is mondani. Azok a fogalmak és intézmények ugyanis, amelyek minket éltetnek, vagyis a család és a házasság, intézményi szinten nincsenek veszélyben. Az Alkotmánybíróság – teljesen észrevétlenül – egy héttel ezelőtt megerősítette azt a korábbi álláspontját, hogy a magyar Alkotmány szerint a házasság férfi és nő kapcsolata. Ez összhangban van számos nemzetközi alapokmánnyal. Ugyanígy a család fogalmáért sem kell aggódunk. Ha azonban az ezekben az intézményekben zajló folyamatokat nézzük, akkor fogyást és instabilitást tapasztalunk. Nem ismertetem a statisztikai adatokat a házasságkötések és a válások arányáról, arról, hogy mennyi a csonka család, a családok átlagosan hány gyermeket nevelnek, s végső soron milyen kevesen vagyunk nagycsaládosok.

* Beszéd a Nagycsaládosok Országos Egyesülete megalakulásának huszadik évfordulóján rendezett ünnepségen a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen. Budapest, 2007. október 28.

Tény, hogy Európa-szerte tapasztaljuk az öregedő társadalom jeleit, miközben a nagycsaládosok egyértelműen az ellenkező trendet képviselik. Minden társadalomtudománnyal foglalkozó ember tudja, hogy a valóságban egyszerre vannak jelen ellentétes mozgások. A nagycsaládosok értékrendje, az Európában érvényesülő tendenciák ellenére egy cseppet sem konzervatív olyan értelemben, hogy idejétmúlt lenne, vagy hogy ötven-száz évvel ezelőtti mintákhoz kötődne. Meggyőződésem, hogy mindaz, amit a NOE és a nagycsaládok képviselnek, korszerű, sőt jövőbe mutató válasz azokra a dilemmákra, amelyekkel Európa szembenéz. Teljesen egyetértek a sokszor hangoztatott NOE-jelszóval: a sok gyermek nem probléma, hanem megoldás. Ha tágabb perspektívában nézzük a kisebbségbe szoruló nagycsaládokat az előregedő Európában, ha kinyitjuk a szemünket az egész világra, akkor látjuk, hogy mindez fordítva van: Európa szorul kisebbségbe a népességfogyással és az előregedéssel, hiszen a Föld népessége robanásszerűen növekszik. Érdekes, hogy amióta a klímaváltozás előtérbe került, a túlnépesedés kérdését hivatalosan egyre kevesebbet emlegetik. Pedig erről nem hallgatni kell, hanem a gazdasági növekedést, a környezetszennyezést, a világ és az egyes országok szociális kettészakadását, a megtermelt és a környezeti javak igazságos elosztását egymással összefüggő problémaként kell kezelnünk.

Engedjék meg, hogy kitekintsek a világra: említettem már a klímaváltozást. Nyilvánvaló, hogy az úgynevezett fejlett világban vagy általában az északi féltekén uralkodó, csakis a növekedésre irányuló termeléssel és a fogyasztási szokásokkal a vesztünkbe rohanunk. A múlt héten hozták nyilvánosságra az UNEP legújabb jelentését, a GEO-4-et, amely az utóbbi húsz évben a környezeti és társadalmi helyzet romlását állapítja meg. Bármennyire is a környezetvédelem felé fordul ma az ipari társadalom, a környezet állapota gyorsabban romlik, az idővel futunk tehát versenyt.

Arra is figyelniünk kell, hogy ezzel párhuzamosan még ennél is nagyobb változás várható. Nemcsak a külső világban kell felkészülnünk és versenyt futnunk az idővel, hanem a sokat emlegetett biológiai-tudományos forradalom – összekötve a nanotechnológiával, az informatika rettenetesen gyors fejlődésével – szintén azt követeli, hogy teljesen új szemmel nézzünk a világra. Nemcsak kívül, a természeti környezetben változik meg minden, s nem csupán ehhez kell új emberképet, embereszményt állítanunk, hanem belül is. Az emberi test és személyiség eddig elképzelhetetlen mértékű beavatkozásnak lesz kitéve. Ennek fényében be kell látnunk, hogy a múlt évtizedek kérdései, például a megtermékenyítés, az abortusz voltaképpen ezer éve ugyanolyazok, és lényegében új választ sem tudtunk adni rájuk. De föl kell készülnünk minőségileg más, új problémákra is. Ezt azért is jegyzem meg, mert azok az értékek, melyeket a

nagycsaládosok képviselnek, segíthetnek, hogy ezekre a kihívásokra jó választ találjunk.

Hadd térjek rá végre a NOE-ra is, két olyan aspektusból, amit mindenképpen ki kell emelnem. Az egyik az érdekérvényesítő nagy szervezet, a másik pedig a NOE mint működő közösségek hálózata. A NOE a magyar társadalomban talán a legelismertebb civil szervezet, a legnagyobb, és létszámát, erkölcsi tartalmát tekintve biztos, hogy a legelsőik között van. Azt hiszem, hogy ez nem csoda, hiszen a nagy család eleve erre nevel.

Ami a NOE-t mint érdekérvényesítő szervezetet illeti, itt sajnos a mérleg inkább negatív. Nem akarok ünneprontó lenni, nagyon röviden szeretném csak elmondani, hogy megkapom a NOE-tól azt a sok elemzést és rengeteg panaszt is, amelyeknek az a summájuk, hogy bár történnek állami erőfeszítések a családtámogatás terén, de az egész modell nem a nagycsaládosokra van szabva. A meghozott pici korrekciók nem elegendők, nem veszik igazán életszerűen figyelembe azt, hogyan él egy nagycsalád, mik a szükségletei. Ha például több gyereket többfelé kell hordani, ez már nem fér bele bizonyos kedvezményes időkeretekbe. Vagy a jövedelemkiegészítések és kompenzációk korántsem elegendők. De nem ezeket szeretném sorolni. A kérdés, hogy mindaz, amit a NOE tesz, ahogy próbálja a nagycsaládok érdekeit és a jövő érdekeit érvényesíteni, miért jár ennyire szegényes eredménnyel. Egyszerűen a NOE küzdelmeiben is megmutatkozik, hogy a civil társadalomnak Magyarországon mennyire kevés az eszköze. Nagyon fontos ezért tudatosítani, hogy az egyesület és az egész civil szféra ereje a pártsemlegesség. Ahogy a NOE kitartott amellett, hogy nem áll be semelyik politikai párt mögé, és nem vesz részt közös akciókban sem, ugyanúgy ragaszkodnia kell ahhoz is, hogy ha kritizálja a kormányprogramot, a mindenkori kormány olyan intézkedéseit, amelyek szemben állnak a NOE értékeivel és szükségleteivel, akkor az nem politikai ellenzéki akció, hanem egyszerűen kiállás a saját érdekek mellett. Nem szabad attól megijedni, hogy például ha a NOE bírálja az egészségügyi átalakítás terveit, akkor besorolják az ellenzék közé. A NOE saját nevében beszél, saját háttérével, saját szakértői alapján, saját érdekei érvényesítéséért. Nagyon örülök annak, hogy az egyesület élőlánca és tüntetése szépen sikerült, sőt példamutató volt. Szeretném hangsúlyozni, hogy a köztársasági elnök odafigyel minderre, és vállalja a NOE értékeit.

Ami a NOE-t mint közösségek hálózatát illeti: civil szívem mindig örül, hogy az egyesület nem bürokratikus, hogy itt minden helyi szervezet önállóan intézi az ügyeit. Érdekesen tükrözi a különféle országrészek más-más mentalitását, gazdasági helyzetét, hogyan működnek az ottani nagycsaládos-egyesületek. Így egészen más volt a soproni találkozó, s most legutóbb a bodrogháziakkal, Nyír-

egyházától Sárospatakig, érintve az egész északkeleti országrészt. Vannak egészen kicsi, nagyon aktív és sok százas, másként tevékeny társaságok. Mindegyik a maga módján rendkívül szeretetre és tiszteletre méltó. Csak fejet tudok hajtani az előtt az önzetlenség előtt, ahogy az egyes helyi szervezetek szervezői, mozgatói ezeket a tisztségeket és feladatokat viselik, ahogy időt áldoznak rá, rengeteget szerveznek, és ahogy példamutatóan meg tudnak mozgatni egész városokat és megyéket. Annak is örülök, hogy a helyi szervezetek általában jóban vannak a helyi önkormányzatokkal. Nagyon fontos, hogy együttműködnek. Egyrészt támogatást kaphatnak a szervezetek, igen gyakran helyiségeket, másrészt ők is sokat tudnak segíteni az egész településnek. Szívből üdvözlöm azt is, hogy a határon túl is alakultak nagycsaládos-szervezetek, volt szerencsém találkozni velük többször is. Ez szintén kifejezi a nemzet egységét és közös felelősségünket a nemzet megmaradásáért.

Egy dolog mellett azonban nem mehetek el szó nélkül. Meg szoktam kérdezni minden helyi találkozón, hogy mi a helyzet a cigánysággal. Látnunk kell ugyanis, hogy Magyarországon egy olyan több mint hatszázezres, tehát igen nagy létszámú kisebbség él, amelynek egyik jellemzője a sok gyermek. Tudjuk, rengeteg a nagycsalád a cigányok között. Azt is tapasztaltam, hogy rendkívül kicsi az átjárás a többségi kultúrába épülő nagycsaládos-közösségeink és az ő nem egészen integrált közösségeik között. Igaz, ez nem azon múlik, hogy bármelyik helyi szervezet elzárkózna. Mint mondják, kicsi az érdeklődés, vagy csak olyankor mutatkozik, amikor ruhát, élelmet, más segílyt lehet kapni. Ami persze a NOE tevékenységi körébe tartozik, de nem ez a fő feladata, hanem a közösségformálás és együttlét. Ez a jövő egyik kikerülhetetlen kérdése, hiszen ahol még egyáltalán van jelentős számú nagycsaládos, az pontosan a cigányság. Ahogy nemzeti feladat integrálni – integrálni, nem asszimilálni – a cigányságot a többségi társadalomba, méghozzá a gyerekeken elkezdve, az iskolákon keresztül, éppígy a NOE-nak is ez a feladata ezen a téren.

Végül engedjék meg, hogy visszatérjek a születésnapra, hátunk mögött hagyva a gondokat és feladatokat. Ilyenkor azt szokták kívánni, hogy még sok boldog születésnapot. Ez azonban a NOE-ra egyáltalán nem áll, hiszen az egyesület nem öregszik. Azok, akik húsz évvel ezelőtt megalakították, nagyszülők lettek, és még nagyobb lett a család. És ez így fog menni, amíg világ a világ.

ALKOTMÁNYOSSÁG ÉS A TISZTESSÉG*

Minden ötödik évben újra eltemetjük Antall Józsefet. Súlyos és díszes szavak márványtömbjei rakódnak sírján egyre magasabbra: csak ki ne jöjjön! Nem látom jelét, hogy a kerek évfordulók közt bárkinek hiányozna. Egykor halálos ellenségei is elismerik már, ám ezzel adták át leghatékonyabban a múltnak. Azt mondják: államférfi volt, de korszerűtlen; egy letűnt kor és osztály utolsó, kiváló reprezentánsa. Azaz nem lehet folytatása. Tény, hogy nem lett. Már csak úgy léphet nyomdokába majd egy jövőző politikus, ahogyan Antall József követte példaképeit.

Mit mondhatnak azok, akik szerették? Leltárt készíthetünk hiányáról. Hogy ne a sírkövét faragjuk tovább, próbáljuk meghatározni, mi hiányzik ma a legjobban. Mi hiányzik ma a legjobban? A perspektíva, a széles horizont, a hosszú távú gondolkodás. Rögtönzés követ rögtönzést; minden lépésnek a teljes győzelem vagy a totális vereség a tétje. Öt évvel ezelőtt, ezeken a hasábokon számos példát hoztam fel arra, hogyan tartott ki stratégiai céljai mellett Antall József, mind a kerekasztal-tárgyalásokon, mind utána. Amikor 1989 nyarán több úgynevezett történelmi párt felrúgta az ellenzék korábbi megállapodását a köztársasági elnök jogállása és megválasztása ügyében, Antall a tárgyalások sikere érdekében nem engedte, hogy elővegyük a hangfelvételeket, és szembesítsük őket szőszegésükkel. Leszögezte, hogy volt megállapodás, de új helyzet van, kész a kompromisszumra. Ugyanígy, az érzelmeket kizárva vette tudomásul, hogy nem minden ellenzéki párt írja alá a végső megállapodást az MSZMP-vel. Rögtön az utolsó ülések lebonyolításáról kezdett tárgyalni, s az egyéb vitákat, mint a végcél tekintve értelmetlent, kizárta.

Öt éve az államférfiúi és emberi tartást méltattam; azt, hogy kényesen ügyelt arra, világos maradjon, mit vállal az ügy érdekében, s mi a személyes álláspontja.

Ma az ilyen példák kapcsán az egyértelmű stratégiai célok fontosságáról és az azokhoz való hűségről kell beszélnünk. S arról, hogy Antall Józsefnek ehhez két támpontja, két szilárd mércéje volt: az alkotmányosság és a tisztesség. Egyik sem rövid távú. Egyik sem korszerűtlen. A rendszerváltás minősége múltott azon, lesz-e megbízható, teherbíró alkotmányos jogrend. Ennek érdekében Antall József hajlandó volt közvetlen politikai céljait és a pártérdekeket is háttérbe

* Antall József halálának tizenötödik évfordulóján. *Magyar Nemzet*, 2008. december 12.

szorítani. Maga mondta: érti, hogy az Alkotmánybíróság a jövőnek dolgozik. Ebben is tisztesség dolgának tartotta világossá tenni, mit miért csinál. A tisztesség vezérelte a fent idézett esetekben is, amikor személyes integritását fenntartva vállalt kompromisszumot a kitűzött cél érdekében. A maga és kormánya becsületéhez sem engedett nyúlni: perre ment a minisztériumait általában korrupcióval vádoló kijelentés miatt.

1993 őszén nagyon reményvesztett állapotban, mégis azzal a bizakodó mondattal summázta a helyzetről folytatott beszélgetésünket: a tisztesség hosszú távon megéri.

A KÉNYSZERMUNKATÁBOR NEM TÚRI A HAZUGSÁGOT*

Emlékezni gyűltünk össze, emlékezni a kommunizmus áldozataira. Miért kell emlékezni az áldozatokra – kérdezhetik egyesek. Hiszen már rögtön a rendszerváltáskor meghozták a semmisségi törvényeket, eltörölték az egykori ítéleteket, sokan még pénzbeli kárpótlást is kaptak! A jog megtette, amit a jog megtehet – válaszolom én –, azonban ez nem elég. Valódi kárpótlást csak az emberi gesztus kísérelhet meg. Valódi elégtétel csak az, ha nem feledünk.

Még sokan élnek az áldozatok közül; és a jelenlévők közül sokan élünk felnőttként a kommunista rendszerben is. Az együtt érző emlékezés megpróbálhatja, ha nem is visszaadni, de kiegyensúlyozni azt, amit az áldozatoktól elvettek. Azt, hogy jogaiktól megfosztották, emberi méltóságukban megalázták, hogy rabságba vetették őket. Nem feledhetjük azt sem, amit mindannyiunktól elvettek az elmúlt évtizedekben.

Az ártatlanok szenvedése égbe kiált. Ezért megemlékezni sosem késő. Különösen akkor nem, ha a hallgatásra kényszerítés is része volt az igazságtalanságnak. Akit elengedtek, azzal a fenyegetéssel mehetett el, hogy nagyon megbánja, ha csak egy szót is szól arról, ami vele történt. Hallgattak tehát az áldozatok, a

* Beszéd a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából rendezett megemlékezésen. Csolnok, 2007. február 25.

családtagok. Élni kellett tovább. Sorsával mindenki másképp küzdött meg. Volt, aki felejtetni akart, volt, aki nem tudott felejtetni. Csak a rendszerváltás oldotta fel a hallgatás kényszerét.

Ám napvilágra kerültek a kommunizmus bűnei, ami elkerülhetetlenné tette, hogy tisztázzuk a viszonyunkat ahhoz, amire emlékezünk. Itt a községben még vannak, akik együtt dolgoztak a bányában a rabokkal. Akik élelmet adtak nekik, akik csomagolópapírként használt újságot hagytak számukra, akik leveleket csempészték sapkájukban. Remélem, itt vannak; remélem, gyermekeik és unokáik büszkéek rájuk. Ők, akik emberségesek voltak, akik még kockázatot is vállaltak, világosan állást foglaltak az embertelen kommunizmussal szemben.

Nem csak az ilyen személyes viszonyokról és a személyes elégtételről van azonban szó. Az emlékezésnek túl kell élnie a szereplőket, az eseményeknek a nemzet kollektív emlékezetébe kell beépülnie. Ehhez pedig azt a kérdést szükséges megválaszolni, hogy milyen rendszernek az áldozatai voltak ők. Azt, hogyan ítélt a nemzet a kommunizmus fölött.

A legsúlyosabb bűnöket a kommunizmus az ötvenes években követte el. Nem felejthetjük, mennyi vér tapadt Rákosi kezéhez, hány száz gyilkosság Kádár kezéhez! A diktatúra nyíltan tombolt. De azt se feledjük, hogy a kommunizmus nem ért véget 1963-ban. A rendszer lényege nem változott, amíg csak fennállt: 1989-1990-ig!

Milyen rendszer volt az, amely besúgókkal hálózta be az egész társadalmat?! Vajon nem nagy bűn-e, hogy hazugságra, cinkos hamisságra építette a látszólag békés és gyarapodó életet? Vajon nem az a késői Kádár-rendszer legnagyobb bűne, hogy megtörte a lelkeket, és ezért a bűnt sokan már nem is érezték bűnnek?

A magyar nép 1956-ban lemosta a gyalázatot. Most pedig akkor tudunk ehhez méltók maradni, ha kitartunk amellett, hogy a rendszerváltás utáni Magyarország és a kommunista rendszer között nincs folyamatosság, nincs átjárás.

Tudom és megértem, hogy sokan csalódtak az új rendszerhez fűzött várakozásaikban. Egy dologban azonban nem csalt meg minket a rendszerváltás. Abban, hogy ma nem kötelező hazudni, sőt fel lehet lépni a hazugság ellen. Hogy érvényesülnek a politikai jogok, hogy mindenki szabadon elmondhatja véleményét, hogy nem folyhatnak törvénytelen eljárások senki ellen. Ezért mint a szemünk fényére kell vigyáznunk a véleménynyilvánítás, a gyülekezés szabadságára, nem engedhetjük meg ezek csorbítását. Meg kell követelni, hogy a rendőrség és az igazságszolgáltatás tökéletesen jogszerűen működjön.

A megemlékezést olyan helyen tartjuk, amely a kommunizmus véres korszakának szimbóluma. Amely megmutatja, hogy az enyhülés 1953-ban, a munka- és internálótáborok feloszlata nem volt igaz: itt tovább folyt a kényszersmunka,

ide hozták máshonnan is azokat, akiknek nem kegyelmeztek. Sok fontos üzenete van ennek a helyszínnek: figyelmeztet a tiszta beszédre. Arra, hogy a jó és a rossz közötti különbséget nem szabad elmosni. A kényszermunkatáborok az egyértelműség helyei. Itt a rabság az rabság, a bántalmazás az bántalmazás, az önkény az önkény, a halál az halál.

Recsk, Csolnok és a többi tábor nem tűri a hazugságot. Csolnok megerősíti, mi a rossz, mi a jó. Ez a falu és lakossága példát adott a jóból, az üldözöttekkel való szolidaritásból. Örömmel emlékezhetünk meg arról, hogy a bányászok segítettek az elítélteknek kapcsolatot tartani a külvilággal. Még a bányában éhségstrájkba lépett raboknak is hírt vittek a kinti eseményekről. A mélyben folytatott munka megteremtette a bányászszolidaritást.

Nagyszerű tanulsága Csolnoknak az is, hogy a foglyok nem széledtek szét akkor sem, amikor az örök már elfutottak. Ők az igazságukat akarták. A föld alatt sztrájkoló elítéltek és a tábor többi foglya azt követelték, ismerje el az állam, hogy jogtalanság történt velük. Ügyük hivatalos felülvizsgálatához ragaszkodtak. Megvárták, amíg megérkezik a két főügyész. Végül szabadulópapírt kaptak. A forradalmi idők szép szimbóluma, hogy azon a Legfőbb Ügyészség pecsétje mellett a Csolnoki Nemzeti Bizottság határozatára való hivatkozás is szerepel.

Az emlékezés elégtételt ad az áldozatoknak, és erőt nekünk. A ragaszkodás az alapvető szabadságjogokhoz, továbbá az igazság és hazugság megkülönböztetése, valamint az emberi szolidaritás azok az értékek, amelyekkel a mai megemlékezés gazdagíthat mindannyiunkat.

Köszönöm, hogy ilyen sokan eljöttek emlékezni. Köszönöm, hogy táblát állítottak a község közepén már akkor, amikor még nem létezett hivatalos emléknap. Amíg a csolnokiak és főleg a fiatalok el-elgondolkodnak azon, mit is jelent ez az emléktábla, addig bízhatunk a jövőben.

Végül még egy gondolat. A polgármester úrral beszélgetve hallottam, hogy Csolnokon, ebben a sváb községben milyen kevesen vetették magukat nyilvántartásba a nemzetiségi önkormányzati választásokon. A munkatáborról szóló dokumentumfilm rendezője pedig elmondta, milyen nehezen szólaltak meg az emberek, és milyen sokan nem is vállalták, hogy beszéljenek az akkori eseményekről. Ezt az alkalmat is szeretném ezért megragadni, és nem a saját szavaimmal, de az egész országnak üzeni a most legfontosabbat: „Ne féljetek!”*

* Máté evangéliuma 28,10.

„ISTENÉRT, HAZÁÉRT, CSALÁD ÉS TULAJDON SZENTSÉGÉÉRT”*

Minden évben megtartjuk a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapját. Ott voltam az emlékezők közösségében Csolnokon, abban a bányászfaluban, ahol az utolsó kényszermunkatábor működött 1956-ig. Tavaly a patacsi iskolában és Kovács Béla szülőházánál emlékeztünk a Független Kisgazdapárt főtítkárának 1947-ben történt elhurcolására, ezen a februári napon, amely utóbb a kommunizmus áldozatainak emléknapja lett. Szimbolikus dátum ez, mert ekkor mutatkozott meg leplezetlenül, hogy a Magyar Kommunista Párt semmit nem tisztelve és senkit nem kímélve, minden eszközt meg fog ragadni a hatalom megszerzésére és megtartására.

Valójában bármely napot kijelölhették volna a kommunizmus áldozatainak emlékére. Mindegyikre esett az országban égbekiáltó jogtalanság, gaztett. Elhurcolás, kínvallatás, kulákakasztás, koncepciók per, életek tönkretéve. Felfoghatatlanul nagy szám, hogy a világban százmillió ember esett áldozatul a kommunizmusnak, ebből a volt Szovjetunióban húszmillió. Itthon azonban minden közösségben: városban, községben, családban arca van az áldozatoknak, arca és története. Ha nem tartanánk ébren emlékezetünket, a magyar nemzet történetét csonkítanánk meg. Magunkat csonkítanánk meg, mert minden közösség, még a család alapja is a hagyomány, amelyet magáénak ismer és folytatni akar.

Dunapatajnak és lakóinak is megvan a maguk évfordulója, az a nap, amelyen a kommunista terror itteni halottaira emlékeznek. Már 1924-ben emléket állítottak annak a 63 embernek, akiket 1919. június 23-án a vörösök kivégeztek, 16 évestől a 88 évesig. Egy újabb kommunista uralom általi megszakítás után ma ismét áll az emlékmű, s rajta Dunapataj közösségének pontos értékelése arról, miért éltek és haltak meg ezek a társaik: „Istenért, hazáért, család és tulajdon szentségéért”.

Miért gyűltünk össze ma is, a kommunizmus áldozatainak országos emléknapján itt, amikor semmi kétség, hogy június 23-án, és a majd eljövendő években is, a patajiak meg fognak emlékezni halottaikról és arról, ki ölte meg őket.

* Beszéd az 1919-es dunapataji vörösteror kilencvenedik évfordulója alkalmából szervezett emlékvé nyitóünnepségen, a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapján. Dunapataj, 2009. február 25.

Azért vagyunk ma itt, mert a dunapataji áldozatoknak, a megelőző eseményeknek és a vérengzés utóéletének fontos üzenete van Magyarország számára.

Idén van a Tanácsköztársaság kilencvenedik évfordulója. 1949-től 1989-ig, négy évtizeden át kellett hivatalosan ünnepelni a dicsőséges 133 napot. Az '56-os kommunista tömeggyilkosságok hátramaradottait – Mosonmagyaróvárott, Salgótarjánban, Tiszakécskén – hallgatásra kényszerítették. De legalább nem kellett a gyilkost dicsőíteniük a tragédia évfordulóján. Vajon milyen érzés volt itt, Dunapatajon, részt venni a Tanácsköztársaságot dicsőítő iskolai és más, kötelező ünnepségeken? Azért is kell beszélnünk, hogy a megemlékezés feloldja a hazugság elszenvedésének kínját. Vigasztal azzal, hogy helyreállítja az igazságot. Ezzel a közös dunapataji kegyelettel aktussal befogadjuk a nemzet emlékezetébe azokat az áldozatokat is, akik nem a Rákosi-korszak és 1956 vértanúi voltak. Akiknél már a kommunizmus legkorábbi megjelenése megmutatta ezt az arcát, amelynek még számtalan formáját hozta magával a XX. század.

A történelem nemcsak azt követeli meg, hogy pontosan tisztázzuk az eseményeket, hanem hogy feltárjuk azok összefüggéseit is. A dunapataji halottak a Tanácsköztársaság elleni, 1919-es nyári, Duna-menti felkelés megtorlásának áldozatai voltak. Az események a világháború elvesztésétől kezdődő összeomlásba és kaotikus viszonyokba illesztve értelmezhetők, politikai rendszerek gyors váltakozásába, hadseregek vonulásába, idegen megszállásba, gazdasági és megélhetési válságba. Az, hogy az emberek hogyan reagáltak mindeerre, milyen intézmények alakultak és hogyan működtek, mit várt, és hogyan változott a közhangulat – nem szemlélhető önmagában, csak néhány napra szorítkozva. Bárhogyan is értelmezzük azonban a történelmet, nincs semmilyen mentség arra, ami itt történt. Azt nem ellensúlyozhatja, még kevésbé igazolhatja a Tanácsköztársaság semmilyen pillanatnyi proletárjóléti intézkedése Budapesten, sem az ország élelmezési vagy hadi helyzete. Ne feledjük, azok, akiket agyonlőttek vagy felakasztottak, nem fegyveres felkelők voltak – bár a hadifoglyok kivégzése ugyanígy gyilkosság lett volna. Az életben maradt felkelő fegyveresek többsége elmenekült a szerbek megszállta területre. A Szamuely Tibor vezette katonaság, a Lenin-fiúk és más vörös különítmények azokon álltak bosszút, akik éppen a kezük közé kerültek. Különös kegyetlenséggel akarták megfélemlíteni és a további ellenállástól elriasztani a lakosságot.

Dunapatajon ismertek a történetek. A kilencvenedik évfordulóra a pataji önkormányzat kortársak visszaemlékezéseit jelentette meg egy kis kiadvány-

ban.* Más források is olvashatók már. Nem lehet anélkül felidézni a történeteket, hogy az embernek el ne szorulna a szíve, ne dűlná föl, amit megtudni és átérezni kényszerül.

Először arra gondoltam, felolvasok a szemtanúk leírásaiból. Kiegészítettem volna más dokumentumokkal arról, hogyan lett öngyilkos Szamuely Tibor, amikor menekülés közben osztrák határőrök elfogták, és miért nem volt hajlandó befogadni temetőjébe egyetlen falu sem, sem az osztrák, sem a magyar oldalon. Mégis úgy érzem, az illik hozzánk és a mai megemlékezéshez, sőt az áldozatok emlékének is az adja meg a legnagyobb tisztességet, ha arról beszélünk, ami őket a kiszolgáltatottak és a terror passzív elszenvedői fölé emeli, s ami egyben Dunapataj közössége és az egész környék számára dicsőségül szolgál. Ezek az emberek az 1919-es nyári felkelés részesei voltak, amikor az alföldi parasztság és a Dunán túl a tolnaiak úgy döntöttek, nem tűrik tovább méltóságuk megalázását, megélhetésük tönkretételét, hitük és eszméik meggyalázását. Ezért Dunapataj és környékének áldozatai az '56-os forradalom utáni megtorlás áldozataival egy sorba tartoznak.

Ha pedig a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapiján az 1919-es Duna-menti felkelésre emlékezünk, rá kell mutatni azokra a hasonló vonásokra, amelyek 1956-ban a vidék forradalmát jellemezték, és amelyek megmutatkoztak már 1919-ben is. Fontos, hogy az az önmérséklet, gyakorlati bölcsesség, emberhez méltó magatartás beivódjék múltunk kollektív képébe, amely a vidéken mindkét korábbi forradalmi változáskor, de azt kell mondanom, egyes vonatkozásokban még húsz évvel ezelőtt is jellemző volt.

Az 1919-es Duna-menti felkelés éppen olyan spontánul tört ki, mint az 1956-os forradalom. Dunapatajról kiindulva, ahol már június 18-án győzött a felkelés, láncreakciószerűen terjedt tovább, faluról falura vitték a hírt, és mindenütt lángra lobbant az ellenállás, lefegyverezték a helyi vörös őrseget, feloszlatták a direktóriumot. A felkelés csak a Tiszánál állomásozó hadsereg ellenőrizte területnél állt meg. Ha nincs meg mindenütt a készség a csatlakozásra, nem terjedhetett volna ilyen futótűzszerűen a vörös uralom levetése. A korabeli, majd az 1949 utáni kommunista és szocialista értékelés – ugyanúgy, mint az '56-os forradalom után – külső, ellenforradalmi erők akciójának állította be a felkelést. A budapesti puccskísérletet, illetve a Szegeden szerveződő fehéreket akarta az

* Schill Tamás (szerk.): *„Vérük megszentelte a pataji határt”. Dunapataj 1919–2009.* Dunapataj, Dunapataj Nagyközség Önkormányzata, 2009.

események mögé állítani, hogy ne kelljen elismerni: a nép a maga elhatározásából kelt fel ellene.

A felkelők hatalomátvétele döntően békésen zajlott. Nem volt bosszúállás, kegyetlenkedés; egyetlen kommunista életét oltotta ki önkényesen, parancs nélkül egy felkelő itt a közelben, Kalocsán. Ahogy a tanácsköztársasági direktóriumok megalakításánál előfordult, hogy a falu elismert, kipróbált vezetőit választották tagnak, úgy most is több helyen a direktórium maga mondta ki a falu csatlakozását a fehérekhez, és a közbizalom folytán a helyén maradt. Sem a községek proletárvezetői nem kíséreltek meg ellenállást – ők többnyire elmenekültek –, sem a helyiekből álló vörösörségek. A vörösörség tagjait sok helyütt egyszerűen hazazavarták, vagy ők is testületileg átálltak a felkelőkhöz. A párhuzamok 1956-tal nyilvánvalóak. Hasonlóan ahhoz, ahogy 1956-ban a diktatúra, úgy 1919-ben a tanács hatalom is csak külső erőkre támaszkodhatott. Miután két megye vörösörei nem tudták megállítani a felkelés terjedését, a legfelső katonai vezetés a Budapest védelmére fenntartott IV. hadtestet bízta meg annak leverésével. Innen a történetet már mindnyájan ismerjük. A külső túlerő itt is győzött, s utána bosszúból és elrettentésül áldozatokat szedett.

Ma rájuk emlékezünk, s rajtuk keresztül a kommunista diktatúrák valamenynyí áldozatára Magyarországon. Az emlékezés adjon elégtételt az áldozatoknak, és erőt nekünk, hogy fenntartsuk és életünkkel megvalósítsuk azokat az értéket és eszméket, amelyekért ők meghaltak. Én tudom, itt és Dunapataj környékén a gyökér kitart.

Országos Széchényi Könyvtár

A TÖRVÉNNYEL NEM ÉRTEK EGYET*

Ma jár le az egészségbiztosítási pénztárakról szóló törvény kihirdetésének határideje. A törvénnyel nem értek egyet, azt nem írom alá, nem hirdetem ki. Az egészségügyi ellátás átalakítását magam is szükségesnek tartom, éppen úgy, mint a nyugdíjrendszerét is. Súlyos kifogásaim vannak azonban az átalakításnak azzal a módjával szemben, amelyet az egészségbiztosítási törvénynél alkalmaztak. A törvényt kifogásaim részletes kifejtésével visszaküldöm az Országgyűlésnek. Tekintettel a kérdés súlyára és az elkerülhetetlen hasonló reformokra, aggályaimat egyszersmind az ország közvéleménye elé kell tárnom.

A társadalombiztosítás átalakítása csak bizonyos társadalmi és politikai feltételek teljesülése esetén lehet eredményes. Mindenekelőtt semmilyen nagy reformot nem lehet sikerre vinni a terhet viselő állampolgárok bizalma nélkül.

Az is kockázatos, ha az ilyen horderejű átalakítások parlamenti ciklusokhoz igazodnak. Legalább a reform irányában és alapjaiban megegyezésre kell jutniuk a politikai erőknek. Ebben mind a kormánynak, mind az ellenzéknek felelősége van. Végül a sikerhez szükség van az érintettek, esetünkben az orvosok és az egészségügyben dolgozók többségének támogatására, de legalább arra, hogy a változásokat elfogadják.

Az eredményes átalakításnak ezek a feltételei az egészségbiztosítás reformjánál eddig nem teljesültek. Mindezen túl kifogásolható a törvény meghozásának módja és a törvény több lényeges tartalmi eleme is.

A megalapozott, egyetértésre számító törvényalkotáshoz szükséges, hogy az érdekelt társadalmi szervezeteknek és érdekképviselőknek lehetőségük legyen érdemi véleményt adni a törvénytervezetről. A törvény esetében azonban szakmai szervezetek nem vagy megkésve kaptak tájékoztatást a készülő törvény szövegéről, és – főleg az orvosi szakmai kollégiumok számára – nem állt rendelkezésre elég idő a véleményezésre.

Mi több, a törvényjavaslat a politikai háttéralkuk során folyamatosan és lényegesen változott, a legutolsó pillanatig. Nem lehet elvárni országgyűlési képviselőktől, hogy néhány órával korábban megismert, a bizottsági ülés kezde-

* Nyilatkozat az egészségbiztosítási pénztárakról és a kötelező egészségbiztosítás természetbeni ellátási igénybevételeinek rendjéről szóló törvény Országgyűlés részére történt visszaküldésekor. Magyar Televízió, 2007. december 27.

tén vagy éppen a végszavazás előtt kiosztott nagyszámú módosításról azonnal és felelősen állást foglaljanak. Nem értek egyet azzal, hogy egy, a társadalom életét alapvetően és hosszú távon meghatározó törvény ilyen eljárásban szülessen meg.

A törvény jövődő hatását bizonytalanná és kockázatosná teszi, hogy nem készült hozzá valódi hatástanulmány. Sem számítások, sem használható külföldi tapasztalatok nem támasztják alá, hogy ez a modell valóban eredményes lehet. Így ez veszélyes kísérlet, amelynek mindannyian – választási lehetőség nélkül – kényszerűen kísérleti alanyai lennének.

A biztosítási rendszer működési költségei a törvény szövege szerint is bizonyosan és kiszámíthatóan többszörösére fognak emelkedni, és a magánbefektetők természetesen profitot is felvehetnek. Ezért különösen hiányoznak az arra vonatkozó számítások, hogy mennyi pénz jutna a hatékonyság és az ellátási színvonal javítására. Korrekt számítások és külföldi tapasztalatok hiányában pedig még inkább elvárható, hogy az átalakítás fokozatosan, folyamatos mérésekkel és visszacsatolásokkal menjen végbe.

Ahhoz képest viszont, hogy a törvény mégis egyetlen lépésben kívánja az alapvető változást végrehajtani, a majdani rendszer működését biztosító végrehajtási szabályok szövege, de még koncepciója sem készült el. Sőt, a rendszer lényegét adó rendelkezések is hiányoznak a törvényből – például a biztosítási pénztárak és az országos kockázatközösségi alap feladatainak és pénzforrásainak pontos elhatárolása.

A külföldi tapasztalatok szerint a biztosítók mindaddig válogatnak az egészséges és a drágán gyógyítható biztosítottak között, amíg az gazdaságilag kifizetődő. Ezt csak olyan jogi szabályozás zárhatja ki, amely gazdaságilag teszi érdektelenné a válogatást. Erre azonban a törvényben nincsen elegendő biztosíték. A fejkvóta-rendszer a külföldi tapasztalatok szerint nem hatékony eszköz a biztosítók gazdasági érdekeivel szemben. Az országos kockázatközösség szabályozása pedig hiányos a törvényben.

A törvény az egészségügyi ellátás javulását a versenytől, mégpedig a biztosítási pénztárak versenyétől várja. A verseny és a magántőke bevonása a társadalombiztosításba alkotmányosan lehetséges, és adott körülmények között eredményre is vezethet. A külföldön egyedül hatékonynak bizonyult árverseny azonban a törvény kizárja. Mivel a legtöbb helyen csak egy intézmény van elérhető közelségben, a rendelők és kórházak közötti verseny legfeljebb a fővárosban és az egyetemi központokban jöhet létre. Valódi verseny létrehozása helyett tehát a törvény inkább az állam ellenőrző és szervező feladatát ruházza át az egészségbiztosítási pénztárakra, ez pedig nem éri meg az árát, tudniillik az átalakítás terheit és súlyos bizonytalanságát.

Mindezek alapján kértem az Országgyűlést, hogy orvosolja a jogalkotási eljárás súlyos hiányosságait. Ezt az államszervezet demokratikus működésének biztosítása megköveteli. Másrészt kértem az Országgyűlést, hogy fontolja meg a tartalmi kifogásaimat is: különösen a garanciák hiányát, a törvény befejezetlen voltát, a verseny korlátozottságát és a mindebből, valamint a hatásvizsgálat hiányából fakadó bizonytalanságot és a túlzott kockázatot. Csak ezek kiküszöbölésével lehet annak a bizalomnak és társadalmi támogatásnak kialakulására számítani, amely nélkül sem az egészségbiztosítás átalakítása, sem a kikerülhetetlenül előttünk álló nyugdíjreform nem lehet sikeres.

Összefoglalva: egyetértek azzal, hogy az egészségügyben változásra van szükség. Egy ilyen nagy reform azonban támogatás és bizalom nélkül nem lehet eredményes. Sem külföldi tapasztalatok, sem megalapozott gazdasági számítások nem igazolják, hogy a törvény javítaná az ellátást. A törvény szándéka ellenére a biztosítóknak gazdasági érdekük marad az ügyfelek közötti válogatás. Valódi verseny is csak nagyon szűk területen alakulhatna ki. Az egész ország olyan kísérlet kényszerű alanyává válna, amelynek kimenetele bizonytalan. Ezért döntöttem úgy, hogy a törvényt nem írom alá.

SZIMBOLIKUS SZAVAZAT?*

Országos Széchényi Könyvtár

– Mit vár a népszavazási vitától? Vannak, akik azt mondják, hogy ezek demagóg kérdések, nem alkalmasak arra, hogy az egészségügy, az oktatás bonyolult kérdéseit meg lehessen általuk vitatni.

– Ezek a kérdések alkotmányos módon vannak föltéve, mindezt az Alkotmánybíróság több ítéletében is elismerte és indokolta. Inkább azt mondom, hogy rendkívül hosszú kampány volt, hiszen ez a téma másfél éve a politika napirendjén van, amiből viszont az következik, hogy az eredeti kérdések hatóköre meglehetősen kitágult. Ha a kampányt nézzük, legalább háromfajta értelmezés kínálkozik. Az MSZP igyekszik a legszűkebb tárgyi keretben tartani a kampányát, azt üzeni, hogy a 300 forintos vizitdíjról és a tandíjról fogunk dönteni. Ugyanakkor az SZDSZ és a Fidesz kampánya már egészen általános szoci-

* Részletek Mong Atila interjújából a szociális népszavazásról. Info Rádió, 2008. február 7.

álpolitikai kérdésekről szól, sőt, ezen túlmenő ideológiai kérdésekről, a reformok módszertanáról. A hosszú kampány tehát kitágította a kérdések „holdudvarát”. Sokan biztosak benne, hogy itt többről van szó, mint a 300 forintról, és éppen ezért a nép döntésének jelentősége is túl fog mutatni azon, hogy 2009-től meg kell-e szüntetni a vizitdíjat vagy sem. Rendkívül sok függ attól, hogy a politikusok hogyan fognak reagálni az eredményre.

– *Ön szerint mit kell mérlegelnie a választópolgárnak, amikor a szavazásra készül?*

– Az elmúlt másfél év alatt annyi szempont merült fel és a kampány is annyi mérlegelendőt kínál, hogy mindenki az ízlése szerint kiválaszthatja és eldöntheti, hogy szimbolikus szavazatot ad-e le, vagy a 300 forintról akar-e szavazni.

– *Tavaly év végén visszaküldte az Országgyűlésnek az egészségbiztosítás átalakításáról szóló sokat vitatott törvényjavaslatot, amit majd a napokban egy négyórás vita keretében néhány módosítással valószínűleg újra elfogad a kormánytöbbség. Megtehetette volna, hogy az Alkotmánybírósághoz fordul. Miért nem ezt tette?*

– Nem tehettem volna meg. Akkor fordulhatok az Alkotmánybírósághoz, ha a már elfogadott, de ki nem hirdetett törvény alkotmányellenes. Nagyon alaposan megvizsgáltam, és úgy találtam, hogy nincs benne olyan rendelkezés, ami az Alkotmányba ütközne. Jól tudom, hogy ebben a voltaképpen szakmai kérdésben, főleg jobboldalról, sok ellentétes álláspont is megjelent. Ezekkel én szakmai alapon nem értettem egyet, sőt, egyrészt meglep, másrészt pedig el is kedvetlenít, hogy a jobboldalon gyakran fölmerülnek, sajtóban megjelennek rendkívül kalandos jogi elképzelések, amelyek nem állják meg a helyüket, de arra alkalmasak, hogy a laikus közönséget megalapozatlan reménnyel töltsék el és megzavarják. Nem csak publicisztikákban jelentek meg ilyenek. Politikai párttól is kaptam olyan levelet, amelyben kértek, hogy küldjem az Alkotmánybírósághoz a törvényt, és e levélben alapvető jogi tévedések vannak. Azzal érveltek, hogy az egészséghez való jogot úgy kell kezelni, mint egy klasszikus politikai alapjogot, és ezt a törvény szükségtelenül és aránytalanul korlátozza. Ez téves értelmezés és megalapozatlan érvelés.

Az elnöki periódusom első fele igen viharos idősakra esett, és mindig azt kellett mondanom, hogy az egyetlen biztos támasz az, ha az alkotmányos intézményeket, alkotmányos fogalmakat tisztán tartjuk, és ezekben bízhatunk, ezekre építhetünk, hiszen ezek alapján követelhetünk bármit is. Ha az ember enged a kísértésnek, és belemegy olyan konstrukciókba, amelyeket kis erőszakkal föl lehet állítani, ezek olyan kalandos útra vihetik magát az Alkotmánybíróságot is, amit én nem vennék a szívemre. Ha nincs teljesen tiszta, érvekkel alátámaszt-

ható, dogmatikailag százszázalékosan megalapozható alkotmányellenesség, akkor nem fordulok az Alkotmánybírósághoz.

– *Magyarul: sem tartalmában, sem abban, ahogy a törvényt megalkották, nem látott alkotmányos kifogásokat, inkább a társadalmi támogatottságát, a hatástanulmányok hiányát kifogásolta.*

– Azt hiszem, teljesen világos volt, hogy alkotmányos kifogásaim nincsenek, viszont politikai kifogásom annál több. Ezt egy igen hosszú levélben ki is fejtettem az Országgyűlés számára, egy politikai nyilatkozatban pedig röviden összefoglalva a nagyközönségnek is egyértelművé tettem. Tartottam magam ahhoz a legelső nyilatkozatomhoz, hogy ezzel a törvénnyel nem értek egyet, nem írom alá, és nem hirdetem ki.

ERŐS KORMÁNYRA VAN SZÜKSÉG*

– *Sosem látszott még annyira feldülnak, mint múlt hétfőn, amikor a Legfelsőbb Bíróság elnökének jelölt Havasiné Orbán Máriát a szocialisták – nyilvánvalóan politikai okokból – leszavasták a parlamentben. Miben reménykedett? A pártok már csak ilyenek!*

– Sajnálom, ha indulatosnak látszottam volna, ugyanis három jelzõmet – megmagyarázhatatlan, felelõtlen és kártékony – gondosan mérlegeltem. Pontosan leírják azt a helyzetet, amikor az összes párt által támogatott programot bátran képviselő és azt megvalósítani képes jelöltet minden elfogadható érv nélkül elutasítanak. Néhány, főleg baloldali véleményformáló arra felé igyekszik terelni az ügyet, mintha az egyeztetés nélküli jelölés miatt személyes ellentét lenne az MSZP-frakció és a köztársasági elnök között. Pedig nem ez a lényeg; hiszen a szocialisták már öt, szintén nem egyeztetett jelöltemet megszavasták. A lényeg ezen túl van: a bíróságok súlyos állapota és az azonnali orvoslás szükségessége. Hogyan állnak a szocialista képviselők a választóik elé, akik nap mint nap megszenvedik ezt a helyzetet? Hiszen itt volt a megoldás!

– *Vagyis ez az eset sem készíti arra, hogy felülvizsgálja jelölési módját?*

* Borókai Gábor és Szőnyi Szilárd interjúja. *Heti Válasz*, 2008. december 18.

– A jelölési módról csak annyit, hogy kizárólag így lehet elérni, hogy a pártok érveiket és ellenérveiket a nyilvánosság előtt mondják el, s ne ejtsenek ki jó jelöltet az előzetes alkuk során, melynek érvei és tétjei titokban maradnak. Láttuk, ebben az esetben nyilvánosan képviselhető indokok nem hangzottak el. Továbbá a nyilvános folyamat garantálja leginkább a megválasztott tisztségviselő pártpolitikától való függetlenségét. Mindegyik esetben független pozícióról van szó – ezért is jelöl az elnök. Hogy ez milyen fontos, érdemes felidézni a rendőri és a független ügyészi nyomozás közötti különbséget jó néhány politikailag érzékeny bűnügyben, lásd korábban a Kulcsár- és most a Zuschlag-ügyet.

– *Így viszont fontos közintézmények maradnak hónapokra vezető nélkül. Ez nem baj?*

– De baj! Ezért kellene felelősen szavazni. Nem az egyeztetés létén vagy nemlétén múlik az állások betöltése. A parlament maga hagy fontos tisztségeket betöltetlenül: hét éve nincsenek alelnökei az Állami Számvevőszéknek, sokszor évekig üresek alkotmánybírói székek, noha itt az Országgyűlés maga jelöl, és a frakcióknak egymás között kellene megegyezniük.

– *Néhány hónapon belül többször is összekülönbözött a szocialistákkal. Októberben nem ment el a nemzeti csúcsra, mert mint Gyurcsány Ferencnek megüzente, „az állam nem így működik”. Ehhez képest minden más meghívott megjelent, még a Fidesz elnöke is.*

– A meghívó Jordániában ért utol, és már ott elmondtam: képtelenség, hogy Magyarország összes problémáját ilyen formátlan, célját és kimenetelét tekintve homályos összefüggésben meg lehessen oldani. A meghívó szerint ugyanis az oktatásügy és a nyugdíjrendszer reformjától kezdve az önkormányzatok átalakításáig minden fontos kérdés napirenden lett volna. Az esemény célja az volt, hogy elmossa a kormány felelősségét, azt sugallva, hogy mindnyájan együtt vagyunk felelősek azért, ami történik. Pedig válságban éppen a feladatok és felelősségek tisztán tartása a fontos. Örülök, hogy nem adtam hozzá a nevemet.

– *Ezzel viszont lehetőséget adott, hogy a csúcs előtt Jordániában készült képeket közöljenek önről, azt sugallva: miközben a kormány küzd a válsággal, az elnök túrázik a Közel-Keleten. Ha nem számol azzal, hogy mediatiszt, a pillanatra koncentrálni kell a politikáira, a stabilizációra, az alkotmányosságra, a biztonságra szem előtt tartva szándékait is kiforgathatják. Ezzel pedig azt üzenik a hírfogyasztónak, hogy az ország első polgára nem tudja, hol, milyen körülmények között él.*

– Az ilyen manipulációk kivédhetetlenek. Egyetlen „fegyverem” az lehet, hogy ragaszkodom a megválasztásomkor megfogalmazott állampolitikai programhoz. Vagyis kitartok az alkotmányosság mellett, és másoknak is ezt ajánlom. Azoknak is, akik a parlament azonnali feloszlását, új választások kiírását követelik

tőlem, és azoknak is, akik stratégia nélkül, pusztán az előttük álló nap megnyerésének szándékával politizálnak. A kalandos és alkotmányjogilag lehetetlen javaslatok rombolják a közbizalmat, a bizalomhiány pedig már így is általános és mélyszegély. Legsúlyosabb tünete, hogy eltűnt a perspektíva, a széles horizont, a hosszú távú gondolkodás. A politikában rögtönzés rögtönzést követ; minden lépésnek a teljes győzelem vagy a totális vereség a tétje. Pedig az együttműködést csakis a hosszú távú gondolkodás segíti elő. Amíg nincs ilyen program, reménytelen és hamis összefogásról szónokolni; addig csak taktikai megfontolások és látványakciók követik egymást. Vagyis nemzeti csúcsot és nemzeti egységet egy már létező programhoz lehet szervezni. Az alkotmányosság és a szabálykövetés pedig a hosszú távú gondolkodás sajátja, amely idővel több hasznot hoz, mint egy szabályszegés a pillanatnyi előnyért. Ez persze minden normára és értékelvű magatartásra érvényes. Halálának évfordulóján emlékezzünk arra, hogy Antall Józsefet a választott értékei vezényelték, s ilyen alapon voltak példaképei is. A médiapolitizálásban azonban egy-egy pillanatnyilag sikeres külföldi politikus kommunikációja adja a mintát.

– *Ezzel együtt sokan szeretnék tudni, hogy az elnöknek mi az álláspontja a válság kezeléséről.*

– A válság kezelése a kormány feladata. A köztársasági elnök nem választhat helyette eszközt és módszert, mint ahogy nem is felel érte. Viszont felhívhatom a figyelmet azokra a társadalmi és politikai tendenciákra, amelyek a válságban jelentőssé válnak.

– *Mire gondol?*

– Nem értek például egyet azzal a helyzetleírással, hogy milyen bölcs a magyar nép, mert nem rohanta meg a bankokat, és nem vette ki a pénzét. Természetesen ez nagy szerencse, és jól tette, hogy így cselekedett. Az emberek többsége azonban azért viselkedett így, mert még nem fogta föl, hogy válság van. Azt gondolják: ez a bankok ügye, mi pedig vegyünk fel hitelt, menjünk vásárolni, mert indulnak a karácsonyi akciók. Ilyenkor azt kell mondanom, hogy gondoljanak a jövőre, takarékoskodjanak. Hiszen már szűnnek meg a munkahelyek, családok tízezrei jutnak hamarosan súlyos helyzetbe.

– *Közben az egyes foglalkozási ágak képviselői – most a vasutasok, utánuk pedig a közalkalmazottak – sztrájkkal akarják megvédeni az érdekeiket. Bátoríthatja őket ebben, úgy is, mint a civil kurázsi megnyilvánulására, vagy éppenséggel önmérsékletre kell intenie őket?*

– Semmi esetre sem bátorítom őket. Ugyanakkor biztosítani kell jogukat a bérharc minden alkotmányos eszközéhez. De mindenkinek tudnia kell, hogy a jövő érdekében súlyos megszorításokat kell elviselni: például fel kell emelni a

des vagy rendkívüli – választás, annak értelme kell legyen, vagyis nem szabad önmagában szemlélni. Értelmet pedig többek között a versenyző programok adnak neki.

– *Amikor 2006 elején nyilatkozott a Heti Válasznak, azt mondta: azért írja ki a lehető leghamarabbi időpontra az akkori választásokat, mert a gazdaság helyzete mielőbbi voksolást indokol. Most, bár tisztáztuk, hogy korlátozottak a jogi lehetőségei, lát hasonló kényszert a politikában?*

– Lépten-nyomon azzal szembesülök, hogy az üzleti élet képviselői egyértelműen jelzik: a bizalom hiánya gazdasági kárt okoz, s ezen a hiányon semmilyen IMF-kölcsön nem segít. A Reformszövetség fellépése két szempontból fontos újdonság. Egyrészt azért, mert ha egyik párt sem áll elő a kívánt távlatos programmal, akkor a társadalom oldaláról jelentik be annak megalkotását, ráadásul nem szerény óhajként, hanem kifejezett követelésként. A Reformszövetség ugyanis valódi alkupozícióban van; nem úgy, mint az Érdekegyeztető Tanács, melyben a szakszervezeteknek – gyenge legitimitásuk miatt – nincs erejük. A Reformszövetség viszont megvonja a támogatását, a tőke pedig kivonul az országból, ha nem kezdődik el a javasolt és szükséges átalakulás. Ugyanakkor nem elegendő ezzel nyomást gyakorolni a kormányra; hosszú távról lévén szó, tárgyalni kell a másik politikai oldallal is.

– *Ezek szerint nem készül arra, hogy még idén ki kell írnia a következő országgyűlési választást.*

– Bármikor lesz is a választás, el kell kezdeni a felkészülést. De nem úgy, hogy elkezdjük festeni a plakátokat és gyakorlatoztatjuk a torkot, hanem úgy, hogy ezúttal ne lehessen becsapni a választókat. Azt lehet az orránál fogva vezetni, aki nem lát tovább az orránál. A hiteles és hosszú távú gondolkodás persze már most is éppúgy létszükséglet lenne, mint ahogy életbevágó lesz a választáskor. Ezt nemcsak a kampány során kell majd kíméletlenül és szüntelenül számon kérni, hanem – a saját ügyeinkben is – már most gyakorolni kellene.

A JÓAKARATÚ EMBEREKHEZ SZERETNÉK SZÓLNI*

Nagyon sajnálom, de nem tehetem meg, hogy hagyományos újévi köszöntőt mondjak. Bizonytalan és válságos év előtt állunk. Nemcsak az a kérdés, hogyan vészeliük át, hanem az is, hogy mi lesz utána, milyen állapotban fogunk megérkezni a válság utáni napokba.

Mindenkihez, a jóakarató emberekhez szeretnék szólni ma. Természetes, hogy mindnyájan azt kívánjuk, minél kevesebben és minél kevésbé szenvednék meg a válságot. De hát ez nem kívánság dolga. Egyáltalán felfogjuk-e a helyzetet és azt, milyen sok múlik rajtunk?

Kár lenne, ha csak azzal törődnénk, ami közvetlenül minket érint. Amíg nem az én munkahelyem szűnik meg, nem az én vállalkozásom omlik össze, nem az én családom nélkülöz, addig a válság a mások dolga? A bankok baja, ha nincs pénzük? A televízió és a hírek hozzászoktattak ahhoz, hogy százával hevernek a halottak, iparágak vagy országok gazdasága omlik össze. Ennek ellenére bizony mindnyájunkat érintő, fontos kérdés, hogy 75 ezer vagy 200 ezer ember kerül-e utcára, hogy mi lesz a családjukkal. Senkinek sem mindegy, -1 vagy -3 százalékk lesz-e a gazdasági növekedés, vagyis magyarán a zsugorodás. Vajon felrázta-e az egész társadalmat, hogy néhány év alatt mintaországból sereghajtók lettünk?

Ha az általános rossz hangulat, a városok, falvak és a szolgáltatások leromlása, az erőszak terjedése, a mindennapi kapcsolatokat elöntő türelmetlenség és kíméletlenség, majd az elszegényedés átcsap egy határon, csak akkor fogunk majd arra gondolni, hogy ezek bizony nem véletlenek, hanem következményei valaminek? És akkor majd bűnbakot keresünk-e, vagy belátjuk a magunk mulasztásait is?

A világméretű pénzügyi válság és a gazdasági visszaesés különösen sújtja Magyarországot. A válság ugyanis már súlyosan legyengült állapotban találta az országot. A kiút világos meghatározása és az alapvető változások sürgős bevezetése a kormány felelőssége.

Én azonban most nem a politikusokhoz, hanem önökhöz szólok. Önökön legalább annyi múlik, mint a politikusokon, sőt, szerintem több. Önök, a választópolgárok bízzák meg és hatalmazzák fel az állam működtetésére és a helyi ügyek intézésére a képviselőket, akik önöknek felelősek. Önök ítélik meg tevő-

* Újévi beszéd a Magyar Televízióban. Budapest, 2009. január 1.

kenységüket minden választáskor. Ne forduljanak el a politikától a választások között sem! Van lehetőségük a véleménynyilvánításra és a nyomásgyakorlásra, képviselőik ellenőrzésére. De ez csak egy kis része az ország és az önök életének.

Arra kérem tehát önöket, gondoljunk arra is, ami a mostani helyzetben rajtunk, csakis rajtunk múlik! Azt hiszem, önök is egyetértenek velem abban, hogy rajtunk múlik, ki milyen választ ad saját életében a válságra.

Biztos vagyok benne, egyetértenek abban is, hogy ilyen válaszra szükség lesz. Hiszen a magunk és családunk számára ki kell alakítanunk a felszínen maradás stratégiáját. Ez pedig nem megy a régi módon. Nemcsak a korábbi gazdaságpolitika miatt, hanem azért sincsenek az országnak tartalékai, mert nincsenek lakossági megtakarítások. Elköltöttük a pénzünket, sőt jóval többet. Az embereknek pedig a válságban még súlyosabb teher a hitelek törlesztése.

A legfontosabb tehát a jövőre nézve saját erőforrásaink – pénz, idő, egészség – bölcsebb beosztása. Ez régi jó tanács, noha el tudom képzelni, hogy sokan idegenkedve fogadják a takarékosagra vonatkozó intelmeket. Pedig csupán saját döntéseink mérlegelését javaslom: mindig meg kell gondolni, mi az igazán fontos. Nagy fordulat lehet az életünkben, ha azt keressük, ami valódi szükségleteinket és boldogulásunkat szolgálja.

Ne féljünk elővenni a meghitt, régi szavakat és tanácsokat, amelyeket mindenki megért! Ilyen a felelősség is. A takarékoság is elsősorban felelősség, hiszen a felelőtlen költekezés ellentéte. Felelősek vagyunk nemcsak anyagi helyzetünkért, hanem emberségünk megőrzéséért is. Ha a helyzet romlik, az emberek idegesebbek, kevésbé fegyelmezik indulataikat – hiszen ezt már tapasztalhatjuk. Mégis a jóakarátú emberekben bízom: akik a mindennapok küzdelmeiben, a munkahelyen, az üzletben, az utcán és emberi kapcsolataikban megőrzik az emberi tartást, nem hagyják tovább romlani a légkört. Tudom, hogy nehéz, de ha erre ügyelünk, ha van ilyen belső iránytűnk, akkor majd tudunk vigyázni egymásra; keserűségünkben sem fordíthat senki a másik ellen. Felelősségünk van tehát egymásért is.

Az önállóság is nagyon fontos abban, hogy ne törjön össze minket a válság. Ilyenkor mindenki elsősorban magára számíthat – illetve szűkebb környezetére: a családjára, a barátokra. Az önállóság azonban egyszersmind önérzetet is jelent. Éppen a nehéz időkben szükséges, hogy öntudatosak legyünk, s felelős emberként utasítsuk vissza, ha akár gazdaságilag, akár politikailag ki akarnak használni.

Azok, akik bíznak egymásban, kölcsönösen segítik egymást. Ezért az önállóság elválaszthatatlan a szolidaritástól. A közvetlen baráti segítségen túl nem lehetünk közömbösek mások sorsa iránt sem. Aki teheti, nyújtson segítséget azoknak, akik végtéig támasz nélkül maradtak! Jól tudom, sokszor éppen

azok adakoznak, akik maguk is rászorulnának. Az emberség e szép megnyilatkozásai mellett azonban óriási feladat vár a nagy segélyszervezetekre, valamint az egyházakra.

Reményt és sok erőt kívánok Magyarországnak és minden magyarnak! Legyen boldog a ma beköszöntő új esztendő! Végül engedjék meg, hogy megosz-
szak önökkel egy gondolatot, amelyet gyakran felidézek magamban: a tisztesség
hosszú távon megéri.

ELŐREHOZOTT VÁLASZTÁSOK KELLENEK*

– *Elnök úr, amikor vita támadt a Gyurcsány Ferenc által bejelentett konstruktív bizalmatlansági indítványról, külföldön volt, most érkezett haza. Mi a véleménye az azóta kialakult helyzetről?*

– Úgy látom, hogy egy olyan megoldási kísérlet folyik, amely bevallottan rövid távú, átmeneti hatású. Ráadásul a program tartalmáról sem tudunk semmit.

– *A jövőendő kormányprogram tartalmáról, vagyis arról, hogy az új kormány hogyan kezelné a gazdasági válságot, illetve lesz-e ennek megfelelő társadalmi támogatottsága?*

– A konstruktív bizalmatlansági indítványnak pontosan az a lényege, hogy nem szól a jövőendő kormányprogramról. Ez olyan eszköz, amely alkotmányosan ebben a helyzetben nem kifogásolható. Azonban tudni kell, hogy kizárólag egy személyi döntésről szól, a régi miniszterelnök helyett újat kell megválasztani. Ezen túl nincsen mondanivalója, nincs szó a kormányprogram vitájáról sem, és ez azt is jelenti, hogy ez az az eszköz az összes lehetséges technika közül ami a legkevésbé demokratikus.

– *Mi lenne ön szerint a demokratikus megoldás?*

– Az összes többi demokratikusabb ennél. Mindenesetre nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Magyarországot a gazdasági válságon kívül nagyon súlyos bizalmi, hitelességi válság is sújtja. Külföldön is mindenhol ezzel találkozom. Maga a miniszterelnök azért jelentette be a távozási szándékát, hogy

* Luigits Tamás interjúja a Magyar Televízióban. Budapest, 2009. március 25.

az ő szavait használjam, mert a szavahihetősége súlyosan sérült. Ezért el kell ismerni, hogy ez olyan politikai lépés volt, amely megnyitotta az utat a változások előtt. Az a változás azonban, ami most itt készülóban van, nem kielégítő. Én azt hiszem, hogy a legelső lépés az lenne, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba.

– *Hogyan lehetne tiszta vizet önteni a pohárba?*

– Európai parlamenti választások előtt állunk. Ez országos méretű bizalmi szavazás lesz. Ennek az eredménye az lesz, hogy cáfolhatatlanul tudni fogjuk, hogy az embereknek milyenek a pártszimpátiái, milyen érzelmi támogatást tudnak adni az egyes pártoknak, azonban ennél többet nem. Ez érzelmi kérdés, érzelmi demonstráció. Ma már olyan a helyzet, hogy csak az előre hozott parlamenti választás adhat esélyt arra, hogy stabil, széles körű felhatalmazással megerősített kormány tudjon felállni. Olyan kormány, amelynek elég háttere van arra, hogy hosszú távú, többéves programot valósítson meg, és így ki tudja vezetni az országot a válságból.

– *A kormányoldalnak erre az az ellenérve, hogy az előrehozott választás sokáig tart: három-öt, akár hat hónapig is, mire feláll egy olyan új kormány, amely döntéseket hozhat. Megéri-e ez az ár?*

– Én meg úgy látom, hogy ez a mostani kísérlet pedig egészen biztos, hogy egyéves késedelemmel fog járni.

– *Volt egy másik vita is. Gyurcsány Ferenc élesen bírálta a kongresszuson az igazságszolgáltatást. Önnek dolga az Alkotmány szerint az államberendezkedés demokratikus vizsgálata, illetve az e fölötti örökös. Kíván-e megnyilatkozni ebben az ügyben?*

– Igen, kötelességem megnyilatkozni. Ha a miniszterelnök olyan kijelentést tesz, hogy az ügyészség és a bíróság egyes esetekben valamely ellenzéki párt sugalmazása szerint működik, ez súlyosan veszélyezteti az államszervezet demokratikus működésébe helyezett bizalmat. Nem szabad megengedni ilyen kijelentéseket! De engedje meg, hogy visszatérjek még ugyanennek a kérdésnek a keretében, tehát az állam működése keretében az előre hozott választásokhoz. Tudniillik ezt nem önmagában kell szemlélni. Mindenképpen hozzátartozik, hogy egy előre hozott választáson a pártoknak meg kell küzdeniük a bizalomért. Csak akkor fogják helyreállítani a hitelességet, ha valóban olyan kampány lesz, amely reális programokkal lép fel, és amely nem fog hitegetni senkit, azaz nagyon tisztességes, őszinte kampány fog folyni.

ÚJRA KELL KEZDENÜNK*

– Amikor tavasszal Gyurcsány Ferenc távozott a kormányfői székből, azt mondta: ha nem lesznek előre hozott választások, félő, hogy elvesztegetett év áll előttünk. Az elmúlt fél év tükrében igazolva látja akkori megérzését?

– Jobban járt volna az ország, ha akkor az előre hozott választások mellett dönt a parlamenti többség. Így, hogy csak kormányfőt cseréltek, elvált egymástól a rövid távú válságkezelés és a hosszú távú kibontakozás. Gazdaságélénkítésre, reformokra ennek a kormánynak sem ideje, sem pénze, sem támogatottsága nincs. A tavaszi döntéssel tehát elúszott a jövő azonnali meghatározásának lehetősége. Eközben az IMF által elvárt, a kiadáscsökkentésre és hiányra korlátozott válságmenedzselésben sikeres a kormány, csak hát az állam nagy alrendszerei a régi struktúrában működnek tovább. Vagyis a válság többi része nincs menedzselve, ezért az tovább mélyül. Kérdés, hogy ha idén lettek volna a választások, vajon ez a romlás tovább folytatódik-e.

– Mi a válasz? Mit előzhetett volna meg a választás?

– Sosem tudhatjuk pontosan, mi lett volna, ha... Ám azt látjuk, hogy időközben a politikai aréna gyökeresen átrendeződött. Volt párt, amely szétesett, volt, amely hirtelen nagyra nőtt. Némely rendkívül kedvezőtlen jelenségek pedig más környezetben, egy szilárd, feljövő, a változás ígérését hozó új kormány első hónapjaiban talán nem találtak volna olyan kedvező táptalajra, mint így.

– Jól értjük, hogy a Jobbikra gondol?

– Jól értik.

– A Jobbik azért is sikeres, mert az alkotmányos berendezkedést sokan kudarcnak érzik.

– Mindig elkedvetlenít, amikor konkrét politikai problémára azt a választ eszelik ki, hogy változtassuk meg az Alkotmányt. Ezt hallottuk például a gyűlöletbeszéd esetében is. Mások pedig a Szent Korona-tantól várják a megoldást. Csupa reflektálatlan, sehová sem vezető felvetés.

– Azt éppen Orbán Viktor vetette fel, hogy a preambulumbot olyanná kellene fogalmazni, amely kifejezi a nemzet öndefinícióját, hogy honnan jött, hová tart. Példaként a lengyel alkotmányt említette, amely Istenre is utal.

* Borókai Gábor és Stumpf András interjúja. *Heti Válasz*, 2009. december 17.

– Amikor a lengyel alkotmány készült, megkértek, hogy szakértőként szóljak hozzá a tervezethez. Noha tudom, Lengyelországban mennyire mást jelent a katolicizmus, mint nálunk, mégsem tartottam szükségesnek az Istenre való hivatkozást. Voltaképpen féltésből: már akkor voltak riasztó tapasztalataim arról, hogyan él vissza a politika akár szent dolgokkal is. Persze az szintén nem szívderítő, hogy az Európai Unióban, mint ördög a tömjénfüsttől, úgy félnek az egyszerű történelmi tény – Európa keresztény gyökerei – megállapításától. Hogy ez a gyökértelessé válás beismerése-e, vagy csak bornírt *laïcité* – ezen el lehet gondolkodni. A magyar Alkotmányra visszatérve: nem eldobni kell, hanem működtetni. Nem az Alkotmány teremtette ugyanis a válságot, viszont szabályainak és alapértékeinek figyelmen kívül hagyása nagyon is elmélyítette.

– *Konkrétabban?*

– A 2006 októberében történtek, az, amit akkor a rendőrség művelt, és annak kormányzati kezelése, ide tartozik. Hazugsággal választást nyerni – ez sem a mi alkotmányos rendszerünk. 2006 októberében, amikor a miniszterelnök bizalmi szavazást kezdeményezett maga ellen, az alkotmányos demokrácia védelmében kértem a Fideszt, hogy vegyen részt a parlament munkájában. Egyúttal arra is figyelmeztettem az Országgyűlést, hogy arról fognak szavazni, megengedhető-e ez a módszer. A többség szerint az volt, s ennek az értékválasztásnak bélyegét azóta letörölhetetlenül viseli.

– *Megérte ez a határozott kritika? Nem zavarja, hogy a baloldal ennek köszönhetően betolta a „jobboldali elnök” szerepébe?*

– Sajnálom, ha mindent csakis pártszemszögből tudnak értékelni. Az mindenesetre abszurd elvárás, hogy az elnök a pártok álláspontjának mértani közepén helyezkedjen el. Ez azt jelentené, hogy csak hallgat és mosolyog. Szó sincs arról, hogy az elnöknek semmitmondásba kellene menekülnie, amolyan örökös „szeressük egymást, gyerekek” szövegekbe.

– *Egyik legfontosabb feladata mégiscsak az, hogy a közösséget képviselje, nem?*

– Természetesen. Ami viszont még egy mélyen megosztott társadalomban is közös kell legyen, és amihez mindig ragaszkodom is, az nem más, mint maga az Alkotmány. A „nemzet egységének” erre az értékelvű értelmezésére tettem fel az elnökségemet.

– *Értjük, hogy az Alkotmánybíróság első elnökeként szívügye az alaptörvény, de köztársasági elnökként sok bosszúságot okozhatott, hogy nem nevezheti ki a főbíró, nem oszthat parlamentet...*

– Igaz ugyan, hogy sok parlamenti demokráciában az államfő feloszthatja a parlamentet, azonban amikor elvállaltam az elnökséget, tudtam, milyen jogkörök és eszközök állnak a rendelkezésemre. Nem volna elegáns, ha hivatalban

lévő elnökként saját hatásköröm módosításáról értekeznek, vagy azon kezdenék sopánkodni, milyen kár, hogy nem nevezhetek ki kedvemre bárkit.

– *Így azonban láthatóan nem működik a rendszer: ön nem egyeztette a jelöltjeit a pártokkal, ezért folyamatosan leszavasták őket.*

– Miért is nincs az Állami Számvevőszéknek elnöke? Miért nincsenek alkotmánybírák? Azért, mert a parlament képtelen megegyezni, holott ezekben a választásokban semmi szerepem nincs. A rendszer pedig láthatóan működik: az elnök jelölése alapján mind a hat tisztségviselőt megválasztották végül. Ha fogsíkgorgatva is, de minden esetben megtörtént.

– *Bajnai Gordonnal tehát jobb a viszonya, mint Gyurcsány Ferencsel volt?*

– Amikor Gyurcsány Ferencről tájékoztatást kértem a gazdaság valódi állapotáról, a kapott anyag egyértelműen félrevezető volt. Akkor úgy döntöttem: olyan boltban, ahol becsaptak, nem vásárolok, s nem kértem több tájékoztatást. Őszöd után pedig az addiginál is jobban beszűkült a kommunikáció közöttünk. Bajnai Gordon három-négy hetente tényszerűen tájékoztat, a fontos kérdésekről pedig azonnal; korrekt az együttműködés. A viszony olyan, amilyen jogállamban elvárható.

– *Most akkor mi kérünk tájékoztatást: a kormány szerint jövőre 3,8 százalékos hiánnyal számolhatunk, míg az ellenzék állítja, ugyanúgy trükkök százait vetik be, mint négy éve, s a valóságban 7,5 százalékos hiány várható. A Sándor-palota magasából látszik az igazság?*

– A költségvetés felülbírálása nem az elnök asztala, az azonban igen, hogy a költségvetési fegyelem, amelynek betartásáért tavaly törvény is született, megvalósul-e. Itt óriási deficiteket látok. A Költségvetési Tanács – amelynek létrejöttét magam is szorgalmaztam – komoly aggályokat fogalmazott meg. Bár kivédte azt a botrányt, hogy az államháztartási törvényt az átláthatóság kárára módosítsák, az elfogadott büdzsében szép számmal maradtak nyílt – és tudatos – törvénytértekek. Kétségtelen, hogy nem tartalmaz olyan trükköket, amelyekkel a korábbiak számszámra éltek, de törvényellenes gumiszabályokat tettek bele, például az úgynevezett fölül nyitott tételekre vonatkozóan, azaz a kormány bármikor túlköltezhet. Ez sajnálatos, hiszen a cél az volt, hogy helyreállítsuk az ország elmúlt években eltékozolt hitelességét. A hitelesség pedig nemcsak odáig terjed, hogy nem csalunk, hanem valójában ott kezdődik, hogy az intézményeket komolyan vesszük.

– *Nem csak a kinevezési gyakorlatát vagy a vétóhasználatot tekintve tűnik erősebb elnöknek az elődeinél – az utóbbi időben mintha kezébe vette volna a külpolitikát is.*

– Ez túlzás. Az elnök a külügyi kormányzat politikájával összhangban, pontosabban: nem azzal ellentétben képviseli az országot a nemzetközi kapcsolatokban.

– *Azt például egyeztetette a külüggyel, amikor nemrég kikérte magának a rádiófrekvenciák odaítélését elmarasztaló, több nagykövet által is aláírt levelet?*

– Nem.

– *Pedig ideje épp lett volna egyeztetni: nem szólalt meg azonnal.*

– Az ember egy darabig türtözteti magát. Az egyik nagy japán napilap azonban rákérdezett erre a témára, ezért elmondtam, hogy a diplomáciában rendkívül szokatlan és barátságtalan lépés a nagykövetek levele, amelyet egyértelműen konkrét gazdasági érdekek motiváltak. Egy nagykövet szóvá teheti partnerének a kifogásait, főleg, ha ezt otthoni központjával egyeztetette, hiszen az államát képviseli itt. A nyílt levél azonban olyan arrogancia, amely a rég nem tapasztalt birodalmi attitűdöt idézi. Ezt nem fogadhatjuk el.

– *Az amerikai kongresszus múlt héten még határozatot is hozott az ügyben, amelyben elítéli Magyarországot, a sajtószabadság komolyan vételére szólít fel.*

– Természetesen lehet kifogásuk, s még azt sem állítom, hogy alaptalan lenne. A döntés előtt magam is megszólaltam, kifogásolva a pártok magatartását. Ha azonban az elnök megszólalt, a kormányfő szintén, s bírósági eljárás folyik, megint csak sértő túlzás kívülről beleszólni a kérdésbe. Az, hogy egy újságcikkre alapozva hoznak határozatot, és kioktatják Magyarországot sajtószabadságból és demokráciából, elfogadhatatlan. Szeretném egyértelművé tenni: semmilyen emberi jog, szabadságjog szempontjából nem állunk rosszabbul, mint az Egyesült Államok.

– *Pozsony idén még azt is megengedte magának, hogy ne engedje át az országhatáron. A magyar kormány gyengesége miatt lehetett ezt megtenni, vagy ön is követett el hibát?*

– Magyarország imázsa rengeteget romlott az utóbbi években, ám ami történt, azt nem lehet a magyar kormány állapotával megmagyarázni. A határon túli nemzetrészekkel kapcsolatban nagyon komolyan vett stratégia mentén dolgozom. A Sándor-palotában konferenciákat szerveztünk azzal a céllal, hogy a sérelmi politizálás helyett szisztematikusan végigvegyük közös ügyeinket. Másrészt a 2004 decemberében fájdalmasan félresiklott magyar–magyar viszonyt kellett orvosolni, ezért bejártam az összes magyarlakta területet. Büszke vagyok arra, hogy én voltam az első magyar köztársasági elnök, aki március 15-én Kolozsvárról intéz beszédet az egész nemzethez – immár a kulturális nemzet egységének alapján, amely nem áll ellentétben egyes határon túli nemzetrészek adott államukba való integrációjával. E stratégia részeként két éve is voltam Szlovákiában Szent Istvánt ünnepelni, a szervezők akkor sem hívtak meg szlovák

notabilitásokat, mégsem volt gond. Az idei utat is időben bejelentettük, tehát nem érzem, hogy hibáztunk volna.

– *Nem lett volna jobb itthon maradni, amikor már látszott, hogy nem engedik be?*

– Pontosabban: el sem indulni? Azzal elismertem volna, amit ők állítottak, hogy tudniillik provokációnak szántuk a komáromi koszorúzást. Magáról a tiltó jegyzékről útközben, Komárom előtt tíz perccel kaptam telefonon hírt.

– *A szlovákokkal való viszony sem ettől, sem az ottani nyelvtörvénytől nem javult. Utóbbi ügyben van mozgástere?*

– Sok kollégámnak volt szerencsém vázolni a problémát, s a megoldás részeként megismertetni őket a kulturális nemzet koncepciójával. Általában megértést tapasztaltam, többen nyilvánosan is visszaigazolták ezt, ahogy jó néhányan az Európai Unió vezetői közül is. Rendkívül fontos volt az is, amikor Tadić szerb elnökkel két éve együtt jelentettük be Szabadkán, hogy a kettős állampolgárságnak nincs akadálya. Múlt héten megint ott jártam, s Tadić elnökkel együtt méltattuk a nemzeti tanácsokról szóló törvény elfogadását. Ezzel Szerbiában megvalósul a kisebbségek kulturális autonómiája, miközben az autonómia szó említése több más országban az állam elleni fenyegetésnek számít. Például az oktatásügy, az anyanyelvű médiumok és intézmények a Nemzeti Tanács tulajdonába kerülnek, az határozza meg a nemzeti szimbólumok, földrajzi elnevezések használatát. Szerbia és Magyarország államfője együtt állította ezt a példát azon országok elé, amelyekben kisebbségeink élnek. Kár, hogy ez a fontos nyilatkozat nem kapta meg itthon a megérdemelt médiafigyelmet.

– *Vissza a határon belülré: megalakította a Bölcsek Tanácsát, azzal a céllal, hogy dolgozzanak ki koncepciót a korrupció visszaszorítására, valamint az oktatásügy reformjára. Az eredményről mégsem hallottunk.*

– A Bölcsek Tanácsa befejezte a munkát, a tanulmányok nyomdában vannak, januárban bemutatjuk a kötetet. Ez a „bölcsek” véleményét tükrözi, de természetesen végigkonzultáltuk az elmúlt időszakot. A sokasodó botrányokból most már mindenki láthatja, milyen mélyre jutottunk, ami a korrupció mértékét illeti. Anglia a XVIII. század végén volt olyan korrump ország, mint mi most. De aztán nagy levegőt vettek, és húsz év alatt felszámolták. A „bölcsek” javasolnak azonnali intézkedéseket és, öt-, tízéves célokat. Ha megvan ehhez a valódi politikai akarat, bátorság és felhatalmazás, Magyarország is elindulhat ezen az úton.

– *Akár már jövőre?*

– Igen. A 2010-es választásoktól ezt várom. Az újrakezdést. Nem vagyok pesszimista. Főleg, hogy az üzleti szférából is olyan véleményeket hallok: ha a választások után sikerül új légkört teremteni, az energiákat szabadíthat fel.

Én annyival tudok ehhez hozzájárulni, hogy – szokásom szerint – a lehető legkorábbi dátumra fogom kiírni a választásokat.

– *Fél év múlva lejár elnöki mandátuma. Vállalna még egy ciklust?*

– Ha valakit felkérnek egy ilyen fontos tisztség betöltésére, erkölcsi kötelessége nagyon komolyan mérlegelni. Ahhoz azonban előbb kérni kell. Addig a pillanatig pedig az elnöknek nem szabad foglalkoznia a kérdéssel, máskülönben elveszíti a függetlenségét. Én ezért tudatosan zárom ki a gondolataimból a „hogyan tovább?” kérdését.

SZÁRNY ÉS TEHER*

Nehéz helyzetben bölcs emberek tanácsáért folyamodni bölcs dolog. Az európai politikában sem szokatlan, hogy stratégiai döntések előtt a vezetés kilép a hivatali keretből, s független szakértőre bízva a teljes folyamat kidolgozását. Vagy ily módon szeretne kikerülni a zsákutcából, ahová hivatalos megnyilvánulásai juttatták.

Lámfalussy Sándor így lett „bölcsként” az euró atyja, majd a tőkepiac megnyitásának megalapozója. Három bölcs véleménye oldotta fel Ausztria elszigetelését is, amellyel az Európai Unió szankcionálta egy szélsőjobboldali párt bevételelét a kormánykoalícióba. Egy évvel ezelőtt pedig az unió egy másik bölcsnek tanácsát állított fel, hogy legyen segítségére az összes, Európát érintő kihívás – fenntartható fejlődés, szociális modell, terrorizmus, energiabiztonság – megválaszolásában.

Magyarországon a köztársasági elnöknek eleve kevés lehetősége van arra, hogy az ország alapvető kérdéseibe operatív módon beleszólhasson. A törvények megvétózása legfeljebb utólagos korrekcióra alkalmas. A jövőt illetően az államfő beszédekre és legfeljebb szimbolikus aktusokra van utalva. Az ilyen

* Sólyom László: Előszó. In Csermely Péter – Fodor István – Eva Joly – Lámfalussy Sándor: *Szárny és teher. Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének újjáépítésére és a korrupció megfékezésére*. Budapest, Bölcsök Tanácsa Alapítvány, 2009. 5–7.

megnyilvánulások hatásosak lehetnek, de kifejtés híján leginkább érzelmi jelentőségűek, s nem adhatnak vezérfonalat a cselekvéshez.

Ha tehát a köztársasági elnök szükségét érzi, hogy az ország és a magyar nemzet fontos ügyeiben a fentiekén túl, részletesen kifejtve is állást foglaljon, sőt, ezt sok helyről, nyilvánosan és nem nyilvánosan elvárják tőle, akkor független személyek vagy testületek igénybevétele a kézenfekvő s távolságtartásával az elnöki jogkörnek leginkább megfelelő megoldás. Ilyenkor az elnök nem a saját apparátus beidegződéseitől akar szabadulni, sokkal inkább a hiányzó személyzetet és szakértelmet pótolja. A vélemény sem az elnök hivatalos megnyilvánulása így – ő sokkal inkább a témák és a bölcsek kiválasztásával, a munka nyomán követésével és az eredmény elfogadásával szolgálja a kérdések megoldását.

Ezért rendeztem a magyar nemzetstratégiáról – Magyarország és a határon kívül élő nemzetrészek helyzetéről, kapcsolatáról és jövőjéről – konferenciasorozatot a Sándor-palotában. Az előadásokat folyamatosan publikáltuk, az összefoglaló tanulmányok is hamarosan megjelennek. Más módszert követtem a korrupció és az oktatásügy témájában. Bölcseket kértem fel a helyzet elemzésére és ajánlások megfogalmazására.

Magyarországon közmegegyezés van abban, hogy a korrupció a legsúlyosabb társadalmi bajok egyike, és hogy az oktatásügy is rossz állapotba jutott. Valóban, a mostani helyzetből való kitörés esélyét az oktatásügy teljes újjáépítése adhatja. Ettől nem csak a gazdasági teljesítmény felívelését várhatjuk – amire olyan, oktatásban élenjáró országok példája nyomán számíthatunk, mint Finnország vagy Dél-Korea. Az együttélés, az általános társadalmi légkör is jóra fordulhat a jó neveléssel megalapozott, értékkövető személyiségek nyomán. A kitörés feltétele pedig a napjainkban eluralkodott korrupció felszámolása. A korrupció ma már a gazdasági fejlődés komoly gátja, a verseny torzítója, a kontraszelekció által a valódi teljesítmény kiiktatója. A politikára és a hatóságok működésére kiterjedve a demokráciát rombolja: a normaszegést teszi normává.

A mindent átható korrupció tönkreteszi a társadalom általános erkölcsi állapotát. Az oktatás és a korrupció témája itt függ össze. A korrupciót elfogadó, sőt, természetesnek tartó közfelfogásban a gyermeknevelés és az iskola sem kap megbecsülést, sőt, az iskola is ehhez a szellemhez idomul.

A bölcsek ajánlásaikat nem párt- vagy kormányprogramnak szánják; más általánosítási szinteken és más technikával fogalmazták meg azokat. Mégis reméljük, hogy a döntéshozók majd figyelembe veszik őket. Ezt a reményt arra alapozhatjuk, hogy a bölcsek jelentése nem ágazati szakkérdésként kezeli a korrupciót. Hasonlóképpen az oktatásügyben sem részprogramokat javasol, hanem kimondja, hogy csakis az egész rendszer alapjaitól való újjáépítése hozhat ered-

ményt, ahol is a kulcs a pedagógus személye. Közös következtetés az is, hogy egyik kérdés sem oldható meg csupán a közvetlen érintettek és a kormányzat cselekvésével. Az egész nemzet elhatárolására van szükség a változáshoz. A tanulmányok, nagyon helyesen, külön javaslatot tesznek az azonnal meghozandó kormányzati intézkedésekre, s külön a hosszabb távú, de feltétlenül szükséges aktusokra, továbbá az intézményi változásokra. A legnehezebb azonban ezekkel és ezek hatására a kedvező és támogató társadalmi légkört elérni, vagyis hogy „az egész nemzet elhatárolása”, szép jelszava valóban megtestesüljön a közvetlen szereplőkön túli széles kör együttműködésében.

Köszönettel tartozom a bölcseknek, hogy elfogadták felkérésemet erre a nehéz munkára. Csermely Péter professzor a hálózatok és a stressz kutatója, egyben a tehetséggondozás egyik legaktívabb munkása és szervezője. Fodor István mérnök az Ericsson Magyarország alapítója, majd másfél évtizedig vezetője, az üzleti világ belső ismerője. Eva Jolyt Franciaország nemzeti hősként tiszteli, mióta vizsgálóbíróként nagyvállalatok és a politika összefonódott korrupciós ügyeit leleplezte, később a fejlődő országok segélyezésével kapcsolatos korrupcióval foglalkozott, jelenleg EP-képviselő. Lámfalussy Sándor nemzetközileg elismert közgazdász, akire az Európai Unió is ismételten támaszkodott. A Bölcsek Tanácsa működésénél az ő sokszoros tapasztalatára számíthattunk.

Mind a négy bölcs részt vett a teljes anyag végső minősítésében. A munkában természetesen népes szakértői sereg résztanulmányaira és megbeszéléseire, valamint bírálataira támaszkodtak. Reményteli szívvel bocsátjuk a döntéshozók és az egész nemzet elé a javaslatokat.

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁGOT TALPRA KELL ÁLLÍTANI*

Az Országgyűlés alakuló ülése ünnep. A fanfárok, zászlók és díszőrök csupán hozzájárulnak annak kifejezéséhez, amit ma itt mindnyájan átérzünk. Minden parlamenti választás után a választásoktól a kormány eskütételéig tart a demokráciának az az ünnepi időszaka, amikor a hatalom birtokosa, a nép, kinyilvánítja

* Beszéd az Országgyűlés alakuló ülésén. Budapest, 2010. május 14.

akaratát, s amikor akaratát testet ölt, formát nyer a szuverenitást gyakorló népképviselői Országgyűlésben, amelytől azután a kormány felhatalmazását nyeri. Ünnepi érzésünk a célba érés, a megvalósulás öröme; a demokráciánk működése fölötti öröm.

Ünnepélyes ez a mai alakuló ülés – vajon történelmi lesz-e? Minden kezdet magában hordja a lehetőséget. Minden képviselőben, aki arra a feladatra vállalkozott, hogy Magyarország törvényhozója legyen, óriási elszánásnak, akaratnak kell lennie. Hiszen a feladatok szinte emberfeletti. Magyarországot talpra kell állítani, s ez történelmi feladat.

Az ítéletet majd a választók hozzák meg, a dicsérő vagy elmarasztaló jelzőt pedig az utókortól kell várnia ennek az Országgyűlésnek is. A kérdést azonban – hogy történelmi lesz-e ez az Országgyűlés – a mai kor parancsolón teszi fel. Ezt fogják számon kérni rajta.

Különösen időszerű ezért, hogy felidézzük most azt az alakuló ülést, amely már bevonult a történelembe. Húsz évvel ezelőtt, 1990. május 2-án, hosszú évtizedek után ismét szabadon választott magyar Országgyűlés ült össze. Egy emberöltővel ezelőtt történt ez. Egyre kevesebben ülnek a képviselői padsorokban, akik itt voltak akkor. Vajon hogyan lehet átadni azt a megtisztító élményt, amikor a 88 éves Varga Béla, a Nemzetgyűlés egykori elnöke, ezúttal korelnökként, ismét a szószékre lépett – hogy 43 évi számkivetés után ne a múltból, hanem a jövőről beszéljen. Hogyan lehet érzékeltetni, mit jelentett, mikor Szabad György elfoglalta az Országgyűlés elnöki székét! Lehet, hogy mindez, a maga teljességében már csak a mi, az akkori tanúk kincse marad. Van azonban valami, amit az első nemzedék szándékából és önképéből az új Országgyűlésnek át szeretnék adni. Sokat írtak már a kezdeti idők nagyvonalúságáról, vagy idézték Antall Józsefet, hogy a tisztesség megéri. Mindennek alapja azonban az az elhatározás és mindezek fölül helyezett törekvés volt, hogy a korábbi rendszernél különbek leszünk. A kezdeteknek ezt az üzenetét szeretném átadni ma az új Országgyűlésnek.

Miért idézem fel a független, demokratikus és jogállami Magyarország első Országgyűlésének magalakulását? Nem érzelmi okokból, hanem a párhuzamok és a különbségek miatt. Hasonlóság van a közérzetben, a múlt tagadásában és a várakozásokban. Más a helyzet annyiban, hogy a politika és a társadalom alkotmányos keretei, amelyeket akkor meg kellett teremteni, ma adva vannak, és a jövőt rájuk kell építeni.

A múlt elvetése és a jövőre irányuló hatalmas várakozás ma is fennáll. Az utóbbi években ismét átértük, ahogy az ország elfordult az uralkodó kormányzási módtól, annak tartalmától és stílusától, ahogy a kormánypártok mondanivalója a többség számára egyszerűen érdektelenné vált. Másfelől a várako-

zások ma is átfogóak. A közbiztonságtól a gazdaság fellendüléséig, a törvényes rendtől a politika stílusának megváltozásáig, a jó közérzetig, a társadalom kettészakadásának megszűnéséig néhány pontosan megfogalmazott és számtalan elmosódó körvonallú, de érzelmileg egyértelmű és erős követelés van jelen. Nincs olyan országgyűlés, olyan kormány és államapparátus, amely ezeket a feladatokat egyedül megoldhatná. Az egész társadalom együttműködése szükséges ahhoz, hogy eredmények szülessenek. De az a bizalom és felhatalmazás, amelyet a most munkáját megkezdő Országgyűlés a választóktól megkapott, sokkal többre kötelez, mint ami egy új parlamenti ciklussal szokásosan együtt jár. Ennek a parlamentnek, különösen pedig az óriási kormánytöbbségnek a képviselői egy morális válsággal terhelt korszak után az erkölcsi kudarc kockázatát is viselik. Ezért is idéztem, támaszként, a rendszerváltók hitvallását: különbnek kell lenni.

Rögtön foglalkoznunk kell a szembeötlő különbséggel is. Abban a történelmi parlamentben nem volt radikális jobboldali párt és frakció. Most viszont a választók akaratából van.

Le kell szögeznünk, hogy minden országgyűlési képviselő egyenlő legitimáció birtokosa, jogállásukban nincs különbség.

Minden párt létének megvannak az alkotmányos feltételei, valamint működésének világos alkotmányos határai. A véleménynyilvánítás szabadságát a gyakorlatban is a legfontosabb emberi és politikai jogok egyikének tartjuk, és ezért sokat kell elviselnünk. Ám pontos határa van annak is, hogy az Alkotmány alapértékeivel, az emberi méltósággal és az egyenlőséggel szemben álló, erkölcsileg elfogadhatatlan nézetek hangoztatása mikor lesz tűrhetetlen büntetőjogilag is. Nem engedhető meg például, hogy gyűlöletre uszítás elhangozzék az Országgyűlésben vagy az Országgyűlés tagjának szájából. A mentelmi jog nem védheti azt a képviselőt, aki ezt a bűncselekményt elköveti. A mentelmi jog feladata, hogy a képviselőt megvédje a munkáját akadályozó zaklatástól és támadásoktól, de nem lehet menlevél a tudatos jogsértőknek.

Továbbá, amit jogilag el kell viselni, vagyis nem lehet betiltani és büntetni, azt nem kell elviselni sem emberileg, sem a politikában. Sőt, nem is szabad. Biztos vagyok benne, hogy ennek az Országgyűlésnek a túlnyomó többsége minden alkalommal kiáll az Alkotmány és civilizációnk alapértékei mellett, és visszautasítja ezen értékek megsértését.

Téves és félrevezető, sőt rosszakaratú lenne a magyar Országgyűlést, politikai életünket azzal jellemezni vagy annak alapján megítélni, hogy radikális jobboldali párt is bejutott az Országgyűlésbe. Számos régi európai demokráciát, ahol szélsőséges párt is van a parlamentben, nem eszerint, hanem az egész

demokratikus rendszer szilárdsága és alkotmányos működése alapján ítélik meg. Az alkotmányos demokrácia egyértelműsége és szilárdsága Magyarország és a most megalakuló Országgyűlés tekintetében sem kérdőjelezhető meg.

A médiában mégis megjelenő kétségeket pedig – táplálkozzanak akár tájékoztatatlanságból, akár más késztetésből – úgysem lehet cáfolatokkal semlegesíteni, és ez nem is lenne kívánatos. Kizárólag a tettek számítanak. Azzal foglalja el Magyarország megkérdőjelezhetetlen helyét a demokráciák sorában, ha megfékezi a szélsőségesek erőszakosságát és propagandáját.

Van más újdonságunk is. Magyarországon megalakult, és rögtön a parlamentbe jutott az a párt, amely a környezetvédelmet, a jövő nemzedékek iránti felelősséget, a fenntartható fejlődést tartja egyik fő és jellegadó feladatának. Ezzel az európai törvényhozásoknak nemcsak egy negatív, hanem egy pozitív megfelelőjével is rendelkezik ez az új Országgyűlés.

Az első szabadon választott Országgyűlésünk korszakot nyitott. Ennek a parlamentnek is törekvése új fejezetet kezdeni. Azonban, mint mondtam, a két váltás különbözik is. A húsz évvel ezelőtti jogállami forradalom a szó minden értelmében forradalmi volt: az állam, a jog, a politikai rendszer, a gazdaság és végül az egész társadalom jellegét alapvetően megváltoztatta. A nem demokratikus és nem jogállami rendszer helyébe alkotmányos demokráciát teremtett. A rendszerváltás megtörtént, és a ma szükséges megújulás már ezekre az alapokra épül. Azaz éppen az első Országgyűlésnek, és annak a korszaknak vannak olyan alkotásai, amelyek nélkülözhetetlenek, sőt jellemzőnek kell maradniuk. Ezek pedig az alkotmányosság és a jogállami intézmények; az alapjogi normák, és az az értéktartalom, amelyet hordoznak.

Az elmúlt évek válságai bizonyították, hogy az Alkotmány és az alapjogok rendszere a végső támaszunk és segítőnk. Köztársasági elnöki működésem ennek a rendnek a védelmére és fenntartására irányult. Az Alkotmány alól semmiféle rendkívüli helyzetre hivatkozva nem szabad kivételt tenni.

Ha tehát felidézzük első, történelmi érdemű Országgyűlésünket, éppen azért, mert nekünk is rendkívüli feladataink vannak, akkor használjuk annak a kornak a tapasztalatait is! Ez a tapasztalat kettős. Egyrészt minden problémát meg lehet oldani alkotmányos módon, s óriási a haszna annak, hogy a jogállami rendszer sértetlen maradt. Másrészt pedig látnunk kell, sőt belátnunk, hogy azok a nehéz döntések és választások, amelyeket a rendkívüliségre hivatkozva oly drámaian vetnek fel, folyamatosan felmerülnek. Gondoljunk csak a terrorizmus elleni küzdelem és az egyéni szabadságjogok ütközésére vagy a gazdasági válság megkövetelte állami beavatkozásokra. Ezekben az értékválasztás és jogok kiegyensúly-

lyozása szinte üzemszerűen megtörténik. Minden körülmények között ugyanazt az alkotmányos mércét kell tehát alkalmaznunk.

Van tapasztalat arról is, hogyan lehet az Alkotmányhoz nyúlni. Mi az tehát, amit fenn kell tartani, amihez ragaszkodni kell? Az Alkotmány nem holt betű, hanem él és fejlődik. Az alkotmányosság az időközben felmerülő súlyos dilemmák megoldásának nem gátja, hanem alapja. A magyar országgyűlések nem bántak kesztyűs kézzel az Alkotmánnyal, 1990 óta 22 alkalommal módosították. Nálunk nincs úgynevezett örökkévalósági klauzula, amely egyes országokban bizonyos alkotmányi szakaszok módosítását kizárja. Viszont létezik az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjainak egy olyan koherens rendszere, amely a napi érdeklődés módosítások fölött is az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál. Ez – az első Országgyűlés idején még láthatatlan alkotmány – azóta az Alkotmánybíróság húsz éves működésében látható és kiszámítható kifejtést nyert. Ez az, amit fenn kell tartani. Az Országgyűlés pedig ezen keretek között bátran élhet lehetőségeivel.

Az Országgyűlés hamarosan megkezdí a kormányprogram vitáját, s az elfogadott program nagyban meghatározza majd az Országgyűlés teendőit is. Az elsődleges feladat a gazdaság rendbe hozása. Mégis van néhány téma, amelyekre különösen fel szeretném hívni figyelmüket. Ezeket a jövő számára különösen fontosnak tartom, s a gazdasági célkitűzésektől sem függetlenek. Az első a nevelés és oktatás rendszerének teljes újjáépítése, amelyre semmilyen kiadást nem szabad sajnálni. A második a korrupció megfékezése, amelyhez intézmények is kellenek, de elsősorban politikai eltökéltség kérdése, és az általa nyert hitelesség, hogy senkinek sincs kegyelem. A szegénység keserűségétől is meg kell megszabadítani az országot. Végül, ettől elválaszthatatlanul, mindkét fél erőfeszítésével a cigányság integrációját is meg kell oldani. Ehhez a munkalehetőség mellett mindenekelőtt az iskolán keresztül vezet az út.

Kívánok mindehhez a most megnyíló Országgyűlésnek sok erőt és sikert!

55. KÉP. Az Országgyűlés 2009. június 22-én megválasztotta Baka Andrást a Legfelsőbb Bíróság elnökének. Ezzel befejeződött és célba ért az a folyamat, hogy azokat a tisztségeket, amelyekre a köztársasági elnök állít jelöltet, ne pártalkuk alapján töltsék be. Bár többszöri próbálkozásra és kudarcok után, mégis a pártoktól független jelöltem lett a legfőbb ügyész, mind a négy ombudsman és a Legfelsőbb Bíróság elnöke is.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Országos Széchényi Könyvtár

56–57. KÉP. 2009. március 14-e a székelyföldi Nyerges-tetőn. „A legfontosabb, hogy együtt vagyunk. A legfontosabb, hogy minden akadály ellenére együtt ünnepelünk.” Nemcsak az volt az akadály, hogy nem engedték leszállni a repülőgépet, hanem hogy az új időpontról, március 14-e kora estéjéről is csak telefonon, e-mailben terjedhetett a hír. Mégis nagyon sokan jöttek el. Sokaknak gyalog kellett feljönniük a Nyerges-tetőre a hóban, sokan órákat váraakoztak. Több román televízió egyenes adásban sugározta az ünnepséget, s a magyarok kiállása és egysége országos elismerést aratott. A romániai magyarság számára is szimbolikus volt, hogy Markó Bélával és Tőkés Lászlóval együtt ünnepeltünk – ez az európai parlamenti választások magyar sikerét ígérte.

1849-ben a Nyerges-tetőn az orosz sereggel vívott harcban a székely honvédek az utolsó emberig kitartottak. A tömegsírok fölét a XIX. század végén emlékkereszt épült. A diktatúra éveiben ide jártak a magyarok titokban ünnepelni, s fenyőágakból összekötözött keresztből szinte egy egész erdő nőtt. A kopjafák és keresztetek ma is sokasodnak.

58. KÉP. 2009. október 23-án az ausztriai magyarokkal ünnepeltük – hangsúlyozottan az ausztriai és nem (csak) a burgenlandi magyarokkal –, a Teresianumban, a magyar nemes ifjak egykori nevelőintézetében. Ausztriában magyarnak lenni sajátos státus. Más az Őrségből és a mai határszélről oda átkerült őshonos magyar lakosság helyzete, és más a később kialakult, több központú és népesebb magyar szórványé. Az ausztriai magyarok, noha a szomszédban vannak, a státustörvényből is kimaradtak. A központ egyértelműen Bécs, ahol a képen látható magyar iskola működik. A határ menti területek gazdasági összefonódását, de akár kölcsönös iskoláztatását, a hazai magyarság sokféle jelenlétét is figyelembe véve, ennek a nemzetrésznek is meg kell találnia a helyét a nemzetstratégiában.

59. KÉP. A XIII. század óta rendez meg Hamburg városa a nagy Mátyás-napi lakomát, amelyen vendégül látja a város tisztségviselőit, fontos kereskedőit és polgárait s a Hamburgban akkreditált konzulokat. Modern időkben meghívják egy-egy magas rangú belföldi és külföldi díszvendéget is – akik az egyes fogások között beszédet mondanak. Idén (február 19-én) a húsz évvel ezelőtti rendszerváltás és Németország újraegyesülése szinte kínálkozott ünnepi témának. Így belföldről Hans-Dietrich Genscher akkori külügyminiszter mellett az NDK-beli ellenzék egy fontos személyisége is szerepelt. Beszédemben arra emlékeztettem, hogy Németország maga is rendszerváltó ország. Saját tapasztalatból ismeri, így meg kell értenie a mi problémáinkat, s bíznia kell demokratikus rendszerünk szilárdságában.

60. KÉP. Vajdasági látogatásaim szintén egy „nagy” délvidéki körútban teljeseztek ki 2010. március 15-e előtt. Három napon át együtt emlékeztünk meg az 1848-as forradalomról az itteni magyarsággal, Észak-Bácskától le egészen a szerémségi szórványfalvakig. Itt nincs olyan helység, ahol ne működne Petőfi Sándor Művelődési Egylet, s mindenütt tiszta szívből, örömmel ünnepeltek.

A Szerbiával való jó viszony azt is lehetővé tette, hogy megkezdődjön a második világháború végén és után történtek, a sok tízezer ártatlan magyar legyilkolásának feltárása. Boris Tadić elnökkel felkértük a két ország tudományos akadémiáinak elnökeit történészbizottságok felállítására. Szabadkán, a Vergődő madár emlékműnél helyezem el koszorúmat. E mellett lőtték a temető árkába a férfiakat, nőket és gyermekeket, akiknek a neve a táblákon áll.

61. KÉP. Hármass államfői találkozó Pécsen 2010. április 16-én. Megtört a környező országoknak a kisantant idejéből öröklött hozzáállása a nemzetiségi kérdéshez s magyar kisebbségük ügyéhez. A kisebbségi jogok közös, régiós szabványát deklaráltuk Tadić szerb és Ivo Josipović horvát elnökkel együtt: a kollektív jogokat s intézményeket a kulturális autonómia gyakorlására, továbbá a határoktól és állampolgárságtól független kulturális nemzet elismerését és fogalmának használatát. Egyetértettünk természetesen az integráció, továbbá a gazdasági és környezetvédelmi együttműködés számos kérdésében is.

A hármass államfői találkozó előzménye az volt, amikor 2007 őszén meghívásomra az akkori horvát elnökkel és Tadić államfővel bejártuk a Duna és a Dráva összefolyásánál elterülő nagy vízi világot, a Kopácsi-rétet, s alkalmunk volt sok kérdés kötetlen felvetésére. Ez a déli szövetség a jövő számára épp olyan fontos, mint a megerősödött magyar–lengyel barátság.

62. KÉP. A Bölcsék Tanácsa 2010. január 29-én bemutatja jelentését a magyar oktatási rendszer újjáépítéséről és a korrupció megfékezéséről. Az oktatás lehet a „szárny”, amely felemel, a korrupció pedig súlyos „teher”-ként húzza vissza országunkat. Hamarosan elválnak, melyik győz. A bölcsék balról jobbra: Fodor István, Eva Joly, Lámfalussy Sándor, Csermely Péter.

A bölcsékével párhuzamosan, sőt korábban kezdve, egy másik munka is folyt a Sándor-palotában: egy konferenciasorozat a határon túli magyarság helyzetéről – az érintettek, mindenekelőtt a határon túliak részvételével. Ennek gyümölcseit, szintén egy könyvet, a Szárny és teher után nem sokkal mutattuk be *Határon túli magyarság a 21. században* címmel. Ugyanúgy várjuk hatását.

KÖZÖS JÖVŐNK: KÜLPOLITIKA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ LEHET TAG, AKI TELJESÍTI A KOPPENHÁGAI KRITÉRIUMOKAT*

– Elnök úr, a magyar parlament 2004. december 20-án ratifikálta az EU alkotmányszerződését, amely azonban Franciaországban és Hollandiában elbukott a népszavazásokon. Van-e még európai alkotmányozó folyamat?

– Lelkes voltam, amikor kezdetét vette ez a folyamat, mert nagyon támogatom, hogy legyen egy ilyen dokumentumunk. Világossá vált azonban az is, hogy az alkotmányszerződés túl terjedelmesre sikerült és jogilag is túl bonyolult, amolyan szakembereknek való szerződés.

– Tulajdonképpen miért van szüksége az EU-nak alkotmányra?

– Teljesen gyakorlati értelemben nem volt szükség alkotmányszerződésre. A meglévő szerződések elegendőek az unió működőképességéhez; sőt azt hiszem, hogy az európai egyezményeket túl gyorsan és túl gyakran újították meg – sokszor még mielőtt teljesen kimerültek volna a fennálló lehetőségek. Az alkotmányszerződésnek egyfajta nyugvópontnak kellene lennie. Fontosnak tartom, hogy legyen írott alkotmány, és különösen örültem annak, hogy az Alapjogi Charta második részként bekerült az alkotmányszerződésbe. A gyakorlatban élhattünk volna az alkotmány nélkül is, mégis fontos az az elmélyült és politikai integráció új jeleként. Ma azon vitatkozunk, hogy az Európai Unió szabad kereskedelmi övezet legyen-e, vagy inkább új impulzusokat igényel a politikai integrációhoz. Az a véleményem, hogy az elért eredményekből nem volna szabad engedményeket tenni. Minden területen ez az álláspontom, legyen szó környezetvédelemről vagy emberi jogokról.

– Az elutasítás nemcsak az alkotmánnyal, hanem az egész európai folyamattal függ össze, amelynek, úgy tűnik, nincs már nagy lakossági támogatottsága.

– Bizonyára volt ilyen hangulat. De magyar szemszögből, egy új jövevény szemszögeből ez másképp fest. A franciák vagy a hollandok számára az Európai Unió adottság. Az európai integráció alapjául szolgáló értékek pedig maguktól értetődővé váltak. A rendszerváltás után talán illúziókban éltünk, lehet, hogy Európáról már idejérmúlt, idealizált képünk volt. Gondoljanak a csatlakozási tárgyalásokra! Azok a korábbi bővítések, amelyeket a magunk számára példa-

* Georg Paul Hefty és Günther Nonnenmacher interjúja. Wer die Kopenhagener Kriterien erfüllt, kann Mitglied werden. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2005. október 7.

értékűnek tekintettünk, egészen más csillagzat alatt zajlottak. Az Európai Unió új tagokat vett fel, hogy segítsen nekik abban, hogy – hosszú távon – ugyanazt a gazdasági színvonalat ériék el. Mi is ezzel számoltunk, és ezt ígérték nekünk. Hirtelen azonban minden megváltozott. Ma mindenekelőtt nagy egységekről, hatalmi játszmákról, biztonságpolitikáról és globalizációról is beszélnek. Ehhez jön még, hogy az Európai Unió nem egyik tagjelöltet a másik után vette fel, hanem tíz állam egyidejű csatlakozása mellett döntött.

– *Ez hiba volt?*

– Ez nem volt kellemes a számunkra, mivel másokra kellett várnunk, és helytelennek tartom azokat a csomagokat is, amelyekről máig folyik a vita – hogy esetleg Bulgária és Románia közösen csatlakozzon. Nagyon amellettt vagyok, hogy szigorúan értelmezzék azokat a szempontokat, amelyekhez az Európai Unió a tagjelölteket méri. Azt mégsem lehet, hogy olyan államoknak, amelyek nagy erőfeszítéseket tettek a kritériumok teljesítése érdekében, politikai okokból várakozniuk kelljen; míg megint másokat politikai okokból felvegyenek, noha még nem teljesítették a kritériumokat. Szeretném azonban megjegyezni, hogy hazánkban – mint már korábban is, az Európa Tanácshoz való csatlakozáskor – egyáltalán nem vált kárára a jó teljesítmény.

– *A kudarcot vallott alkotmányszerződés ellenére sem látja úgy, hogy az EU súlyos válságban van?*

– Túl keveset gondolkodunk azon, hogy mik ma az integráció tulajdonképpen indokai. Azok a problémák, amelyek a németek, a hollandok vagy az angolok számára megoldódtak, mint például a béke biztosítása, a Balkán szomszédságában egyáltalán nem maguktól értetődőek, éppoly kevésbé, mint az egész európai gondolat kezdetét jelentő megbékélés nagy célkitűzése. Nemrégiben hallottam egy szép kifejezést: „Erasmus-nemzedék”. Ez az a fiatalság, amely számára teljesen magától értetődő, hogy egy évet vagy két szemesztert Franciaországban, Németországban, Spanyolországban vagy Svédországban tölt el. Nekünk, közép-európaiaknak ez teljesen új, és ezért más szemszögből látjuk a világot, mint a nyugat-európaiak. Ami a megbékélést illeti: Magyarország a más államokban élő magyar kisebbségek miatt különleges helyzetben van. A megoldást mi mindig az Európai Unió révén képzeltük el azáltal, hogy átjárható határok esetén az egész probléma elveszíti jelentőségét, mivel helyreállnak a természetes kötődések és összeköttetések. E kérdésekhez azonban ma mások járulnak, amelyek a világpolitika teljesen megváltozott helyzetéből adódnak. Ezért is értem meg, hogy az Európai Unió Ukrajnáig vagy Törökországig szeretne terjeszkedni. A globális versenyben egész egyszerűen nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag is jelen kell lenni. A hatékony közigazgatásról és döntéshozatalról is

szó van, vagyis a vezetési struktúrák is versengenek egymással. Az Európai Uniónak része a közös külgazdasági politika, de a közös külpolitika is; ezért a politikai integráció mellett vagyok. A jövőben meg kell akadályozni az Európai Unión belül az olyan megsztottságot, mint amilyen Irak miatt fennállt.

– *Václav Klaus cseh elnök több ízben szót emelt a politikai unió ellen, és egyfajta „európai államok szervezete” mellett. Mi a véleménye erről?*

– Klaus álláspontján csodálkozom. Ha van a rendszerváltásnak tanulsága, úgy éppen az, hogy a gazdasági átalakulás és a politikai átalakítás ugyanazon érme két oldala. A kommunisták megpróbálták gazdasági reformokat bevezetni politikai reformok nélkül – ez nem megy. Az Európai Unióban az eltérő koncepciók között is mindig kompromisszumokról és a reformok helyes mértékéről esik szó. Vegyük például a közös agrárpolitikát! Természetesen 2013-ig maradnunk kell annál, amit ígértek nekünk, és amit elfogadtunk. Időközben viszont át lehet gondolni mindezt, és esetleg már 2010-ben belekezdeni a reformokba. De nem most: a költségvetési tervezés nem megfelelő alkalom arra, hogy az agrárpolitika reformjáról beszéljünk. A tíz új EU-tag sok mindent feladott és kompromisszumos megállapodásokat kötött. Most nyugalomra van szükségünk, hogy felépíthessük politikánkat. Az agrárpolitikára vagy a Kohéziós Alapra vonatkozó határozatokhoz, amelyekben megállapodtunk, ragaszkodnunk kell – ezt kívánja a tisztesség.

– *Az alkotmányszerződés nevében rejlő ellentmondás nem tüneti jellegű-e Európa tisztázatlan állapotára nézve? Feloldható-e magyar szemszögből ez a tisztázatlanság?*

– Az alkotmányszerződés szó maga is kompromisszum volt, és kompromisszumok nélkül nem fog menni. A szakemberek között egyébként teljes az egyetértés abban, hogy az alkotmányszerződés természete szempontjából továbbra is nemzetközi jogi szerződés. Az „alkotmány” megnevezésben azonban egy program és az integráció további mélyítésének víziója rejlik. Ha azt mondom, hogy Magyarország a politikai integráció mellett van, akkor nem foglaltunk állást az integráció formája tekintetében. Túl korai ma megmondani, hogy Európából szövetségi állam vagy államszövetség lesz-e, illetve annak kell-e lennie. Ez a későbbiekben lefolytatandó vita. Abszolút fontosnak tartom viszont, hogy bizonyos kérdésekben már most közös álláspontot képviseljünk, mint például a külpolitikában, ahol ez elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen.

– *Mire alapozza reményét éppen a külpolitika területén?*

– Azt hiszem, megváltozott a térkép – az Európai Unión belül is. Nemrégiben még 15 tagból állt, ma 25-en vagyunk, és továbbiak csatlakoznak majd. Egyáltalán nem kételkedem abban, hogy Németország és Franciaország, ahogy mindig mondják, továbbra is a motor szerepét játssza majd. Ez a motor azonban már

nem elegendő. A kisebb államok koalíciókat alkothatnak, és kezdeményezőleg léphetnek fel ott, ahol mások nem – mert számukra az nem lehetséges vagy nem kívánatos. Új tapasztalatokkal és másfajta érzékenységgel is gazdagítjuk az Európai Uniót. Miért ne lehetnének regionális együttműködések? A „visegrádi négyeknek” már gyakran keltették halálhírüket, de újra és újra feltámadtak, mert vannak közös érdekek – gondoljon csak ismét az Európai Unió 2013-ig terjedő költségvetési tervére! Ha csatlakozik Ausztria, Szlovénia és remélhetőleg Horvátország is, akkor ez egy közös hagyományokat ápoló kulturális egység is, csakúgy, mint Ausztria és Magyarország. Ilyen érdek- és értékközösségekkel már lehet valamit kezdeni.

– *A lezárásról szóló vita mellett létezik egy határvita is. Akár államszövetség, akár szövetségi állam akar lenni az EU: nem kellene világossá tenni, hogy ki tartozik oda, és ki nem?*

– Ezt a kérdést azonban néha nem őszintén teszik fel. A régi és az új tagok újra meg újra abba a kísértésbe estek, hogy azt állítsák, Európa saját keleti határukon ér véget. Ha a kulturális egységről volna szó, akkor a hagyományos határ a nyugati és a keleti kereszténység közötti lenne. Görögország esetében azonban ezt a határt korábban már átlépték. Ezt a vitát alapvetően álságosnak tartom. Amint a napi gyakorlatban látom, a határok ott húzódnak, ahol a biztonsági és gazdasági érdekek végződnek. Miért prédikálják a közös európai kultúra megőrzését, amikor az európaiak többsége az Európa keletkezését és sorsát meghatározó kereszténységet az alkotmányos szerződésben még mint a történelmi gyökerek egyikét sem kívánta nevén nevezni? Az lehet tag, aki teljesíti a koppenhágai kritériumokat. Mi az Európai Unió bővítése mellett vagyunk. Ez biztonságpolitikai és gazdasági érdekünk. Ez kelet felé is folytatódik, mindig azzal az előfeltétellel, hogy ezek az országok teljesíteni tudják a kritériumokat. Mi minden tőlünk telhető segítséget meg fogunk adni. Ezt elmondtuk a románoknak és a bolgároknak is. Számos okból érdekünkben áll, hogy Románia lehetőleg gyorsan csatlakozzon az Európai Unióhoz, de meg kell követelnünk valamennyi kritérium betartását. Ha már egyszer megkezdik a csatlakozási tárgyalásokat, akkor azt kívánja a tisztesség, hogy az csatlakozáshoz is vezessen, amennyiben az adott jelölt teljesíti az előfeltételeket. Ha egyszer Törökországnak azt mondták, hogy a csatlakozás a kritériumok teljesítésétől függ és idő kérdése, akkor azt be is kell tartani. Én amellett vagyok, hogy Horvátország csatlakozását önállóan bírálják el. Ukrajna számára még nem helyezték kilátásba a csatlakozást. Ezt az országot egyelőre különleges programokkal lehet támogatni és segíteni – ehhez Magyarország is hozzájárulhat. Egyelőre csak a különleges partnerség felépítéséről van szó. Az Európai Uniónak ez áll érdekében, és ez helyes. Törökország más eset, mert neki már többet ígérték.

– Ez azt jelenti, hogy Európa határai ott húzódnak, ahol már nem teljesülnek a koppenhágai kritériumok?

– Igen. A növekedés természetesen lehet kontraproduktív is, ami egy másik határt képez. Ezenkívül itt különösen élesen merül fel az Európai Unió identitásának, a kulturális identitásnak a kérdése. Úgy hiszem, hogy az európai értékek – az emberi jogok, a demokrácia és a többi – egyetemesek. Ezek ma Európában érvényesülnek a legteljesebb mértékben, bárhol is származzanak is – ennyiben „európaiak”. Európa azonban olyan földrész, amely sok mindent képes befogadni. Ugyanakkor az egyetemes értékek különböző formákban és eltérő intézményekben valósulhatnak meg.

– El tudja-e képzelni, hogy az ily módon tovább növekvő EU még beleilleszkedjen egy alkotmányba vagy a fennálló szerződésekbe, hogy egyáltalán működjön; vagy az EU-nak a jövőben különböző intenzitású integrációkra lesz szüksége, tehát arra, amit lépcsőzetes integrációnak nevezünk?

– Újra és újra hangsúlyoztam a kritériumok teljesítését. Ebből az következik, hogy ellenzem az ilyen kétlépcsős integrációs modelleket vagy eltérő sebességeket. Az integráció közös vezetési struktúrát igényel. Sérti az integráció célját, ha vannak első és másodosztályú utasok. Létezik ugyanis a tagállamok közötti, úgynevezett fokozott együttműködés lehetősége. Erre is azt mondom: csodálatos, amíg mindenki előtt nyitva áll.

– Vannak oktrojált alkotmányok és vannak elfogadott alkotmányok. A parlament által megszavazott alkotmányszerződést a lakosság is elfogadta? Az áttekinthetőség nem előfeltétele annak, hogy a lakosság is elfogadjon az alkotmányt?

– Csatlakozásunk évében majdnem egy esztendőn át születtek nyilatkozatok az Európai Unióról: az intézményekről, a célokról, a struktúráról, arról, hogy mit lehet az uniótól várni, mit kell adnunk, és így tovább. Mindezt széles körben megtárgyalták, és a lakosság mellette volt. Eltelt egy év, és a közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy az emberek sok vonatkozásban csalódtak. Így volt ez egyébként a rendszerváltás után is. Az emberek mindig túl sokat várnak egy-egy lépéstől, mindig rögtön mindent akarnak. Az alkotmányszerződésről viszont nem volt nagy vita. Azt hiszem, túl sok minden volt abban érthetetlen, és nemcsak a mi számunkra, hanem a nyugati államokban élők számára is. Azt fogadták el, hogy ez egy teljesen természetes következő lépés, és az ellenző hangok sem voltak erősek. Úgy gondolom, hogy a franciaországi és a hollandiai népszavazások negatív eredményei sem az alkotmányszerződés tartalma ellen irányultak. Magyarországon belátták, hogy szükség van jobb, közös vezetésre. Más kérdés, hogy az azután átlátható-e. Attól tartok, hogy nem.

– Franciaországban most bekerült az alkotmányba, hogy további EU-államok csatlakozását népszavazás elé kell vinni. Ez azt jelenti, hogy az ottani kormány belátta, szükség van a lakosság egyetértésére. Ha az EU demokratikus kíván maradni, akkor nem kell-e a kormányoknak abba is belenyugodniuk, hogy az EU polgárai bizonyos dolgokat nem fogadnak el?

– Nem szerencsés, hogy az Európai Unióra vonatkozóan minden információ a kormányon keresztül érkezik, legalábbis Magyarországon; amit aztán kedvezően vagy éppenséggel kedvezőtlenül állíthat be, például kifogásul saját hibáira. Bizonyára több közvetlen információ szükséges Brüsszelből ahhoz, hogy a lakosság az egész folyamatot átérezze, és tudatában legyen annak, melyek a saját, közvetlen érdekei, például a külföldi munkafeltételek terén. Az emberek keveset tudnak az Európai Unió struktúráiról, folyamatairól és munkamódszereiről, például arról, hogyan szavaznak a Miniszterek Tanácsában. Ez az elit ügye.

– A szabad mozgás az Európai Unió lényeges eleme. Törökország tagsága a munkaerő szabad áramlása nélkül nem tartozna már eleve a kétfokozatú integrációba?

– A tíz új tag megszervezi, hogy számukra a szabad áramlást hosszú időre korlátozta a munkavállalási kvóta. Ezt éppen most hosszabbítják meg, ami nem tesz bennünket különösebben boldoggá. A félelmek azonban alaptalannak bizonyultak. Nem igazolódtott be, hogy lengyelek vagy magyarok milliói áramolnának Németországba, tehát nincs népvándorlás.

– Magyarországon vita folyik a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról. Gondolja, hogy ez megoldódik, amint Románia az EU tagja lesz?

– Ez a vita Szlovákiában sem zárult le, ahol szintén jelentős magyar kisebbség él. Az ottani kisebbség most éppen úgy a kettős állampolgárságot követeli, mint a romániai. Itt most ennek az összetett kérdéskörnek csak az Európai Unióra vonatkozó részét kívánom érinteni. Azokban az országokban, amelyek nem lesznek az Európai Unió tagjai, beutazási lehetőségekről és szabad áramlásról is szó van. A többiek esetében mindez – bár nehezen körülírható – érzelmi kérdés marad, ha ugyan az identitás megőrzését, valamint a nyelvi, kulturális és történelmi összetartozás kifejezésének jogos igényét szabad így nevezni. Mint mondtam, a tagságtól sokat reméltünk – és joggal. Az Európai Unió megkönynyíti például a határ menti, határokon átnyúló kis együttműködések. Jó volna, ha a hiányzó rövid, pár száz méteres út- vagy sínszakaszokat végre helyreállítanák, hogy ne kelljen harminc kilométeres kerülőt tenni ahhoz, hogy találkozni lehessen. Így elérhető az unió által e tekintetben kínált célkitűzés. Ugyanakkor az unió olyan demokratikus struktúrákat is megkövetel, amelyek a felvétel előtt fontosak, a későbbiekben azonban maguktól értetődőek. Látható, hogy a mai – Szlovákia – és a jövőbeni – Románia – EU-tagállamokban a magyar kisebbség

pártjai kormányon vannak, sőt miniszterelnök-helyetteseket is adnak. Ilyesmi korábban nem fordult elő. Továbbá egyértelműen csökken az Európai Unión belül az állampolgárság jelentősége. Túl messzire vezetne most azt kifejteni, hogy ezekben az években miért éppen a kettős állampolgárság áll az érdeklődés homlokterében, és hogy hogyan viszonyul ez más európai megoldásokhoz, mint például – a maga sokszínűségében – az autonómiához. Vannak az Európai Unióban jó példák, és léteznek olyan EU-tagállamok is, amelyeknek nem sikerült megbirkózniuk nemzetiségi problémáikkal. Ezeket a kérdéseket azonban csak akkor volna szabad szóba hozni és megítélni, ha tisztában vagyunk a történelmi okokkal és az aktuális helyzettel.

– *Az értékek vitájában az EU-n túlmenően az Európa Tanácsban egyezsége jutottak egy alapkérdésben: EU-szintű konszenzus jött létre a halálbüntetés megszüntetéséről. Mivel ön az EU-t értékközösségnek tekinti, felmerül a kérdés: milyen mélyrehatóan határozhatók meg ezek az értékek? Egy példa: szükséges, kívánatos vagy elutasítandó volna-e, hogy az EU a terápiás célú klónozás kérdésében határon átnyúlóan egyetértésre jusson, vagy az egyes államokra kell bízni ezt a kérdést?*

– Kívánatos volna, hogy a tagállamok e tekintetben egységes álláspontra jussanak. Ezeknek az alapvető kérdéseknek az esetében először egységre kell jutni, amit aztán keresztül is kell vinni. Az ilyesmit nem szabad pragmatikusan, hanem filozofikusan, az emberképből kiindulva muszáj megindokolni. Az azután az Európai Unió feladata, hogy az egész, nagy térségben elfogadtassa, bárhogy is tegyék azt lehetővé a jogosítványai.

– *E kérdések esetében a gazdasági érdekek és az erkölcsi parancsok közötti esetleges konfliktusokba ütközünk. Gondolja, hogy ilyen kérdésekben konszenzust lehet elérni?*

– A környezetvédelem kérdéseiben is sikerült megállapodni, ezen a téren vannak európai irányelvek, noha ezek ellen is felsorakoztattak nyomós gazdasági érdekeket. Sikerült azonban belátni, hogy létezik felelősség a jövő nemzedékekért, és vannak etikai határok is. Mindig azt mondtam, hogy az Európai Unió nem egyoldalú gazdasági közösség; ha azonban politikai közösség is, akkor a politikai erkölcs és elvek is részét képezik. Hiszek abban, amit az „Erasmus-hallgatók” előtt mondtam: a közös értékek egész csendesen és lassan mindent képesek áthatni, hogy ezáltal érvényre jussanak. Így alakul a kultúra. Azt pedig, hogy milyen értékek válnak közössé, a szerződéseknél sokkal összetettebb és hatalmasabb történelmi erők döntenek el. Magyarország mindig útkereszteződésben terült el, ezért sokan jöttek ebbe az országba, vagy haladtak itt át. Mindez az európai kultúrát tette színesebbé, ezért nem félek a törököktől sem.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ISMÉT ITTHON VANNAK*

A mai megemlékezés az emberiséget helyezi vissza jogaiba. A magyarországi németek kiűzése sokáig tabutéma volt. A rendszerváltást követően viszont rögtön elismertük, hogy a magyarországi németek 1944-től kezdődő elhurcolása, az azt követő internálások és a kitelepítés jogtalan és igazságtalan intézkedések sorozata volt, a svábok ártatlanul szenvedtek. A kitelepítetteknek is járt kárpótlás, és az Alkotmánybíróság megsemmisítette a kollektív büntetést kimondó 1945-ös törvényeket. Most már folyik a történelmi tények feltárása, s ennek nyomán lassan bekerülnek a köztudatba is az akkori események.

Ugyanakkor Magyarországon soha nem is gyökeresedett meg olyan felfogás a közérzetben, amely szerint a svábok elűzése igazolható lett volna a német hadsereg és a megszállás okozta háborús szenvedésekkel. Az az 1945-ben hozott rendelet, amely hazaárulónak és népellenes bűnösnek nyilvánította a Volksbund tagjait és azokat, akik ismét felvették német hangzású családnevüket, a földbirtokok elkobzásáról szólt. Mindez rávilágít arra, hogy a kitelepítésnek elsősorban gazdasági indítékai voltak: egyrészt az állami földalap növelése a földosztáshoz, másrészt a szomszédos országokból Magyarországra menekülő, illetve ide áttelepített – szintén elűzött – magyarok elhelyezése. Csakhogy, mint Bibó István már akkor rámutatott: ilyen úton megoldani a gondokat olyan erkölcsi kárt okoz, amely súlyosabb veszteség a rablott holmi gazdasági értékénél.**

Nem mentség a svábok elűzésére az sem, hogy a győztes hatalmak etnikailag homogén államokban látták a stabilitás kulcsát; és az sem, hogy Közép-Európa más államai ki akarták használni a lehetőséget a nemzeti kisebbségektől való megszabadulásra, sőt, van olyan állam, amely a nemzetiségek akkori jogfosztását és kitelepítését máig jogosnak és igazoltnak tartja. Nekünk itt ma éppen az ellen a szellemiség ellen kell felemelni a szavunkat, amely úgy rendelkezett emberek sorsáról, mintha tárgyak lettek volna; amely százezrekben mért kitelepítési kvó-

* Beszéd a Magyarországi Németek Elűzése Országos Emlékhelyének és Emlékművének felavatásán. Budaörs, 2006. június 18. Az Ó-tetőben lévő Bezárt kapu című alkotást Menasági Péter készítette.

** Bibó István memoranduma a sváb kitelepítésről (lásd: www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/nemet/data/pdf/V_2.pdf).

tákat szabott meg, községenként előre meghatározva a megbüntetendők számát, az elkobzandó házak és földterületek nagyságát.

Történt mindez közvetlenül a háború után, amikor leértékelődött az élet, és általában az egyén is. Ma már iskolai tétel a háború utáni nagy emberi jogi reneszánszról beszélni mint a náciizmus és a háború embertelenségének ellenhatásáról. Ez általában kétségtelenül igaz is – de nem fedheti el mindazt, ami mégis megtörtént; ami nem hozott új szellemiséget; ami tovább folytatódott az ötvenes évek kommunista uralma alatt.

Bibó István azokban az években fájdalomosan konstataálta, hogy a társadalom nem érzi át, mi történt és mi is történik, hogy hiányzik a helyes mérték. Ma, azzal, hogy emléket állítunk a meghurcoltaknak és elűzötteknek, végre talán elhagyjuk a személytelenség világát. Mert fontosak ugyan az országgyűlési határozatok, az alkotmánybírósi ítéletek és a kollektív bűnösség elítélése, de azok csupán jogi rendezést nyújtanak. Önmagukban azonban nem képesek békét teremteni a lelkekben.

A nyolcvanas évek elején Gyarmathy Livia dokumentumfilmet forgatott egy Moldvából kitelepített csángó fiú és egy somberekli sváb lány esküvőjéről, amelyre Németországból is hazajött a kitelepített rokonság.* A filmben a két szomszédos Baranya megyei falu háború után kitelepített német családjai és a háború végén betelepített csángók családjai idézik fel történelmüket, sorolják máig izzó sérelmeiket. Sosem felejttem el, ahogy a dombtetőről az öreg sváb reszkető ujjal mutat a falura: „Az ott az én házam.” Tudja, kik laknak benne, nem kíván semmi rosszat nekik. Ami megtörtént, nem lehet meg nem történtté tenni. Ő már Németországban élte le az életét, örök honvágygal a szívében.

Mégis, azt hiszem, van, ami jóvátehető, ha visszatérünk a személyeshez, az egyes emberek megbecsüléséhez és az önbecsüléshez. Ez az emlékhely olyan helyet teremt, ahova el lehet jönni emlékezni, elgondolkozni a sorson, gyászolni, de erőt meríteni is. Több osztálytársam és ismerősöm gyerekei visszavették régi német családnévüket. Sokan vannak ők, s ez nagyon öröndetes. Ezért Magyarország államfőjeként megkövetem a kitelepített svábokat és családjaikat az őket ért jogtalanságért és igazságtalanságért, és azzal a reménnyel hajtok fejet az elűzöttek emléke előtt, hogy a magyarországi németek ismét itthon vannak.

* Együttélés (1983). Forgatókönyvíró: Böszörményi Géza, rendező: Gyarmathy Livia.

A TERRORIZMUS ELLENI HARCBA IS BE KELL TARTANI A NEMZETKÖZI JOGI ÉS EMBERI JOGI SZABÁLYOKAT*

Rendkívüli öröömre szolgál, hogy Elnök úr eljött megünnepelni az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulóját. Ez a személyes gesztus méltó nyitánya annak a folyamatnak, amelyben több mint ötven állam- és kormányfő fogja itt Budapesten megünnepelni az évfordulót. Ez a rendkívüli nemzetközi részvétel az ünnepségünkön azt jelenti, hogy elismerik a magyar forradalom világtörténelmi jelentőségét. Másrészt pedig azt, hogy értékközösséget demonstrálunk, azokat az értékeket, amelyekért '56-ban a magyarok harcoltak: a szabadságot, a demokráciát, a nemzeti önrendelkezést és az emberi jogokat.

Ez az értékközösség köt össze bennünket. Ez az értékközösség volt az alapja annak, hogy az Amerikai Egyesült Államok a forradalom leverése után több mint 35 ezer magyar menekültet befogadott, és második hazát nyújtott nekik. Ez az értékközösség mai szövetséges viszonyunk alapja is.

Az értékközösség kötelez is minket: ezeket az értékeket hitelesen kell képviselnünk a világban. A magyar rendszerváltás sikerének titka az volt, hogy még a rendkívüli történelmi körülmények között sem engedtünk semmit az alkotmányosságból és a jogok betartásából. Meggyőződésem, hogy mostani közös feladatunk, a terrorizmus elleni harc is csak akkor lehet sikeres, ha minden lépésben betartjuk a nemzetközi jog szabályait, és az emberi jogokat tiszteletben tartjuk. Ezért üdvözlöm különös örömmel a tegnapi bécsi nyilatkozatot, amely erre kötelezettséget vállalt.**

* Üdvözlőbeszéd a George W. Bushsal, az Amerikai Egyesült Államok elnökével folytatott tárgyalás elején a Sándor-palotában. Budapest, 2006. június 22.

** Lásd az Európai Unió és az Egyesült Államok vezetői közötti csúcstalálkozón Bécsben, 2006. június 21-én elfogadott nyilatkozatot: Vienna Summit Declaration, 21 June 2006. (http://ec.europa.eu/comm/external_relations/us/sumo6_o6/docs/decl_final_210606.pdf).

EURÓPA AZ ELITEK PROJEKTJE*

Örömmel fogadtam el a felkérést, hogy köztársasági elnökként üdvözljem a konferenciát, amely már önmagában a rendezők és résztvevők protokolláris rangja miatt is különös figyelmet érdemel. Még inkább kihívó azonban az a vállalkozás, hogy áttekintsék Európa helyét a változó világban.

Magyarország az elmúlt másfél évtized alatt kétszer is elmondhatta, hogy szimbolikus értelemben visszatért Európába: 1989–1990-ben, a szocialista rendszer felszámolásakor, és 2004-ben, amikor az Európai Unió tagja lett. Európa mint jelszó igen hatásos volt. Sokakat lelkesített, sokaknak nyújtott elégtételt, de mélyebb reflexió nem kísérte a társadalomban. Azaz a közvetlen politikai és gazdasági vonatkozásokon túl nem indult diskurzus arról, milyen Európába is tértünk vissza.

Magyarország és Európa viszonya a konferencia tárgyát képező kontextusban három területen is tanulságos lehet. Az e körben tisztázatlanul hagyott kérdések ugyanis, noha azokat nem fogalmazták meg, messze ható társadalmi következményekkel jártak.

Az elsőt – talán nem indokolatlan emócióval – a restauráció drámájának nevezném. 1989 végén hatályba lépett az új Alkotmány, 1990 elején szabad választások zajlottak, s ezzel megnyílt az út Európába. Néhány éven belül pedig – jogi alapjait tekintve – már Magyarországon is ugyanolyan gazdasági, politikai és jogrendszer működött, mint ott. Az olyan alapkérdéseknél azonban, mint hogy az állami tulajdon felosztása során kikből álljon az új tulajdonosi osztály, egészen az ideológiai, magatartásbeli és szimbolikus kérdésekig, hiányzott az egyetértés. Milyen vagy melyik Európa a modell? Hol keressünk kapcsolódási pontokat? A kommunizmus előtti időkre kell-e visszanyúlni, tehát az 1945–1948-as periódusra, vagy a háborút megelőző évekre? A szocializmus évtizedei sokféle attitűdöt konzerváltak, s ezek a kilencvenes évek elején mind felszínre törtek – nem utolsósorban azért, mert nem volt mélyebb ismeretünk a kortárs Európáról.

* Beszéd a Kultúra Pápai Tanácsa, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és a Magyar Tudományos Akadémia által rendezett „Europe in a World in Transformation” című konferencia megnyitóünnepségén a Magyar Tudományos Akadémián, Budapest, 2006. december 14. Megjelent Solyom László: *A Common Body of Knowledge. In Europe in a World in Transformation.* Budapest, Hungarian Academy of Science, 2008. 17–20.

A rendszerváltástól sokan a német *Wirtschaftswunder*, a gazdasági csoda megismétlődését remélték, miközben Európában a szociális állam kimerülésének jelei mutatkoztak. Jó példa erre a mentalításra, hogy az egyházzal s talán még inkább a történelmi egyházakkal szembeni várakozások is az egykori népegyházat, oktatási hálózatot, anyagi helyzetet képzelték a jövő útjának, s tekintik helyenként még ma is mintának.

Mindennek súlyos következményei lettek. Egyrészt be volt programozva a rendszerváltásból való tömeges kiábrándulás, hiszen hamis várakozásokat fűztek hozzá. Másrészt az a mély pártpolitikai megosztottság, amely mára minden tekintetben kontraproduktívra vált, és amely Európa számára teljesen érthetetlen, nagyrészt abból táplálkozik, hogy sem a jobb-, sem a baloldal nem találta meg azokat a modern európai kapcsolódási pontokat, amelyekre identitását építhetné. Így rögzült az egyre erősebb és agresszívabb érzelmi kötődés a tisztázatlan tartalmú jobb- és baloldalisághoz, amelyből racionális válaszok nem vezethetők le.

Figyelve Magyarország második visszatérését Európához, az Európai Unióhoz történő csatlakozást, hangsúlyozni kell, hogy az EU-ba való törekvés mint széles körű társadalmi támogatást élvező „visszatérés” mellett a csatlakozási törekvések során nem kerültek napirendre a mélyebb kérdések. Ilyenek lettek volna az európai integráció eredeti motívumai, a szellemi Európa akkor még jelenvaló koncepciója – s mindezek alapján az, vajon az eltelt ötven év után mi érvényes még a háború utáni korszak lelkületéből, s milyen változásokat kíván a nagyon is új, globális kontextus. Az integráció lényegében megrekedt a jogtechnikai és gazdasági követelmények teljesítése szintjén, de hogy lényegében mi végre az egész, azzal nem nagyon foglalkoztak sem az unióban, sem az egyre türelmetlenebbül csatlakozni kívánó országokban. Nem véletlen, hogy az integráció szakirodalma az Egyesült Államokban gazdagabb, mint Európában. Legfeljebb a nemzetiségi kérdésben keltett a csatlakozás újabb felszínes reményeket: másfél évtizeden keresztül ismételtgettük, hogy a határok átjárhatóvá tétele majd mindent megold, de látnunk kell, hogy ez sem ennyire egyszerű kérdés.

Újra visszatérünk tehát a megválaszolandó kérdéshez, amelyre ez a konferencia is keresi a lehetséges válaszokat: mi hozza létre az európai szellemet?

Európa egységesülése egyelőre nem jár közös szellemi alap létrejöttével, még ha vannak is erre biztató kezdeményezések. Az egységesülés elsődleges eszköze a jog, akár az Európa Tanács emberi jogokkal kapcsolatos tevékenységére gondolunk, akár az Európai Unió folyamatosan bővülő jogalkotására. Az EU jogszabályai át- meg átszövik jogrendszereinket, és olyan mértékben határozzák meg mindennapjainkat, amiről a legtöbbünknek még sejtése sincs. Az Európai Unió

működése természetesen nemcsak jogot termel, hanem egy sajátos politikai kultúrát is létrehoz.

Az európai intézmények saját részterületükön mind válaszolnak a globális kihívásra, és ezzel alakítják Európát. Az intézményesítés, amely „felülről” viszi be az európai standardokat az egyes társadalmakba, egyes területeken igen hatékony lehet. Ennek legszebb példája az alkotmánybíráskodás: a nemzeti bíróságok és az európai bírói fórumok egymás példájából tanulva, egymás tevékenységét kölcsönösen megtermékenyítve egyszerre honosítják meg és gazdagítják a közös alkotmányos hagyományokat.

Mindez azonban nem termelt ki egységes szellemet. Európa az elitek projektje volt és egyelőre az is maradt. Minden, a közös alapra vonatkozó állítás normatív: még ha a valóságból táplálkozik is, szükségszerűen igényeket és programokat fejez ki. Voltak olyan igények, amelyek az új EU-tagállamoktól friss szellemet, megújító impulzusokat vártak. Ez az elvárás azonban nem a legmagasabb általánosítás szintjén, hanem a konkrét területeken teljesülhet. Ezek egy speciális részében – megítélásom szerint – Magyarország is érdemben hozzájárulhat a közös szellemi alap létrejöttéhez.

Elsőként említem az emberi jogok kérdését. Az elmúlt ötven évben Európa egyik legfontosabb ismérve a jogállamiság érvényesülése volt. A következetes kiállás a jogállamiság értékei mellett hosszú távon is márkajegye lehet kontinensünknek. Magyarország a diktatúra viszonylag friss tapasztalatával és az ebből fakadó fokozott érzékenységgel az emberi jogok védelme iránt hozzájárulhat a közös értékekhez. Égető kérdés a terrorizmus elleni preventív védekezés és az alapjogok korlátozása közötti arányosság megtalálása. Friss példa erre a légiutasadatok kezelésének kérdése, ami jól mutatta, hogy legitim gazdasági és politikai érdekek az EU-tól is kikényszeríthetnek kompromisszumot, de ilyenkor is van esély legalább elvileg jobb megoldásra. Ez az értékek tisztelete és a jogtudatosság miatt sem közömbös.

A környezetvédelmet sorolom másodikként azon területek közé, ahol Magyarország az európai értékközösség létrejöttéhez hozzájárulhat. A magyar Alkotmánybíróság értelmezése a környezetvédelemhez való jogról olyan eredmény, amit európai társai is felhasználhatnak. Elnöki mandátumom egyik súlypontja, hogy a jövő nemzedékek iránt különös felelősséget érző elnököket informális együttműködés keretei között egyesítem. Hangsúlyozom, a környezet védelme és a jövő generációkért vállalt felelősség olyan érték, amely közvetlenül gyökerezik Európa keresztény hagyományában, de szekularizált világunkban is általános érvényű és egyesítő erejű.

Harmadik területként a nemzeti kisebbségek kérdését említtem. Itt jó példa, hogy a kisebbséget – és főleg a szórványt – gondozó és remélhetőleg megtartó intézményhálózat sokszor csak az egyházban működik. Ugyanakkor ezzel szemben hat a többségi államok nemegyszer a többségi nemzet iránt elfogultan elkötelezett papsága. Az egyetemes egyháznak lehet érdeke az utóbbi erősítése, de ez nem mehet a kisebbségek rovására. A vallás saját kultúráján belüli megélése nem tagadható meg a hívőktől. Természetszerűleg jelentkeznek tehát a kisebbségek igénye a területi elvű egyházszerzés mellett a személyi elv alapján történő püspökrendelésre. Ez megoldaná a szórvány-lelkigondozást is. Sőt, Európában a szabad munkaerő-áramlás nagy tömegeket visz külföldre, amelyeknek szintén anyanyelvi és saját kultúrájuknak megfelelő vallásgyakorlásra van szükségük.

Ha a kereszténység társadalmi helyzetét nézzük Európa szekularizált államaiban – gondoljunk csak az alkotmányos szerződés, illetve az Alapjogi Charta preambuluma körüli vitára –, talán nem erőltetett a nemzeti, a környezeti és más jogok mellett elkötelezett kisebbségek kitörési pontjai közötti párhuzam. Ez elsősorban a passzív és megőrző attitűd elhagyásában jelentkezik. A nemzeti kisebbségek nem maradnak meg, ha csak a saját közösségben való anyanyelv-használatra és a folklórra korlátozzák igényeiket. A teljes versenyképesség elérése tarthatja csak meg őket, amihez az anyanyelvi iskoláztatás és saját értelmiség mellett saját gazdasági erő és média is kell. A zöldek már részben túl vannak a konzerváló szemléleten; kezdeményezéseik túlnyomórészt a jövő nemzedékek iránti felelősség felé fordulnak, s éppen a szemléletváltást terjesztik.

Természetesen lehetne még sorolni az egyes értékeket, amelyek számunkra fontosak, és úgy ítéljük meg, hogy része az európai kultúrának, de vajon ezek összességén túl mi az a plusz, ami létrehozta az úgynevezett európai szellemet? Valóban európai szellemről kell beszélnünk vagy inkább nyugati kultúráról, ami kétségbeesetten keresi a helyét a globalizálódó világban? Vajon érvényes még ma is Karl Rahner gondolata, hogy Európában még az ateisták is keresztények? Tehát a kultúrának, ami körülvesz minket, része mindaz az etikai és antropológiai normarendszer, amely szorosan a kereszténységhez köthető. Vagy ez mára illúzió lett?

GYAKORLOM AZ ÖNÁLLÓ POLITIKÁT*

– *Tavaly augusztusi beszédében az is elhangzott, hogy Magyarország a mai Európában középhatalmi pozícióban van. Mit jelent ez, és ennek megfelelően politizál-e Magyarország?*

– Beszédem lényege az volt, hogy legyen önbecsülésünk. A középhatalom kifejezés kifejezetten a lakosságszámra vonatkozott, hiszen az Európai Unió tele van két-hárommillióos államokkal. Viszont az uniós döntéshozatalban szerepet játszik a lakosság létszáma is. Persze nem csak a tömegtől függ az, hogy valamely országnak mekkora a tekintélye, a súlya. A magyar külpolitika – úgy vélem – túlságosan követő stílusú. Külpolitikai tevékenységemben állandóan ebbe ütköztem. Utazásaim előtt természetesen egyeztetek a Külügyminisztériummal. Ilyenkor kapok tájékoztató anyagokat, statisztikákat arról, hogy „kapcsolataink sokoldalúan és dinamikusan fejlődnek”, ilyesmiket. De ha az ilyen „gyógyszövegeken” túl megkérdezem, hogy mi a magyar álláspont ebben vagy abban a kérdésben, nem mindig érkezik érdemi válasz. Amikor a török elnök itt járt a minap, a rodostói Rákóczi-házról, illetve a külkereskedelmi mérlegről bőven kaptam információkat, ám a kurdokról például nem volt elegendő anyag és vélemény a külügy dossziében.

– *Nincs magyar álláspont fontos külpolitikai kérdésekben?*

– Óvatos a magyar külpolitika. Holott semmi baj nem történt azzal, hogy a török elnöknek szóba hoztam a kurdkérdést. Ő elmondta a török álláspontot, hogy a kurdok, mivel szintén muzulmánok, nem számítanak kisebbségnek. Én pedig az uniós állásponttal replikáztam – hiszen Törökország most kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat –, miszerint az etnikai és nyelvi kisebbségek jogait is tiszteletben kell tartani. A kisebbséget minimálisan kulturális autonómia illeti, de a területi önkormányzathoz is joga lehet. Mindez nem befolyásolta a tárgyalások jó hangulatát és menetét. Viszont egy „nagy” uniós tagállam nagykövete aznap délután kifejezte örömét, hogy végre valaki szóba hozta az emberi jogokat.

– *Őn Bush elnöknek szintén felvetette az emberi jogi kérdéseket.*

– Igen, s ezt az európai sajtó egyöntetűen üdvözölte. Putyinnak is szóvá tettem az aggályos hatalomkoncentrációt, valamint a kis finnugor népek helyzetét.

* Részlet Martin József Péter és Simon Ernő „Nem szabad elkenni semmit” című interjújából. *Figyelő*, 2006. augusztus 3.

Kár, hogy fontos látogatásoknak olyan mellékes és pontatlan hozadéka uralja el a kommunikációt, mint például hogy az amerikaiak „visszaadják” a Táncsics-börtönt, vagy hogy Oroszország „visszaszármaztatja” a sárospataki könyveket. Üdvözlöm ugyanakkor, hogy most ígéretek hangzottak el egy koncepciózus külpolitikára.

– *Államfőként is járt már az Egyesült Államokban, annak ellenére, hogy korábban azt mondta, addig nem megy, amíg nyilványmatot kell adni.*

– Kritikusaim kedvenc témája, hogy tavaly ősszel mégis részt vettem az ENSZ állam- és kormányfői csúcstalálkozóján. Csakhogy én nem az Egyesült Államokba, hanem az ENSZ-hez mentem. Igaz, nem érkezhettem Budapestről a székház tetején lévő helikopterleszállóra, de nem vettem részt semmilyen kapcsolódó amerikai rendezvényen. Bush elnök engem valóban meghívott, többször is visszatért rá. A beszélgetés vége felé ismét megkérdezte, hogy mikor is megyek. Amint a vízumot eltörlik, azonnal – válaszoltam. Bush hatalmasat nevetett, s ebben a vidám légkörben fejeztük be a találkozót, miközben magyarázta, hogy a vízum nem elnöki hatáskör. Így azután októberben csak a kanadai magyarokhoz mehetek, az egyesült államokbelieknek üzenetet küldök.

– *Hol tart a zöldelnökök hálózatának kiépítése?*

– Erre a tervemre itthon gúnyos fanyalgás volt a válasz. Ám a zöldelnökök azóta megtették az első lépést. Ausztria, Finnország – azaz az EU akkori és jelenlegi soros elnökségét adó ország –, továbbá Litvánia és Magyarország államfője levelet írt a környezetvédő civil szervezetek és az Európai Unió brüsszeli találkozójának. Ebben bíráltuk, hogy az EU nem hajtja végre zöldprogramját, kiálltunk a biodiverzitás mellett. Ugyebár ez utóbbi érinti a génmódosított élelmiszerek körüli vitát. A levél Brüsszelben címlapra került; Magyarországon azonban ilyesmi nem éri el a média ingerküszöbét.

– *Úgy érzi, az ön által képviselt értékekről nem szerez tudomást a közvélemény?*

– A politikában nincs *copyright*. Ötletek, kezdeményezések több csatornán keresztül is hathatnak. Március 15-i beszédemben például egy új nemzetpolitikai koncepció igényét fogalmaztam meg. Később ugyanezekről a súlypontokról volt szó Gyurcsány Ferenc és Markó Béla megbeszélésein.

– *Mennyire tartja fontosnak azt, hogy elnökként a külpolitikában is önálló, akár a kormányétól független mondanivalója legyen?*

– Gyakorlom az önálló politikát, de ez nem független a kormányétól. Alkotmányos jogállásom az, hogy a kormány külpolitikáját hajtom végre. Ezen belül viszont fenntartom azt a szabadságot, hogy mit mondok Bushnak vagy bármely államfőnek, illetve a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség főtitkárának. Vannak önálló akcióim, de minden esetben felelősséggel járok el. Ilyen akció volt, ami-

kor a Magyar Köztársaság elnökeként megkövettem a kitelepített magyarországi németeket és családjaikat az őket ért jogtalanságért és igazságtalanságért. Ezzel igyekeztem példát mutatni. Hasonló gesztust várok el a magyarokat ért sérelmek orvoslására, amint ezt hangsúlyoztam Prágában is.

– *A gazdasági érdekek azonban gyakran kerülnek ellentmondásba az emberi jogok számonkérésének erkölcsi követelményével.*

– Kialakult bizonyos szereposztás. A gazdasági miniszter nyilván mindekelőtt az üzleti érdekeket képviseli, az államfő viszont szóba hozhat erkölcsi, politikai dilemmákat is. Helyeslem, hogy ma már a diplomácia jelentős része gazdaságdiplomácia, de ez alapvetően a kormány feladata. Én nem szeretnék magammal vinni látogatásaimra egy repülőgépnyi üzletembert, mert a tevékenységüket nem látom át. Ám azt megteszem, hogy fontos kérdésekben szólok. Például, mivel a miniszterelnök úr a török elnökkel nem találkozott, én tárgyaltam vele az energetikai kérdésekről.

TÖRTÉNELMÜNKKEL SZÉPÍTÉS NÉLKÜL NÉZZÜNK SZEMBE*

Miért állunk az Andrássy úton, egy nyári hétköznapi délutánján, furcsa díszletek, homokzsákok, katonai teherautók között? Persze tudjuk, emlékezni jöttünk a negyven évvel ezelőtt történetekre, amikor a Szovjetunió és négy szövetségese, köztük Magyarország hadserege megszállta Csehszlovákiát. Emlékezni jöttünk, nem ünnepelni – hiszen a mi részünkről, magyar részről nem ünnepelni-, hanem szégyellnivalónk van. Annál indokoltabb és fontosabb a kérdés: mi végre jöttünk össze, mi az értelme ennek a rendezvénynek?

A felejtés ellen vagyunk itt. Legalább a kerek évfordulókon fel kell frissítenünk magunkban, vagy inkább helyre kell állítanunk történelmünk folyamatoságát. Így tettünk két hónapja Nagy Imre és 1956 valamennyi mártírja halálára emlékezve; így tettünk másfél éve az '56-os forradalom évfordulóján. 1956 és

* Beszéd a prágai tavasz leverésének negyvenedik évfordulója alkalmából a Terror Háza előtt rendezett megemlékezésen. Budapest, 2008. augusztus 21.

1968 ugyanannak az útnak az állomásai, amely mai szabadságunkhoz vezetett. A történelmünkhez való ragaszkodást fejezzük ki ma – mert történelmi tudat nélkül nincs nemzet. Azt az igényünket is kifejezzük, hogy történelmünkkel szépités nélkül nézzünk szembe. Nemcsak a dicső napokat kell idéznünk, hanem a szégyenletes eseményeket is ismernünk kell, és fel kell dolgoznunk. Ha ehhez van erőnk, sokat nyerünk azzal, hogy törekedtünk az igazságra. Egyrészt emelt fővel állhatunk ki azért, hogy saját ügyeinket mások is igazságosan ítélik meg. Másrészt pedig mai tájékozódásunkhoz, jó helyzetértékelésünkhöz szükség van a történelem tanulságaira.

A mai évforduló, augusztus 21-e egyetlen nap, a megszállás kezdetének dátuma. Azonban a prágai tavasz néven történelemmé vált események, amelyek a katonai agressziót végül kiváltották, már 1968 legelején elkezdődtek.

Emlékeznünk kell a prágai tavasz reményteli üzenetére! Csehszlovákiában meglazult a kommunista diktatúra, szabadabbá vált a sajtó, ki lehetett mondani addig tiltott szavakat, megjelent a nyilvánosságban is az addig elfojtott nemzetiségi kérdés, a szlovákok föderációigénye, a magyarok egységes képviselési követelése. A tervgazdálkodás zsákutcájából a gazdasági reformok kiutat ígértek. Mennyi illúzió született itt arról, hogy a szocializmusban is lehet szabadabban élni, lehet emberi arcot adni a rendszernek! Különösen fontos volt ez az üzenet Magyarországnak, amely maga is reformokkal kísérletezett.

Ez az események egyik arca. Közben ugyanis sokszereplős, bonyolult politikai játszma folyt. A tét és a kihatások most is világtörténelmiek voltak, mint 12 évvel korábban a magyar forradalom idején, s mint újabb 12 évvel később Lengyelországban, a Szolidaritás fellépésétől kezdve. Megint megrendült Európa második világháború utáni felosztása. A Szovjetunió most is előzetesen megbizonyosodott az Egyesült Államok passzív hozzáállásáról. Moszkva egyeztetése a szocialista országokkal '56-hoz képest ezúttal a leghűbb szövetségesekre szűkül, viszont a hű társak most a megszállásban is részt vettek. Kádár közvetíteni próbált és ellenezte a katonai beavatkozást – de végül igent mondott. Ezzel pedig nemcsak ő, hanem Magyarország is felelőssé vált.

Brezsnyev az 1956-ban Magyarországgal szemben sikeres megoldást akarta megismételni Csehszlovákiában, azaz megszálló hadsereggel leverni az „ellenforradalmat”. A szovjet terv arra épült, hogy Csehszlovákiában is lesznek árulók: az úgynevezett egészséges baloldali erők fogják behívni a szovjet hadsereget segítségül. Az árulók megvoltak, de a tervük nem sikerült. Így e színjáték nélkül, tisztán külső agressziót követett el az öt szocialista ország.

Belegondolhatunk-e megrendülés nélkül, felfogjuk-e, mi történt? 12 évvel azután, hogy Magyarországra támadt a szovjet hadsereg, s véres háborúban leverte a

magyar forradalmat, a kádári rendszer Magyarországot juttatta abba a helyzetbe, hogy most mi támadtunk egy olyan országra, amely nagyobb szabadságot akart.

Milyen óriási szerencse, hogy Csehszlovákia már jó előre a passzív ellenállás mellett döntött, s a magyar hadseregnek nem kellett vért ontania! Így a magyar hadseregnek tüntetésekkel, az újból és újból megszólaló szabad cseh és szlovák rádióadásokkal, a röplapokkal, de mindenekelőtt a lakosság megvetésével kellett szembesülniük. A magyar katonaságot kísérő úgynevezett politikai munkásokkal a szlovák hivatalos szervek sem álltak szóba. „Csak az erőszak tényét vesszük tudomásul, csak katonákkal tárgyalunk” – mondták. Kádár kénytelen volt konstatálni, hogy az akció katonailag sikeres volt, de politikailag kudarcot vallott.

Mindez nem változtat azon, hogy Magyarország a többiekkel együtt szintén megszálló hatalom, egy szabadságkezdeményezés eltiprója volt. Ebből a szempontból közömbös, hogy nem a nép döntött, hanem Kádár egyedül, majd a Politikai Bizottság egyetértését adta hozzá. 1956-ban sem az orosz nép vagy a Szovjetunió népei küldték Magyarországra a Vörös Hadsereget. Az állampárt döntése mégis rájuk hullt vissza.

Noha július 28-a 23 órától szovjet irányítás alatt álltak a bevetésre kiválasztott magyar csapatok, noha a magyar nép bizonyosan nem értett egyet a bevonulással, Csehszlovákia lakossága szemében a magyarok az oroszokkal, a keletnémetekkel, a lengyelekkel és a bolgárokkal együtt fojtották el a prágai tavasz reményeit. Mondhatjuk, és igaz is, hogy a megszállásban való részvételünk szégyene a legyőzöttek szégyene, hiszen Magyarország is ki volt szolgáltatva a szovjet birodalmi politikának. 1968-as szereplésünk miatt is kétségbeeséssel és haraggal nézhetünk vissza a Kádár-rendszerre. De a megszállottak és utódaik számára nem nyújt elégtételt, ha mi is ugyanazon rendszer áldozataként tekintünk magunkra, amely az ő reményeiket eltiporta.

Mit tehetünk tehát? A bocsánatkérés az utóbbi másfél évtizedben olyan politikai divattá vált, hogy ennek az ősi erkölcsi intézménynek a komolysága nemegyszer megrendült. Pedig sokféle értelme és haszna lehet. A bocsánatkérés különösen helyénvaló, ha a sérelem okozója követi meg a még élő áldozatokat. De akkor sem hiábavaló, ha a vétlen utódok teszik nyilvánvalóvá, hogy sajnálják és helytelenítik elődeik tettét, hiszen tudjuk, hogy sérelmek is nemzedékeken keresztül öröklődnek. Ezért tehát a megbékélést szolgálhatja, kihúzhat egy tüskét, ha nyilvánvalóvá tesszük a korábbi események átértékelését, ha kimondjuk az igazságot, ha helyreállítjuk az igazságosságot.

Gondoljunk arra, mennyire igényelte Magyarország népe, hogy a Szovjetunió, illetve utódjaként Oroszország bocsánatot kérjen az 1956-os katonai beavatkozásáért, tetteiért, és mennyire fontos volt az, hogy Jelcin 1992-ben az

Országházban kimondta: 1956 tragédiája a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké.

1989. augusztus 17-én – amikor tehát már folytak a kerekasztal-tárgyalások, és világossá vált, hogy a korábbi rendszernek vége – először a Magyar Szocialista Munkáspárt, majd szeptemberben az Országgyűlés is elhatározta magát a csehszlovák belügyekbe való 1968-as katonai beavatkozástól. Azonban az MSZMP nem képviselte sem Magyarországot, sem a magyar népet, az 1989-es Országgyűlés pedig formai okokra hivatkozva nevezte törvénytelennek a megszállást.

Szükségesnek tartom tehát, hogy a szabad és demokratikus Magyarország államfőjeként mély sajnálatomat fejezzem ki az akkori Csehszlovákia népeinek azért, hogy a magyar csapatok 1968-ban részt vettek a megszállásban.

Nyugtalanító aktualitást adnak a negyven éve – Magyarországon pedig az 52 éve – történekmek az idei augusztus kaukázusi eseményei. Oroszország és Grúzia fegyveres konfliktusáról szólva sokat hallunk a történelmi párhuzamokról. Ezek szükségképpen egyszerűsítanak. Nem ez az alkalom arra, hogy a részletekről szóljak. Egy tekintetben azonban biztos van párhuzam: az erőszak nemzetközi jogba ütköző alkalmazása más szuverén állam ellen 1968-ban is elítélendő volt, és ma is az. Ezért ki kell mondanunk és meg kell erősíteniünk: a nemzetközi jogba ütköző erőszak nem lehet nagyhatalmi érdekek érvényre juttatásának eszköze sem. Azt is tudnia kell mindenkinek, ha orosz csapatok hatolnak be valamely független állam területére, az Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban, a Baltikumban a korábbi megszállás és elnyomás emlékeit idézi fel. Negyven évvel a prágai bevonulás után szabad országgént, uniós tagként emlékezünk a prágai tavasz leverésére, együtt a szintén szabaddá vált Csehországgal és Szlovákiával. Oroszország számára ebből nyilvánvaló kell legyen: a jövő útja az együttműködés a szomszédaival. Első lépésként Oroszországnak haladéktalanul végre kell hajtania a megkötött tűzszüneti megállapodást, és vissza kell vonnia csapatait a szuverén Grúzia területéről.

1968 tanulságaként azt szokták megnevezni, hogy Csehszlovákia megszállása véglegesen bebizonyította, a szocializmust nem lehet megreformálni. Ami nem sikerült '56-ban Magyarországon forradalommal, nem valósulhatott meg a párttal együtt végrehajtott csendes reformokkal sem. A Csehszlovákiában történtek világosan megmutatták, hol a határ.

Ezt a határt július 29-e és augusztus 1-je között, a szovjet–csehszlovák határon, a Tisza menti Ágcsernyőn egy vasúti kocsiban folytatott tárgyalásokon szovjet részről pontosan megfogalmazták. A követelések ezek voltak: a párt vezető szerepének biztosítása; valamennyi 1968 januárja után alakult politikai szervezet, párt, klub betiltása; a tömegtájékoztató pártirányításának helyreállítása, a füg-

getlen orgánumok működési engedélyének bevonása; a belügyminisztériumtól független önálló állambiztonsági szervezet létrehozása; annak megakadályozása, hogy a nyilvánosságban szovjetellenes vagy a Varsói Szerződést támadó vélemények megjelenjenek.

Ma már természetesen nem a szocializmus megreformálhatatlansága a nagy tanulság, hiszen a szocializmuson túl vagyunk. Ha az évfordulón szembe akarunk nézni történelmünkkel, inkább azon kellene elgondolkodni, hogy az akkoriak, a kortársak levonták-e ezt a tanulságot, illetve hogyan válaszoltak arra, hogy a szocialista rendszer megreformálhatatlan. Tudomásul vették-e a mozgáster hadseregekkel nyomatékosított határait, és ha igen, meddig? – Tudomásul vették, éspedig nagyon sokáig. Még ma is nemegyszer hivatkoznak arra, hogy a megszállásban való részvétel a magyarországi reformok érdekében történt. Ez azonban nem lehet mentség.

A reformok egyébként nálunk is hamarosan elbuktak. A „szocialista piacgazdaság” és a „szocialista demokrácia” célkitűzése azonban továbbra is az európai látókör öntudatával és felsőbbrendűséggel töltötte el szószólóit. Ám ne felejtjük el, Veres Péter és Illyés Gyula is azzal hárított el mindenfajta tiltakozást Csehszlovákia megszállása ellen, hogy a számukra éppen megnyílt kis cselekvési teret nem veszélyeztethetik. Miközben pedig a lengyelországi események újabb bizonyítékát adták annak, hogy a piaci és demokratikus megoldások nem egyeztethetők össze a szocializmussal, hanem más rendszerhez vezetnek; miközben ott megalakult a KOR, a munkásvédelmi bizottság, majd színre lépett a Szolidaritás, Magyarországon „a rendszer belülről való javítása” maradt a fő irány. A többes jelölés groteszk és szomorú története az 1985-ös választásokon vagy a nagy közjogi és alkotmányozási reform terve 1988-ban, amely a párt vezető szerepe fenntartásával képzelte el a demokráciát, e leglényegesebb kérdésben az ágcsernyői korlátok között maradt – míg azokat Gorbacsov fel nem adta.

Különös hálával tartozunk ezért mindenkinek, aki felemelte szavát Csehszlovákia megszállása ellen. Az öt marxista filozófusnak, akik Korcula szigetén kiadott nyilatkozatukban az egész világ előtt ítélték el a katonai beavatkozást, és adtak példát szolidaritásból. Mindazoknak, akiket itthon izgatás miatt állítottak bíróság elé. Tisztelettel kell adóznunk azoknak a honvédeknek, akik a megszálló egységekben fejezték ki egyet nem értésüket, és emiatt retorziók érték őket. Sokan, különféle módon tiltakoztak, pozíciójuknak és vérmérsékletüknek megfelelően. Azokról is szeretnék szólni, akikről nem maradtak feljegyzések, de akik komolyan elgondolkoztak azon, mi történt, s ehhez szabták későbbi életüket.

Erre a beszédre készülve tudtam meg egy ismerősömtől, hogy édesapja századosként részt vett a bevonulásban. Miután hazajött, soha egyetlen szót sem

mondott a megszállásról, családjának sem beszélt róla, de azonnal leszerelt és elment segédmunkásnak. Ők azok, mind, akiknek köszönetet mondok. Ők ellensúlyozzák bevonulásunk szégyenét. A mai napon köszönet illeti azokat is, akik, miután bebizonyosodott, hogy a szocializmus nem lehet emberarcú, az emberi arcot, a szabadságot és az emberi jogokat választották. Akik nem reformálni akarták a rendszert, hanem más rendszert akartak. Ez a köszönet egyaránt szól azoknak, akik a marxizmustól jutottak el a rendszer liberális-demokrata kritikájához, és azoknak, akik az új rendszert a magyar nemzeti hagyományokra és kultúrára alapozva követelték. Szól a köszönet az akkori környezetvédőknek is, akik a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer elleni országos tiltakozással járultak hozzá a rendszerváltáshoz.

Van még egy fontos tanulsága 1968-nak. A szabadság ígérete azt is magával hozta, hogy az addig elfojtott nemzeti kérdések nyilvánosságra kerültek, hiszen ezek megoldását is nyilvánvalóan a szabadság elemi részének tekintették. A cseh és szlovák viszony hivatalosan is a szabadabb rendszer egyik fő kérdése lett. A kezdet kezdetén, Alexander Dubček és Kádár januári találkozásán már szó esett a szlovák önállóságról, és külön Dél-Szlovákia speciális kérdéseiről. A korábban engedélyezett egyetlen magyar szervezet, a CSEMADOK Központi Bizottsága 1968. márciusi állásfoglalásában követelte többek között a relatíve kompakt nemzetiségi járások kialakítását és a diszkriminációs törvények (tudniillik a Beneš-dekrétumok nyomán hozott intézkedések) megszüntetését. A megszállás után azonban a legsúlyosabb vád a CSEMADOK ellen az volt, hogy igényt tartott a szlovákiai magyarság érdekképviselőtére. Márpedig a képviselői igény a párt vezető szerepének és érdek-képviselői monopóliumának tagadása volt. A magyarok részvételére a prágai tavasz kiteljesítésében, majd fellépésükre a megszállókkal szemben a csehek, a szlovákok és minden magyar büszke lehet. A CSEMADOK augusztus 21-e után kinyilvánította, hogy „mi is megszállott-nak tartjuk magunkat annak ellenére, hogy minket magyar katonák szálltak meg”. Felhívást bocsátott ki a megszálló hadseregek ellen, szervezetei terjesztették az illegális sajtót. Az 1968-as követelések közül a szlovákiai magyarság politikai érdekképviselőt a rendszerváltás után sikerült megvalósítani.

Ma már Csehország, Szlovákia és Magyarország is szabad és demokratikus ország, az Európai Unió tagja. Innen megkönnyebbülten tekinthetünk vissza 1968-ra. Utólag elmondhatjuk, hogy Közép-Európa megszabadulása a szovjet szocializmus rendszerétől 1956 Magyarországanak, 1968 Csehszlovákiájának és a nyolcvanas évek Lengyelországanak is köszönhető. Hogy milyen lesz Közép-Európa jövője, szintén sokban múlik ezen a ma már négy országon. Kár lenne veszni hagyni a történelem tanulságait.

A KULTURÁLIS NEMZETEK UNIÓJA*

Húsz évvel ezelőtt a Páneurópai Piknik szervezőit, sőt egész Magyarországot az Európába való visszatérés vágya hatotta át. A csak néhány órás normális emberi együttlét a szomszéd országok települések lakóival, a közös piknik utópisztikus, szinte szürreális esemény volt: úgy tenni, mintha az Európát a második világháború végétől kettéosztó választóvonal nem is létezne. A demokratikus Magyarország létrejötté, tagságunk az Európai Unióban, azután a schengeni határokon belülre kerülésünk óta már csak rossz emlék a szögesdrót vagy a procedura a határátkelőkön. Efölötti örömlenket is kifejezi a mai ünnep.

Mégis, törekednünk kell arra, hogy az Európai Unióban belül a szabadságok másfajta határai se épülhessenek. Az Európai Unió már nem Szén- és Acélközösség, hanem az uniós polgárok szabadságjogait valló értékközösség is. Az unió nem fordíthatja el fejét, ha valamely tagállamában az emberek anyanyelvhasználatát korlátozzák, sőt büntetik. Az Európai Unió sokféle közösségből épül fel. Hivatása, hogy az európai polgárok valamennyi közösségének uniója legyen: nemcsak az államoké, hanem a régiók és az etnikai-nyelvi-kulturális közösségek, vagyis a kulturális nemzetek uniója is.

Országos Széchényi Könyvtár

„ÉLJEN A LENGYEL!”**

Negyedszer ünnepeljük a Magyar–lengyel barátság napját, mióta 2006-ban Lech Kaczyński elnök úrral Győrött felavattuk a lengyel–magyar barátság emlékművét. Ez nem egy mindenkitől idegen, felülről jövő kezdeményezés volt. Azon a napon – éppen úgy, mint ma is – Győrött találkoztak a testvérvárosok képviselői. Az ő kezdeményezésükre nyilvánította egy év múlva mindkét ország

* Részlet a Páneurópai Piknik huszadik évfordulója alkalmából a Fertőrákosi Barlangszínházban tartott ünnepi koncert előtti beszédből. Fertőrákos, 2009. augusztus 19.

** Beszéd a Magyar–lengyel barátság napján az Óbudai Egyetemen. Budapest, 2010. március 23.

parlamentje március 23-át a Magyar–lengyel barátság napjává. Azóta is minden évben együtt ünnepeltünk a lengyel köztársasági elnökkel, főlváltva magyar és lengyel földön: Varsóban és Przemyszlben, Krosnón, illetve itthon Debrecenben, Győrött és most Óbudán. Örülök, hogy ezeken az ünnepnapokon kívül – most eltekintve az egyéb diplomáciai alkalmaktól – külön is kifejezhettem tiszteletemet a lengyel nép iránt: rögtön elnökké választásom után a gdański Szolidaritás-évfordulón, illetve az 1956-os poznańi felkelés ötvenedik évfordulóján. Éppen egy hónappal ezelőtt pedig Katowicében vettem részt a második világháborús lengyel menekültek befogadására emlékező „magyar napon”.

A külpolitikában és az állami protokollban természetesen megvan a jelentőségük ezeknek az úgynevezett legfelső szintű ünnepléseknek. A lengyel–magyar kapcsolatban azonban ezek mögött a két nép ezeréves, élő és mély barátsága áll. Ez a kapcsolat mindig megtermette a maga formáit, ahogy éppen a történelem alakult, és ahogy ezt a történelem megkövetelte. Ismertek a hagyományos szerepek, amikor az egyik ország befogadja a másik menekültjeit. Lengyelországba ment Rákóczi és a bujdosók is. A XIX. század elején pedig minden valamirevaló felvidéki családnak megvolt a maga lengyele, vagyis vendégként kezelt menekültje. A lengyelek befogadása és menekítése 1939 és 1945 között történelmünk örökké dicsőséges lapja lesz. Ugyanígy a közös küzdelem a szabadságért: az 1848–1849-es szabadságharc lengyel légiója és Bem apó. 1956-ban a „Poznań, Varsó, Budapest” jelszóval indultunk tüntetni. Forradalmunk alatt, majd leverése után a lengyel társadalom állt ki nyíltan mellettünk, és küldte a vért és a segélyeket. 1989-ben fontosak voltak a kapcsolatok a lengyel ellenzékkel, az ottani kerekasztal példája és tanulságai. Barátságunk kánonjához – melyet magam is idézek – hozzátartozik Szent Hedvig és Báthory István is.

Nem kell aggódni, ha a kapcsolatok egyik vagy másik formája kifárad és megszűnik, biztosan lesz helyette másik. A hatvanas években magyar fiatalok ezrei járták autóstoppal Lengyelországot. Ma ennek helyén – ahogy látom – a testvérvárosi kapcsolatok virágoznak, valamint iskolák és civil szervezetek barátságai. Nem véletlen, hogy ezek Dél-Lengyelországgal, illetve a délkeleti országrésszel a leggyakoribbak. Itt voltunk és vagyunk fizikailag a legközelebb egymáshoz, erre visznek a hagyományos kereskedelmi útvonalak, és ez volt mindig is a diákok és a menekülők útja. Többek között ezért is elleneztem annak idején, hogy – még ha csak átmenetileg is, de – bezárják Magyarország krakkói főkonzulátusát.

A magyar–lengyel barátságnak megvannak a maga mindig fölemlített, jellemző eseményei és alakjai. Ez nem üres séma. Ha bármelyik mögé nézünk, kapcsolatunknak nagyon gazdag képe bontakozik ki, tele az adott korszak törekvéseivel, nemegyszer csapdákkal és érdekellentétekkel. A lényegen ez nem vál-

toztat. 1848-ban a hős lengyel légiót mindenütt az „Éljen a lengyel!” kiáltások kísérték. De parancsnokuk, Józef Wysocki tábornok például nem akart harcolni a császáriak mellé állt szerbek ellen. Hiszen szláv testvéreit látta bennük, akikkel össze akart fogni az orosz pánszlávizmussal szemben. Vagy 1939-ben Magyarország és Lengyelországnak ellentétes külpolitikai érdekeik voltak. A lengyel–magyar barátság és az emberiség mégis minden ellenkező érdek, politikai kötelezettségvállalás és nyomásgyakorlás ellenére és azokkal szemben is érvényesülni tudott.

Mindazonáltal engedjék meg, hogy ez alkalommal megszakítatlan barátságunk két olyan aspektusáról beszéljek, amelyekre eddig talán kevesebb fény esett. Mindaz, amit a lengyel történelemről, különös érdeklődésünknek köszönhetően is megtudtunk, sokat segített abban, hogy kinyíljon a szemünk, hogy az itthoni hivatalos történelemképet differenciáltabban láthassuk. Most nem is arról beszélek, hogy nemzedékem fiatalságát az Andrzej Wajda-filmek, a *Hamu és gyémánt* vagy a *Csatorna* döböntette rá, hogy a nácik mellett milyen szerepet játszott a Szovjetunió a lengyel történelemben, vagy hogy milyen volt a mindkettővel szembeni ellenállás.

Kifejezetten hálával tartozunk azért, hogy a lengyelek napirenden tartják a százezernyi menekült befogadását a második világháború kezdetén, és a katonák továbbjuttatását a szövetségesekhez. Milyen szép, hogy viszonzozhattuk Bem apó segítségét, s az akkori lengyelek idősb Antall Józsefet nevezték el „a lengyelek apójának”. Milyen jó, hogy a lengyelek segítői, noha később sok méltánytalanságban volt részük, mégis bizonyítják, hogy létezett a háború alatt is egy „másik Magyarország, szerény, de elvitathatatlan eredményekkel” – hogy ismét idősb Antall József szavait idézzem. Örölnünk kell annak is, hogy a lengyel állam az embermentésért ezekben az években a legmagasabb kitüntetést adományozta posztumusz nemcsak idősebb Antallnak, hanem Esterházy Jánosnak, a csehszlovákiai magyar kisebbségi politika nagy alakjának is.

Lengyelország történelme másban is segítségünkre lehet. Mi az anyaország körül még hét másik államban élő magyar nemzet egységét a kulturális nemzet fogalmával írjuk le, mondván, hogy a nemzet állampolgárságtól és határoktól függetlenül nyelvi, kulturális, történelmi és identitását tekintve egységes közösséget képez. Ha valaki ezt a fogalmat nem érti, ott a lengyel példa. Lengyelországot a XVIII. században maradéktalanul felosztották három másik ország között. Másfél századon keresztül nem létezett Lengyelország. Merné-e valaki állítani, hogy a lengyel nemzet sem létezett, s nem hozta volna létre a maga alkotásait, művészetben, tudományban és gazdaságban egyaránt?

Régióink legtöbb országában a kulturális értelemben vett nemzetek határai és a politikai országhatárok nem esnek egybe. Az anyaországok joga és felelőssége, hogy fellépjenek határaikon túli kisebbségeik jogai védelmében, s ha szükséges, a kisebbségek sérelmeit nemzetközi fórumok elé vigyék. Már korábban is fölvettem, hogy az Európai Uniónak az uniós polgárok közösségei, így a régiók és a kulturális nemzetek uniójává is kell válnia. A kisebbségi jogokkal foglalkoznia kell, sőt egy külön biztosi pozíció létrehozása is indokolt lenne. Lengyelország az Európai Unió szervei elé kívánja vinni a fehéroroszországi lengyel kisebbséget ért atrocitásokat. Számíthat segítségünkre, hiszen a kisebbségvédelemnek nemcsak az unión belül, de az Európai Unió szomszédságpolitikájában is meg kell jelennie.

A Magyar–lengyel barátság napján nemcsak barátságunk gazdag múltját idézzük fel, hanem előre is tekintünk. Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy ez a barátság mindig megújul, mindig meg fogja hozni a maga gyümölcsseit. Talán a következő ezer évben kevesebbszer lesz arra szükség, hogy az igaz barát a bajban mutakozzon meg.

EGYSÉGES RÉGIÓS SZEMLÉLET ÉS FOGALMI KÉSZLET A NEMZETISÉGI KÉRDÉSBEN*

Országos Széchényi Könyvtár

A második kérdés, amivel foglalkoztunk, a nemzeti kisebbségek helyzete. Mind a három nép tagjai nem csak egy országban élnek. Ez olyan egyetértést tesz lehetővé közöttünk, amelynek alapján közös nyelvet, közös fogalomhasználatot, továbbá hasonló intézményeket tudunk kialakítani. Egyetértettünk abban, hogy arra kell törekednünk, hogy egységes régiós sztenderd alakuljon ki a nemzetiségi kérdésben. Ennek megvannak az intézményi alkotórészei. Így például mindhárom ország elismeri a nemzeti kisebbségek kollektív jogait, és megfelelő intézményeket állított fel kulturális autonómiájuk gyakorolására. Ilyenek a nemzeti

* Részlet a magyar–szerb–horvát államfői találkozót követő sajtóértekezleten tett nyilatkozatból. Pécs, 2010. április 16.

tanácsok mind Szerbiában, mind Horvátországban, ilyenek a kisebbségi önkormányzatok Magyarországon.

Emellett azonban az is szükséges, hogy közös fogalomhasználatban állapodjunk meg, amely egész Európában érthető, és amelyet képviselni is fogunk. Rendkívüli öröömre szolgál, hogy mindhárom államfő egyetértett abban, hogy a kisebbségek helyzete kezelésének nemcsak a Nyugat-Balkánon és a Kárpát-medencében, hanem egész Európában alkalmas fogalmi kerete a kulturális nemzet fogalmának használata.

A kulturális nemzet azt jelenti, hogy léteznek olyan népcsoportok, amelyeknek a nyelve, a kultúrája, a történelmi tudata közös, azonos az identitása. Ezek a közösségek, tekintet nélkül arra, hogy milyen állampolgárok és mely országban élnek, egységet képeznek. A kulturális nemzeteknek megvan a maguk anyaországa, amely felelősséget visel a más országokban élő nemzetrészeik iránt. A kulturális nemzet fogalmának használata egyértelművé teszi, hogyényt, valóságosan létező közösségeket ír le, ugyanakkor megvilágítja azt is, hogy a kulturális nemzet fogalmának a használatával nem jár együtt semmiféle területi követelés, a határok kérdésének még a felvetése sem. A kulturális nemzetnek az a része, amely az anyaországon kívül, másik államban él, annak az országnak a lojális állampolgára; integrálódnia kell, kíváncsatos jól beszélnie a hivatalos vagy a többségi nyelvet.

Megfér egymással az egyes szuverén államoknak a léte és a kulturális nemzet fogalmának a használata. Célszerű lenne, hogy a kulturális nemzet fogalmát az unió is elismerje. Mind a hárman törekedni fogunk arra, hogy megértessük ennek a fogalmi keretnek az előnyeit, és használatát elterjesszük. A kulturális nemzetek léte és az ebből folyó jogok elismertetésének célja az is, hogy az Európai Unió is törődjön a nemzetiségi kérdéssel, s hogy végül elérhessük a külön nemzetiségi ügyekkel foglalkozó biztosi poszt bevezetését.

TEVÉKENY
HAZASZERETET:
TUDOMÁNY,
KULTÚRA, OKTATÁS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AHOL HARMÓNIÁT TANÍTANAK*

A Zeneakadémia épületének századik születésnapját ünnepeljük, az épületét s benne ezét a hangversenyeremét. De nem lehet elválasztani a házat – ahogy száz évvel ezelőtt gyakran nevezték: a zenepalotát, a zeneművészet múzsájának palotáját – a Zeneakadémiától mint intézménytől. Kevés példát találunk arra, hogy épület és intézmény neve a köznyelvben így összeforrjon, mint a Zeneakadémia esetében, mely ráadásul jelenti e hangversenyermet is. Sőt a név és ez az épület immár elválaszthatatlan a magyar zene utóbbi évszázadától is.

A főváros sok, a századfordulón épült, mára leromlott és átalakított épülete között a Zeneakadémia megtartotta és képviseli korának ízlését és formáit, és ez biztos nem véletlen. A legnemesebb anyagok, a Zsolnay-eozintól az üvegablakokig és a freskókig terjedő igényes díszítések, a historizmustól az *art deco*-ig erő stíluselemek, amelyekért ma sokan idezarándokolnak, a legkorszerűbb műszaki megoldásokat rejtik. Például a vasbeton-építészeti úttörő megoldását képviselő erkély modernsége egy húsz évvel későbbi ízlésű környezetben mindenki számára nyilvánvaló lenne. A stílus folytatódik a tantermekben, a könyvtárban, mindenütt.

A hangverseny-látogatónak is könnyű így megelevenítenie a környezetet, könnyű elképzelnie, ahogy ezekben a termekben tanítottak a magyar zeneművészet nagyjai, készült fel a tehetséges növendékek megszakítatlan folyama. Felsorolni is sok lenne, kik működtek e falak között, s kinek-kinek más dobogtathatja meg a szívét. Az azonban biztos, hogy ez a múlt a legnagyobb tiszteletet követeli meg. Ezzel az épülettel valóban új korszak kezdődött. Igaz, hogy a régi Zeneakadémiát is akadémiának tervezték – de még egy régi szellemben, az épületben lakó mester és kevés tanítványa személyes viszonyára szabva –, ahol még a hangversenyerem is Liszt Ferenc nappalijából nyílt. Az akadémia azonban kinőtte az épületet és ezt a korszakot. Itt már minden hangszer oktatásának jutott hely, az intézménynek saját szimfonikus zenekara alakult, és saját, nagyméretű hangversenyermet kapott.

Lehetne követni az akadémiának ezzel az új épülettel beköszöntő második aranykorát, azután a történelem hullámaival együtt mozgó – vagy néha, meg-

* Beszéd a Zeneakadémia Liszt Ferenc téri épületének százéves jubileuma alkalmából rendezett ünnepi koncerten. Budapest, 2007. május 18.

lepetésre, annak ellenére is fényes – periódusait. Hadd szóljak azonban néhány szót a hangversenyre járók szemszögéből!

Említettem, hogy ez a hangversenysterem összeforrt a Zeneakadémiával. Ez a terem az akadémia saját terme, szellemi értelemben mindenképpen. Éppen száz évvel ezelőtt, az épület felavatásakor négy estén át a Zeneakadémia tanárainak műveit játszották. A tanárok, a növendékek és a volt növendékek léptek fel – köztük a frissen tanárrá kinevezett Bartók Béla. Azóta is hagyomány, hogy tanárok művei itt hangzanak fel először, hogy a növendékek előadói pályája innen indul, s ide térnek vissza koncertezni. Az iskoláé ez a terem – s ezt nem csupán a mindig is megmaradt igazgatói és tanári páholy bizonyítja, hanem a második emeleti erkély, amely a növendékeké. Bizony érdemes odafigyelni, mikor telik meg zsúfolásig, s milyen tetszésnyilvánítás jön onnan.

Nem szeretnék igazságtalan lenni a közönség többi részéhez. Akármilyenek a körülmények, amíg létezik olyan hallgatóság, amely a Zeneakadémián otthon érzi magát, addig van remény. Ismerjük a történeteket, amikor az első részben nagyon foghíjas terem a szünet után zsúfolásig megtelt. Pedig még nem volt mobiltelefon, hanem a környékbeli fürlekébe rohantak az emberek hívni az ismerősöket, hogy ilyet még nem hallottak – mint annak idején Szyjatoszlav Richter első budapesti fellépésén.

A születésnap öröme nem hallgattatja el velem, hogy a százéves Zeneakadémián meglátszik a kora. Joggal lehet büszkélkedni, hogy minden megmaradt eredetiben – de az egyik tanár mesélte, hogy az eredeti tonettszékre nem mer leülni. Nemrég a Kisteremben magam is megdöbbsentem, hogy a növendékek ragyogó játéka milyen kiáltó ellentétben van a terem állapotával. Remélem, száz év után megtörténik a felújítás, de úgy, hogy az épület eredeti funkcióját megőrzi. Nincs az a nagyszerű pénzügyi konstrukció, amely megérné azt az árat, hogy itt csupán egy hangversenysterem maradjon, amely mellől eltűnik a ma körülölelő és tápláló zenei közeg, a Zeneakadémia. Szemben más egyetemekkel, itt a produkció és a közönség is része az intézménynek.

Mi, akik szeretünk idejönni, ezért az egységért is szeretjük a Zeneakadémiát. Egyetértünk Deák Ferenc szavaival is, amelyekkel Apponyi Albertnek gratulált a zenei főiskola felállítására érdekében mondott parlamenti beszédéhez: „Nagyon jó érveid voltak, kedves öcsém, de a legerősebbet mégis kifelejtetted. Hát azt nem hoztad elő, hogy ebben az országban, ahol annyi a széthúzás, versengés, pártoskodás, valóban nagy szükség van egy intézményre, amelyben harmóniát tanítanak.”

AZ AKADÉMIA MORÁLIS HATALMA*

Ha csak futó pillantást vetünk az Akadémia idei rendes közgyűlésének meghívójára és a programra, akkor ez valóban rendes, azaz szokásos közgyűlésnek ígérkezik. A nagyelőadás Charles Darwinról szól, ahogy ez a Darwin-évhez illik; az elnöki és főtítkári beszámoló, a költségvetés, az alapszabály, a szavazások az ismert koreográfiát követik.

Mégis, úgy érzem, van miről beszélni. A világban a heveny pénzügyi válság mögött a léptéküket és következményeiket tekintve nagyobb és fenyegetőbb problémák követelnek egyidejű kezelést: középtávon az olaj- és energia-, hosszú távon az éghajlati válság. Ezekhez járul itthon a társadalmi bizonytalanság és a gazdasági válság. Mindez különösen élessé teszi érzékelésünket. Ami más-kor megszokott, most különös hangsúlyokat és jelentőséget nyerhet. Még maga a megszokottság is a kíváncsú és ritka stabilitás jeleként működhet; másrészt kiemelkedik minden részlet, amelyben perspektívát fedezhetünk fel.

A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése ma fontos politikai esemény is; mert a válságban az Akadémia által képviselt értékek s ezen keresztül az Akadémia léte maga politikai jelentőséget nyer. Furcsán hangozhat mindez, és talán a közgyűlés tagjai közül sokaknak ellenükre van. Sőt lehet, ha most ott ülnék a teremben, ahol szoktam, felhorkannék ilyen beszéd hallatán – hiszen éppen az Akadémia semlegességét, politikai területen kívüliségét érezném veszélyeztetve. De létezik egy másik perspektíva is. Eszerint a közvetlen pártpolitikán kívül álló, semleges intézményeknek is megvan a szerepük. Ha nincs is közhatalmuk, példájukkal jelentősen befolyásolhatják a közállapotokat; elterjedt megfogalmazás szerint morális hatalmuk lehet. Ezt tekintetbe véve a fenti állítás az Akadémia szerepéről kérdésként is megfogalmazható: mi a tudomány helyes távolsága a tág értelemben vett napi politikától? Vagy, ha tetszik, úgy is: tudatában van-e az Akadémia szellemi és erkölcsi tőkéjének, s hogyan kívánja használni azt? Másrészt: mennyire tudja az Akadémia megőrizni integritását ebben a kölcsönhatásban?

Ne feledjük, vannak a Magyar Tudományos Akadémia törvényben rögzített közfeladatai között olyanok, amelyek közvetlenül politikai vonatkozásúak.

* Beszéd a Magyar Tudományos Akadémia 179. közgyűlésén. Budapest, 2009. május 4. Megjelent *Magyar Tudomány*, 2009/6. 727–730.

Például az Akadémia kötelessége, hogy őrködjék egy alapvető szabadságjog, a tudományos kutatás és véleménynyilvánítás szabadsága fölött. Ez nagyon fontos. Továbbá a magyar nemzet mint kulturális nemzet egységét szolgálja a határon túli magyar tudományossággal való kapcsolat és annak támogatása, amelyet a módosított akadémiai törvény örvendetesen részletez. Ez szerintem az egyetlen jövőbe mutató nemzetstratégia része.

Az Akadémia szorgalmazza és segíti a tudományos kutatások eredményének társadalmi és gazdasági hasznosítását. Az Akadémia köztestületi szervei és intézetei bármely tudományos és társadalmi kérdésben elvi vagy egyedi állásfoglalást tehetnek. Sőt, az Akadémiának az Országgyűlés vagy a kormány kérésére szakmai véleményt kell nyilvánítania. Ezzel kapcsolatban csak azt sajnálom, hogy az alapszabály az Akadémiát titkos tanácsossá teszi. Eszerint ugyanis a vélemény csak a felkérő jóváhagyásával tehető közzé. Emellett is szólnak érvek. A nyilvánosság terhe mellett nyilván kevesebb felkérés érkezne. De éppen a napokban láttam viszont a televízióban Szentágothai János parlamenti felszólalását a bős–nagymarosi vízlépcsőről szóló szavazás előtt, amelyben elmondta, hogyan manipulált a kormány a nyilvánosságra nem hozott akadémiai véleményre hivatkozva.

Az Akadémia morális hatalmát azonban nem az idézett feladatok és lehetőségek adják. Ezeknek a megnyilvánulásoknak az ad súlyt és jelentőséget, ami mögöttük van: az Akadémia minősége; azok az értékek és tulajdonságok, amelyek a Magyar Tudományos Akadémia öríz és fenntart.

Mielőtt ezekről szólnék, magamat is óvnám attól, hogy túl magas absztrakciókban vesszek el. Magától értetődőnek tartom, hogy a közgyűléshez kapcsolódó osztályprogramok, ahol ez adódik, az aktuális társadalmi és gazdasági helyzetről szólnak. A IX. osztály előadásainak témája a válság. Behozzák a témát a tudományos diskurzusba, másrészt szolid támpontokat is kínálhatnak a közbeszédnek. Hasonló a II. osztály programja: a nemzet, nemzetiség, nemzetépítés Kelet-Közép-Európában.

Több tudományágban az akadémiai bizottság közös konferenciát rendez országos tudományos társaságokkal. Külön kiemelendő, hogy a Műszaki Tudományok Osztálya fiatal tudósok eredményeit mutatja be. Végül: a mai főelőadáson kívül a héten több helyen is felbukkanó Darwin- és evolúciótéma annak ellenére nagyon fontos, hogy Magyarországon ez nem kelt társadalmi hullámvérést. A világos és differenciált állásfoglalás alapvető kérdésekben ugyanis az Akadémia hivatásának része, s itt meg is történt. Hadd gratuláljak a *Magyar Tudomány* szerkesztőjének ahhoz az ötlethez, hogy kommentár nélkül, ugyanabban

a számban jelentette meg az értelmes tervezettség két képviselőjének írását, és e hiedelem tudományos elemzéseit különböző tudományágakból.

Állandóan visszatérek oda, hogy a Magyar Tudományos Akadémia pusztá léte ma olyan érték, amely a példa erejénél fogva politikai jelentőségű. A tudománynak olyan ismérvei vannak, mint a folyamatos kérdezés és kutatás, ebből következőleg a folyamatos önkritika és önkorrekció; a pontosság; a módszeres érvelés, mégpedig az alkalmazott módszer tisztázásával; a nemzetközi kommunikáció és vita általi minőség-ellenőrzés, amelynél a mérce abszolút, s nem értékelhető, hogy milyen – például az itthoni – körülmények között érték el az eredményt; a saját mércehez való ragaszkodás, az idegen befolyással szembeni autonómia. Sokféle megközelítés lehetséges. Beszélhetünk még például az eredményes kutatáshoz szükséges időről, a stratégiai tervezésről, a tudomány működéséhez szükségképpen kifejlődött tudományos etikáról.

A tudománynak ezek az értékei tündökölnek az olyan társadalomban, amelyben leginkább eme értékek hiányoznak, vagy éppen ellentétük a jellemző. A hiteltelenséggel, a bizalmatlansággal, a tisztázatlansággal és pontatlansággal, a mérce hiányával szemben óriási súlya van annak, mert reményt ad, hogy létezik egy szegmens társadalmunkban, egy külön kis világ, egy társadalmi tevékenység és egy intézmény, amely más, amely a tudomány kritériumai szerint működik.

Nem véletlen tehát, hogy az Akadémia hitelességére ma olyan sokan támaszkodnának. Ez egyrészt pozitívum, mert akkor a tudomány és az Akadémia értékrendjét is akceptálniuk kell. Az Akadémia együttműködésével is terjednek értékei és követelményei. Másrészt éppen ezért nem szabad beengedni székházunkba olyan rendezvényeket, amelyek csupán a Magyar Tudományos Akadémia presztízsét akarják saját javukra hasznosítani azzal, hogy fizikailag itt zajlanak le.

Befejezésül engedjék meg, hogy néhány szubjektív megjegyzés tegyek arról, hogy számomra – a felsoroltakon túl – az Akadémia milyen más értékei különösen kedvesek.

Örülök, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát nem tudta bevenni a korrupció. A korrupció áradásának bizony kevés intézmény tudott és tud ellenállni.

Egyre inkább tudatosodik bennem az Akadémia integráló tulajdonsága. Mondhatnám, az Akadémiában valósul meg a tudomány egyeteme. Nem azért, mert itt minden tudományág képviselve van (ez elvileg a nagy, teljes egyetemen is megtalálható). Hanem azért, mert az Akadémia létszáma és rugalmas struktúrája a személyes érintkezést és eszmecserét sokkal inkább lehetővé teszi. Végül is ez volt az újdonsága és a szerencséje az 1560 után, de főleg a XVII. században alakult ősakadémiáknak. A felekezeti kizárólagosságba és a tudálékoságba sülyedt egyetemekkel szemben az írott források embereinek és a természet

kutatóinak szabad és termékeny találkozhelyei lettek. Nagy örömmel tapasztalom a természettudósok gyakori érdeklődését a társadalomtudományi kérdések iránt. Azt hiszem, itt elsősorban egymás nyelvét kellene megtanulnunk; egyelőre mindkét részről tolmácsra szorulunk.

A nyelvnél tartva – de most már a szó szoros értelmében, a magyar nyelv-nél –, az Akadémia nem felejtette el, hogy „a hazai nyelv művelésére” állították fel. Ezzel teljes összhangban áll, hogy akkor is, 1831-től, magába foglalta a természettudományi és a matematikai osztályt. De a magyar nyelv jövőjének ma is létkérdése, hogy az angol mellett a tudományos szaknyelv magyarul is nap-rakész, és a legteljesebb legyen, vagyis a világ minden problémáját képes legyen kifejezni. Nem csak a magyar nyelv konyhanyelvvé süllyedését kell a magyar tudománynak megakadályoznia. A „hazai nyelvért” viselt felelőssége ma ugyan-úgy, mint eredetileg, az Akadémia alapításakor, sokkal szélesebb hatású. Ezért örülök, hogy az akadémiai törvény új szövege immár az Akadémia közfeladatává teszi a magyar nyelvű és tárgyú kutatások külföldi művelőivel való kapcsolat-tartást, és a határon túli magyar tudományosság támogatását. A törvény és az alapszabály megteremti az ehhez szükséges szervezetet is, a külső köztestület-től kezdve a vezetésben való részvételig. Remélem, hogy a Kolozsvári Területi Bizottság mellett hamarosan a pozsonyi is létrejön.

A törvény új rendelkezéseinek hasonló értéke, hogy részletesen foglalkozik a tudományos utánpótlással – a doktori képzésben való közreműködéstől kezdve az ösztöndíjrendszerig és a kiemelkedő tehetségek számára nyújtott különleges kutatási feltételekig.

Mindeddig a közgyűlést köszöntöttem, a Magyar Tudományos Akadémia szerepéről és helyzetéről beszéltem. De a testületet mi alkotjuk. Ahogy a kutató öröme, az olthatatlan kíváncsiság a megismerésre és az igazság utáni vágy, a szakma által diktált követelmények és az erkölcsi tartás bensővé tétele személyes – úgy a magyar tudományért és a Magyar Tudományos Akadémia színvonaláért, hitelességéért és autonómiájáért szintén mindegyikünk személyes felelősséget visel.

A HAZASZERETET KULTÚRÁJA*

1823. január 22-i dátum szerepel a Himnusz letisztázott kéziratán. Amikor 1989-ben a Kölcsey Társaság kezdeményezte, hogy ez a nap legyen a Magyar kultúra napja, egyszerre kötötte ezt az ünnepet Kölcsey és a Himnusz nagyon is meghatározott gondolatköréhez, de nyitott egyszersmind tágas gondolati teret az ehhez társítható képzeteknek.

A Himnusz ugyanis nem egyszerűen a magyar irodalom s így a magyar kultúra kiemelkedő teljesítménye. Annál is sokkal több, mintha keletkezésének korát, a magyar kultúra akkori állapotát és körülményeit hozzágondolva a korszak reprezentánsává tesszük. A Himnuszt a magyar nemzet szívébe fogadta, összeforrott a magyar történelemmel, a magyarság szimbóluma lett – elválaszthatatlan a hazaszeretettől. A magyar kultúra, a Himnusz és a hazaszeretet kapcsolata azt is kifejezi, hogy a hazaszeretet is a magyar kultúra része, és hogy a hazaszeretetnek kultúrája van. Ezért mondhatjuk, hogy a Himnusz romolhatatlan. Nem lehet vele visszaélni, mindig tiszta marad. Nem válthatja le semmi, nem helyettesíthető semmilyen más költeménnyel vagy zeneművel. A Himnusz egyedül és önmagában teljes, mint ahogyan a piros-fehér-zöld magyar zászló is.

Jól tudjuk, hogy a Himnusz annak idején a modern Magyarország megteremtésének része volt. Ugyanaz a szellem és igény állt mögötte, amely a többi nagy nemzeti intézményt életre hívta: a nemzeti könyvtárat, a Magyar Tudományos Akadémiát, a Nemzeti Színházat. Államfői látogatások alkalmával – kül- és belföldön – számtalanszor hallottam más nemzetek himnuszait: pattogó indulókat, népies hangvételű dalokat. Mindig boldog vagyok, amikor megszólal az ünnepélyes magyar himnusz. A magyarok tudják, hogy ennek titka a szöveg és dallam tökéletes egysége. A Himnusz alkalmas volt arra, hogy imádságos jellegével egyesítse és mindenkinek megőrizze azt, amit korábban a magyarok éreztek, amikor a Boldogasszony anyánkat vagy az Erős vár a mi Istenünket énekelték. A Himnusz mindenkit befogadott, és a Himnuszt mindenki befogadhatja. Ez az egyesítés, a közös alap ma is él. Kölcsey sok-sok csalogódása között a hazaszeretben talált haza, abban nyert megnyugvást. A Himnusz ezt sűríti össze: ezért lehet mindig megnyugvás és kiindulópont.

* Beszéd a magyar kultúra napja alkalmából a szatmárcsekei református templomban. Szatmárcseke, 2010. január 17. Megjelent *Hitel*, 2010. április. 3–5.

A Himnusz 1989 óta alkotmányos védelem alatt áll: hivatalosan is a Magyar Köztársaság nemzeti jelképe, Magyarország szuverenitásának egyik kifejezője. Egyszersmind a magyar nemzet ennél szélesebb közösségének is jelképe: minden magyar, az egész nemzet himnusza.

Még mielőtt erről beszélnék, szeretném megosztani az ünneplő közösséggel azt a gondolatot, hogy a Himnusz bensőséges kapcsolatba hozható a magyar Alkotmánnyal – vagy ahogy Kölcsey nevezte *Országgyűlési naplójában*: „a szabadság alkotmányával”. Szokás ugyanis, hogy az alkotmányok bevezetési ünnepélyesen szólnak az illető ország történelméről, a küzdelmekről, amelyek az alkotmányig elvezették. Más preambulumok azokat az értékeket sorolják fel, amelyeket az alkotmány alatt élő közösség magáénak vall, vagy ezt egy fohászkodással fejezi ki. Ismereteseek az ezzel kapcsolatos viták itthon, vagy akár az Európai Unió alapdokumentumaival kapcsolatban is. Én azonban úgy érzem, hogy a Himnusz – a teljes Himnusz, amely végigvezet a magyar nép zivataros századain – tartalmilag és érzelmileg ezt a funkciót látja el. Hiszen mikor van szüksége az alkotmányos közösség valamely tagjának, aki nem alkotmányértelmező jogász, a preambulumra? Akkor, ha az „alkotvánnyal” megszilárdított közösséget át akarja érezni.

A Magyar kultúra napján joggal beszélünk érzelmekről, hazaszeretetről, közösségünk átérzéséről. A magyar kultúra öröksége, annak szeretete, birtoklása és közösen folytatni akarása tartja egyben, sőt ez alkotja a magyar nemzetet. Elnökségem egyik fő törekvése volt, hogy Európában is megismertessem és elfogadtassam a határoktól és az állampolgárságtól független kulturális nemzet fogalmát és élő valóságát, és beláttassam, hogy ez élő valóság.

A magyar nemzet mint kulturális értelemben vett nemzet alapja a magyar nyelv, s ehhez járul a közös történelem, a közös kultúra más területei és az identitástudat. Kölcsey is írja a Parainesisben, hogy „haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog”, ahol is a nyelv az első. Leginkább azért kell áldozatra készen lenni. Az a sír, amelyben Johann Gottfried Herder annak idején elsüllyedni látta a magyar nemzetet, a nyelv elvesztésének sírja volt. Ma a magyar nyelvért elsősorban az országhatáron kívül élő nemzetrészeknek kell naponta áldozatot hozniuk az asszimilációs nyomás ellenében. Határainkon kívül a magyar anyanyelv használata a nyilvánosságban és az államéletben is egyszerre általános emberi jogi kérdés, ugyanakkor a magyar nemzet létkérdése továbbra is. Itthon pedig különösen érvényes, hogy a nyelv állapota emberi és közösségi létünk minőségének a mutatója. A magyar kultúra napján időszerű fölhívni a figyelmet arra, hogy a szókincs szűkülésével, a helytelen hangsúlyal

és mondatdallammal együtt sok más érték is sorvad. Ezért nem csak a beszédre igaz, amit Kodály mondott: „a magyart egyre többen fújják hamisan”.

Nyugtázzuk viszont örömmel, hogy a jobb szótárak – az Akadémiai Kiadónál, az Osirisnél – már a teljes magyar nyelv szókincsét tartalmazzák, a határon túli nemzetrészek szavait is. Megnyugtató, hogy az Akadémia kiáll a tudományos kétnyelvűség mellett. Mert ha az angol nélkül nem is lehet művelni a tudományt, fenn kell tartani a magyar nyelv készségét arra, hogy minden fogalmat és problémát szabatosan kifejezhessen. Ugyanez a követelmény áll megint csak a határon túli magyar nyelvre és az ottani kétnyelvűségre, mert e nélkül a magyar nyelv konyhanyelvvé sorvad, s vele sorvad a magyar kultúra is.

Örömmel láthatjuk azt is, például az internetről tudható, hogy ma nagyon sok helyütt ünneplik a Magyar kultúra napját, a határoktól függetlenül. Mint látjuk, a műsorok nem korlátozódnak az irodalomra. Sőt, a legkülönbébb közösségek mutatják meg magukat, látható kedvvel; s érezhető, hogy ez a nap számukra nem hivatalosan szervezett ünnep. Ma örömmel emlékezhetünk meg arról, hogy a magyar művészet és tudomány jelen van a világban, és hogy sokféle változatban, de mégis egységet alkotva él itt, a Kárpát-medencében. Érdemes a kultúra fogalmának tágasságára gondolnunk: a politikai kultúrára, amely intézményeket alkot, a mindennapi érintkezés kultúrájára, a műszaki kultúrára, az anyagi kultúrára, vagy arra is, hogyan hoz létre az ember kultúrtájakat. Kölcsey szűkebb hazájában éppen ma alapították meg a Szatmár-Beregi Natúrparkot, amely reményt ad arra, hogy az itteni kulturális és természeti értékek ideillő, harmonikus gazdasági fejlődéssel együtt maradnak fenn. Nem erőltetett, ha egy-egy táj minden szépségét, múltját, lakói küzdelmeit és alkotásait egyszerre szemléljük, hasonló érzés ébred bennünk, mint amikor a Himnuszt halljuk vagy énekeljük.

A Kölcsey Társaság szintén a magyar kultúrának ilyen szép, ebből a tájból és kultúrájából fakadt termékeny hajtása. Rengeteg emberhez juttatták el Kölcsey műveit – például érettségizőknek útravalóul a Parainesist, óriási munkával támogatták a Kölcsey-emlékhelyek kialakítását Álmosdon, Csekén vagy a határ túloldalán, Szödemeteren is. Most nemcsak a meghívásért mondok köszönetet, és nem csupán a már hagyományos megemlékezésért a Magyar kultúra napján, hanem főleg ezért az áldozatos munkáért. Ez a tevékeny hazaszeretet felel meg Kölcsey elképzelésének, aki azt írta, sok kíváncsitik, míg annak tiszta birtokába juthatunk.

ÖNVIZSGÁLAT ÉS CSELEKVÉS*

Százötven évvel ezelőtt, 1860. április 11-én, ezen a helyen több mint tízezer ember vett részt Széchenyi István temetésén. Tízezren jöttek el annak ellenére, hogy a bécsi rendőrség mindent megtett azért, hogy a temetés ne lehessen Széchenyi melletti tüntetés. A gyászjelentéshez képest egy nappal korábbra tették a temetés időpontját; Tolnay Antal nagycenki plébánost utasították, hogy titokban temesse el a grófot. Ám a plébános ellenszegült, a temetés új dátumáról is sokan tudomást szereztek. 11-én a gyászoló tömeget a temető kerítésén kívül tartották.

Az országos gyászt sem lehetett megakadályozni. Április 30-án Pesten nyolcvanezren mentek el a Belvárosi templomhoz, ahol Széchenyi jelképes koporsójánál az Akadémia gyászünnepeket rendezett. A gyászmisét az a Scitovszky János esztergomi érsek mondta, aki 1857-ben – ugyanabban az évben, amikor Széchenyi visszatért a közéletbe – országos zarándoklatot vezetett Mariazellbe, s ezzel a hatalmas megmozdulással éppúgy a magyar kérdés megoldatlanságára hívta fel Európa figyelmét, mint majd Széchenyi két év múlva a híres „sárga könyvben”, a *Blickben*.

Itt állunk tehát ismét, százötven év múltán, Széchenyi koporsójánál. Halála után szívébe fogadta Széchenyi Istvánt a nemzet, s legnagyobbjai között tartja számon. Nincs olyan falu és város, amelyben ne viselné fontos tér vagy utca Széchenyi nevét; s számtalan emlékműve áll.

Nem lett belőle, mint Kossuthból, „apánk”, s nem szól nóta arról, mit üzent. Az ő üzenetei máig állnak, szótlanként is hatalmasan, mint a Lánchíd és az alagút vagy a Magyar Tudományos Akadémia. Műveit felsorolni is hosszú lenne: a lótenyésztés és lóversenyek, a kaszinó és különféle társas egyletek, az Al-Duna és a Tisza szabályozása, a gőzhajózás a Dunán és a Balatonon, gőzmalmok, vasutak, takarékpénztárak és így tovább. Hozzá kell tennünk, hogy mindezekkel mozgásba lendítette a tespedt, „por és sár” Magyarországot, megindította az iparosodást és a polgári fejlődést. Hihetetlen erőfeszítései és azok további hatásai egyre hozták újabb és újabb gyümölcseiket.

Mégis, Széchenyi István sokkal több volt, mint egy nagy építő, nagy intézményalapító. Pedig ha csupán ez lett volna, akkor is óriási és osztatlan elismerés.

* Beszéd a gróf Széchenyi István halálának százötvenedik évfordulóján rendezett megemlékezésen. Nagycenk, 2010. április 8.

rés övezné. De nem fordult volna feléje a nemzet ínséges napjaiban, vagy nem keresett volna benne igazolást törekvéseihez. És fordítva: nem próbálták volna legitimálni magukat politikusok Széchenyivel.

Hatásának titka maga Széchenyi személye. Nyilvános szereplése, politikai pályafutása, eszméi, amelyekről könyveket írt, erkölce és életpéldája. Hatalmas, szertelen élet, tele óriási külső aktivitással és belül állandóan gyötrő kételyekkel; dicsőséges reformévtizeddel és elmagányosodással; tragikus összeomlással, majd az abból való kiemelkedéssel – mindezt Magyarország felemelkedéséért.

Tudjuk, hogy igazi nemzeti ünnepet nem lehet felülről elrendelni. Valódi nemzeti hősokeket, akiket igazán tisztelnek, nem lehet felülről ráerőltetni a népre. A nemzet megérzi, mikor van szüksége támaszra és példaképre, s tévedhetetlenül kiválasztja őket magának. Ezért mondtam az előbb, hogy a nemzet a szívébe fogadta Széchenyi Istvánt.

Végül is mit ünneplünk Széchenyi Istvánban? Nemzeti nagyjainkról mindenkinek van valamilyen előzetes tudása, amely inkább érzésekből és a nagyság bizonyosságából áll, semmint részletes ismeretekből. Az illető tevékenységének irányáról, egy-egy nevezetes tettéről tudnak az emberek, ez még Szent Istvánnal is így van. Ami ennél részletesebb és a mindenkori kortárshoz szólni tud, az a nagy személyiségeink művének aktualizálása. Ez az, ami ha rejtetten is, átmegy a köztudatba, hiszen mindenki arra vágyik, hogy Széchenyi és más példaképeink megerősítsék saját helyzetében. Még a tankönyvek is ezt az aktualizálást követik. A megvalósult, látható műveket – mint például a Lánchidat, a szabályozott folyókat – látják az emberek, de műveit nagyon kevesen olvassák, s azt a többletet, ami Széchenyit hősünnké teszi, mindig újra meg kell fogalmazni, ahogy a kor kívánja.

Nem baj tehát, ha kimutatható, milyen eltérő Széchenyi-képet formáltak az egyes korszakok maguknak. Legfeljebb tanulságos látni, hogy halála után, még közel 1849-hez, a tragikus hő képe uralkodott, a látnoké, akinek mérséklő tanácsaira nem hallgattak, s be is következett a véres elbukás. A kiegyezés utáni gyarapodó korszakban viszont minden politikai irányzat elődjére lelt Széchenyi reformműveiben. Trianon megrázkódtatása után Széchenyi a konzervatív reformer példája vagy Szekfű Gyulánál az örök erkölcsi mérce. Az ötvenes években az igazi forradalmárnak tartott Kossuthnal való szembenállását hangsúlyozzák. Majd Kádár alatt az óvatos, kompromisszumkész reformer Széchenyit hívják öngigazolásul. Emlékszem egy akkori pénzügyminiszterre, aki a tévében a riportter kérdésre szégyenlősen megerősítette, hogy bizony ő is olyasmit vitt volna végbe, mint annak idején Széchenyi. A rendszerváltás előtti „körök kora” keresetett párhuzamokat Széchenyi társadalmat felrázó egyleteiben. Az idei évfor-

dulóra is olvasható olyan – nem jogosulatlan – értékelés, amely szerint Széchenyi ma különösen aktuális mint az államon kívüli civil önszerveződés nagy alakja és megvalósítója.

Mindeközben Széchenyi 1849 utáni műveinek nagyobb része a titkos császári levéltárban rejtőzött. Nem volt olvasható, hogyan is hathatott volna? Csak 1920-tól publikálták ezeket a munkákat, magyarul a kilencvenes évektől hozzáférhető. E művek alapján lehetett Széchenyi teljes művét egységben látni. Ugyanígy: ezek nyomán lehetett belső útjait követni.

A nagyközönség számára megnyugtatóan egyértelmű lett, hogy Széchenyi 1848-ban meggyőződésből és következetesen állt Kossuth mellé, vagy hogy öngyilkosságával azt akarta megelőzni, hogy – mivel, mint a rendőrminiszter mondta, „ismét vezér” lett – állami tébolydába zárva tüntessék el a közéletből.

Mindaz azonban, ami Széchenyivel és Széchenyiben 1848 őszétől tíz éven át történt a döblingi elmeegógyintézetben, és ami még nem része a közvéleményben élő Széchenyi-képnek, szerves része Széchenyi művének és nagyságának.

Ismeretes az első két év önváddal teli, a megsemmisülés határán mozgó korszaka, majd lassan életének és eszméinek az önvád mellé társuló újragondolása. Tudjuk, hogyan kezdett ismét tájékozódni az európai és a magyar politikáról, s hogyan vált politikai központtá elmeegógyintézeti menedéke. Hogyan tudott a *Blick*kel ismét európai politikai tényezővé válni. Hogyan tudott ismét a nemzetnek utat mutatni.

Azt hiszem azonban, nem elég csak ezt a végeredményt ismerni, nem elég megállapítani, hogy az összeroppanással sem keletkezett törés – vagy az irodalom szokásos kifejezésével: ugrás – Széchenyi művében. Számomra a magára találás és útmutató hivatásához visszavezető út, magának az útnak az üzenete a legfontosabb. Engedjék meg tehát, hogy igenis aktualizáljak, hogy arról beszéljek, mit mond nekem ma Széchenyi!

Miután leszállt az önvád és a kínok eleven, süket és forró sötétjébe, majd kitisztult, Széchenyi nagy önvizsgálatba kezdett. 1857-ben elkezdte írni az *Önismertetet*. Már fiatalkorától kezdve tükörbe akart pillantani, s tükröt tartani a nemzet elébe is, hogy „ébredjen bennünk valahára fel a lélek”. Most ez a vezérmotívum kiteljesedik, a teljes életmű felülvizsgálatához vezet, de egyben egysége megteremtéséhez is.

Semmilyen válság után nem léphetünk tovább lelkiismeret-vizsgálat és hibáink belátása nélkül. Ez Széchenyi útjának egyik tanulsága. Nem a számonkérés, mások hibáztatása vezet tovább. Az igazságszolgáltatásnak működnie kell, de az nem a jövő része. Ami előre mutat: önvizsgálattal önismeretre jutni, tisztázni az

eszmei alapokat, a korábbi tetteket kíméletlenül értékelve kiválasztani az alkalmazandó eszközöket.

A másik tanulság számomra az, hogy meg kell ragadni a kínálkozó alkalmat. Széchenyi nem maradt meg a kesergésben és önsajnálatban. Belátta, hogy a történelem nem igazolta rémlátomásait, tehát ismét a cselekvés felé kell fordulnia. Ausztria solferinói veresége után érezte, hogy elérkezett a pillanat, amikor egész Európa számára jelentősége lehet egy műnek, amely a birodalom belső válságára hívja fel a figyelmet. A kellő időben végrehajtott tett azután megerősíti a tett szerzőjét is.

Ez a mai ünnepség nem gyászünnepség, mint a százötven évvel ezelőttiek. Tanúi vagyunk annak, hogy Széchenyi műve másfél századon át – Arany János szavával – éltető eszmévé finomult, s eligazítást nyújtott annak, aki hozzá fordult. Élünk tehát ezzel az ajándékkal!

A JÓRAVALÓSÁG ÜNNEPE*

Örömmel és köszönettel vettem a meghívást az I. Országos tehetségnap ünnepi konferenciájára. Már maga az alkalom is lelkesítő, hiszen ez nem szokásos szakmai konferencia, hanem tehetséges gyerekek színes kavalkádja, és mentoraik találkozója is, egészében a jóraavalóság ünnepe.

Nem ez az első találkozásom azokkal, akik felelősséget éreznek és viselnek a tehetségekért. A másik oldalon viszont vendége lehettem a kutató diákoknak vagy például az ifjúsági innovációs pályázaton díjazott fiatal feltalálóknak. Csermely Péter betekintést engedett hálózatépítő munkájába, egy másik ágon pedig követhettem a Mathias Corvinus Collegium emberhalászatát a vidéki középiskolások között. Sőt, életem derekán elég hosszan tanítottam is. Mégis, csak laikusként köszönhetem ezt a konferenciát, ahol azok vannak jelen, akik életük nagy részét a tehetségek megtalálásának és segítésének szentelik, akik komoly

* Beszéd az I. Országos tehetségnap ünnepi konferenciáján, a Millenáris Teátrumban. Budapest, 2010. március 27.

partnerkénti beengedése például egy egyetemi kutatócsoportba, a teljes személy megbecsülésének szól.

Mindebben a tanárnak, a mentornak döntő a szerepe. Mint ahogy minden gyerek elkerülhetetlenül reprodukálja szülei mintáját, a tehetséges gyerekekben is kitörölhetetlen nyomot hagy a tanár. Minden gyermekben, persze. Nem véletlen, hogy mostanában olyan gyakran találkozhatunk az ideális tanár képével – lásd a különféle nevelési konferenciákat, a Bölcsék Tanácsa összegzését és így tovább. Elgondolkodtató, hogy a jó tanár legtöbb tulajdonságának valójában minden emberben meg kellene lennie, s akkor lenne jó szülő, jó vezető – s akkor lenne jó világ, ha legalábbis sokan ilyenek lennének. Ezek az önmagukban biztos, értékhordozó, nyitott, pozitív beállítottságú emberek, akiknek szemük van a mások értékeire. Ha utópia is, hogy mindenki ilyen legyen, az iskoláknak és a tehetséges (tehetségsegítő) közösségeknek ilyenek kell lenniük, mintegy ellentársadalmat vagy szigetet képezve. Az iskolák tengerében a tehetségsegítő közösségek természetük szerint ilyen szigetek.

A tehetségek felkarolásának megvannak a maga intézményei, ezt a kibontakozó hálózatot ünnepeljük most. De mindig is létezett és működni is fog a spontán, mégis mély és meghatározó tanár-tanítvány viszony. Ebben is bízunk kell. Minél több jó tanár, annál több ilyen szerencse.

A jó tanár vagy a jó pap magától értetődően beszél legbelső tapasztalatairól olyanoknak, akik jóformán idegenek, de bízunk benne. Talán megengedhető, hogy befejezésül elmondjam, egy véletlenül létrejött tehetségsegítő programnak voltam részese gimnazista koromban, 1956 és 1960 között. Nem a város elit-gimnáziumainak egyikébe jártam. Tanáraink többségét azokban nem találták eléggé megbízhatónak vagy érdemesnek, ezért helyezték őket ebbe a másodosztályúnak tekintett iskolába. Kiváló tanárok gyűjtőhelye lett így a mi gimnáziumunk. Az osztályunkat pedig valamiért csupa kitűnő nyolcadikosból válogatták össze. Humán beállítottságú osztálynak tartottuk magunkat – s azok is voltunk. Mégis szerettük a matekot, tiszteltük a fiatal matektanárunkat, és a fél osztály középdöntőig jutott a versenyeken. Sok osztálytársam azzal jutott be az orvosira, hogy a felvételin kiderült, mi tanultunk a DNS-ről – az ötvenes évek végén. Az osztály nagy része komoly pályát futott be később. Ezzel a megemlékezéssel szeretnék köszönetet mondani egykori iskolámnak, a pécsi Széchenyi István Gimnáziumnak akkori tehetségnevelő kísérletéért és légköréért.

Sok-sok emberi értéket kaptunk, ezért talán önkényes, hogy egyik tanárunkat kiválasztom. Növénytan tanárunk Horvát Adolf Olivér volt, ciszter pap, híres botanikus, már akkor kandidátus, aki sokat járt külföldre. Mindig beszámolt útjairól – szakmailag is és a világ tágasságát hozva el nekünk. Szerdai bota-

nikaszakköreire kirándultunk a Mecsekre. Az egész osztály máig tudja, melyik hajlatban virágzik már január végén a *Helleborus odoratus*, az illatos hunyor. Amikor 1956 novemberében újra elkezdődött az iskola, felolvasott nekünk a *Sorsunk* című pécsi folyóirat utolsó számából, amely az 1944-es német megszállás napjaiban még éppen megjelenhetett. Egyik osztálytársunk – már egyetemi docensként – később önkéntes titkárául szegődött, s rajta keresztül üzent egyikünk-másikunknak, hogy figyelj pályafutásunkat. Ezek az üzenetek nagyon fontosak voltak nekem. Nemrég halt meg, 99 évesen. Utolsó éveit ágyban fekve töltötte, alig látott. Mikor hogylétéről érdeklődtem, osztálytársunkon keresztül ezt hagyta örököül: „Jól vagyok. Beszélgetek a Jóistennel.” Sosem folytatott mély, személyes beszélgetéseket velünk. Mégis életpéldája, rövid üzenetei, íme, öregségemre is táplálékot adnak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TELJES SZÍVVEL VÁLLALNI A VÁLTOZÁST*

Szent István napját ünnepeljük. Ez a nap minden magyar ünnepe itt, a Kárpát-medencében és az egész világon. Szent Istvánt ünnepelheti minden nép, amelynek szintén királya volt, és amelyek az általa alapított országnak részei voltak. Sőt, Szent István napja ünnepe mind a nyugati, mind a keleti kereszténységnek is, hiszen István király azon kevés szentek közé tartozik, akiket mindkettő magának vall és tisztel.

Szent István király nagysága és tisztelete egyetemes – de a mi szívünket különösen megérinti. Halála után azonnal boldognak kezdték őt nevezni a magyarok; századok sokaságán át hozzá menekültek, őt kívánták és kereseték bajukban. „Hol vagy István király, téged magyar kíván”, szól ma is az ének, és ma is szükségét érzik a magyarok közösségei, hogy fölmutassák Szent István nagyságát, hogy közadakozásból szobrot emeljenek neki – mint például éppen holnap Komárom városa szlovákiai oldalán.

Az ünnep a hétköznapiak fölé emel. Ma nem illene munkanélküliségről, kilakoltatásokról, közbiztonságról, gyilkosságokról, a korrupció kiömlő szennyvizéről beszélni. Ha azonban ma szent királyunk felé fordulunk, ha meghalljuk üzenetét, olyan szempontokat és olyan erőt nyerünk, amely e gondok megoldásában hathatós segítségünk lesz.

Szent István példája ma két vonatkozásban nagyon időszerű. Az egyik a magyar állam és a magyar nemzet viszonya, a másik pedig az, hogyan tudta István király új útra téríteni, megújítani a magyarságot.

Szent Istvánt államalapítónak nevezik a leggyakrabban. Valóban, annak köszönhetjük létünket, megmaradásunkat, önálló fejlődésünket és helyünket a nyugati világ Európájában, hogy István megalapította, és annak, ahogyan megalapította a magyar királyságot. A honfoglalók utódait elhelyezte egy korszerű államban, államszervezetet, jogbiztonságot, nemzetközi súlyt, kultúrát és vallást adott országának. István az Árpádok vérebből való volt, a magyaroknak alapított államot, amelyben még századokig Árpád-házi királyok uralkodtak. Magyarország pedig mindmáig, több mint ezer év után is, fennáll.

Fontos, hogy István király egyszersmind a Rómából a középkorba átörökölt államszervezési eszmét is követte. Maga hivatkozik erre az *Intelmekben*.

* Ünnepi beszéd a Hősök terén. Budapest, 2009. augusztus 20.

Nem akarta egy nemzetiségűvé tenni országát. A korábban itt lakó népeket és a behívott vendégeket meghagyta nyelvükben és szokásaikban, s ezt utódainak is megparancsolta. „Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő” – idézzük ma is oly sokszor. Magyarország az ő példája nyomán később is befogadó ország maradt.

A magyar állam és a magyarság határai sosem estek egybe. A magyar államnak más nemzetek is részei voltak, és részei ma is. A magyarság egy része pedig – nemegyszer a nagyobbik hányada – a magyar állam határain kívül élt. A török korban a királyi Magyarországból nézve Buda, az Alföld vagy a Dunántúl majd' egészének lakosai „határon túli magyarok” voltak, nem szólva a századokon át önálló országot képező Erdélyről. Miközben a határok változtak, a magyarok mindig megmaradtak ott, ahol Szent István korában letelepedtek. Ezt mutatják a helynevek, tanúsítják a régészeti leletek és nyelvemlékek, és ezt mutatja a magyarság mai elhelyezkedése is.

Az államhatár a magyar nemzetnek, ennek az összetartozó, nyelvében, kultúrájában, történelmi tudatában és azonosságérzetében egységes népnek az egységet soha nem törte meg. Az állampolgárságtól és a lakhely szerinti országtól függetlenül beszélünk a kulturális értelemben vett magyar nemzetről. Ezt a magyar nemzetet megőrizni, sőt gyarapítani, egységét erősíteni Szent István örökségéből folyó kötelességünk. Elnökségem egyik fő törekvése ennek az egységnek szolgálata, hiszen a nemzet lényege nemcsak a közös történelmi örökség, hanem a jövő vállalása is: a közös akarat, hogy együtt folytassuk történelmünket.

A magyar nemzetnek olyan szerencséje volt, hogy István óta mindig létezett saját állama, amely a nemzet többi részéért is fel tudott lépni. Ez ma a Magyar Köztársaság Alkotmányban előírt kötelessége, amelyet a kornak megfelelően kell gyakorolnia. Bárcsak meghallanák és megszívlelnék István király intelmét a soknyelvű és sokszokású országról a szomszéd fiatal nemzetállamok! Jó lenne – de addig is igénybe kell vennünk a kétoldalú kapcsolatok és a nemzetközi jog minden kisebbségvédő eszközét nemzettársaink és a saját érdekünkben. Ezért kell fellépünk az anyanyelv használatát korlátozó szlovák nyelvtörvény ellen, a magyar iskolákat ellehetetlenítő ukrán politika ellen, az erdélyi magyar tisztviselők elbocsátása ellen, s kell támogatnunk a Vajdaság autonóm státútumának elfogadását. A nemzetközi védelmi lehetőségeknek nemcsak passzív használói, hanem alakítói is lehetnénk, sőt helyzetünk miatt azzá kell válnunk.

Ma Európában még mindig él a homogén nemzetállam XIX. századi eszméje, amely annak idején minket is megkísértett, de drágán megfizettünk érte. Ám Európa sok részén – a Kárpát-medencében biztosan – tiszta nemzetállamok nem hozhatók létre. A XIX. századi eszköztárral – a kisebbségi nyelvek közeletből és

oktatásból való kitiltásával, az etnikai arányok megváltoztatásával célzott betelepítések révén – ma már szemben állnak az emberi jogi és a kisebbségvédelmi egyezmények. Azzal a szemlélettel szemben pedig, amely a kisebbségben ellenséget vagy legalábbis problémát lát, van egy másik látásmód is, amely értéknek és országa gazdagodásának tartja őket. A Kárpát-medencében sok száz éves, a magyarok esetében ezeréves nemzeti és etnikai tömbök élnek, mélyes gyökerekkel, hagyománnyal és teljes társadalmat képezve. Gazdagítja Romániát a székelyföldi magyar világ, ugyanígy Szlovákiát is az ottani magyar társadalom. Hasonlóképpen csak örülhetünk, hogy itthon megmaradt valami a háború előtti jellegzetes sváb vagy szlovák vidékekből. Meg kell becsülnünk és minden eszközzel erősíteniünk kell őket.

Alkotmányunk szerint az országban élő nemzeti kisebbségek, azaz a más nemzetek részei államalkotó tényezők, kollektív jogaik és önkormányzatuk van. Minden alapunk megvan arra, hogy szorgalmazzuk: az Európai Unió tűzze napirendre az őshonos nemzeti kisebbségek kérdését. Közelgő uniós elnökségünket erre is fel kell használnunk. Az unió nem fordíthatja el a fejét kényesen vagy idegesen, ha a nemzeti kérdés szóba kerül. Az Európai Unió ugyanis már nem Szén- és Acélközösség, nem is csupán Európai Gazdasági Közösség, hanem az államok olyan szervezete, amely a területén élő egyéneknek egységes európai uniós polgárságot hozott létre. Ha Európa meg akarja találni időszerű feladatait és hivatását, hogy az európai polgárok valamennyi közösségének uniója legyen, akkor az államok, a politikai nemzetek mellett a régiók és az etnikai-nyelvi-kulturális közösségek, vagyis a kulturális nemzetek uniójává is kell válnia.

Ehhez mind itthon, a magyarok között, mind a szomszédos nemzetekben és államokban, mind Európában szemléletváltásra van szükség. Erről, vagyis az embereken szükséges változásról szeretnék beszélni a következőkben.

A magyarság történetében a legnagyobb változást Szent István hozta. Óriási változást igényelt, óriási átalakulást követelt meg az emberektől István terve. Hosszú, 38 éves uralkodásának végére az ország jellege, ereje és szervezete gyökeresen más volt, mint amikor trónra lépett. Ez a mindenre kiterjedő változás az embereket is megváltoztatta, akik azonban megértették, hogy megérett az idő a változásra. Ezt igazolta vissza Szent István hamar feltámadó tisztelete és kultusza.

Nem szabad korunkat, és még kevésbé aktuális, rövid távú belpolitikai viszonyainkat ahhoz a feladathoz hasonlítani, amely Szent István előtt állt. De szabad, sőt kell, hogy Szent István művének legalább egy tanulságát szem előtt tartsuk. Azt, hogy a valódi változáshoz nekünk is meg kell változnunk.

Ha érezzük és tapasztaljuk egyes területeken, hogy az eddigi út zsákutcába vezetett, ha nyakunkon a válság, ha sokasodnak az intő jelek, akkor, amennyiben valahogy túléljük a krízist, ne úgy folytassuk, ahogy azelőtt volt. Hiszen a katasztrófák, gazdasági válságok, még a háborúk is véget érnek egyszer, bármennyi pusztítást is hagynak maguk után. A döntő pillanat pedig ekkor jön el. Újévkor is azt mondtam, az igazi kérdés most már az, hogy milyen állapotban leszünk, hogyan megyünk tovább a válság után.

Ma persze mindenki a szükséges változásokról beszél, a globális pénzügyi rendszer átalakításáról vagy a klímaváltozást legalább lassító intézkedésekről. Ha azonban a gazdaság javulása után majd éppúgy veszik fel és kínálják a hiteletet, mint korábban, s nem változik meg az emberek magatartása, hiábavaló volt minden veszteség. Az ökológiai katasztrófát sem lehet elkerülni csupán kibocsátási kvóták egyezménybe foglalásával, ha nem változik meg az emberek hozzáállása a természethez, ha továbbra is a gazdasági növekedés és a fogyasztás marad az elsőbbség. Amíg a fejlődést csak a GDP-vel mérjük, s nem az életminőség sok-sok más jellemzőjével a várható életkortól kezdve a lakosság egészségi állapotán és iskolázottságán át a kultúra helyzetéig, amíg csakis pénzügyi mutatókért kell áldozatokat hozni, addig nincs változás. Hiába beszélünk a változás szükségességéről, ha az emberek a szívük mélyén nem akarnak változást. Húsz évvel ezelőtt mindenki kívánta a rendszerváltást, belátta, hogy a régi módon nem mehet tovább, de azután nagy tömegek és sok politikus is, bár az új intézmények és a piac keretében, alapvetően a régi elvárásokkal és a begyakorolt magatartással folytatta.

Igy van ez nemzetünk minden égető problémájával is. Most csak két kérdésben mutatok rá a szemléletváltás égető szükségességére.

Ha felmérjük a jelenleg nyolc ország területén őshonosként élő magyar nemzet helyzetét, nem folytatható a trianoni veszteség öncélú felemlgetése. Ehelyett a tanulságokat levonva és a mai helyzetet ismerve a jövő felé kell fordulnunk. Nem folytatható viszont a nemzeti probléma negligálása sem, és nem ismétlődhet meg a testvérek megtagadása. Ahhoz, hogy megmaradjunk mindenhol, ahol Szent István óta élünk, és folytassuk örökségünket, arra volna szükség, hogy az összes magyar nemzetrész képviselői által elhatározott nemzetpolitika a magyarok tömegében élő hazaszeretettel találkozzon. Nem elég azonban, ha csak a magunk szemléletváltásával törődünk. Nagy energiát kell fektetnünk abba is, hogy a szomszéd népekhez forduljunk, méghozzá a saját nyelvükön, megbecsüléssel és empátiával, hogy elérjük, ne fenyegetésként, hanem kölcsönös gazdagodásként és előnyként éljék meg azt, hogy a magyarok magyarként országukban élnek és fognak is élni.

Itthon is, a cigányok és a többség viszonyában a változást akarni kell. Különösen kell ezt akarni. Be kell látni, hogy nincs más út, mint az integráció, és hogy a befogadáshoz éppen úgy meg kell változnia a többségben lévőknek, mint a beilleszkedéshez a cigányoknak. Itt mindkét félnek tennivalói és kötelességei vannak. Az utóbbi évtizedek eredménytelen integrációs politikája nem folytatható. A mostani drámai helyzetben pedig, amikor Magyarország polgárainak egy csoportját, a cigányokat, gyilkosok tartják rettegésben, akik ártatlan embereket és gyermekeket ölnek, minden mást megelőz az együttérzés és a segítség kinyilvánítása. Talán ez a közös megrázkódtatás előmozdítja majd a cigányság és a társadalom többi része viszonyának új alapokra helyezését.

Szent István ünnepén nem a konkrét gondokkal és megoldásukkal kell foglalkoznunk. De ha az ünnepből, nagy királyunk példájából csak annyit viszünk is magunkkal, hogy amikor azt érezzük, másként kellene élni, akkor merjük is teljes szívvel vállalni a változást, ha a krízis után nem ott folytatjuk, ahol előtte voltunk – nem hiába tisztelegtünk Szent István király emléke előtt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FORRÁSJEGYZÉK

Az interjúk eredeti megjelenési helye*

- Nem akarok szeretett elnökünk lenni – Szombathy Pál és Sztankóczy András interjúja. *Magyar Hírlap*, 2005. augusztus 5.
- Az lehet tag, aki teljesíti a koppenhágai kritériumokat (Wer die Kopenhagener Kriterien erfüllt, kann Mitglied werden) – Georg Paul Hefty és Günther Nonnenmacher interjúja. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2005. október 7.
- Az államfő már tudja a választások időpontját – Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2005. november 24.
- Nem szabad elkenni semmit – Martin József Péter és Simon Ernő interjúja. *Figyelő*, 2006. augusztus 3.
- Legyen értelme az áldozatoknak – Szerető Szabolcs és Villányi Károly interjúja. *Magyar Nemzet*, 2006. augusztus 19.
- Ami nem maradhat válasz nélkül – Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2006. november 25.
- Az Alkotmánnyal az égvilágon semmi baj nincs – Szerető Szabolcs és Villányi Károly interjúja. *Magyar Nemzet*, 2007. május 12.
- A függetlenség nem magány – Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2007. október 6.
- Radikális szemléletváltozásra van szükség – Interjú a Magyar Távirati Irodának, 2007. november 6.
- Még nem adtam fel – Bodoky Tamás és Kárpáti Márton interjúja. *Index.hu*, 2007. december 4.
- [Szimbolikus szavazat?] – Mong Attila interjúja. Info Rádió, 2008. február 7.
- Nem látom a távlatos gondolkodást – Ablonczy Bálint és Balogh Ákos Gergely interjúja. *Reakció.hu*, 2008. december 10.
- Erős kormányra van szükség. Borókai Gábor és Szőnyi Szilárd interjúja. *Heti Válasz*, 2008. december 18.

* Az interjúk egy részét tematikai és szerkesztéstechnikai okokból több részletben vagy csak részletben közöljük. Ezt a tényt lábjegyzetben mindig közöljük. A több részletben közölt interjúk esetében logikusan csak az eredeti címre utaló tartalmi résznél hagytuk meg azt a címet.

- A gárda csak címlapra kerülő tünet (Die Garde ist nur ein Symptom, das Schlagzeilen macht) – Georg Paul Hefty és Reinhard Olt interjúja. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2008. december 23.
- A cigányság az ország testének része – Nagy N. Péter és Tóth Ákos interjúja. *Népszabadság*, 2009. február 28.
- [Előrehozott választások kellenek] – Luigits Tamás interjúja. Magyar Televízió, 2009. március 25.
- [Az emberek között segítem a közeledést] – Nyilatkozat a komáromi Duna-hídon, 2009. augusztus 21.
- Újra kell kezdenünk – Borókai Gábor és Stumpf András interjúja. *Heti Válasz*, 2009. december 17.

Beszédek megjelenési helye

- A földkerekségre kell érteni a fenntartható fejlődést. *Die Verantwortung für den Schutz unserer Lebensgrundlagen*. Stuttgart, Robert Bosch Stiftung, 2007.
- [Európa az elitek projektje] A Common Body of Knowledge. In *Europe in a World in Transformation*. Budapest, Hungarian Academy of Science, 2008. 17–20.
- Ötven éve halt meg Esterházy János. In Molnár Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” *Esterházy János élete és mártírhalála*. Komárom, Kecskés László Társaság, 2008. 11–14.
- A nemzet határon kívül élő részének vérével megpecsételve. *Székelyföld*, XII. évf. 12. szám, 2008. december, 27–31.
- A köztársasági elnök szerepe az alapjogok védelmében. *Iustum Aequum Salutare*, V. évf., 2009/2. 83–92.
- [Az Akadémia morális hatalma] *Magyar Tudomány*, 170. évf., 2009/6. 727–730.
- A hazaszeretet kultúrája. *Hitel*, 2010. április. 3–5.

Egyéb írások megjelenési helye*

- Előszó. In Benkei Ildikó: *Válaszút vándora. Kallós Zoltánnal beszélget Benkei Ildikó*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.
- Előszó. In Molnár Imre – Szarka László (szerk.): *Othontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom, MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, 2007. 9–12.

* Az e kötetben közölt előszók címével az eredeti könyvek címét kölcsönöztük.

[Alkotmányosság és tisztesség] Antall József halálának tizenötödik évfordulóján. *Magyar Nemzet*, 2008. december 12.

[Az emberiség jobbat érdemel] 2009. december. Climate Thinkers Blog, Comment by László Sólyom, <http://good-cop15.org/blogs/climate+thinkers+blog.html>.

Előszó. In Csermely Péter – Fodor István – Eva Joly – Lámfalussy Sándor: *Szárny és teher. Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének újjáépítésére és a korrupció megfékezésére*. Budapest, Bölcsék Tanácsa Alapítvány, 2009. 5–7.

Előszó. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a XXI. században. Konferenciasorozat a Sándor-palotában*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010.

KÉPJEGYZÉK

1. KÉP. Budapest, 2005. június 7. Sólyom László leteszi az esküt az Országház üléstermében. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
2. KÉP. Bécs, 2005. augusztus 26. Sólyom László vendéglátója, Heinz Fischer, az Osztrák Köztársaság szövetségi elnöke a bécsi Josefsplatzon. Baloldalt Margit Fischer, az osztrák elnök és Sólyom Erzsébet, a magyar államfő felesége. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
3. KÉP. Bécs, 2005. augusztus 26. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet megérkezik a császári kincstár múzeumába Bécsben. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
4. KÉP. Pécsvárad, 2005. szeptember 17. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet a zöldszervezetek hagyományos Zengő-túráján mintegy félezer aktivista társaságában gyalogolt fel a Mecsek 682 méter magas csúcsára. MTI Fotó: Kálmándy Ferenc.
5. KÉP. Budapest, 2006. május 14. Sólyom László a József-hegyi barlang felfedezőivel, Adamkó Péter kutatásvezetővel és Leél-Össy Szabolcs geológussal. A fotó Adamkó Péter tulajdona.
6. KÉP. Budapest, 2006. augusztus 23. Sólyom Lászlónak egy teknősbékát simogat, amit egy intézeti fiú mutat neki a Szőlő utcai Fiúnevelő Intézetben. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
7. KÉP. Szentendre, 2006. május 27. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet részt vesz a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum új, felföldi mezővárost bemutató tájegységének átadó ünnepségén. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
8. KÉP. Budapest, 2006. május 28. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet, valamint unokáik, Eszter, Gergő és Barnabás részt vesznek a Nagycsaládosok Országos Szövetségének gyermeknap rendezvényén. MTI Fotó: Soós Lajos.

9. KÉP. Győr, 2006. március 24. Sólyom László és Lech Kaczyński, a Lengyel Köztársaság elnöke nemzeti színű szalagok átvágásával közösen felavatják az első köztéri Magyar–Lengyel Barátság Emlékművet, Tóth Dávid szobrászművész alkotását. MTI Fotó: Soós Lajos.
10. KÉP. Budapest, 2007. április 22. A Föld napján Sólyom László a Petőfi híd budai hídfőjénél csatlakozik a Critical Mass, a Kritikus Tömeg elnevezésű kerékpáros felvonuláshoz. MTI Fotó: Kovács Tamás.
11. KÉP. Róma, 2006. március 7. Carlo Azeglio Ciampi olasz köztársasági elnök és Sólyom László, aki kétnapos látogatásra érkezett az olasz fővárosba, Rómában a Capella Paolinában köszönti a Bartók vonósnégyes és a Muzsikás Együttes tagjait, valamint Sebestyén Márta előadóművészt. MTI Fotó: Soós Lajos.
12. KÉP. Budapest, 2006. március 25. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet a megújult Bartók Béla Emlékház átadásán. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
13. KÉP. Budapest, 2007. június 16. Király Béla nyugalmazott tábornok és Sólyom László elhelyezik a megemlékezés virágait Nagy Imre miniszterelnök és mártírtársai, illetve az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlás áldozatainak emléke előtt a rákoskeresztúri Újköztemető 301-es parcellájában. MTI Fotó: Szigetváry Zsolt.
14. KÉP. Budapest, 2006. október 1. Sólyom László beszédet mond a Sándor-palotában az önkormányzati választás napján az eredmények ismertté válása előtt. MTI Fotó: Illyés Tibor.
15. KÉP. Budapest, 2006. október 23. A Műszaki Egyetem előtti megemlékező tömeg. Fotó: Halzl József (Rákóczi Szövetség).
16. KÉP. Salgótarján, 2006. december 8. Sólyom László beszél a December 8. Emlékparkban, az egykori Vásártéren, a Sortűz emlékműnél az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz áldozatainak emlékére tartott megemlékezésen. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
17. KÉP. Róma, 2006. november 6. Sólyom László egy XVI. századi könyvritkaságot ad ajándékba XVI. Benedek pápának, aki bemutatkozó látogatásra magánkihallgatáson fogadja a köztársasági elnököt. Balra Sólyom Erzsébet. MTI Fotó: Kovács Tamás.
18. KÉP. Kassa, 2006. október 29. Frantisek Knapik, Kassa polgármestere és Sólyom László a Szent Erzsébet Dómban rendezett istentiszteleten, a II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem újratemetésének századik évfordulójára rendezett ünnepségsorozat záró rendezvényén. MTI Fotó: Illyés Tibor.
19. KÉP. Riga, 2007. április 10. Giorgio Napolitano olasz elnök, Sólyom László köztársasági elnök, Heinz Fischer osztrák elnök és Horst Köhler német szövetségi elnök beszélget a találkozó előtt Rigában, az Arraiolos-csoport (Lettország, Ausztria, Portugália, Lengyelország, Finnország, Magyarország, Németország, Olaszország) államfőinek informális találkozásán a Kis Céház épületében. MTI Fotó: Kovács Attila.
20. KÉP. Nápoly, 2009. június 13. Sólyom László beszél a Palazzo Reale épület Capella Palatina termében, az Arraiolos csoport tanácskozása után tartott sajtótájékoztatón, mellette Giorgio Napolitano olasz elnök. MTI Fotó: Illyés Tibor.

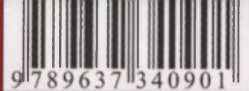
21. KÉP. Deáki, 2007. augusztus 19. Bukovsky János Deáki polgármestere, Sólyom Erzsébet, az államfő felesége és Sólyom László átvonul az államalapító Szent István és a falualapítók közös emlékművéhez. MTI Fotó: Illyés Tibor.
22. KÉP. Szelevény, 2006. április 27. Sólyom László az árvíz sújtotta Köröszugban tett látogatásán Szelevényben ellátogatott a megrepedt gáthoz és tájékozódott az aktuális munkákról. MTI Fotó: Szentmiklósi János.
23. KÉP. Pénzesgyőr, 2007. szeptember 9. Sólyom Erzsébet a lovakat nézi, amikor látogatást tett szeptember 8-án Pénzesgyőrről, ahol a Sörényes Udvarházban megtekintette a daganatos gyermekek bakonyszücsi rehabilitációs otthona lakóinak lovas terápiás foglalkozását. MTI Fotó: Soós Lajos.
24. KÉP. Bakonyszücs, 2009. március 29. Sólyom László a Daganatos Betegek Rehabilitációs és Lelki Otthonban gyerekekkel beszélget. MTI Fotó: Illyés Tibor.
25. KÉP. Kékesd. A kékesdi templom építésén Dévényi Sándor építésszel beszélget Sólyom László és Sólyom Erzsébet. Antal Géza apátplébános (Pécsvárad) felvétele.
26. KÉP. Tomor, 2007. október 8. Sólyom László és felesége, Sólyom Erzsébet Tomoron. Az államfő az Értéktörző tájak és emberek Magyarországon című országjárása során felkereste a Rom Som Alapítvány központját. MTI Fotó: Illyés Tibor.
27. KÉP. Brüsszel, 2008. április 15. Sólyom László és II. Albert belga király érkezik a díszvacsorára. MTI Fotó: Soós Lajos.
28. KÉP. Bözödújfalú, 2007. március 12. Sólyom László és Sólyom Erzsébet Romániában, Bözödújfalun (amelyet egy épülő víztározó miatt elárastottak) a falu plébánosával beszélget. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
29. KÉP. Válaszút, 2007. március 14. Sólyom László és Sólyom Erzsébet és Kallós Zoltán a választói iskolában. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
30. KÉP. Torockó, 2007. március 14. Sólyom László erdélyi körútja harmadik napján Torockóra látogatott, ahol helybéliekkel megmászta a közel 1200 méteres Székelykő. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
31. KÉP. Szentgotthárd, 2007. május 15. Sólyom a Pro Natura Szentgotthárd civil összefogás 9413, a tervezett osztrák hulladékégető ellen tiltakozó aláírását veszi át a szentgotthárdi Rába-Lapics hídon, az Értéktörző tájak és emberek Magyarországon elnevezésű, nemzeti parkos programsorozat harmadik napján. A háttérben Ferdinand Mayrhofer-Grünbühel osztrák nagykövet. MTI Fotó: Kovács Tamás.
32. KÉP. Jeruzsálem, 2008. március 4. Sólyom László ötnapos izraeli látogatásán a jeruzsálemi siratófal előtt. MTI Fotó: Illyés Tibor.
33. KÉP. Tel Aviv, 2008. március 5. Sólyom László süteményt eszik Tel Avivban, egy magyar cukrászdában. Az államfő hivatalos látogatást tett Izrael Államban és a Palesztin Nemzeti Hatóság területén. MTI Fotó: Illyés Tibor.
34. KÉP. Budapest, 2007. december 5. Sólyom László levele Bitter Brunó, a Judapest.org főszervezőjére.
35. KÉP. Budapest, 2008. március 25. A zuglói Rózsavár Óvodából érkezett gyermekek virágot adnak Maria Kaczyńska asszonynak, a lengyel elnök feleségének és Sólyom

- Erzsébet asszonynak a magyar államfő feleségének, akik cserébe megajándékozzák a gyerekeket, amikor látogatást tettek a Magyar Hospice Házban, Óbudán. MTI Fotó: Beliczay László.
36. KÉP. Budapest, 2008. március 25. Sólyom Erzsébet beszélget a nappali szanatórium egyik betegével, a Magyar Hospice Házban tett látogatás során. MTI Fotó: Beliczay László.
37. KÉP. Drégely-vár, 2008. április 6. Sólyom László és Sólyom Erzsébet a Börzsönyben, a Duna-Ípoly Nemzeti Parkban, az Értéktörő tájak és emberek Magyarországon című program következő állomásán.
38. KÉP. Dzsakarta, 2008. május 21. Sólyom László indonéziai látogatásának második napján a klímaváltozással kapcsolatos kérdésekről tart előadást az Indonéz Egyetemen. MTI Fotó: Beliczay László.
39. KÉP. Ha Long, 2008. május 17. Sólyom László és kísérete gyalogtúrán a Hoanh Bo erdőültetési program helyszínén, a Ha Long öbölben (a Leszálló Sárkány Öble) tett látogatása során. Az államfő három országot érintő, kilencnapos délkelet-ázsiai körútjának első állomása Vietnam. MTI Fotó: Beliczay László.
40. KÉP. Dunapataj, 2009. február 25. Sólyom László Dunapatajon a református templomban beszédet mond a kommunista diktatúra áldozatainak emléknapja alkalmából rendezett megemlékezésen. MTI Fotó: Beliczay László.
41. KÉP. Beregszász, 2008. augusztus 19. Sólyom László beszédet mond a beregszászi Szent Kereszt Katolikus templom előtt a Szent István király tiszteletére rendezett ünnepségen. MTI Fotó: Beliczay László.
42. KÉP. Wellington, 2009. szeptember 27. Sólyom László négynapos új-zélandon tett látogatása zárónapján a wellingtoni magyar gyerekek körében.
43. KÉP. Csíkszereda, 2008. október 23. Sólyom László a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttessel a színpadon Fotó: András Mihály igazgató.
44. KÉP. Budapest, 2008. szeptember 8. Sólyom Erzsébet a Nemadomfel Egyesület egyik tagjával.
45. KÉP. Kunpeszér, 2010. február 28. Sólyom László szabadon enged egy rákosi vipérát a Rákosi Vipera Védelmi és Bemutató központban, Kunpeszéren. MTI Fotó: Koszticsák Szilárd.
46. KÉP. Porva, 2008. április 27. Sólyom László egyik unokájával a Cuha-völgyi vasút mozdonyára száll fel. A bakonyi vasútvonal megmentését és védelem alá helyezését ünnepelték civil szervezetek és természetjárók a porva-cseszneki vasútállomásnál. A szakasz műszakilag egyedülálló: három alagúton és két völgyhídon – köztük egy 112 éves viadukton – át halad keresztül a vonat, és ezen a vonalon található az egyetlen omlásvédővel ellátott alagút is. MTI Fotó: Nagy Lajos.
47. KÉP. Szentkirályszabadja, 2009. május 10. A Balaton-felvidéki Nemzeti Parkba látogató Sólyom László vendéglátóival megtekinti a szentkirályszabadjai reptér melletti megfigyelőpontot. MTI Fotó: Illyés Tibor.

000/10

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A végrehajtó hatalommal nem rendelkező, „ceremoniális” államfő szerepe sem lehet tartalmatlan. A nemzet egységének, amit az elnöknek ki kell fejeznie, értéktartalma van. Ugyanúgy, mint az Alkotmánynak és az állam demokratikus működésének is, amelyek felett őrködni kötelessége. A köztársasági elnöknek tehát határozott elképzeléssel kell rendelkeznie ezekről az értékekről. Ugyanakkor viszonylag kevés a lehetőség arra, hogy ezeket képviselve az ország fontos problémáiról véleményt nyilvánítson. Beszédek és szimbolikus aktusok adhatnak erre alkalmat.

Az államfő továbbá egyszemélyes intézmény, s az ebből adódó korlátokra minden megnyilvánulásában ügyelnie kell. Ez azonban nem szűkítheti működése személyességét csupán jellegzetes külső gesztusokra.

Beszédeimben valóban én akartam megszólalni. Ahogy már az Alkotmánybíróságon magam írtam minden ítéletemet, úgy elnökként sem volt beszédíróm. Ennek az elhatározásnak sokat köszönhetek. A beszédekre alaposan felkészültem, s eközben alapvető kérdéseknek végére kellett járnom, tisztázni kellett álláspontomat.

Ez a könyv elnökségem mondanivalóját tartalmazza. A beszéd ugyan elszáll, de van, ami már eddig is nem egyszer visszatért a hivatkozásokban, és van, aminek már érezhető a hatása. A magam számára pedig számvetés e könyv összeállítása.

SÓLYOM LÁSZLÓ

EGY ELNÖKSÉG LENYOMATA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár